FOR KIRKE OG KULTUR

UDGIVET AF

CHRISTOPHER BRUUN OG THV. KLAVENESS

NIENDE BIND

KRISTIANIA

STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG

1902

v.9
1902

EFTERTRYK FORBYDES

Indhold.

	Side
Hvad er evangeliet? Af Thv. Klaveness	1
Socialismen. Af Fernando Linderberg	10
Aandslivet i Europa XV. Af Ossip Lourié	33
Ur och om Göthes samtal med kanslern Fr. v. Müller. Af O. A. Stridsberg	37
Per Bulken. Af O. Olafsen	52
Nye bøger	60, 121, 252, 375, 447, 503, 575 og 634
Ved aarsskiftet. Af Dl.	65
Prof. dr. E. Blix. Af Sven Ulsaker	66
Eugen Onegin og verdenssmerten. Af S. Holst Jensen.	68 og 151
Er det en løsning? Af Th. Isaachsen	86
Den kirkelige stilling i Danmark. Af H.	93
Nebulartheorien. Af Marie Geelmuyden	99
Benveien hjem. Af i.	110
Om vore embedsdistrikters navne. Af O. Olafsen	113
Finlands undertrykkelse	119
Svar til prof. dr. Odland. Af Thv. Klaveness	129
Hvad har Jesus udrettet paa jorden? Af Ragnvald Gjessing	138
Heim til Gud. Af Peter Hognestad	162
En gammel beretning fra det 11te aarhundrede om Norge. Af Th.	179
Et kristianiabillede. Af G. W.	189
Hvad skal et lands ungdom kræve af sine digtere? Af Thv. Klaveness	193
Den dannede ungdom og kristendommen. Af Hans Koch	205
Chantepie de la Saussaye: «Over evne». Af Th. Isaachsen	214
Leo XIII. Af Jens Tandberg	222 og 270
Koptisk evangeliefragment. Af H. N.	242
Knuppen. Af Sigurd Nesse	257
Kirkens organisation. Af Chr. Bruun	259
Bref från Finland. Af Nordbo	288 og 567
«Bibelkritikens indflytande på det kristliga troslifvet» af prof. Stave. Af Storjohann	297 og 359
Vore fordringer til bibelen. Af C. W.	306
Olavskveld. Af Anna Bjørklund	321
En fri folkekirke. Af Chr. Bruun	322

328714

Side

«Ikke Sønnen, kun Faderen har plads i evangeliet». Af Olaf Holm 333
Ellen Keys tredje rike. Af Eva Fryxell 343
Hvad er evangeliet? Af R. Moe 352
Nogle leilighedsbemerkninger om kristendom og nationalitet. Af J. P. Bang 371
Multen. Af J. J. 385
Den moderne bibelforskning. Af Thv. Klaveness 386
Ur Sverges modärna skönlitteratur. VII. Af J. Wallinder 397
Læsning og praktisk uddannelse. Af Hanna Isaachsen 416
Lidt fra Finmarken. Af A. Halvorsen 433
Dualismen i egteskabet. Af Clara Thue Johnsen 441
Et brevskifte. Af V. Rørdam 449
Prædiken paa 12te søndag efter trefoldighed. Af Chr. Bruun ... 454
Mine tanker over religionen som barn, som yngling og som mand. Af P. Motzfeldt 463
Presternes forhold til afholdsarbeidet 482
En protest. Af Chr. Bruun 489
Social literatur. Af Fernando Linderberg 495
Heimlaus. Af Kristofer Opdal 513
Puschkin og Dekabristerne. Af S. Holst Jensen 514
Opdragerens maal. Af A. Wildhagen 528
Mod strømmen. Af Chr. Bruun 535
Hexevæsen i Norge i det 16de og 17de aarhundrede. Af J. Thommesen ..... 552 og 604
Leopold Budde. Af Theodora Mau 571
Høst. Af Nanna Thrane 577
Lov og evangelium. Gammel og ny forkyndelse. Af Thv. Klaveness 580
«I» og «paa». Af N. Dalhoff 590
Prædiken paa 22de søndag efter trefoldighed. Af Chr. Bruun ... 596
Køn og menneskeligt fremskridt. Af Aasta Hansteen 615

HVAD ER EVANGELIET?

«Ikke Sønnen, men Faderen er evangeliets indhold», siger Harnack.

«At prædike Kristi evangelium, naar man skal nævne dets hovedperson, er ikke at prædike om Faderen, men at prædike om Sønnen», siger provst Qvisling [1]).

Begge udtalelser kan staa som vidnesbyrd om, hvilke sære ensidigheder teologerne kan henfalde til.

Efter det nye testamente har de begge to hjertelig uret. Mest dog Qvisling.

Straks vi slaar det nye testamente op, støder vi paa «evangeliet». «Jesus gik omkring i hele Galilæa, lærte i deres synagoger og præked *rigets evangelium*», fortæller Mattæus. Markus gjengiver Jesu forkyndelse saaledes: «tiden er fuldkommet, og Guds rige er nær; omvend eder og tro paa *evangeliet*.» Og Jesus selv siger: «*evangeliet* prædikes for fattige.» Det er det sidste og vegtigste af de tegn han nævner som bevis for, at han er den forjættede Messias.

Baade Jesus og den første kristenmenighed var sig altsaa levende bevidst, at han forkyndte sit folk *noget ganske nyt*, da han optraadte. Dette nye som Jesus forkyndte, er «*evangeliet*».

Det første svar det nye testamente og Jesus selv giver paa det spørgsmaal: «hvad er «evangeliet»?» er dette: *Jesu forkyndelse for Galilæas bønder er «evangeliet»*. Det er derom han siger «evangeliet prædikes for fattige».

Hvem handled nu denne forkyndelse om? Om Sønnen eller om Faderen?

Derom kan der ikke disputeres. Enten det stemmer med vor dogmatik eller ikke, saa gaar det ikke an at negte

[1]) «Gammelmandstanker ved læsningen af sogneprest Klaveness's foredrag om «Den moderne indifferentisme og kirken».» Luth. Kirket. no. 23 og 24.

den aldeles ubestridelige og uigjendrivelige kjendsgjerning: det Jesus forkyndte for Galilæas bønder og kaldte «evangeliet», det handled først og fremst om Faderen. Det handled ikke udelukkende om ham. Det handled ogsaa om Sønnen. Harnack har ikke ret. Jesus hævder i bjergprækenen for sig selv og sine ord den enbaarne søns magt og myndighed. Han taler som den der er verdens lovgiver og dommer. Dette hører utvilsomt ogsaa med til «evangeliet». Men bjergprækenen saavelsom alle de ord Jesus efter evangelierne talte til galilæerne, handler først og fremst om Faderen. Evangeliet i «evangeliet» er dette: *Gud er fader;* en hellig fader, som vil at hans børn skal være gode, men tillige en barmhjertig fader, som tilgiver det barn der vender om.

Teologerne er merkelige. Der har engang vandret et menneske paa jorden, om hvem de selv tror og bekjender at han var Guds enbaarne søn. Han præked. Og vi har et referat af hans forkyndelse som teologerne selv anser for korrekt. Saa skulde man tro, at man var paa den sikre side, naar man henviste til denne hans præken som mønster og sagde til prædikanterne: prædik som han. Han kaldte selv sin prædiken «*evangeliet*». Saa skulde man tro, at man præked «evangeliet», naar man præked som han[1]).

Men nei; tvertimod. «Et afsvækket evangelium»! raabte teologerne i Lund. «Vi tænker med gru paa hvad følgerne vil blive», raaber Luth. Kirket.s redaktion. «Rationalisme!» raaber biskop Heuch. Og Qvisling kaster mig Paulus's ἀνάθεμα ἔστω Gal. 1, 8 f. i hovedet.

Jo, teologerne er merkelige!

Men Paulus! siger man; Paulus giver 1 Kor. 15 et andet svar paa, hvad «evangeliet» er.

Om saa var, hvem har størst autoritet: Jesus, som siger om sig selv: jeg taler det som jeg har set hos min fader? Eller Paulus, som siger om sig selv: vi forstaar stykkevis, og vi

[1]) Det burde ikke være nødvendigt at gjøre opmerksom paa, at evangeliet om Guds faderkjærlighed til alle ikke er ensbetydende med at alle er Guds børn. Om Gud har faderhjerte mod alle, saa følger ikke deraf at alle har barnehjerte mod ham. Kun det følger deraf, at alle har *ret* til at træde ind i barneforhold til ham: fortrøste sig til hans naade, hvis de vil lyde hans vilje.

profeterer stykkevis? Jeg mener at Jesus faar gaa foran Paulus, ogsaa hvor det gjælder at forklare hvad «evangeliet» er[1]).

Men ellers mener nu ikke jeg, at der her existerer nogen virkelig uoverensstemmelse mellem Jesus og Paulus. Efterat Jesus er død og opstanden, gaar disse frelsens kjendsgjerninger med ind i «evangeliet», og hører fra den stund af med «blandt de første ting» i den evangeliske forkyndelse. Men det ophæver ikke den urokkelige kjendsgjerning, at den «*aller*første ting» i evangeliet er Guds faderkjærlighed. Den var det Jesus forkyndte; den var det *han* kaldte «evangeli*et*». Den er og bliver til evig tid grundstammen i «evangeliet». Deraf følger en meget vigtig ting: Guds faderkjærlighed er ikke en virkning af Jesu forsoningsgjerning; men Jesu forsoningsgjerning er en virkning af Guds faderkjærlighed. Guds faderkjærlighed er det til grund liggende og primære; forsoningen udspringer deraf. Derfor heder det ikke: saa vred var Gud paa verden, at han maatte se sin søns blod for at formildes. Men: saaledes elsked Gud verden, at han gav (den) sin søn den enbaarne, for at etc.

Dette stemmer kanske ikke med vor forsoningsteori, men det nye testamente fremstiller det saa, og vi faar se til at indrette vore teorier derefter.

Har Jesus «*bare beseglet*» evangeliet? spørger man mig. «Bare beseglet!» Hvor betegnende dette «bare» er.

Hvad vil det sige at «besegle evangeliet»? Det vil sige at give os vished, usvigelig garanteret vished for, at vi har en naadig Gud og fader i himmelen.

Og derom siger man: «bare».

Jeg forstaar ikke rettere, end at er den vished sænket ned i min sjæl saaledes, at jeg altid og allevegne med hele mit indre menneske føler og kjender og ved mig elsket som barn af den levende Gud, da er jeg frelst og salig. Hvad mere behøver jeg? Løfter ikke denne vished mig ud af al

---

[1]) Cfr. pastor Sætrangs ypperlige stykke «Apologi» i «For kirke og kultur» VIII, side 282 fl.

synd og nød og jammer op i hellighedens og salighedens evige rige?

Gaar ikke det man kalder «objectiv forsoning» ogsaa til syvende og sidst ud paa at grundlægge denne vished? Har den ikke sit maal i dette: at forvisse syndere om deres synders forladelse? Og er ikke det det samme som at «besegle» Guds tilgivende faderkjærlighed for dem? Er ikke dette udtryk derfor ret beset paa en gang baade den enkleste og den mest omfattende betegnelse for Jesu gjernings maal? Hvad man saa finder i hans gjerning, finder man saasandt noget i den, da løber det i ethvert tilfælde som i sin høieste spidse ud i dette: forvisse angrende syndere om Guds tilgivende naade. Ti *det er frelse.*

Hvad er det saa man savner i dette udtryk?

Jo, man savner *sin teologiske teori.*

Teorierne har sin betydning og sin ret. Men de frelser ikke. De er ikke «evangeliet».

Naar det «bare» gjaldt at «besegle» evangeliet, hvorfor maatte da Guds søn gjøre det? spørger baade Heuch og Qvisling. Kunde ikke en engel gjort det? spørger Qvisling. Kunde ikke en profet gjort det? spørger Heuch. Hvorfor maatte *Guds søn* blive menneske, lide og dø? etc.

Ja, hvorfor? Hvorfor har vi fem fingre paa hver haand? Ikke fire? Ikke seks? Jeg kan saavist ikke svare paa det. Kan Heuch og Qvisling svare paa alle «hvorfor»? Eller den gamle dogmatik — kan den svare paa alle «hvorfor»? Teologerne stopper dog ret som det er op ligeoverfor indvendinger og spørgsmaal og taler om «mysterier» som er «kørs for tanken». Om nu her var et saadant «mysterium», et saadant «kors for tanken»?

Dog — er det ikke ordet «bare» som gaar igjen her ogsaa? Det «bare» at «besegle evangeliet», «bare» at forvisse angrende syndere om Guds faderkjærlighed, det er noget saa rent fod i hose, mener Heuch og Qvisling, at det ikke var nogen grund til at sende en guddommelig person til verden «bare» for det. Det maatte en engel eller et helligt menneske kunnet besørge.

Det er underligt hvor forskjelligt det kan stille sig for de forskjellige. For mig falder intet i verden saa vanskeligt som at tro Guds faderkjærlighed, tro den med hele sindets og hjertets alt gjennemtrængende visse og glade fortrøstning trods samvittighedens dom og livets trængsel og dødens gru. Denne tro er for mig toppunktet af al menneskelig fuldkommenhed og lykke, men tillige noget saa uoverkommelig umuligt for alt som heder menneskekraft og menneskeevne, at jeg nok synes jeg *skimter* svaret paa det spørgsmaal: hvorfor maatte Guds enbaarne søn blive menneske? hvorfor maatte han og ingen anden baade forkynde verden evangeliet og «besegle» det med sit blod?

Det er vanskeligt nok at tro *ham* i dette stykke, end sige da en anden.

Negter jeg med alt dette den objective forsoning? Langtifra; jeg negter intet. Bare man vilde sige mig, hvad man mener. Ja, bare man vilde sige mig hvad man mener! Men spørger jeg teologerne, deres prækener eller deres bøger: hvad mener I med det I kalder objectiv forsoning? da bringer de svar jeg faar mig til at tænke paa Augustins ord om dem som holder den tørstende et tomt bæger for munden. For jeg bliver afspist, dels med formler som man hverken kan eller vil forklare; de skal ikke forklares, siger man; de er «mysterier», «kors for tanken»; dels med ord, som jeg føler er udtryk for et fromt hjerte, men der lader sig ikke *tænke* noget ved dem; de taaler ikke at analyseres.

Saa er der nogen, som forsøger at svare. Men svarene er famlende og uklare — en uklar søgen efter noget som man skimter.

Jeg er selv blandt de sidste. Jeg tilstaar aabent, at mit evangelium — om jeg tør bruge et saa dristigt udtryk — er det johanneiske: den som har set mig (Jesus), har set Faderen. At Jesus — hans person og liv, forkyndelse og undere, død og opstandelse — er Guds faderkjærligheds levende aabenbarelse for verden, det er den tro hvorpaa jeg selv trøster mig til at leve og dø, og det er det evangelium som det er min lykke at forkynde.

Jeg tror — trods biskop Heuch — at man kan leve kristelig og dø salig paa det.

Jeg skyver dermed ikke Jesus ud af evangeliet. Jesus og han korsfæstet er midtpunktet ogsaa for min forkyndelse.

For mig er allerede det en stor sag, at han døde korsets død for sin forkyndelse. «Bare» en martyrdød, siger man. Ja; men naar denne martyr dør for en forkyndelse som bringer mig frelse, og han ikke bliver i døden, men opstaar til et evigt liv, da bliver denne martyrdød for mig en bekræftelse af forkyndelsens sandhed, som jeg takker og priser Gud for.

Jeg indskrænker dog ikke Jesu døds betydning hertil. Jeg ser i den toppunktet i den kamp mod det onde, Jesus fører hele sit liv igjennem, og som ikke er andet end hovedslaget i den kamp mellem godt og ondt som bliver indvarslet paa bibelens første blad og gaar hele verdenshistorien igjennem. Paa Golgata kulminerer denne kamp. Der, og der alene, føres den til fuld afgjørende seier. Og i denne seier til slegtens bedste og i slegtens sted skimter ogsaa jeg en soning for verdens brøde.

Dette er det mig en glæde at præke om saa godt jeg kan. Men jeg tilstaar gjerne, at det er uklart og famlende det jeg har at sige. Derfor berørte jeg ikke det i mit foredrag i Lund. Ti naar der spørges om, hvorledes vi skal møde *den moderne indifferentisme,* da indrømmer jeg villig at denne famlende forkyndelse udretter svært lidet. Ganske vist — der er det som udretter endnu mindre: at forkynde formler som hverken kan eller skal forklares, men bare være «kors for tanken», det udretter mindre. Det kan ikke udrette andet end «forarge». Hvis det er formaalet for ens præken, da opnaar man vist hensigten. Men heller ikke mine og andres famlende forsøg paa at give forsoningstanken et forstaaeligt udtryk vil kunne udrette synderlig. Vore moderne folk er for en stor del «trætte» mennesker. De er trætte af at famle og søge. Kommer de i kirken, da kommer de ikke for at faa en ny gjenstand for sin famlende søgen, men de kommer for at finde hvile for sine trætte sjæle i det enkle, visse og faste. Derfor gjælder det, mener jeg, *ligeoverfor dem* at holde sig væsentlig til det enkle, visse og faste, som Jesus selv begyndte med, som han forkyndte sin tids «adspredte

og vildfarende faar», og som han kaldte «evangeliet». Jeg tror vi har lov til det. Vi har lov til at gaa i hans fodspor, ogsaa som prædikanter.

Qvisling finder «akkordens aand» hos mig. Det gaar mig underlig med mine teologiske venner. Ifjor syntes de jeg var saa hensynsløs og ubarmhjertig mod tidens børn, at enkelte fandt at maatte rykke dem til undsætning. I høst har «akkordens aand» besat mig; for at behage disse samme tidens børn, lemlæster jeg selve evangeliet.

Jeg vil ikke beklage mig. Naar man saaledes den ene dag faar høre at man er for streng, den anden at man er for slap, da øves man i det paulinske: jeg agter det for saare lidet at dømmes af eder eller nogen menneskelig ret. Og det er en saa herlig ting at faa det indøvet, at en bør være taknemmelig for alt som hjælper til det.

Hvad er det nu egentlig man her kalder akkordering? Jo, det er dette, at jeg vil, at vi bare skal forkynde vore tilhørere det som de har forudsætninger for at kunne modtage («bære» som Jesus sagde, Johs. 16, 12). Jeg mener dermed naturligvis ikke det de liker at høre. Det som er ondt og fordærver dem, det vil jeg skal nævnes klart og bestemt saa alle skjønner det, og det liker de naturligvis ikke. Hvor det altsaa gjælder det moralske, er jeg hensynsløs. Men hvor det gjælder det religiøse, er jeg til det yderste hensynsfuld. Der mener jeg, vi maa se at finde ind til den vesle rest af religiøs erkjendelse som findes hos vore tilhørere, og knytte vor forkyndelse til den, og ikke gaa synderlig ud over hvad de med denne sin religiøse erkjendelse kan tilegne sig, om de vil.

Dette er ingen inkonsekvense. Vi kan stille ganske andre krav til vore tilhøreres moralske erkjendelse end til deres religiøse; ti deres moralske erkjendelse er forholdsvis sterkt udviklet; i religiøs henseende derimod nærmer de sig vankundighed.

Jeg holder paa denne akkordering trods alle angreb. Jeg holder paa den som en prædikants ubetingede pligt.

Det er ikke vor opgave at faa indprentet vore tilhørere

visse lærdomme, som de *skal* tro. Vor opgave er langt større. Vor opgave er at vinde dem for Gud. Men vi vinder dem ikke for Gud ved at kaste en del dogmatiske satser, belagt med skriftsteder, ud over dem, og sige: saa og saa staar der skrevet; saa og saa *skal* I tro; tror I ikke saa, da kommer det af at I er onde, og I forhærder eder i synden og gaar fortabt.

Dette er at forvandle evangeliet til lov — den sværeste og umuligste lov som gives. Ti intet er umuligere for et menneske end at tro det som ikke har bevidnet sig for hans samvittighed som sandhed. Man vinder ikke derved frigjorte og glade børn for Gud. Man skaber bare trælle. Eller: man lukker ude.

Aa, hvormange tusender der stønner under frygten forat de ikke tror *rigtig*. Istedetfor barnlig at kaste sig Gud i favn i tillid til hans kjærlighed, som de tørster efter, gaar de og ængster sig for, at deres tro i et eller andet punkt kanske ikke stemmer med opskriften de har faat. De kommer aldrig udover den angst. De bliver aldrig trygge paa at de har den *rigtige* tro. For opskriften er saa vanskelig. En maa være «lært» for at skjønne den. De tør aldrig være sikre paa at de skjønner den rigtig.

Og hvormange tusender det er, som lukkes helt ude. De kjender ikke kristendommen uden som et system af læresætninger som *skal* troes. Men de *kan* ikke tro. Der er ingen bro mellem dette system og deres øvrige sandhedserkjendelse. Ingen har vist dem nogen bro. Man har bare staat der og kommanderet: tro! tro!

Hensigten med mit foredrag i Lund var at ramme en pæl gjennem denne lovforkyndelse under evangeliets navn. Den har pint mig selv saa mangen gang. Den har pint tusender med mig. Jeg har selv saa mangen gang pint mine tilhørere med den — og havt en ond samvittighed efterpaa.

Jeg takker Gud, at han har givet mig lidt syn for hvad evangelium virkelig er, saa jeg faar lov til at forkynde det lidt bedre. Den herlighed lader jeg mig ikke afdisputere.

Det er saa betegnende dette: man anker over, at jeg lagde skylden paa kirken for tidens indifferentisme; jeg skulde lagt skylden paa de indifferente selv og læst dem

texten. Saaledes gamle grev Vizthum i Lund; han var naiv nok til i en af sine mange aabningstaler at sige, at man ventet «eine Gerichtsposaune» over tidens frafald. Saaledes ogsaa «Luth. Kirk.s» redaktion og Qvisling.

I en forsamling af prester skulde jeg skjældt paa tidens indifferente!

Nei. Naar jeg præker for vore moderne folk, da taler jeg om deres skyld. Men naar jeg præker for prester, da præker jeg om presternes skyld.

Visselig har tidens indifferente børn sin store skyld. Men vi prester er paa den sikre side, naar vi spørger: hvilken skyld har *vi?* Lad dommen begynde fra *Guds hus!* Lad *os* omvende os først! Fra loven til — *evangeliet!*

Thv. Klaveness.

SOCIALISMEN.

Foredrag af *Fernando Linderberg* i København afholdt i foraaret 1901.

Mine damer og herrer!

Under navn af «Det sociale Sekretariat Bibliothek» [1]) er der i løbet af det sidste aars tid blevet dannet et selskab til social oplysnings fremme med det programmæssige formaal, at udbrede *almen* oplysning om:

1) Forholdet mellem det aandelige liv og de sociale tilstande i fortid og nutid;
2) de forskellige sociale ideer og bevægelser — socialistiske, politiske, faglige, kooperative, kristelig-sociale — i ind- og udland;
3) fremskridtene i retning af ideernes praktiske udformning og gennemførelse, særlig i kommune og stat.

Dette selskab virker uafhængig af al partipolitik og bejler til menneskene af alle partier.

Ved det foredrag, jeg her skal have den ære at holde for Dem, vilde jeg prøve paa:

1) at vise Dem, hvad brug der er for et selskab af denne art,
2) at give en prøve paa, hvilke bidrag til forstaaelsen af den sociale sag, der kan ydes fra dette selskab.

Den norske forfatter Per Sivle har engang skrevet:

> Hvo tidernes tegn en smule forstaar,
> han ser, at arbejdernes tid, den er vor;
> med higende trang de fra vinter mod sommer
> i tunge fylkinger endelig kommer,
> stævnende frem efter brødres eksempel
> mod menneskerettighedernes tempel,

[1]) Adresse: Sagasvej 14, København V. Medlemsbidraget er mindst 2 kroner aarlig. Herfor faar medlemmerne frit tilsendt selskabets organ: kvartalsskriftet «Samfundets Krav» og har ret til at faa bøger til laans til enhver tid.

slig at Europas grundvold i dag
skælver ved træsko-trinnenes slag;
vi hører alt, de knager, de gamle planker,
naar de barkede næver paa porten banker;
vi hører fra tusend tusenders nød
fordringen tordne: retfærd og brød!
— og rigerne dirrer, og sindene bæver,
mens stemmer sig samler og raabet sig hæver:
luk op, luk op! skyd slaaen til side!
luk op, før der sprænges! luk op i tide!

En anden norsk forfatter, presten Olav Holm, skildrer Europas situation som følger:

«Enkelte arbejdere bliver redelige og ærlige socialister, der ved en ny ordning tænker at kunne reformere verden. Andre giver sig til at fabrikere sprængstoffer, granater eller lignende ting, hvormed de nu og da trakterer jordens høje, hvem de er tilbøjelige til at tillægge skylden for al den moderne elendighed. Saa faar vi helvede mod helvede, eller staaende hære ovenfra nedad og helvedesmaskiner nedenfra opad. Dette er nok saa omtrent den sociale situation, hvorpaa det moderne Europa for øjeblikket lever».

Mange mener, at der med denne situation for øje kun kan ventes et voldsomt sammenstød, et frygteligt krak. I «Tilskuerens» majhæfte 1899 forudsagde dr. Gustav Bang en revolution, mod hvilken den «store» franske «var det rene barneværk».

Ingen kan nægte, at der er mulighed for, at det kan komme til en saadan omvæltning. Men alle maa være enige om, at det vilde være en frygtelig ulykke, om det kom hertil. Man skulde derfor ogsaa vente, at der maatte være ret almindelig enighed om det gavnlige, ja nødvendige i, at de flest mulige kræfter blev sat i virksomhed for at modvirke alt, hvad der fører i retning af den store katastrofe.

Dette er dog ingenlunde tilfældet. Det er egentlig kun højst med urette at vi taler om, at det sociale spørgsmaal er tidens brændende spørgsmaal. Vi mærker i alle tilfælde kun forholdsvis lidt til branden herhjemme. I ingen af de civiliserede lande er der saa faa kræfter i virksomhed med at udbrede social forstaaelse som i Danmark og Norge. Og en stor del kræfter virker langt mere i retning af at øge den

farlige ild end i retning af at dæmpe denne. Hertil regner jeg alle de kræfter, der i at slaa bom for arbejderbevægelsen, ved at stænge dens repræsentanter ude fra kommune og rigsdag ser et middel til at komme ud over vanskelighederne. Ved denne fremgangsmaade opnaar man kun at gøre ondt værre. Vi maa gaa den omvendte vej. Vi maa først og fremmest søge at forstaa, hvad der er kærnen, drivfjederen, den bærende kraft i hele den moderne arbejderbevægelse. Først naar vi har faaet denne forstaaelse, vil vi blive i stand til at føre en rammende kritik. Og meningen er selvfølgelig ikke, at vi skal lukke øjnene for svaghederne, for skyggesiderne, for farerne i arbejderbevægelsen. Det er kun de falske venner, der lukker øjnene for fejlene. Den, der elsker sit barn, tugter det; de, der har virkelig kærlighed til en sag, de undlader sidst af alle at optræde imod de fejl, som svækker sagen, som hindrer udfoldelsen, opnaaelsen af alle dens muligheder.

Det er den forstaaelse af den sociale sag, som paa den ene side udvikler evnen til at støtte og gennemføre alt, hvad der i sagens krav er retfærdigt og gennemførligt, og paa den anden side giver evne til berettiget og nødvendig kritik, det er vort selskabs opgave at fremme.

Og herfra gaar jeg over til at pege paa de særlige grunde: forholde og tilstande, som har fremkaldt den moderne arbejderbevægelse.

Den sociale forvandling.

Danmark har gennem alle tidligere tider næsten udelukkende været et landbrugsland. Endnu ved udgangen af det 18de aarhundrede og langt op i det 19de aarhundrede udgjorde landbefolkningen de $^3/_4$ af hele folkemængden. Nu er det helt anderledes. Danmark har nu en folkemængde, der nærmer sig stærkt $2^1/_2$ million; det nøjagtige tal er 2 447 441. Af disse kan — ifølge Markus Rubins fremstilling i «Den økonomiske Udvikling i Danmark i det sidste Slægtled» — kun højst 1 million regnes til landbefolkningen, der altsaa nu kun udgør et mindretal. Paa landet bor ogsaa mange, der ikke er landbrugere; men den samlede landbefolkning er fra 1890 til 1901 kun vokset med 4,1 pct., medens bybefolkningen

er gaaet frem med 28,7 pct. I hundredaaret 1801—1901 er folkemængden her i landet vokset med ca. 1½ million; heraf er noget over 1 million alene kommen byerne til gode. Det vil sige: den overvejende del af forøgelsen er gaaet over til handel og industri; Danmark bliver i voksende grad et industriland.

I Norge gaar det paa lignende maade; hvorledes dette land for tiden industrialiseres fremgaar af følgende tal:

	1850	1898
Folkemængde . . . :	1 400 000	2 122 400
Ved fabrikindustri . . .	12 700	73 000
		1891
— haandverk . . .	30 000	75 368
— søfart, havnevæsen	15 400	45 368
— landbrug, skovbrug	365 000	335 000

Haandverket har fordoblet sine deltagere, industrien 5—6-doblet sine og landbruget har tabt 25 000.

Dette betyder i mange retninger et stort og betydningsfuldt historisk fremskridt.

Det gamle landbrugssamfund betød isolation, stilstand, begrænsning, det smaa, det snævre: aandeligt saavel som materielt. Industrien betyder fremskridtet, forbindelsen med den store verden, revolutionering af gamle forhold og fordomme, initiativet, anspændelsen af kræfterne, evnen til at gøre sig jorden underdanig som aldrig før, magten til paa aldrig før anet maade at lade naturens love virke i menneskenes tjeneste.

Skyggesiderne ligger i, at den industrielle revolution trækker baade kvinder og børn bort fra hjemmene og ind paa fabrikerne, at den navnlig i begyndelsen kaster den hele arbejderbefolkning ind i afskyelige kaserner, der umuliggør alt virkeligt familjeliv, at den gør næsten alt arbejde til sæsonarbejde, hvorved den skaber en saakaldet reservearme af arbejdere, der bestandig med kortere eller længere mellemrum maa døje arbejdsløshedens kvaler. Medens personligheden i haandverkets tid kunde sætte sit præg paa arbejdet, tenderer industriarbejderen til at blive en del af maskinen, der som denne kun har at rette sig efter befalinger og signaler, men aldrig faar adgang til ved arbejdet at udvikle, end sige at bruge en selvstændig tanke. Derfor kommer med rette kravet paa den 8 timers arbejdsdag, der skal aabne

arbejderen adgang til ad anden vej at udvikle sin personlighed, at tilegne sig kundskaber, at optræde som borger. Arbejderens kamp for de forbedrede livsvilkaar koncentrerer sig i kampen for højere løn. Og paa dette omraade trænges der til kamp. I København er der nu en folkemængde paa 378 280, med nabokommunerne 491 340. Af mandlige forsørgere fandtes i selve hovedstaden 1898 103 987.

Med hensyn til indtægter var disse fordelt som følger:

under	800,00 kr.	48 659	— 467,9	p. m.
800,00 —	1 000,00 «	9 629	— 92,6	—
1 000,00 —	1 200,00 «	18 009	— 173,2	—
1 200,00 —	1 400,00 «	6 827	— 65,7	—
1 400,00 —	1 600,00 «	4 199	— 40,4	—
1 600,00 —	1 800,00 «	2 890	— 27,8	—
1 800,00 —	2 000,00 «	1 298	— 12,5	—
2 000,00 —	5 000,00 «	7 903	— 76,0	—
5 000,00 —	10 000,00 «	2 613	— 24,2	—
over	10 000,00 «	2 060	— 19,7	—

Disse tal viser, at op imod halvdelen af samtlige forsørgere i København endnu har under kr. 800,00 i aarlig indtægt, og at end ikke $^2/_{10}$ naar den beskedne indtægt af kr. 1 000,00—1 200,00.

Tallene er saaledes vel egnede til at lægge dæmper paa den højrøstede tale om arbejdernes overdrevne fordringer. Det er i virkeligheden overordentlig nedslaaende at tænke paa, at saa stor en del af vore medmennesker skal være voldgivet den skæbne, som følger af saa trange økonomiske kaar.

Desmere glædeligt er det at fæste opmærksomheden paa, at der dog i den sidste menneskealder er foregaaet en væsentlig forandring til det bedre.

I 1868 var der mere end $^7/_{10}$, der havde under kr. 800,00 i aarlig indtægt, og kun 32 af hvert tusend, der havde kr. 1 000,00—1 200,00. Her er altsaa foregaaet et betydeligt fremskridt. Vi trænger til de flest mulige gode kræfters medvirkning til, at dette fremskridt kan blive fremskyndet i stærkest mulige grad.

Vi trænger ikke blot til de gode kræfters virksomhed af hensyn til den højere løn og den forkortede arbejdstid. Vi trænger fuldt saa meget dertil for, at saavel den forhøjede

løn som den forøgede frihed kan blive anvendt paa den bedst mulige maade. I denne retning er der navnlig her i København gjort overordentlig lidt.

Hvad er der her, som kalder paa arbejderne i deres fritid? En mængde værtshuse, kneiper og varieteer! Men af institutioner med opdragende formaal saare faa. Arbejderforeningen af 1860 og arbejdernes læseselskab staar ret ene paa pladsen. Det sidste er end ikke efter ca. 20 aars forløb naaet dertil, at det har sine egne foredragssale!

Tiden medfører, at arbejderne som andre borgere maa og skal samles til en mængde møder. Men alle disse møder maa holdes paa — restaurationer. Som lejlighed gør tyve, giver det anledning til øget unyttig svir.

Selv naar arbejderne rejser deres egne forsamlingslokaler, bliver forholdet ikke bedre. Det er kostbart at bygge i København. Arbejderne har kun lidt med penge. Det er ølbryggerne og spritfabrikanterne, der sætter de fleste penge i de ny bygninger. For at kunne svare renterne maa der indrettes kostbare restaurationer. For at restaurationerne kan svare den høje leje, maa folk trækkes til huse ved et evigt halløj. Ikke sjældent optræder arbejdernes egne forsamlingshuse kun som ny udgaver af Figaro. Det staar, saavidt jeg skønner, i denne retning ikke synderlig bedre til i Kristiania end i Danmarks hovedstad.

Her trænges til en bevægelse for at tilvejebringe folkelige samlingssteder, hvori menneskene kunne samles lige saa frit som de samler sig i kirkerne, samles til møder og forhandlinger uden mindste direkte eller indirekte pligt til at ofre paa alkoholens alter. Her trænges til humane templer, hvor der kan arbejdes paa at udvikle alt det gode, der ligger i spire i hvert enkelt menneske.

Trangen til den sociale oplysning.

Den ny industrielle udvikling har skabt en kløft mellem arbejdscheferne og arbejderne, som ikke var kendt i den gamle tid. Det hører med til den sociale oplysning at skabe gensidig forstaaelse mellem menneskene paa begge sider af denne kløft. Hvad mangelen af en gensidig forstaaelse her kan føre til, saa vi i lock-outen 1899. I forhold til vort lands

størrelse var denne sociale kamp større end nogen lignende, der nogen sinde er ført i noget andet land. Jeg tror ikke, at vort lille land taaler mange rystelser af denne art. Men hvor langt mon vi i den siden da forløbne tid er kommen i retning af at bedømme denne fremtoning paa rette maade?

Mon vi er kommen synderlig længere end dertil, at en part kaster al skylden for lock-outen paa arbejderne, en anden part paa samme maade al skylden paa arbejdsgiverne?

Det kan vist i høj grad betvivles, at vi er kommen synderlig langt derud over. Men saalænge vi staar paa det standpunkt, er i alt fald eet sikkert: vi bidrager derved intet til at afværge lignende fremtoninger i fremtiden.

Dog ligger det i selve sagens natur, at der bør arbejdes paa at indskrænke, om muligt helt umuliggøre den art sammenstød.

I 1897 stod der en noget lignende kamp i England, i maskinarbejderfaget. Den er for kort tid siden bleven belyst af social-demokraten Eduard Bernstein. Han vedkender sig her, at han alt under selve kampen saa, at det var arbejderne, som havde uret. Af hensyn til konkurrencen med udlandet var det umuligt for arbejdsgiverne at gaa ind paa de af arbejderne opstillede fordringer. Efter kampens slutning har arbejderne selv erkendt, at deres nederlag var en nødvendighed.

Der kan selvfølgelig ikke være nogen berettiget tvivl om, at det samme ogsaa undertiden trænges til at siges danske og norske arbejdere. Men hvor finder vi her de ledende personligheder, der staar offentlig frem og lader arbejderne vide, at de har uret? Mænd af denne art blandt de social-demokratiske ledere finder vi kun ret undtagelsesvis.

Meget mere kan vi fra selve «Social-Demokraten»s medarbejdere høre det proklameret: arbejderne har altid ret!

Under det løsen kommer vi selvfølgelig ikke frem i retning af social fred.

Her trænges til ny mænd, der har den kærlighed til arbejderne, som tvinger dem til at sige dem sandheden, ligesaavel naar den er ilde, som naar den er vel hørt.

Men dertil kræves forberedelse; indblik i hele arbejdernes tankeverden ligesaavel som kendskab til produktionens vilkaar til enhver given tid.

Hvorledes det gaar, naar man uden tilstrækkelig forberedelse kaster sig ind i denne sag, kan det saakaldte «Kristelige Fællesforbund» give vidnesbyrd om.

I 20—30 aar har Indre mission staaet som blotte tilskuere over for den sociale bevægelse. Nu pludselig faar den øje paa, at som det nu gaar, kan det ikke vedblive at gaa. Man føler, man kan ikke vedblive at staa som tavse tilskuere. Der maa gøres noget, og saa gør man næsten det værste, som overhovedet kan gøres: laver en karrikatur af en social bevægelse, som der ingen steder er set magen til, en organisation, der som organisation betragtet hverken er det ene eller det andet, hverken fugl eller fisk.

Fremkomsten af denne ny organisation er forstaaelig nok. Den social-demokratiske presse i Danmark — i Norge er det vist en hel del bedre — bekæmper næsten daglig alt, hvad der har med kristendom at gøre, ganske særlig Indre mission. Samtidig hævder den den betragtning, at fagforeningerne er og skal betragtes som social-demokratiske partiforeninger. Overfor dette er det ret naturligt, at arbejdere, der tilhører Indre mission, mælder sig fra og erklærer, at dertil vil de ikke være med. Jeg siger ikke, at det er rigtigt, men kun at det er vel forklarligt. Hvis disse arbejdere havde gjort et forsøg paa at danne ny virkelige fagforeninger, som var nevtrale baade over for religionen og partipolitiken, vilde deres forsøg have fortjent alvorlig paaagtning. Men i stedet for dette, gaar de med til at danne en fælles organisation af mestre og svende. Her har vi uklarheden.

Vel ligger der noget rigtigt og fornuftigt til grund for tanken om at føre baade mestre og svende sammen inden for den samme ramme. Det er just det, vi tager sigte paa i vort ny selskab. Men vel at mærke, kun til oplysende arbejde, kun til fælles raadslagninger. Jo mere baade mestre og svende kan blive bragt sammen paa den maade, at de omstridte spørgsmaal kan blive belyst fra fælles synspunkter, desto bedre. Men kun paa en betingelse: at man fra de fælles raadslagninger vender tilbage hver til sine faglige rammer, og indenfor disse gør den opfattelse gældende, som er bleven befrugtet, maaske udviklet, ved de fælles sammenkomster. Vi maa derfor hævde det som en pligt, saavel for

arbejderne som for arbejdsgiverne, at tilhøre deres særlige faglige organisationer. Men det ligger da ogsaa i sagens natur, at arbejdernes fagforeninger, saavel som mestrenes, skal være uafhængige og nevtrale overfor alle kirkelige og politiske partier.

Hermed gaar jeg fra industrien til landbruget. Vi møder her straks en mærkelig fremtoning. Paa den ene side den kendsgerning, at den danske jord nu frembringer langt større rigdomme end nogen sinde tidligere, paa den anden side det særsyn, at landmændene klager mere over daarlige tider, end de vistnok nogen sinde før har gjort.

Om end nu utvivlsomt klagerne i høj grad overdrives, maa det dog indrømmes, at landmændene for tiden har særlige vanskeligheder at kæmpe med. Alle fremskridtene paa landbrugets omraade løb lige til 1884 ud i en eneste kanal: stigende ejendomspriser og dermed følgende voksende prioritetsgæld. Ved begyndelsen af aarhundredet var gennemsnitsprisen paa 1 td. hartkorn kr. 1 000,00, 1884 var den kr. 7 500,00 pr. td. hartkorn. Ved begyndelsen af aarhundredet kendte vi næsten slet ikke prioritetsgæld paa dansk jord. Nu udgør den ca. 1 300 millioner kroner, hvad der alene i renter kræver nogle og halvtredssindstyve millioner om aaret.

Saa lang tid, konjunkturerne var opadgaaende, gik maskineriet fortrinligt, i tredserne og halfjerserne samlede landmændene ind penge i læssevis! Men saa kom konkurrencen fra de oversøiske lande. Paa de ny jomfruelige jorder i de fremmede verdensdele var der kun ringe produktionsomkostninger. Med de forbedrede kommunikationsmidler kastedes varerne ind paa de evropæiske markeder til meget billige priser. Varepriserne faldt, landejendommene gik tilbage i værdi.

Hidtil havde vi kun kendt akute industrikriser. Nu fremstod den kroniske landbrugskrise.

Ulykken er altsaa forsaavidt den samme som til given tid i industrien: kapitalen har faaet for meget magt, her altsaa ganske særlig for megen magt over landbruget, over jorden.

Dette onde har man — som vi senere skal se — overalt søgt at raade bod paa ved at sætte skranker for kapitalens

magt. Det er den samme vej, man maa gaa i landbruget. Men ulykkeligvis: herfor er der faa eller ingen, der har øje. I al fald har agrarerne det slet ikke. I stedet for at begrænse gaar deres fordringer kun ud paa at udvide kapitalens magt.

Deres fordringer i denne retning finder udtryk i deres krig mod de gamle grundskatter: et aarhundreder gammelt udtryk for klasseegoistisk agrar-reaktion.

Paa landbrugsjorden hviler følgrnde grundbyrder:

Tienden	6	mill. kr.	aarlig
Statsskatter og gammelskat	5	« «	—
Land- og ligningsskat	1⅔	« «	—
Hartkornsskat til amtet	5	« «	—
Do. til kommunen	7½	« «	—

Af disse er tienden og statsskatterne: 12⅓ mill. kr. om aaret, faste, uforanderlige grundbyrder. Det vil sige: det er i virkeligheden slet ikke skatter, men derimod prioriteter, gode sikre første klasses prioriteter, som samfundet ejer i folkets fælles jord.

Alle nationaløkonomer har hidtil været enige om at betragte saadanne grundbyrder som prioriteter. Den samme opfattelse hævder endnu den gamle liberale professor N. C. Frederiksen i martsheftet af «Dansk Tidsskrift». Men denne opfattelse vil agrarerne ikke lade gælde. De hævder, at disse afgifter repræsenterer virkelige skatter. Her foreligger et af to: enten et klart vidnesbyrd om en sørgelig uvidenhed om de simpleste ting, eller ogsaa et i sjælden høj grad udformet udslag af klasseegoismen. Men hvad enten det ene eller det andet er tilfældet, bliver resultatet lige sørgeligt. Man kan ved reformer af denne art i bedste fald kun opnaa, at give en present til de nuværende besiddere. Hvad Ejendommene lettes i grundbyrder, vil de straks og umiddelbart stige i værdi. Saasnart gaardene gaar over paa ny hænder, vil de nuværende ejere indkassere den hele gevinst. De næste sæt af ejere maa betale gaardene saa meget højere, hele reformen løber kun ud i højere ejendomspriser, øget prioritetsgæld, kort sagt: ud i kapitalens forhøiede magt over jorden.

Med afvæltningen af tienden vil man yderligere kun opnaa at drage det økonomiske grundlag bort under folke-

kirken. For dem, der ser noget særligt idealt i de amerikanske kirketilstande, kan dette jo være ret tilfredsstillende. Jeg for min del venter mig mere af en fornyelse end af en omstyrtning af den folkekirkelige institution.

Vender vi os nu fra de sociale tilstande til de politiske partiforhold, hvad møder vi da?

Det hører med til den politiske abc, at den almindelige valgret betyder folkets suverænitet. Landets skæbne ligger i vælgernes hænder. Svarer erfaringen dertil?

Ikke saa ganske!

For ca. 20 aar siden lod Henrik Ibsen os vide, at parti-«lederne» og den «kompakte majoritet» var sandhedens og frihedens farligste fjender. For et par aar siden indskærpede Bjørnson[1]), at den frie selvstændige personlighed, som ikke vil gaa i et partis spændetrøie, er venneløs i verden, finder kun fjender overalt. Endnu senere har selv Holger Drachmann i «Politiken» sunget om, at

> ti tusende aviser med løgne saa det dundrede,
> det er spidsen af kulturen i det 19de aarhundrede!

Den mest moderne af alle moderne aander Fr. Nietzsche ser endog i selve tidens demokratiske bevægelser et «lænkernes herredømme», som han stempler som selve «Dyrets triumf»!

Jeg er saare langt fra at dele Nietzsches opfattelse. Men dumt vilde det være at nægte, at vi er inde i en udvikling, der rummer den største fare for udviklingen af den frie personlighed, for den aandelige uafhængighed, der hører til menneskenes dyreste heligdomme.

Hvad er der at gøre overfor alt dette?

Jeg ser kun et hovedmiddel dertil: at tidens sociale opgaver bliver taget op af personligheder, der i lige høj grad har øje for de nødvendige og mulige materielle fremskridt som for bevarelsen af de aandelige værdier, fremfor alt for den aandelige frihed.

I første række gælder det om at bryde partiernes eneret paa at behandle de sociale reformer. Dette er sket snart i alle lande. I snart alle lande finder vi en række selskaber, der virker for de sociale reformkrav, ganske uafhængig af al partipolitik.

[1]) «I Paul Lange og Tora Parsberg».

Gennem denne virksomhed er man kommen dertil, at alt, hvad der i socialismen findes af praktiske, mulige, gennemførlige bestanddele, ikke længere er et særeje for socialdemokratiet, men anerkendt af fremragende, ledende personligheder af alle partier, af alle klasser, af alle konfessioner.

Hvad socialismen ikke er.

De ved, at socialismen deler menneskene i to skarpt adskilte leire: i tilhængere, der drømmer om, at socialismen skal oprette et paradis paa jorden, i modstandere, der betragte den som selve Helvedet blandt menneskene.

Skal vi fremad i retning af social fred, tror jeg, at noget af det vigtigste, vi har at gøre, er at komme bort fra disse yderligheder, at lære at forstaa, hvad der indesluttes i det saa omstridte navn.

Vi maa her helst begynde med at vise, hvad socialismen ikke er. Den er for det første ikke, hvad man i lang tid ret almindelig troede, en fjende af religion, moral, ægteskab o. s. v. Der findes iblandt dens tilhængere ikke blot modstandere af disse magter men alvorlige og djærve forsvarere. Her findes endog fuldstændig rettroende kristelige personligheder. Ved de sidste landdagsvalg i Würtemberg blev den bekendte prest Blumhardt fra Bad Boll endog valgt til officiel repræsentant for social-demokratiet.

Socialismen indeholder endnu mindre noget om, at alle skal dele og have lige meget. Hvad tanker af denne art, der mulig endnu kan løbe omkring mellem socialismens tilhængere, er kun en rest fra overvundne stadier: fra den saakaldte utopiske socialismes tid: Thomas More og hans efterfølgere. Ingen tanker om ligedéling har det allermindste at gøre med den moderne socialisme.

Socialismen er heller ikke en fordring om, at staten skal overtage al produktion. Tværtimod, Karl Marx og Fr. Engels, den moderne socialismes aandelige fædre, var alle dage bestemte modstandere af alt, hvad der var i slægt med statssocialisme.

Endelig falder socialismen heller ikke sammen med social-demokratiet.

For at godtgøre dette behøver vi blot at mindes biskop Martensens sociale program. Det findes i hans bog om socialisme og kristendom og kan sammenfattes i følgende punkter:

I. Formaal.

Staten har den opgave at fremme almenvellet. Men almenvellets fuldstændige begreb er intet mindre end det høieste gode paa jorden, en almindelig lyksalighedstilstand i harmonisk enhed af de etiske og fysiske goder, hvor arbejde og nydelse smelter sammen. Dette er vistnok et ideal, som viser hen til den gyldne tid, men det maa foresvæve statsstyrelsen som et maal, der skal tilstræbes, om det end aldrig fuldkommen naas paa grund af de jordiske betingelsers beskaffenhed.

II. Midler.

Lovgivningen skal beskytte haandværkerne og arbeiderne ved:

at staten sanktionerer de af arbejderne selv opstillede foreningsstatuter, associationsregler og arbejdsordninger;

at staten ved lov bestemmer arbejdstiden og særlig sikrer hviledagen ved at forbyde arbejde om søndagen;

at staten drager omsorg for, at arbejderne kommer til at arbejde i sunde lokaler og regulerer anvendelsen af kvinders og børns arbejde;

at staten regulerer arbejdernes løn efter drøftelse og forslag af arbejdere og arbejdsgivere;

at staten tilvejebringer en arbejdsret lig sø- og handelsretten;

at staten letter arbejdernes skattebyrde;

at staten understøtter produktionsforeninger til køb af maskiner etc.;

at staten i det hele begrænser pengenes herredømme.

Det vil ses, at dette program er saa socialistisk, som det vel kan være. Men biskop Martensen var alt andet end social-demokrat. Han var en god konservativ mand. Hans

program godtgør saaledes, at der findes socialister af forskellige afskygninger: konservative og revolutionære, saavel som liberale og radikale.

Der kan forøvrigt ogsaa fra den allersidste tid fremdrages vidnesbyrd, der staar som udtryk for konservativ socialisme.

I «Nationaltidende» for 15. januar d. a. findes en redaktionsartikel, hvori bl. a. erklæres, at «selv naar man trækker utopierne fra socialismen, saa bliver der i selve ideen noget tilbage, dens egentlige kærne, der nu ved slutningen af det 19. aarhundrede mere og mere synes i færd med at omdanne det gamle samfund, ikke paa revolutionær maade, men i virkelig ideel retning. Det er opnaaet i det 19. aarhundrede, at selve socialismen til sidst i kraft af sit eget oprindelige væsen har tvunget baade arbejdsgivere og arbejdere til klarere og bedre erkendelse af deres indbyrdes forhold. Arbejderne kan ligesaalidt undvære kapitalen, som kapitalen kan undvære arbejderne. Paa dette grundlag hviler den rette socialisme, og som tiden gaar, og forstaaelsen paa begge sider bliver større, vil det gamle samfunds gradvise omordning paa denne socialistiske basis ogsaa ske».

Jeg beder Dem lægge mærke til denne udtalelse. Det bør vel erindres, at det er et udpræget konservativt blad, som her indrømmer, at det er socialismen, der i kraft af sit eget oprindelige væsen er i færd med paa socialistisk grundlag at omdanne samfundet i virkelig ideel retning.

Ogsaa heraf fremgaar det, at socialismen er noget fra social-demokratiet forskelligt, thi «Nationaltidende» vilde sidst af alle gøre den indrømmelse til social-demokratiet, hvad den heller ikke har den allerringeste grund til. Thi det er saavist ikke social-demokratiet, som er i færd med at omdanne samfundet i ideel retning. Social-demokratiet er medvirkende i denne omdannelse, men der er mange andre gode kræfter i virksomhed her.

Hvad er da forholdet mellem socialismen og social-demokratiet? Social-demokratiet er her i Danmark socialismens bevidste politiske repræsentant. Det er det hele. Men socialismen omfatter noget ganske andet og mere, end hvad der falder ind under politisk aktion. I det følgende skal jeg

forsøge at vise hvorledes socialismen, i kraft af den historiske udvikling, er vokset frem i løbet af det 19. aarhundrede, navnlig i dets sidste halvdel.

Fevdalismen og liberalismen.

I følge den videnskabelige socialismes sprogbrug betegnes middelalderens samfund som det fevdale samfund. Det var den tid, da de fevdale herrer, de store jorddrotter, beherskede samfundet.

I modsætning til de store grundbesiddere vokser byerne med borgerskabet frem. I byerne bliver lavsorganisationen herskende. Haandværkere og handelsmænd samles i de for dem bestemte lav, hvis arbejdsvilkaar og varepriser er regulerede og fastsatte af selve statsmyndigheden. Den sidste del af middelalderens og den første del af nytiden bliver lavs- og aandstvangens tid. Med liberalismens gennembrud i sidste halvdel af det 18. og første halvdel af det 19. aarhundrede rejser borgerskabet sig mod tvangen saavel i haandens som aandens verden.

Vel at mærke: borgerskabet! Det er borgerskabet der kræver frihed for sig. Mod arbejderne gaar borgerne længe frem med den mest hensynsløse tvang.

Men for sig vil borgerskabet have frihed. Derfor sprænger det de gamle lavsskranker og proklamerer friheden saavel for haanden som for tanken. Det 19. aarhundrede blev frikonkurrencens aarhundrede.

For en tid er det friheden, der triumferer. Men vel at mærke kun frihed for overklasserne. For underklasserne kom friheden for lang tid kun til at bestaa i:

at arbejde for den mindst mulige løn den længst mulige tid under de værst mulige forhold,

at sende deres kvinder og børn i størst muligt antal ind paa arbejdsmarkedet, ind i fabrikerne.

Med disse umenneskelige tilstande drives arbejderne instinktmæssig til forsvar ved fælles sammenslutning. Gennem denne sammenslutning fødes socialismen. Fra begyndelsen og for lang tid virker den ubevidst. Op gennem aarhundredet vokser den til bestandig større klarhed over magt og midler.

Vil vi forstaa den, saaledes som den møder frem i sin historiske karakter, maa vi følge dens fødsel og udvikling i dens hjemland: England.

De socialistiske organer.

I den franske forfatning af 1791 blev al faglig organisation forbudt som udtryk for angreb paa frihed og menneskeret. Det samme skete i England 1799. Forbudet mod organisation blandt arbejderne blev her haandhævet paa det strængeste. Straffelovene fra den allerældste tid var bleven kodificerede i sidste halvdel af aarhundredet. Deres karakter fremgaar alene deraf, at de satte dødsstraf for ialt 160 forskellige forseelser.

Al sammenslutning blev herunder drevet over til hemmelige selskaber. De første krav, arbejderne samlede sig om, var opretholdelsen af lavsordningen. Men da statsmagten ikke vilde opfylde dette krav, stræber organisationerne at overtage den opgave, som lavsordningen tidligere har haft, navnlig med hensyn til det antal lærlinge og og svende, en mester maatte have.

Arbeiderne maa nu kæmpe i over 20 aar blot for at faa lov til at organisere. Omkring ved 1817—19 foregaar der voldsomme sammenstød. Landet erklæres delvis i belejringstilstand, Habeas corpusakten suspenderes, alle offentlige møder forbydes. Ved Manchester samledes 60 000 personer. Mødet opløses af militær. Antallet af de døde og saarede gaar op til 400.

Under disse kampe vokser den erkendelse frem hos adskillige, at arbejdernes offentlige foreninger er mindre farlige end deres hemmelige selskaber. 1825 indrømmes der derfor arbejderne en delvis foreningsfrihed. Men det er først ved love af 1868—1871 og endelig 1875, at arbejderne opnaar fuld foreningsfrihed, fuld ligestillelse med arbeidsgiverne overfor lovene.

I ly af disse love er fagforeningerne vokset saaledes, at de nu tæller ca. 2 millioner medlemmer. (1899: 1 802 518).

I disse fagforeninger har vi det første og et af de vigtigste socialistiske organer. Vil vi have et samlet indtryk af hvorledes fagforeningen begrænser den fri konkurrence og

gennem evnen til denne begrænsning højner arbejderne baade materielt og aandeligt, behøver vi blot at fæste opmærksomheden paa licitationen med og uden fagforeninger. Uden fagforening er det systemet, der hersker i den grad, at det er den inhumane arbejdsgiver som prøver paa at pine arbejdslønnen længst muligt ned, der beholder overtaget. Den, der regner med den laveste løn, kan gøre det billigste overslag, den, der gør det laveste tilbud, faar arbejdet. Den humane arbejdsgiver, som gærne under arbejderne de bedst mulige kaar, maa enten gaa ned paa det samme lave niveau som den inhumane, eller give afkald paa arbeidet.

Naar arbejderne er faglig organiserede, forholder det sig lige omvendt: ingen kan da faa arbejdere under den fastsatte løn. Hvorledes man end iøvrigt konkurrerer, kan man ikke konkurrere om at trykke arbejdslønnen ned.

Fagforeningen er saaledes i virkeligheden ligesaa meget i mestrenes som i svendenes interesse. Og just deri ligger dens største betydning som et nyt organ til fremme af højere kultur.

I den utopiske socialismes tid mente man, at der maatte en hel omkalfatring til, for at arbejderne kunde komme til deres ret. I fagforeningernes tid lærer man, at man kan opnaa mere ved udvikling end ved omstyrtning. Væsentlig ved fagforeningernes hjælp har danske arbejdere i følge deres eget opgivende opnaaet, at de nu tjener ca. 40 millioner kr. mere om aaret, end de vilde have tjent efter løntaxterne af 1870. Hvor langt kan de endnu komme i retning af at tilegne sig større del i produktionsudbyttet?

Herpaa kan ingen svare noget bestemt i dette øieblik; grænsen ligger i, hvad produktionen kan bære. Hvor nær de kan komme grænsen, — det maa fremtiden vise.

Et andet socialistisk organ ligger i brugs- og produktionsforeningen. Dette organ begyndte at udvikle sig, da 28 fattige vævere i 1844 dannede den første brugsforening i Rochdale.

Dette organ er nu vokset saaledes, at det i 1898 omfattede:

Medlemmer	1 703 097	
Omsætning	68 523 969	pd. strl.
Netto	6 933 276	—
Anvendt til oplysning og opdragelse ...	52 129	—

Det er en overordentlig stor del af omsætningen og en ikke ubetydelig del af produktionen, som arbejderne her alt har draget ind under deres egen myndighed. I de fabriker, som arbejderne selv driver, sysselsættes alt 34 500 arbejdere.

I samme grad som denne bevægelse vokser, og den vokser fra aar til aar, omdannes samfundet saaledes, at kapitalen i stedet for at optræde som arbejdets herre kommer til at virke som arbejdets tjener.

Det tredje socialistiske organ træder frem i den sociale lovgivning, der regulerer arbejdstid og arbejdsforhold. Den første mere betydelige sociale lov fra det 19. aarhundrede var 10-timersloven af 1847, der for tekstilfabrikerne i England fastsatte en normalarbejdsdag paa 10 timer daglig for kvinder og unge mennesker. Ved love af 1802 og 1833 var der gjort mindre tilløb til en saadan lovgivning. Senere er der bygget videre i samme retning. Alle indtil da gennemførte love kodificeredes i den store fabriklov af 1878. Men siden dette aar er fabriklovene atter blevne betydeligt udvidede. I løbet af halvfemserne er der næsten hvert aar føjet nye led til saaledes, at den sociale lovgivning snart spænder over alle omraader af engelsk arbejde.

Det fjerde socialistiske organ ligger i dels statens, dels kommunens overtagelse af eller kontrol med alle saakaldte monopoler: Jernbaner, telegrafer, vand- og gasværker, sporvognsdrift etc. Anvendelsen af dette organ er fremskyndet ved lovene om udvidet valgret til parlamentet af 1867, 1877—1884 og valgret til kommunerne af 1888 og 1894. Overfor de nationale monopoler staar England endnu forholdsvis langt tilbage. Men i retning dels af overtagelse, dels af skarp kontrol med de kommunale monopoler staar det sikkert i første række. Og der er stærke krav fremme om, at de paa begge omraader skal videre frem.

The Land for the people, Nationalisation and Municipalisation of Monopolies: Det er løsenet for fremskridtsbevægelsen i England.

Og de mest fremskredne selv paa liberal side gaar endnu videre. I sin bog om social udvikling, der er oversat paa dansk og forsynet med et anbefalende forord af biskop Rørdam, kræver Benjamin Kidd endog, at der fra samfundets side skal gribes saaledes ind i den fri konkurrence, at alle mennesker fra fødselen af kan begynde kappestriden paa lige vilkaar!

Dette er socialisme!

Samfundets indgriben, begrændsning, regulering, beherskelse af den fri konkurrence. Det er socialismens historiske udviklingslinje. Det var paa erfaringen om, hvorledes denne udviklingslinje foregaar, at Karl Marx byggede hele sin videnskabelige socialisme. Han hævder med rette, at arbejderne ved «samvirken i fagforeninger og lignende kan bryde eller svække virkningerne» af den fri konkurrence. Han anerkender de engelske arbejdere som pionererne for den moderne arbejderbevægelse.

«De engelske fabrikarbejdere var forkæmperne ikke blot for den engelske, men overhovedet for den moderne arbejderklasse, ligesom ogsaa deres theoretikere først kastede handsken til kapitalens theori».

I sin store programtale ved stiftelsen af Internationale i 1864 udtalte Marx om 10-timersloven af 1847:

«Kampen for den lovlige indskrænkning af arbejdstiden var et direkte indgreb i den store kamp mellem loven om tilbud og efterspørgsels blinde regel, som borgerskabets nationaløkonomer hævder, og den gennem social omsorg regulerede produktion, indbegrebet af den nationaløkonomi, som arbejderklassen repræsenterer. Derfor var 10-timersloven ikke blot et stort praktisk resultat, men sejren for et princip: for første gang ved højlys dag laa borgerklassens økonomi under for arbejderklassens økonomi».

Det var dette princip, som var socialismens princip: dets anvendelse begyndte med en enkelt del af industrien. Det maatte være opgaven for socialisterne efterhaanden at bringe det samme princip til anvendelse overalt.

Ved siden af loven af 1847 fandt Marx, at ogsaa associationerne havde staaet sin prøve i praxis. Om de kooperative selskaber udtaler han ved samme lejlighed:

«Gennem handling i stedet for grunde er det bleven bevist, at produktion i stor maalestok og i overensstemmelse med den moderne videnskabs bud kan finde sted uden tilværelsen af en klasse forretningsmænd, der giver en klasse arbejdere noget at bestille, — at arbejdsmidlerne for at bære frugter ikke behøver at være et værktøj, der monopoliseres til udbytning imod arbejderne, — at lønarbejdet ligesom slavearbejdet og livegenskabet kun er en forbigaaende og underordnet form, der er viet undergangen og vil forsvinde for det associerede arbejde, der vil blive udført med villig haand, let sind og glade hjerter».

Mine damer og herrer! De ser her: association og social lovgivning, det er, hvad Karl Marx anerkender som hovednerven i socialismen.

Der var en tid, da denne Marx' opfattelse næsten syntes glemt inden for social-demokratiet. I de sidste 5—6 aar begynder denne opfattelse atter at trænge frem i forgrunden. Man er derfor nu i Tyskland i travl virksomhed med at skabe lignende brugs- og produktionsforeninger som dem, der blomstrer i England. Under denne virksomhed faar man et helt andet syn paa f. ex. fagforeningen. Medens fagforeningen tidligere enten blev ignoreret eller kun betragtet som en rekrutskole for social-demokratiet, erkender man nu, at den er et nyt socialt organ, der har blivende værdi, og som derfor ogsaa bør fremmes ganske uafhængig af al partipolitik.

I en redaktionsartikel i «Vorwärts» — det social-demokratiske hovedorgan i Tyskland — skriver bladet saaledes i 1898:

«Fagforeningens hverv er et dobbelt: paa den ene side er fagforeningen en kamporganisation, paa den anden side en s o c i a l organisation. Som kamporganisation har den at sætte dæmning mod kapitalens magt, at højne arbejdernes niveau og sikre dem en større uafhængighed. Først igennem den faglige organisation bliver arbejderne en magt, — uden den er han en spillebold for kapitalisterne.

Men fagforeningens virksomhed som social organisation, d. v. s. som den organisation, om hvilken samfundets socialistiske organisation har at krystallisere sig, — denne virk-

somhed, hvilken arbejsgiverne ikke kan hindre, er langt den vigtigste. Paa den beror væsentlig socialismens fremtid».

Ja, associationen kommer nu i den grad i forgrunden, at selv anarkisterne i væsentlig grad samler sig om de faglige og kooperative foreninger. I et foredrag af 2den november 1898 spørger Avg. Bebel: «Hvad er hovedformaalet for vore tyske anarkister?» Og han svarer selv: «At bringe arbejderne ind i fagforeningerne og fremme dannelsen af brugsforeninger».

Af det her fremførte maa det fremgaa ganske klart, at socialismen er et, social-demokratiet noget helt andet. Thi der findes intet i den her skildrede socialisme, som man ikke ligesaa helt og ligesaa fuldt kan arbejde for, hvad enten man staar som konservativ eller radikal, som højre- eller venstremand. Det er denne socialisme: associationernes og den sociale lovgivnings socialisme, som nu samler mennesker af de mest forskellige retninger, de mest afvigende politiske og religiøse partier.

Skulde jeg ved siden heraf nævne et reformkrav, som løftes med stedse voksende kraft, saa er det dette:

bevarelsen af alle gamle grundskatter;

indførelsen af ny grundskatter paa ny voksende jordeskatter.

I spidsen for det sidstnævnte krav gaar den saakaldte Georgebevægelse, der navnlig i Avstralien alt har betydelige resultater at opvise.

Socialismen i Danmark.

Hvor langt er vi nu kommen her i Danmark i retning af at anerkende og realisere den praktiske socialisme, der gennem association og social lovgivning søger

1) at sætte skranker for den fri konkurrence,
2) at løfte og højne den besiddelsesløse arbejderklasse.

Vi er kommen ret betydeligt frem. Det er ikke blot social-demokratiet, der anerkender fagforeningerne. Det samme gør adskillige selv paa konservativ side. Selv indenrigsminister Bramsen har baade som skribent og minister hævdet, at «en vellykket, kraftig og selvbevidst arbejderorganisation er en lykke for et land, og at udvikle den forekommer os at

burde være en fremragende politisk opgave». Ved loven af 3. april 1900 om vidneførsel for voldgiftsretter er selve fagforeningerne anerkendte af staten.

Den kooperative bevægelse har særlig paa landet naaet en overordentlig høj grad af udvikling. Ved denne bevægelse er der foregaaet en fuldstændig omvæltning i det danske landbrug i løbet af de sidste 20 aar. Blandt arbejderne staar den kooperative bevægelse derimod endnu langt tilbage. Hvad arbejderne har skabt af kooperative foretagender er nok saa meget rene aktieselskaber som virkelige kooperative institutioner.

Vore sociale love daterer sig fra følgende aar:

1891: Fred paa folkekirkens helligdage og grundlovsdagen;
— Den forbedrede fattigpleje;
— Alderdomsunderstøttelsen;
1892: Anerkendte sygekasser;
1898: Forsikring mod ulykkestilfælde;
1900: Den faglige voldgiftsdomstol;
— Ulykkesforsikring for fiskere;
1901: Fabriksloven.

De tilsvarende love i Norge er:

Lov om arbejde i fabriker af 27. juni 1892, lov om ulykkesforsikring af 23. juli 1894.

Vi kan hertil endnu lægge lovene om skolevæsenet og grundloven med fuld foreningsfrihed og alm. valgret lige fra 1849. De danske arbejdere har faaet baade foreningsfriheden og valgretten i vuggegave, medens deres kolleger i andre lande har maattet kæmpe en haard kamp for begge dele.

I Sverrig er flertallet af arbejderne — alle, der har under 800 kr. i aarlig indtægt — udelukket fra valgret; i Norge fik arbejderne først almindelig valgret i 1900; i Preussen er valgretten til landdagen saa indskrænket, at arbejderne hidtil end ikke har villet bruge den. Og — der er saa godt som ingen udsigt til, at de vil faa den udvidet i nogen overskuelig tid.

Af offentlige midler, der i alt fald overvejende kommer arbejderklassen til gode, anvender vi her med runde tal:

Til alderdomsunderstøttelse 1898	4,5	mill. kr.
Sygekasser og hospitalsvæsen . .	4,0	« «
Fattigvæsen	7,0	« «
Alm. skolevæsen	10,7	« «
	26,2	mill. kr.

Det kan siges, at det er meget for lidet. Men det er dog al tid noget. Det er et beløb, som de besiddende klasser aarlig udreder af deres gode vilje. Havde de ikke hjertelag til frivillig at yde dette beløb, fandtes der ikke den magt i verden, der kunde tvinge dem dertil!

Social-demokratiet allermindst!

Der er adskillige mennesker, der gaar og venter paa en stor profet, der skal staa frem i folket og vise os, hvorledes vi skal «løse det sociale spørgsmaal». Men de venter forgæves! Nogen profet af den art kommer ikke Vi har ingen brug for profeter paa dette omraade. Vi ved meget vel, hvad der skal gøres for at tilvejebringe bedre sociale forhold. Vi skal frem væsentlig ad 4 forskellige hovedlinjer:

associationer,
kommunale foretagender,
social lovgivning,
skattereformer.

Men for at opnaa klarhed over, hvad der skal gøres ad den ene, hvad der skal opnaaes ad den anden vej, kræves der arbejde: Arbejde med at tilegne sig og udbrede social Oplysning. Men den blotte *viden* om, hvad der skal gøres, er heller ikke nok. Der kræves fremfor alt en vilje til at gøre det, som vi ved, der er ret. Der kræves den magt i sjælen, der har vilje til at bringe ofre. Der kræves selvfornægtelse til at stille sig som tjenere for retfærdighedens sag. Der kræves en højere moral. Der kræves et uafbrudt arbejde for at komme frem mod den fuldkommenhed, der aldrig søger sit eget, men overalt og alle vegne har for øje: næstens vel.

De, der har lyst og hjertelag til at være med i et saadant arbejde, indbyder vi til at være med i vort sociale selskab. Vi samles da ved en anden lejlighed til raadslagning om, hvorledes vi gennem dette bedst kan tjene den store sag.

Dermed tak for opmærksomheden. Det vilde glæde mig, om det er lykkedes mig gennem mit foredrag at yde et lille bidrag til mere klarhed over og til større varme for den sociale sag!

AANDSLIVET I EUROPA.

XV.

Sir Walter Besant og sir Robert Buchmann er nylig paa en og samme dag afgaat ved døden. Den engelske litteraturs allerede før tyndede rækker har herved lidt et følelig tab. Mest bekjendt er mr. Besant paa grund af de arbeider, han i fællesskab med romanforfatteren James Rice udgav i aarene 1871—1882. Dette fællesskab, enestaaende i den engelske litteratur, har i Frankrige et sidestykke i forfatterfirmaet Erckmann og Chatrian. Besants mest berømte verk er den fantastiske roman: *The Golden Butterfly*. Sammensmeltningen af de to medarbeidere er i deres samtlige verker saa fuldkommen, at det er vanskeligt at bestemme, hvor Rice begynder og Besant ender. Undertiden har den tanke været fremsat, at Rice konstruerte intrigen, medens Besant skrev. Hvormeget sandt der er i dette, kan jeg ikke sige, men vist er det, at i de romaner Besant har skrevet efter Rices død, savnes det element af bred humor, undertiden nærmende sig det farcemæssige, som karakteriserer Besants og Rices fællesproduktioner.

Som Besants bedste roman kan maaske nævnes: *All Sorts and Conditions of men*[1]), udkommet i 1882. Bogen er et forsøg paa at kaste lys over den fattige befolknings liv i Londons east-end. Denne hans bog førte ganske direkte til, at midt i det kvarter han havde beskrevet, blev et folkepalads bygget under dronningens auspicier. Jeg gad vide, om en eneste anden forfatter kan rose sig af at have opnaat et saadant resultat.

Hvad angaar Robert Buchmann, kan man sige, at han vilde have opnaat en høiere rang i litteraturens Pantheon, om han havde kunnet begrænse sig til en eneste genre istedetfor at ville glimre paa alle omraader, som digter, romanfor-

[1]) Titelen er taget af en af den engelske kirkes liturgiske bønner.

tæller, dramatiker og kritiker. Hverken Besant eller Buchmann var i besiddelse af geniets guddommelige gnist, og jeg tror, at meget faa af deres verker, om overhovedet noget, vil overleve dem. — Mange der er helt inde i de irske tilstande og livet i dette land, fremholder som sin mening, at irlændernes gamle humor helt er forsvundet. En netop udkommet bog: *En irsk øvrighedspersons erfaringer,* af Somerville og Martin Ross (London, Longmanns), beviser det modsatte. De scener som her beskrives, vidner tilfulde om at Irland ikke har mistet humorets gave. Da i sin tid George Eliot udgav sin bog: *Scenes of Clerical Life,* havde ingen kritiker den fjerneste mistanke om, at forfatteren var en kvinde. *En irsk øvrighedspersons erfaringer,* som jeg netop nævnte, skylder to kvinder sin tilblivelse. Med hensyn til den dygtighed, hvormed de har forstaat at skjule sit kjøn, kan de fuldt ud kappes med George Eliot. Men ellers eier deres bog hverken den dybe psychologi eller de indgaaende skildringer af sjelens hemmelige rørelser eller den analyse af den menneskelige samvittighed, som blomstrer i George Eliots verk. Ovennævnte bog om Irland har jeg nærmest omtalt som en prøve paa humoret i O'Connels land.

Italien, for øieblikket temmelig fattig paa skabende kunstnere, er til gjengjæld rig paa kritici af alle slags, gode saavelsom middelmaadige. Ulykken er, at disse næsten alle har uhyre teorier, som udvikles i bindsterke men lidet læste bøger. Dette blev mig klart efter læsningen af Piazzis bog: *l'arte nella folle.* I dette verk findes udmerkede ting, som drukner i snakkesalige digressioner. Forfatteren har læst og tænkt meget, og hans bog er paa en gang rig paa stof og meget trættende. Dette fordi han er umoden. Piazzi beklager hobens uretfærdighed og den offentlige smags forfald. Mængdens stemme gjør nutildags udslaget, men den dannes og paavirkes overalt af menneskehjordernes store førere. Hoben ræsonnerer aldrig, den følger sin leder. Paa denne maade forklares «hobens kunst» *(L'arte nella folle),* hvorom Piazzi taler. Mængdens naturlige anlæg til at føle og forstaa et musikverk er merkelig, men forat dette kan finde sted, maa orkesterets anfører nødvendigvis være begeistret, det vil sige, hans begeistring vækker, skaber, frembringer

mængdens. Piazzi er lidt formeget af en pessimist, men hans bog er et værdifuldt bidrag til hobens psychologi.

En ung. italiensk forfatter, Arnoldo Cervesato, skriver smukt om sin reise i Grækenland. Han har gjort et heldigt greb ved ikke altformeget at dvæle ved de antikke monumenter, som saa ofte har været beskrevne. Cervesatos bog handler til gjengjæld mere om Grækenlands nyere historie og dets iver for at reise sig som nation. Der er henrivende skildringer. Det vigtige spørgsmaal drøftes, hvorvidt virkelig nutidens grækere nedstammer fra de gamle hellener, og i hvilken grad. I modsætning til enkelte tyske lærde anser Cervesato det antikke element at være i høi grad fremtrædende. Helt kan man ikke gaa ind paa forfatterens slutninger med hensyn til Grækenlands fremtid, men det skal dog indrømmes, at han er en oprigtig og skarp iagttager.

Jeg talte ovenfor om Piazzis bog og vil i forbindelse dermed nævne et nyt verk af G. Tarde: *Opinionen og mængden.* Bogen er en aandrig konversationens, publikums og opinionens psychologi. Til konversation henregner forfatteren enhver samtale mellem to personer, som intet direkte og nærliggende hensyn har til det nyttige, — naar man taler for at tale for fornøielsens skyld eller af høflighed. Konversation er enhver underholdning, som menneskene fører sig imellem; den er civilisationens æstetiske blomst. Primitive menneskers snak har ikke stor social betydning, men jo mere samfundet civiliseres, desto mere modnes og udvikles samtalen, indtil den bliver den mægtigste kraft til at udbrede meninger og ideer. Man siger, at en god «causeur», er en god «charmeur» (en som formaar at henrive). Despoterne kjender vel den styrke som ligger i samtalen, og tillader ikke sine undersaatter at snakke frit sig imellem. De undertrykker tale- og samlingsfriheden, som det sker i de to barbariske lande Rusland og Tyrkiet, hvor gode undersaatter ikke sig imellem kan udveksle tanker og indtryk.

Konversationerne er meget forskjellige efter de talendes natur, kulturtrin, sociale stilling, personlige vaner og religion. Nationalitet, klima og aarstid øver ogsaa sin indflydelse. I varme lande taler man hurtigere end i kolde; paa landet langsommere end i byerne etc. Konversationen er den grund,

hvorpaa den offentlige mening er bygget, og det er den offentlige mening som skaber et publikum. Det inderlige baand mellem konversationen og den offentlige mening er merkværdigt. Man kan i den historiske udvikling paavise, i hvilken grad opinionen har øvet indflydelse i det eller det folk. Udviklingen af den politiske og sociale magt forklares ved den offentlige meningsudvikling, der igjen forklares ved konversationens udvikling, som saa igjen forklares ved dens forskjellige kilder: lærdomme, hentede fra familielivet, skole, læreaarene, ordets forkyndelse, den offentlige diskussion, bøger, aviser, etc.

Tardes bog har endnu et kapitel af særlig interesse: om mængden og de forbryderske sekter; men behandlingen af dette emne vilde føre os for langt. Jeg foretrækker at meddele lidt af et andet verk: «De frygtsomme og frygtsomheden» af Dr. Hartenberg. Hvad er det at være frygtsom? Dette spørgsmaal har været besvaret paa mange maader. Den frygtsomme er den, som ikke har mod, er bange for menneskene, mangler selvtillid og af finfølelse altid frygter for at støde andre etc. I alle tilfælde finder den frygtsomme ikke ordet som bør siges, bevægelsen som bør gjøres, eller minen han egentlig skulde sætte op. Ved en eller anden ubehændighed glipper det bestandig for ham. At være frygtsom er at være keitet uden at vide det, og altid at være sig sin frygtsomhed bevidst. Frygtsomhed er ikke sygdom, men den er uheldbringende som en sygdom. Adskillige store mænd er frygtsomme i livet, men de har heller ikke held med sig. Frygtsomhed er for en del begrundet i mangel paa villie. Med en smule villie kan man ryste den af sig. Ulykkeligvis er manglende villie ofte frugt af opdragelsen vi modtog i vor barndom. Rødderne er altfor fastgroede, til at de senere kan rykkes op. Dr. Hartenbergs bog mangler metode saavelsom klarhed, men det er allerede noget at faa sagt menneskene, at de kan helbredes for sin frygtsomhed. I det virkelige liv, hvor styrken staar i saameget høiere kurs end følelsen og tanken, er det næsten en ulykke at være frygtsom. Lad os imidlertid ikke glemme, at man kan helbredes derfor.

Ossip Lourié.

UR OCH OM GÖTHES SAMTAL MED KANSLERN FRIEDRICH VON MÜLLER.

(1808—1832).

(Goethes Unterhaltungen mit dem Kanzler Friedrich von Müller. Herausgegeben von C. A. H. Burkhardt. Zweite stark vermehrte Auflage. Stuttgart 1898).

Bland upptecknarne af Göthes konversationer äro Eckermann och Johannes Falk de mest bekanta. Den förres *Gespräche mit Goethe* fylla tre band. Men Eckermann var en underordnad begåfning, och han är en osjälfständig beundrare *quand même*. Den senares *Goethe aus näherm persönlichen Umgange dargestellt* är en afhandling mera än ett referat af nyss hållna samtal.

Nu föreliggande verk är en dagbok öfver författarens samtal med Göthe. Uppteckningarna ha tydligen gjorts antingen omedelbart efteråt eller medan Göthes egna ord ännu noggrant kvarstodo i upptecknarens minne.

Friedrich von Müller var en kunskapsrik och mångsidigt begåfvad man. Han blef 1815, vid 36 års ålder, justitiekansler i det till storhertigdöme upphöjda Sachsen-Weimar-Eisenach. Landet stod till honom i stor tacksamhetsskuld för hans lyckliga åtgärder att efter nederlaget vid Jena göra hertigens och landets ställning till Napoleon något så när dräglig. Han efterträdde Göthe i flera af dennes ämbetsuppdrag, och han tillhörde i mer än 20 år dennes närmaste umgängeskrets. Han biträdde Göthe vid upprättandet af dennes testamente och förordnades af honom till testamentsverkställare. Han deltog ock i utgifvandet af Göthes skrifter.

Hvarför är detta viktiga verk af en så kompetent författare som von Müller så litet bekant och så föga citeradt? Man får svara med de kända orden af en latinsk grammaticus från 300-talet: «Böcker ha sina öden» — *Habent sua fata libelli.* von Müller dog 1849, 17 år efter Göthe. Denna revolutionernas tid och förhållandena hos von Müllers efterlefvande gjorde, att det viktiga arbetet blef liggande outgifvet; och det förblef liggande ända till 1870. Det året utgafs verket af C. A. H. Burkhardt. Men det stora tysk-franska krigets tid var ej lämplig ens för en god bok om Göthe, och boken blef af den stora allmänheten föga bemärkt. Först 18 år därefter behöfdes en ny upplaga, och denna utkom 1898, ökad med 100 samtal.

* * *

Odödlighet. «Det är för ett tänkande väsen omöjligt att fatta någonting icke-varande, ett upphörande af tanke och lif; så till vida bär hvar och en inom sig och alldeles ofrivilligt beviset för odödligheten. Men, så snart man försöker att objektivt träda utanför sig själf, så snart man försöker dogmatiskt bevisa en personlig tillvaro och vill begripa den, så snart man vill pedantiskt utkluta denna inre förnimmelse; då råkar man in i motsägelser. Men människan drifves det oaktadt att städse söka förena det omöjliga. Nästan alla lagar äro synteser af omöjligheter, t. ex. äktenskapet. Och godt är, att så sker; genom att postulera det omöjliga sträfvar man att åstadkomma det, som är möjligt . . . Enhvar måste inom sig bära beviset för odödligheten; utifrån kan det ej komma. Allt i världen är visserligen föränderligt; men bakom det föränderliga hvilar det eviga».

Göthe talade med hån om Fru von der Recke's berättelse om sin systers död och sitt hopp om ett återseende. von Müller tillägger: «Göthes ord syntes mig kärlekslösa och hjärtlösa, och de väckte min förvåning. Jag kände djupt, att man ej skall låta sina heligaste känslor bero af en annans åsikter, icke ens af Göthes».

Själfkännedom. Göthe ansåg, att en människa aldrig kan lära känna sig själf, aldrig kan klart fatta sig själf såsom objekt. — «Andra känna mig bättre, än jag själf gör det. Jag kan känna och rätt bedöma endast mina beröringar med den yttre världen; därmed skall man låta sig nöja. Med all den sträfvan till själfkännedom, som prästerna och moralen predika, komma vi ej längre i lifvet, förvärfva hvarken resultat eller verklig inre förbättring. Detta vill jag dock ej förkunna såsom ett evangelium».

Filosofi. von Müller säger, att enligt Göthes filosofi allt ondt kommer från villfarelse eller från tröghet. Det finnes intet medfödt, ursprungligt ondt, lika så litet som skuggan är något positivt. Dualismen har alltid åstadkommit de flesta irringarna och villfarelserna, har splittrat det rent mänskliga och invecklat människan i strid och motsägelse mot sig själf. Så har man däraktigt ställt godt och ondt, konst och natur, uppenbarelse och deism, själ och kropp, ideal och verklighet i skarp och skärande kontrast mot hvar-

andra och varit alldeles blind för nyanser och öfvergångar. Bildningens och humanitetens högsta grad är tolerans och det trygga medvetandet, att all disharmoni förr eller senare måste lösas i harmoni. Göthe var, säger von Müller, högst tolerant i sin insikt, men ej alltid tolerant i sinnelaget.

«Den tid, vi lefva i», sade Göthe 1828, «är i vetenskapligt hänseende en högst intressant tid. Allt har otroligt förändrats och klarnat, och det är en glädje att se, huru hvarje vetenskapsgren blir allt värdigare behandlad. Detta är närmast filosofiens förtjänst. Trots de många befängda systemen har hon dock i allt ingjutit en ny lifskraft . . . . Jag kan ej med Hegels filosofi, ehuru jag kan bra med Hegel själf. Jag har på lager så mycken filosofi, som jag behöfver för mitt lif, och egentligen behöfver jag ingen alls».

Kulturen och äktenskapet. «Hvad är kultur annat än ett högre begrepp om politiska och militära förhållanden? Hos en nation kommer det an på konsten att i världen rätt sköta sig och att vid behof kunna slå till». — Två år före sin död yttrade han: «Hvad kulturen aftvungit naturen, det får man ej låta fara, på intet villkor ge det till spillo. Äktenskapets helighet är en sådan kulturfrukt, som kristendomen förvärfvat, och som har ett oskattbart värde, ehuru äktenskapet ej är naturligt . . . . I veten, hur mycket jag värderar kristendomen, eller I veten det kanske ej. Hvem är i vår tid en sådan kristen, som Kristus fordrade? Kanske jag ensam, ehuru I ansen mig för en hedning. Liknande kulturbegrepp äro nu en gång för alla inympade hos folken och gå genom århundraden. Öfverallt har man en viss okuflig fruktan för oordnade, äktenskapslösa kärleksförbindelser, och väl är det. Man borde ej vara så släpphänd med skilsmässor. Hvad gör det, om ett eller annat äkta par lefver i kif och strid, eller om några makar förgifta lifvet för hvarandra? De skulle få andra lidanden, om de sluppe dessa».

Tidningar. År 1808 yttrade Göthe: «Ett folk, som har en morgontidning, en modetidning, en frisinnad tidning, och som har läsare åt dem alla, det folket är redan totalt förloradt. Då är den klandrade romanläsningen hundra gånger bättre; den har dock skapat en ofantligt utbredd, om ock ej grundlig bildning».

I Beaumarchais' *Mariage de Figaro* förekomma några repliker, som här må användas. **Suzanne**. *Que les gens d'esprit sont bêtes.* **Figaro**. *On le dit.* **Suzanne**. *Mais c'est qu'on ne veut pas le croire.* **Figaro**. *On a tort.*

Historien. Göthe berömde von Raumers «Hohenstaufernas historia» för dess nykterhet och för dess frihet från alla filosofiska utvecklingar. — «När man läst de fyra banden, har man dock i behållning endast den öfvertygelsen, att det då för tiden gick ännu värre till än nu. Världshistorien är för den högre tänkaren endast en väfnad af oförnuft, och han har af den intet att lära».

Tegnér skrifver i ett af sina bref, att världshistorien blott är hunddans. Men han varnade ofta sina korrespondenter för att vid hans sjukliga lynnesutbrott taga hans ord alltför mycket efter orden. Han uppträdde aldrig som Jupiter, och han väntade ej, att hans interlokutörer skulle vid hemkomsten uppteckna hans ord. Motsatsen ägde rum med Göthe. Han uppträdde mer än ofta såsom en Jupiter, och därtill ingalunda sällan en snarsticken och nervös sådan; och han, som själf granskade Eckermanns referater af sina Gespräche med honom, visste fullkomligt väl, att flera bland hans umgänge togo vara på hans «Tischreden». Han hade lika mycken rätt som andra att då och då tala bredvid munnen och att någon gång döma slamsigt. Men vi ha också rätt att få med vedervilja vända oss bort från tyskarnes afguderi för hvart ord, som fallit från hans mun. Vid hvart ord från Göthe «falde de paa Knæe og tilbede ham». Hvad ofvanstående omdöme af Göthe om historiens värde angår, är det nog ej blott vi svenskar, som med Gustaf 2 Adolf anse, att hon är lifvets läromästarinna, *historia magistra vitæ.*

En annan gång talade Göthe om historiens ovisshet. — «För att gripa människor behöfver man blott kasta åt dem en djärf villfarelse. Ingenting kan i världen åstadkommas utan poesi, och poesi är saga» . . . . «Jag är för gammal att bekymra mig om världshistorien, som är det oförnuftigaste af allt. *Det är mig likgiltigt, om den eller den dör, om det eller det folket går under; jag vore en narr, om jag bekymrade mig om sådant*».

Kursiveringen af dessa ord må vora protest nog. Veder-

läggning bör ej spillas på en sådan yttring af senilt misslynne, nervös paradoxlusta och vetenskaplig absurditet.

Kyrkohistorien. Kyrkohistorien karakterisade han såsom en produkt af villfarelse och våld. Kyrkomötets i Nicæa dekret om Kristi gudom hade varit till stort gagn för despotismen, ja, det hade för despotismen varit oumbärligt.

Massan, majoriteten. «Hopen, massan, majoriteten», sade Göthe, «är naturnödvändigt alltid absurd och befängd. Den är nämligen bekväm, och det falska är alltid lättfattligare än sanningen. Sanningen begär att bli med allvar utforskad. Det falska sluter sig till hvarje trög, bekväm eller dålig personlighet; det är såsom fernissa: man kan öfverstryka allt därmed».

Vansinnet. Han definierade vansinnet sålunda: «Det består däri, att man om den verkliga beskaffenheten af de föremål och de förhållanden, med hvilka man har att göra, ingen kunskap har och ingen vill ha, och så hårdnackadt ignorerar, att man är så beskaffad».

Karaktär och vetande. «Karaktär kan ej ersätta vetande, men den supplerar det. Det absoluta i min karaktär har i alla mitt lifs arbeten och förvecklingar varit mig till hjälp. Jag har kunnat tiga i månadstal och slita som en hund; men jag släppte ej målet ur sikte. Steg jag därpå fram med utförandet, så trängde jag med all makt vidare mot det föresatta, obekymrad om hvad som kastades åt sidorna. Jag har ofta blifvit häcklad, mest för mina bästa handlingar. Men pratet och skriket rörde mig ej. Barnens hållning mot mig var ofta min barometer beträffande föräldrarnes stämning. Jag tog förhållanden och personer, mina ämbetsbröder t. ex., helt realistiskt, såsom gifna, en gång för alla fixerade naturväsen, som ej kunde handla på annat sätt, än de gjorde, och jag inrättade mina förhållanden till dem därefter. Jag bemödade mig att riktigt uppfatta allt omkring mig. Jag gick in i krigskommissionen endast för att med krigskassan upphjälpa de allmänna finanserna, då besparingar kunde göras särskildt i utgifterna för försvaret. Jag betalade en gång ur krigskassan 1 000 louisdorer [13 350 kronor] åt hertiginnan till en badresa. Jag skaffade skatteuppbördsmannen i Ilmenau på fästning, därigenom att jag hänsynslöst blottade hans balans-

på 4 000 Thaler, som han dolt genom falsk bokföring; och dock beskyddades han af två medlemmar i regeringen . . . En parveny som jag kunde endast genom den fullständigaste oegennytta hålla sig uppe. Jag fick från flera håll anmaningar till motsatsen. Jag tillsatte där mina författarearfvoden och ⅔ af mitt fädernearf, och jag har tjänat först med 1 200 Thalers lön och därefter ända till 1815 med 1 800 Thalers lön». [3 200 kronor; 4 800 kronor].

Vanor. «En människa», yttrade han 1814, «skall bibringa sig någon aktningsvärd vana, som kan göra henne glädje i sorgsna stunder och öka hennes glädje i de glada. Hon skall vänja sig att dagligen läsa i bibeln eller i Homerus eller att betrakta vackra medaljer och taflor eller att höra god musik. Men det, hvartill hon vänjer sig, måste vara något förträffligt och vördnadsbjudande, så att det under alla förhållanden ingifver henne aktning».

Gamla bref. Göthe förde dagbok och antecknade däri hvarje afgående bref. Hvar morgon uppskref han, hvad under dagen skulle göras, *agenda,* med blott ett ord för hvar sak, och ordet ströks, när saken var gjord. Han lät inbinda t. o. m. tidningarna, som han hade läst. Man jämföre med denna omsorg hans yttrande om gamla bref. — «Man lär ej mycket af gamla bref; man blir ej klokare genom *antécédents.* Hvad godt i bref finnes, det har gjort sin verkan på mottagaren och genom honom på världen. Allt annat faller af såsom torra skal och torra löf».

Ett sådant yttrande är dock häpnadsväckande ytligt. Hvad säger en svensk om en sådan åsikt, då han tänker på den nationalrikedom af snille, humanitet och kultur, som ligger förvarad i t. ex. brefven från Gustaf Adolf till Axel Oxenstierna, i brefven från Esaias Tegnér och från Adolf Törneros? Och hvad säger en tysk, då han tänker på Göthes och Schillers brefväxling?

Dagböcker. Vid biblioteken i Weimar och Jena måste alla tjänstemännen föra dagbok, hvari de skulle anteckna alla besök, väderleken för dagen, alla slags in- och utgående sändningar, allt, hvad för hvarje dag skedde och gjordes. «Endast på det sättet lära människor sig att älska sitt arbete, då de nämligen få vanan att betrakta det med en viss

viktighet, och när de fått plägseden att ägna äfven småsaker en spänd uppmärksamhet».

Missnöje. Göthes missnöje ökades med åren. Han yttrade 1823: «Jag kunde förarga mig sjuk, om jag ej tagit mitt förstånd till fånga och afstått från det oupphinneliga. Jag får låta det gå och under somrarna hämta krafter för att kunna hålla ut vintrarna här hemma. Det gläder mig, att mina inrättningar i Jena äro i god ordning; och de äro ju gjorda att verkligen åstadkomma, hvad nominalprofessorerna ej förmå göra. Det är min stolthet, att dessa inrättningar ej skola fortfara två år, sedan jag är död. Man kommer då att fuska bort allt och taga allt personligt och godtyckligt, under det jag behandlat alla saker rent objektivt och aldrig anställt någon enda onyttig eller öfverflödig person».

Weimar. von Müller talade om storhertiginnan Maria Paulownas ädla sträfvande att bibehålla Weimars forna betydelse, särskildt i socialt hänseende. Göthe yttrade: «Ja, detta sträfvande är rätt och riktigt; men man skall hålla från sig hvarje föreställning om centralisation. Weimar var intressant just därigenom, att intet centrum där fanns. Här lefde betydande människor, som ej kunde fördraga hvarandra. Denna omständighet var i högsta grad lifvande och bevarade hvars och ens frihet okränkt. Här finnas nu [1830] knappt sex personer, som skulle passa tillsamman i en sällskapskrets, och som skulle kunna vara till underhållning för hvarandra utan ömsesidigt störande. Jag undviker därför societetslifvet och håller mig till *tête-à-tête*. Jag är gammal nog att önska lugn och ro. Jag tror ej på världen och har lärt mig undvara hoppet».

Lifvet och böckerna. «Hvad vore jag», utbrast han en gång, «om jag ej umgåtts med kloka och förståndiga människor! Det är ej ur böcker, man skall hämta lefnadsvisdom, utan från utbyte af tankar under sorglöst umgänge».

Humor och skepticism. Talet kom på humor. — «Endast den, som saknar samvete eller ansvarskänsla, kan vara humoristisk. Musæus kunde vara det, ty han vanskötte sin skola och bekymrade sig om ingen och intet. Enhvar har humoristiska ögonblick; men frågan är, om humorn är en härskande stämning, som breder sig öfver hela lifvet. För

humoristen har hans stämning betydelse, föremålet ej. Wieland hade humor, emedan han var skeptiker, och skeptikern har ej allvar med något. Wieland kände intet ansvar mot någon, icke mot sin familj, icke mot sin furste, och han handlade därefter. Den, som tager lifvet på fullt allvar, kan ej vara humorist. Hvem understår sig att vara humorist, om han känner allt det ansvar, som han har mot sig själf och mot andra, och om han på allvar vill nå bestämda mål?»

von Müller skrifver 1824: «Bittert skämt och sofistiska motsägelser framträdde stundom hos Göthe, till sorg för hans vänner». — Och här är mer än bittert skämt och mer än sofistiska motsägelser. När man läser dessa Göthes ord om humorn — vi skola hålla oss blott till Tyskland — kan man ej tro, att Göthe känt till sin landsman Lichtenberg, hvars skrifter utkommo 30 år före Göthes död; och den, som säger, att skeptikern ej har allvar med något, har glömt Lessings tillvaro.

Utbrott mot Cicero. von Müller yttrade, att någon författare sagt, det humorn ingenting annat är än hjärtats kvickhet. Göthe blef alldeles ursinnig öfver frasen: *ingenting annat än.* — «Cicero säger på ett ställe: Vänskapen är ingenting annat än . . . o. s v. En sådan åsna, en sådan dumskalle, en sådan förtviflad idiot. — *O, du Esel, du einfältiger Bursche, du heilloser Kerl* — som far till Grekland och ej kommer tillbaka med något vettigare än denna meningslösa fras! Ingenting annat än! Och hjärtats kvickhet! Han vet ej, hvad hjärta är, och tillskrifver det kvickhet! Sådana där fraser gå mitt öra förbi som bristande luftbublor».

Regering. «Statsförfattningar äro såsom kokopporna», sade Göthe; «om de i tid inympas, hjälpa de en lättare genom grasserande epidemier.»

«När man handlar eller talar å en regents vägnar, skall man göra såsom skarprättaren: utföra befallningen snabbt, strängt, rätt och slätt.»

Göthe klandrade, att Österrike 1824 benådade de sammansvurna i Milano, och att konungen af Preussen ville benåda två studenter från Halle, som visat olydnad i krigstjänsten. — «Sådan benådning är oförnuftig. Alla kommande förbrytare skola tro sig kunna slinka undan.»

Tryckfrihet. von Müller säger, att han och Göthe voro af olika åsikter om tryckfriheten. «Man kan verkligen ej resonera med Göthe i denna fråga; hans yttranden äro alltför despotiska och ensidiga.» Men Göthes yttranden om tryckfriheten voro icke blott alltför despotiska och ensidiga, de voro äfven rent sofistiska. — «All direkt opposition», sade han, «blir till slut plump och platt. Censuren tvingar en skribent att på omvägar uttrycka sina tankar på ett snillrikare sätt. Har man absolut rätt, och gäller det viktiga och allvarliga saker, så bör man tala direkt på saken, kort och godt, med eftertryck och kläm. Men det direkta framställningssättet är mestadels otympligt och tafatt.»

Polens undergång. År 1832, samma år Göthe dog, klandrade von Müller förbudet mot försäljningen af Friedrich von Raumers «Untergang Polens». Göthe försvarade förbudet ifrigt. «Det kan ej annat än skada och uppreta att nu åter blotta och ställa i dålig belysning Preussens forna handlingssätt mot Polen. Jag tager en högre synpunkt än den, som de vanliga platta, moraliserande politici intaga. Jag säger rent ut, *ingen monark håller sitt ord eller kan hålla det.* Han måste alltid vika för tvingande omständigheter. Polackarne skulle i alla händelser gått under. De måste gå under på grund af hela deras förvirrade uppfattningssätt. Skulle Preussen stå med tomma händer, då Ryssland och Österrike togo för sig? Det motsatta handlingssättet är plikt för sådana obetydligheter, som vi äro, men ej för jordens mäktige.»

«Dessa grundsatser», säger von Müller, «voro mig frånstötande, och jag bekämpade dem, men fåfängt.»

År 1898 utkom i Paris *Sainte-Hélène, Journal inédit de 1815 à 1818 par Général Gourgaud.* Där refereras, del 1, sid. 481, ett samtal mellan Napoleon och hans följeslagare på St. Helena, generalerna Montholon, Bertrand och Gourgaud. Talet var om konung Ludvig 18 och Fouché, duc d'Otrante. Konungen hade afsatt denne. **Napoleon:** «Konungen har gjort rätt i att köra bort honom.» **Bertrand:** «Ja, Ers Majestät, men . . . .» **Napoleon:** «Konungen tog honom i i sin tjänst, emedan han därtill hade politiska skäl, och emedan han behöfde honom. Konungen borde därefter ha låtit hänga honom. Det är politik. *En regering håller sitt ord,*

endast då den därtill tvingas och den finner det fördelaktigt för sig.»

Göthes och Napoleons yttranden äro i statsmannavisdom och moral hvarandra lika. Hos Göthe voro orden väl mest yttringar af retlighet och motsägelselust; hos Napoleon voro de en fullt riktig formulering af en af honom i stort och i smått städse tillämpad regeringsgrundsats.

Slafhandeln. Göthe yttrade sig om slafhandeln. «Upphäfvandet af slafhandeln kommer att framkalla en kraftig sammanslutning af de afrikanska folken och europeernas utdrifvande från Afrikas kuster.»

Søren Kierkegaard begagnar på ett ställe i sin bok «Forord» följande motto: «Hvad jag förutsäger kommer att antingen ske eller icke ske; ty Apollo har förlänat mig profetians gåfva. Tiresias.» — Samma motto kan sättas öfver denna profetia af Göthe.

Dueller. Talet föll på dueller. Göthe försvarade dem. «Hvad betyder ett människolif? En enda batalj gör slut på många tusenden. Det är viktigare, att grundsatsen om hederssaker och en viss garanti mot råa handgripligheter hållas vid makt.»

Marie Antoinette och hofetiketten. Till de många af andra anförda orsakerna till 1789 års revolution lade Göthe Marie Antoinette's fullständiga åsidosättande af all etikett. «När man använder många millioner på ett hof för att ha vissa fasta former såsom värn mot hopen, är det fåvitskt och löjligt att själf bryta sönder dem.»

Vapen mot revolutionen. Grefve Carl Friedrich Reinhard, tyskfödd, men i fransk tjänst, var under revolutionstiden bosatt i Paris. Han berättade, att, då prinsessan Elisabet, Ludvig 16:des syster, 1794 på bödelskärran fördes till sin afrättning, undervisningsministern Garat utropat: «Man måste leda detta ursinniga folks tankar åt annat håll genom att öfversätta Kants filosofiska skrifter på franska.»

För den allra största delen af samtidens människor kom den franska revolutionen som ett åskslag från molnlös himmel. Af Fredrik 2 i Preussen, som dog aug. 1786, icke fullt tre år före sammanträdet af *Les états généraux* maj 1789, äro intet yttrande och ingen åtgärd bekanta, som angifva, att han

haft någon förkänsla af den kommande världsskakningen. Och för de flesta af de med händelserna samtida voro rörelsens orsaker och riktning föga fattliga. Men Garat's ord äro dock storartade i sin fåvitsko. Han var dock regeringsman. Att tänka hejda de förtviflade och vettskrämda massorna, ledda af fantaster, resonörer eller yrkesmördare, med en öfversättning af «Kritik der reinen Vernunft»! Det var så, som det, enligt Kirkegaards beskrifning i «Øieblikket», går till vid en eldsvåda, innan «Brand-Majoren» kommit. «Der stormer en Menneske-Masse hen til Stedet, rare, hjertelige, deeltagende, hjælpsomme Mennesker, den ene har en Strippe, den anden en Spølkum, den tredie en Pibespröite o. s. v., alle rare . . . hjælpsomme Mennesker, der saa gjerne ville hjælpe til med at slukke.»

Eller äfven, man känner sig, som om luften droge sig undan en; man är ute i vansinnets tomrum. Man är med Ibsens Peer Gynt på besök i dårhuset i Kairo och får af direktören Begriffenfeldt den hemska underrättelsen, att

«det absolute fornuft
afgik ved døden iaftes kl. 11.»

Napoleon. «Napoleon saknade verkligt självförtroende och var ofta i de viktigaste ögonblick tvifvelsam och vacklande. Först efter Austerlitz fick han mer tillförsikt; sedermera blef han öfvermodig.»

Erkänsla mot det närvarande. «Emedan människorna ej rätt värdera det närvarande och ej förstå att gjuta lif däri, längta de efter en bättre framtid eller kokettera med forntiden.»

Göthe och judarne. År 1823 skrifver von Müller, att Göthe utgöt sin vrede öfver en ny judelag för Sachsen-Weimar, hvilken nyss blifvit utfärdad. Göthe förutsåg de värsta följder af densamma och påstod, att, om general-superintendenten hade någon karaktär, han förr skulle nedlägga sitt ämbete, än han i kyrkan vigde en judinna i den heliga treenighetens namn. — «Alla familjens heliga känslor, och de bestå helt och hållet på religionens grund, skola undergräfvas genom en så skandalös lag. Jag skulle vilja se, hur man kan hindra en judinna att bli öfverhofmästarinna. Utlandet måste antaga, att bestickning ägt rum, för att det skall kunna

fatta möjligheten af en sådan lags antagande. Hvem vet, om ej den allsmäktige Rothschild står bakom denna sak?»

Hvem hade kunnat tro, att en af yttringarna af europeiskt kulturbarbari, nämligen antisemitismen i Tyskland, skulle kunna åberopa Göthe såsom hemulsman?

Misslynthet. Han sade, att så många oförnuftigheter beginges i Sachsen-Weimar, att han i främmande land blott genom sin personliga värdighet vore skyddad mot sårande frågor. Han blygdes, när han komme utanför Weimar. Han skulle gärna flytta därifrån, om han visste hvarthän. Han vore nedtryckt af att efter den glada vistelsen i Marienbad finna sig åter i inskränktheten.

von Müller manade på honom at dagligen göra en åktur. «Hvem skall jag åka med utan att få tråkigt? Madame Staël sade alldeles riktigt till mig: *'Il vous faut de la séduction'*. Ja, jag kom hem, glad och upplifvad, jag hade känt mig lycklig under tre månader, dragen från det ena intresset till det andra, från en magnet till en annan. Nu ligger bollen i vrån; jag får hålla mig i min kula vintern igenom och får se till at kunna härda ut.»

von Müller skrifver här: «Det är smärtsamt att se en sådan mans inre sönderslitenhet, att se, huru den förlorade jämvikten ej genom vetenskap eller konst låter sig utan våldsamma strider återställas, och huru den rikaste lifserfarenhet, den klaraste uppfattning af denna världens förhållanden icke förmå skydda honom.»

Resan till Italien. Resan till Italien 1786, den tvååriga vistelsen där, kan sägas ha varit, näst bosättningen i Weimar, det viktigaste skedet i Göthes lif, särskildt fruktbärande för hans uppfattning af de sköna konsterna. Hans tacksamhet och kärlek till Italien räckte lifvet ut. «Ja, jag vill ärligt bekänna», sade han till von Müller, «att jag ej upplefvat en enda oblandadt lycklig dag, sedan jag for öfver Ponte Molle och lämnade Rom. Jag låg 10 månader i Rom och förde ett fullkomligt fritt studentlif, alldeles skild från det förnäma sällskapslifvet, som jag ju hade att tillgå hemma.»

Göthe har en gång om sig själf yttrat: «Mitt lif har i grunden ej varit annat än möda och arbete. Jag kan väl säga, att jag under mina 75 år icke haft sammanräknadt

fyra veckor af verklig förnöjelse.» Det är oväntade ord att höra af den, som i världen gäller som «lifsharmoniens stormästare». Man behöfver ej instämma i C. Hilty's ord i «Glück», att «ett sådant fattigdomsbevis icke aflämnas af en hederlig dagsverkare efter ett af verklig möda och plåga fylldt lif, som, enligt en estetisk konstruerad människas uppfattning, varit endast oblandadt elände». Men nog kan man finna sådana fordringar på lifvet och människorna obefogade, och nog är väl Göthes väsen sannare uttryckt i versen:

«Macht nicht so viel Federlesen,
Lasst mich zu der Pforte ein;
Denn ich bin ein Mensch gewesen,
Und das heiszt ein Kämpfer sein.»

Teorier. Abstrakta teorier voro motbjudande för Göthes hela väsen. «Ingenting är så torrt och olidligt som estetiska teorier. Jag är för gammal att proppa hufvudet fullt med nya teorier. En visa, en berättelse, något framalstradt läser jag gärna, om det är bra; det ger lif och själ åt allt omkring. Äfven omdömen äro något skapadt, äro ett verk . . . Men huru kan hvad andra tänka vara något för mig? Jag kan väl ej tänka såsom en annan, då jag är jag själf och inte en annan. Hur kunna människor, Cousin t. ex., inbilla sig, att deras tänkande skulle intressera mig?»

Konst. «Konsten afbildar naturen, och bilden blir desto lyckligare, ju djupare föremålet inträngt hos konstnären, och ju större och mer betydande människa han är. Innan man framställer ett föremål, måste man först ha inom sig själf å nyo skapat det.»

Han talade om det gagn, som teckning bereder hvarje bildad människa. «Tecknande utbildar och tvingar till aktgifning, och denna är ju den högsta färdighet och öfning.»

Konsten att se. «Man ser endast det, som man redan känner till och förstår. Det händer, att man under åratal icke varseblir, hvad mognare kunskaper och mognare bildning blotta för vår syn hos ett dagligen för våra ögon befintligt föremål. Det är ofta endast en pappersvägg, som står emellan oss och våra viktigaste lefnadsmål; vi skulle blott behöfva beslutsamt stöta armen igenom, och saken vore afgjord. Uppfostrans konst är ingenting annat än konsten att undervisa en människa om, huru hon skall komma igenom lättskötta eller inbillade svårigheter».

Byggnadskonst. «Jag kallar domkyrkan i Milano en linhäckla [hørhegle] af marmor. Jag gillar af det slaget endast Kölnerdomens kor, icke en gång Strassburger Münster».

Man åkte förbi en byggnad, som Göthe ej tyckte om. — «Det är hvad jag alltid sagt: misstag kan man begå, men

man får ej *bygga misstag*. Ingen biktfader kan ge absolution för sådana byggnadssynder».

Deklamation. En ung flicka ådagalade hög begåfning för deklamation och aktion. Hon deklamerade Schillers «Dykaren», men med för mycket afseende på pittoresk verkan och med för mycken aktion. Utan ett ord kritik bad Göthe henne framsäga stycket en gång till, men stående bakom en stol och med båda händerna på ryggstödet. Den unga flickan förstod afsikten och var tacksam därför. — «Man får ej förblanda *episk* framställning med *lyrisk* eller *dramatisk*. Då Maria Stuart [hos Schiller] öfverlämnar sig åt den hänryckande njutningen af naturen — *'Lasst mich der neuen Freiheit genieszen'* — så skall man bruka sina lemmar, så mycket man vill och kan. Men, då man berättar eller blott beskrifver, skall individen försvinna och, lugn och orörlig, endast uttala det objektiva, ehuru all möjlig kraft och omväxling må inläggas i rösten».

Teaterlif. Göthe berättade ett och annat från sin tid såsom teaterdirektör. «Det är ett slags tattarelif, fantelif, och måste handhafvas såsom sådant, *extraordinario modo*».

Göthes uppfattning af musik. Stadsmusikanterna i Weimar spelade i Göthes trädgård Preciosas aria: «Ensamheten mig ej döljer». Göthe var missbelåten. — «Sådana där veka och sentimentala melodier verka betryckande på mig. Jag behöfver frisk och kraftig musik; jag behöfver samla mig. Napoleon, som var en tyrann, säges ha tyckt om mild musik. Jag vill ha liflig, munter och brusande musik, förmodligen emedan jag icke är någon tyrann. En människa trånar efter det, som hon ej har inom sig själf».

Då von Müller anförde ett yttrande från *Journal des Débats*, att en melodi i «Friskytten» innehölle motiv från Rousseau, klandrade Göthe med skärpa allt sådant letande efter parallellställen. — «Huru skola läsning, konversation, samlif existera, om man alltid har att invända: 'Det där har jag läst hos Homerus, hos Aristoteles eller annanstädes'».

* * *

Det kan ej nekas, att Göthe hos von Müller visar sig *öfven* från en annan sida än den, vi känna genom Eckermann och Falk. Den upphöjda olympiska ron, den orubbligt objektiva uppfattningen, Jupitersskepnaden utbytas här alltför ofta af nyckfull retlighet, af mer eller mindre medvetna sofismer och af modern preussisk Schneidigkeit. Ibland framträder en nästan barnslig fordran på att bli road och en egoism, som långt öfverskrider hvars och ens rätt att ej bli indragen i saker, som ej angå en.

Den bild af Göthe, som von Müllers uppteckningar gifva oss, är rikare, djupare och utan tvifvel sannare än den, som

andra skildrare lämnat. von Müller beundrade och vördade snillet Göthe samt älskade och vördade mannen. Det ha de andre ock gjort. Men von Müllers beundran och kärlek gjorde honom icke oduglig till domare. Han anså ej absurditeter, yttrade af Göthe, ha större värde än sanningar, yttrade af vanligt folk. Göthe sade om Las Casas, att denne skadat Napoleons minne genom att öfversockra och förskona allt. Tyska författare i mängd ha gjort på samma sätt med Göthe. Utan urskillning, måtta eller smak berömma de allt, använda för likt och olikt språkets alla prisande adjektiv satta i superlativus; allt hos honom måste vara betydelsefullt, framtidsdigert och aningsrikt. Göthevännerna, åtminstone de utanför Tyskland, ha väl till största delen hunnit tröttna på detta aldrig slutande basunfortissimo. von Müllers bok är en befriande bok. De korta referaten, nästan alltid genast efteråt uppsatta, äro klara, pietetsfulla, självständiga och opartiska. Att boken gjort mycket mindre lycka än Eckermanns tör kanske bero på denna opartiskhet. Det är ej behagligt att hos den, som man påtvungit en fantastisk, öfvermänsklig fullkomlighet, finna, såsom von Müller säger, bittert skämt, sofistiska bevis, yttringar af kärlekslöshet och hårdhjärtenhet. Här finnas yttranden af Göthe, hvilka måste för hela kretsar af nutida tyskar vara välkomna såsom djupa sanningar: hans yttranden om censurens goda verkningar, om det likgiltiga i att det eller det folket går under, om att löften ej äro och ej kunna vara bindande för en regering, om det mot religion och sedlighet stridande i äktenskap mellan kristen och jude, om den fruktansvärda möjligheten af att få se en judisk dam såsom öfverhofmästarinna o. s. v.

Tyskar ha uppfunnit uttrycket «die göttliche Grobheit», och i dessa samtal kommer ett och annat drag af Grobheit fram, som är så lagom «göttlich». Sådant är dock undantag; men kärft är mycket. Minnes man Göthes hufvud efter Stielers tafla, så har man den Göthe, som kanske närmast svarar mot intrycket af dessa Unterhaltungen: ett ansikte allvarligt, oböjligt, ja, bistert — *ernst und starr*. Men Göthe finnes ju ej hel och hållen i sina samtal; *Gedichte* och *Faust* äro inga samtal. Det är hans skrifter, som bestämma hans plats i människoslägtets historia, och den platsen är «på en af Pindens troner». De fel, som komma fram genom von Müllers skildring, visa, hvad man borde vetat förut, att Göthe var en människa. Själf satte han det högsta pris uppå att uppfatta och bedöma allt på ett mänskligt sätt och efter realiteten. Vi se honom bäst på det sättet, ty vi se honom då med hans begränsning, och vi kunna då möjligen förstå honom, annars icke. Att vörda honom kan ingen undgå.

O. Arvid Stridsberg.

PER BULKEN.

Et billede af en «haringespelares» kunstnerliv [1]).

Fra gammel tid af synes det, som om folket i Indre Hardanger og særlig i Sørfjorden har havt levende sans for digtning og musik, og ikke alene sans for disse kunster, men ogsaa anlæg i denne retning. Om Hardanger i denne henseende danner nogen undtagelse fra de andre bygdelag i landet, tør være tvilsomt, i hvert fald skal jeg ikke indlade mig derpaa her; det har vel kanske tidligere været, som vi ser det for tiden er tilfældet, at der er stor forskjel mellem de forskjellige bygder. Men det er sikkert, at i Hardanger har denne retning ikke alene gjort sig gjældende tidligere, men den er temmelig fremtrædende ogsaa i nutiden.

Om folkedigtningen i Hardanger kunde der være mangt og meget at sige; men jeg faar gjemme det til en anden gang. Jeg vil denne gang holde mig til musiken.

Musikalsk er folket i Hardanger i sterk grad. Det er intet, som saaledes kan betage dem som vakker musik. Den nationale musik her er felespil. Om man har kjendt og benyttet andre musikalske instrumenter end felen, er tvilsomt. Tromme, klarinet, horn og lignende, som man andensteds har brugt ved siden af felen, kjendes ikke i ældre tid undtagen rent leilighedsvis. Men felen har været kjendt, benyttet og elsket overalt i lange tider.

Det forholder sig ikke saa, som af den ovenfor nævnte forfatter i «Morgenbladet» er fremstillet, at Hardanger fik sine violiner udelukkende fra Telemarken. Mange violiner er komne derfra og kommer vel endda derfra. Men sikkert er det, at man i Hardanger baade nu for tiden arbeider violiner, og at man har gjort det i lang tid. Især har Vikør prestegjeld havt berømte felemakere, noget hvorom allerede Marc.

[1]) Sml. en opsats i «Morgenbladet»s ekstranumer nr 15 for 1898, hvor en gammel sørfjording giver en sympatetisk skildring af Per Bulken.

Schnabel ved at fortælle i sin Hardangers beskrivelse. Om hardangerfelen selv og dens indretning skal jeg ikke udtale mig; jeg overlader det til andre mere kyndige, ligesom jeg tør antage, at den er kjendt af de fleste af mine læsere. Jeg vil blot pege paa hardangerfelens eiendommelige, bløde toner, der saa klart og levende afspeiler selve folkeaandens inderste væsen. Der er over spillet noget mildt og drømmende, samtidig som der er noget usigelig vemodigt og tungsindigt og midt imellem udbrud af glæde og jubel. Men spillet mangler rent, synes mig, hvad man andensteds saa ofte finder, udtryk for det stormende, vilde og lidenskabelige. Og saaledes er just folkeaanden i Hardanger: mild, drømmende, vemodig og dog jublende glad ind imellem, men altid rolig, altid behersket, aldrig skridende ud over det rette maal. Derfor er dansen ogsaa noget helt andet her, end hvad man ellers i almindelighed pleier at se omkring i vore bygder. Den er altid rolig og behersket, altid vakker. Man glemmer ikke, at der er mange øine, som ogsaa under dansen hviler paa en.

Naar jeg derfor hører hardangerfelens bløde, vemodige toner eller ser ungdommen — og ofte ogsaa de ældre med — svinge sig i dansen efter dem, da stiger altid frem for mit indre syn et billede af folket selv. Der er jublende latter og muntre ord; men bag dem hviler alvoret og vemodet. Dette folk gjør et saa behageligt indtryk; jeg ved ikke, jeg nogensteds har følt dette saaledes som her. Det er saa sikkert i sin optræden, er saa behersket og roligt; det forstaar saa godt at omgaas med folk, just fordi det er saa sikkert paa sig selv. Det er et folk, som i høi grad elsker fest og det festlige, og det forstaar bedre end de fleste af bygdefolket i vort land at holde fest «i skjønhed».

Men fest uden fele kan man ikke godt tænke sig i Hardanger, ligesaalidt som uden hardangerøl. Der maa være stemning over festen, skal den have noget værd, og denne finder sin næring ved musik.

Det er derfor ogsaa en selvfølge, at en spillemand, en som kan behandle hardangerfelen med dygtighed, altid finder paaskjønnelse i Hardanger. Jeg tviler paa, om der er ret mange som nyder den popularitet, eller hvis navn er saa vel bekjendt, som en saadan kunstners. Derfor pleier ogsaa

mindet om saadanne mænd at leve i tradition og sagn ned gjennem slegterne, indtil de bortskylles af tidens rullende strøm.

Denne indledning blev noget lang — den venlige læser vil undskylde mig. Den skulde kun tjene som en baggrund for det lille billede, som jeg i det følgende vil forsøge at tegne.

For en tid siden kom en gammel spillemand fra Telemarken over fjeldet paa besøg til Hardanger. Han havde personlig kjendt baade «Mylnaren» (Møllergutten) og den mand jeg her vil fortælle om, Per Bulken. I samtalens løb kom han ogsaa til at udtale sig om denne sidstnævnte, og sagde da: «Dei skynar inkje i Hardanger, kor stor ein spelar Bulken var; nei de var ikkje mange, som forstod han».

Der var da nogen, som spurgte den gamle, om Bulken kanske kunde sættes ved siden af «Mylnaren». Da svarte han: «Nei, bevare deg vel! Mylnaren var so stor ein spelare, at der alder heve vore hans makje i Norig, og han kjem vel heller ikkje so snart; men eg vonar, han kjem eingong».

Det var uden tvil telemarkingens mening, at «Mylnaren» var et kunstnergeni, en saadan som var født til at være musiker og intet andet, medens Bulken var en kunstnerisk begavelse af høi rang, men dog egentlig ikke noget geni.

Om det virkelig forholder sig saaledes, som den gamle spillemand her siger, skal jeg ikke udtale mig om. Men det eier sin interesse at høre den dom, som en der kjendte begge de nævnte kunstnere, og som havde betingelse for at forstaa dem, fældte over deres kunst. Det er ogsaa den samme mening, tror jeg, som er den almindelig herskende blandt alle ældre i Hardanger, der kjendte dem begge. Men alle er ogsaa enige i, at om Bulken end ikke kunde naa op til «Mylnaren», saa var han dog «ein framifraa gjild spelar». Hans spil var ikke storartet og genialsk som «Mylnarens», men det var saa vidunderlig mildt og blødt, og det havde derfor en særegen magt til at gribe hjerterne. Alle de gamle eller lidt ældre, som godt kan mindes Bulken, er enige om, at han var den ypperste mester paa felen i Hardanger, og man er tilbøielig til at tro, at han er den største som har været her. Alle roser Bulkens spil for dets eiendommelige finhed og blødhed, og man siger at netop dette hans bløde, milde spil var

et udtryk for hans inderste væsen. Han var en mand af en mild, blød karakter, et hjertemenneske med en fin indre dannelse. Al raahed, brutalitet og haardhed var ham en afsky, hvorimod han elskede det milde, stille, fredsommelige væsen, som netop gav sig udtryk i hans spil. Naar gamle og unge elskede og ærede Bulken, saa var det, som de endnu siger, ikke alene hans spil som de havde for øie, men ogsaa hans elskværdige personlighed og milde, fredsæle væsen. Det synes næsten, som om Per har i sin person forenet flere af de egenskaber, som tilhører folkeaanden i Hardanger, og at man derfor følte sig sterkt i slegt med ham i aandelig henseende. Det er i hvert fald merkeligt at høre, hvorledes alle de gamle eller noget ældre, som personlig kjendte ham, udtaler sig paa den samme maade baade om Pers kunst og om hans person, og med hvilken kjærlighed de omfatter hans minde.

Per var ikke født i Sørfjorden; han var fra Voss, og sit navn Bulken beholdt han af den gaard, hvor han var født, Bulken eller Bolken paa Voss. Det er en feil af Morgenbladsforfatteren, naar han henlægger Bulken til Sørfjorden, og tror at det var navnet paa pladsen, hvor Per bodde.

Per var født paa Bulken i 1795. Der var altsaa Vosseblod i ham, og Vosserne («Vessein») har altid havt ord for at være begavede i kunstnerisk retning. Hans moder døde tidlig fra ham, og han fik det meget ondt i hjemmet. Senere kom han til en søster i Bergen; men heller ikke her skal han have havt det godt. Hans barndom var saaledes glædeløs, og maaske har dette bidraget til, at han søgte glæde i musiken. Naar han begyndte at spille, ved jeg ikke, men det maa have været allerede i barneaarene. Senere kom Per til Hardanger. En mand i Granvin (Eide) tog ham til sig, og her blev han behandlet som barn i huset med megen kjærlighed. Her vokste han saaledes op, og her fik han tidlig det paatryk, som formede hans aand. Skjønt udsprungen fra Voss, blev hans hele retning og eiendommelighed dog paa det inderligste forenet med og bestemt af den aand, som herskede — ja hersker endnu — i Hardanger.

Tidlig begyndte han at spille ved festlige sammenkomster, navnlig ved bryllupper. Ved disse maatte man altid have mindst én spillemand. Naar flere brudepar mødtes ved

kirken, som almindeligt i ældre tid, gjaldt det om at have den dygtigste spillemand. Da Per første gang spillede ved Ullensvangs kirke (sagnet siger Ullensvang, men det tør vel være usikkert), var han saa liden, at man bar ham paa skuldrene, hvor han sad og spillede. Det var altid skik, og har været det til nutiden, at naar brudetoget gik op fra sjøen til kirken, gik spillemanden i spidsen for toget og spillede da en «gangar», indtil toget naadde kirkeporten; her standsede det; spillemanden traadte tilside, tonerne ophørte, og stille og andægtig skred toget ind paa det fredlyste sted og ind under den gamle kirkes høie tag. Men naar forretningen i Herrens hus var tilende og toget kom ud igjen, stillede spillemanden sig atter i spidsen for det; toner strømmede nu atter ud over vangen og fjorden, i hvis speilblanke flade de snedækkede tinder speilte sig, og toget bevægede sig alvorlig og høitidsfuldt ned i prestegaarden, hvor brudeparrene modtog de første gratulationer, og hvor man ude paa tunet traadte den første dans i laget. Saa gik toget, med spillemanden fremdeles i spidsen, ud fra prestegaarden og tilbage til stranden, og nu blev der lidt mere munterhed over laget. Presten skulde nu ogsaa være med og smage paa retterne og øllet; felen klang i den klare, friske luft, og unge og gamle tog sig en liden sving paa volden.

Det var, som ovenfor sagt, almindeligt, at der kunde være mange brudepar samlede i kirken. Ved saadan leilighed kunde kun én spillemand gaa foran og spille. Hertil valgtes naturligvis den bedste, og det var en stor ære at blive valgt hertil. Det hændte engang, da der var mange brudepar ved Ullensvangs kirke, at baade «Mylnaren» og Per Bulken var med som spillemænd. Per blev da valgt som den der skulde lede toget op; men han vægrede sig herfor, saasom mesteren selv var tilstede, og det tilkom ham den ære at spille toget op. Det hjalp imidlertid ikke, Per opnævntes til at spille. Han gik da frem til sin plads, stemte felen, lagde den mod skulderen og strøg med buen henover strengene — et kraftigt strøg, og alle strengene sprang. Saa maatte «Mylnaren» frem; den beskedne kunstner kunde ikke bære over sit hjerte at gaa foran mesteren!

Per flyttede tidlig til Sørfjorden og her bodde og virkede

han næsten hele sit lange liv. Først bodde han paa gaarden Sekse, hvor han blev gift. Senere kjøbte han gaarden Isberg — den ene halvdel — og bodde siden her. Isberg ligger henved 1200 fod over havet og har en tung og besværlig vei op fra stranden. Det var vistnok med forsæt, at han valgte dette sted. Han frygtede for de store fristelser, som hans liv medførte, og han vilde trække sig tilbage saa meget som muligt. Lige til i 1876 levede nu Per Bulken paa Isberg, arbeidende og slæbende tro for sig og sine. Om sommeren især var han ude og spillede. Det ansaas altid for en ære for laget, naar man havde Per til spillemand. Der stod respekt af ham overalt; agtet, æret og elsket var han baade af gammel og ung. Han var en ordensmand i enhver henseende og strengt ædruelig. Han skal ikke, siger sagnet, have været beruset mere end en gang, det man vidste, og det var engang, han havde saa vondt i ryggen; han fik da det raad, at han skulde tage sig et alvorligt rus, saa skulde det nok give sig i ryggen. Per kunde ikke bekvemme sig hertil, med mindre han fik sin ven og nabo til at holde ham med selskab, noget hvortil denne var meget villig. Saaledes drak de to venner sig et godt rus, og «ilsken» i ryggen var som strøget af Per, som man nok kan forstaa.

Per var efter den ovenfor nævnte forfatter ogsaa den, der havde den ære at spille for «storfolket» i prestegaarden og skrivergaarden, og det var da, siger han, «civiliserede valtse, sekstourer, firtourer og feiere», han kom med. «Det var gamle, men særdeles taktfaste og klingende dansemelodier, vistnok dels fra det forrige aarhundrede, dels ogsaa af egen komposition, han med uslidelig energi time efter time præsterede». «Dels paa grund af sin dygtighed og kanske fortrinsvis, fordi han i hele Indre Hardanger saa omtrent var den eneste, der kunde præstere al slags musik for «storfolket», var han i en vis forstand en aristokrat i fjordens lille musikalske verden og den største autoritet blandt de andre spillemænd; men dette hindrede aldeles ikke Per Bulken fra, naar det paafordredes, at ombytte storspilviolinen med hardangerfelen, og da kunde han for den sags skyld gjerne have optaget en musikkamp med selve Møllargutten».

Per Bulken var imidlertid ikke blot spillemand i ordets

sedvanlige betydning (eksekutor), han var ogsaa skaber af selve musiken som han udførte (komponist). Han kunde spille ud af sit hjertes rige tonevæld, og rimeligvis er det en mængde slaatter og stubber, som saaledes opstod. Hvad der er blevet sagt om Ole Bull, at kanske det skjønneste og rigeste hans fantasi fostred, er det som fødtes i øieblikkets nu og svandt med dette, al den rige tonedigtning, som aldrig blev fæstet til papiret, kan vistnok i nogen grad siges ogsaa om Per Bulken. Det er saaledes ikke muligt nu at sige, hvad han selv frembragte, og hvad han laante af andre. Men der findes dog endnu slaatter og lignende, som er kjendt i hans slegt eller bruges i fjorden. Om en af disses tilblivelse fortælles følgende:

Der var bryllup paa Tyssedal, og Bulken spillede. Det led allerede mod lagets slutning, og Per siger saa til ungdommen: «Ja, nu hev eg spelat fyre dykr so lengje; no fe de gjera vel og hjelpa meg eit lite». Ja, det vilde naturligvis allesammen, mænd og kvinder; hvem vilde ikke være med og hjælpe Per Bulken! Han skulde bare fortælle, hvad det var de skulde gjøre, saa skulde de nok hjælpe ham. Jo, Per havde kjøbt nogle furuer oppe i Tyssedalsmarken; de var hugget om vinteren og afbarket, og nu var det netop rette tiden at drage dem tilsjøs. Om de nu vilde være med allesammen og hjælpe ham! Ja da, det vilde alle baade mænd og kvinder, men paa den betingelse, at Per skulde tage felen med, og saa skulde han digte en gangar og spille den paa veien ned gjennem lien. Det var Bulken villig til, naar han først fik lov til at gaa ind i skogen lidt i forveien alene. Dette blev naturligvis enstemmig bevilget, og saa bar det afsted med hele det muntre lag, gutter og jenter, unge og gamle, forsynede med de fornødne reb og toug. Man ordnede laget og fordelte kræfterne; hvert lag fik sin stok; da man var færdig hermed, kom ogsaa Per og stillede sig i spidsen for toget. Saa spillede han ned over stien, hele veien, en slaat, han i øieblikket havde undfanget. Den er endnu til og kaldes «tømmerslaatten»; Pers datterdatter, som nu er død, kunde den i hvert fald.

Per var ikke blot et musikalsk talent, han lignede paa vosserne deri, at han ogsaa havde anlæg i mekanisk retning.

Dette gik i arv til børnene, som i opveksten beskjæftigede sig meget med smaa arbeider af den art. Engang havde gutterne lavet krudt; de havde nok læst om, hvoraf det bestod, og saa syntes de det skulde være moro at prøve. Ja de lavede krudt, og kom og viste sin far det med megen stolthed. Men han var noget vantro og tvilede paa, om det var retteligt krudt. Men han skulde snart afgjøre det, og tog saa en hel haandfuld og kastede paa gruen. Men det havde nær kommet ham dyrt til at staa; ti Per holdt paa at sætte synet til — saa han fik se, at gutterne kunde gjøre krudt.

Per Bulken var efter den ovenfor anførte forfatter, som personlig har kjendt ham, «en bredskuldret, kraftig bygget mand af middels høide med et fintskaaret, nobelt, koparret ansigt, der lyste af intelligens, især naar han rev i en eller anden bidende eller munter Hardangervittighed, hvad der i musikpauserne gik meget ofte paa».

En haring, som godt kan mindes ham, har udtalt sig om Per Bulkens spil saaledes: «Bulken var no ein rein overs-leg god spelare. Felo hans let so vent, og maale var so mjukt. Det var ikkje net so sterkt, men det var so makelaust vent og mjukt».

Per Bulken døde mæt af dage i 1876. Han var en ægte kunstnernatur i det stille, en ædel og fin aand, lys og ren, og derfor mindes han endnu af mange med kjærlighed.

Denne lille skildring er bestemt til at være en liden mindesten over hans grav. Gid hans navn maa leve længe i de slegter, som kommer!

O. Olafsen.

NYE BØGER.

Norge i det nittende aarhundrede (Alb. Cammermeyers forlag og Centraltrykkeriet), 21de hefte — som er første binds ellevte hefte; der er desuden kommet 10 hefter af 2det bind; men intet af de to bind er endnu dermed afsluttet. Dette hefte bringer afslutningen af professor *Gustav Storms* stykke om «Norges *politiske historie* i det 19de aarhundrede»; denne fremstilling af det forløbne aarhundredes politiske liv begyndte i 8de hefte og har gaaet gjennem hele 9de og 10de, er saaledes af et omfang, der sætter den istand til at meddele virkelig kundskab og at lægge i dagen en sammenhængende udvikling. Som man kunde ønske det i et saadant monumentalt verk, er fremstillingen holdt i en særdeles tiltalende og tillidvækkende, objektiv tone — en noksaa vanskelig opgave overfor begivenheder, der ligger vor tids mennesker saa nær; det er den klartskuende, uhildede og skarpsindige videnskabsmand, som fortæller, og man fængsles ligesaameget af fortællerens ubestikkelige sandhedskjærlighed og retfærdighed som af hans behagelige, naturlige og afklarede stil.

I tilslutning til denne prof. Storms politiske oversigt over det sidste aarhundredes norske historie skriver dernæst *B. Getz* om Norges folkeretlige stilling og statsforfatning; vi faar i dette hefte begyndelsen af det første stykke: Foreningen med Sverige. Disse to videnskabsmænds fremstillinger er aabenbart aandsbeslegtede. Ogsaa Getz's afhandling er objektiv-videnskabelig og præget af en ganske sjelden uhildet — ikke paa nogen maade partitjenende, men kun sandhedssøgende aand. Det bidrag, som den leverer til oplysning om den folkeretlige karakter af unionen mellem Norge og Sverige, vil sikkert modtages med taknemmelighed af alle dem, som ønsker klarhed i disse endnu svævende spørgsmaal. Og alle, som har sørget over, at vi for tidlig mistede denne

lyse aand og dette ædle hjerte, vil have en vemodig glæde af at læse denne eiendommelig selvtænkte og klare udvikling.

Maaske kunde man gjøre sig haab om at faa et særaftryk af disse G. Storms og B. Getz's stykker, der udgjør saa at sige et sammenhængende hele. De fortjente den videste udbredelse og vilde kunne gjøre stort gavn, dels ved at bringe klarhed til den enkelte, dels ved dermed tillige at imødekomme den trang og lyst til gjensidig forstaaelse og tilnærmelse, der nu øiensynlig begynder at gjøre sig gjældende hos talrige kredse inden vore to store partier.

* * *

Efterat ovenstaaende linjer var nedskrevne, er senere ogsaa kommet 22de hefte (andet binds ellevte), der indeholder slutten af Kitty Kiellands stykke om Jæderen og begyndelsen af Vetle Vislies stykke om «Telemarki», — samt 23de hefte (første binds tolvte), der leverer slutningen af Getz's fremstilling af Norges statsforfatning, en artikel af professor Brandrud «Kirkeligt liv i Norge» i begyndelsen af det 19de aarhundrede samt begyndelsen af en redegjørelse for «Stats- og kommunehusholdningen», der er skrevet af assessor E. Hagerup Bull.

Vi anbefaler overhovedet vore læsere at være opmerksomme paa dette fortrinlige og smukke verk, der sætter sig til maal at give et sanddru, skarpt opfattet og poetisk fængslende billede af vort land, vort folk og dets livsvilkaar og udvikling i det for os nordmænd saa særskilt betydningsfulde forløbne aarhundrede.

Her er fast videnskabeligt grundlag i fremstillingen — fra professor Brøggers, for almindelige læsere i høi grad belærende «Norges Geologi», der ligesom giver det heles terrestre grundmur, H. Magnus's, Reusches, Haffners og H. Mohns geografiske og klimatiske afhandlinger, gjennem Blytts, Willes, Rob. Collets og Ossian Sars's plante- og dyreliv til Gustav Storms og Getz's førnævnte «Politiske historie» og «Statsforfatning» og Brandruds «Kirkelige liv».

Og her er kyndig og fængslende natur- og folkelivsskildring fra de forskjellige landsdele af Fridtj. Nansen («Højfjeldsliv»), Jak. B. Bull («Fra Østerdalens fjeld- og skogvidder»),

Hans E. Kinck («Sætersdalen i skisse og skildring»), Gudbrandsdølen Hans Aanruds billeder fra hans stoute hjemdal, Peter Egges fra Trøndelagen, fjeldmanden Theodor Casparis skildringer fra Jotunheimen, Arne Garborgs fra «Heiane dervester». Jens Tvedt fortæller om Hardanger, Jonas Lie om Finmarksvidden, Yngvar Nielsen om lapperne, Lützow-Holm om Østfinmarkens natur- og folkeliv, Axel Hagemann om Vestfinmarkens, Kristian Gløersen om Søndmøre, Kitty Kielland om Jæderen, Vetle Vislie om Telemarken.

Saa maa nævnes de fortrinlige illustrationer af vore første kunstnere, landskabsbilleder, folketyper osv. osv., som vi ikke skal trætte med at opregne.

Og fra det hele slaar en imøde en varm strøm af den forstaaelsesfulde, sig i emnet fordybende fædrelandskjærlighed, som har været den dybeste bærende kraft i det 19de aarhundredes nationale norske nyreisning. *f. h.*

Søster Judit. Af Bernt Lie (Aschehoug).

Bernt Lies sidste bøger: «Knut Arnebergs hus» og «Hildr» lod befrygte en nedgang. Den første var kjedsommelig, den sidste mere end tvilsom. Desto glædeligere er det at det er lykkedes forfatteren i «Søster Judit» at give os en skildring baade saa fængslende og saa yndig, at det er en glæde at læse den. Den har ogsaa slaat an. Næst Jonas Lies bog har ingen af juleliteraturens verker faat en slig afsætning som denne. At «Søster Judit» slaar an. medens Thomas Krags bog saa temmelig enstemmig «luftes ud» af vor presse, er et glædeligt tidens tegn.

Det underlige ved Søster Judit er, at den i grunden er en guttefortælling. Det er en gut som bærer paa kunstneranlæg, hvis første udvikling skildres. Søster Judit er en baggrundsfigur, men vidunderlig skjøn og virkningsfuld. Det er den ofrende, selvforglemmende søsterkjærlighed som staar bagenom og faar gutten frem.

En begivenhed maa det næsten kaldes, at det religiøse faar lov til at komme med — ikke paatrængende, men egte og vakkert. Det er den fromme kvindes selvopofrende og velsignelsesrige kjærlighed som feires, ikke tendentiøst, men stille og varmt. *Thv. Kl.*

Vor tid er travl; derfor har vi liden tid til at læse tykke bøger. Desto større rolle spiller brochyrerne. Lad mig idag anbefale tre saadanne, af meget forskjelligt indhold.

Først: **Ærlig Kamp** af *A. Schack* (Kjøbenhavn. Lehmann & Stage). Den modige og utrættelige bekjæmper af nutidens usunde og usedelige literatur tager her særlig fat i brødrene Brandes, og viser, at den kamp som de og deres retning «i en aarrække har ført for en ny opfattelse af kjønslig sedelighed, hidtil ikke har været ført paa en ærlig maade»; og dernæst, «at øieblikket nu er kommet til at begynde en ærlig kamp».

Dernæst: **Forsvar og Angreb**, et indlæg i den Harnackske strid af *Ø. C. A. Strømme*, cand. theol. (Kristiania. Olaf Norli). Utvilsomt noget af det bedste som har været skrevet om Harnacks bog: En grei paavisning af bogens svagheder og paa den anden side et berettiget forsvar for den, mod de bornerte angreb den har været udsat for.

Endelig: **Oldkirkens Knudepunkt** af dr. *Jens Nørregaard*. 3die binds 1ste hefte af «Skrifter til oplysning og opbyggelse, udgivne af Kirkeligt samfund af 1898». (Kjøbenhavn. Lehmann & Stage). Den søger at paavise at grunden til kirkens svaghed blev lagt allerede i oldkirken, idet den satte teologien over troen og hierarkiet over menigheden. Det gjør vedblivende kirken svag. Det lille skrift fortjener at lægges merke til. *Thv. Kl.*

I Sverige (hos Wahlstrøm & Widstrand, Stockholm) er udkommet en oversættelse af *Franz v. Baaders* filosofiske skrifter. Baader øved stor indflydelse paa Martensen, og alle som forstaar sig paa teosofi og mystik vil studere ham. Synderlig ud over denne lille kreds kommer han neppe. — Oversætteren har først givet en fremstilling af hans liv og forfatterskab. Skade at han ikke, istedetfor at gjengive hovedindholdet af v. Baaders skrifter, har givet os en almenfattelig fremstilling af hans hele verdens- og livsanskuelse. Det vilde været en pegepind til forstaaelse af hans skrifter som vi nu mangler, og uden den vil vistnok faa indlade sig med dem. *Thv. Kl.*

J. H. H. Brochmann: **40 latinske salmer** med **oversættelse** *samt oplysninger og musikbilag.* 271 sider. Aschehoug, Kristiania. Hagerup, Kjøbenhavn.

Dette verk vilde neppe kunnet se dagens lys hos os, hvis ikke Norges prester i stor udstrækning havde givet det sit tillidsvotum ved paa forhaand at tegne sig som subskribenter. Som det nu foreligger, vil det saa langt fra at skuffe forventningerne, snarere bli en glædelig overraskelse, — en festgave af de sjeldne.

Allerede det værdige udstyr, med middelalderske initialer for hver salme, bidrager til at sætte en i den rette stemning. Oversættelsen er ogsaa holdt i den rette tone, prunkløs og fuld af andagt. Det er dybe, mægtige orgeltoner fra oldkirken og middelalderen, som lyder os imøde. De kunde neppe komme mere beleiligt end nu til vor slegt, der er saa plaget af al slags usammenhængende markedsspil og skrig. Ti de forstaar at skaffe stilhed og samle sindet.

Salmerne er inddelt efter sit indhold: Gud — synden — jorden; de hellige — morgen — aften — nytaar — døden, dommen og det hinsidige. Tilslut et lidet tillæg hvoraf Heloises og nonnernes sang ved Abelards grav indtager en særegen plads i bogen.

«Musikbilaget» omfatter 5 melodier, hvoraf de 3 første er gamle, 1 af organist *S. Bjerke* og 2 af udgiveren selv.

Oplysninger udgjør nærved en trediedel af verket. De kommer godt med for alle, der interesserer sig for den historiske og den tekstkritiske side af sagen. Vi faar her bl. a. vide, at udgiveren selv har udført oversættelsen til 30 salmer. De øvrige 10 har han for en del laant af Landstads kjendte salmebog. De vil for mange læsere danne et bindeled mellem nutid og fortid.

Vi tror, at verket vil vinde interesse ogsaa udenfor teologernes kreds, — blandt andre akademici, og blandt lægfolk med. Man maa ikke glemme, at samtlige salmer meddeles *oversat*, — og er en vakker festgave. *B.*

Ved aarsskiftet.

Tankerne vandrer vemodig tilbage
til aaret, som gik, og de svundne dage,
og hjertet dugges ved saare minder,
der rager op som forrevne tinder.
De mindes saa meget, fjernt og nær,
af uvøren styring blandt baaer og skjær.

Jeg styrte min skude saa fri og kjæk,
jeg stod saa glad paa mit eget dæk,
jeg længted' at prøve en livets dyst,
jeg lysted' at seile til fremmed kyst.

Jeg agted' hverken kompas eller kart,
om veiret var stygt, og natten var svart.
Blev skuden end slidt i takkel og toug,
saa var den dog hel ifra speil til boug.

En nat — da stødte den paa et skjær
og mistede ror og skanse og rær.
Da stormen stilnede, og det blev lyst,
jeg saa, jeg var ved den fremmede kyst.

Da kom der en lods, du kjender hans navn,
og førte mig ind i den trygge havn;
og kjærlig han sa': „Uden kart og kompas
du klarer nok ikke dit livs seilas."

Tankerne vandrer vemodig tilbage,
men ser *med haab* mod de kommende dage;
for blir det end siden mangen en dyst,
jeg har lods ombord og kompas i mit bryst.

Dl.

†

PROF. DR. E. BLIX.

Neppe anede nogen af de mange, der for nogle maaneder siden var samlede til fest om den nu bortgangne videnskabsmand og digter, at hans arbeidsdag saa snart skulde være tilende. Thi om han end allerede havde naaet den alder, da livets aftentimer nærmer sig, var dog hans kraft endnu frisk, og hans talent lige frodigt.

Dog skulde det saa være. Han er vandret bort, men med den glade bevidsthed, at han ikke har levet forgjæves. Hvad han har faaet at virke, vil vedbli at leve efter ham og bevare hans minde ufordunklet for de kommende slægter. Derfor kan vi ogsaa midt i sorgen over hans bortgang glæde os over alt det meget, han har givet os i arv, og hvis værd endnu ingen helt kan udmaale.

Han var benaadet med en sum af herlige aandsgaver, denne mand. Og alle blev de helligede til trofast arbeide i hans kirkes og fædrelands tjeneste. Sjelden er der nogen givet at udrette det virkelig betydelige paa mer end et enkelt, begrændset feldt. Det gjælder ikke om Blix. Vi finder ham saavel i kunstens som i videnskabens tempelhaller. Og alle hans theoretiske evner var paa en lykkelig maade forenede med de praktiske. Derfor kunde han ogsaa benyttes i det praktiske livs tjeneste, og han har ogsaa her — som øverste leder af kirke og skole, saalænge han sad som statsraad i det Sverdrupske ministerium — indlagt sig store fortjenester.

Hans aand syntes noget sammensat. Han besad vid og fantasi, alvor og lune. Han var revolutionær og konservativ paa samme tid. Men med alt det sammensatte var der en sjelden ligevægt og harmoni over hans personlighed.

Han var en gransker. Besad et udstrakt kundskabsomraade, specielt i sprogvidenskabelig henseende. Hans etymologiske studier paa de semitiske sprogs gebet har ved sin

grundighed som ved sin oprindelighed vundet megen opmerksomhed inden den videnskabelige verden. Fortrin, som ogsaa kom tilsyne i hans dybe og aandfulde undervisning som universitetslærer. Forøvrigt havde han ogsaa et grundigt kjendskab til græsk, ligesom han i sit modersmaal — skriftsprog som folkesprog — var en anerkjendt mester.

Blix's indgaaende kjendskab til den hellige skrifts grundsprog sammen med hans fine sproglige instinkt er det, der har sat ham istand til at udføre et storverk som oversættelsen af det nye og delvis ogsaa det gamle testamente til landsmaal, hvorved dette mer kanhænde end ved nogen anden er adlet og løftet op til et virkeligt kultursprog. Ogsaa under arbeidet med den nye bibeloversættelse til almindeligt skriftsprog har Blix ydet en overmaade værdifuld hjælp.

Dog er det især som salmedigter han har vundet sit største navn. Paa den norske salmedigtnings omraade er han en af de faa stjerner, som har kastet sit skin udover det hele land.

Der er en lys kristelig og national farve over Blix's digtning. Hele hans væsen var nemlig i pakt med det nationale og kristelige. Han anslaar i sin sang de ægte folkelige strenge. Udgaaet, som han er, fra folket, har han ogsaa følt med det, og derved er det lykkedes ham som neppe nogen anden at sammensmelte norsk sprogtone med sand kristendom.

Der er i disse Blix's salmer ikke nogen pathos og høi lyrisk flugt. Meget mer er der over dem et vist, dæmpet skjær. Det kommer vel deraf, at det taagede og uklare altid var ham fremmed. Derfor er ogsaa hans poetiske form klar og gjennemsigtig, men samtidig skjøn og sjælfuld. Der staar flammer ud fra den. Og de brænder med en ren, hellig lue, der allerede har tændt og vil komme til at tænde mangt et hjerte i brand.

Blandt de mange salmer og sange, Blix har efterladt sig, er der flere rene kunstværker. Der hviler over dem noget af den nordlandske sommers lys og fortryllelse.

I sin digtning som i sit øvrige virke havde Blix kun sin kirkes og sit fædrelands vel for øie. Hans store maal var at paavirke den norske folkeaand kristeligt og nationalt. Heri ogsaa hans store, udødelige fortjeneste.

Sven Ulsaker.

„EUGEN ONEGIN" OG VERDENSSMERTEN [1]).

(Af S. Holst Jensen).

I.

1831, samme aar den for Puschkin mest skjæbnesvangre begivenhed indtraf, nemlig hans giftermaal med Natalja Gontscharov, udkom hans berømteste værk, den versificerede roman «Eugen Onegin» [2]), tilegnet hans ven professor P. A. Pletnev. Den havde, med mange kortere og længere afbrydelser, sysselsat ham helt siden 1823. De første sange, der allerede i længere tid havde foreligget trykte, blev, eftersom de udkom, modtat med stor begeistring og var udsolgt i løbet af nogle faa uger. Utallige afskrifter for hele landet rundt og solgtes til enorme priser.

Intet af Puschkins værker gir et saa tro speilbillede af ham selv og hans personlighed. Det er et selvportræt, rask skizzeret, men med træffende karakteristik.

Navnlig er alt, hvad der i digtets første sang fortælles om heltens leben und treiben, og som kun er en videre udførelse af det tema, forfatteren har hentet fra sin ven, digteren og litterærhistorikeren fyrst Vjäsemski og anvendt som denne sangs motto: «Han lever raskt, hans følelser raser ud», heltigjennem træk, som Puschkin har laant fra sit eget kontrafei:

---

[1]) Af en monografi over Alexander Puschkin.

[2]) De følgende citater af digtet er tat fra den svenske digter og litteraturhistoriker *Alfred Jensens* oversættelse (Stockholm, 1889). Han er som ingen anden i Norden fortrolig med slavisk litteratur. Foruden *Adam Mickiewicz*' store epos «*Pan Tadeusz*» (se min artikel «*Napoleon hos de slaviske digtere*», nærværende tidsskrift, september f. a.) har han bl. a. oversat den czekiske digter *Jan Nerudas* «*Písně kosmické*» (kosmiske sange) og hans landsmand *Svatopluk Čech's* «*Adamiterne*» og «*Engelen*». Af tyske oversættelser af «Eugen Onegin» har man en særdeles god af *Friedr. Bodenstedt*, der idethele er en mester i oversættelseskunst. Derimod er *Adolf Seuberts* i Reclams Universalbibl. mindre heldig.

Att hans talanger här berätta
jag längre icke trötta vill.
Men den merit, jag främst vill sätta,
hvad bäst af allt han kände till,
hvad han i barnaåren redan
sig lärt och aldrig glömde sedan,
hans älsklingsstudium sist som först
och målet för hans kunskapstörst
— det var förvisso «*Ars amandi*»
den konst, om hvilken Naso skref,
och hvarför själf han offer blef.
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

Skref passioneradt bref så ömma —
till hvem? nej, hvilka? — och i sång,
af längtan tärd, förutan tvång
han lät sitt hjärtas känslor strömma
än trotsigt, pockande och vildt,
än kvinligt blygt, försagdt och mildt.

Han slugt förstod att sig förställa
med låtsadt smek och fagert snack,
att locka lammen i sin fälla
med sina «o!» och sina «ack!»
Med tårkväfd röst och synbar smärta
förstod han röra ungmöns hjärta,
den oerfarnas, och om blott
Onegin minsta ynnest fått,
så slöt han ei att be och mana,
förrn han till hemligt möte drogs,
där första kyssen gafs och togs
och — resten kan man nästan ana.
Alls intet underligt det var,
ty sådant händer alla dar.

Ja icke ens de mest koketta
af könet kunde emotstå,
om han sig ville föresätta
att en rival ur brädet slå.
Bekajade af älskogsgriller
de fångades i sina giller.
Men deras såta, äkta män
i honom sågo blott en vän,
så menlöst kysk som ingen annan.
Och mannen, hvilken själf så bra

studerat «*Chevalier Faublas*» [1]),
och gubben med små horn i pannan
— de lefde nöjda med sitt lif,
sin goda mat och trogna vif [2]).

Onegin-Pusckhin, som, efter sin vane at forvandle nat til dag, er meget sent paa benene, holder først et omhyggeligt morgentoilette, promenerer saa paa nærmeste boulevard og spiser middag paa den elegante restaurant «Talon», hvor

vid dån af korkars batteri
champagnen skummer yr och fri.
På bordet doftar Roast-beef blodig,
lukullisk tryffel (som man vet
det franske kökets läckerhet)
och Strassburggåsens lefver frodig.
Där skiner Limburg under glas
i kapp med guldgul ananas.

Derfra begir han sig til operaen,

beundrar divans spel och prakt,
— helst i kuliss vid mellanakt,

hvorefter han tilbringer natten i en af det aristokratiske societets elegante saloner, hvor der kurtiseres og flirteres Saa

hem att sofva
från balen trött och matt han far,
då nyss vid trummans hvirflar dofva
den stolta staden vaknat har [3]).

Naar *Bodenstedt* i den spirituelle indledning til sin oversættelse af Puschkin siger om denne: «Det er for mig en afgjort sag, at han bar mere letsind tilskue, end han virkelig havde», da tar han ganske sikkert feil. Thi letsindig og nydelsessyg var Puschkin i høi grad, en udpræget *roué*. Til det lange geled af russiske forfattere, der er faldne som ofre

[1]) Den bekjendte girondist *Louvet de Couvray's* berygtede roman «*Les amours du chevalier Faublas*», hvorom det er blit sagt, at «den franske frivolitet ligesom samler sig i den, inden porten skal lukkes, d. v. s. umiddelbart før revolutionens blodige hævndag bryder frem, til et mosaik af slibrige budoir- og sovekammerhistorier».

[2]) «Eugen Onegin» 8, 10—12.

[3]) «*Eugen Onegin* 1, 16—17.

for alkoholismen — vi behøver kun at nævne «den russiske poesis far» *Lomonosov,* den ulykkelige folkedigter *Alexej Kolzov,* den formfuldendte lyriker *Nik. Jasikov,* Lermontovs discipel *Polezjajev*, den bekjendte skildrer af det russiske proletariat *Gleb Uspenski* o. fl. — hører han vistnok ikke. Det var Venus og ikke Bacchus, han særlig dyrked. Men det er en anden passion, der ligesaameget som drukkenskaben har behersket saamange af Ruslands store aander, og for den laa ogsaa Puschkin under. Han var som «Katharinas sanger» *Dersjavin,* som fabeldigteren *Krylov,* som den pessimistiske satiriker *Nekrassov* — en af de mærkeligste skikkelser i den russiske litteratur, en mand, der siger om sig selv, at han skyldte sukkenes, sorgens og lidelsens muse, den sultnes og tiggerens muse sin inspiration —, som *Dostojevski* og mange andre, en lidenskabelig spiller.

Allerede hans udseende tyded paa, at han havde faat sin slægts vildtrullende blod i arv. Han havde et usædvanligt, men intet tiltalende ydre. Han var snarere under end over middelsstørrelse, men kraftig og undersætsig. Panden var høi og mægtig; men hvad der skjæmte baade den og hele ansigtet, var den eiendommelighed, at der over de smaa mørke øine, der funkled som ild, næsten ikke fandtes bryn. Det fyldige haar var sort og kruset, de engelske whiskers af samme farve. Læberne var tykke og sanselige, næsen bred og hudfarven mørk. Det var et ansigt, som afgjort peged hen paa et eksotisk udspring. Og det er ogsaa dette udspring, han sigter til, naar han siger i «Eugen Onegins» 1ste sang:

Hvi längre här vid stranden dröja?
Mig seglet vinkar. Modigt plöja
jag vill din stormuppfylda ban,
du stolta, fria ocean!
Till söderns solbelysta länder
med sång og jubel vill jag dra
och se min moders Afrika[1]).

Puschkin, som endog under sin mest demokratiske periode kunde lægge en næsten naiv aristokratisk forfængelighed og selvfølelse for dagen, var meget stolt af sit «abyssinske fyrsteblod», der forøvrigt ikke var meget «blaat». Hans stamfar

[1]) «*Eugen Onegin*» 1, 50.

paa mødrene side, general *Ibrahim Hannibal,* var nemlig kun en ganske almindelig neger, som i sin barndom var blit ført som slave til Konstantinopel, hvor den russiske ambassadør grev Tolstoj sans façon stjal ham og sendte ham som present til Peter den Store. Puschkin har skildret ham i en af sine bedste, men desværre ufuldendte noveller «*Peter den Stores neger*».

Digteren havde arvet en god portion af sin oldefars lidenskabelige og sensuelle natur, og lige fra sin første ungdom af gav han den slappe tøiler. Han hørte derfor ogsaa meget tidlig til de «trætte mænd». Onegins erfaring var hans egen, og det er aldeles autobiografisk, naar det hedder om hans helt:

Men månne han sig lycklig kände
i själ och hjärta? Var han fri,
och kunde tillfredsställd han bli
af detta lysande elände?
Var själen sund, och var hon sann
den känsla, som hos honom brann?

Nej, känsloglöden släcktes tidigt,
och snart han världen tråkig fann.
För kvinnosläktet, smärt og smidigt,
hans hjärta icke längre brann.
Han tro och vänskap tyckte vara
förställning, tomma fraser bara.
Champagnens njutning fann han krass;
ej mer han tålde ananas
och Strassburg-lefver icke heller,
som förr han älskat med passion.
Och källarlifvets fria ton
blott leda väkte. Ja, dueller
på värje, sabel eller bly –
till slut han började att sky.

Den fiende, som hotar sluka
vår hjelte, af filosofin
han döpts med namnet «Engelsk sjuka»
och kallas i vårt språk för *spleen.*
Visst var all lust från honom fjärran
att skjuta sig (pris vare Herran!),
men man kan dö på tusen sätt,
ja, tyna bort som ett skelett.
Som en *Childe Harold,* mörk och dyster,

han irrar staden kring i frack.
Ej skvallrets prat, ej vin, ej knack,
ej suck så öm, ej blick så yster
förmå att skingra hjältens kval
i denna usle jämmerdal.
— — — — — — — — —

För könet, annars så försåtligt,
hans hjärta slutet upp att slå,
och det jag finner helt förlåtligt,
ty bättre kan man tröttna på.
Nog kan hos en och annan kvinna
man ännu verklig bildning finna;
men oftast hennes söta ton
är blott en fadd konversation.
Själf gudbevars förutan tadel,
men sträng mot andra i sin dom,
i dygden som ett helgon from,
en änglasjäl af lutter adel,
och så en tillgjord, ledsam min —
hvad under att man kan få *spleen!*

Och damerna af demi-monden
(här kommer franskan till sin rätt!),
som hvarje afton göra ronden
i vagn och praktfull toalett,
dem gaf han också snart på båten,
vid nöjet led och mätt på ståten.
Så satt han hemma några dar
och skref — ja Gud vet, hvad det var,
ty det för honom ej var möjligt
att skrifva om *en* sak i sträck,
och ur hans pänna kom blott — bläck.
Men skrifva vers — det fann han löjligt.
Jag tyckte kanske så jag med,
om jag — ej hade denna sed.

Att tiden angenämt fördrifva,
han greps af kunskapstörst på nytt,
och med sin bildning införlifva
han ville den kultur, som flytt.
Af lärda verk en väldig skara
han läste, fastän ytligt bara.
Än fann han ej den rätta tron,
än ingen mening och reson.
Ja, alltid något var att klandra:

Antiken fann han allt för grå
och nya tiden — likaså.
Han därför böckerna lät vandra
i skåpet, där i dammigt skick
de doldes väl för världens blick [1]).

Ja, digteren identificerer sig endog udtrykkelig med Onegin i følgende karakteristiske strofer:

Som han, af frihedslust betagen,
jag konvenansens fjättrar bröt,
och hjärtlöst hårda samhällslagen
mig och från världen uteslöt.
Så fördes samman våra banor:
Hans underliga sätt och vanor
jag hos mig själf ock återfann,
och smått *blasé* jag var som han.
Passionens spel vi båda pröfvat;
oss båda lifvet kval blott bjöd,
hos båda släcktes hjärtats glöd,
och ödets nyck och menskor röfvat
från oss all lycka, hopp och frid
i lifvets bästa blomningstid [2]).

Den blaserte Eugen Onegin, som saa tidlig har tømt nydelsens bæger og nu i overmættelsens kvalme og livslede opsummerer sine resultater, der kan sammenfattes i denne misantropisk-pessimistiske livsfilosofi:

Den måste djupt förakta lifvet,
som mycket känt och lidit har.
Med outplånlig inskrift skrifvet,
står minnet dock för honom kvar.
Han lifvets lumpna fröjd fördrager
ej mer, och på hans lifstråd gnager
en ständig ångers bittra tand, — [3]),

han er Aleksander Puschkins *alter ego*. Det er den engelske Don Juan i russisk dragt, men rigtignok langt tommere og hulere og derfor ogsaa langt kjedsommeligere end sit forbillede. Og naar man har villet stive ham op og fylde ham med lidt mere substantielt og ideelt indhold ved at tillægge

[1]) «*Eugen Onegin*» 1, 36—44.
[2]) «*Eugen Onegin*» 1, 45.
[3]) «*Eugen Onegin*» 1, 46.

ham noget af Faust-typen og Hamlet-typen, da gjør man ham virkelig altfor megen ære. Mellem Don Juan og Onegin er der i henseende til aandens storhed og dybde en afstand, ligesaa gabende som mellem Byron og Puschkin. Med al sin kyniske nihilisme, sin principløshed og immoralitet, sin mefistofeliske haan over alt baade i himmel og paa jord: religion og tro, ære og berømmelse, begeistring og entusiasme, kunst og videnskab, ja selv kjærligheden mellem mand og kvinde — ihvorvel den moderne poesi ikke eier nogen skjønnere skildring af et vildt naturbarns kjærlighed end den, Byron gir af Haidee's — er den engelske digters repræsentative helt en ganske anderledes storslaat skikkelse end Puschkins. Det er kjæmpen ved siden af pygmæen. Don Juan er en Alkibiadesskikkelse, dæmonisk fager og daarende, udrustet med en enestaaende aandssmidighed, der gjør ham dobbelt farlig. Hvor svinder ikke i sammenligning med ham den udmarvede og udbrændte Petersburger-dandy og modegjæk ind til en ren nullitet! Han interesserer os ikke halvt saa meget denne elegante, soignerede dagdriver og gjæspende flanør, som indbilder sig, at han er en af samfundets geniale «overkomplette», fordi han af lutter overmættelse ikke ved, hvor han skal gjøre af sig selv og verden, og som anvender langt mere tid og omhu paa sin dragt og sine negle end paa sin aand.

Den roman, hvis helt er denne allerede midt i tyveaarene udlevede dekadent, denne haabefulde yngling, som lider af kronisk livskvalme, er noksaa triviel. Onegin er, træt og kjed af at agere salonløve i hovedstaden, blit, hvad tyskerne vilde kalde «Krautjunker». Hans onkel er nemlig død i rette tid og har efterladt ham et landgods, hvor han installerer sig. Den blaserte skeptiker stifter bekjendtskab med sin nabo, den unge digter Vladimir Lenski, en naiv og uskyldig natur, der sværmer for Schiller og de tyske romantikere. De blir gode venner, og Lenski introducerer Onegin til familien Larin med de to unge døtre, den noget overfladiske og en smule kokette Olga, med hvem Lenski er forlovet, og Tatjana, en overspændt drømmerske, hvis eksalterede fantasi er blit næret med Richardson og Rousseau, men en dyb og ædelt anlagt natur. Den siste forelsker sig lidenskabelig i Eugen Onegin, i hvem hun tror at ha fundet sit ideal å la

Charles Grandison og St. Preux. Det viser sig imidlertid, at hun tog feil, da hun vugged sig dybere og dybere ind i den søde drøm om et mystisk valgslægtskab mellem sig og Onegin. Thi da hun i barnlig, uskrømtet enfoldighed og oprigtighed skriver til ham og tilstaar ham sin kjærlighed, afviser han hende med et tørt og koldt moraliserende og ræsonnerende brev. Paa samme tid er han egoistisk og hjerteløs nok til at more sig med at gjøre sin ven Lenski jaloux ved at kurtisere Olga. Det kommer til en udfordring. De to venner duellerer, og Lenski falder, rammet af Onegins dødbringende kugle. Onegin forlader stedet og begir sig paa reiser, mens Olga trøster sig over tabet af Lenski ved at ægte en uhlanofficer. Efter et par aars forløb træffer Onegin atter sammen med Tatjana i St. Petersburg. Hun er nu gift med en general, en ældre mand, hvem hendes hjerte ikke tilhører. Som hele det fornemme selskabs midtpunkt, en gjenstand for alles ærbødige og beundrende hyldest, staar den skjønne, stolte og selvbevidste verdensdame der i den glimrende salon og maaler den beskjæmmede og tilintetgjorte Onegin med sit kolde, forskende blik. Nu er det *hans* tur at bli optændt af en fortærende lidenskab for hende. Han skriver til hende brev paa brev, det ene mere glødende end det andet, men faar intet svar. Saa trænger han ind i hendes hus, mens ægtefællen er borte, og kaster sig for hendes fødder. Men hun afviser hans kjærlighed. Hun har elsket ham og elsker ham fremdeles, men vil forbli sin mand tro.

Naar den berømte kritiker *Bjelinski,* Ruslands Lessing, har kaldt «Eugen Onegin» «en encyklopædi af det russiske liv», da er dette en meget stærk overdrivelse, men som ikke desto mindre gjentages i kor af den store skare af russiske litteraturhistorikere og deres udenlandske eftersnakkere, der i dette digt som i Puschkins byronistiske digtninger overhodet ser noget ægte nationalt russisk. Den radikale kritiker *Pisarev,* denne ultrarealismens typiske og fanatiske repræsentant, der førte et helt korstog mod al metafysik og æstetik og derfor ogsaa i sin dom over Puschkin er meget ensidig og uretfærdig, har dog unægtelig ret, naar han siger, at for Onegin betyder livet ikke andet end at spadsere paa boulevarderne, spise middag hos Talon, gaa i teatret og paa bal. Bestod da

«det russiske liv» i de dage bare i at spise og drikke, danse og se paa komedie, flanere og kurtisere, gabe og kjede sig? Ja, i den aristokratiske sfære, hvor Puschkin bevæged sig, var det ganske vist for en stor del tilfældet. Men dette liv var saa langt fra noget specifikt russisk, at det tvertimod kun var en russisk udgave, et russisk aftryk af livet rundt om i de europæiske hovedstæders aristokratiske selskabskredse, hvor den moderne blaserthed var trængt ind. Det er noksaa underligt, at det er slavofilerne og ikke de alene, men størsteparten af de russiske litterære kritikere og forskere saa overordentlig magtpaaliggende at gjøre en saa usmagelig figur som Onegin til en ægte russisk type. Han er i virkeligheden en ganske almindelig kosmopolitisk snylteplante, saaledes som vi kan møde den overalt, paa pariserboulevarderne, i Londons gader, ved tyske badesteder, ja om det saa var paa vort eget stereotype «Karl Johan». Det er en misforstaaelse, naar man gjør denne skikkelse, formet som den er af en digter, der staar med den ene fod i romantiken og med den anden i den vesteuropæiske verdenssmerte, til repræsentant for og legemliggjørelse af den slaviske ustadighed, rastløshed og utilfredsstillede længsel efter idealet. Han er, som *Erw. Bauer* siger, en «blot og bar spleensyg kosmopolit, der staar det russiske folk fjernt, men tilhører verdenskulturen og hører hjemme i alle vesterlandske folks litteraturer» [1]).

Det som man kunde kalde særlig russisk i «Eugen Onegin», er de landskabs- og folkelivsbilleder, digtet indeholder, og som hører til dets ypperste partier. Det er ogsaa muligt, at *Dostojevski*, *Viskovatov* o. a. har ret, naar de kalder Tatjana en ægte russisk kvinde. Jeg synes, hun har for meget tilfælles med *la nouvelle Heloïse* til at kunne være det. Men hun er ialfald langt mere russisk end Onegin. Og en fin og sympatisk skikkelse er hun, en af de skjønneste i den russiske litteratur. Selv Turgenjev, denne store mester i at tegne kvindeskikkelser, har ikke skabt nogen renere og yndigere.

---

[1]) *Erwin Bauer: Naturalismus, Nihilismus, Idealismus in der russ. Dichtung*, Berlin 1890, side 30.

Halft melankolisk, blek om kinden
och sluten, nästan skygg som hinden,
hon syntes utan sällskap mest,
som vore hon en husets gäst.
Sin mor hon sällan ville smeka;
rätt kylig var hon mot sin far,
och då hon än blott barnet var,
hon ville ej som andra leka;
men ofta, ofta hända, att
hon hela dan vid fönstret satt.

Från tidigare åren redan
betogs hon af ett svärmeri,
från hvilket hon som ungsmö sedan
ej nånsin kunde blifva fri.
Hon aldrig lärt sig att brodera,
att sticka, virka, sy med mera,
ty knappast hennes späda hand
befattat sig med tråd och band.
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

Men ej som andra barn Tatjana
i dockan såg sin bästa skatt,
och aldrig var det hennes vana
att jollra eller skämta gladt.
Ett lif, från andra skildt, hon förde
för sig, och allra helst hon hörde
på skrock och hemska sagor, som
i vinterkvällen taltes om.
Då lilla Olga gick med amman
att roa sig på blommig äng
med andra barn i flin och fläng,
tog hon ej del i deras gamman.
Så tyst och sluten i sin vrå
hon bara såg og hörde på.

Vid fönstret satt hon ofta gärna
för att betrakta oafvändt,
hur stjärna släcktes efter stjärna
på himlens dunkla firmament.
Ibland, i arla morgonväkten,
då med den första, ljumma fläkten
den nya dagen börjat gry
och sommarnattens skuggor fly;
då vintersolen ännu hvilar
bak österns obelysta bryn,

och månen genom brustna skyn
sitt bleka skimmer långsamt silar —
då var hon tidigt uppe re'n
och bad vid lampans matta sken. [1])

Ved synet af denne skjære og fine skikkelse forstaar man disse digterens vemodige ord:

Tatjana, älskade Tatjana!
Jag många tårar fält med dig,
att hans, Onegins vilda bana
så måste korsas med din stig.
Det blir din död! Men dess förinnan
får du, den kärleksfulla kvinnan,
dock njuta några korta dar,
hvad lifvet bäst och skönast har.
Passionens giftpokal du tömmer,
och hänförd af ditt känslorus,
du om en framtid, idel ljus,
med honom, endast honom, drömmer.
Ja, flydde du ock fjärran, är
hans bild dig ändå lika när. [2])

En af de skjønneste og mest poetiske episoder i digtet er den scene, hvor Tatjana betror sig til sin gamle amme, der er ligesaa trofast mod hende, som Puschkins var det mod ham [3]):

Förtärd af längtans kval hon vankar
i skogen kring. Af tårar skymd
är ungmöns blick, och hennes tankar
förirra sig till okänd rymd.
Tungt häfves hennes barm, och kinden
svagt färgas röd af aftonvinden,
och hämmande hvart andedrag
hon lyssnar tyst till hjärtats slag.
In bryter natten. Bland millioner
af stjärnor öfver himlens rund
går månen upp; i töcknig lund
hörs näktergalens veka toner.
Tatjana smyger, nästan rädd
för mörkret, till sin ammas bädd.

[1]) «*Eugen Onegin*» 2, 25—28.
[2]) «*Eugen Onegin*» 3, 15.
[3]) For sin amme *Arina Rodionovna*, hvem han skyldte overordentlig meget, bevared Puschkin altid en rørende hengivenhed. Han har ogsaa foreviget hende i flere af sine smukkeste digte.

«Sitt här hos mig! Jag kan ei sofva,
och öppna fönstret, är du snäll!» —
«Mår du ei bra?» — «Jo, tack! men lofva
att tala sagor om i kväll».
«Ack, Tanja! det har nu en ände.
Af sagor, som förut jag kände,
om flickor, riddare och troll,
har jag nu föga i behåll,
ty minnet är ei nu detsamma,
som förr det var. För resten har
jag svårt på mina gamla dar
att tänka rédigt.» — «Kära amma!
för ro skull tala om för mig:
hur var det, då du gifte dig?»

«Den tiden, måste jag bekänna,
jag visste knappt, hvad kärlek var,
och svärmors traktan var blott denna
att jämt förbittra mina dar.» —
«Och ändå lät du dig ei skilja?» —
«Ja, ser du, det var himlens vilja.
Min Vanja var till lynnet svår,
och jag var bara tretton år. [1])
Jag grät af rädsla som för skammen,
men friaren med pock och list
höll i två veckor, och till sist
sa' far min härtill ja och amen.
Min fläta löstes upp med gråt, [2])
och presten kom med sång och ståt.

Och sen jag måste ut att tjena . . .
Men Tanja, du hör inte på . . . » —
«Jag lider, . . jag är så allena,
och ingen kan min sorg förstå.
Jag färdig är att ständigt gråta . . . » —
«Ack, kära barn, ei tårar båta.
Men store, milde Herre Gud!
du är ju sjuk! Jag skickar bud
till presten efter heligt vatten.
Du yrar . . .» — «Sjuk jag icke är.
Nei, vet du, amma, jag är . . . kär . . .» —

[1]) Paa landet i Rusland er det ikke usædvanlig, at kvinderne blir gifte i 13—15 aars alderen.

[2]) Sigter til den russiske skik, at brudens veninder aftenen før bryllluppet løser hendes to haarfletter og lægger dem sammen under et silkeklæde.

«Hvad hör jag? det var själfva katten!»
Och amman gör med skrumpen arm
korstecknet öfver frökens barm.

«Ack, ja! jag älskar — älskar . . .» åter
hon hviskade med halfkväfd röst;
«och aldrig lifvets lycka låter
mig unna en minut af tröst . . .»
Men månens matta stråler smeka
i magisk glans Tatjanas bleka
och kalla drag och rika hår
och blick, som fuktas af en tår.
Med hufvud svept i halsduk brokig
och klädd i stoppad underkjol,
den gamla sitter på en stol
och gråter, som hon vore tokig —
en pittoresk och sällsam scen,
belyst af månens trollska sken. [1])

Vi er enige med digteren, naar har siger om Tatjanas brev til Onegin:

I minnets helgonskrin jag sluter
Tatjanas kärleksbref och än
i dag med hemligt vemod njuter
att läsa om och om igen
de enkla ord, som mäktigt välla
ur hennes varma hjärtas källa.
Hvem lärde henne denna sång,
så blyg och dock på samma gång
så dårande och passionerad?
Det mig en olöst gåta är. [2])

Den unge sværmeriske piges brev til den udhulede og kolde egoist, i hvem hun ser sit ideal, er i virkeligheden af en rørende skjønhed:

Till Eder detta bref jag skrifver . . .
O, Gud! hvad har jag gjort och sagt! . . .
Nu jag än mera straffad blifver
med Ert befogade förakt.
Dock hoppet mig ei öfvergifver:
o, skänk mig i min grymma lott
en vänlig suck af ömkan blott!

[1]) «*Eugen Onegin*» 3, 16—20.
[2]) «*Eugen Onegin*» 3, 31.

Jag gerna velat Er bespara
bekännelsen, och ei min skam
så öppet trädt i dagen fram,
om jag blott kunnat säker vara,
att Ni oss ville helsa på
en gång i veckan eller två;
att få i smyg en blick Er skänka,
att lyssna stum till Eder röst
och sedan få — o, ljufva tröst! —
på Eder, endast Eder tänka . . .
Ni, som är fin och bildad mer
än alla andra, icke trifves
hos oss på landet, och för Er
bland tarfligt folk ej nöje gifves . . .

Hvem har till denna vrå Er sändt?
Ack, fåfängt är det nu att fråga.
Jag annars ei en gnista kännt
af denna starka kärlekslåga,
min högsta fröjd, min största plåga.
Vid detta lag i annat fall
jag anbud visat ei tillbaka
kanske att bli en annans maka
och stilla fyllt en hustrus kall . . .
En annans? . . . Nei, hvad än man bjöde,
jag ingen annan äkta vill.
Ty så beslutadt är mitt öde,
att jag blott dig skall höra till.
Af himlens nåd den bästa gåfvan
var den, då jag fick skåda dig.
Jag vet, du är mig sänd från ofvan,
och till min död du följer mig.
Ja, förrän jag dig knappast kände,
du var mig lika kär endå.
I drömmen dig jag hörde på,
och i min själ din blick sig brände;
ei ur min syn din bild försvann.
Hvad lifvet äger bäst och renast,
jag njöt, och när jag såg dig, genast
mitt hjärta sade: det är *han!*
Du var den ända, var den retta;
du följde, när på enslig stråt
jag gick att arma likar mätta,
och när jag stundom måste lätta
mitt bröst med bön och stilla gråt,
Du alltid var mig lika nära;
hos dig, du älskade och kära,

mitt sjuka hjärta sökte ro.
Hur mången enslig, nattlig timma
jag tyckte mig din röst förnimma,
som hviskade om hopp och tro! . . .
Säg, är du gode änglars like?
Är hit du sänd från mörkrens rike?
O, skingra mina tvifvels kval!
Kanhända allt är villa bara,
bedrägligt allt ditt fagra tal,
att bringa hjärtats frid i fara.
Dock — härom jag mig icke bryr.
Jag i din nåd mig innesluter,
och gråtande till dig jag flyr
med bön att du mig ei förskjuter.
O, tänk dig blott: jag ensam går
min väg i lifvet: all den pina,
jag känner, ingen alls förstår,
och ensam måste jag förtvina.
Jag väntar dig: En blick från dig
är nog för mig att hoppet tända;
men hvarom ei — förakta mig!
Gör på min vakra dröm en ända!

Jag slutar nu mitt hjärtas bikt.
Jag har ei mot att läsa genom
mitt bref och blyges, att jag tiggt
af Er . . . men allt är rent dem renom . . .» [1])

Ogsaa Tatjanas svar til Onegin, da han trænger ind til hende og erklærer hende sin kjærlighed, indeholder store skjønheder. Bjelinski siger, at hendes siste ord til Onegin:

Jag älskar Er . . . behöfs det sägas? . . .
Men jag är inte längre fri,
och eden skall jag trogen bli . . .» [2])

i energi og originalitet kun kan sammenlignes med Medea's udraab «*Moi!*» eller Horace's «*qu'il mourût!*» i Corneille's berømte tragedier af samme navn. «Vi finder», siger imidler-

[1]) «*Eugen Onegin*» 3, 31.
[2]) «*Eugen Onegin*» 8, 47.

tid Eugen Zabel [1]), «Tatjanas ord langt mindre teatralske og langt mere menneskelig sande og overbevisende end den franske tragikers teaterpatos».

Der er i skildringen af duellen, hvor Onegins ven, den unge ædle digter Lenski, som maaske kan siges at være en poetisk legemliggjørelse af Puschkins eget bedre jeg, blir rammet af det dræbende skud, og den situation, der gaar umiddelbart foran og følger efter, en eiendommelig personlig inderlighed og grebethed. Det er ikke umuligt, at dette hænger sammen med en instinktmæssig hemmelighedsfuld forudanelse hos Puschkin om hans egen voldsomme død. Flere af hans digte fra tiden omkring 1830 bærer præget af en saadan anelse. Ogsaa det vemodige digt, han lar Lenski nedskrive aftenen før hans død, synes at pege hen derpaa:

O, du min ungdoms gyllne drömmar,
hur fort I hunnit att förgå!
Hvad skall den nye dagens möte
väl bringa med sig i sitt sköte?
Mot dunkla framtidstöcken jag
förgäfves spanar. Ödets lag
fullbordas skall, och om jag faller,
om kulan susar mig förbi —
lik mycket gör det! Lugnt jag i
försynens hand mig anbefaller.
Välsignad vare sorgens dag!
Välsignadt ödets tunga slag!

Snart gror den nye dagens timma,
och solens strålar vakna opp;
men jag skall kanske snart förnimma
ett evigt mörkers ro. Min kropp
skall multna bort i kalla jorden,
för dödens lie offer vorden,
och minnet af mitt lif skall dö. — — — —[2])

Allerede i formen minder «Eugen Onegin» levende om sit forbillede, Byrons «Don Juan». Det beskrivende element, der træder saa stærkt frem i alle Byrons episke digtninger

[1]) I sin artikel i «*Deutsche Rundschau*», juni 1899, i anledning af hundredeaarsjubilæet for Puschkins fødsel, senere optat i hans «*Russische Litteraturbilder*», Berlin 1899.

[2]) «*Eugen Onegin*» 6, 21—22.

og ikke mindst i «Don Juan», gjør sig ogsaa gjældende i «Onegin» som overalt i Puschkins af byronismen farvede poetiske fortællinger. Men det er ikke den almindelige, ligefremme poetiske beskrivelse. Det er ikke helten, som her drager gjennem landskabet, det er landskabet, som drager gjennem helten. I denne beskrivelse er Byron den store mester. Hvor han end fører sin helt — og helten er altid den maskerede lord Byron selv, altid det samme tungsindige, fortvilede, titanisk spottende og trodsende byronske jeg — saa er den hele verden kun hans eget ensomme og hjemløse gemyts speil. I denne form af den deskriptive lyrik gaar Puschkin i Byrons spor uden dog paa langt nær at kunne naa sit mønsters storhed. Som Byron beskriver han, hvor han skulde fortælle. Og det legende og subjektive, som er saa karakteristisk for Byron, det vilkaarlige og uberegnelige, som gjør, at han aldrig holder sig paa fortællingens brede, slagne landevei, men foretar alle mulige barokke sidespring, afstikkere og digressioner, der gir ham den rigeste anledning til at lade sit vid og lune spille, møder os ogsaa i Puschkins digt. Det er som «Don Juan» fuldt af parenteser og kaleidoskopisk billedmosaik [1]).

[1]) Den berømte russiske komponist *Tschaikovski* († 1893) har fra Puschkins «Eugen Onegin» hentet stoffet til sin store opera af samme navn.

ER DET EN LØSNING?

For en tid siden havde jeg besøg af en ung ven fra Holland. Han er en meget begeistret utopist, statsøkonom med examen, og stod netop færdig til at sætte sin livskraft og en stor formue ind paa sine ideer. Da disse ideer hører til de mest moderne paa dette gebet og omtrent er de samme som dr. Oppenheimers og dr. van Eedens, og jeg selv er meget tiltalt af dem, men ikke er fagmand, skal jeg forsøge at fremstille min unge vens lyse fremtidsudsigter og hans begrundelse af sin overbevisning om at være paa vei til løsningen af de sociale spørgsmaal.

Han skulde først ½ aar til Oppenheimers «Siedlungsgenossenschaft» ved Berlin, for der at se det løsende princip praktiseret i en noget anden form end hos van Eeden, hos hvem han forresten har faaet en stor del af sin tro paa sagen. Og i dette halve aar maa hans unge brud, som fuldt deler hans begeistring, trøste sit sorrigfulde sind med bevidstheden om, at hun lider for en god sags skyld. Men never mind. Kan de to nu til vinteren holde bryllup og saa sammen gaa ud og erobre verden, saa er det mindst for at vente paa sin elskte i ½ aar. Der er dem, som har maattet vente længer og endda ikke har erobret verden.

Men er det ikke deiligt, at Gud har givet unge mennesker mod og lyse forhaabninger, hvor skulde ellers fremskridtet komme fra?

300 000 kr. skal de anvende til at indkjøbe en stor landeiendom, resten af formuen skal være driftskapital.

Til en begyndelse ansættes en gaardsbestyrer og leies arbeidsfolk til de paa stedet gjængse priser. Vedkommende landeiendom har hidtil været drevet med overskud, saa der er ingen grund til at vente, at det ikke skal blive tilfældet fremdeles, naar den efter god, gammel, hollandsk skik drives godt og forsigtig, som det har været gjort før. Hele for-

skjellen paa driften af denne eiendom og andre bestaar foreløbig kun deri, at enhver medarbeidende faar del i fortjenesten, som fordeles i forhold til enhvers aarsløn (eller dagløn og dagetal). Saasnart det lader sig gjøre, dannes der af de samarbeidende, den oprindelige eier, gaardsbestyreren og arbeiderne, et aktieselskab, hvori enhver er forpligtet til at anskaffe sig en[1]) aktie paa f. ex. 100 kr., der enten indbetales paa engang eller med 25 øre pr. uge. Disse arbeidere faar altsaa foruden den paa stedet gjældende dagløn eller aarsløn en betydelig lønsforhøielse og bliver selv aktionærer i selskabet og selvinteresserede i sagen. Saasnart aktieselskabet er dannet, vælger aktionærerne selv sin bestyrelse o. s. v. I form af indbetalte aktier faar den oprindelige eier sin kapital efterhvert tilbage, og anvender den til at indkjøbe den omliggende jord, som eierne bliver nødsagne til at sælge, fordi de ikke kan betale sine arbeidsfolk denne høie løn og ingen kan faa til lavere priser; thi kolonien har god brug for kræfterne, saa de kan faa plads der. Saaledes øger selskabet, indtil det har udbredt sig over hele grænden, bygden, provindsen, landet, — verden!

Vi har her at gjøre med, hvad man kan kalde en kooperativ produktionsforening.

Saadanne har jo bestaaet tidligere ved forskjellige fabriker, nogle har gaaet galt, andre gaar endnu og gaar ganske godt; men der har ikke vist sig at være nogen verdenserobrende kraft i disse.

Dog, Oppenheimers «Siedlungsgenossenschaft» er det første i sit slags. Og det er just dettes eiendommelige princip, man mener, giver løsningen. De andre forsøg har svævet rundt om og famlet efter hemmeligheden, nu skal den være funden.

Det er jo ikke noget urimeligt i det. Det er jo paa denne maade alle opfindelser blir gjorte. Og tanken ligger saa nær, at den giver sig af sig selv; det er forsaavidt ikke noget nyt. Sagen har endog været realiseret kun paa en forkjært maade.

Kooperationen var forsøgt i fabrikerne, hvorfor ikke

[1]) mindst 1, høist 100.

ogsaa forsøge den paa landbruget? Derfor taler særlig én omstændighed, nemlig den, at man her ikke blot producerer en handelsartikel, som skal afsættes, men først og fremst sine egne fornødenheder. Man er ikke i væsentlig grad afhængig af markedet, forretningsførerens handledygtighed etc. Hvad man trænger til at leve af, har man selv: melk, smør, korn, poteter, klæder, bygningsmateriale (skog) osv.

Man er ikke alene sin egen producent, men tillige sin egen konsument. Kooperativt landbrug er ikke som kooperativ fabrikdrift en ensidig produktionsforening, men tillige en forbrugsforening. Men heri skiller den sig tillige fra forbrugsforeningerne, idet den ikke som disse først skal kjøbe sine varer af andre, der skal fortjene paa dem, men selv producerer varerne og kan overlade sine medlemmer disse til produktionspris. Hermed giver sig selv endnu en stor fordel; her resikeres ikke tab paa usolide kunder. Selskabets debitorer er tillige dets kreditorer, ethvert medlem har sin arbeidskonto, hvorpaa hans tilgodehavende opføres, og sin varekonto, hvorpaa varernes kostende opføres, disse to kontoer balanceres saa i bøgerne af bogholderen. Penge benyttes kun, naar en differents til den ene eller anden side skal afgjøres.

Nu findes der ogsaa eksempler paa denneslags landbrugsforeninger. Og medens vanskelighederne altid har været store ved de kooperative fabriker og forbrugsforeninger, har dette ikke været tilfældet med det kooperative landbrug. Det maa give overskud, saasandt det drives rationelt og paa en tilstrækkelig frugtbar jord. Paa en eiendom, hvis aarsoverskud man kjender under den nuværende driftsmaade, er der fra denne side intet resikeret.

Resikoen er her en ganske anden: uenighed inden selskabet og mangel paa disciplin. Indre splid har sønderlemmet blomstrende begyndelser af denne art. Men saa har man ogsaa altid slaaet sig ned med dem paa steder, der er valgt saa fjernt fra menneskeheden som muligt, og hvor man ingen midler havde til at faa disciplinen haandhævet og selskabets love gjennemførte. Naar der blev uenighed, tog hver sit og drog hver sin vei uden lov og dom, og de som blev tilbage sad hjælpeløse, uden de fornødne arbeidskræfter og arbeidsmidler. Folk havde nu engang faaet det i hovedet, at Utopia

skulde findes udenfor folkeskikken. Herpaa strandede ogsaa Hertzkas saa sympathetiske og i andre henseender slet ikke saa upraktiske drøm om «Freiland» i Afrika. Hans i romanform skrevne fremstilling af de samfundstilstande, han vilde istandbragt i Afrika, hvis han havde faaet kapital nok til at bringe sine kolonister ind i landet og tage fat, er overmaade suggestive og tillige underholdende. Hans «Freiland» fortjener vel at læses.

Hans planer strandede, førend de kunde begyndes; men hans principer har Oppenheimer optaget, kun med den forskjel, at Oppenheimer slet ikke ønsker at realisere dem i Afrika eller noget steds udenfor *orbis terrarum*. Netop i kulturens midte, mener Oppenheimer, skal planen udføres. Her findes den betingelse, der er den eneste som hidtil har manglet for at kooperativt landbrug skal gaa, midlerne til at opretholde disciplinen og hævde selskabets love mod overgreb. «Freiland in Deutschland» er derfor Oppenheimers Løsen i modsætning til Hertzkas «Freiland in Afrika».

Og sit selskab giver han navn af «Siedlungsgenossenschaft». Han forsvarer det i en meget udførlig bog paa over 600 sider [1]). Men det bedste forsvar vil det jo faa, om det i praxis viser sig at svare til forventningerne. Det faar nu hans koloni ved Berlin og van Eedens ved Amsterdam vise. Jeg ved ikke om der er flere — ja og saa min unge vens. Det er godt han har ungdom og mod.

Det er kanske selvsagt, at haandværk og industri ikke er udelukket af kolonien. Der vil altid trænges snedkere, smede m. m., desuden vil et stort jordbrug nødvendiggjøre meieridrift, møllebrug etc. Selvfølgelig optages der derfor ikke blot jordbrugsarbeidere og gartnere, men ogsaa ingeniører, haandværkere etc. Ja der er endog plads for fabrikdrift, hvis den kommer til pas for at bearbeide raaprodukterne, f. ex. sukkerfabrik, spinneri, væveri, overhovedet, naar selskabet blir stort nok, er der plads for alle arbeidsgrene, der hører hjemme i et sundt, civiliseret samfund. Og jo større det nye samfund voxer sig, desto mere vil det indforlive sig

[1]) Die Siedlungsgenossenschaft. Versuch einer positiven Überwindung des Kommunismus durch Lösung des Genossenschaftsproblems und der Agrarfrage.

i det gamle samfund og tilslut opsluge dette, eller omdanne det ved en «stille revolution» indenfra.

Oppenheimers statuter ser meget imponerende ud. De er udarbeidede af en vis «Landesgerichtsrath» Krecke i Berlin og synes i sine 30 paragrafer at reservere sig mod alle kommende tilfælde.

Selskabet er paa grundlag af den tyske lovgivning om aktieselskaber dannet som et «Genossenschaft mit beschränkter Haftung» og indført i firmaregistrene som firmaet «Siedlungsgenossenschaft Freiland». Aktionærerne er kun ansvarlige med sine aktiers nominelle værdi, 100 M. pr. aktie.

Det arbeide, som til enhver tid skal udføres i selskabets direkte tjeneste, gjøres af aktionærerne, medlemmerne, efter aftale med forretningsudvalget og lønnes efter en tarif, som for de forskjellige arbeiders vedkommende opstilles af generalforsamlingen.

Forøvrigt staar det aktionærerne frit for at anvende sin tid til andre private arbeider, og de kan til dette formaal endog faa afstaaet grund til dyrkning, fabrikdrift osv. Kun faar ingen mere, end han inden 1 aar har kunnet gjøre produktivt paa en eller anden maade. Der betales da ogsaa en leie, som kan opsiges med ½ aars frist fra begge sider. Forlader vedkommende selskabet, kan dette vælge imellem at at lade ham fjerne sine eiendele eller overlade dem til selskabet for en sum, som fastsættes af et voldgiftsudvalg.

Til ledelsen af det daglige arbeide vælger generalforsamlingen et forretningsudvalg bestaaende af 3 af medlemmerne, hvoraf en forretningsfører og 2 tilforordnede. Forretningsføreren tegner i fællesskab med en af de tilforordnede firmaets navn.

Forretningsudvalget udfører det foreliggende arbeide i overensstemmelse med en arbeidsorden, som det opstiller sammen med tilsynsudvalget, og faar for sit arbeide en godtgjørelse, som fastsættes i den af generalforsamlingen forordnede tarif.

Tilsynsudvalget (Aufsichtsrath) bestaar ogsaa af 3 af generalforsamlingen valgte aktionærer. Dettes samtykke maa til for at forretningsudvalget skal kunne tage forskjellige nærmere betegnede beslutninger.

Foruden generalforsamlingen har vi da endnu det af

denne valgte voldgiftsudvalg (Schiedsgericht), 3 mænd, som skal afgjøre alle tvistigheder.

Selvfølgelig er det ogsaa generalforsamlingens sag at modtage regnskaberne og i tilfælde fordele dividenden.

Naar balancen opstilles, skal alle forhaandenværende produkter kun vurderes til produktionspris. Paa arbeidsmidlernes værdi skal der afskrives en passelig sum, som endelig fastsættes af generalforsamlingen. Usikre fordringer opføres med skjønsværdi. Til passiva hører foruden gjæld og aktieudbytte tillige hvad der skal afsættes til reservefondet[1]).

Overskuddet af aktiva over passiva danner derpaa nettofortjenesten. Af denne fragaar først en passelig afgift til almennyttige formaal inden foreningen. Naar denne er fastsat og fratrukket, skal resten fordeles saaledes. 25 % af denne rest fordeles forholdsvis paa kapitalen (kapitalfortjenesten), altsaa et bestemt beløb for hver aktie. De øvrige 75 % skal være arbeidsfortjenesten og fordeles i forhold til det af ethvert medlem i driftsaaret direkte i foreningens tjeneste optjente beløb, d. e. i forhold til det udførte arbeide med hensyntagen til det forskjellige arbeides værdi ifølge tarifen.

Kapitalfortjenesten udbetales dog ikke strax. Den godskrives saalænge paa aktien, indtil den har naaet dens beløb (100 kr.).

Saavel de indbetalte aktiebeløb som den godskrevne kapitalfortjeneste flyder i løbet af selskabets 10 første forretningsaar i reservefondet, indtil dette har naaet 50 000 M. Overskrides denne sum, bliver det senere indkommende at fordele paa aktionærerne i forhold til enhvers bidrag til reservefondet.

Naar saa reservefondet er tilbagebetalt yderne, er det hele i orden, og al fortjeneste tilflyder enhver deltager i forhold til det af ham ydede arbeide.

Viser det sig at kunne gaa, har man jo netop den løsning paa arbeiderforholdene, som man søger.

---

[1]) Det er mig ikke ganske klart, hvad her menes: «ausser den Schulden auch die Geschäftsanteile der Genossen und der Reservefonds».

Efterat jeg igaar havde gjort dette istand for at sende det med posten idag, fik jeg idagmorges brev fra min ven, dateret «Klein-Eichholz» ved Berlin.

Han fortæller, at dette er en landeiendom, der først skulde været indrettet til «Siedlungsgenossenschaft»; men at den nødvendige kapital dertil ikke kunde opdrives. Han skal nu være med at indrette det til en havebrugskoloni, hvortil der trænges mindre kapital, og hvad de mener skal kunne lykkes med de dertil disponible midler. Man har da det haab, at det fra denne mere beskedne begyndelse dog skal kunne voxe sig op til det forønskede.

Han fortæller, at han har bestilt et norskt hus fra Strømmen trævarefabrik, og at den længtende brud ikke skal behøve at vente længer end til september, da de har bestemt sig til at blive et aar sammen i kolonien ved Berlin for at hjælpe til at faa den igang og gjøre sine erfaringer og saa derefter, som sneglen, tage sit hus paa nakken og begynde sin livsgjerning i sit fædreland.

Helleland 15 juni 1901.

Th. Isaachsen.

DEN KIRKELIGE STILLING I DANMARK.

(H.)

Naar jeg efter red.s anmodning i korthed skal meddele, hvorledes jeg ser paa den nærværende kirkelige situation i Danmark, vil jeg gjøre det i form af en skisse af indtryk modtagne under en reise dernede. Der vil ikke blive rum til citeren af lovforslag og resolutioner fra de mange møder. Skulde man nemlig, om end kun udtogsvis, medtage saadant, vilde der kræves en temmelig betydelig del af dette heftes sideantal.

Der har vist aldrig været holdt saa mange kirkelige møder i Danmark, som tilfældet har været i denne høst. Foruden de regelmæssig indtrædende fællesmøder som «menighedskonventet» og «Bethesdamødet» har de forskjellige kirkelige retninger havt sine særmøder under tildels overordentlig stor tilslutning, som f. eks. ved indremissionens møde i Odense.

Det har været én sag, hvorom næsten alle møder har dreiet sig, og det har været de fra folketinget fremsatte forslag om oprettelsen af menighedsraad og om udvidet adgang til at danne valgmenigheder.

Det er «den nye kurs», som har bragt disse forslag frem. Forrige aar fremsattes de for folketinget ved *kirkesanger* Christensen fra Stadil, denne gang fra *statsraad* Christensen. De har gjennemgaaet endel forandringer til det bedre siden den gang, og man merker, der staar en alvorlig, kirkelig interesseret mand bagom dem, *som ved, hvad han vil.*

Herom er nu alle enige. Den nye kirkeminister har agtelse fra alle hold, hvilket til overmaal har været udtalt omtrent ved alle de afholdte møder. Men hans forslag har i det store og hele faaet en meget ublid modtagelse — især da fra indremissionen.

Fra dennes side er reist en agitation mod forslagene, som har antaget temmelig store dimensioner. Og ved dens side — om end ikke saa afgjort — staar den største af de tre kirkelige retninger, den saakaldte «tredjeretning», der ogsaa i det store og hele taget har stillet sig høist uvillig til de foreliggende forslag. Ja, selv enkelte af de moderate grundtvigianere har løftet sin røst mod dem, saa der bliver i grunden ikke mange tilbage udenfor de intransigente grundtvigianere, der staar helt paa kirkeministerens side. Ialfald af kirkefolket. Det er vel ikke tvil om, at han har de fleste af folketingets medlemmer med sig; det fremgaar af den debat, forslagene fremkaldte under det første stadium af deres behandling.

Forslagene har været det staaende samtaleemne i Danmark snart sagt i alle kredse, og man kan ikke andet end glæde sig over, at en kirkelig sag for en gangs skyld paakalder det hele folks opmerksomhed. Det gaar ikke saa ofte paa.

Hvad der nu maa fastholdes i denne sag, er, at det er et første skridt henimod den danske folkekirkes organisation. Og kirkeministeren har seet det som den eneste mulighed at begynde nedenfra og faa oprettet lovhjemlede *menighedsraad* for hvert sogn i landet.

Kirkeministrene Hall og Monrad forsøgte sig flere aartier tilbage i tiden paa det samme. Hall gjorde saaledes i 1856 foranstaltninger til oprettelse af frivillige menighedsraad. Men leiligheden er i liden udstrækning bleven benyttet. Han havde ogsaa nærmest sigtet paa varetagelsen af menighedens indre livsinteresser. Christensen gaar den modsatte vei. Han vil have menighedsraadene oprettet ved en lov, som skal træde i kraft i 1903, saa valgene til dem allerede maa være skeet i dette aar, og han henlægger til deres virkesfære kirkens ydre sager, ikke menighedens indre forholde, hvad der vistnok skal være adgang til, hvor livet er tilstede. Hvor saadanne forholde ikke er tilstede, maa raadet lade sig nøie med det ydre arbeide. Der skal for hver kirke være et raad paa mindst 4 medlemmer, for hvem presten er formand. Valgret har alle myndige mænd og kvinder, som er døbte og konfirmerede — tyende kun undtaget. Ingen er stemme-

berettiget, undtagen han erklærer sig at høre til folkekirken, og ikke har været negtet adgang til alterens sakramente. Under valget benyttes forholdstalsvalgmaaden for ogsaa at give mindretallet en repræsentation[1]). De valgte afgiver saa edelig erklæring om at ville *røgte sit hverv efter folkekirkens forskrifter;* derved vil man holde kirkens fiender borte.

Menighedsraadet skal bl. a. styre «de fattiges kasse», det vil sige hvad der kommer ind i fattigbøsserne, hvorover presterne i Danmark merkelig nok ikke har raadighed, og om hvis anvendelse der fortælles ret merkelige ting. Raadets væsentligste funktion bliver imidlertid *prestevalget.* De i anledning af dette foreslaaede regler synes mig baade praktiske og moderate. Embederne deles i visse klasser, og der gives regler for, hvilke kandidater der kan søge de forskjellige embeder. Forat enkelte prester ikke skal resikere at sidde forlænge i smaa kald uden forflytning, foreslaaes det at skjøde paa disses løn af de saakaldte stiftsmidler, der nu tildeles de daarlige sognekald. Ministeriet sender ved vakancer samtlige ansøgninger fra ansøgnings*berettigede* gjennem biskop og provst (der giver sine anmerkninger) til menighedsraadets formand, som sammenkalder raadet og foranstalter valg paa tre ansøgere, der indstiller, og blandt hvilke ministeren har at vælge.

Man ser saaledes, at forslaget undgaar den pinlige «prøveprædiken» som f. eks. i Sverige maa siges at have gjort stor skade og givet anledning til saa megen agitation. Man kan ikke andet end ønske den danske kirke, at dette forslag maatte gaa igjennem. Det er dog virkelig et skridt henimod den organisation af folkekirken, som grundloven tilsiger, men som endnu ikke er bleven iverksat. Hvorfor der imidlertid har været udtalt saa sterke ønsker[2]) om at faa nedsat en kirkekommission til at prøve dette indgribende forslag, kan man vel forstaa. Men et spørgsmaal er, om en saadan — med tidligere erfaringer for øie — kan tænkes at

[1]) Dettes indstilling vil ogsaa komme styrelsen for øie i form af protokoludskrift.

[2]) Bl. a. har presteforeningen petitioneret derom med ca. 800 underskrifter. Men det vil ikke faa nogen betydning, da resten af presterne, ca. 400, ikke har villet underskrive.

ville tjene til sagens fremme. Man kunde vistnok indvende, at kirkens røst først burde høres. Men dertil kan svares, at kirken jo ingen mund har, og her er jo det første forsøg paa at skaffe den en mund. Og de kirkelige hensyn kan desuden siges at være skeet fyldest ved den tidligere store kirkekommission, der ogsaa anbefalede menighedsraad, og paa hvis arbeide det nye forslag tildels hviler.

Endvidere vilde stillingen til forslaget under en alsidig sammensat kirkekommission blive meget broget. Grundtvigianerne vilde antagelig gaa med paa forslaget, som det er; «tredjeretning» vilde nok tage imod det, efterat den havde rettet en hel del paa det — og om disse rettelser vilde der sikkerlig blive langvarig debat, medens «indremission» som saadan helst vil forkaste hele forslaget, da den frygter for, at de indifferente skal tage magten i menighederne ved hjælp af raadet og stænge de vakte og deres prester ude.

Man kan under disse omstændigheder ikke undre sig over, at minister Christensen foretrækker at gaa til handling med dette sit livsspørgsmaal uden forhaling.

* * *

Siden ovenstaaende blev nedskrevet, har lovforslagene været underkastet den første prøve i folketinget, og det har klarlig vist sig, at de her finder bifald og ikke vil undergaa væsentlige forandringer. Men der forefaldt noget under forhandlingerne, som maaske vil blive skjæbnesvangert for forslagenes videre skjæbne.

Socialistlederen Borrebjærg truede nemlig gjentagende med at ville benytte menighedsraadene, naar de kom istand, til at faa ansat mere frisindede prester i de store kjøbstadsmenigheder. Og han har sikkerlig her bag sig en saa stor majoritet, at man kunde tænke sig, socialisterne, om de vilde gjøre alvor af truselen, vilde kunne faa sat rationalistiske exprester som Anton Jensen og Uffe Birkedal o. lign. i indremissionspresternes sted. Det er nemlig særlig disse, socialisterne vil tillivs, fremfor alle presterne Sørensen, Ifversen og Kold i Kjøbenhavn.

Disse socialistiske skræmmebilleder har nu afgivet baggrunden for en mængde af de salver, som er blevet affyret

mod kirkelovsforslagene rundt om i Danmark. Især har de spillet en væsentlig rolle paa indremissionens møder, hvor garnisonsprest Sørensen har havt en ledende stilling. Og man kan ikke værge sig for det indtryk, at der er gjort for meget ud af dette argument. Socialisterne vilde vistnok ikke — selv om de virkelig *vilde*, hvad vel ogsaa er tvilsomt — *kunne* spille den rolle med hensyn til et muligt prestevalg, som man i sin frygt har udmalet sig det. Man faar huske paa, at der i tilfælde for det første er indirekte valg og dernæst forholdstalsvalg, saa den troende minoritet altid vil kunne faa sit ønske frem for styrelsen. Og denne kan jo vælge, hvem den vil af de tre indstillede, foruden at den har anledning til paa forhaand at henlægge alle ansøgninger, som den finder ikke har ret til at komme i betragtning, og iblandt disse maa da vel særlig være ansøgninger fra saadanne, som bevislig ikke deler folkekirkens tro.

Som bekjendt har den nye regjering ophævet det saakaldte kirkelige raad (biskoperne og to professorer), men biskoperne har alligevel samlet sig og blevet enige om at begjære nedsat en kirkelig kommission. Det samme har omtrent alle stiftskomiteer og ligesaa tredjeretnings og indremissions særmøder forlangt. Men paa alle henvendelser har ministeren svaret afvisende. Dog tør det alligevel vise sig, at raabet paa nedsættelsen af en kirkelig kommission bliver saa sterkt, at han bliver nødt til at tage hensyn til det, saa meget mere som forslagenes skjæbne i landstinget ingenlunde er saa sikker. Og det skulde ikke undre mig, om man en af de første dage faar efterretning om nedsættelsen af en saadan — med sterkt begrænset samlingstid, saa forslagene kunde endelig afgjøres allerede til høsten.

Forslagenes mest moderate, men ogsaa derfor farligste modstander tør biskop Fr. Nielsen i Aalborg have været. Ikke alene var han den første af biskoperne, som afgav en offentlig erklæring mod dem. Men han har ogsaa senere ved flere leiligheder med udførlighed udtalt sig mod forslagene i den foreliggende form. Særlig har han heftet sig ved det formentlig opløsende for folkekirken, som ligger deri, at hver menighed efter forslagene skulde organisere sig for sig selv uden at tage hensyn til samfundet.

Forslagenes svageste punkt ligger efter min mening ikke i deres første punkt, det om menighedsraad, men i bestemmelserne om udvidet adgang til at danne valgmenigheder. Hidtil har saadanne kun kunnet autoriseres, naar de har havt kirkehus færdigt til at rykke ind i. Efter de nye forslag skal de kunne gives en begrænset ret over sognekirken, saa de kan benytte den til andre tider end sognemenigheden. Herved vil kunne opstaa ret forviklede forholde og temmelig besynderlige tilstande. Minoriteterne vilde antagelig i mange tilfælde, hvor retningerne havde tørnet mod hverandre, og hvor majoriteten havde faaet sat sin retnings mand igjennem, benytte anledningen til sognebaandsløsning og danne valgmenigheder.

Forslagets venner trøster sig med, at sognebaandsløserne i slige tilfælde let vil gaa tilbage til sognemenigheden ved et nyt presteskifte, naar de faar benytte sognekirken, og ikke er bundne til et nyt, maaske med store ofre reist kirkehus. Men dette tør ikke være saa sikkert. Og paa dette punkt maa sikkert de største ændringer ske, om de nye forslag skal blive til held for den danske folkekirke.

NEBULARTHEORIEN.

Hvorledes er verden blevet til? Hvad var begyndelsen til vor jord og til sol, maane og stjerner?

Dette spørgsmaal har til alle tider interesseret menneskene, og vi ser ogsaa, at alle primitive folkeslag har opgjort sig mere eller mindre bestemte meninger derom. Vi christne har tidligere holdt os til jødefolkets ideer om verdens skabelse, fordi beretningen herom findes i den samme bog, som ogsaa vi anser for en aabenbaring af skaberen selv; men efterhaanden har de videnskabelige opdagelser gjort det umuligt at antage, at denne beretning er nogen korrekt og fuldstændig gjengivelse af, hvorledes begivenhederne virkelig er foregaaede. Vi erkjender jo ogsaa nu, at bibelen ikke er bestemt til lærebog i naturkundskab. Derimod giver dens skabelsesberetning et klart udtryk for, hvordan naturfænomenerne maatte tage sig ud for en iagttager paa et meget primitivt standpunkt, langt mere umiddelbart end f. ex. grækernes [1]).

Ligesom geologerne ved studiet af vor jord er kommet til, at den umulig kan være blevet til fra intet (eller et oprindeligt kaos) til sin nuværende skikkelse med planter, dyr og mennesker paa sex dage, saaledes har astronomerne ved at studere klodernes bevægelser i himmelrummet fundet, at det er lidet sandsynligt, at de skulde være skabte og satte i bevægelse paa engang og fuldt færdige, som vi nu ser dem. Rigtignok kan vi ikke sige, at det maa saa være. Newtons tiltrækningslov, gravitationstheorien [2]), som er grundlaget for

[1]) Den franske astronom Fayes bog: «Sur l'origine du monde», 1ste kapitel, giver en interessant forklaring af 1ste mosebogs tanker om verdens skabelse (kosmogoni).

[2]) Newton paaviste, at den kraft, som holder himmellegemerne i deres baner, er den samme som den, der bringer et legeme paa jorden til at falde, altsaa tyngden. Han antog, at denne kraft bestaar i en almindelig tiltrækning mellem alle materielle partikler, alt stof i verden. Det er da rimeligt, at et legemes virkning maa bero paa den

hele den moderne astronomi, kan nok forklare bevægelsernes sammenhæng, men ikke deres oprindelse. Forsaavidt kunde nok kloderne være udgaaede fra skaberens haand i sine nuværende skikkelser, hvilket ogsaa Newton antog. Men der er visse eiendommeligheder ved planetsystemet, som tyder paa, at de dertil hørende kloder har havt en fælles oprindelse, og driver tanken til at forlægge skaberens umiddelbare virksomhed til et tidligere stadium. Saadanne eiendommeligheder er planet- og drabantbanernes smaa afvigelser fra cirkelformen, planeternes bevægelser om solen i samme retning (hvilken retning vi derfor kalder den direkte eller retløbende) og nogetnær i samme plan, solens og planeternes rotation (axeomdreining) til samme kant som banebevægelsen (i denne henseende er dog rimeligvis Uranus og Neptun undtagelser), drabanternes bevægelse om planeterne i samme retning, som disse roterer, samt drabanternes bundne rotation eller den omstændighed, at de dreier sig om sin axe i samme tid, som de gaar rundt sin planet. At disse overensstemmelser skulde være tilfældige synes lidet rimeligt, medens tanken om en fælles oprindelse fik næring ved en anden opdagelse.

Saasnart man havde faaet nogenlunde gode kikkerter, opdagede man paa himmelen stofsamlinger med et svagt, taageagtigt lys, som man derfor benævnte taagepletter (*nebulæ*). Endel af dem synes for de bedste kikkerter at opløse sig til grupper af smaa stjerner, og man kom snart paa den tanke, at man her havde for sig et stjernesystem i sin udvikling. Det laa da nær at tænke sig, at ogsaa vort solsystem kunde have en lignende oprindelse.

Den første, der opstilte en hypothese om verdens tilblivelse fra en saadan «taaget» begyndelse, var den tyske filosof *Kant*[1]) i midten af det 18de aarhundrede. Hans hypothese

mængde stof, det indeholder, eller det vi kalder dets masse. Ligesaa er det rimeligt, at tiltrækningen maa aftage med afstanden; bliver denne for stor, kan legemerne ikke længere tørne sammen, men maa dreie sig om hverandre, eller hvis det ene er overveiende i masse, maa det mindre dreie sig om det større. Ledet ved analogi med lignende kræfter formulerte han sin lov saaledes: To legemer tiltrækker hverandre med en kraft, som er proportional med deres masser og omvendt proportional med kvadratet af afstanden imellem dem.

[1]) «Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels».

er en merkelighed for sin tid og gjør et imponerende indtryk ved sine storslagne ideer og originale sammenligninger; men den lider af en saa væsentlig mangel paa overensstemmelse med mekanikens love, og dens forudsigelser er saa ofte tilintetgjorte ved senere opdagelser, at den nu kun har historisk interesse.

Laplaces hypothese. En ganske anden rækkevidde fik den hypothese, der i slutningen af det 18de aarhundrede fremsattes af den franske mathematiker *Laplace* [1]). Han lader ligesom Kant planetsystemet fødes af en taagemasse, hvis bevægelser behersker planeternes og meddeler dem denne merkelige ensartethed, som tyder paa klodernes fælles ophav. Derfor har ogsaa enkelte kaldt Laplaces hypothese en udvidelse og berigtigelse af Kants, ligesom man undertiden ser hele nebulartheorien kaldt den kant-laplaciske. Men dette er uberettiget. Laplace kjendte ikke Kants arbeide, og udenfor dette udgangspunkt har de to hypotheser intet tilfælles. Kants nebula har andre egenskaber og bevægelser end Laplaces, og Laplace tager som mathematiker ganske anderledes hensyn til mekanikens grundsætninger, hvorfor det ogsaa har været muligt at bygge videre paa hans grundlag. Desuagtet fremsætter han sine ideer meget nøgternt «med det forbehold, som bør tages overfor alt, der ikke fremgaar af observation eller beregning», siger han selv.

Grundtanken i Laplaces system er, at solens atmosfære oprindelig har strakt sig udenfor den yderste planetbane og senere lidt efter lidt trukket sig sammen, idet den har efterladt det stof, hvoraf planeterne er dannede. «I den primitive tilstand, hvori vi betragter solen, lignede den de taagepletter, vi ser i kikkert, bestaaende af en mere eller mindre lysende kjerne omgivet af en taage, som, idet den fortættes paa kjernens overflade, forvandler denne til en stjerne. Forud for denne tilstand kan der gaa andre, da taagemassen var tyndere og tyndere, kjernen mindre og mindre lysende, indtil man faar en taage saa tynd, at dens tilværelse neppe anes». Denne taage tænker han sig i besiddelse af en overordentlig stor hede; den maa ogsaa fra først af have en om end noksaa svag rotation om en axe gjennem tyngdepunktet.

[1]) «Exposition du systeme du monde», 4de og følgende udgave, note VII.

En saadan masse vil lidt efter lidt afkjøles ved udstraaling til det tomme rum; herved trækker den sig sammen, og sammentrækningen bevirker igjen en forøgelse af rotationshastigheden. Men enhver rotation frembringer en centrifugalkraft, der vil søge at fjerne stoffet fra omdreiningsaxen. Denne kraft voxer med omdreiningshastigheden og med afstanden fra axen, medens tiltrækningen, som holder det hele sammen, aftager med afstanden; der maa derfor gives en afstand, hvor disse to kræfter er ligestore, og denne afstand er taagemassens grænse. Lad os tænke os, at den til en vis tid akkurat rækker til grænsen; voxer nu rotationshastigheden og med den centrifugalkraften aldrig saa lidet, saa vinder denne overhaand over tiltrækningen, og i taagens ækvator, hvor disse kræfter virker i stik modsatte retninger, vil der løsrives en tynd ring af stoffet, der nu kommer til at rotere som et frit legeme.

Eftersom hovedmassen trækker sig sammen og rotationshastigheden stiger, bliver den afstand, hvor tiltrækningen holder centrifugalkraften i ligevegt, mindre og mindre, og der frigjøres den ene smale ring efter den anden; paa grund af fortætningen og molekylernes gjensidige tiltrækninger kan dog flere af disse slaa sig sammen, hvorved der dannes adskilte ringe om centralmassen. Paa samme tid vil den ringeste ujevnhed i tætheden bringe ringen til at opløse sig i mindre dele, der ialmindelighed slaar sig sammen til en større klode; paa denne maade dannes planeterne. Dog har vi i solsystemet et exempel paa, at smaadelene har holdt sig; det er de smaa planeter mellem Mars og Jupiter (asteroiderne), hvoraf man paa Laplaces tid kjendte fire. Efterhaanden afsættes saaledes den ene planet efter den anden, indtil fortætningen er naaet saavidt, at nye ringe ikke kan løsne; kjernen vedbliver at trække sig sammen og bliver tilsidst til vort centrallegeme, solen.

De paa denne maade dannede planeter maa nødvendigvis faa en rotation, idet de dele af ringen, der slaar sig sammen til en klode, har forskjellig hastighed. Partiklerne ved ringens yderkant gaar hurtigst og vil derfor naa kloden fra forsiden, medens stoffet ved den indre rand sakker agterud

og naar frem paa bagsiden; begge dele bidrager til at give den nye planet en rotation i samme retning som ringens.

Naar stoffet i en ring er samlet til en klode, der paa grund af stoffets tyndhed maa være meget større end nogen af de nuværende planeter, saa vil denne nye taage opføre sig ligesom den, hvoraf den er dannet. Den afkjøles og trækker sig sammen, og den deraf følgende tiltagen af rotationshastigheden frembringer en voxende centrifugalkraft, som bevirker løsrivelse af ringe; herved opstaar drabanterne. I almindelighed vil der af hver ring blive en drabant; men ogsaa her kjender vi et tilfælde, hvor en mere oprindelig tilstand er bevaret, nemlig Saturns ringe. Den bundne rotation, som synes at være fælles for alle drabanter, er en følge af, at disse i forhold til sine dimensioner er langt nærmere sin planet, end denne er solen. Paa grund af denne nærhed vil forskjellen mellem planetens tiltrækning paa de nærmeste og paa de fjerneste dele af den endnu flydende drabant bevirke en mægtig flodbølge, der, naar drabanten efterhaanden stivner, vil have en vedblivende virkning paa dens form, idet den bliver forlænget i den retning, der vender mod planeten, hvad der ogsaa er paavist for maanens vedkommende. Naar drabanten har en saadan form, vil planetens tiltrækning efterhaanden bringe dens rotationstid og omløbstid til at blive lige lange. Naar rotationen foregaar paa den maade, kan der ikke afsættes nye ringe; man kjender heller ikke drabanters drabanter. I den sidste tid har man opdaget, at planeten Merkur ogsaa har bunden rotation; den er altsaa tilstrækkelig nær solen til at opføre sig som en «maane» overfor den, og man har heller aldrig seet nogen drabant til den.

I den første tid efter sin fremkomst synes Laplaces hypothese at have været meget lidet paaagtet. Hvis man idetheletaget lagde merke til den, var det mest som et tankeexperiment, der ikke kunde have nogen videnskabelig interesse; ja, der var dem, selv blandt naturforskere, der ansaa den for en ugudelig anmasselse overfor bibelens skabelseslære. Nogen videre udvikling af den ser man ialfald ikke noget til.

Men i det sidste halve aarhundrede har det været anderledes. Videnskabens udvikling er gaaet i en retning, som

gjør, at en saadan evolution ikke længer synes grebet ud af luften, og fremragende forskere har beskjæftiget sig med hypothesen. Man begyndte at prøve, hvorledes den kunde forklare de nyere opdagelser, og herunder fremkom naturligvis snart indvendinger. Saa lidet udarbeidet, som Laplace havde efterladt sit system, var det ikke andet at vente; men ved fortsat arbeide har de som oftest vist sig uholdbare. Imidlertid er der et vidt spillerum for tilføielser og modifikationer af forskjellig art.

Enkelte videnskabsmænd anser det som en mangel, at Laplace kun tager hensyn til solsystemet, medens taageplet-terne paa himmelen synes at tyde paa, at alle stjerneverdner har samme oprindelse som vor, saa hele universet gjerne kan være udgaaet fra samme urtaage. Ialfald maa man tage hensyn dertil nu, da man ved saa meget mere om fixstjernerne end paa Laplaces tid, siger Faye. Andre finder, at hvad vi kjender til stjerneverdnerne, endnu er altfor lidet at bygge paa, saa vi for ikke at gaa altfor planløst tilverks bør holde os til vor egen verden, hvor vi har de omtalte overensstemmelser til støtte under det mere og mere paagaaende arbeide forat «flytte tvilen».

Et af de første spørgsmaal, som nu frembyder sig, er dette: Hvorfra skriver solens varme sig, og hvorledes vedligeholdes den? Laplace anfører ingen aarsag til den høie temperatur, hans taageplet er i besiddelse af; den hører til de givne forudsætninger. Imidlertid har der til alle tider været gjort forsøg paa at forklare solvarmens oprindelse. I det 18de aarhundrede tænkte man sig mest solen som et uhyre ildsted, sædet for en livlig forbrænding; nu er man paa det rene med, at solvarmen ikke kan skyldes forbrænding; da intet tænkeligt brændemateriale kunde skaffe varme nok til at underholde den. Man ved nemlig, hvormeget varme solen udstraaler i en given tid, og man ved, hvormeget stof den indeholder; men selv om dette stof var udelukkende af de slags, ved hvis forbrænding der udvikles mest varme, vilde det dog kun forslaa til at dække solens varmetab i omtrent 3 000 aar.

Vi maa altsaa søge mægtigere kræfter end de kemiske, og da har vi kun tiltrækningskræfterne i verdensrummet. Vi

ved, at selv meteoriternes (stjerneskuddenes) smaa masser udvikler store varmemængder, naar de stanses i sin fart af jordens atmosfære, og vi kan med stor sandsynlighed antage, at der falder langt flere meteoriter ned paa solen end paa jorden og med større hastigheder. Men et saadant tilløb maatte forøge solens masse, og det vilde merkes temmelig snart paa planeternes bevægelser; altsaa kan ikke solvarmen forklares saaledes eller ialfald kun for en del. Og den tyske fysiker Helmholz har vist, at solen ingen ydre vedligeholdelse behøver. Eftersom den afkjøles, trækker den sig sammen, og ved dette fald af solens eget stof mod centrum udvikles igjen varme nok til at erstatte det tab, den lider ved udstraalingen; hertil behøves kun en sammentrækning saa langsom, at den først efter aartusinders forløb blir merkbar. Men hvor stor end soltaagen i tidligere perioder har været, saa vil den varmemængde, den paa denne maade kan frembringe, være begrænset; Helmholz har beregnet solens alder til ca. 22 millioner aar og finder, at hvis den vedbliver at trække sig sammen, indtil den naar jordens tæthed, vil deraf udvikles varme nok for 17 millioner aar endnu.

Men geologerne har beregnet, at der til jordens bygning og lagdannelse er medgaaet 500 millioner aar efter den midlere hastighed, hvormed forandringerne nu foregaar. Dette argument kan dog ligesaa godt vendes om og anføres imod denne geologiske hypothese, at forandringen har været jevn; det synes rimeligt, at lagdannelsen har foregaaet hurtigere i tidligere perioder, da jordens temperatur var meget høiere end nu. Desuden maa solen i sin nuværende tilstand ansees som det yngste legeme i solsystemet. Derved har jordens geologiske perioder kunnet begynde før dannelsen af den nuværende sol; men herved kan dog kun vindes ca. 10 millioner aar.

Laplace anfører heller ingen aarsag til taagemassens oprindelige rotation; men den kan tænkes foraarsaget ved selve tiltrækningen og de af denne frembragte stød mod andre taagemasser. Skulde desuden massen være i ligevegt uden rotation, maatte den være fuldkommen homogen (ensartet i sammensætning); men Laplaces taageplet er ikke forudsat homogen; den har tættere kjerne.

Overhoved har ikke Laplace kunnet forudse alle de vanskeligheder eller angive alle de specielle tilfælder, som senere opdagelser har bragt for dagen; ofte er det jo næsten kun antydninger, han har givet. Det har derfor hændt, at enkelte af disse opdagelser har syntes at staa i ligefrem modsigelse med hans hypothese.

Saaledes fandt man i 1877, at Mars har to smaa maaner, hvoraf den inderste er saa nær sin planet, at omløbstiden, som altid staar i et bestemt forhold til afstanden, bliver kortere end planetens rotationstid. Men ifølge Laplace voxer en planets rotationshastighed stadig, eftersom den trækker sig sammen, altsaa ogsaa efterat den har afsat sine drabanter, og dens nuværende rotationstid kan derfor ikke være længere end nogen drabants omløbstid. Den korteste afstand, hvori den kan danne drabanter, bliver altsaa den, der svarer til en omløbstid lig planetens rotationstid; men Mars's inderste maane er adskillig nærmere end denne grænseafstand. Ogsaa Saturns ringsystem viser sig at ligge delvis indenfor grænsen, der falder omtrent i aabningen mellem de lyse ringe.

Imidlertid lader det sig nok tænke, at en drabants omløbstid kan forandre sig, og derfor har flere antaget, at Mars's maane er dannet udenfor grænsen, og at banen senere har trukket sig sammen. Det er ogsaa paavist af den franske mathematiker Roche, at hvis en taagemasse trækker sig sammen saaledes som af Laplace forudsat, saa kan der danne sig ringe ligesaavel i dens indre som ved dens grænse, og af saadanne indre ringe tænker han sig Mars's maane og delvis Saturns ringe dannede.

Men hvorfor har der ikke af Saturns ringe dannet sig en drabant? Roche har fundet, at indenfor en afstand af halvtredie planetradier vil planeten paa en endnu ikke fast drabant frembringe en saa stor flodbølge, at det ikke kan forenes med en fast ligevegtstilstand. Andre har bevist, at en sammenhængende ring ikke kan bestaa under nogen aggregattilstand, hvorfor ringene maa bestaa af en tæt samling adskilte smaalegemer i lighed med asteroiderne.

Den amerikanske astronom Kirkwood har gjort opmerksom paa en anden analogi mellem asteroiderne og Saturns ringe, nemlig ordningen i zoner med tomme mellemrum. For

asteroidernes vedkommende findes disse mellemrum i afstande svarende til omløbstider, der staar i enkle talforhold til Jupiters omløbstid; en planet, der befandt sig i en saadan afstand, vilde under hvert omløb udsættes for sterke forstyrrelser af Jupiter og kanske slynges helt ud af sin bane. Aabningerne paavistes, før de kjendte smaaplaneters antal overskred 100, og er ikke fyldte endnu, da man kjender over 400. Ligedan svarer aabningen mellem Saturns lyse ringe i afstand til en omløbstid, der staar i enkle talforhold til de fire inderste drabanters, hvorfor disse synes at have «feiet» rummet mellem ringene ligesom Jupiter overfor asteroiderne.

At de yderste planeters rotation gaar i modsat retning af de andres behøver heller ikke at gjøre hypothesen umulig. Kun har Laplace udtalt sig noget for absolut, naar han antager, at en planet altid vil rotere i samme retning, som den dreier sig om centrallegemet. Den ring, den er dannet af, bestaar af flere tynde lag, og det kan nok tænkes, at der ikke er friktion nok imellem dem til at hefte dem sammen, som Laplace mente; de maa da vedblive at dreie sig hver for sig. Isaafald gaar de indre hurtigere end de ydre, og den af dem dannede planet kommer i rotation i modsat retning af ringens bevægelse. Faye mener, at det altid vil gaa saa, og slutter deraf, at Laplaces hypothese maa forkastes, fordi den maatte føre til, at ogsaa de øvrige planeter skulde have tilbageløbende rotation, medens vi jo ser, den er direkte. Men om det ogsaa fra først af har været tilfældet med alle planeter, vil det i tidens løb forandres for de fleste vedkommende. Den af soltaagen fremkaldte flodbølge vil forlænge den endnu flydende planettaage i retning mod solen, og dette vil, som vi før har seet, medføre en bunden rotation. Planeterne maa altsaa tidligere have havt bunden rotation; men dette ophører igjen, naar solens tiltrækning formindskes ved planettaagens senere sammentrækning, og rotationen bliver da direkte. For Merkur bestaar dog som før omtalt den bundne rotation fremdeles. Men for meget fjerne planeter som Neptun og Uranus kan det tænkes, at solfloden aldrig har været sterk nok til at frembringe bunden rotation, og at deres rotation derfor nok har kunnet holde sig tilbageløbende, dersom dette har været den oprindelige tilstand. I den allersidste

tid skal det være paavist, at stoffet i Saturns ringe bevæger sig hurtigere ved den indre rand end ved den ydre; dette synes at tale for Fayes anskuelse om ringenes oprindelige bevægelse.

Lockyers hypothese. Laplaces hypothese frembyder dog endnu uopklarede punkter, og enkelte forskere har foretrukket at prøve helt nye forklaringsmaader.

Saaledes antager den engelske astronom Lockyer [1]), at hele universet har sin oprindelse fra meteoritsværme. Undersøgelsen af det lys, himmellegemerne udsender, har ledet ham til at antage, at den lysende gas, som utvilsomt udgjør den synlige del af taagepletterne, er fremkommet ved, at faste legemer er fordampede og gjort glødende ved voldsomme sammenstød af meteoriter. Disse gaser, siger han, afkjøles hurtig, ophører at lyse og fortættes igjen til faste legemer; men da sammenstødene stadig gjentager sig, skinner hele taagen med et regelmæssigt lys. Derfor tænker han sig, at solens og planeternes tidligere tilstand ikke har været en gas, men en samling løse stene. Taagepletterne er saadanne sværmere paa et begyndelsesstadium; senere dannes deraf stjerner, sole, som nu gjennemgaar en lang udviklingshistorie. Han mener at kunne bestemme de forskjellige udviklingsstadier og dermed stjernernes alder af det lys, de udsender; men herunder har han mødt adskillig modsigelse. De slutninger, man af lysstraalernes natur kan drage med hensyn til beskaffenheden af de himmellegemer, som udsender dem, er høist usikre; mange af Lockyers antagelser er desuden modbeviste, andre vinder liden tillid. Saa nogen fuldstændig tilblivelseshistorie for himmellegemerne grundet paa det lys, de udsender, lader sig neppe opstille endnu ialfald.

Imidlertid faar hypothesen en vis støtte ved en mathematisk undersøgelse af G. H. Darwin, som viser, at en meteorsværm, der kan sammenlignes i dimensioner med solsystemet og har hastigheder som meteoriternes sædvanlige, vilde seet fra stjernernes afstand opføre sig som en masse bestaaende af en sammenhængende gas. Efter de nyere synsmaader betragtes jo ogsaa en gas som en sværm af molekyler, der

[1]) «Meteoritic Hypothesis» 1887.

bevæger sig meget hurtig i alle retninger. Men om det saaledes ikke er umuligt, at en taageplet kan være opstaaet af en meteoritsværm, saa medfører dette intet, som ikke kan bringes i overensstemmelse med Laplaces slutninger om udviklingen af sole og planetsystemer fra en saadan taageplet. Lockyers hypothese gjør derfor ikke Laplaces overflødig, men vil meget mere støtte og udfylde den.

Saaledes synes de forskjellige spekulationer over verdens udviklingshistorie mere og mere at arbeide sig frem til anerkjendelse. Vistnok ved vi endnu intet med sikkerhed, og det er feilagtigt, naar nebulartheorien undertiden i populær-videnskabelige fremstillinger opstilles som et fastslaaet dogme i astronomien. Men hvor ufuldkomne og tildels afvigende de forskjellige løsninger hidtil har vist sig, saa bringer de os dog stadig fremad. En falsk fremstilling af fakta er en alvorlig hindring for sandhedens erkjendelse; falske eller kun delvis sande theorier kan ofte give stødet til nye sandheders opdagelse. Saalænge imidlertid en almindelig mathematisk undersøgelse af taagemassens existensbetingelser og mulige transformationer, som maatte til for at skaffe nebulartheorien en solidere grundvold, endnu overstiger videnskabens kræfter, saa maa enhver hypothese fremsættes, som Laplace gjorde det, «med det forbehold, der bør vises overfor alt, som ikke fremgaar af observation eller beregning».

Marie Geelmuyden.

BENVEIEN HJEM.

Der var et menneske, som gik for at finde sit hjem. Han havde aldrig været i hjemmet og vidste heller ikke veien did. Men han saa det som et drømmesyn langt i det fjerne, naar taagen stundom letted fra de høieste fjeld — han saa det ligge deroppe i solens glans. Og han vidste, at vandt han ikke frem did, da vilde hans liv være forspildt.

Nu gjaldt det for ham at naa frem, medens det var lys dag; han var ræd de mørke nætter paa ukjendte steder.

Men hvilken vei skulde han vel tage for at naa hurtigst frem?

Ja, her var intet valg. Der gik kun én vei i den retning, han skulde. Den gik han da.

Den var bred og let at gaa; sikkert og godt bygget, med jevn men svag stigning opover mod høiden, sirlige slyng og kurver, anlagte for at lette den ellers tunge opstigning. Og vandringsmanden fandt den til en begyndelse slet ikke tung. Han var ung og sterk og det var skjønt at gaa, medens solen lo og blomsterne nikked. Han plukked en hel bundt af de nikkende smaablomster og lo igjen til solen. Og der laa morgenens glans over alt han saa, og morgenens haab i hans glade sjel.

Men som timerne gik, blev alt anderledes. Han blev træt. Veien syntes ham saa lang — den tog jo aldrig ende! Og han som havde slig hast for at naa frem!

End om andre skulde samme vei? Saa kunde de slaa følge.

Der kom just et menneske forbi. Han fik spørge: «Kanske vi kunde slaa følge, vi som gaar samme vei?» Ja — det kunde de da gjerne.

Og saa gik de sammen. Det var rigtig godt for dem begge, for det gaar altid saa meget lettere, naar man er to.

Men om en stund kom de til en skillevei.

«Her skal jeg tage af», sagde den fremmede.

«Nei, du tager feil», sagde den anden, «vi skal jo hjem».

«Ja, men mit hjem ligger i en anden retning end dit. I dalsænkningen derborte ser du det».

«Ja — mit ligger høiere. Saa faar vi skilles».

De skiltes. Og atter blev han alene.

Men det er tungsomt at være alene. Han gik der og længted og længted, ledte og ropte efter følge paa den lange, lange veien. Af og til kom der en, som han kunde slaa sig sammen med, og da var han glad. Men altid maatte de skilles, naar en tid var gaat, for de andres hjem laa ikke der, hvor hans var.

Og dagen led og solen skred. Men ingen ende tog veien og ingen vilde gaa den med ham. Og hans sjel blev saar og træt af længsel efter hjemmet og længsel efter følge paa veien.

Tilsidst kom der et menneske, som saa bestemt saa ud til at skulle i samme retning som han — ganske vist.

Det var en ung kvinde med sol i øiet og smil om munden.

De to vandred da sammen.

Og det blev en skjøn vandring. Gjennem blomsterfyldte enge gik atter veien, hvor duft og farver slog sammen i en jubelhymne over livets skjønhed. Ind gjennem dunkle skoge gik den, hvor fugle legte med sang og lok i de grønne trær og bækken hvisked og sused, medens sommerdagen skred.

Men som de langsomt vandrer slig haand i haand og ser paa al den skjønhed og fryd, faar den unge mand øie paa en skikkelse i veien foran dem. Den er stor — saa grænseløs stor, synes det ham, og dødens blege farve har den.

Langsomt kommer den dem imøde. Og manden og den unge kvinde staar stille, medens solen gjemmer sig bag en sky og alle fugle tier.

Nu stanser skikkelsen. Den trækker et dække væk fra sit aasyn. Da ser manden, hvem det er; ti paa dens pande staar der skrevet et navn — det der fylder hver menneskebarm med gru:

«Livs-sorg».

Skikkelsen rækker haanden ud mod ham og siger:

«Kom, jeg fører dig sikrest hjem!»

Men han farer gysende tilbage, for haanden var kold som is.

Da viger skikkelsen lidt tilside, og han faar se, at bagenfor den gaar der en sti, en trang, mørk sti, som tager af fra storveien og fører brat opover.

«Se», siger den blege sorg, «her er benveien hjem, den som alene jeg kan føre dig frem paa, og der ser du den sollyse flade vei, du hidtil har gaat. Vælg nu selv!»

Manden ser sig om. Ser at der er en liden plads til at trænge sig forbi sorgen, og fortsætte paa den vei han er kommet. Et øieblik betænker han sig.

Da vender han og gaar den blege skikkelse et skridt imøde. Men atter stanser han. Sin ledsagerske fra veien maa han have med. Hvor er hun?

Borte. Flygtet i skræk for den blege sorg.

Han vil rope paa hende. Men rolig lægger skikkelsen sin haand paa hans mund og siger:

«Den vei hvorpaa jeg fører, giver ikke plads for tre. Du og jeg, vi to alene, det er betingelsen for at jeg skal føre dig til dit hjem».

Da tier manden. Og stille vandrer han alene med livets store sorg ind paa den bratte sti, som er benveien til hjemmet — livets maal.

i.

OM VORE EMBEDSDISTRIKTERS NAVNE.

Spørgsmaalet om, hvorvidt vore forskjellige geistlige og verdslige embedsdistrikter har heldige navne eller ikke og det dermed nær sammenhængende spørgsmaal, om navnet paa selve embedet altid er heldigt, er ikke noget ganske nyt spørgsmaal. Om det end ikke kan siges at høre til tidens brændende spørgsmaal, ja knapt nok endnu har fænget ild, har det dog engang imellem været oppe, uden at det nogensinde har formaaet at vække nogen almindelig opmærksomhed. Man har, som det synes, afvist det kort og godt med, at det er rent upaakrævet at gjøre nogen forandring; vi er saa inderlig vel fornøiet med, hvad vi har, og desuden, hvad vægt ligger der vel paa navnet? Hovedsagen for mange mennesker er at beholde det man er vant til, uden at gjøre sig nogen tanke om fordele eller mangler.

Da jeg imidlertid er af en noget anden mening, og tror at spørgsmaalet er af ikke saa liden interesse og har betydning i mere end en henseende, vil man undskylde, at jeg paany optager spørgsmaalet til behandling. Det kunde maaske gaa flere, som det er gaat mig, at naar man begynder at tænke over dette spørgsmaal, ser man snart, at det har en større betydning, end man troede, og at her er noget, som vi maa arbeide paa at faa rettet.

At flere af vore embedsdistrikters navne er uheldige eller mindre heldige, er vistnok almindelig erkjendt. Jeg har ialfald ikke hørt dem — forsaavidt de mest uheldige angaar — forsvaret med saglige grunde. Det er vel kun gammel vane, der som bekjendt er ond at aflægge, der gjør, at man holder paa dem. Der er dog en stor forskjel mellem de forskjellige slags embeder og embedsdistrikter i denne henseende. Tager vi saaledes vore prestegjeldsnavne, vil vi finde, at de i almindelighed er gode. De er baade som regel velklingende, gode norske og har lang hævd paa sig. At der ogsaa iblandt disse

navne kan være et og andet, som man kunde ønske ændret eller ombyttet med et andet, tør nok være; men i sin almindelighed kan det dog vistnok paastaas, at man ikke har grund til at klage paa dette omraade. Disse navne har som regel faat «gjøre sig selv»; de er skabt af folket selv — af den norske folkeaand om man vil — under tidens udvikling. Derfor falder de saa lette og naturlige. Det er kun i enkelte tilfælde, hvor nye dannelser har fundet sted, at man kan have nogen grund til klage; navne som Østre og Vestre Aker eller Østre og Vestre Gausdal og lignende viser tydelig, at de stammer fra en anden aand end den, som raadede, da kirken grundedes blandt os. Det synes ikke at kunne have været saa vanskeligt at finde et eget navn for Østre Aker og Vestre Aker saavelsom for Vestre Gausdal. I almindelighed har jo hovedkirken et eget navn, og den gamle regel har været, at prestegjeldet — og herredet ogsaa som oftest — tog navn efter hovedkirken. Man burde saavidt muligt følge denne gamle regel.

Jeg skal imidlertid ikke indlade mig videre herpaa, men henlede opmærksomheden paa vore provstiers navne, hvor vi møder de største «uhyrligheder» som vel tænkes kan i denne retning. Her finder vi saadanne forbindelser som Nedre-, Vestre-, Øvre- og Mellem Borgesyssels provsti, Øvre Telemarkens østfjeldske og Øvre Telemarkens vestfjeldske provsti osv. Værre betegnelser kan man næsten ikke tænke sig; det er næsten som vi kan drømme os tilbage i salig kong Kristian den 6tes dage, glorværdig ihukommelse! Man kunde være fristet til at tro, at vor kirkes ledelse og styrelse, trods de mange naadegaver den er i besiddelse af, maa have manglet rent en ganske ringe naadegave: at kunne give hver et passende navn. Saadanne navne minder mig stærkt om de gamle matrikuler, hvor man kunde finde løbe-no. som 365 a 1 b 2 a. Det svimler rent for tanken, naar man kommer ind i saadanne labyrinter. Lad os saa faa et godt og kort navn for hvert provsti; de faar hjælpe sig med ét navn hvert af dem!

Men jeg skal ikke dvæle længer herved. Provstiinddelingen har for tiden liden betydning for folkets liv; det er mest for embedsstanden den har betydning. Men der er andre omraader, hvor benævnelsen har langt mere at sige i

nutiden. Jeg vil begynde med vore høieste civile embeder: *amterne*. Selve ordet amt maa vel falde enhver nordmand lidt tungt for brystet. Det er jo et rent tysk ord, som ellers ikke bruges hos os. Det er et minde — ja et uhyggeligt minde kan vi lægge til — om tyskhedens magt i norden, og det er, synes mig, forunderligt, at vi efter snart 100 aars frihed og selvstændighed ikke skulde være komne saa langt, at vi ikke kunde taale saadanne benævnelser blandt os. Dernæst er ordet temmelig betydningsløst i sig selv, da det jo simpelthen betyder et embede. Det er upraktisk, da det ikke giver nogen veiledning om embedets beskaffenhed eller gjøremaal, og det leder til, at man faar ikke alene amt og amtmand, men amtsformandskab, amtskontor, amtmandsembede og lignende. Nu kan det ikke falde saa vanskelig at faa et godt norsk navn istedetfor dette tyske. Vi har jo baade fylke og syssel, vi kunde vælge mellem, og dersom man ikke følte sig tiltalt af disse, fordi de er gammelnorske, hvilket sprog mange har stor afsky for, saa kunde man finde et andet.

Dernæst fortjener navnene paa vore amter, at man ser nærmere paa dem. Der er enkelte af dem, som der ikke er synderlig at sige paa. Hedemarken, Stavanger, Romsdal, Nordland m. fl. tør nok forsvare sin plads, om der end maaske kunde findes navne, som var endnu bedre. Men vi har flere andre, som er saa uheldige, som vel muligt. Saaledes Kristians amt. Det er ikke nok med at flere af vore byer skal bære navn efter Kristian eller Fredrik, ogsaa et landdistrikt maa minde os om Oldenborgerne — som jeg forøvrigt ikke vil sige noget ondt om —. Da navne som Kristian og Fredrik hører til de mest karakterløse navne hos os, som vi kan tænke os, saa bliver ogsaa navne, dannede af dem, yderst flaue og usmagelige. Det vilde dog være noget helt andet, naar egnen fik beholde sit gamle gode navn: Oplandene. Smaalenene minder os om den tid, da lensvæsenet blomstrede som bedst, og der her var flere smaa len i modsætning til de større. Det er jo baade et høist smagløst og lidet betegnende navn, som snarest mulig burde ombyttes med et bedre. Borgesyssel f. eks. er et godt navn, om man vilde vælge det. Akershus amt er heller ikke heldigt; det minder os ogsaa om lenstiden, da den myndige lensherre residerede paa Akershus. Nu er

vistnok Akershus et godt gammelt navn; men det passer dog ikke i denne forbindelse. Landskaber og distrikter bør ikke bære sine navne efter en enkelt forbigaaende periode i historien, navnlig naar denne intet har, som fortjener at mindes af folket i sin helhed. Men vi har nok af gode navne at vælge mellem her. Endnu værre er benævnelsen Søndre og Nordre Bergenhus amt, idet dette navn ikke alene har samme feil som Akershus amt, men ogsaa en ny, at navnet er delt. Og det i egne, som har saa gode og betegnende navne, som disse to amter. Hvor klinger det ikke ganske anderledes hjemlig og vakkert: Hordaland eller Hørda fylke og Sogn eller Sognefylke eller om man vilde Firda fylke! Bratsbergs og Buskeruds amter har navn efter de gaarde, hvor lensherren residerede. Der var intet «hus» her som paa Akerstangen, og derfor minder de heller ikke saa stærkt om lenstiden. Jeg tror dog, der kunde findes bedre benævnelser ogsaa her.

Men hvorfor skal man ombytte de nu brugelige navne med nye, spørger maaske nogen. Jeg maa gaa lidt nærmere ind paa sagen her; thi dette er jo øiensynlig spørgsmaalets kjerne. De anførte navne er i almindelighed lidet betegnende. Kristians navn er rent betydningsløst, og synderlig bedre er heller ikke flere af de andre. Navnet bør være godt norsk, helst ogsaa gammelt og kjendt, om man kan finde et saadant, der passer til nutiden. Det bør fremdeles være vakkert og velklingende, hvad kun faa af de brugelige amtsnavne er. Endelig bør det være enkelt og helst ikke for langt. Alle disse grunde har sit værd; hvilken man vil tillægge det største, beror paa ens personlige opfatning af forskjellige forhold. Jeg vil ikke dølge, at for mig spiller det krav, at navnet skal være et godt norsk navn, helst et gammelt og kjendt, ialfald en meget stor betydning. Man siger saa ofte, det er kun et navn, og det kan dog ikke have nogen betydning. Ja, vi ser det for tiden rundt om i vort land, hvad denne betragtning har ført til. Navneskikkene i landet og deres udartning taler et tydeligt sprog om vort folks ringe kultur og dannelse og om dets mangel paa national aand. Det ene hænger sammen med det andet. Vore gaardsnavne og vore personnavne er blevne mishandlede, mistydede og skrevne saaledes, at det ofte er en gru at se det. De gamle

gode norske navne kastes bort og de usle lavede træder istedet. Det er jo netop det man har gjort med vore distrikters navne. *Et* navn gjør ikke saa meget, men hundrede gjør mere, og tusinde endnu mere. Just fordi de bruges saa meget, virker de med en stille, langsom magt. De afsvækker folkets følelse for det, som er godt norsk, opvækker en falsk smag, og bidrager saaledes sit til at føre folket nedad skraaplanet, medens gode norske navne vækker følelsen for vort sprogs skjønhed, lærer det at elske sine minder, sin historie og sit fædreland o. s. v.

Jeg haaber, de fleste blandt os nu har faat et andet syn paa disse ting, end som var almindelig tidligere. Da brød man sig lidet eller intet om det nationale og folkelige, ja, søgte vel endog at latterliggjøre det. Det viste sig derfor ogsaa i sørgelig grad, hvorledes det gik nedover med vort folk. Udvandringen tiltog stadig; kjærligheden til frihed og fædreland latterliggjordes; forsvarstanken ligesaa. Man kunde høre folk, som vilde være blandt de bedre og bedste, for fuldt alvor erklære, at vilde Rusland tage Norge, burde vi ikke røre en haand. Nu er en anden aand heldigvis vaagnet, og den bør styrkes og næres ved alle de midler, som staar til vor raadighed, og hertil hører især, at vi ophjælper den nationale følelse i folket, glæden i at være norsk, glæden i alt som er norsk. Derfor bort med alt, hvad der er ufolkeligt og unationalt ogsaa i vore navne, særlig ogsaa i vore amtsnavne!

Saa har vi vore fogderinavne. Fogderne holder jo paa at forsvinde nu, og fogderierne faar kanske en langt mindre betydning herefter end tidligere, men dog vil de visselig endnu leve en lang tid og have sin betydning. Et flygtigt blik paa denne række af navne vil vise os, at de for en stor del, kanske endog den væsentligste del, bestaar af gode navne, hvorvel deres værd naturligvis er forskjelligt. Jeg kunde nævne op en hel del saadanne, men jeg anser det for overflødigt. Det er saaledes mindre paakrævet at røre ved disse navne, naar bortsees fra enkelte tilfælde, hvor der er to navne. I almindelighed kunde man hjælpe sig ogsaa her med ét. Om fogderiernes navne har jeg saaledes ikke meget at sige.

Men derimod kunde der være lidt at bemærke ved sorenskriverierne. Først og fremst vilde det være heldig, om man kunde finde et mere betegnende og vakrere navn end sorenskriver. Som bekjendt stammer dette fra slutningen af det 16de aarhundrede og betegnede blot den edsvorne skriver, der sattes ved lagrettens side for at hjælpe den. Man maatte kunne finde et mere passende navn. Enhver føler, hvor godt det klinger: *lagdømme* og *lagmand;* kunde vi saa finde et tilsvarende for underdommeren, vilde det være godt.

Om sorenskriveriernes navne vil jeg sige, at der er mange af dem, som er gode og passende, og om de øvrige tror jeg det kan siges, at de ved en liden ændring kunde blive det. Istedetfor Nordre, Mellem og Søndre Jarlsberg kunde man let finde bedre navne; ligesaa for de to sorenskriverier i Øvre Telemarken (østfjeldske og vestfjeldske). For Lier, Røken og Hurum kunde man godt hjælpe sig blot med Lier og for Eker, Modum og Sigdal blot med Eker o. s. v. Jeg tror ikke, dette vilde volde nogen vanskelighed.

Det tør vel være, at det, som ovenfor sagt, vil falde underligt for mange at tænke sig, at man skal bytte navn. Vanen er en forunderlig magt over folk; man vil ikke se, hvad der ligger saa snublende nær. Vi tør dog trygt paastaa, at naar et aar eller to er forløbne efter navnebyttet, vil ingen have navnet ombyttet igjen, ja, det tør endog paastaaes, at alle da vil finde det velbeføiet, at man foretog forandringen.

Jeg vil tilsidst tillade mig at fremkomme med en tanke, som jeg har gaat og baaret paa i nogen tid: kunde ikke departementet opnævne en 2—3 kyndige mænd, som fik i opdrag at udarbeide et forslag til forandring af vore embedsdistrikters navne og af de to nævnte klasser embedsmænd. Skulde man finde, at det kunde blive for meget paa engang, om man tog alle navne, kunde man tage en klasse eller gruppe ad gangen. At finde navne, som alle synes om, er umuligt. Man ser oftere, hvorledes aviserne gjør grin ad alt nyt, kun for at hindre det nye. Dette er en uværdig fremgangsmaade. Det fuldkomne findes desværre ikke paa jorden; vi faar nøie os med at gaa fremad stadig. Jeg er forvisset om, at det ikke vilde volde saa store vanskeligheder at finde navne, som var om ikke netop udmærkede, saa dog gode, og saa fik vi være fornøiede.

Det er et gode ved denne reform: den vil ikke som saa mange andre koste store summer; man behøver saaledes ikke at tænke paa «budgetmæssige hensyn», som saa ofte stiller sig hindrende i veien baade for det ene og det andet, som synes ønskeligt. Heller ikke behøver man at frygte for vanskeligheder med at gjennemføre reformen. Det vil gaa saa stille og glat, at man knap mærker det.

Saa lad os da faa vakre, velklingende, norske navne og lad os blive fri fra de «utysker», som hidtil har gaaet igjen hos os, samt alle de norske «storfanter», der brisker sig med 2 og 3 navne.

O. Olafsen.

FINLANDS UNDERTRYKKELSE.

(Af et privatbrev).

— — — «Några ord om vårt hårdt hemsökta fosterland. Det kännes godt at erfara att norska hjertan äro med oss. Ty nog är denna regim af det oerhördaste, brutalaste våld och den mest asiatiska, samvetslösa orätt, som dagligen och i allt högre grad kränker os och trampar vår välfärd och våra dyrbaraste, heligaste rättigheter under fötterna — ja, nog är den så öfver alla gränser för hjertat isande och för rättskänslan upprörande. Ett trognare, lojalare folk än vårt har icke funnits. Men man bringer det nu att tvifla på allt hvad rätt är, på äfven de heligaste eder och försäkringar, och sår hatet allt ymnigare ned i dess innersta hjerta. Och der skjuter det dag för dag sina rötter allt djupare ned. Vi, å vår sida, göra allt motstånd vi kunna — alltid på *lagens* grund —, hålla oss, så långt blott möiligt, upprätt och se, i lifligt medvetande om vår både juridiska och moraliska rätt, icke blott med sorg och hat utan i än högre grad med *förakt* ned på våra bödlar och deras dragonader, som äro en sannskyldig, fullblodig inkarnation af «moral insanity». Dock — vår allra djupasta sorg och blygsel är, att det inom vårt eget folk kunnat finnas en handfull smutsiga lycksökare — individer, nog pliktförgätna, lågsinnade eller samvetslösa att göra sig till medbrottslingar och handtlangare åt den nu rådande regimen och genom ständiga lagbrott vara densamma behjelpelig att bit för bit rifva ned vår rätt, vår hela samhällsbyggnad, mödosamt hopfogad under sekler. Efter många och täta personalombyten är nu vår senat (vårt högsta styrelseverk) — hvad *cheferna (senatorerna),* som utnämnas på Bobrikoffs förslag, beträffar — homogent befolkad af slika individer. Man egnar dem också sitt odelade förakt: knappast någon helsar ens på dem. Det er en klen tröst, att det väl i hvarje samhälle och i hvarje land skall kunna framletas moraliskt under-

måliga subjekt för sådana platser. Blott en ringa rest af det redan sedan gammalt för sina «Petersburgska vägar» ökända gammalfennomanska partiet, till hvilket hela «menageriet» hör och i hvars spets står den lika ökände som samvetslöse f. d. senatoren Yrjö-Koskinen, söker ännu, ehuru med rätta fullkomligt förgäfves, hålla «menageriets» aktier uppe. Hade senatoren från början och framgent intagit en värdigare, lagtrognare hållning, vore nu helt visst mycket annorlunda och bättre.

Ett folk, som på lagens grund söker värna hvad det dyrbarast på jorden eger, — och deremot en regering, som, med den fysiska makten i sin hand och icke ryggande tilbaka för något lag- eller edsbrott, i hvarje tum förtryckar och söker kasta till marken detta folk, — sådan är i kortaste drag den dystra, tröstlösa bilden af den närvarande, redan tre år gamla situationen i «de tusen sjöarnas land». Och i den situationen skall väl icke på länge någon ljusning spåras. Måhända, när engång vår Herre kallar vår nuvarande förtryckare till sin stränga räkenskap. Måhända ei ens då. Men *hoppet* — att än en gång morgon skall gry upp ur denna svarta natt — det öfvergifva vi icke».

NYE BØGER.

«**Romersk mosaik**» af *Johannes Jørgensen.* Johannes Jørgensen er en meget frugtbar forfatter. Kort tid efter hans smukke, lille bog «En apostel», udkom nutidsfortællingen «Eva», der forekommer mig at være mindre betydelig end hans tidligere fortællinger, og alt i efteraaret kom det langt større arbejde, «Romersk mosaik», i hvilket han meddeler forskjellige indtryk fra et længere ophold i Rom. Denne bog adskiller sig i det hele meget fra de skildringer af Italien, af hvilke der findes saa mange. Der er ikke de almindelige beskrivelser af naturen, kunstværkerne og minerne; forfatteren fremdrager det, der synes at have gjort mest indtryk paa ham, og hvad han beskriver, er som oftest det mindre kendte. Bogen er meget ejendommelig, og en stor del af den er som det meste af, hvad J. Jørgensen skriver, meget fængslende. Dog kan det være, at bogen i sin helhed har mest værd for dem, der har været i Rom og ved selvsyn faaet *noget* kendskab til den romersk-katolske kirke og interesse for den. De, der slet ikke har nogen erfaring paa disse omraader, vil maaske staa noget uforstaaende overfor meget i bogen, og det kan ogsaa være, at adskillige dele af den ikke vil kunne fængsle dem. Det kan da heller ikke nægtes, at fremstillingen paa nogle punkter præges af en storslaaet ensidighed. Dette kommer særligt frem, hvor «den latinske aand» lovprises og fremhæves i modsætning til den germanske. Forfatterens blik er der meget hildet; lyset falder for stærkt over den første, skyggerne for stærkt over den sidste.

Bogen bestaar af 33 stykker, af hvilke nogle er ganske smaa, indtil næppe tre sider, andre af ret betydeligt omfang; de fem sidste har fællestitlen «Det underjordiske Rom», og i disse gives skildringer af vandringer i Roms katakomber.

De forskellige stykker er af meget forskelligt værd. Jeg vil fremhæve nogle af dem, der forekommer mig at have mest betydning og interesse.

Mærkeligt er kapitlet «Romerske relikvier». Deri omtales forskellige højt ærede relikvier, der siges at findes i romerske kirker — splinter af Kristi kors, apostlen Peders lænker, *scala santa* (den hellige trappe) m. m. —, men hele tiden mærker man, at der er en hemmelig tvivl i forfatterens hjærte overfor alt dette. Og han lader tvivlerens røst lyde, og han fremstiller sig selv talende imod den, men meningen synes at være, at det, han taler imod, er tvivlens røst inde i hans eget hjærte. Ja, der er en uendelig stor forskel mellem at være en troende sydbo, der fra barndommen saa at sige har indsuget troen paa de foregivne hellige ting, og at være en udviklet, reflekterende nordbo, der som mand gaar over til katolicismen. Og dog *er* Johannes Jørgensen og vil sandsynligvis vedblive at være en glødende, begejstret katolik, thi det var i romerkirken, at *han* først fandt vej til korsets herre. Det sørgelige er, at romerkirken ikke nøjes med at kræve tro paa den store sandhed, men ogsaa kræver tro paa de mange smaa menneskepaafund.

Skønt og gribende er kapitlet «En evangelist». Jeg er tilbøjelig til at finde det værdifuldest af alt i bogen. Det er altid velsignet at læse om troens frugter i en opofrende og sejerrig kærlighed. Der fortælles om en ung, italiensk præstedom Basco, der med en vidunderlig utrættelighed, under mange slags modstand og hindringer, hengav sit liv til at virke for fattige og forsømte drenges kristelige oplysning og i en sjælden grad vandt deres tillid og kærlighed. Han overvandt alle de hindringer, som vel havde gjort de allerfleste trætte, og efterhaanden arbejdede han sig frem til ikke blot at give de forsømte børn undervisning, men til helt at tage sig af de forældreløse og forladte, og han stiftede det ene børnehjem efter det andet. I det hele ser man en italiensk og romerskkatolsk dr. Barnardo med den stærke tro og den utrættelige kærlighed. Det vilde interessere mig at vide, om dr. Barnardo, hvis svaghed — de største har jo sine — er et fanatisk had til romerkirken, har haft noget kendskab til denne ædle skikkelse indenfor den forhadte kirke, til dette liv i en usvigelig tro og kærlighed, der frembyder forbausende store lighedspunkter med hans.

Der er meget mere end det, jeg har nævnet, der har

betydning. I det hele er «Romersk mosaik» en bog, der kan give anledning til at tænke over mange ting og tænke *alvorligt* over dem, og det er vel værd at sætte pris paa i en tid, hvor der fremkommer et mylr af bøger, der ikke blot er tomme og aandsforladte, men ligefrem egnede til at vække og nære de sletteste tilbøjeligheder i menneskesjælen.

Th. Mau.

En melodi mellem fjeldene. Fortælling af *Ulrikke Dahl.* Steenske forlag. Kristiania 1901.

«Melodien» er et par unge prestefolks drøm om mellem fjeldene at være sin menighed til nytte ikke blot rent aandelig talt og dogmatisk — om jeg saa maa udtrykke mig — men praktisk ved at reise et hjem for forsømte og forkomne smaabørn inden prestegjeldet. Dette udfører de da ogsaa begge.

Omkring disse to hovedpersoner staar da et lidet galleri af bipersoner, den gamle ærværdige pastor, der har alt sit paa det tørre, den travle virksomme frue, en del overcivilisation, repræsenteret af en malerinde og en reisende engelskmand. Den bedste af dem alle turde være Magnus, «hvis udtryksmaade altid præges af en vis slaaende friskhed, der bringer os andre til at forstumme», siger hovedpersonen i bogen. Denne bogs første side turde heller ikke mindst være det skjær af ægte dannelse og fin kvindelig opfatning, der hviler over den. Ret en bog for høitlæsning i de mørke vinterkvelde og hvor *alle* i stuen kan være med.

Olaf Holm.

Gabrielle D. Annunzio: **Dødens Triumf.** Roman. Autoriseret oversættelse ved *N. v. H.* Alb. Cammermeyers forlag. 430 sider. Pris: kr. 4,50.

Bogen er udelukkende for det modne, rafineret æstetiske publikum. Den uudviklede læser, ungdommen og den, som blot læser for morskab, vil kun drage giften ud af de sanselige skildringer, mens de derimod vil mangle forudsætninger til at vurdere romanens ildfulde kunst. Efter Karl Nærup, der har anmeldt originalen i «Verdens Gang», eier den ingen anden moral end kunstens, og denne morals opgave, siger for-

fatteren selv i sit forord til bogen, er at *forberede overmenneskets komme*[1]). Forfatteren beundrer *Nietzsche og Ibsen*[1]) og *opfordrer os til at tro paa det nye evangelium, som Nietzsche*-Zarathustra har forkyndt for verden[1]). Bogens grundtanke er dog at den sanselige kjærlighed bærer tilintetgjørelsens spirer i sig.

I denne roman som i de tidligere fra forfatterens haand findes lange citater af Shelley, mens et helt kapitel er opfyldt med parafraser af musiktekster: Schuman, Grieg og Wagner.

Grieg ofres kun nogle faa linjer, mens ellers en af Wagners operaer bringer forfatteren til paa mangfoldige sider at fremtrylle billeder, som vi her ikke atter vil fremmale for vore læsere.

Disse billeders tendens og farver viser, hvor inderlig Wagners musik er knyttet til Nietzsche-retningen, til overmenneskelig magt, farver og pragt hernede, mens forfatteren ikke har brug for Beethoven, hvis rige heller ikke er af denne verden.

I overensstemmelse med Nietzsches syn ser forfatteren blot en betændt under dyrene staaende slægt i den med alskens væmmelige sygdomme og saar befængte, fattigste italienske almue. Paa den mere velhavende befolkning har han dog et lysere blik. Skildringen af en takkefest paa landet er saaledes et af bogens mest farvestraalende og yppige billeder. Naar forfatteren derimod skal udmale for os en *religiøs* høitidelighed med dens processioner, og tegne typer af det overtroiske, uvidende lavtstaaende folk, kan han ikke finde farver, der er hæslige nok. Han dypper derfor resolut penselen i saar, smuds, bylder og alskens uhumskheder og skaber rigtignok dermed et mægtigt forfærdende indtryk.

Ellers mangler der ikke paa skjønne farver, rosa og guld, — især er naturmalerierne smukke, baade i sol og mørke. Som Carl Nærup siger: «Denne strømmende, aldrig trættende lyriske veltalenhed over alt, som er øinenes lyst, denne billedrige prosa, der er mættet med lys og solskin, det er hans bedste orginalitet».

Som noget af det mest beundringsværdige vil vi nævne

[1]) Ordret citeret.

skildringen af den lille druknende gut, moderens sorg og jammer, tilskuernes holdning, og naturstemningen som baggrund for det hele billede. Ligeledes den før omtalte landsfest, flere smaabilleder fra italienske gjæstgivergaarde og andre steder. Fremforalt staar skildringen af heltens hjem, hans forhold til forældre og søskende og billederne af disse, oplevelserne i hjemmet og alle brydninger, som her foregaar i hans svage, men fintfølende sjæl — overordentlig høit.

Bogen blir en lækkerbidsken for alle dem, der blot søger kunst. Hos flere af disse vil alligevel læsningen vække en følelse af afsky for en slig uværdig tilværelse, som den der føres af bogens to hovedpersoner: et grusomt, raffineret, aandløst hundyr og en enerveret selvspeilende ung mand, begge merkede for tilintetgjørelsen.

Den vanskelige oversættelse af et fremmed verk er sjelden fortræffelig; sproget falder naturligt, dannet og behagelig. Udstyret er smukt. Carl Nærups forord er til at blive klog af. *L—h.*

8 barnefortællinger. Af *Augusta.* Med tegninger af Dina Aschehoug. Pris kr. 1,00 og 1,75.

Disse barnefortællinger fortjener at læses af baade store og smaa. Den, som først *en* gang har læst dem, drages uvilkaarlig tilbage til dem igjen som til en god ven; de giver mere ved anden gangs læsning end ved første.

Hos de mindste tilhørere blir det «Karen Malene», som vinder prisen, denne eventyrlige historie, halvt drøm og halvt virkelighed, om «dukken paa havets bund». For de større staar «Sommerferier» og «Storskryteren» som rent uforlignelige. Især er den sidste uimodstaaelig morsom. Det er nogen hver, som kjender til denne underlige skjælven i knærne, og som ikke egentlig har mod paa øverste loftet om kvelden, og en eller anden liden kjæk vending for at bortlede mistanken kan vel ogsaa have været forsøgt; men storskryteren, han var værst! Men der var god bund i gutten. Da det gjælder den lille søsterens liv, da faar han mod, og han vinder faderens tillid og sin egen selvagtelse igjen, og vi, som har fulgt ham i hans kamp mod egen feighed, vi kjender noget vaadt i øiekroken.

Friske, naturlige og barnlige er disse barnefortællinger, paa samme tid som de har en religiøs dybde og en forstaaelsesfuld kjærlighed for alt levende, der giver tro paa livet og skaber gode impulser. Saaledes «Bedstemors rosenbusk», kanske den bedste af alle. Enkel og umiddelbar som den er, har den en næsten symbolsk skjønhed. Den lille pige stræver og vander ufortrødent, saa hun bringer knopperne frem paa bedstemors rosentræ, og da hun ikke kan mere — al vanding blir forbudt — saa lader Gud det regne, saa bedstemor alligevel faar hvide roser, om alle andre trær staar tørre. I barnlig ynde og sjælelig dybde minder denne og et par andre om H. C. Andersen.

Enkelte fine, smaa billeder slutter sig til fortællingerne. Tilbud om oversættelse til tysk er gjort forfatterinden.

D. A.

Modern opbyggelsesliteratur. Mange rynker paa næsen, naar de hører tale om *modern* opbyggelsesliteratur. Men det er der ingen grund til. Vor gamle opbyggelsesliteratur var ogsaa engang modern. Det er med opbyggelsesliteraturen som det er med skjønliteraturen: skal den udrette noget, maa den tale sin tids sprog og falde ind i sin tids tankegang. Derfor bliver den med tiden gammeldags og ubrugelig. Det er i denne gren af literaturen som i alle andre: bare nogen ganske faa fremragende aander er istand til at producere noget som taler til alle tider.

Forstod de kristne rigtig betydningen af denne sag, vilde de bede Gud inderlig om, at hans aand maatte skabe en *modern* opbyggelsesliteratur. Vi trænger den saa saart. Vor almindelige opbyggelsesliteratur tilhører, baade hvad sprog og tankegang angaar, en forgangen tidsalder. At det er tilfældet med vore gamle opbyggelsesbøger siger sig selv. De er jo blevet til i en forsvunden tid og er børn af den. At de lever endnu, viser at der er egte uforgjængeligt guld i dem. Det gjør, at de endnu kan opbygge. Men deres gammeldagshed gjør dem dog mere og mere ubrugelige. Af langt ringere værd er den mængde opbyggelsesliteratur, som forfattes i vor tid, uden hverken at tale dens sprog eller falde ind i dens tankegang. Det er en bastardliteratur af lidet værd. Man

kan ikke give nutidsmennesker den i hænderne. Den nedsætter bare kristendommen i deres øine. Den læses da heller ikke. Den pynter bare op i boghylderne.

Hvor saart vi trænger opbyggelsesskrifter, som nutidsmennesker kan læse og vindes ved!

Man er ræd for at korsets evangelium skal miste noget af sin «forargelse». Men man skulde ogsaa være ræd for at stænge tiden ude fra evangeliet. I alle sterke levende kirketider formælte evangeliet sig med tidens tænkning og blev forkyndt paa tidens sprog. Derved trængte det igjennem. Vor tid behøver det samme. Den kan ligesaalidt som nogen foregaaende trækkes efter haarene op til Kristus. Kristus maa bringes ned til den.

Idag har jeg den glæde at kunne anbefale nogen rigtig gode og rigtig moderne opbyggelsesbøger. Den første er «**Predikningar** på kyrkoårets sön- och helgdagar» af *Natanael Beskow*. (Stockholm. Wahlstrøm & Widstrand). Jeg omtalte disse prækener, da de begyndte at komme ud (se «For kirke og kultur» VII, side 512). Nu da sidste hefte er kommet, henviser jeg til dem igjen, som noget af det bedste nutidens prækenliteratur har frembragt. Der er dybt alvor, en enkel og ædel form, og kjendskab til nutidens mennesker. Forf. gaar ind i deres tanker og møder deres trang. Standpunktet er dogmatisk frigjort, men afgjort kristeligt. Skulde jeg anke over noget, maatte det være dette, at han fastslaar den blotte symbolske betydning af nadveren som den ene rette.

Den anden bog jeg har at nævne er dansk: «**Gjennem jorderig gaar himmelrøsten**» af *F. L. Østrup*. (Kj.havn. Gad). Den indeholder en række kristelige betragtninger, hvoraf flere — oplyses der — før har staat i «Frit vidnesbyrd». Saavidt jeg ved, bliver dette blad redigeret af presten Morten Pontoppidan, som tilhører det grundtvigske venstre, der almindelig beskyldes for rationalisme. Formodentlig tilhører da ogsaa Østrup samme retning. Er det tilfældet, da maa rationalismen i vor tid have undergaat en merkværdig forandring. Forf. staar fuldstændig paa den positive kristendoms grund. I et ædelt modernt sprog møder han nutidsmenneskenes spørgsmaal, tvil og trang med evangeliets lys og lægedom.

«Det nordiske forlag» i Kjøbenhavn har paabegyndt ud-

givelsen af «en række skrifter af almenkristeligt opbyggeligt indhold», originale og oversættelser, ældre og nyere. «Der tilsigtes at give god sund læsning af opbyggelig art, som uden at løfte noget enkelt kirkeligt partis fane har sin rod i det fælles kristelige og kan styrke læserne i dette». Udgiver er presten Johs. Paludan-Müller.

De to hidtil udgivne skrifter lover noksaa godt, men heller ikke mere. *Jakob Paulli:* «**Af Jesu lignelser**» forekommer mig for ringe, baade hvad indhold og form angaar, til at den skulde kunne fængsle vor tids mennesker. Man maa huske paa, at det er noget ganske andet at fængsle *læsere* end at fængsle *tilhørere*. Mere vellykket er «**Hvor skulle vi gaa hen?**» af *Gustav Benz,* oversat af udgiveren. Om den ikke er noget betydeligt arbeide, saa indeholder den saameget vakkert, at den trygt kan anbefales alle.

Den grundtvigske retning har en særegen evne til at tale og skrive jevnt og naturlig om Gud. De er fri for den opstyltede unatur som gjerne skjæmmer opbyggelige bøger, baade ældre og yngre. I fortrinlig grad er det tilfælde med «**Det christne menneskeliv**», smaastykker til daglig læsning igjennem kirkeaaret af *E. Koch,* prest i Odense. (Odense. Hempel). Første del (220 sider) er udkommet og gaar til fastelavn. Det er det gamle søndagsevangelium som altid ligger til grund. Det er ypperlige stykker, for lange til husandagt, men udmerkede til selvopbyggelse. — Jeg anbefaler ogsaa gjerne *Hoffs* lille bog «**Den gode hyrde**». (Lehmann & Stage). Hoff er jo en vel kjendt og skattet opbyggelsesforfatter («Fra kirken og lønkammeret»), mere gammel-teologisk kanske end mænd som Beskow, Østrup etc, men inderlig og dyb.

Paa gammel-teologisk grund staar ogsaa den svenske prest *F. Hammarsten:* «**Daglige betragtninger** over kirkeaarets evangelier og høimessetekster». Paa norsk ved H. E. Hansen. (Kristiania. Steen). 7 hefter à 80 øre. Hoffs dybde og jevne naturlighed er der ikke; men der er alvor og varme.

Thv. Klaveness.

SVAR TIL PROFESSOR DR. ODLAND.

Professor dr. Odland har i «Luth. Kirket.» no. 6—8 taget til gjenmæle mod mit opsæt i januarheftet «Hvad er evangeliet?» Det vilde blive for langt og for kjedsommeligt at gjennemgaa alle de punkter dr. O. er inde paa. Jeg maa indskrænke mig til først at berøre et par bipunkter, for derefter at dvæle lidt udførligere ved selve hovedspørgsmaalet.

Dr. O. siger, at naar Jesus er «Guds aabenbarer, der fører mennesker ind i den frelsende erkjendelse af Gud», da kan det ikke være rigtigt, at jeg «lader sønnen indtage en mere tilbagetrædende eller underordnet plads i evangeliet end faderen». Han mener derfor at jeg modsiger mig selv, naar jeg kalder det johanneiske Jesusord «den som har set mig, har set faderen» *mit* evangelium.

Dette er kjevl om ord, og ikke noget andet.

Vi er begge to enige i dette: sønnen er faderens aabenbarer. Saa spørger jeg: hvem er hovedpersonen i en aabenbaring? er det den som aabenbarer, eller den som bliver aabenbaret? Jeg har sagt: den som bliver aabenbaret. Dr. O. paastaar: begge er lige. Saa siger jeg: vel; lad dem da være lige. Jeg skjønner rigtignok ikke at det er logisk tale. Men vi har nok at stride om alligevel, om vi ikke skal stride om ord. Kun maa jeg protestere, naar dr. O. vil give det udseende af at jeg vil trænge Jesus ud af evangeliet. Det er ikke sandt. Evangeliet er ganske vist for mig det budskab: Gud er fader. Men vel at merke: dette budskab *forkyndt af Jesus*. Dette er nemlig for mig evangeliet, at Guds enbaarne søn har aabenbaret os at Gud er fader. Maatte vi saa være færdige med det punkt!

Det andet punkt er vanskeligere. «Der kan intet være mere urigtigt» end den lære at Gud har faderhjerte for alle mennesker, siger dr. O. Vistnok har Gud «*frelsende* kjærlighed» til alle; men «*faderlig* kjærlighed» har han kun til

dem som har omvendt sig og tror. Mellem de to slags kjærlighed maa der skjelnes skarpt, mener han.

Ja vist; skjelne, distingvere og definere, det har teologerne altid havt det travelt med. Hvad har de opnaat ved det? At forvirre langt mere end at forklare.

Hvori bestaar nu forskjellen mellem disse to slags kjærlighed, den «frelsende» kjærlighed og den «faderlige» kjærlighed? Er det en forskjel i grad? Er den «frelsende» kjærlighed en brøkdel af den «faderlige»? En brøkdel kjærlighed! Og det hos Gud! Eller er det en forskjel i væsen? Hvad er da den «frelsende» kjærligheds væsen til forskjel fra den «faderlige» kjærligheds? Den som kunde sige mig det!

Dernæst: hvad er det Gud i sin «frelsende» kjærlighed begjærer? Er det ikke at drage *alle* ind i sin favn, *for at de skal blive hans børn?* Staar saa ikke Guds *fader*favn aaben for alle? Banker ikke Guds hjerte alle *faderlig* imøde? Er ikke dette *fader*kjærlighed?

Det er en sag af stor praktisk betydning dette. Denne skjelnen mellem Guds «frelsende» kjærlighed og Guds «faderlige» kjærlighed er ikke opfundet af dr. O. Den er af gammel dato. Den er et led i et helt teologisk system:

Selvfølgelig gjælder det for den som vil frelse sin sjæl, at faa del i den «faderlige» kjærlighed. Da først er han frelst. Hvem har nu del i den «faderlige» kjærlighed? Bare de gjenfødte. Altsaa maa jeg blive gjenfødt. Og jeg maa blive viss paa at jeg er gjenfødt. Før kan jeg ikke være viss paa at jeg har del i den «faderlige» kjærlighed. Naar kan jeg da være viss paa at jeg er gjenfødt? Jeg maa have kjendt det paa mig. Jeg maa først have været dybt nede i fortvilelse over mine synder, og derefter være løftet op i en følelig forvisning af tilgivelse og naade. Før kan jeg ikke være viss. Før tør jeg ikke i barnlig tro give mig Guds faderkjærlighed i vold. For jeg kunde jo bedrage mig selv, og det er det farligste af alt.

Saa gaar der tusender og atter tusender af ærlige, fromme, gode mennesker og træller aar efter aar i frygt og tvil, for de venter paa at aandens veir skal komme ogsaa over dem og gjøre dem til Guds børn, men det kommer ikke! Og paa den anden side gaar der tusender og atter tusender af selv-

sikre farisæere, som takker sin Gud for at de ikke er som andre mennesker, for de er saa inderlig vel gjenfødte.

Al den trælleaand og al den farisæerhovmod vi har slig overflod af, det har altsammen sin rod her.

Derfor hader jeg denne skjelnen, og jeg har præket og skal med Guds hjælp altid præke imod den. I Jesu Kristi min frelsers navn raaber jeg trøstig til *alle* mennesker: Gud har faderhjerte for eder allesammen; vend eder bare til ham, tilstaa eders synd og tro hans kjærlighed. I har lov til det. Men husk: hans kjærlighed er en hellig kjærlighed. Vil I være hans børn, maa I vende synden ryggen. Ellers faar I smage riset og bliver tilsidst stødt ud.

Et ord maa jeg her endnu sige dr. O. og hans meningsfæller: I driver saa sterkt paa forsoningen, og laster mig fordi jeg forbigaar den, som I siger. Kjære, hvad er det dog I kalder forsoning? Hvordan kan I sige, at Kristus har forsonet Gud, naar Gud dog ikke har faderkjærlighed til verden? «Frelsende» kjærlighed havde han før; det var den som drev ham til at sende Kristus. Har nu ikke Kristus udrettet saa meget som at gjøre Guds «frelsende» kjærlighed til «faderlig» kjærlighed, hvad har han da udrettet? Er det først min omvendelse, som omstemmer Gud slig at han fatter «faderlig» kjærlighed til mig, er det da Kristus som forsoner Gud ved sin død? Er det ikke mig som forsoner ham med min omvendelse? En mere skrigende selvmodsigelse end den I her er oppe i, gives ikke.

Dermed gaar vi over til hovedspørgsmaalet: hvad er evangeliet?

Dr. O. gaar ud fra Luk. 24, 46 f., hvor Jesus siger til sine disiple: «saa staar skrevet, at Messias skal lide og opstaa fra de døde, og at i hans navn skal der forkyndes omvendelse og syndernes forladelse for alle folkeslag. I er vidner om disse ting».

Her, siger dr. O., har Jesus fremstillet sin lidelse og opstandelse som det grundlag, hvorpaa forkyndelsen skal hvile. Af disse to: lidelsen og opstandelsen, fremhæver saa dr. O. særlig lidelsen. Opstandelsen har for ham ingen selvstændig betydning. Den beviser kun lidelsens forsonende kraft. Det evangelium disiplene skal forkynde, er altsaa Kristi død. Dog

vel at merke: Kristi død i den betydning Herren giver den Matt. 20, 28 («Menneskesønnen er kommet . . . for at give sit liv til en løsepenge for mange») og Matt. 26, 28 («mit blod udgydes for mange til syndernes forladelse»). I disse skriftsteder, paastaar dr. O., har Jesus udtalt, at hans død er «syndens straf», «hvorved Guds vrede over os paa grund af vore synder er blevet ophævet i naade» og syndsforladelse forhvervet.

Evangeliet, som Jesus har befalet os at forkynde, er altsaa efter dr. O.: satisfaktionslæren. Dog — som vi snart skal se — ikke den gamle kirkelige satisfaktionslære, men en afsvækket modifikation deraf.

Hvad nu det skriftbevis angaar, som dr. O. her fører i marken, da maa jeg derom gjøre følgende bemerkninger:

1. I Luk. 24, 47 nævnes ikke Jesu lidelse og opstandelse, men «Jesu navn» som forkyndelsens grundlag. Dr. O. har ingen ret til at indskrænke dette «Jesu navn» til lidelsen og opstandelsen, og dermed skjære bort fra evangeliet hele Jesu forudgaaende liv. Dette er en aldeles utilladelig «forkortelse» af evangeliet. Til «Jesu navn» hører hele Jesu liv paa jorden. Derfor er hele Jesu liv paa jorden «evangeliet». Saaledes har ogsaa urkristendommen forstaat det. Smlgn. overskrifterne over de fire evangelier.

2. Dr. O. staar ikke paa bibelsk grund, naar han gjør Kristi lidelse og død til evangeliets hovedsag, medens opstandelsen kun faar en døden underordnet betydning. Ser vi paa apostlernes taler i Ap. gj., da er det evangelium de forkynder kortelig udtrykt dette: den Jesus, som jøderne korsfæsted, ham har Gud opreist fra de døde. Ikke Kristi død, men Kristi opstandelse er det store frelsesbudskab som de bringer først jøderne, siden hedningerne. Det at være vidne om Jesu opstandelse nævnes som det specielle apostelhverv. Hermed stemmer ogsaa brevene. Se Rom. 10, 9 hvor opstandelsen nævnes som troens eneste gjenstand. 1 Kor. 15, 3 ff. hvor døden og begravelsen nævnes ganske kort, medens opstandelsen og dens bevidnelse sterkt fremhæves. 2 Tim. 2, 8 hvor Paulus kalder «Jesus Kristus, opreist fra de døde, af Davids æt» *sit* evangelium. Ikke at tale om den johanneiske tankegang, som er aldeles opfyldt af dette, at frelsen frem-

gaar af Jesu opstandelse og herliggjorte liv; hans død er den nødvendige gjennemgang dertil. Se især Joh. 12, 23 f.

3. Det er indlæggelse og ikke udlæggelse, naar dr. O. i Matt. 20, 28 og 26, 28 finder udtalt, at Jesus har lidt syndens straf og derved ophævet Guds vrede etc. Der siges paa disse steder kun dette, at Jesu død skulde tjene til at løse menneskene ud af det onde og bringe dem syndsforladelse. *Hvorledes* Jesu død skulde tjene dertil, siges ikke med et eneste ord [1]). Og vi har ikke flere ord af Jesus om denne sag. Dr. O. taler om «en forudgaaende udførligere belærelse», men den eksisterer kun i dr. O.s fantasi. Den evangeliske overlevering kjender ikke det mindste dertil. Hvad vi kan slutte os til, er alene dette: havde satisfaktionslæren været det evangelium Jesus sendte sine disiple ud i verden med, da maatte han have forklaret denne lære tydelig og indgaaende for dem. Men havde han det, da maatte det have sat spor i den evangeliske overlevering. Vi maatte der havt noget langt bestemtere og klarere fra hans mund om den sag end de to udtalelser vi har. Da vi nu kun har dem, da slutter vi deraf med vished: satisfaktionslæren har ikke havt den betydning dr. O. tillægger den.

Dermed stemmer ogsaa talerne i Ap. gj. I disse taler omtales Jesu død, men kun som gjennemgang til hans opstandelse. Der siges at hans død skede efter Guds forudvidende og forud bestemte raad og at den var i overensstemmelse med de hellige skrifter. Men der tales ikke om at der ved Jesu død skede nogen satisfaktion eller forsoning. En saadan tanke antydes bare ved et eneste ubestemt udtryk Ap. gj. 20, 28.

Havde derfor Jesu mandat Luk. 24, 46 f. havt den betydning dr. O. tillægger det, da havde apostlerne været de første til at handle imod det.

Det stemmer ogsaa yderst slet med dr. O.s opfatning at «omvendelse og syndernes forladelse» i Ap. gj. 5, 31 tilskri-

[1]) Henvisning til den jødiske offerritus hjælper lidet, da dens betydning slet ikke er klar. Dog er saameget klart, at det er aldeles feilagtigt, naar man har betragtet offerdyrets slagtning som en stedfortrædende straflidelse. At den tanke er aldeles fremmed for offertanken, er, saavidt jeg ved, alle forskere enige om.

ves — ikke Jesu død — men Jesu ophøielse til Guds høire haand. Paa samme maade bliver aandens udgydelse i Joh. 7, 39 tilskrevet — ikke Jesu død, — men Jesu herliggjørelse.

Det som dr. O. skriver om Paulus og hans evangelieforkyndelse, er jeg for en stor del enig i. Jeg har kun én bemerkning at gjøre. Dr. O. angiver Paulus's lære at være den, «at Kristus ved at bære syndens straf . . . har . . . ophævet Guds fiendskab og vrede i venskab og naade». Kristus har altsaa forsonet Gud. Men det siger ikke Paulus noget sted. Han siger heller ikke, at Gud er blevet forsonet eller forligt med verden. Han siger altid: *vi* blev forligte med Gud (Rom. 5, 10) eller «Gud forligte verden med sig selv» (2 Kor. 5, 18. 19). Hvad ret har man til at omgjøre Paulus's «vi blev forligte med Gud» til «Gud blev forligt med os», eller hans «Gud forligte verden med sig selv» til «Gud forligte sig selv med verden»?

Jeg kan efter dette ikke finde dr. O.s udredning i mindste maade overbevisende. Han lægger sit eget dogmatiske standpunkt ind i det nye testamente. Paa grundlag af en slig exegese taler han det store ord og fælder de strenge domme.

Jeg sagde ovenfor at for dr. O. er evangeliet ensbetydende med satisfaktionslæren, dog ikke den gamle kirkelige, men en afsvækket modifikation deraf.

Jeg skal paavise dette nærmere. Den gamle kirkelige satisfaktionslære hænger nøie sammen med den tids retsbegreb, hvori den blev til. Der fortælles om Vincents af Paula, at han for at skaffe en galeislave frihed, tilbød sig at udsone hans straf, og at han virkelig blev smedet til galeierne og gjorde tjeneste der saa lang tid som slavens dom lød paa. Hvad enten denne historie er sand eller ikke, er den betegnende. Tidens retsbegreb var dette: skal retfærdigheden ske fyldest — og det maa den, skal verden bestaa — da maa brøden udsones med en til brøden svarende sum af pine. Retfærdighed er nemlig efter den tids begreb gjengjældelse: brøde maa ækvivaleres med pine. I overensstemmelse hermed tænkte

man sig Guds retfærdighed. Den kræver ogsaa, mente man, at al menneskenes synd ækvivaleres med en tilsvarende sum pine. Men denne sum er helvedes evige pine for hvert eneste menneske paa jorden. Uden en saa stor sum pine kan Gud ikke tilgive. Hans retfærdighed tillader det ikke. Denne pine har Jesus lidt i verdens sted. Bare pinen bliver lidt, er retfærdigheden tilfredsstillet. Det behøver ikke at være den skyldige som lider. Den uskyldige kan lide i hans sted; kfr. Vincents af Paula. Jesus har altsaa lidt al den helvedpine, som alle mennesker der har levet og skal leve paa jorden, skulde lidt i alle evigheder. Da denne pine nu er lidt, kan Gud tilgive.

Der er noget greit og sterkt i denne teori. Derfor har den ogsaa behersket kristenhedens religiøse erkjendelse gjennem aarhundreder, og den har givet tusender trøst og fyldt dem med inderlig kjærlighed til Jesus. Den behersker den religiøse erkjendelse fremdeles. Naar der tales om forsoningen, er det denne teori som altid staar i baggrunden.

Men er denne teori end grei og sterk, saa er den ogsaa brutal, som den tid var hvori den blev til. Den gjør Gud til en tyran, som maa mætte sin sjæl med en forsvarlig sum pinsler før han kan tilgive. Og den er monstrøs. Den tænker sig alle menneskeslegters evige helvedpine koncentreret paa Jesus i det tidsmoment hvori han hænger paa korset. Men derved ophæver den Jesu menneskelighed. Intet menneske kan i et moment af tiden lide det som alle verdens millioner skulde lidt gjennem alle evigheder. Al menneskenaturens begrænsning bliver her sprængt.

Derfor er denne teori almindelig opgivet af nutidens teologer. Ogsaa dr. O. tog i sit mundtlige foredrag afstand fra den. Men dermed har han skaaret nerven ud af den gamle satisfaktionslære. Naar han nu ligefuldt bruger udtryk som faar sin betydning fra denne lære, da bliver disse udtryk indholdsløse.

Navnlig gjælder dette om udtrykket «Kristus har lidt straffen for verdens synd». Hvad de gamle mente med dette udtryk er greit at skjønne. De mente fuldt ud det de sagde. I dr. O.s mund er det ikke langt fra en frase.

Hvad er nemlig «*straffen*» for synden? Dr. O. svarer:

syndens straf er døden. Men dette er en tvetydighed. Det er dog vel ingen tvil om, at den død Paulus kalder «syndens sold» er døden «timelig, aandelig og evig», som Pontoppidan siger. Vil man vide hvad Paulus kalder straffen for synden, da læse man Rom. 1, 18 ff. Der faar vi høre, at «Guds vrede aabenbares fra himlene» paa den maade, at han straffer synd med synd, lader synd avle synd, saa synderen synker uafladelig og uhjælpelig dybere og dybere i synd og last og skam.

Har Jesus lidt denne straf? Selvfølgelig ikke. Selv de gamle greied ikke dette. De var ikke istand til at overføre den *aandelige* død paa Jesus. De maatte nøie sig med den *evige*. Men den overførte de paa ham for fuldt alvor. Naar nu dr. O. her tager afstand fra dem, og ikke heller overfører den *evige* død paa Jesus — hvad bliver der saa tilbage? Bare den *legemlige* død. Og den bestod deri, at Jesus overgav sin aand i sin faders hænder og gik til «Paradis». Hans død var en salig død. Alligevel kalder dr. O. den «*straffen*» for verdens synd. En salig død «straffen» for verdens synd!

Det nye testamente siger ikke, at Jesus har lidt «straffen» for synden, og Es. 53, 5 kan umulig bruges som dogmatisk bevis.

Derfor: naar vi ikke kan fastholde de gamles lære, at Jesus har forsonet Gud ved at lide den pine verden i al evighed skulde lidt, da kan vi heller ikke bruge deres udtryk. Den hele forsoningstanke maa tænkes om igjen fra nyt af.

Det faar nu være den teologiske videnskabs sag. En af dens største opgaver er at give os en forsoningslære, som svarer ligesaa godt til vor tids bibelforstaaelse og øvrige tænkning, som den gamle satisfaktionslære svarte til sin tids. Det har den nu ogsaa arbeidet med i hele det aarhundrede, som er gaat hen siden Schleiermacher optraadte, og den arbeider fremdeles — famlende og søgende. Den maa faa lov til det. Og vi — den praktiske forkyndelses mænd — maa ogsaa faa lov til at være famlende og søgende. At lægfolk, som lever i den gamle teori og ikke har følt eller forstaat dens mangler, kan forarges over vor famlen, og kræve at vi skal holde os til det gamle, er let forstaaeligt. Men at en teologisk professor, som selv har opgivet den gamle teori i dens kjernepunkt, kan fremstille sin vilkaarlige udlæggelse

af Luk. 24, 47, Matt. 20, 28 og 26, 28 som det ene saliggjørende evangelium, og i henhold dertil kræve, at vi *skal* bruge de gamle udtryk, skjønt de ikke længer har den gamle mening, det er næsten naivt.

Som jeg antyded i mit forrige opsæt, tror ogsaa jeg paa forsoningen og prædiker den. Jeg tror og jeg prædiker, at Jesus ved at holde fast ved kjærligheden til Gud og til menneskene under alle, selv de sværeste prøver, vandt den store og afgjørende seier i slegtens kamp mod det onde, og derved bragte en ny naadedag over jorden. Ti derved bragte han os pinseaanden, som særlig holder Jesu kors op og derved viser verden baade dens synd i hele dens fælhed og Guds tilgivende naade i hele dens storhed, ti intet i verden stiller baade synd og naade frem i saa skarp og klar belysning som Jesu kors. Derved kalder aanden verden til omvendelse og tro, syndsforladelse og barnekaar

Vil saa nogen spørge, hvorledes Jesu seier har bragt verden pinseaanden, da vil jeg svare: det ligger nærmest at tænke sig sagen saaledes, at det fuldkomne offer Jesus bragte og den fuldkomne seier han vandt, nedkaldte over verden det Guds velbehag som strømmer ud over den i og med aanden. Det gamle — men ikke bibelske — udtryk «for Jesu skyld» beholder da sin betydning; ligesom ogsaa den kristnes fortrøstning til Jesu fortjeneste beholder sin ret.

Hvormeget der imidlertid i denne betragtning er objektiv virkelighed og hvormeget der kun er en menneskelig maade at lægge sagen til rette paa, kan ingen afgjøre. Bibelen afgjør det ikke. Der lader sig nemlig ikke drage skillelinjer mellem den Guds kjærlighed som gav os sønnen og den Guds kjærlighed som sønnen har forhvervet. De tilhører Guds indre hemmeligheder, som vi ikke kan naa med vor erkjendelse. «Det skjulte er for Herren vor Gud». Vi trænger heller ikke til klarhed i den sag. Selv om vore tanker derom skulde være feilagtige, saa rører ikke det vor frelse. Vor frelse beror ikke paa, om vi har korrekte begreber om forholdet mellem faderen og sønnen. Den beror alene paa, at vi lader os drage af aanden til omvendelse fra synden og tro paa den faderkjærlighed, som sønnen har aabenbaret os. Tilsidst gaar dog alt ud paa at bevidne og besegle denne kjærlighed for vor sjæl, saa den bliver den vished vi lever og dør paa. Da er vi Guds børn og kan leve kristelig og dø salig.

Thv. Klaveness.

HVAD HAR JESUS UDRETTET PAA JORDEN?

«Det aabenbare er for mennesker,
det skjulte for Gud».

Jesus har istandbragt den *objektive forsoning*. Han har forsonet os med tilværelsen, med menneskene og med Gud.

Jesus har forsonet os med tilværelsen.

Verden er fuld af alslags ondt, uvejr, torne og tistel, sygdom, armod og elendighed. Jesus har ikke borttaget dette, det blir til dagenes ende. Men Jesus har givet sine disciple et middel, ved hvilket de ikke alene værger sig, men hvorved selve det onde for dem omgjøres til noget godt, hvad enhver troende ved af egen erfaring om forskjellige trængsler, sygdom og andet, som blev dem til velsignelse. Saadanne trængsler blir ikke alle og enhver til velsignelse og gavn, hvad de mange fuldt ud vil erkjende; og jeg mener, at udenfor deres kreds, som hører Kristus til, findes dette middel ikke. De kan vel bære trængslerne, de kan resignere, men ikke omgjøre dem til lægedom og gavn. Midlet skriver sig altsaa fra Jesus, det er hans «opdagelse». Vi kan med et gangbart navn kalde dette tryllemiddel for «Kristi kors». Opdagelsen er den, at alslags verdens trængsler virkelig kan virke det modsatte af, hvad de synes bringe; som baaden ved fokseil og ror kan staa op mod vinden *ved* vindens egen hjælp; som brækstangen ved et tryk nedad bringer stenen op. Jesus og hans disciple efter ham har for første gang bragt denne lære: *Alle ting tjener dem tilgode*, som elsker Gud.

Jesus maatte besegle en saadan lære med sin død for at bevise dens rigtighed, hvad der ogsaa tilfulde bevistes ved hans opstandelse fra det døde: han led og døde efter kjødet, men blev levendegjort efter aanden. Dette beror derpaa, at der foruden den (legemlige) jordiske verden findes en aandelig, saa at vi ved at sætte vort jordiske liv ind (paa rente) og «mister det» kan tage det igjen, «vinder det», i den overjordiske, aandelige og evige tilværelse. Bonden lar kjørene

spise op det deilige grønne græs, men bærer saa de fulde melkespand hjem til gjengjæld. Men uden kjør kunde han ikke omgjøre hø til melk. Det er en tilsvarende kjendsgjerning som den, vi ser i hvedekornet, som dør, men alligevel, ja just derved bærer frugt. Uden «Kristi kors» kan vi ikke omgjøre trængsler til gavn og glæde. Det er troen paa Faderen som gjør, at Kristus saavel som vi tør vove at tage lidelserne ind over os, lade dem gaa ind paa livet paa os, gaa os til sjælen. Denne lære er, som det ved utallige steder af det nye testamente kan tilrettelægges, Kristi «opdagelse», en specifik kristelig lære. Men det er ikke nok, at vi *kjender* denne lære og ved at Gud i himlen er fader. Vi maa *faa* Gud til fader, faa del i hans arv og eje. Det er ikke nok, at vi ved at trængslerne kan gjøre godt; vi maa lære at lide *saaledes,* at de blir os til gavn og ikke til skade. Dette er en *kunst,* som kun kan læres umiddelbart, ved øiesyn, erfaringsmæssig. Ti læren er saadan, at «I ikke vil tro den selv om den blir fortalt eder». *Derfor maatte Jesus lide og dø.* Derved lærte han verden den kunst at blive forsonet med tilværelsen.

Jesus har forsonet sine disciple med menneskene.

Verden er fuld af egenkjærlighed, ondskab, had. Værre end de ufuldkomne jordiske kaar, sygdom og nød, er hvad menneske kan gjøre mod menneske lige fra at æde hverandre op eller brænde hverandre levende til de giftigste dagligdagse krænkelser og fornærmelser. Ulykken rammer her og der, sygdom er smitsom eller arvelig; men ogsaa hadet har en enestaaende forplantningsevne: Ondskab føder ondskab og udfordrer gjengjældelsen, had vækker gjenhad, én uretfærdighed virker en anden. Den, som maa lide uret, truer; den, som blir overskjældt, skjælder igjen; den, som blir tilsidesat eller forsmaaet, hader, om det saa var gjenstanden for sin tidligere brændende elskov. Drabsmanden opvækker sin hævner, saa at gjensidig blodhævn i middelalderen lagde mange af Islands slægter øde. Menneskene har villet konstruere et *perpetuum mobile;* her, i hadet har de sat et igang, — lad dem se til, om de kan stanse det! Livet og historien belærer os om noget andet, men ved Jesu fødder blir hadets

perpetuum mobile stanset. Vel fandtes der før og andetsteds megen kjærlighed og det i mangeslags former: elskov, fædrelandskjærlighed, venskab, gudskjærlighed og næstekjærlighed, ja fiendekjærlighed med. Men en kjærlighed som forstaar og formaar at lide: at forsmaaes, taale krænkelser uden at forbitres, en kjærlighed, hvem utroskab, falskhed, forfølgelse kun gyder olie i ilden paa, fandtes efter min viden og erfaring ikke paa jorden før Kristus og findes ikke den dag idag udenfor hans paavirkning. Denne rene brændende, selvfornægtende kjærlighed, der ikke forbitres og ikke søger sit eget, der fordrager, tror, taaler og haaber alt, den er en *ny kraft* paa jorden, mere forskjellig fra anden kjærlighed end elskov er fra fædrelandskjærlighed; og har vi end alt forlidet af den, vi kristne kjender den dog som «*Kristi kjærlighed*», der tvinger med en ganske anden magt, der forbinder med ganske andre baand, end noget andet i verden. Israel havde ogsaa fiendekjærlighed: hungrer din fiende etc. Men den maatte tilskyndes med den trøst: saa faar du samlet gløder paa hans hoved d. e. faa hævnet dig grundig. Vore dages gammeltroende jøder er en ædel slægt; de kan tilgive sin fornærmer, men er ikke stærkere, end at de i almindelighed tilføier: men jeg vil ikke se ham mere for mine øine. Kvintessentsen mangler! Og hele vor retsorden har hvilt paa det grundlag: *ret*. Om man end medgir, at det er bedre at lide uret end at *gjøre uret*, saa holdes det dog for kujonagtigt og umoralsk ikke at hævde sin ret. Og dog er det den eneste frelse og lykke for menneskeslægten, at kjærlighed vinder seir paa jorden. Al retspleie, alt socialt arbeide er bare forarbeider eller brøkarbeider af denne opgave.

Derfor er Kristi lære her specifik ny. Moselovens 10 bud er gjennemgaaende negative. Rabbi Hillel, Jesu ældre samtidige, lærer som grundbud: alt hvad du vil, at andre *ikke* skal gjøre mod dig, det gjøre du heller ikke mod dem. Jesus: alt hvad du vil, at andre *skal* gjøre mod dig, det gjøre du mod dem. Det er det fulde dagslys imod dagbrækningen. Denne Kristi lære er saa eiendommelig, at man har kaldt den paradoks: I skal ikke sætte eder imod det onde. Peter gjentar den: Dersom I naar I *gjør godt* og *lider derfor*, er taalmodig, da finder dette naade for Gud Og Paulus: *Lid ondt* som en

Jesu Kristi stridsmand, samt: *hvorfor lider I ikke* heller uret (end at føre sag). Dette er en verdensopgave og en verdensmagt, ikke en fortjenstlig handling som det at give almisser. Det er Kristi frelser- og forsonergjerning, at han ikke har lært, men levet saa, og læren er bare en forklaring af hans liv; levet saa og givet sine disciple i arv sit livs kraft.

Aldrig er han bleven overilet, overlistet eller overmandet af nogen følelse, der ligner det menneskelige had og de ønsker, den vilje, som hadet styrer. Nei, jo mere han blev forladt, forhadt, forfulgt, trængt mellem skjolde, — desto varmere, rigere, stærkere blev hans kjærlighed, som en elv, der vokser, naar du dæmmer op for den. Tænk paa afskedstalerne i Johannes evangelium k. 13 flg., paa Getsemane, tænk paa Golgata! Den viste sig stærkere end døden; alle lunkne venners og iskolde fienders strømme af ligegyldighed og had kunde ikke slukke dens glød. Og tilslut fik han smeltet nogle ishjerter, — isen brast og der blev solhverv og vaar paa jorden. Og det er den *eneste maade* og mulighed til at gjøre ende paa hadet. Ti haardt mod haardt ægger, trusel og straf øger det. Som Arnold Winkelried samlede fiendernes lanser mod sit bryst, saa at hans landsmænd over hans lig fandt aaben udvei, saa Jesus; hadets lanser blev bundne i hans bryst.

Den psykologiske virkning kunde udvikles nærmere: hvordan saadan kjærlighed først ægger men siden beskjæmmer, og hadet ved mangel paa tilførsel af ny næring dør, hvordan først den fuldkommen uskyldige, der ikke gir mindste grund til had, virker fuldkommen anger hos sin modstander. Men kjendsgjerningen er godkjendt, martyrernes blod er kirkens sæd.

Og for at øve saadan aldrig anet kjærlighed, som lovens krav aldrig havde kunnet fremtvinge, for at lade alslags menneskelig ondskab prøve sig mod den første fuldkommen uskyldige, for derved at virke fuldkommen (central) anger og vække, skabe samme kjærlighed i menneskehjerter paa jorden, *maatte Jesus lide og dø.* Han fik efterfølgere, men hans art at elske paa heder endnu «Kristi kjærlighed» ogsaa naar den findes hos disciplene.

Jesus har forsonet os med Gud.

Man har ment at finde løsningen paa forsoningen i det udtryk, at Gud er fader. Og det er han, og han elsker alle sine menneskebørn[1]), men ikke alle elsker de ham igjen. Og ulydige børns forhold til deres fader er ikke godt, som alle ved. Desværre, maa vi sige, har ikke alle erkjendelsen af Gud som fader, ikke tillid eller tro paa ham som sin far, staar ikke i nogetsomhelst fortroligt forhold til ham. Og da hjælper det verden saare lidet, om vi ved, at han i grunden er far i huset. Forresten har vistnok først Jesus bragt os «fader»-navnet. Selv i Israel var ikke den enkelte kommen paa at kalde Gud sin far, om det end bruges leilighedsvis for det hele folk. Jesus fik lide, fordi «han, et menneske, kaldte Gud sin far». Dette var større ting at lide og dø for end nogen nationalitetens eller videnskabens martyr har ladt sit liv for. Jesus beseglede sin tro paa Faderen med sin død. Men hvad det gjaldt for ham om, var at bringe Guds adspredte børn tilbage, hjem til faderhuset. Ikke bare som kameraten, der skriver til den forlorne søn i det fremmede land: din gamle far lever endnu og har gods nok for sig og for dig; men snarere som sjømandspresten, der faar brev fra far eller mor og leder ombord paa alle skibene og iland paa alle boardinghuse og shap'er, gaar efter, overtaler og nøder, hjælper og bringer sønnen vel ombord paa skibet, der gaar mod hjemmet.

Havde Jesus Gud til far, saa maatte han leve sit liv paa jorden som det anstaar Guds barn, — jeg mener ikke i «eksemplarisk» fromhed og lydighed, — men som den der har del og tar del i sin fars gjerning, forretning, som Guds medarbeider. Hele menneskeslægten er paa en vis Guds medarbeidere: Han har skabt jorden, — de har brudt og dyrket, bygget og kultiveret den. Jorden har faaet et ganske andet udseende, end da Gud slap den af sine hænder. Hei og myr blomstrer, hvor venlig titter ikke husene frem mellem træerne, hvilket opsving har ikke byerne faaet, og hvor praktisk og komfortabel indrettet er ikke husene, bare siden vore forfædres tid. Sammenlign sidste amerikadamper med baadene af udhulede træstammer, tænk paa jernveie og telefoner. Og dette hjem for Guds kjære skabninger er fyldt med digtning,

[1]) Smlgn. Johs. 11. 52 alle Guds adspredte børn.

videnskab og kunst. Menneskene har faaet optage og videre udføre Guds skabergjerning, de er optagne som hans medvidere og medarbeidere. Men — der er splid og strid i huset, der raader egennytte og selvophøielse blandt «én fars børn» og mange vil ikke engang vide noget af sin far. Da blir vel det hjemmets hovedopgave, husets første og vigtigste arbeide at bringe tilveie et godt forhold mellem familiens lemmer, at skabe tugt og kjærlighed, at fylde barnehjerter med Guds deres faders aand.

Og paa dette verk, at gjøre verden til et Guds rige, hvor Guds aand raader, hvor børnene er gaaet ind som sin himmelske faders medarbeidere med abba-raab i hjerte og det evige livs kræfter i sine hænder, paa dette verk ofrede Jesus sit hjerteblod. Og han *maatte* sætte livet til, maatte udtømme sin sjæl til døden for at faa det til. Faktisk og praktisk har det vist sig, at han maatte det. Men kun for at give plads for det, han arbeidede for som sit maal, at Guds *aand* fik raaderum. Hvor Guds aande raader og en drivende kraft, de mennesker er sig bevidst at være Guds børn og er forsonet med Gud; der er intet ondt imellem dem og deres himmelske fader.

Dette er i korte drag, hvad Jesus har udrettet paa jorden. Han har bragt lægemiddel mod alt ondt ved «*Kristi kors*», bragt seir over alt had ved «*Kristi kjærlighed*»; gjort mennesker, der var uvidende om Gud, ligegyldig for ham, fiendtlig sindet og trodsig mod ham til at være Guds børn og medarbeidere ved «*Kristi sindelag*», barnekaarets aand. Jesus har saaledes i virkeligheden forsonet os med tilværelsen, med menneskene, med Gud. Ære være Gud i det høieste, fred paa jorden og blandt menneskene Guds velbehag!

Det er *objektiv real* forsoning.

At Jesus har gjort dette, viser sig historisk og erfaringsmæssig for dem, der har oplevet disse kræfter; den omstændighed, at ingen, der ikke har det fra Jesus, har fundet denne forsoning, viser, at den skriver sig fra ham. *Hvorfor* Jesus maatte lide og dø for at opnaa denne objektive forsoning fremgaar af det sagte og ligger i omstændighedernes natur.

Hvad Jesus gjorde var at stanse verdenslivet i dets løb

og lede det i andre baner. Jeg har før sagt, at trængslerne vedblir paa jorden som dag og nat, frost og hede vedblir. Ogsaa verdenslivet følger herefter som hidtil den lange række af aarsag og virkning (kausalloven). Tider kommer og tider gaar, folkeslag opstaar og forgaar, verdenshistorien fortsætter sit løb, videnskaben sit; vi er fødte med vore anlæg og forudsætninger, vi blev ikke spurgt derom ligesaa lidt som vi valgte vort eget navn, vi tog vort væsen i arv fra bedste- og oldefædre, vi aldrig saa eller kjendte; vi er afhængige af bygdeskik og mode, nedarvede forestillinger og fædres autoritet. Og knipser vi imod, saa er dog endog «vor vilje» fremdeles i «fars lomme» d. v. s. ogsaa den er produktet af en mængde indre og ydre faktorer: anlæg, evner, temperament, følelser, stemning, indtryk. Med tilsyneladende temmelig vidt spillerum er derfor selv viljen dog netop paa det springende punkt noksaa ufri. Indenfor rammen af ligevægtige værdier kan viljen have aabent rum for forskjelligt valg uden dog at handlingens væsentlige motiv og art blir nogen anden; det blir «det samme paa en anden maade». Det onde sinds former er mangfoldige og disse former skifter med tiderne, der er mode ogsaa i det: hvad der forekom en slægt som ondt kan synes en anden ligegyldigt eller godt; afholdenhed (askese) og selvgodhed, sædelig slappelse og hjertensgodhed, ømhed for fædrenes minde og fiendskab mod alt nyt eller fremmed følges ad eller afløser hverandre. Folkenes forskjellige moralske kræfter kan omsættes i andre (ligesom de fysiske kræfter: arbeide i varme osv.) uden at lægge nogen tilvækst til den oprindelige kraft. Og selv i den udvikling vi ser, at slaveri er afskaffet, at blandt jøder og kristne flergifte er ophørt, at retsorden har afløst næveret og barbariets dage er omme, er der dog indenfor disse raadende magter megen overtrædelse og ogsaa her veksler gamle former kun med nye; for flergifte faar vi (skilsmisse og) omgifte, for slaveri og næveret har vi fabrikernes ringe, streik og anarkisme. Men til at omsætte *positivt had* i *positiv kjærlighed,* til at omskabe det positiv onde, skadelige og fordærvelige i noget gavnligt godt, som fremmer, til at føre viljen over fra ondt til godt — nu dertil trængtes, at man havde «et fast punkt udenfor jorden», for derfra at kunne løfte det onde af dets

hængsler. Naar nu Jesus har formaaet dette, saa har eller er han det faste punkt. Siden han har kunnet bryde den jordiske kausalrække, syndens kontinuitet, saa kan han ikke udelukkende være hernedenfra, af jorden. Derfor er det, *praktisk talt,* at jeg tror paa Kristi guddom og opstandelse fra de døde. Ti paa ét punkt er det øiensynlig, at kausalrækken *er* brudt i enkelte menneskeviljer, der, som i hele det forangaaende fremstillet, har faaet en anden retning, et andet maal.

Men er det muligt, at kausalrækken kan brydes, er det ikke en modsigelse. Lad mig bruge et billede. Jernveien er lagt med sine skinner; lokomotiv med tøi og passagerer staar rede, kullene brænder, dampen strømmer ind i maskinen, toget gaar sin opstrakte vei, dets maal er givet; til kvelden skal det være fremme der. Men underveis staar en fremmed ved en «omstiller» og — toget gaar ud i et ganske andet spor. Men ingen paa toget, ikke engang lokomotivføreren, var istand til at bringe toget i et nyt spor. Har De seet en dampskibsmaskine? Ogsaa der har vi hele kausalrækken fra kullene til propellen: damp, stempel med sleid, akse. Dampskibet gaar forover. Men der er ogsaa en omstiller, et haandtag, som et barn kan føre over til den anden side: dampen strømmer, sleiden gaar, stemplet hæver og sænker sig regelmæssig som før, aksen gaar rundt, kausalrækken i fuld orden og virksomhed, men — hele dampskibet med varer, mandskab og passagerer gaar nu i den stik modsatte retning. Vi er overførte fra døden til livet, fra mørket til lyset, fra satans magt til Gud.

Vel, siger nogen, dette er alle troendes erfaring; men dette er *følgerne af* forsoningen, ikke forsoningen selv; forsoning er, at Gud for Jesu døds skyld tar verden til naade. Jeg svarer: det skjulte er for Gud; kanske vi i evigheden skal faa nyt lys og dybere syn. Men det aabenbare er for os mennesker. Retfærdiggjørelse er en domskjendelse, en *actus forensis,* — om den kanhænde en anden gang, — men *forsoningen er et verk,* Jesu livsverk, en ligesaa virkelig realitet som synden og det onde er realiteter og ikke tankefostre. Og derfor maatte Guds søn blive menneske og komme ned paa jorden, ikke «*for at* lide», men for gjennem mange lidelser

at fuldføre frelsens og forsoningens *verk* At forsøge at afveie, hvor meget Jesus maatte lide for at opveie alle menneskers synd — som straf eller erstatning for den, er det pureste nonsens, det er at drage et billede ud over rammen. Jesus maatte simpelthen lide saameget og saalænge, indtil hans kunst var lært, indtil hans kjærlighed fik smeltet nogle hjerter, indtil aanden kunde finde rum (se ovenfor). Ti forsoningen er en realitet; men forsoningslæren er et billedsprog, den anselmske ligesaa vel som offerteorien og løsepengene. Hvad der gir slige teorier deres værd er, at de i billedets form har givet en kort og grei oversigtlig forstaaelse af hvad forsoningen bringer os. Offer-teorien, at Jesus er ofret for verdens synder, var slaaende for jøderne, der daglig havde ofre i sit tempel. Men de jødiske ofre var alle kun for vanvaresynder; for forsætlig synd fandtes intet offer (sml. Apgj. 13, 39 alle de ting). Offeret symboliserer selvhengivelsen i lydighed som modstykke til den ubevidst eller forledede ulydighedssynd. Løsepenge-teorien, «en gjenløsningsbetaling» for dem, der saa at sige er falden blandt røvere, taler hverken om skyld eller straf, men kun om en befrielse fra syndens følger. Ogsaa *straf-teorien* er et billede af det daglige liv overført paa Kristi gjerning for os; det klargjør fornemmelig det *selvforskyldte* ved synden, altsaa synden som forsætlig, som gjenstridighedssynd (modsat offeret) og viser vor egen uformuenhed til at gjøre det gjorte *u*gjort, det onde godt igjen, og henviser os ogsaa med denne dybeste synd til Gud og hans Messias, for hvem al ting er mulig ogsaa dette for os umulige. Straffe-forsoningsteorien er derfor saameget dybere i opfatningen end de tidligere, og har, ikke mindst derved, at den klædte sin lære i et *dengang tidsmæssigt* og træffende billede, været til stor hjælp for tilegnelsen af Kristi forsoning ligetil vore dage. Men nu tørster man efter en ny forsoningslære, *ikke fordi* man ringeagter forsoningen, nei netop den er det man tørster efter, men i en form, i hvilken vor tids børn kan opfatte hvad det gjælder om og tilegne sig Kristi gjerning for dem. Ti de gamle billeder gjør et fjernt og fremmed og uvirkeligt indtryk med sin middelalderlige teknik. Hvad jeg har fremstillet er bare barnelærdomme, men seet under en bestemt synsvinkel. Ti skriften, der er skreven som

praktisk frelsesforkyndelse opstiller ingen afsluttet teori; det gjør teologerne, der for klarheds og oversigts skyld drager de store hovedlinjer under en bestemt synsvinkel. Og jeg savner intet væsentligt punkt af den gamle forsoningslære i dette mit syn; for mig er de kun ligesom anskueligere, mere uddybede, indholdsrige.

«Jo, svares der, du taler f. eks. ikke et ord om Guds vrede». Mange har villet bortforklare Guds vrede. Ikke saa jeg. Jeg vil for ingen pris give slip paa det ord, fordi jeg da med det samme maatte opgive det menneskelige sprogs herligste ord: tilgivelse. Men man har begaaet en besynderlig sprogfeil, er kommen til en total misforstaaelse, idet man, fordi Gud er kjærlighed, har villet afskaffe ordet Guds vrede. Som om vrede var modsætning til kjærlighed! Kjærlighedens modsætning er *had,* og Gud hader ikke sin skabning, ligesaalidt som Jesus gjør det, han hvem den forsonlige Gud sendte til en forsoning og gav hen for os alle. Men vrede beror paa kjærlighed, er et *udtryk for* alvorlig kjærlighed. «Den mand eier ikke den alvor, som ikke kan blive vred», heder det. Den far, der vilde se gjennem fingre med sine sønner og med smilende ansigt og tilgivende ord vilde se dem synke i fordærvelsen, han vilde først være hjerteløs; ikke den som vredes. Livet, historien og skriften taler lige klart om Guds vrede, om hans nidkjærhed over synden, hans brændende kjærlighed til syndere. Modsætningen til at Gud er *vred paa* syndere skulde være, at han er *glad i* sine børn, har sin glæde i dem naar der paa deres side intet er mellem dem og ham, de er glad i Gud og Gud i dem. Der skal være *glæde* i himlen over en synder som omvender sig.

Nu synes det mig, at den som skulde kunne stille Guds vrede — forsone ham, som det heder — maatte ikke være den, om det saa var hans enbaarne, der levede et exemplarisk liv i alle dyder og fuldkommenheder for sig selv, men først den, der vandt seir, fik magt over de andre, fandt midler til at omskabe dem, gjøre den gjorte skade god, oprette gudsliv og gudsrige paa jorden. Og dette vandt Jesus ved sit liv og navnlig ved sin lidelse og død. Derfor kan man sige, at Jesu død borttog Guds vrede. For første gang kunde han ikke alene som han har gjort fra evig tid af elske men-

neskene, men fuldt ud, i fuld fortrolighed glæde sig med dem. Sammenlign f. eks. bare apostelmenigheden med David eller nogen af profeterne.

Og de gjængse udtryk, der for saa mange har staaet som blodløse abstraktioner, som meningsløse talemaader eller og som for dem uforstaaelige fagudtryk og fremmedord, de vinder i lys af forsoningens *verk* ny virkelighed, blir levende ord fyldte med frelsens kræfter. Naar vi ser, hvorledes Jesus ikke var det store dydsmønster, men at han sled sig op i arbeide for at hjælpe og frelse, arbeidede sig tildøde og kjæmpede indtil sidste blodsdraabe for os, hvor talende og kraftigt blir da udtrykket om Kristi *blod,* at det har en evig forløsningskraft, at vi ved det er frelste fra vor forrige omgjængelse osv. Hvor klart og gjennemsigtigt blir ikke nu det dunkle udtryk, at vi frelses fra synden ved Kristi *lidelse* og *død. Stedfortrædende lidelse,* der ikke lar sig rime med vor retfærdighedsfølelse eller sunde sans, er nu det enkle selvforstaaelige udtryk for hvad Kristus egentlig har gjort for os. Ti naar en skolegut hjælper sin kamerat med en stilopgave, en regneøvelse, da er det fusk, umoralsk hjælp, fordi det hele kun var en prøve paa hans dygtighed uden reelt værd. Men falder paa hjemveien samme gut i vandet, vil det være umoralsk af hans kamerat *ikke* at hjælpe, — det gjælder jo livet. Dette er det dybere syn paa synd og frelse fra den: *det gjælder livet,* det er alvor, ikke leg, det er ikke bare en opvisning, vi har at udføre, en øvelse i farisæisk lovholden eller kristelige dyder, men en kamp for evigt liv og lykke. Og der kunde Kristus tage kampens sværeste lidelse i vort sted og give os sin seiersløn. Den «*straf*» Kristus led var følgerne af vor synd; disse følger kan kaldes straf, fordi de havde straffens formaal, at bringe os paa andre veie; ved at lide denne vor straf var det, at Kristus fik bragt os paa andre veie. Ja, at her en *uskyldig* maatte lide *for de skyldige* er den rene nødvendighed, det er det samme som: at den kjærlige maatte stifte fred blandt de hadende og skabe gjenkjærlighed i de kolde hjerter, der selv var ude af stand dertil. Kristi evige *fortjeneste* er det at han fandt nøglen til vor frihed gjennem lydighed mod kjærlighedslovens høieste krav. Og hans *retfærdighed* var ingen udvortes farisæisk

mønsterhellighed, der knapt kan dække dem selv, end si andre, men at han stod uplettet og hæderkronet paa sit livs fuldbragte verk, verdensopgaven, der paalaa hvert menneske, nemlig at frelse sin egen sjæl og de andres, hvilke «du skal elske som dig selv». Kan vi tale om en evig retfærdigheds krav, saa tilfredsstilles den ikke ved ringere. Men denne Kristi retfærdighed er jo *eo ipso* at godskrive vor konto. (Men herom, om retfærdiggjørelsen kanhænde en anden gang).

Hvad Jesus fremstiller som lovens krav og sin lære, navnlig dette om at lide uret, finder vi igjen hos Peter og Paulus som formaninger; og naar vi med forsoningen som et verk for øie ser, hvorledes disse formaninger slutter sig til læreudviklingen hos disse apostle, saa kommer enheden mellem Jesu forkyndelse og apostelen Paulus's for dagen.

Hele bibelen er skreven af jøder og bærer det jødiske sprogs klædedragt og den jødiske tankegangs stempel. Naar ikke bare ordene bogstavtro oversættes og begreberne omskrives med de dertil svarende i vort sprog, men naar vi gjennem beskrivelsens billede og form trænger gjennem til sagen selv, saa vil denne som en kjendsgjerning, en realitet kunne fremstilles for os om end med andre ord og begrebsformer, dog mere træffende og indlysende.

Hovedsagen og det nye for mig er, at vi betragter forsoningen som et verk; ti saalænge vi opererer med blotte begreber, begreber, der savner enhver tilsvarende realitet, eller hvis tilsvarende reale indhold er os ubekjendt saasom «Kristi fortjeneste», stedfortrædende lidelse, forsoning ved den uskyldiges død, eller tilregnet retfærdighed, staar vi den største fare for at tulle os bort i imaginære størrelser og irrationelle ligninger. Er derimod forsoningen et verk, en virkelighed, saa vinder alle disse begreber en virkelig forstaaelse for os, et reelt indhold. «Det aabenbare er for mennesker, det lønlige for Gud».

Vi venter en ny tid, som skal afløse og udnytte den forgangne periodes, pietismens, syn; vi er alt oppe i den. Vi ønsker os ikke nogen gammel eller ny rationalisme. Hvis rationalismen, som der paastaaes, ikke var kristendom, saa er den ikke noget led i Kristi kirkes udvikling. Men vi maa da finde et nyt navn for menighedens kirketid i 18de—19de

aarhundrede, i modsætning til pietismen før og efter. Den nye tidbølge kan intet menneskebud holde tilbage ligesaalidt som Knud den mægtige formaadde at holde flodbølgen tilbage ved sit kongebud.

Vi ber Gud i naade bevare den kommende tid for rationalismens udskeielser; men det sker ikke ved at forkjetre og med anatema drive den nye tids mænd til yderligheder. Det sker meget mere ved at nytte de nye tiders strømme til at frugtbargjøre, klargjøre, nyttiggjøre os den kristendommens skat, som aldrig ruster, men vel kan mere eller mindre skjules af menneskelig lærdoms støv. Hvad vi venter er rationelt missionsarbeide, rationel menighedspleie og en rationel teologi, *den rationelle kristendoms tid.*

Høgsfjord præstegaard pr. Stavanger.

Ragnvald Gjessing,
fhv. jødemissionær.

„EUGEN ONEGIN" OG VERDENSSMERTEN.

(Af S. Holst Jensen).

II.

Med «Eugen Onegin» holder verdenssmerten — men rigtignok kun i udartningens uægte form — for fuldt alvor, med faner og klingende spil sit indtog i den russiske poesi, efterat den først har gjennemvandret Vesteuropa, hvor Byron har været dens store profet og bannerfører, fulgt af mænd som *Alfred de Musset, Heinr. Heine og Giacomo Leopardi.* Den er forøvrigt ikke bare et moderne fænomen. Salomos ord: der er intet nyt under solen, gjælder ogsaa om verdenssmerten. Den er, vi kunde næsten si saa gammel som verden og vil visselig aldrig i menneskeslægtens udviklingshistorie komme til at indregistreres blandt overvundne og forældede standpunkter. Den vil atter og atter vende tilbage og gjøre sig gjældende, særlig i historiens mørke tider, naar skuffelse, mismod og haabløshed lægger sig over sindene ved synet af de svegne løfter, de uopfyldte drømme og de knuste idealer. Og i virkeligheden er det vel neppe et eneste dybere og høiere anlagt menneske, uden at det har kjendt den. Det er i saa maade sandt, hvad en tysk tænker udtaler: «I en verden, der er fuld af tusen modsigelser, er det kun fiskeblodsnaturer, kun fødte filistre, som uden kamp og uden smerte naar frem til en fattet resignation» [1]). Selv en saa kjærnesund og harmonisk natur som Goethe har derfor ogsaa følt og oplevet denne smerte, om end kun som et forbigaaende gjennemgangsstadium.

Verdenssmerten er den uendelige melodi, der snart stærkere, snart svagere slynger sig i sitrende rytmer gjennem hele verdenssymfonien. Hvad er det andet end dens toner, som klinger os imøde i prædikerens tungsindige variationer over

[1]) *Heinrich von Treitschke: Historische und politische Aufsätze,* Leipzig 1865, side 321.

det trøstesløse tema: Forfængeligheders forfængelighed! Altsammen er forfængelighed! Forfængelighed og higen efter vind, og der er ingen fordel under solen. Eller i brahmanismens metafysiske dogmer og i buddhismens praktiske filosofi, dette den moderne pessimismes forunderlige præludium, hvor livets opgave og forløsningen fra livets smerte søges i selvbevidsthedens tilintetgjørelse, i individualitetens og personlighedens opløsning i nirvana. Eller naar vi hos det glade og livsbejaende grækerfolk gang paa gang hører de dybeste klager over menneskelivets jammer, de stærkeste forsikringer om det unyttige og resultatløse i al menneskelig stræben og en vemodig paakaldelse af døden som den eneste befrier og læge. Selv *Homer*, hos hvem vi dog finder det glade hellenske liv fremstillet i dets svulmende og sprudlende fylde, dets rige og glansfulde herlighed, er ikke fremmed for denne stemning. Hvem erindrer ikke det skjønne sted, hvor Zeus tilraaber Akilles' heste, som staar der sørgende over Patroklos' død:

> Ak, hvi gav vi eder, I stakler, til konningen Peleus?
> Han er en dødelig mand, men I hverken dø eller ældes.
> Mon for at friste den kval, de usalige mennesker udstaa?
> Thi blandt skabninger alle, som aander og kryber paa jorden,
> Blev dog ingen en haardere lod end mennesket tildelt[1]).

Og *Sokrates* er i dyb og inderlig overensstemmelse med Homer, naar han siger i «apologien»: «Jeg har nemlig den tro, at hvis en skulde udvælge denne nat, den, i hvilken han sov saaledes, at han ikke engang havde et drømmesyn, og saa stille de andre baade nætter og dage i sit eget liv op til sammenligning med denne nat og derpaa efter overveielse sige, hvor mange dage og nætter han havde levet bedre og behageligere i sit liv end denne nat — ja, saa tror jeg, at ikke blot ethvert jævnt almindeligt menneske, men selve den store konge[2]) vilde finde, at disse var snart talte i modsætning til de andre dage og nætter[3]).

[1]) Iliaden, 17, 443 flg., Wilsters oversættelse.

[2]) Perserkongen, som grækerne gjerne holdt for det lykkeligste af alle mennesker.

[3]) *Platon: Sokrates' forsvarstale*, oversat af M. Cl. Gertz, 2den udg. Kjøbenhavn 1895, side 68.

Fra de græske tragikere vilde man kunne hente en hel blomsterkrans af lignende udsagn. Jeg skal her kun anføre det gribende sted af Sofokles' «*Ødipus i Kolonos*», hvor koret synger:

Hvo som ønsker af liv et længere maal
og agter for intet et kort,
i ham skal der ses,
at hans sind pleier daarskab.
Thi som dagene vokser i tal,
trænger sorgernes vrimmel
alt mer dig nær,
og ikke du mættes
førend i Hades,
naar loddet dig træffer,
uden bryllupsfest, uden sang, uden dans,
og døden tilsidst.

Aldrig at være født er af ønsker det første;
og naar du lever,
er et andet af ønsker, snarest at gaa
didhen, hvorfra du er kommen.
Thi naar ungdomsrusen river dig hen,
letsindig i daarskabers hvirvel,
hvo tumles da ei evig af angst?
Alle trængsler dig følge:
Drab, opstand og tvedragt, kamp, strid og had;
og endelig naar dig
den forhadte, kraftløse, ensomme, venløse alderdom,
hvor alle plager huses tilhobe.

Sku her dit jammersliv, ei mit alene!
Som nordlig strand rystes vidt
af vintervovens slag,
saaledes ryster dig
ulykkers vilde bølgekast,
evig forfølgende,
fra solens nedvei,
fra dens opgang,
fra middagens straale,
fra nordstjernens blink [1]).

Ogsaa blandt de græske lyrikere er der flere, som anslaar de samme tungsindige akkorder. Navnlig epigramma-

[1]) «*Ødipus i Kolonos*», vers 1260—89, Dorphs oversættelse.

tikeren *Posidippos* og fremforalt den gnomiske elegiker *Theognis fra Megara*, af hvem vi har disse mærkelige distika:

> Det, som er menneskets ypperste held, er aldrig at fødes,
> ikke den lysende sol eller dens straaler at se;
> men, er man endelig født, da hurtig i døden at ile
> og under høien af jord sove den evige søvn [1]).

Det er interessant at se, hvor fuldt fortrolig en af middelalderens største aander er med verdenssmertens symptomer, for hvilke han har fundet levende og konkrete udtryk. Det er humanismens store apostel og renæssancekulturens udødelige grundlægger *Petrarca*, denne forunderlige overgangsskikkelse, som staar der paa grænseskjellet mellem to i sit inderste væsen saa grundforskjellige tidsaldre, tilhørende dem begge og derfor saa splittet og fuld af indre tvedragt, det første moderne menneske, som han med rette er blit kaldt. Denne indre dobbelthed og spaltning hos Petrarca kommer frem i alle hans skrifter og ikke mindst i dem, som især har gjort hans navn berømt, hans italienske digtninger, men fremforalt i hans bekjendelser, bogen «*Secretum; de contemptu mundi; de conflictu curarum suarum*». Denne mærkelige, for kjendskabet til Petrarcas indre udviklingsgang og de vekslende faser i denne eiendommelige naturs sjælehistorie saa betydningsfulde bog indeholder en række af fingerede dialoger mellem ham selv og kirkefaderen Augustin, hvem han ligesom gjør til sin sjælesørger og skriftefar. Han skildrer her som sin personlige lidelse hin ældgamle, dybe og inderlige følelse af utilfredsstillethed, af misfornøielse med al egen stræben, af længsel efter befrielse fra de trykkende lænker, og af den fuldstændige afmagt til at bryde ud af fangenskabet. En følelse, som han med et oprindelig fra Seneca laant udtryk gir navn af *acedia* [2]). «Hvo kan», udbryder han, «tilfulde skildre min

[1]) *S. S. Meisling: Digte fra oldtiden*, 5te hefte, Kjøbenhavn 1830, side 143.

[2]) *Acedia* eller *acidia* betyder egentlig sorgløshed. Hos de katolske moralteologer betegner det den last, som er modsætning til dyden *caritas*, nemlig trægbed og ulyst til det gode og ligegyldighed derfor. Se *Thomas Aquinas: Summa Theologiæ* 2. 2 qu. 35 a 3: *Acedia est tristitia de bono spirituali, in quantum est bonum divinum.* Sign. *J. Schwane: Handbuch der kathol. Moraltheologie*, I pag. 113.

livslede, den bestandige væmmelse, dette uværdige og forvirrede kredsløb, denne trange og smudsige krog, hvori jeg lever?» Augustin siger, at Petrarcas klager er uberettigede, hans triste og bitre stemning er en sygdom, som vil kunne læges ved ydre midler. Der mangler ham kun et stille, ensomt sted til meditation og arbeide. Men Petrarca gjendriver ham. Hans lidelse er en dyb indre smerte. Den kan ikke heles ved udvortes midler, kan ikke stilles ved velmente raad, ikke fordrives ved aandelig beskjæftigelse. Saa længe hjertet slaar, kan denne vunde nok gjøres mindre smertefuld, men aldrig gro igjen.

Trods den indgrodde forfængelighed, som er et af de karaktertræk, der mest skjæmmer Petrarcas ellers saa straalende billede, er hans verdenssmerte dog ægte. Han er i meget en forløber for *Hamlet,* «denne udødelige pessimist, som i sin berømte parade-monolog saa omtrentlig spiller det jordiske smertesorgels hele register igjennem»[1]).

Den *moderne* verdenssmerte, saaledes som den i litteraturen kommer tilsyne under restaurationstiden med dens filistrøse reaktion, der nødvendigvis maatte avle en stor skuffelse og bitterhed hos alle dybere gemytter, som havde drømt frihedens gyldne drømme, har vistnok sin største repræsentant i Byron. Men den, der fuldest og dybest, vi kan gjerne si i hver eneste blodsdraabe er gjennemtrængt af den og har git den det mest patetiske og energiske udtryk, er «de ulykkeliges digter», italieneren *Leopardi,* denne fornemme klassiske aand, en af de fineste og dybeste kjendere og tolkere af Petrarca, om hvem han i flere af sine poesier, navnlig i den herlige ode «*All'Italia*» og endnu mere i det gribende digt «*Il sogno*», saa slaaende minder. Ingen af den nyere tids digtere har blodigere haanet og grusommere sønderrevet alle illusioner, ingen har sterkere forkyndt, at den eudæmonistiske lyksalighedslære er løgn og bedrag, og at smerte og savn, skuffelse og ulykke ifølge den tragiske verdensordens ubønhørlige lov er menneskets uundgaaelige lod. Digte som «*Il passero solitario*», «*La vita solitaria*», de skjønne canzoner «*Bruto*

[1]) *Hieronymus Lorm: Der Naturgenuss. Eine Philosophie der Jahreszeiten.* Berlin, 1876, side 41.

minore», «*Alla sua donna*», «*La ginestra*», det pragtfulde «*Il risorgimento*» med de forunderlig bløde, bølgende rytmer, det af smertelige erindringer graadtunge mindedigt «*A Silvia*» og fremforalt det rystende farvel til den siste illusion «*A se stesso*», er i saa henseende enestaaende i litteraturen.

Naar den danske æstetiker Emil Rasmussen siger om Leopardi, at hans «betydning er at staa som en stedse vaagen, uovervindelig protest mod den forbryderske livsanskuelse, man kalder optimisme, mod alle dem, som holde lommetørklædet for næsen, naar de gaa hen over kloaken, mod dem, som ikke ville se livets tunge sider, for med frelst samvittighed at kunne unddrage sig forpligtelsen til at raade bod paa de mange brøst»[1]), da finder disse ord sin anvendelse paa den ægte verdenssmerte overhodet. Den er optimismens og dens *couleur de rose*-betragtnings nødvendige korrektiv. *Men de gjælder ikke om den uægte.* Her er det ikke den evig uopløselige verdensgaade, som er smertens aarsag. Den store, almindelige verdenslidelse er kun en maske, hvorunder man koketterer med sin egen personlige lidelse, sit eget selvsyge jeg's jammer, denne blaserthedens væmmelse og ækelhed ved livet, som er overmættelsens naturlige og uudeblivelige følge, bærmen paa bunden af det tømte bæger. Og af den slags weltzchmerz har der, især siden verdenssmerten begyndte at komme paa mode, været og er der den dag idag mere end nok. «Gratiernes uartige yndling» *Heinr. Heine* har her ikke liden skyld paa sig. Der er hos denne lyrikens store mester altfor meget af den uægte og forlorne «Schönthun» med egen smerte, af blaserthedens pikante aroma, af attitude, poseri og aplomb. Og ekkoet heraf kan vi fornemme helt ned til vore dage i den baudelaireske satanisme og dekadencens hysteriske jegdigtning.

En stor og velgjørende modsætning til den heineske og efterheineske ordinære genre er den noble og stolte pessimisme, der kommer tilorde hos en saa adelsbaaren aand som *Aug. von Platen,* og de dybe smertesskrig, der trænger sig frem fra

[1]) *Emil Rasmussen: Giacomo Leopardi som menneske, digter og tænker.* Kjøbenhavn, 1900, side 252.

Nik. Lenau's forpinte bryst, denne ideelle, høitstræbende, men overordentlig sensitive natur, som led saa stærkt under den skjærende modsigelse mellem sine frihedsidealer og reaktionens obskurante lysrædhed. Og her træder ogsaa en anden lysende og høist eiendommelig skikkelse fra den nyere tyske litteratur, et skarpt, udpræget karakteransigt fra denne litteraturs portrætgalleri, os imøde. Det er den hos os næsten ukjendte *Hieronymus Lorm,* Tysklands betydeligste pessimistiske digter [1]). Hans virkelige navn er *Heinrich Landesmann.* Fra sin tidligste ungdom har han været berøvet baade hørelsen og synet. Han lever endnu, 80 aar gammel, i Brünn hos sin søn, der er læge. Selv filosof og tænker er han meget paavirket af buddhismen og af filosofiens Byron Arthur Schopenhauer. Som Schopenhauers filosofi er en negation af «sansåra», omskiftelsernes og skinnets, ønskernes og smerternes verden, saa er Hieron. Lorms poesi den dystre kommentar til Frankfurterprofetens «Welt als Wille und Vorstellung».

At der hos *Byron,* den første, som gav verdenssmerten et mægtigt og virkningsfuldt udtryk i den moderne litteratur, ogsaa var adskillig blaserthed, er utvilsomt. Hans vilde ungdomsliv hævned sig i en tidlig afstumpethed for livets tillokkelse, dette sygelige element, som altid lammer den poetiske livsnerve, hvor det faar eneherredømmet. «*Childe Harold*» maa vistnok siges at være den digtning, hvor hans verdenssmerte har faat mest af dette blaserthedens farvepræg. Overmættelsens livsækelhed og *horror vacui* kommer der ofte frem, undertiden endog paa en melodisk og gribende maade. Saaledes i strofer som disse:

> Yet to the beauteous form he was not blind,
> Though now it moved him as it moves the wise;
> Not that Philosophy on such a mind
> E'er deign'd to bend her chastely awful eyes:
> But Passion raves itself to rest, or flies;
> And Vice, that digs her own voluptuous tomb,

[1]) Han er ogsaa bekjendt som litterær kritiker. Af hans romaner er «*Gabriel Solmar*» den betydeligste. Hans novelle «*Aagerkarlens datter*» og romanen «*Havets datter*» er oversatte paa dansk.

Had buried long his hopes, no more to rise:
Pleasure's pall'd victim! life-abhorring gloom
Wrote on his faded brow curst Cain's unresting doom [1]).

Og endnu mere i den berømte sang til Inez:

Nay, smile not at my sullen brow;
Alas! I cannot smile again:
Yet Heaven avert that ever thou
Shouldst weep, and haply weep in vain.

And dost thou ask what secret woe
I bear, corroding joy and youth?
And wilt thou vainly seek to know
A pang even thou must fail to soothe?

It is not love, It is not hate,
Nor low Ambition's honours lost,
That bids me loathe my present state,
And fly from all I prized the most;

It is that weariness which springs
From all I meet, or hear, or see:
To me no pleasure Beauty brings;
Thine eyes have scarce a charm for me.

It is that settled, ceaseless gloom
The fabled Hebrew wanderer bore,
That will not look beyond the tomb,
But cannot hope for rest before.

What Exile from himself can flee?
To zones, though more and more remote,
Still, still pursues, where'er I be,
The blight of life — the demon Thought.

Yet others rapt in pleasure seem,
And taste of all that I forsake:
Oh! may they still of transport dream,
And ne'er, at least like me, awake!

Through many a clime 'tis mine to go,
With many a retrospection curst;
And all my solace is to know,
Whate'er betides, I've known the worst.

[1]) *Childe Harolds Pilgrimage* 1, 83.

What is the worst? Nay, do not ask —
In pity from the search forbear:
Smile on — nor venture to unmask
Man's heart, and view the Hell that's there[1]).

Men overalt i «*Childe Harold*» som i Byrons digtning i det hele møder vi blaserthedens neutralisation. Den har aldrig faat overmagten over hans genius, der altid er gaat som seirherre ud af kampen med den personlige jegsyges zerrissenheit. Derfor ser vi ham ikke alene med begeistring og i de herligste farver male naturens skjønhed, men stadig hæve sig til et videre og videre historisk syn. Hans verdenssmerte faar bestandig mere almengyldig karakter. Hans jeg udvikler og udvider sig mer og mer til det almenmenneskelige. Dets smerter og lidelser, forhaabninger og drømme blir hele menneskehedens. Det 19de aarhundredes store problemer speiler sig i hans digtning. Den urolig omflakkende, livstrætte ridder, den af spleen lidende engelske lord forvandles til en entusiastisk talsmand for frihed og menneskerettigheder. Han blir skaberen af den moderne politiske lyrik. Hans patos og hans af lynende harme dirrende og funklende rytmer har virket vækkende og inspirerende paa mænd som *Victor Hugo, Casimir Delavigne, Alfr. de Musset, Wilh. Müller, Zedlitz, Anastasius Grün, Platen, Alfr. Meissner, Georg Herwegh* o. a. Man behøver kun at tænke paa den sistes af ungdommelig frihedsfølelse glødende «*Gedichte eines Lebendigen*» og Platens «*Polenlieder*», der hører til det mest gribende i hans om antiken og ikke mindst om Sofokles saa ofte mindende lyrik.

Man misforstaar aldeles Byrons store moderne epos «*Don Juan*», der mere end noget andet af hans verker gir os et kompendium af hans natur som menneske og kunstner, af hans forunderlig sammensatte væsen med dets tærende verdenssmerte og overmodig jublende livslyst, dets skepsis og dybe troslængsel, dets bitre menneskeforagt og inderlige medfølelse og sympati med den lidende og blødende menneskehed, naar man bare vil gjøre det til en sensuel-humoristisk epopee à la Ariosto. Det er nemlig i sin dybeste grund, som Georg Brandes overmaade rammende bemerker, «et

[1]) *Childe Harolds Pilgrimage* 1, 84.

lidenskabeligt tendensdigt, fuldt af harme, haan, trusler og opraab, med lange, gjentagne, gjaldende stød i revolutionens krigslur. — — — I «Don Juan» findes natur og historie som i «Faust» natur og metafysik; her er menneskelivet udfoldet i sin bredde som i «Faust» sammentrængt i en personifikation, og det hele verk er foster af en indignation, der for alle tidens stores øine her skrev sit: Mene, Tekel, Upharsin»[1]). Og det gjælder baade om «Don Juan» og «Childe Harold» som om Byrons weltschmerz-digtning overhodet, hvad den bekjendte tyske filosof og nationaløkonom *Eug. Dühring* siger: «Hvormeget end Byron oprøres over den aandelige, politiske og sociale tilværelses misere, og hvormeget end denne jammer kan fylde ham med foragt, saa antar hans mørkeste tvil dog aldrig skikkelsen af en blivende fortvilelse eller endog en sløv resignation, men forvandler sig tvertimod stedse paany til den stærke positive villen og til den faste overbevisning, saaledes som det er særeget for den profetiske genius. Er end hans digtninger i sin form dels uvilkaarlig, dels med hensigt afpassede efter aarhundredets blandede og regelløse bevægelse, saa er dog den røde traad, som drager sig gjennem dem, kjendelig for enhver, der er istand til at forstaa den personlige livs- og frihedstrang hos en mægtig natur, som ikke ligger under for noget anfald af pessimisme. Byron holder sig paa det sunde livs høider, ogsaa der, hvor han synes at lege romantisk med dets mørke»[2]).

Den blaserthed, som leilighedsvis kommer frem hos Byron, er hos mange af hans disciple og efterlignere blit kronisk. De Childe Harold'ske og Don Juan'ske efterdigtninger bærer de tydeligste symptomer deraf. Og blandt dem alle kanske isærdeleshed «*Eugen Onegin*». Det er neppe nogen altfor streng dom, naar *Rudolf Gottschall* udtaler om den russiske Don Juan, at han er «en blaseret helt af den slaviske verden, som, beruset af den europæiske civilisations skum, koketterer med sin katzenjammer»[3]). «Sammenstiller

[1]) *G. Brandes: Naturalismen i England,* side 503.

[2]) *Eugen K. Dühring: Der Werth des Lebens.* 3 Aufl. Leipzig. 1881. Side 31 flg.

[3]) *Rud. Gottschall: Litterarische Charakterköpfe.* Bd. I. Leipzig. 1870. Side 19.

man», siger Brandes, «Don Juan» i sin fantasi et øieblik med dets russiske affødning «Eugen Onegin», da føler man i det engelske digt naturens og historiens havbrise des stærkere i modsætning til verdenstonen og den politiske uformuenhed i den russiske digtning» [1]). Byrons jeg er ikke bare det snevre egoistiske *ego*. Det assimilerer sig, smelter sammen i dyb sjælelig, sympatisk inderlighed med alt, hvad menneskeligt hedder, alt hvad der lever og aander i mennesketilværelsen. Det ruger ikke i syg selvbeskuelse over sin egen individuelle jammer. Men dets smerte er smerten over al den jammer, som stønner og skjælver gjennem hele menneskeslægten. Det er verdenssmerten i dens ægthed og idealitet. Hos Puschkin derimod er den kun en brutal personlig jegdyrkelse.

[1]) *G. Brandes: Naturalismen i England,* side 503.

I første afsnit af afhandlingen *«Eugen Onegin og verdenssmerten»* forekommer følgende trykfeil:

Side 70, linje 10 fra oven staar: *skummer,* skal være: *skummar.* Samme side, note [1]) staar: *budoir,* skal være: *boudoir* og note [2]) staar: *8, 10—12,* skal være: *1, 8. 10—12.*

Side 77, linje 9 fra oven staar: *ikke de alene,* skal være: *ikke dem alene.*

Side 78, linje 9 fra oven staar: *hända,* skal være: *hände.* Samme side, linje 13 fra oven staar *ungsmö,* skal være: *ungmö.*

Side 83, linje 15 fra neden staar: *vakra,* skal være: *vackra.* Samme side, linje 13 fra neden staar: *mot,* skal være: *mod.*

HEIM TIL GUD.

Nokre tankar um det kristelege i kristendomen, ved *Peter Hognestad.*

I heimen der hyggjer sig barnet best,
til heimen vil ungdomen stunda.
Ivar Aasen.

Utvandrar og heimføding.

Heim er eit fagert ord; og naar me høyrer det eller nemner det, grip det vaart hjarta med underleg magt. Just no tonar det so lokkande og dragande for oss som aldri fyrr, og alra helst naar det fær klinga i si fulle rike norske form: heim. Det lokker og dreg som halvgløymde barnesongar, og syng for mange med ein sorgblanda tone.

For ei stund sidan hadde me ei utvandringstid, daa me skulde reisa «ud over de høie fjelde»; for i heimen var alt «saa knugende, tærende trangt». Røyster utanfraa møttest med vaar lengting, og mange let seg draga og reiste burt — burt fraa heimlandet til utlandet, burt fraa heimekultur til framand kultur, burt fraa heimemaalet til det framande, burt fraa barnetrui til den frie tanke, burt fraa gamalt livssyn til nytt.

Store menn gjekk fyre, og storhopen fylgde etter. Me som ikkje kunde fylgja, sat etter som nokre stakkars heimfødingar. Me totte mest me laut skjemmast, avdi me ikkje kunde fylgja med tidi. For alle heldt det for ei skam aa vera heimføding.

Men no er det kome til ei vending. Utvandrararne kjem heim att. Hjaa oss nordmenn syner det seg i ei national heimreisning; folket vil heim att til seg sjølv, heim til sitt eige tungemaal og til sin eigen kultur. Heimemaalet lokkar og ropar fraa fjell og dalar, me vil gjerne høyra det reint og fagert, og det tek til aa verta etterspurnad etter — heimfødingar, som endaa hev si norske tunga uskipla og ufalska. I det nationale er heimfødingen soleis ikkje lenger vanvyrde som fyrr.

Me kan og tala um ei religiøs heimreising og det ikkje berre i vaart land, men kring um i den store kulturverdi. Den frie tanke er ikkje lenger so lokkande som fyr. Dei store profetar tek til aa verta trøytte menn og lengtar heim, og mange tek seg fyre og gjeng heim. Me høyrer det um store diktarar fraa Frankrike og um fleire menn her i Nordlandi, som Jørgensen, Strindberg og Garborg. Og gjenom vaar ungdom gjeng mange stader ei sterk draging til Gud.

Det er ein stor naade aa faa liva i ei slik heimreisningstid. Utferdi fører folk paa skilde vegar, heimreisi samlar. Og det fylgjer gleda med. Me kann her bruka det ordet Bjørnson ein gong hev sagt: «Man føler en egen glæde, som naar nogen mødes paa veien hjemad». Det er gleda for utvandraren og det er gleda for oss heimfødingar, som fær helsa vaare brøder velkomne heim att. Me torer vona at det vil ganga i det religiøse som i det nationale. Folk vil hava meir tid og tolmod enn fyr til aa høyra paa ein heimføding. For det vekkjer gamle minne heimanfraa.

Heimfødingen kann fortelja um heimen. Og det er rart med utvandraren som hev vore burte ei stund, han hev gjerne gløymd mykje. Ja det hender sume, at dei hev vondt for aa finna heimen att. Var det ingen heimfødingar, kunde mange verta gangande all sin dag og leita etter «den burtkomne faderen».

So gildt det er aa sjaa folk paa heimveg, kann me likevel ikkje slaa oss til ro med det. Endaa kann det vera eit spursmaal, om utvandrararne verkelig vil naa heim. Ogso heimvegen kann verta til ein avveg.

Til oss nordmenn maa det daa segjast, at dersom det skal lukkast med vaar nationale heimreising, maa me halda fram med den religiøse. Utan Gud vil vaart folk ikkje finna heim til sig sjølv. Vaart store nationale maal maa difor vera dette: Heim til Gud, heim til deg sjølv!

Vegen til Gud.

Det skulde no vera ei gamall sanning, at vegen til Gud gjeng gjenom Jesus Kristus. Men denne sanning hev ikkje alltid like stor magt.

Jesus segjer sjølv: «Eg er vegen og sanningi og livet; ingen kjem til Faderen utan ved mig», Joh. 14, 6. Ein annan stad segjer han: «Meg er gjevi all magt i himmelen og paa jordi. Gakk difyr og gjer alle folkeslag til mine læresveinar», Matt. 28, 18. Og apostelen Peter segjer um Jesus: «Ikkje er det frelsa i nokon annan; for ikkje er der helder eit anna namn under himmelen, gjeve millom menneskje, som me kann verta frelste ved», Apostelgj. 4, 12.

Her ser me Jesus og hans apostel halda fram, at kristendomen er den einaste sanne religion. Og ei sterk tru paa dette høyrer med til ein sterk kristendom.

Stundom hender det at denne trui veiknar, so kristne folk reknar andre religionar for jamgode med sin eigen. Soleis var det i den rationalistiske tid, og soleis er det oftast i dei andelege utvandringstider. Ein vil vera kristen, men reiser burt fraa heimetufti. Det vert ein tunn og veik kristendom.

Etter slike veike tider kjem dei sterke heimreisningstider, daa folk søkjer inn att til ein livande kristendom. Daa vert ein driven til rekneskap for si tru. Kva fyremun hev kristendomen framfyre andre religionar?

Ei slik rekneskapstid hev me i vaare dagar. Det syner seg at tyskaren professor Harnack med si bok um «Kristendomens væsen» hev rørt ved spursmaal som brann i mange hjarto. Men just av denne boki ser me og at storhopen endaa ikkje er komen lenger enn paa heimveg til kristendomen.

Uppgjerdi vert i vaare dagar vidare og større enn nokar tid fyrr. For heile verdi vert dregi inn. Det store folkehavet er urolegt. Stride stormar fer til og fraa, og store bylgjur reiser seg. Det ser ut som me snart skulde faa det siste avgjerande storslag i den striden millom Asia og Europa som gjeng som ein raud traad gjenom soga fraa gamall tid.

Det kann nemnast mange storslag i denne strid: millom perserar og hellenarar, millom Rom og Carthago, millom dei hunnisk-mongolske og dei germaniske folk. Kultur og religion hev blanda seg som stridsemne. Den religiøse sida kom sterkt fram i striden mot muhammedanarne, baade under Karl Martel og under krosferderne. Det var ein strid millom muhammedanisme og kristendom.

Striden i vaare dagar ser ut til aa koma fraa kolonial-

politiken, men den djupaste grunnen vert visst ogso no religiøs. Ein strid millom kristendomen og de høgste asiatiske religionar. Det er det siste tak som kristendomen lyt taka, fyrr han vinn heile verdi.

Dette hev skapt den sterke missionsrørsla millom den studerande ungdomen. Og det hev vakt dei mange spursmaal um kristendomen: Kva rett hev kristendomen til aa vera allheimsreligion? Kva er det som skil honom fraa andre religionar? *Kva er det kristelege i kristendomen?*

Me reknar kristendomen for vegen til Gud. Dei andre religioner vil og vera veg til Gud, og i visse maatar er dei det og. Men so er det oftast noko gale med vegen, so han ikkje fører fram. Det kann bera fram eit stykke til den sanne Gud, men ofte stansar det paa halvvegen med noko som ikkje er Gud. I lengdi maa det daa syna seg, kva for veg som ber lengst fram. I den livande soga skal religionarne syna si magt.

Kristendomen hev alt synt si magt til aa driva fleire religionar reint burt, soleis den gamle græsk-romerske og den nordiske. I dei fyrste 500 aar etter Kristus vart romerriket kristna, og i dei næste 500 aar dei germaniske folk. Siden hev kristendomen sendt sine missionærar til de ville folkeslag i andre heimsbolkar, og det eine folk etter det andre hev lagt seg under Kristus.

Kva skil er der so paa kristendomen og desse andre religionar?

Den græsk-romerske og den nordiske religion stansa for snart paa vegen til Gud. Deira Gud var ikkje yver jordlivet, men han var sjølve jordlivet. Religionen kom til aa binda til jordlivet. Gleda i eit rikt jordliv var det høgste maal. Dei hadde eit ljost optimistisk syn paa jordlivet.

I livet førde desse religionar til, at alle vilde njota livet og riva til seg sjølv, so mykje som raad var. Det vart til eit liv i sjølvkjærleik med vanvyrdnad for andre. Dei heldt trælar til arbeid, hata framande folk og kalla dei barbarar, og dei var hardhjarta mot fiendar.

Kristendomen tok det falske optimistiske glim burt, og synte korleis jordlivet verkelig var: forgjengeligt og fullt av synd. Jordi er forbanna for menneskjet skuld, 1 Mos. 3, 17.

«Elska ikkje verdi, og ikkje dei ting som er i verdi. Verdi og hennar lyst forgjengst», 1 Joh. 2, 15. Alt i verdi er tap, ja skarn mot kunnskapen um Kristus Jesus, Fil. 3, 8. «Kva gagn hev eit menneskje, um det vinn all verdi, men tek skade paa si sjæl?» Mat. 16, 26. Dei kristne er ikkje av verdi, men er utvalde av verdi, Joh. 15, 19.

Kristendomen gav heimen ein jordlivspessimisme, og det maa so vera med den religion som skal føra til Gud. «Dei som er friske, treng ikkje til lækjar, men dei som hev vondt», Mat. 9, 12. Denne jordlivspessimisme løyser fraa verdi og søkjer Gud høgre uppe.

Til jordlivspessimismen svarar ein himmel-optimisme. Himmellivet var verdt aa traa etter, ikkje jordlivet. Og himmellivet hadde sine serlege lover, som no skulde førast inn i jordlivet: Du skal ikkje elska berre deg sjølv, men din næste. Denne skal du soleis ikkje rekna for ein fiende som du skal kappast med um aa riva til deg mest mogelegt av verdi. Nei du skal sjaa honom som ein broder i den store liding, hava medynk med honom og hjelpa honom, som du sjølv er hjelpt av Gud.

Broderkjærleiken var den mest synlege nye frukt av kristendomen. Denne broderkjærleik hev dei nyare kultursamfund vedkjendt seg som samfundslov, og mange stygge flekkjer fraa gamletidi er komne burt. Trældomen er avlyst, fiendar er ikkje reint rettslausa, det høyrer til god uppseding, at ein ikkje skal lata seg tena, men tena andre.

Kristendom og buddhisme.

Med sitt nye livssyn hev kristendomen vunne ein tridjepart av heile mannaætti. Og det er dei kristne folkeslag som er førarar i kulturen. Men tvo tridjepartar av mannaætti er endaa ikkje kristne, og ein tridjepart av folketalet paa jordi høyrer til ein religion som ser ut til aa eiga det beste ved kristendomen. Denne religion er *buddhismen*, ein religion som er 500 aar eldre enn kristendomen og gjennem eit sterkt missionsarbeide hev breidt sig ut til kulturfolki i Asia.

Kulturberararne i Asia og Europa stod soleis med kvar sin religion, og kvar av desse tvo religionar hev 1/3 af manna-

ætti med sig. Korleis vil det sjaa ut, naar desse tvo religionar skal tevla um prisen?

Som kristendomen hev sin Kristus, so hev buddhismen sin Buddha. Det var ein kongsson, som livde i India 500 aar fyre Kristus. Han var i alle maatar ein som folk flest vilde kalla eit lukkelegt menneskje. Som kongsson hadde han det godt og kunde njota livet som han vilde. Men han saag djupare enn dei fleste. Han saag at jordlivet var ikkje verdt aa njota, for det var fullt av sorg og ulukka. Sidan for han burt fraa far og mor og kona og barn, og fraa all herlegdomen i kongsgarden, og livde ute i skogen som ein fatig munk. Han vilde i kjærleik ofra heile sitt liv til beste for dei lidande menneskje, og han fekk andre med seg til aa ofra seg sameleis.

Buddha lærde som Kristus at jordlivet var ulukkeligt paa grunn av synd. Han lærde og at syndi var eigenvilje, og at frelsa var eit nyt liv i kjærleik til andre menneskje. Ja det skulde mest sjaa ut som Buddha hadde endaa rikare kjærleik enn Kristus. For medan Kristus heldt seg til menneskje, tok Buddha ogso dyri med. Han preika kjærleik til all den livande skapning.

Kann kristendomen hava nokon rett til aa driva *denne* religion burt? Eller skulde kristendomen vinna yver alle andre religionar og deila verdi millom seg og buddhismen? Nei det kann kristendomen ikkje vera med paa. Naar Jesus hev sagt at *alle* folkeslag skal vera hans læresveinar, kann han ikke nøgja sig med halvparten eller tvo tridjepartar.

Men kva rett hev daa kristendomen til aa vinna yver buddhismen? Jau, retten ligg i det, at kristendomen kjenner frelsa *av naade.*

Naar ein spør kor ein skal finna kraft til aa ofra sitt liv i kjærleik, svarar Buddha: I deg sjølv skal du finna kraft, sjølv skal du arbeide deg ut or ulukka og syndi, *du skal frelsa deg sjølv*

Her er ikkje tale um frelsa av naade. Ja Buddha lærde at det ingen personleg Gud var til, og soleis hadde han ikkje ein gong bruk for bøn til Gud.

Sidan hev dei gjort Buddha til gud, og det kann paa

dette grunnlag vera rett nok. Skal menneskjet vera sin eigen gud, kann det høgste menneskje gjerne vera den høgste gud.

Kristendomen segjer ikkje berre at det er jordlivet som ligg i synd og vesaldom men at ogso menneskja ligg hjelpelaus i den same vesaldom. Difyr maa menneskjet faa frelsa som ei gaava av Gud — av naade.

Til den buddhistiske jordlivspessimisme er her lagd ein personpessimisme. Buddhismen hev nok slege ned dei avgudsbilæte som optimistarne reiste kring i jordlivet. Men i mannsens eige hjarta stend den verste avguden att, det er trui paa seg sjølv. Denne verste og siste avguden er det just som kristendomen vil taka burt.

Ein mann fraa det buddhistiske Siam skal hava sagt: «Alle religionar kann ein samla i tvo klassur, slike som kallar paa andre magter, liksom born skrik etter foreldri, og slike som finn hjelp i sin eigen ande». Det er rett sagt, og kristendomen vil slett ikkje hava noko imot aa høyra til fyrste klassa etter denne deiling. Me kann berre minna um det ordet av Kristus: «Utan at de umvender dykker og verdt som born, kann de ikkje koma inn i Guds rike». Naar ein kjenner seg hjelpelaus som barnet, daa er ein mogen for Guds rike.

Liksom buddhisme og kristendom ser ulikt paa grunnlaget for frelsa, ser dei og ulikt paa endemaalet. Kristendomen lovar det ævelege liv i Gud, buddhismen lovar den ævelege daude i Nirvana. Baade kristendomen og buddhismen segjer at menneskjet ikkje maa liva etter sin eigen vilje. Baae tvo vil at menneskjet skal døyda seg sjølv. Den kristne giv sin vilje fraa seg til Gud. Naar han døyder seg sjølv, kjem han til aa liva i Gud. Buddhisten hev ingen Gud aa giva sin vilje til, difyr kann han berre døy.

Det skulde vera rart um det ikkje laag gøymt ein god deil traass og eigenvilje i den buddhistiske sjølvnegting. Eg hugsar fraa eg var barn, naar eg hadde fenge tugt elder var leid for eit og anna, so kunde eg vera harm ei stund og springa og gøyma meg; ja eg kunde tenkja paa aa gøyma meg reint burt, so far og mor skulde faa sorg for meg og ljota leita etter meg. Vel visste eg at eg var hjelpelaus utan far og mor, men eg vilde tvinga dei til aa sakna meg.

Buddhisten tyner seg sjølv ut or den rauge verdi, som ikkje er verd aa liva i. Tru det ikkje kann koma av at han kjenner seg for god for verdi, han lyt helder gjera seg reint til inkje. Kanskje det likevel kunde vera ein og annan gud, som daa laut segja: «Ha, hvilke skjønne spildte kræfter!»

Naar kinesaren skal gjera sin fiende det verste han veit, hengjer han sig paa dørstolpen hans. Han drep seg sjølv til tort for ein annan Det maa ein vel kalla traass.

Medan buddhisten legg vegt paa det negative, aa avsegja seg sjølv, vil den kristne helder hava det positive, aa vera fyllt av Gud. Ein kann i grunnen ikkje naa det negative, aa avsegja seg sjølv og sin eigen vilje, minder det positive kjem til, at Gud fyller oss med sin vilje. «Korleis kann me lettast faa dette glaset tomt for luft?» spurde Moody ein gong tilhøyrarne sine. «Soleis», svara han sjølv, og slog glaset fullt av vatn. Lat Gud fylla deg, so man ditt eige burt.

I kristendomen maa Gud vera med baade som utgang, som veg og som maal. «Av honom og ved honom og til honom er alle ting», Rom. 11, 36. Menneskjet kann slett ikkje greida seg utan Gud. Kunde nokon koma til Gud av seg sjølv, turvte han ingen frelsar, men berre ein lærar til aa syna vegen. Men kann menneskjet ikkje koma sjølv til Gud maa det hava ein frelsar som kann draga til Gud.

Difyr lærer kristendomen ein *trieinig* Gud. Buddhismen lærer ingen Gud, og daa maa menneskjet etter denne tru heilt hjelpa seg sjølv. Jødedom og muhammedanisme lærer *ein* gud i *ein* person. Til denne Gud maa menneskjet koma sjølv, det maa frelsa seg sjølv ved sine eigne gode gjerningar. For det er ingen annan som kann draga til Gud.

Her ser ut til aa vera nær samanheng. Dei som ikkje trur paa ein trieinig Gud, læt menneskjet sjølv greida mykje av frelsa. Det finst og paa den kristna sida folk som paa pelagiansk rationalistisk vis lærer at menneskjet kann frelsa seg sjølv ved eigi kraft. Dei folk trur helder ikkje at Kristus er Gud, og at Gud er trieinig. Dei finn so lett noko utanfor Gud, som dei kann greida seg med. «Tidens guder er dens mænd».

Noko liknande maa me segja um den katholske kyrkja, og det er visst meir enn eit laust tilfelle, naar denne kyrkja

i sin samfundsskipnad likjeot so mykje paa den buddhistiske. Dei tvo samfund dyrkar baae tvo menneskjeavgudar, og frelsaren vert sett i skuggen.

Det kristelege i kristendomen er soleis just trui paa ein trieinig Gud og ein guddomelig frelsar som kann løysa oss bundne syndarar. Difyr var det med rette Athanasius sette dei tvo sidur so nær ihop: Kristus som Gud og Kristus som frelsar. Var ikkje Kristus Gud, kunde han ikkje helder vera frelsar.

Hermed heng det samen at kristendomen er so pessimistisk. Han trur ikkje paa jordlivet, han trur ikkje paa menneskjet naar det skal skiljast fraa Gud. Alt og alle er hjelpelause utan Gud.

So mykje sterkare vert daa den optimisme som samlar seg um Gud. Hev me Gud, so hev me alt.

Me kan sjaa dette sterkast hjaa vaar frelsar Jesus Kristus. Han kjende seg fast bunden til sin fader i himmelen. Det var ikkje sin eigen vilje han gjorde, men Faderen sin vilje. Det var hans mat aa gjera Guds vilje. Berre det saag ut til at han og Faderen skulde skiljast og faa kvar sin vilje, vart det til usegjeleg liding for honom. I Getsemane saag det ut, som Jesus skulde hava ein annan vilje enn Faderen. Daa sveitta Jesus blod. Paa krossen saag det ut til at Faderen vilde skilja seg fraa Jesus. Daa ropa Jesus i si høgste naud: «Min Gud, min Gud, kvi hev du forlate mig!»

I baae tilfelle saag det ut til at Jesu vilje og Guds vilje skulde skiljast. Men Jesus kunde ikkje vera til, utan han fekk gjera Guds vilje. *Han* kunde ikkje greida seg utan Gud.

Livet i guddomen maa vera slikt, at den eine person kjenner trong til dei andre. Gud vert dregen til Gud med kjærleikens sterke dragkraft. Gud kann ikkje liva utanfor Gud. Mannaætti fekk sjaa denne sterke dragkraft, daa Jesus livde paa jordi og vart dregen til Faderen.

Um menneskja segjer Augustin so sant: «Gud, du hev skapt oss til deg, og vaart hjarta er urolegt, til dess det fær kvila i deg». Menneskja skulde vera med i den dragkraft som drog til Gud. Men ved synnefallet drog menneskja seg utor. Daa kom magnetkrafti burt og fanst berre i Gud.

Difyr var skaden ved syndefallet so stor, at han ikkje kunde bøtast, minder Gud kom inn i menneskja. Fyrst daa vilde magnetkrafti koma att. Gud maa draga til Gud.

Det personpessimistiske drag i kristendomen er so sterkt, at det reknar alle menneskje utanfor Gud for duglause til det gode. «Ingen er god utan ein, det er Gud». Jesus talar mest um kor sterkt han sjølv er bunden til Faderen. Men han nemner og kor lite menneskja magtast. «Ingen kann koma til Faderen utan ved meg». «Utan meg kann de ingen ting gjera». Og han set fram det hjelpelause barnet som fyredøme for dei kristne.

Den som gjeng mest inn paa det personlege frelsespursmaal, er Paulus, og han ser det likso personpessimistisk som Jesus. Menneskja kann ikkje fortena frelsa ved si gjerning. Alt maa vera av naade. Og frelsa er at me skal døy burt fraa oss sjølv, so Kristus kann liva i oss. «Ikkje eg liver, men Kristus liver i meg».

Siden er det Augustin og Luther som held den same meining sterkast fram. Og kvar gong kristendomen skal uppattnyast, er det dette som maa koma fram: Eg kann inkje gjera, Gud maa gjera alt. Den kristendomen som ser dette, kan tala so beintfram og greidt. Her er bruk for soning og retferdiggjering ved Kristus som det trauste grunnlag, og den som vil byggja paa dette grunnlag, maa umvenda seg og verta født paa nytt.

Filosofen Schopenhauer ser ogso kristendomen paa denne maate. Kristendomen er pessimistisk og kjem dermed i motsetning til den optimistiske jødedom. Den einaste bru millom jødedom og kristendom finn han i læra um syndefallet. Innanfor kristendomen er allslags pelagiamisme, baade den katholske og den rationalistiske, ei forfusking av den sanne religion. Det pessimistiske draget i den sanne kristendom tenkjer Schopenhauer maa vera eit laan fraa buddhismen, som han i grunnen set høgre enn kristendomen. Baae desse religionar er einige um at det til frelsa trengst ei umskaping. Viljen til aa liva maa verta umskapt til aa vera viljen til aa døy. Men kven skal daa gjera dette? Ja her er det, at pessimisten Schopenhauer ikkje er pessimistisk nok. Han segjer som Buddha: Du fær gjera det sjølv. Daa er det

ikkje aa undrast paa, at han set kristendom og buddhisme saman.

Nei, korleis theorier og meiningar vil forma seg, so maa det personpessimistiske drag faa raada fullt ut i den sanne religion. Det er just det kristelege i kristendomen, det som skil Kristus fraa Buddha. Gjeng ein burt fraa dette, gjeng ein til heidendomen.

Pessimisme er kjensla av tomleik. Naar ein kjenner jordlivet tomt, hev me kalla det jordlivspessimisme; kjenner ein seg sjølv tom og fatig, hev me kalla det personpessimisme. Aa kjenna syndi og sorgi og likevel vita raad og frelsa, det er religion. Men daa maa det vonde kjennast til botnar, elles kunde ein ræddast, at det inst inne var gløymt ei sorg som ingen visste raad fyre. Men kristendomen ser sorgi og ulukka og tomleiken heilt, heilt til botnar, og veit raad likevel. Fyrst det kann giva fred.

Naar pessimisme er kjensla av tomleik, kann me og segja at det er lengting etter aa fyllast. Difyr er pessimismen ein sannare veg til kristendomen enn optimismen. «Sæle er dei fatige i anden, for deim høyrer himmelriket til. Sæle er dei som syrgjer, for dei skal verta trøysta», Mat. 5, 3.

Lat oss bruka eit bilæte paa tri slags religionar.

Ein mann hev dotte ned i ei djup og myrk fjellskor, og der ligg han ille medfaren, so han ikkje kan røra seg. Daa kjem det ein mann uppe paa kanten og ropar: «Nei, kom upp til oss i sol og dag! Her er lystugt liv». Kva gagnar det mannen dernede? Men soleis gjer den græsk-romerske gudelæra.

Ein annan mann kjem og ser den sjuke. Han stig ned til honom i bergskori og talar venleg med honom. Sidan tek han paa og kravlar seg upp att og segjer til sjuklingen: «Sjaa her, soleis maa du ganga upp etter meg, so kjem du upp i sol og dag!» Kva gagnar det den stakkars mannen? Men soleis gjer Buddha.

Ein tridje stig ned i bergskori, tek den sjuke mannen paa ryggen og ber honom upp. Han syner ikkje so stor tiltru til sjuklingen som dei andre. Men han gjer det som betre er: Han bergar honom. Den som bergar soleis, er Jesus

Kristus. Det er det store, det evige ved kristendomen, at ein vert boren av Gud til Gud.

Heimveg og halvveg.

Kva skal me daa tru um dei religionar som ikkje er kristelege? Det same som Paulus etter Apostelgj. 17, 26 ff.: «Gud hev late alle folkeslag av eitt blod bu yver heile jordkringen og fastsett deim visse tider og landemerke fyr deira bustad, at dei skulde søkja Herren, um dei daa kunde leita seg fram til honom og finna honom, endaa han visst ikkje er langt burte fraa kvar og ein av oss».

Heidningfolks religion er deira leiting etter Gud. Det er slett ikkje det same, korleis dei leitar, for ikkje alle leitar like godt. Sume heidningreligionar synest vera vegar til Gud, andre snarare vegar fraa Gud. Og desse vegar, ofte uføre og krokute, synest hava sitt aa gjera i Guds rike. Berre folk vil fylgja vegarne heilt fram og ikkje stansar paa halvvegen. For daa kann jamvel den beste vegen verta rang.

Soleis gjekk det med jødedomen, daa han stansa og ikkje vilde lata seg føra lenger av Jesus Kristus. Soleis gjekk det og med katholicismen, daa han forherde seg mot det reine evangelium som Luther drog fram. Ogso innanfor openberringsreligionen er der vegar og utvikling. Jødedom og katholicisme var vegar til det fullkomne. Dei hadde endaa mykje falsk optimisme aa kvitta seg av med. Men daa det fullkomne kom, viste dei det fraa seg. Dei *vilde* nøgja sig med halvvegen. Vegen vart ein fiende av maalet. Den som eingong hev set det fullkomne og vist det fraa sig, han vert ein fiende mot det fullkomne.

Dette er faarlegt for ein religion. Den stade hesten som hev stansa midt paa vegen, er oftast stridare og stivare enn den som slett ikkje hev byrja paa vegen. Jødedomen var den nærmaste antichristus for Paulus, og paven i Rom var antichrist for Luther.

Det kristelege i kristendomen hev no tri religiøse fiendar hjaa oss, og alle desse tri er sams um aa taka noko av Guds æra og giva til menneskja, og soleis gjera menneskja til avgud. Desse tri fiendar er rationalisme, buddhisme og katholicisme.

Buddhismen hev verka paa dei tyske filosofar Schopenhauer og Nietzsche og dermed ikkje so lite paa vaart nyare aandsliv. Katholicisme og rationalisme verkar gjenom theologi og gjenom diktarar.

Rationalismen er heilt igjenom optimistisk, gjer menneskje til gud og tenkjer seg jordlivet som paradis. I vaart land er den rationalistiske synsmaate sterkt framhalden av diktaren Bjørnson i fleire bøker, som «Paa Guds veie» og «Over ævne II». Her kjem det fram ein naiv jordlivsoptimisme som stend mest i jamhøgd med den græsk-romerske heidenskap.

Diktaren Garborg kjem nærmare til buddhismen. Han er pessimist, men meir jordlivspessimist enn personpessimist. Hovedpersonen i «Den burtkomne faderen» finn hjaa seg sjølv krafti til aa vera god. Men han lyt og stydja seg til ein annan god mann, og me finn soleis ogso eit sterkt drag av katholsk autoritetsdyrking.

Det er elles aa merka at fleire fritenkjardiktarar som kjem heim att til kristendomen, vender seg til katholicismen. Det hev gjenge so med Johannes Jørgensen, med Strindberg og med Ola Hansson.

I grunnen er dette kanskje ikkje so mykje aa undrast paa. Fritenkjaren hev gjort menneskjet til gud, og som katholik fær han halda paa med si menneskjedyrking. Katholiken dyrkar menneskjeautoriteten, rationalisten vil gjera seg fri fra autoriteten og dyrka sitt eige individ. Den som hev dyrka seg sjølv og vorte trøytt av det, kastar seg gjerne fyrst under ein menneskjeautoritet. Det ser ut som han daa skulde koma lengst burt fraa seg sjølv; men det er ikkje so. Menneskjeautoriteten giv alltid litegrand med seg av æra til andre. Gud vil hava æra aaleine. Difyr maa ein smaaminka seg meir naar ein giv seg under Gud, enn under eit menneskje. Fraa tru paa seg sjølv til dyrking av store menn elder av store menneskjelege institutionar er ikkje langt stiget.

Her er ein djup og sterk samanheng millom rationalisme og katholicisme, endaa dei ofte ser ut til aa staa skarpt mot einannan. Og me kann gjerne taka buddhismen med. Naar det kristelege i kristendomen, det «at kvar munn skal tagna for Gud», ein gong læt seg kjenna som ei stormagt i

verdi, daa vil rationalistisk individ-dyrking slaa seg saman med katholsk autoritetsdyrking, og dei vil laana sig ei æventyrkaapa av buddhismen, og dei tri religionar vil reisa seg mot det kristelege i kristendomen. Daa hev me Antichristus, som alt hev funne sin store profet og fyretalsmann i Nietzsche.

Heimen er der barnet kann finna seg til rettes og trivast, barnet som liver i oss alle, um me vert aldri so gamle. Rationalismen er oftast hardhendt med barneheimen. Det var han som mana oss burt fraa barnetrui «ud over de høie fjelde» og ut «paa vidderne». Men no er me trøytte av dei kalde og snaude vidder som mannavitet førde oss ut paa. Barnet i oss græt og lengtar heim. Daa er det alle heimvegarne byd seg fram. Alle vil føre det lengtande barnet.

«Kom til meg, du trøytte sjæl», segjer buddhismen mildt. «Eg skal ikkje daara deg med aa leggja falskt glim yver verdi. Eg segjer deg sanningi, og eg giv deg kvild i Nirvana».

Aa for ei underleg dragande magt Buddha kann hava! Ei sanning som er gøymd og duld, kan kjennast som ein kjær ven, naar ho kjem att, um ho elles er aldri so beisk. Soleis er det med den sanning, at jordlivet i seg sjølv er fullt av sorg og liding. Den sanning læt sig dylja ei stund, men ho kjem att, sterkare og sterkare. Og Nirvana lokker og dreg med ei gaatefull magt. Det er visst ikkje berre Sivle som segjer til dauden:

> «Led mig ind til saligheden,
> hin den eneste jeg mere begjærer:
> Hvilen af hvilken jeg aldrig vækkes».

Det talar til noko hjaa barnet i oss, at me fær graata, graata yver oss sjølv som er so ulukkelege i denne faafengde verdi. Me fær hug til aa gjøyma oss burt, so ingen, ingen skal finna oss meir.

Buddha lokkar barnet, men narrar det stygt. Han krev mest, der det orkar minst, og giv det til slutt ei heimlaus æva der ingen fader er aa finna.

Daa skulde den katholske kyrkja helder hava meir aa giva. Ho ropar dei trøytte til seg, for ho tykkjest vera den rette heimen. Ho segjest vera gamall, alt fraa aposteldagarne ho hev den milde Guds moder, jomfru Maria; ho hev kloster

der den trøytte kann gøyma seg burt fraa verdi; ho hev prestar som tek seg av folket som umynduge born. Det er mange som trur at her er heimen aa finna. Og det vert ikkje godt, segjer dei, fyrr alle kjem heim til den rette moderkyrkja. Og dit vender seg mange trøytte menn.

Ja, den katholske kyrkja hev meir aa giva enn buddhismen, det er sant. Men ogso ho narrar barnet stygt, naar ho kallar seg den rette heimen. Ho var heimvegen ein gong, men daa Luther synte henne heimen, vilde ho ikkje ganga inn. Ho vilde helder byggja og bu paa landsvegen.

Etter Luthers tid er det jesuiterne som raader i romarkyrkja, og dei hev ført henne lenger fram i avgudsdyrking, menneskjedyrking. Dei hev paa det nærmaste gjort Maria til gud og paven til halvgud. Stig for stig hev dei vunne fram, alltid nærmare imot det antikristelege.

Stødt hev det synt seg, at den jesuitiske katholicisme kjem so lett til rettes med det naturlege menneskje. Paa reformationstidi heiter det at storadelen i Frankrike helder vilde vera katholikar enn hugenottar, for daa fekk dei fritt halda paa med sin stygge ulivnad. Fritenkjararne Voltaire og d'Alembert vilde helder hava med jesuitarne aa gjera enn med jansenistarne, som meir heldt fram den kristelege læra um synd og naade. D'Alembert sa, at jesuitarne var rimelege folk, som saag gjenom fingrar med andre og let dei hava sine tankar i fred, naar berre alt det ytre var i orden. So rimelege var ikkje jansenistarne, dei var barbarar som var verre enn dei engelske puritanar. Me ser at fritenkjararne godt veit kor det aalvorlege kristelege krav er aa finna.

No hev den jesuitiske katholicisme snart øydelagt dei romanske folk, og so prøver han attpaa aa koma inn i vaart land. Er her nokon faare for at han kann sleppa inn? Ja ikkje liten faare, just fordi det er slik løynd samanheng millom katholicisme og rationalisme.

Me saag nyst, at ein av vaare diktarar i eit dagblad spotta kristendomen og skrøytte av kor daarleg han hadde greidt seg til examen artium i kristendomskunna, og no hadde han reint gløymt det vesle han kunde daa, sa han. Dette tøvet kunde me gjerne læ aat, dersom diktaren berre var aaleine um det. Men han er ikkje det. Her er mange som

vil vera vel dana og godt upplyste folk, men i kristendom er dei svært vankunnige. For framtidi tyder det ikkje berre godt, at so mange vil hava vaar religionsupplæring i skulen mest berre til personleg paaverking av læraren, medan dei legg mindre vegt paa kristeleg kunnskap. I dei høgre skular skal soleis kunnskap i kristendom ikkje lenger vera examenskrav. Me takkar hjartelig for alt det liv og all den varme me kann faa inn i vaar religionsupplæring, men lat oss ikkje gløyma kunnskapen! I religiøs vankunna fiskar jesuitarne. Dei likar aa hava religiøst umyndige folk, og slike kann dei lett finna ogso millom folk av høgre stand.

Vaar folkeskule giv endaa god religiøs upplæring, og det giv eit godt vern mot katholsk paaverknad. Sume hev sagt, at religionen helst burde ut or skulen. Det vilde vera aa leggja mange av vaart folk til rettes for jesuitarne. Og slepp jesuitarne inn, kunde me slutta med vaar religiøse og nationale heimreis. Daa vilde me taka paa den vegen som Spania so tydeleg hev peika ut for oss.

Daa den tapte sonen skulde heim att til far sin, tenktest han til aa segja: «Lat meg vera som ein av leigefolket ditt». Men daa han saag korleis faren tok imot honom, fekk han seg ikkje til aa segja det han hadde tenkt. Men det hev vore mange andre burtkomne søner som hev halde fast ved dette: «Lat meg vera som ein av leigefolket ditt». Dei vil ikkje ganga inn i heimen, fyrr dei hev gjort godt all si illgjerning, hev fortent aa koma inn att. Slike folk gjeng til den katholske kyrkja. For denne kyrkja hev same meining, same traass. Berre ho likjest meir paa den heimeverande sonen. Han kjennar seg og i grunnen som tenar, endaa han visst ikkje vil vera ved det. Han tykkjest hava tent i mange aar, men ikkje fenge løn nok. Difyr er han vond og vil ikkje ganga inn. Dei tvo, som *vil* vera utanfor faderhuset, dei høver godt saman.

Katholicisme, buddhisme og rationalisme, dei byggjer seg tjeldbuder ute paa vegen, og meiner at dei er heimkomne. Hev nokon rett til aa ropa dei lenger heim? Ja, den retten hev vaar lutherske kyrkja. Der kann sjæli finna heilt heim til barnefred med Gud, der fær me lov til aa vera heimfødin-

gar fullt ut. For ei velsigning det er aa vera fødd og uppveksen i ei evangelisk kyrkja!

Men daa maa den lutherske kyrkja ikke tulla seg burt i rationalistisk individdyrking, som ho so ofte hev gjort. Dei segjer at Luther gjorde oss frie fraa autoriteten, og at det var hans største gjerning. Men det er ikkje sant. Luthers største gjerning var at han gjorde os frie fraa oss sjølv. Han løyste barnetrui burt fraa oss sjølv, so ho fekk samla seg um Gud.

Som evangeliske kristne er me ikkje rædde for aa kallast heimfødingar. Me reknar det for vaar store adelskap i denne heimlause tid, at me veit kva heim er. Me kann reisa som andre i framande land og tankar og syner, men me tarv ikkje tumla oss burt, daa heimen alltid fylgjer med oss. Me vilde gjerne det skulde finnast noko ved oss, som fekk folk til aa segja: «Denne er fødd der», Ps. 87. Dei burde ikkje vera i tvil um, kor me var ifraa.

Kristne folk av rette heimfødingslag hev fenge ei stor uppgaava av Gud. Dei skal syna kva det er aa bu i Gudsheimen og so halda døri til denne heimen, den store naadedøri, opi. Nokon maa gjera det.

Naar livsens vetter kjem med kulde og storm, daa plar dei sjølvgjorde tjeldbuder paa landsvegen blaasa ned. Elles synest landevegslivet vera so fritt; der bur ein, so det minner um friluftslivet burte fraa Gud. Men naar huset blæs ned, er det mange som nyttar den siste stund fyre livskvelden til aa koma seg inn gjenom den rette heimedøri til Gud. Og daa fær me segja det var vel, um han so budde si meste tid paa landsvegen, naar han likevel til sist fann den rette heimen

Maatte no den religiøse heimreis føra til, at me fekk ein stor flokk av kristne heimfødingar, som vil bu i kyrkjeheimen og halda naadedøri opi. Vel er det gjerne so i livsens medgang, at mange ikkje vil vera heima, dei vil prøva seg eit stykke paa vegen, prøva si eigi magt. Men um me vert mange eller faae heima, det fær vera det same, lat oss berre halda heimedøri opi!

EN GAMMEL BERETNING FRA DET 11TE AARHUNDREDE OM NORGE.

(Ved Th.).

Den ældste mere udførlige skildring af de nordiske lande af udlændinger er vistnok den, som tyskeren mag. Adam af Bremen har leveret i sit værk, «De hamburgske og bremenske Erkebiskoppers Handlinger», og som omfatter tiden fra Ansgar omkr. 845 til Adelberts død 1072. Skjønt egentlig bestemt til at være en personalhistorie kan dette i mange henseender saa mærkelige og interessante skrift, der ogsaa har været oversat flere gange baade paa tysk og dansk, tillige betragtes som en fuldstændig kirkehistorie for Norden. Som bekjendt stod nemlig de nordiske lande i kirkelig henseende under den bremenske erkebisp lige fra Ansgar's tid, indtil erkebispesædet for de tre lande oprettedes i Lund 1104. For Norges vedkommende varede dog ikke denne Lunds overhøihed længe, da det allerede i 1152 fik sin selvstændige erkebispestol i Nidaros.

Forfatteren har delt sit værk i fire bøger; af disse indeholder de tre den egentlige historie, den fjerde derimod er en slags beskrivelse over Norden eller som det hedder i overskriften «Nordens Øer». Her skal vi kun nærmest dvæle ved den skildring, som gives af *Norge,* dets natur og indbyggere, og denne er, som man vil se, i mange dele just ikke meget smigrende. Om forfatteren selv ved vi kun, at han blev kaldt til Bremens høiskole 1068 som *magister scholæ,* omtrent det samme, som vi vilde kalde skolemester eller overlærer, og at han faa aar efter begyndte paa sit værk, som han afsluttede omkring 1075. Han synes at have været en for sin tid kundskabsrig mand med dyb interesse ogsaa for de kirkelige forholde. For at samle oplysninger baade i historisk og geografisk henseende angaaende de nordiske lande sees han at have gjort en reise til Danmark, hvor han henvendte sig

til ingen mindre end kongen selv, Sven Estridssøn, da han sandsynligvis antog, at denne maatte kunne give bedst besked. Vi ser ogsaa af hans skrift, at kongen modtog ham paa det venligste og meddelte mangt og meget angaaende Norden. Men medens forholdene fornemmelig i den tyske del af Bremerstiftet, om hvilke forfatteren kunde søge oplysninger fra første haand ved selve erkesædet, i det hele og store er nøktern og upartisk skildrede, saa synes derimod netop den 4de bog, hvor fornemmelig kong Sven har været hans hjemmelsmand, at lide af mange uefterretligheder, og allermindst har nok de geografiske kundskaber om hans nærmeste nabolande været kongens stærke side. Maaske har heller ikke danskekongen *villet* give nogen upartisk beretning om dette land og folk, med hvis krigerske konge Harald Haardraade han i flere aar havde ligget i strid; denne var da netop falden paa sit tog til England. Naar vi derfor træffer paa en hel del fabelagtige og skrønemæssige fortællinger, hvad Norge angaar, saa er grunden ikke forfatterens mangel paa sandhedskjærlighed eller lyst til at opvarte med eventyr, men det er andres fortællinger, som han som oftest i god tro gjengiver.

Efter at have berettet, hvad han ved om Danmark og Sverige, gaar forfatteren over til at omtale Norge med de ord: «Da Norge er det yderste af alle lande paa jordens klode, kan vi ogsaa passende anvise det den sidste plads i vor bog» og søger da straks ved en randbemærkning at vise, at han ikke er ukjendt med indbyggernes fortid, idet han i denne anfører, «at fra de normanner, som bor hinsides Danmark (det er i Norge), udgik de normanner, som bor i Frankrige, og fra disse har Apulien (nedre Italien) modtaget et tredie hold normanner. Dette Normannien», hedder det videre, «bliver nu af de nyere kaldt Norge». Om dets beliggenhed ved mag. Adam kun, «at det strækker sig til den yderste nordlige himmelegn, hvoraf det ogsaa har sit navn. Det begynder ved det saakaldte baltiske havs fremspringende klipper; derpaa bøier det sin ryg mod norden, strækker sig som en bue ved randen af det fraadende ocean og sætter omsider sin grændse der, hvor den trætte verden ophører, nemlig ved de 'riphæiske bjerge'» (et navn, som mester Adam har hentet fra de ældre romerske forfattere, han har benyttet).

Derpaa fortæller han os adskilligt, som for en del vistnok kan have sin rigtighed, og deriblandt, at dette Norge «paa grund de haarde bjerge og den umaadelige kulde er det ufrugtbareste af alle lande paa jorden; det er blot skikket til fædrift». «Kvæghjorderne tilbringer paa arabisk vis en lang tid af aaret i ørkenerne. Af dette kvæg lever man nu saaledes, at man bruger melken til føde og ulden til klædning». Men, mener forfatteren, «derved opfostres da ogsaa de gjæveste stridsmænd, der, ukjendt med den blødagtighed, som et lands frugtbarhed gjerne fører med sig, oftere angriber andre end de selv forstyrres af noget angreb. Med svenskerne bor de fredeligt sammen uden nogen avind; derimod angribes de undertiden af de ligesaa fattige danske, dog ikke ustraffet». Ved at omtale dette tapre stridbare folk kommer han ind paa dets førnævnte vikingeliv, men mener, at det nærmest er deres ufrugtbare og fattige land, som er grunden til dette, idet de, som han siger, «drevne af mangel paa livets fornødenheder, gjennemstreifer al verden som vikinger og hjemføre fra alle lande ofte det rigeste bytte og bøder derved paa deres eget lands fattigdom».

Men saa glæder han sig over, at hin barbariske tid nu er forbi, thi siger han, efterat dette folk har tilegnet sig kristendommen og dermed en ædlere dannelse, har det lært at elske fred og sandhed og istedet for som før at tage, hvad der ei var deres, saa bortgiver de nu af villigt hjerte og med rund haand af, hvad de har. Og medens de før alle tilsammen var hengiven til onde trolddomskunster, saa bekjende de sig nu med apostelen til Kristus og ham korsfæstet. «Tarvelig fremfor alle dødelige, satte de høi pris paa sparsomhed og nøisomhed i mad og drikke som i al anden levemaade».

Herfra undtages dog dem, der bor længst mod nord «ved oceanets bredder». Der skulde man endnu paa forfatterens tid være saa stærk i trolddom og galdresange, at man roste sig af at vide og kunne give besked om, hvad ethvert menneske rundt om i hele verden foretog sig. Ved mægtige besværgelser forstod man ogsaa derhenne at mane havets uhyrer op paa land, «og hvad skriften beretter om trolddom, det var for disse en let sag at udføre». Som vi ser var det ikke smaating, man gav sig af med i denne del af landet, men

saa var det da ogsaa et eget folk, som boede der og da især det saakaldte smukke kjøn; thi der nord, især i de vildeste fjeldegne, har forfatteren ladet sig fortælle, at kvinderne var skjæggede og de mest fremtrædende, medens mandfolkene derimod sjelden lod sig se, men holdt sig skjult inde i skovene, hvor de havde sin bolig. Deres sprog var da, som vi kan tænke os, heller ikke af de mest udviklede, «men bestod mere i at skjære tænder end i ord». Deres klæder var dyrehuder.

Men saa trøstes vi med, at der ogsaa i Sveriges nordlige egne og de disse nærmest tilstødende strækninger i nord og øst er det ingenlunde bedre, men heller værre, og hr. Adams skildringer af disse trakter med deres beboere kan næsten bringe haaret til at reise sig paa en skikkelig nutidens svensk norrlænding eller finlænder, naar han tænker paa sine aner. «Der er store ørkener», hedder det, «hvor sneen falder dyb, og hvor skarer af menneskelige uhyrer gjør veiene ufremkommelige. Der er amazoner, der er hundehoveder eller folk, som bærer hovedet paa brystet, og hvis sprog var en blanding af tale og gjøen. Der er endvidere cykloper med kun et øie, samt de af en gammel forfatter omtalte himantopoder, der hopper om paa kun et ben. Der er ogsaa de, hvis føde er menneskekjød, og som man ligesaa ugjerne omtaler, som man omgaaes dem».

Saa faar vi høre om «skridfinnerne» i det nordlige Norge og Sverige, at de i den dybeste sne løber hurtigere end vildtet (naturligvis er det paa sine skier), samt at de ikke kan leve foruden sne og kulde. Der er da ogsaa en overflod af vildt, saasom urokser, bøfler og rensdyr. Ligesaa er Norge det eneste land, hvor der er sorte ræve og harer, hvide maarer og hvide bjørne, hvilke sidste lever under vandet; det samme skulde efter forfatterens mening ogsaa være tilfældet med uroksen. Men deroppe blandt skridfinnerne i Norge findes der ogsaa noget andet forunderligt. I Paulus's longobarderkrønike har nemlig forfatteren læst den troværdige beretning, at «i nordens yderste egne blandt skridfinnerne» henligger i en grotte ved oceanet 7 mænd som i dvale, om hvilke meningerne er forskjellige; nogle siger, at de skulle prædike for folkene henimod de sidste tider. Andre fortæller, at af de 11 000 jomfruer kom nogle didhen, og at denne skare blev

tilligemed skibene begravne under et bjerg, hvor der sker jærtegn. Det er tydeligvis helgenerne paa Sælløy, St. Suniva og hendes følge, der her sigtes til og som i mester Adams kildeskrift er bleven forvekslet med St. Ursulla og de 11 000 jomfruer.

Efter disse mere eventyrlige beretninger faar vi en noksaa interessant liden bemærkning om Nidaros, det senere Trondhjem, paa Adams tid. «Byen», som han betegner som Norges hovedstad, «er prydet med kirker og gjæstes af mange folkefærd», skriver han. «Her hviler den høisalige kong Olaf martyrs legeme, og indtil denne dag lader Herren ved hans grav de største helbredelsens jærtegn fuldbyrdes. Derved strømmer folk fra de fjerneste egne her sammen, idet de er fast forvisset om hjælp ved denne helgens fortjeneste». Magisteren giver da ogsaa de valfartende pilegrimme, som ønsker sig derhen, en veiledning om, hvilken vei de helst bør tage, naar de er komne saa langt som til Danmark, for lettest at naa frem

Mest er dog forfatteren at stole paa, naar han omtaler de kirkelige forholde, thi her behøver han ikke at ty til sin høie velynder kong Sven, men kan søge oplysninger hos den bremenske erkebiskop. Ved at omtale geistligheden og bisperne fra Haakon gode til Harald Haardraade synes han ikke rigtig at like, at de første prester og bisper var engelske. Paa et andet sted i sin bog faar da ogsaa Harald Haardraade, hvem han kalder en nidding, høre ilde, især fordi han tillod bisperne at modtage sin indvielse enten i Frankrige eller England istedetfor hos erkebiskopen i Bremen, «der fra det apostoliske sæde i Rom ene var befuldmægtiget dertil». Forøvrigt fornøier han sig ordentlig i at afmale samme kong Harald med saa mørke farver som vel muligt, saa at den, som ikke vidste bedre, nærmest maatte tro, at han var en vild hedning. «Harald», hedder det saaledes blandt andet, «overgik alle tyranner i grumhed. Mange kirker har han forstyrret og mange kristne er af ham bleven henrettede». Hans tapperhed maa han dog lade vederfares ret, naar han tilføier, «at han som en mægtig og seiersæl mand vendte tilbage til sit fædreland efter tidligere i Grækenland og Skytiens egne at have kjæmpet mod barbarerne. Men heller ikke senere

hvilede han nogensinde fra krig, men var Nordens lyn og alle de danske øers svøbe».

Nu, det er vistnok sandt, at den myndige Harald havde vist sig lidet medgjørlig ligeoverfor den bremenske erkebisps fordringer; dennes sendebud havde han haanlig afvist og bedet det bare pakke sig bort, idet han lod de ord falde, at han ikke vidste nogen anden, der var ret erkebisp og havde noget at sige i Norge end han selv, Harald Sigurdssøn. Paa grund heraf sendte da ogsaa snart pave Alexander kongen en skrivelse, hvori det paa det alvorligste paabødes ham at vise ærbødig lydighed saavel mod Hans hellighed i Rom som mod hans vikar erkebispen i Bremen. Trods alt, hvad der blev gjort i saa henseende, lykkedes det dog ikke den bremenske erkestol at haandhæve noget supremati over Norges geistlighed, saalænge Harald sad paa tronen. Det er derfor ikke saa underligt, at mag. Adam udtaler sig saa bittert om denne konge, hvem han vistnok heller ikke just havde hørt rose af danskekongen Sven.

Derpaa omtales de i Vesterhavet liggende øer, der var befolket fra Norge og tildels underlagt dette rige. «Hinsides Norge, dette nordligste af alle lande paa jorden, finder man ei mere nogen bolig for mennesker, men kun en gyselig udsigt over det uendelige ocean, der omgiver hele verden». Men i dette ocean ved dog mester Adam, at der findes en mængde «ikke uberømte» øer, der alle ligger ligeoverfor Norge, og at de fleste af disse ligger under dettes herredømme. Men om beliggenheden forøvrigt er han i vildrede. *Ørkenøerne* ligger saaledes hos ham i ly mellem Norge, Britannien og Hibernien og «kan derfor spotte det brusende havs grusomhed». Fra «Norges hovedstad» Nidaros kunde det naaes paa en dag. *Færøerne* og Hjaltland synes han at slaa sammen med dem. Hvad det kirkelige angaar, saa glemmer han ikke at berette, at skjønt disse øer før stod under engelske eller skotske bispers ledelse, saa er deres bisp nu paa forfatterens tid efter pavens befaling indviet af den bremenske erkebisp.

Dernæst er det *Island*, som mester Adam kalder Thule, og som han synes at have ligesaa lidet bekjendskab til som de øvrige øer. Alt, hvad han ved, er naturligvis gjennem andre, men det værste er, at dette i flere tilfælde er lidet tilfor-

ladeligt. Om dette Thule hedder det, at det paa en «uendelig» afstand er afskaaret fra de andre øer og lande. Dette Thule, som endog de romerske forfattere har omtalt, er det, som nu hedder Island paa grund af isen, «som gjør oceanet fast». Der er ogsaa flere forunderlige naturfænomener paa denne ø; saaledes det, at «isen paa grund af sin ælde er sortladen og saa tør, at den brænder, naar man tænder ild paa den». (Det er formentlig de saakaldte brunkul, som de fortællende har forvekslet med is). En anden mærkelighed med isen derhenne er, at «den kan være baade glødende og dampende», en beretning, som aabenbart sigter til Islands vulkaner. Mærkeligt findes det ogsaa, at der ved sommersolhverv ingen nat er og ved vintersolhverv ingen dag. Indbyggerne, der nu «alle som én har iført sig Kristus», kan vor forfatter ikke noksom rose, især for deres tarvelighed, der vistnok efter vore begreber i saa henseende gaar vel vidt, naar det hedder, at man der bor i huler under jorden, hvor man har taget over sig og leiet under sig tilfælles med sine husdyr. «Paa denne enfoldige maade», siger han videre, «føre de et gudeligt levnet idet de nøies med naturens gaver og kunne med glæde samstemme i apostelens ord: Naar vi har føde og klæder, skal vi dermed lade os nøie. Sin biskop ære de som en konge, paa hans vink vogte hele folket. Vor erkebisp har ikke noksom kunnet takke Gud for, at dette folk i hans tid omvendte sig til Herren».

Men der er endnu flere og tildels store øer, som ogsaa forfatteren vil fortælle os om; deriblandt er da først Grønland, om hvilket vi faar den geografiske besked, at denne store ø ligger endnu dybere inde i oceanet i lige retning for Sveriges fjelde eller de riphæiske bjerge. Om indbyggerne har han hau hørt, at de af saltvandet er *grønagtige,* og deraf har da landet faaet sit navn. I levemaade ligner de islænderne, men deres grumhed er større, og deres rovgjerrighed er farlig for sjøfarende. Men saa glæder han sig over, at de nu ligesom islænderne har ladet kristendommen faa indgang hos sig.

Halogaland antager forfatteren ogsaa at være en stor ø, «der ligger Norge nærmere end de andre». Denne antagelse søger han rigtignok ved en randbemærkning for en del at rette

paa ved de ord: «Andre sige, at Halogaland er den yderste del af Norge, som grændser til skridfinnerne og er utilgjængelig formedelst fjeldenes og kuldens barskhed». Ogsaa der har man det særsyn, at solen midt om sommeren i længere tid er over jord, saa der da bestandig er dag, medens man om vinteren i ligesaa lang tid maa savne den. Dette er, siger han, for barbarerne noget særdeles besynderligt, som de ikke kan forklare sig, fordi de ikke er vidende om den rette grund. Denne søger da forfatteren at forklare. Men, mener han, netop denne uvidenhed er det, som har bragt hedningerne til at prise det land «helligt og saligt», der har noget saadant vidunderligt at opvise; man skulde efter dette næsten tro, at forfatteren har sat egnens navn i forbindelse med det tyske ord *heilig* eller det danske *hellig*.

Men den danske kong Sven, der havde givet ham saa mange oplysninger, har da ogsaa fortalt ham om opdagelsen af nok en ø i hint ocean. Den hedder Vinland, «fordi druerne vokser der af sig selv og afgiver den ypperligste vin». Men bag denne ø, forsikrede hans kongelige hjemmelsmand, fandtes der ei mere beboeligt land, thi alt, hvad der laa yderligere, var kun et frygteligt og uendeligt mørke. Dette havde ogsaa den sjøkyndige norske jarl Harald maattet erfare. Han undersøgte det nordlige ocean saalangt «indtil omsider verden for mandskabets øine tabte sig i sin yderste grændse. Da maatte han trække sig tilbage og slap med nød frelst fra afgrundens forfærdelige malstrøm».

Men endnu værre gik det nogle sjøfolk, der ligeledes gjorde en opdagelsesreise i disse forfærdelige farvande, og hvorom mester Adam har hørt sin erkebisp Adelbert fortælle. Det var nogle adelige herrer fra Frisland, rigtig sjøgaster forresten, der af videbegjærlighed tog sig for at lade det staa «nordover havet imellem Storbritannien og de andre øer paa den ene side, og Danmark og Norge paa den anden. Efter at have passeret Ørkenøerne, var der ikke land mere at øine; endelig naaede de efter lang seilads det «stivfrosne Island». De vedblev imidlertid paa lykke og fromme at seile nordover, idet de anbefalede sig Gud og den hellige Wilhad ivold. Men pludselig kom de ind i ishavets taagede mørke, der syntes dem ganske ugjennemtrængeligt. «Se», hedder det

videre, «da gik det vægelsindede oceans strømning tilbage til sine kilders lønlige udspring og med rivende voldsomhed drog den det fortvivlede mandskab, der nu ikke havde anden tanke end døden, hen til kaosdybet, som jo skal være det afgrunds svælg, hvori ethvert farvand, der stiger og synker, opsluges, og hvorfra det atter udspyes. Nu anraabte de kun Guds barmhjertighed om at antage sig deres sjæle; strømmen kom tilbage og bortdrev nogle af skibene og kastede de andre tilbage». De kom dog frelst fra denne overhængende fare ved at følge med strømmen. Men nu kommer forklaringen over denne skrækkelige naturbegivenhed, idet det noksaa troskyldigt hedder: «Man pleier at kalde dette for ebbe og flod», altsaa en af de ofte voldsomme strømsætninger i disse egne, der bevirkes ved tidevandet; men endnu var ikke deres gjenvordigheder forbi i disse gyselige farvande. De stødte nemlig uformærket paa en ø, der paa alle sider var omgivet af steile klipper, saa den lignede en fæstning. Her fik de lyst til at se sig om og gik iland. De traf paa folk, som selv ved middagstider krøb i skjul i underjordiske huler. Foran indgangen til disse laa en uendelig mængde kar af guld og andet kostbart metal. De tog da med sig af disse kostbarheder saa meget, som de kunde bære, og begav sig derpaa hurtig og vel tilfreds tilbage til deres skibe. Pludselig opdagede de bagved sig folk af en skrækindjagende høide og størrelse af det slags, som kaldes cykloper, og i spidsen for dem var der hunde af en usædvanlig størrelse. Disse jøtner satte efter skibsmandskabet og snappede endog én af dette, som øieblikkelig blev sønderrevet lige for deres øine. Resten slap imidlertid velbeholden ombord, skjønt de blev forfulgt af troldene lige ud i rum sjø med raab og støi. Efter disse mange viderværdigheder begav de sig paa tilbageveien og var saa heldig, at de omsider i god behold naaede Bremen, hvor de fortalte den høiærværdige erkebisp Alebrand fra først til sidst alt, hvad de havde oplevet, samt bragte Kristus og den hellige Wilhad takofre for deres lykkelige tilbagekomst.

Saaledes lyder beretningen om en i hin tid virkelig foretagen opdagelsesreise til de egne ved Ishavet, som vore forfædre kaldte Bjarmaland, og forsaavidt kan den have sin interesse; kun skade, at den, som vi ser, er forvansket og

udspækket med fabler om jøtner og trolde, enten nu dette er skeet af sjømændene selv eller af andre.

Vi slutter med at anføre noget af forfatterens egen vakre slutning af bogen om de nordiske øer og lande, hvori den fromme mand udtaler sin inderlige glæde over indbyggernes omvendelse til kristendommen og den forandring, som derved er foregaaet i deres hele liv. Denne for 8 à 9 aarhundreder siden givne skildring ogsaa af *vort* land og dets indbyggere slutter nemlig saaledes: «Lad os kaste et blik tilbage paa de danskes, norskes og svenskes fordum saa vilde folkestamme; den forstod, som den salige Gregor (den store) udtrykker sig, kun at fnyse paa barbarisk maal og har nu for længe siden lært at istemme til Guds ære sit halleluja. Se dette vikingefolk, der tilforn hærjede alle Frankriges og Tysklands egne, hvorom vi jo læser, det nøies nu med sine grændser, sigende med apostelen: «Vi har her intet blivende sted, men forventer et tilkommende og tror at skulle skue Herrens gode i de levendes land». Se hint saa gyselige land, der var utilgjængeligt under sin afgudsdyrkelse; det har nu aflagt sin oprindelige grumhed og oplader sig med kappelysten gjæstmildhed for sandhedens talsmænd. Der er afgudernes altre nedbrudte, der reiser sig kirker, og der er Kristi navn i alles munde. Ja dette er «omskiftelsen ved den høieste høire haand», dette den almægtige Guds ords ustandselige løb, at fra solens opgang til dens nedgang og fra nord til syd skal Herrens navn prises, og hver tunge skal bekjende, at vor Herre er Jesus Kristus til Gud Faders ære».

ET KRISTIANIABILLEDE.

(Et stykke virkelighed).

Fortæller man et eller andet grufuldt men sandt træk fra de fattiges og forkomnes liv, hvorledes det leves i udkanterne af Kristiania, blir man oftest mødt med forbausende, ja endog tvilende udraab: Kan det være muligt! Kan saadant ske her i byen, hvor der er saa megen godgjørenhed o. s. v. Og man blir simpelthen ikke trod.

Men det sker, og det sker meget ofte, og det vil vedblive at ske, saalænge de som lider nød, skal være henvist til andre menneskers tilfældige godgjørenhed.

Et af de mange exempler herpaa er den kvinde, hvis liv her skildres.

Hun hørte til de «smaa i samfundet». Sit livs historie fortalte hun mig. Det var ogsaa første gang, den kom over hendes læber. Overfor menighedens prest, som faa dage før havde været hos hende, havde hun været indesluttet og forbeholden, men for mig aabned hun hele sit forpinte hjerte, fordi jeg var — en kvinde.

Det sparsomme lys fra tagvinduet i det lille kvistkammer viste mig en udtæret skikkelse. Der laa hun, denne lidende, tæringsyge kvinde, med det blege ansigt, de store stirrende øine og et forhærdet, forstenet udtryk. Den knoklede haand, som hun rakte mig, var klam, hendes blik mistroisk og koldt. Prøvende sig forsigtig frem spurgte hun mig først om, hvem jeg var, hvorfor jeg kom o. s. v. Og da jeg sagde hende, at jeg havde hørt hun havde det ondt, og at jeg saa gjerne vilde hjælpe hende, mildnedes hendes udtryk og hun begyndte at fatte tillid til mig. Ofte avbrudt av tæringshosten, som med sine voldsomme anfald vilde kvæle hende, fortalte hun mig følgende:

Atten aar gammel begyndte hun sit ægteskab. Hendes lykke varte kort. Hendes mand begyndte at drikke. Dermed var al lykke og fred borte. Fra sit arbeide kom han beruset hjem hver aften, ja ofte ikke før langt paa nat. Brutal var han, mishandled hende endog. Fik han ikke sin vilje med det gode, brugte han vold og magt. Med drukkenskaben fulgte dens tvillingbror: fattigdommen. Saa gik aarene. Aarelange lidelser og kvaler. Hun fik elleve børn. Af disse døde syv mellem et- og to-aarsalderen. Alene lagde hun hver gang den lille i kiste, mens hendes mand sad ude paa kneiper og drak med kamerater. Under alt dette var hun taalmodig. Haabed altid det skulde bli bedre.

Men kalken var ikke tømt tilbunds endnu. Hendes søster, en fabrikpige, skulde logere hos dem. De skillinger hun betalte for sig, var jo en liden hjælp i fattigdommen. Den hjælpen skulde dog bli dyrt betalt. Hun havde længe *anet* sin mands utroskab, men at *være vidne* til den i hendes eget hjem og — med hendes egen søster, det orked hun ikke. Søsteren maatte bort. Men dette forbitred hendes mand. Hans raseri tog til, og hendes lidelser steg i forhold dertil. Da tænkte hun meget paa skilsmisse. Hun følte sig krænket i sit inderste. Den kvindelige stolthed, som man saa sjelden finder blandt de lavere lag, eied hun. Ja, jeg kunde ønske mangen en dannet kvinde en karakter som hendes. Men skilsmisse? Hun havde jo ingen vidner. For verden udenom havde hun holdt sin skam skjult, for det blir jo almindelig anset for en skam for den hustru, hvis mand er hende utro.

Nei — det fik bære eller briste. Gud vilde vel hjælpe hende — og det haab holdt hende oppe.

Der skulde dog snart bli en anden skilsmisse. Følgen af hans stadige drik blev delirium. Han blev bragt paa sygehuset. Der besøgte hun ham, talte med ham i hans faa lyse øieblikke, ikke haardt bebreidende, men mildt tilgivende. Han døde. Saa kom angsten for hans sjæls evige fortabelse over hende. — — —

Kalken var dog endnu ikke tømt tilbunds. Den sorg, som en mor maa føle over en *falden* attenaarig datter, skulde ogsaa bli hendes. Forføreren var en af Kristiania politis mest efterstræbte forbrydere, som leved paa rov, af tyverier

o. s. v. men var saa indøvet i dette sit haandværk, at man aldrig fik tag i ham. *Det* var altsaa den mand, som havde forført hendes datter og var far til det lille ynkelige væsen, som kom til verden. Aa — hvor hun haded ham!

Hun pleied og stelte den lille, delte smulerne, saalænge hun havde nogen, mens datteren kun brød sig lidet om barnet og «tog ud» igjen.

Et fald trækker saa ofte flere efter sig. Saaledes ogsaa her. To aar efter fik datteren atter et barn, — denne gang en anden far. Saa maatte hun reise til Amerika, tog det første barn med sig og overlod det nyfødte til bedstemoren. Men nu var dennes modstandskraft brudt. Al denne lidelse og sorg havde tæret saa længe paa hendes sjæls- og legemskræfter, — nu var intet igjen. Hidtil havde hun holdt sulten udenfor døren. Ved sit utrættelige slid og arbeide trods smaa kræfter havde hun ved vask og anden fortjeneste holdt den værste nød borte; men nu sad hun der med det lille svage væsen, mindet om hendes datters skam, og tre sønner, som allerede var begyndt «at ture» og «drikke», skjønt endnu kun omkring konfirmationsalderen. (Det var vel arv det, mente hun). Som «bæregutter» fra torvet fortjente disse lidt, men det forslog kun lidet. Det meste gik med til «drikken».

Det siste fortvilede middel: at ty til fattigvæsenet om hjælp havde altid staat for hende som en gru, men hvad skulde hun gribe til? Her gjaldt det jo først og fremst det lille væsen, som var blit hende saa kjært, ja kjærere end hendes eget liv. Selv kunde hun sulte, men barnet. — — —

Nei, hun maatte bøie sin stolthed. — —

Hvad svar tror du hun fik? — Ingen hjælp. Selv kunde hun arbeide, og barnet kunde «sættes ud» til fremmede for fattigvæsenets regning!

Nu brast hendes siste mod. Nu tabte hun al tro baade paa Gud og mennesker. Ja, hun blev saa bitter, saa haard. Alt blev til had, — had baade til Gud og mennesker. Hun mente at ha fuld ret til det. — — —

Nei, — før hun gav barnet fra sig til fremmede, før skulde baade hun og det sulte til døden. Og det gjorde hun. — —

Hun sulted, saa hun ofte maatte lædske sin tørre strube med lidt sukkervand — i draabevis! — — Det lindred. — — —

Og sulten blev til tæring. Den havde vel en god jordbund at gro i, efterat alle livets storme havde hærjet der og gjort ryddigt for den.

Saa blev hun liggende der, forladt, syg og hjælpeløs, og den lille i vuggen ved siden af hende, stirrende med de store øine, det egne blik i det blege ansigt, som er saa kjendeligt hos smaabørn, som faar «den engelske sygen» af vanrøgt og mangel paa næring.

Slig havde denne kvinde ligget i mange maaneder. I denne lange tid var hendes seng saagodtsom ikke stelt. Hvorledes den saa ud, kan ikke beskrives. Men den kone, som senere blev sat til at gjøre den ren, fortalte, at der «krøb mark» i den.

Paa gulvet foran sengen var lagt en avis, og ned paa denne spytted hun op af sine syge lunger.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Det havde rystet hende meget at fortælle mig sin lidelseshistorie. Hendes kræfter var udtømt, — men hendes sind lettet, og det haarde, bitre udtryk var mildnet, ja havde git plads for noget, der ligned et smil. — — —

Der blev nu sørget for pleie til hende. Og læge budsendt.

Da jeg kom igjen den følgende dag, havde lægen været der, konstateret tæring, skrevet recept og — *forlangt betaling!* Ja, havde endog talt haarde ord til den syge, fordi hun ingen penge havde. — — —

(De forlangte penge blev sendt ham).

Ved gode menneskers hjælp fik hun det nu bedre. Hendes sind blev blødgjort og mere forsonet. Hun vidste jo at det led mod hendes livs aften, at hun snart maatte dø. Men for at kunne dø rolig maatte hun først vide den lille i gode hænder — ikke i *fattigvæsenets.*

Efter mange vanskeligheder blev barnet optat i et pleiehjem, og efter vedkommende læges udtalelse anset som døden hjemfalden inden kort tid — som følge af sulten.

Den syge kvinde blev bragt paa sygehuset, hvor døden nogen tid efter som en velkommen ven endte hendes livs lange og mange lidelser.

Kort før skulde hun faa vide, at en af hendes sønner var havnet paa bodsfængslet.

Da først var kalken tømt tilbunds. *G. W.*

HVAD SKAL ET LANDS UNGDOM KRÆVE AF SINE DIGTERE?[1]

Jeg maa først med nogen faa ord forklare og retfærdiggjøre mit tema.

Jeg forudser nemlig, at man vil gjøre den indvending mod det: af digterne kan man ingenting kræve. En digter maa digte slig, som aanden driver ham.

Og det er sandt.

En digter maa digte slig som aanden driver ham. Men den aand som driver digteren, falder ikke saa uden videre ned fra skyerne. Den staar altid i pakt med den aand, som hersker i det folk og den tid digteren lever i. Det er derfor altid i mere eller mindre grad folket og tidsalderen som digter gjennem digteren. Han tolker det som rører sig dybest i folkets og tidsalderens indre. Men netop derfor nytter det at stille krav til digtningen. Saalænge de krav bare er en enkelt mands eller en liden kredses eller nogen faa og smaa kredses krav, saa udretter de naturligvis intet; men naar folket og tiden tilegner sig dem som *sine* krav, naar de bliver et alment og sterkt følt begjær, en levende folketrang, en tidens hunger og tørst, da føder disse krav tilsidst ud af sig en slig digtning som den der kræves. En tidsalder faar tilsidst den digtning som den hungrer efter.

Men hvorfor indskrænker jeg spørgsmaalet til ungdommen? Hvorfor spørger jeg ikke: hvad skal et folk, en tidsalder kræve af sine digtere? Hvorfor spørger jeg: hvad skal et lands *ungdom* kræve af dem?

Fordi ungdom og digtning staar i et særlig inderligt forhold til hinanden.

Vi ældre er saa temmelig størknet hver i vor form. Vi har gjort vore erfaringer, vi har tilegnet os vore anskuelser,

[1]) Foredrag for ungdommen, holdt i Kristiania, Lund, Kjøbenhavn og Göteborg.

vi har truffet vore afgjørelser for livet. Derefter øver vi vor kritik, vælger og vrager. Med os har digterne derfor ikke saa let for at komme nogen vei. De møder hos os ofte altfor lidet gehør.

Anderledes med ungdommen. Den kommer digterne imøde med hele sin nyvaagnede livstrang. Den vil have lys over livet. Den vil have idealer at leve for. Og den mangler erfaring. Den gribes derfor let, giver sig hen og rives med. De digtere som duer noget, har derfor let for at erobre ungdommen. De vinder den og behersker den med sin aandsmagt, og de præger dens karakter og bestemmer dens livssyn. Det er *gjennem ungdommen* at digterne gjør de dybe greb ind i folkenes aands- og hjerteliv og øver sin store indflydelse paa deres fremtid.

I og for sig er dette i sin orden. En ungdom saa gammelklog, at den ikke kan gribes af digtning, er en kjedsommelig ungdom, som giver lidet haab om en daadfuld manddom. Ungdommen *skal* gribes af digteriske tanker og syner. Derved skal den vinde livsindhold. Derved skal ogsaa det nye som holder paa at bryde frem i tiden, vinde indgang, saa slegten kan skride fremad. Men ikke *al* digtning giver *virkeligt* livsindhold. Ikke *al* digtning indeholder *levedygtigt* nyt. Der gives digtning som er i pakt med døden. Derfor maa ogsaa ungdommen øve sin kritik. Den maa stille sine krav til den digtning den skal give sig hen til. Den maa det for sin egen skyld, og den maa det for det lands skyld, hvis fremtid den bærer.

Jeg gaar dermed over til mit tema.

Jeg begynder med at spørge: Hvad kræver ungdommen saa i al almindelighed? Hvad er al livsfrisk ungdoms uvilkaarlige krav?

Det er at faa *leve*. Ungdommen vil *leve* — leve det liv som ligger foran den med alle sine mange muligheder, leve det liv som den kjender i sig som evner og kræfter og anlæg. Jeg er sikker paa at I giver mig ret, naar jeg siger om eder allesammen: I vil *leve;* I kræver at faa *leve;* I kræver det af tilværelsen; I kræver det af samfundet; I kræver det af

alle magter baade i himmelen og paa jorden. *Liv! liv!* er eders samstemmige krav.

Det er ret. Det er i sin orden. Hold fast ved det krav! Slaa ikke af paa det! Kræv livet *helt og fuldt!*

Livet helt og fuldt — hvad vil det sige? Det kan ikke sige tilfredsstillelse af nogen enkelte brændende lyster, som en giver sig slig hen til at alt andet i en visner og dør. Det er ikke liv det; men det er død. Livet helt og fuldt maa være den fulde, harmoniske udfoldelse af *hele* ens menneskevæsen fra dets dybeste grund af. — Det kan heller ikke sige en kortvarig lysternes rus med afslappelse, lede og tomhed bagefter. Det er heller ikke liv, men død. Livet helt og fuldt maa være en glæde som varer. «*Hele* livet en eneste glad dag» sagde engang en gammel kvinde, da hun fra sit dødsleie saa tilbage paa sit liv. Hun havde ikke vandret paa roser, hun havde havt en vanskelig opgave at løse og mange tunge sorger. Alligevel stod livet for hende som «en eneste glad dag». Hun havde *levet*. Hun leved endda. Midt i alderdommen og midt i døden sang hun livets triumfsang over døden.

Lev saaledes! Begjær at faa leve livet slig! Sæt eder det som maal. I grunden begjærer vi altid det hele og fulde liv. Det er gammelklogskaben som overtaler os til at slaa af, og nøie os med skinnet og brøkdelen. Jeg siger til ungdommen: Bliv aldrig saa gammelkloge at I nøier eder med skin af liv, brøkdel af liv! Kræv livet helt og fuldt!

Kan vi da nogensinde opnaa det? Vi kan nærme os til det. Det giver os altsaa et maal at sætte kurs imod. Og det giver os det rette synspunkt at bedømme det som træder os imøde i livet fra. Den som kræver livet helt og fuldt, han bedømmer *alt* fra *livets* synspunkt. Det som fremmer livet, det kalder han godt; og det griber han. Det som skader livet, det kalder han ondt, og det viser han fra sig.

Følg det synspunkt! Følg det konsekvent: altid og overalt.

Følg det ogsaa i bedømmelsen af digtningen og digterne.

I kjender ordet: *l'art pour l'art;* kunsten for kunsten. Meningen er: Kunsten skal have sit formaal alene i sig selv. Digterne skal digte bare for at frembringe digte, malerne male bare for at frembringe malerier. Digtene som digterne digter og malerierne som malerne maler, de skal ikke have noget andet formaal end at udtrykke digternes og malernes syner og stemninger. De skal ikke have hensyn til publikum. Kan dette være rigtigt? Digterne og malerne søger dog publikum. Digterne vil at folk skal læse deres bøger; malerne vil at folk skal se deres malerier. De vil det ikke bare for levebrødets skyld. De vil det ogsaa for sin kunsts skyld. I længden kan ingen digter digte og ingen maler male, uden levende rapport med publikum. Tag den rapport bort, og inspirationen dør. Vi er nu engang skabt for hverandre, vi mennesker; vi kan ikke undvære hverandre.

Kunsten er altsaa slet ikke til bare for kunsten og for kunstnerne. Kunsten er til for Per og Paal, for dig og mig. Kunstnerne maa vende sig til os med sin kunst, de kan ikke lade det være. Men derved griber de ind i vort liv. De virker paa os, og de har sterke midler at virke med. De virker æstetisk. Men virkningen indskrænker sig ikke til den æstetiske side af vort væsen. Vi mennesker er ikke som en kommode med mange skuffer: i en har vi æstetik, i en anden moral etc. Vi er levende menneskevæsener, og ingen kan røre ved en side af vort væsen uden at det hele berøres. Ingen kan paavirke os æstetisk uden tillige at paavirke os etisk. Ingen kan tale til vor skjønhedssans uden at virke paa vor karakter, og gjennem den paa vor vandel og vor skjæbne.

Derfor er det et falskt og forvildende ord dette: *l'art pour l'art.* Kunsten indskrænker sig ikke til kunsten. Kunsten griber ind i *livet.* Der er faa magter i tilværelsen som griber saa sterkt ind i livet. Det skal den ogsaa. Det er dens opgave. Derfor eier vi allesammen mere eller mindre kunstsans, og derfor har kunsten evne til at tiltale denne vor sans og gjennem den virke paa fantasi og hjerte, tanke og vilje, beslutning og handling.

Men dermed er ogsaa givet at det er vor ret og vor pligt at lægge *livets* maalestok paa kunsten. Virker den sterkt og mægtigt paa vort liv, da har vi ret til at kræve

at den skal virke til livets gavn — fremme livet, ikke skade det. Ti livet har ubetinget ret. Det vi trænger for at leve, det har vi ret til at kræve. Det som skader vort liv, det *skal* vi vise væk.

Livet er maal, kunsten er bare middel. Livet er ikke til for kunstens skyld, for at give kunstnerne stof for sin kunst; men kunsten er til for livets skyld, for at berige og forskjønne det. Den ene gyldige maalestok for bedømmelsen af alt som heder kunst, er dens forhold til livet.

Særlig maa jeg hævde ungdommens ret. Den har livet foran sig. Den skal begynde paa det at *leve*. Men at *leve* er selv en kunst, den største af alle kunster og tillige den vanskeligste. Ialfald ser vi, at der er tusender og atter tusender som ikke greier den kunst. De synker ned i last og skam og bliver vrag. Eller de gaar tilgrunde i fortvilelse, livets skuffelser bliver dem altfor bitre. Eller de klarer sig nok paa en maade baade for lasten og for fortvilelsen; men deres liv er ikke «en eneste glad dag»; deres liv er et eneste uglad slid eller en eneste fortærende tomhed. Jeg siger til eder, I unge: tag skræk af alle disse vandrende lig! Tag den beslutning: slig vil vi ikke dø. Vi vil ikke blive vrag. Vi vil ikke fortvile. Vi vil heller ikke saavidt slide os gjennem livet. Vi vil *leve*.

Hvad trænger vi for at *leve?*

Penge? Pengene har sin betydning. Et vist materielt grundlag maa et menneskeliv have. Ellers gaar en i den grad op i stræv for de første betingelser for at leve, at en i grunden aldrig kan begynde paa livet selv. Det er derfor vor pligt efter evne at sikre baade os selv og vore medmennesker nødtørftigt udkomme. Men livet selv kjøber vi ikke for penge. Vi ser jo det; den rige bliver hypokonder og kjed af livet og fortviler ligesaa vel som den fattige. Der skal mere til end penge. Hvad skal der til?

Kjærlighed? Ja, «kjærlighed er lysets kilde, kjærlighed er livets rod». *Cum grano salis* gjælder dette ord ogsaa om den erotiske kjærlighed. Man behøver bare at gjøre et lidet indblik i pebersvendlivets ødslige uhygge, for at føle at kjærlighedsforholdet mellem mand og kvinde ialfald er et stort stykke af livet. Det første sterke pust af *liv* som unggutten følte,

var gjerne det, at han kjendte sig forelsket. Og naar graahaaringen ser sin ungdoms brud ind i de gamle trofaste øine og kjender noget af den gamle forelskelses varme, da føler han at han endnu *lever*.

Derfor — dem blandt eder som endnu forholder eder sogende, ønsker jeg en sand og sund og *levende* forelskelse. Og de forelskede og de forlovede ønsker jeg kjærlighed — trofast kjærlighed saalænge hjertet slaar.

Her spiller digterne ind. De har særlig slaat sig ned her. Og de øver her en mægtig indflydelse paa livet. Indflydelsen er af forskjellig art. Det vilde være stor utaknemmelighed, om vi ikke erkjendte, at til alle tider — ogsaa i vor tid — har digterne bidraget umaadelig til at rense og berige og forskjønne kjærlighedsforholdet mellem mand og kvinde. Men der har ogsaa til alle tider været digtere, som har draget forholdet ned og skadet det.

Der er to betingelser som maa være tilstede, hvis forholdet mellem mand og kvinde skal blive *liv* og ikke *død*.

Den første betingelse er *tro*. Ikke netop tro i religiøs forstand. Nei, tro i ren almindelighed: tro paa livet og paa livets gode magter — særlig tro paa kjærligheden og paa menneskene, saa en møder op med glad og freidig tillidsfuldhed. Møder en livet og menneskene i almindelighed og kjærligheden i særdeleshed med tvil og mistillid, da bliver en vanskelig forelsket. Ethvert indtryk i den retning lukker det tvilesyge sind sig uvilkaarlig igjen for. Og selv om tvilen i et ubevogtet øieblik overmander en, saa en bliver forelsket, saa varer det gjerne ikke længe, før tvilen vaagner igjen: en tviler paa sig selv; en tviler paa den anden; en kan ikke give sig hen; det bliver ingen kjærlighed, ingen glad, varig, voksende kjærlighed. Det bliver pine og skuffelse, og brudd. Der kræves tro — troskyldighed om du vil — for at kunne elske.

Den anden betingelse for levedygtig kjærlighed er *tugt*. En maa ikke være en træl af sine drifter, men en maa have dem i sin magt. Har sanseligheden overtaget, da forstyrrer den forholdet fra første stund af. Den fylder fantasilivet med kjønslige forestillinger, saa en i den anden ikke er istand til at se andet end *dyret* af det andet kjøn. Men det fremkalder væmmelse, væmmelse hos en selv og væmmelse hos

den anden. Vi er for meget mennesker, vi mennesker, til at vi kan lade dyret herske i os uden at væmmes ved det. Skal vi kunne leve i kjønsforbindelse med et menneske uden at det ender i gjensidig væmmelse, da maa vi kunne øve saa vidt tugt baade over vor fantasi og vor drift, at den aandelige forbindelse — sjælenes og hjerternes forening i kjærlighed — altid beholder forspranget.

Her maa jeg reise anklage mod digterne. En hel del digtning — ikke mindst nutidens — har gjort kjærlighedsforholdet mellem mand og kvinde dels tvilsomt dels ækkelt.

Den saakaldte problemdigtning gjorde det tvilsomt. Jeg vil slet ikke frakjende denne digtning enhver ret og ethvert gavn. Den har med sin kritik pegt paa skader ved livet i almindelighed og ved kjærlighedslivet i særdeleshed, som det har været gavnligt at faa øie paa. Men den har samtidig gjort skade. Den har kastet ud spørgsmaal i mængde uden at give svar, vakt tvil uden at løse den. Derved har den gjort nutidens slegt hyperreflekteret og tvilesyg. Særlig har disse spørgsmaal og tvil gjældt kjærlighedsforholdet mellem mand og kvinde. Er der noget som heder kjærlighed? Er den andet end drift? Er den andet end en forbigaaende stemning? Kan nogen her indestaa for sig selv? forpligte sig for livet? Disse og lignende spørgsmaal har saa længe surret om ørene paa nutidens ungdom, at dens tro paa kjærligheden har taget skade.

Har problemliteraturen gjort forholdet tvilsomt, saa har den vovede literatur gjort det ækkelt. Vi har havt — og har tildels endnu — en literatur, som har *gjort* i kjønslige skildringer; den har serveret kjønslig fantasinydelse; den har høit og lydt forkyndt, at kjærlighed er drift og driften er uimodstaaelig. Den har ofte været dygtig laget, denne literatur, «lødig kunst» for at bruge et i æstetiske kredse yndet udtryk. Men den har gjort og den gjør stor skade. Den har hos mange — især mandfolk — griset fantasilivet til, saa de vanskelig kan føle for det andet kjøn, uden at sanseligheden bemægtiger sig følelsen. Den har hos andre — især kvinder — gjort kjærlighedsforholdet væmmeligt, og fyldt dem med mistillid og uvilje mod det.

Paa den maade er evnen til kjærlighed hos nutidens

mennesker skadet. Den naive glæde i haabet om engang at vinde en ædel kvindes eller mands kjærlighed for livet, som er det lyse islæt i unge menneskers drømme, kjender nutidens ungdom meget mindre til end fortidens. Man gjør kur, men man agter sig for at blive forelsket. Eller man *kan* ikke blive det; man har mistet evnen til det. Eller man bliver forelsket, men det dunster bort. Det bliver ikke til kjærlighed for livet. Man gjør kanske et valg; men man orker ikke at holde fast ved det. Man er en viljeløs og kraftesløs bold i sine vekslende stemningers haand. Følgen er at vi har meget mere af ungkarlsliv, opslag, utroskab, skilsmisser og skandaler end før.

Nutidens literatur har ikke al skylden for dette. Men den har en stor skyld. Og derved har den skadet livet følelig. En af de rigeste kilder til glæde og lykke har den grumset til. Det skal nutidens ungdom aldrig glemme den og aldrig tilgive. Den skal kræve digterne til regnskab for megen forspildt livslykke, og den skal kræve: giv os kjærligheden tilbage; syng for os, ikke om drift, men om kjærlighed; ikke om syg kjærlighed, men om frisk kjærlighed; ikke om elskov som gløder idag og slukner imorgen, men om kjærlighed som aldrig falder bort; syng os den kjærlighed, ikke ud af livet, men ind i livet!

Det er større ting som her staar paa spil, end bare lidt glæde og lykke. Tab af lykke er her tab af livskraft. Træder kjærligheden tilbage, da bryder sanseligheden frem, og den magtstjæler og slukker livet. Ikke bare den enkeltes liv, ogsaa slegtens og nationens. Hvor egteskaberne er sjeldne, skilsmisserne og de illegitime forbindelser mange, og børnefødslerne faa, der er livet ormstukket og gaar tilbage. Det gjælder om nationerne, og det gjælder om samfundsklasserne. Det spaar ikke godt for overklassen, at egteskaberne inden den er forholdsvis sjeldne og indgaas sent og fødslerne indskrænkes ved præventive midler. Den viser sig derved at være paa retur — auf Aussterbeetat gesetzt, som tyskeren siger. Proletariatets kraft er at det er proletariat (af *proles*, afkom). Tanken paa hustruen og den talrige barneflok fylder arbeideren med en begeistring og en harme og en kraftfølelse, som en enerveret overklasse staar svært magtesløs ligeoverfor.

Malthusianismen stammer fra dekadence og fører til stagnation og tilbagegang. Har Darwin lært os noget, da har han dog vel lært os det, at en arts fremgang er betinget af dens mangfoldighed.

Imidlertid — kjærlighed er ikke nok. For at leve livet helt og fuldt trænges der mere. Digterne lyver, naar de siger at elskov er nok til at fylde et menneskeliv. Lad to mennesker elske hverandre saa høit og saa rent de bare vil, har de ikkc noget andet at leve paa, da vil de snart føle sig tomme. De vil føle, at deres kjærlighed tæres op, naar den er det eneste de har at leve paa. Enten siver den ud i et graat, kjedsommeligt vaneliv, eller ogsaa driver den indre tomhed egtefællerne til at søge lise i nye elskovsforbindelser. Skal kjærligheden kunne holde sig, da maa mand og kvinde være sammen om høiere interesser, som de begge lever for.

Vi maa altsaa have noget at *leve for*. Vi maa have *et maal* for vort liv og for vort virke. Et maal, som ikke ligger høiere end at vi jo kan naa det, men som paa den anden side dog ligger saa høit, at det har en høi værdi. Livet byder jo altid paa en hel del møie og lidelse. Maalet en lever for, maa have saa høi værdi, at en gjerne finder sig i al denne møie og alle disse lidelser. Maalet en lever for, maa have saa høi værdi, at det begeistrer for livet. Ikke bare i en festlig stund, eller for nogen aar, men under alle livets trivialiteter, aarene op igjennem, mens haaret graaner og ryggen krøges. Vi maa altsaa have faat øie paa værdier, saa høie og herlige, at de begeistrer til kamp og stræv og lidelse og offer af ethvert slag livet ud. Da først kan vi leve livet helt og fuldt — leve slig at livet tilsidst kan staa for os som «en eneste glad dag». Uden maal bliver livet betydningsløst. Men det betydningsløse bliver altid i længden kjedsommeligt. Og kjedsommelighed søger man at fordrive ved at beruse sig paa en eller anden maade, og vi har mange maader at beruse os paa, men alle fornedrer og ødelægger vort menneskevæsen. Kan vi ikke længer fordrive kjedsommeligheden paa den maade, bliver livet utaaleligt. Vi griber til selvmordet. Uden et maal som begeistrer lader livet sig ikke leve i længden.

Derfor, du ungdom som vil *leve* og ikke dø, stil det krav til digterne, at de skal vise eder de store værdier, stille eder

de høie maal, give eder noget at leve for; give eder begeistring!

Det er dog vel ingen urimelig fordring?

Hvad skal digtningen tjene til, hvis den ikke skal begeistre os for de høie livsmaal? Skaffe nogen timers æstetisk tidsfordriv? Har digtningen intet høiere maal, da er den en luxus. Skal kunsten ikke være andet end en luxus? Skal den ikke være en kraft til at løfte livet op mod stedse lysere høider. Den vil dog være en slig kraft. Al egte kunst vil det. Ud fra kunstens egen helligdom tilraaber vi digterne: vis os de store værdier, som det er værd at leve for! begeistre os for de høie maal!

Jeg maa ogsaa her rette anklage mod en hel del digtning. Først mod problemdigtningen. Dens opgave var at sætte problemer under debat. De problemer den satte under debat, var de værdier menneskene havde levet paa. Disse værdier blev undersøgt og fundet tvilsomme — eller uegte. Der var i denne kritik meget som var rammende. For der var mange uegte værdier som menneskene havde levet paa, saa deres hele liv blev uegte, og det var godt at det blev bragt for dagen og stillet frem. Løgnen er altid farlig, og sandheden er altid sund. Men der var ogsaa egte værdier som problemdigtningen gjorde tvilsomme. Og det værste af alt: problemdigtningen gav ingen løsning paa problemerne. Den havde ingen værdier at sætte i stedet for dem som den tog bort. Den eide ikke andet end kritik. Den virked derfor blaserthed. Naar menneskene bare lærer at kritisere og slaa vrag paa de værdier de har levet paa, men ikke faar nye istedet, da bliver de blaserte. De bliver tomme.

Problemdigtningen blev derfor afløst af en digtning som i høi grad har manglet indhold. Problemdigtningen indbød dog til at tænke over livet. Den kunde heller ikke godt undgaa indirekte at appellere til vor etiske sans. Den kunde ikke sætte problemer under debat uden at antyde en maalestok for bedømmelsen. Den kunde ikke lade være ialfald at antyde, at der existerte noget som heder sandhed. Men den blev efterfulgt af en digtning, som ikke besværed hverken sig selv eller andre med appel til den etiske sans. Den befatted sig heller ikke med at forkynde sandheder eller vise værdier eller

opstille maal. Den afviste alt sligt som sig uvedkommende. Den vilde kun skildre livet æstetisk sligt som det er — give os et stykke virkeligt liv kunstnerisk opfattet. Det er imidlertid det slemme ved livet, at det lader sig ikke skildre saaledes. Der er love for livet, som gjør sig i den grad gjældende, at ligesaalidt som nogen kan *leve* livet, ligesaalidt kan nogen *skildre* livet, uden at tage parti for eller mod disse love Her gjælder det: hvo som ikke er med mig, er imod mig. Den digter som ikke hævder livets love, han kommer nødvendigvis til at fornegte disse love. Forkynder han ikke noget som urokkelig sandhed, da forkynder han dermed, at der ikke gives sandhed. Hævder han ikke noget som ufortabelig livsværdi, da giver han dermed tilkjende, at der ikke gives noget som har slig værdi. Stiller han ikke noget maal for livet, da viser han derved, at livet ikke har noget maal. Hvad bliver saa det liv som her skildres? Det bliver en eneste stor tomhed. Det er den livsopfatning en hel del af nutidens digtning har givet: livet er tomhed. Den tristeste, tungeste, trøstesløseste livsopfatning som gives! Sig heller: livet er smerte, livet er kamp, livet er kval. Kan du saasandt føie til: men der er sandheder, der er livsværdier, der er maal at stride og lide for — det kaster solglans over al livets jammer. Begeistre mig for et maal, og jeg lider og strider med lyst. Men dette: livet er tomhed, det slukker al livslyst, det gjør livet til et helvede.

Derfor dvæler ogsaa disse livsskildringer gjerne ved det som man kan kalde livets helvede: det abnorme, det syge, det stygge og fæle: de dyriske drifter, de utøilede lidenskaber, de lave karakterer, de grusomme skjæbner.

Naar skildringer af livets fælhed er af den art, at de kalder til arbeide for at reise det faldne og redde det fortabte, da staar de i livets tjeneste og gjør nytte. Men som oftest siger de ikke andet end dette: saa fælt og stygt er livet; da indeholder de en løgn. Livet er slet ikke saa stygt og fælt. Det er enkelte abnormiteter man her skildrer, abnormiteter, som for en stor del er begrundet i menneskenes skyld og brøde. Dem fremstiller man som om de var hele menneskelivet. Den stadig voksende strøm af ædel menneskelighed og godhed og lykke, som strømmer ved siden af al elendigheden

og som er den bærende kraft i udviklingen, den gaar man forbi. Paa den maade tegner man et falskt billede af livet. Man bagtaler det og lyver paa det. Aa, hvor skammelig digterne ofte har bagtalt og beløiet livet! Hvad har de opnaad med det? De har frarøvet nutidens slegt — især dens ungdom — en hel del livslyst. Al den livsens styggedom digterne har skildret, har gjort en hel del især unge mennesker uglade ved livet.

Det er et frygteligt tab dette — tab ikke bare af glæde men ogsaa af kraft. Ungdommens lyse fremtidsdrømme, dens luftkasteller om man vil, er en *kraft*kilde i menneskelivet. De glæder ikke bare den unge mens han er ung, og driver ham til at tage kraftig fat. Den som har haabet og drømt og sat sig store maal i sin ungdom, beholder sine ungdomsdrømme. De skifter farve med alderen ligesom haaret. De afdæmpes og kommer i et fortroligere forhold til virkeligheden. Men de dør ikke. *Lever* en virkelig livet saa nogenlunde helt og fuldt, da følger ungdomsdrømmene med en lige til graven. De er og bliver selv under de hvide haar en glæde og lyst og den kraft som altid driver en til stadig at tage fat paany. Et liv uden ungdomsdrømme er et døende liv.

Høit ophøiet over alle kunster er kunsten at leve. Den kunst skal alle kunster og alle videnskaber tjene. Kun den kunst som tjener kunsten at leve, har ret til at eksistere. Enhver anden kunst skal dø. Ti livet alene har ret. Det krav skal derfor et lands ungdom stille til sine digtere: fordærv ikke livet for os; gjør os ikke uskikkede til at leve det; nei — *lær os kunsten at leve!*

Thv. Klaveness.

DEN DANNEDE[1]) UNGDOM OG KRISTENDOMMEN.

(Foredrag holdt i Københavns præstekonvent af *Hans Koch*, sognepræst i Hellerup).

Alt, hvad jeg her har at sige, gaar ud fra den forudsætning, at *den tid er forbi* — hvis den nogensinde har været — *da troen paa de kristelige sandheders realitet overleveredes fra slægt til slægt som en naturlig og derfor selvfølgelig arv.* Der synes virkelig at have været saadanne tider — og mange mener vist, at de er endnu — hvor spørgsmaalet om kristendommens læres sandhed for det store flertal ikke egentlig var anfægtet, og forskellen i menneskenes stilling til kristendommen beroede langt mindre paa tro eller ikke tro paa, at den var sand, end paa den kraft og oprigtighed, hvormed man tilegnede sig den af alle anerkendte aabenbarede sandhed.

Den tid er som sagt efter mit skøn forbi, og jeg finder anledning til at bemærke, at klarheden over dette faktum skylder jeg — saa vidt jeg forstaar mig selv — væsentlig Indre Mission. Jeg føler mig paa dette punkt i høj grad i gæld til denne retning, der i saa henseende for mig staar som den haandfaste realisme, der atter og atter, ofte med ubarmhjertig sandhedskærlighed og af nidkærhed for Guds og menighedens ære, for menneskesjælenes frelses skyld har revet selvbedragets forhæng bort og vist os livet saaledes som det er, vist det saaledes, at endog de vantro har erkendt sig selv i den skildring, som gaves af dem.

Dette forhold, at den unge ikke begynder med en saa at sige arvet tro, medfører en langt *større sandfærdighed* paa dette punkt, idet de, som ikke personligt er kommen i forhold til frelsen i Jesus Kristus, vil være sig selv bevidst, at de

[1]) Naar jeg kun taler om den dannede ungdom, er det udelukkende fordi mine erfaringer væsentlig er begrænsede til den.

staar uden nogen religiøs støtte. Men i den første ungdom vil dette af flertallet ikke føles som noget væsentligt savn. *Det praktiske resultat bliver da, at flertallet af vore unge mænd* — og et meget stort antal unge kvinder — *lever deres ungdom uden noget religiøst forhold.* De beder end ikke deres aftenbøn. Og de er sig deres irreligiøsitet bevidst. Hvis man spørger dem, vil de fleste erklære sig for vantro, eller i hvert fald ligegyldige eller maaske fiendtlige overfor positiv kristentro, og de vil hævde, at de ikke føler nogen trang til den.

Naar saa den unge mand træder ind i mandbarhedsalderen, følger hermed næsten altid usædelig omgang med kvinder; men det maa ikke glemmes, naar man vil forstaa vore unge mænd, at de allerfleste har allerede i en meget ung alder — ofte 10-12 aars alderen — drevet *onani;* en nervelæge har opgivet tallet til 70 pct., og efter mine og mange andres erfaringer, kunde man snarest fristes til at sætte det høiere. Og De maa ikke slaa Dem til ro med, at det er kun paa opdragelsesanstalter eller i enkelte skoler, at sligt findes; det læres paa landet — af røgterdrenge f. eks. — og i byen, i almueskolen saa vel som i de skoler, der samler børnene fra de bedste hjem i hovedstaden. I København vil De i de øverste klasser finde, at lavt regnet en femtedel har haft samleje med løse kvinder, og hvis provinsboerne ikke har gjort begyndelsen før, saa gør de det, saasnart de kommer til hovedstaden. De har, som allerede nævnt, intet Gudsforhold, det som maaske er den eneste paalidelige støtte overfor lidenskabernes vælde. Og den sædelige bevidsthed, som de medbringer fra barneaarene, er kun et skrøbeligt værn, der yderligere svækkes ved usædelig litteratur og en radikal naturalistisk filosofi, der forsyner den lettroende unge med tilstrækkelige midler til, i det mindste for en tid, at berolige samvittigheden. Men iøvrigt maa man ikke glemme, at kønslig usædelighed meget vel kan være forenet med mange i og for sig gode interesser og faglig dygtighed, ligesom den ogsaa kan gaa jævnsides med en bestemt sædelig udvikling — naar usædeligheden holdes indenfor visse grænser.

For mange af disse unge vil det aandelige livs spørgsmaal neppe nogensinde melde sig; de vil stræbe at indrette sig med et

vist velvære og naar tiden kommer, vil de forsøge det samme indenfor ægteskabets ramme, vel vidende, at i de fleste tilfælde vil hustruen (i det mindste foreløbig) ikke spørge efter fortiden, og meget mulig ikke være altfor streng overfor fremtiden. Religiøst forbliver man ligegyldig; man holder sig fjernt fra al opposition mod den raadende kirke, hvis ceremonier (vielse, daab, konfirmation) man benytter. Kort sagt, man indretter sig i tilværelsen.

Men der vil ogsaa bestandig være *dem, for hvem det ovenfor beskrevne liv en dag vil komme til at staa i sit rette lys.* Først da vil det gaa op for en saadan ung mand, at han er uden Gud i verden og derfor mangler det, som skulde danne grundvold for livet. Hvorledes det kan se ud i et saadant menneskes sjæl, viser følgende citat af et brev fra en ung, vel begavet og ualmindelig hæderlig mand, en meget nøgtern, selvreflekterende natur (c. 20 aar):

«Det liv, jeg fører, og den tankegang, jeg er kommet ind i, er anderledes end den kristne; der er ikke rigtig plads for Kristus. Men der er *heller ikke noget andet, jeg tror paa*[1]), hverken paa evolution, overmennesket, penge eller liderlighed eller hvad man nu vil kalde disse mange guder. Det er højst ubehageligt ikke rigtig at tro paa noget; hvad har saa værdi i livet? hvad er godt? hvad er ondt? *hvad skal man stræbe efter*[1]), især naar alle veje synes lukkede og man selv er umulig? Hvad nytter det hele. Slige forestillinger kommer saare let og fremmer just ikke ens arbejdslyst og kraft. De i forbindelse med svinske tanker, mangel paa passende omgang og en daarlig samvittighed gør ikke livet til nogen stolt sejlads, selv om man, da man spiser og drikker godt og ikke har brystsyge, godt kan fortælle onkler og tanter, at man har det storartet». — «Jeg tror næsten, jeg kan blive kristen af egoisme» osv.

Hvad der navnlig falder svært for denne slægt, der er opdraget, bevidst eller ubevidst, med en deterministisk ateisme, er *troen paa en personlig Gud og den deraf følgende syndserkendelse.* Et brev fra en anden ung mand, der har gennem-

[1]) Udh. af mig.

gaaet ganske samme udvikling, som den foregaaende, indeholder bl. a. flg.:

«Jeg føler det sommetider, som om jeg slet ikke kan faa fat paa Kristus, og dog trænger jeg mere og mere til ham. *Hvordan skal man lære at erkende sin synd for ham* [1]). Ja, De synes vist, det er forfærdeligt; men medens jeg overfor mennesker, slægt og gode venner, hvem jeg har gjort uret, kan være angerfuld, ogsaa nedbøiet over, at mit liv ikke har været rent og godt, saa kan jeg ikke overfor Gud være saa bedrøvet over min synd, som overfor mennesker».

Det almindelige er da — det som ogsaa af vore dages filosofi anbefales som det eneste opnaaelige: *resignation overfor livets store spørgsmaal.* Dette kan føre til, som en ung kvinde skriver, at hun nu vil skyde alle religiøse tvivl og grublerier tilside, drive sin kunst og søge at leve livet saa smukt og rigt som muligt. Eller som en ven af mig: til en afgjort skepticisme, der for ham bl. a. samlede sig i det uforsvarlige i at gifte sig og sætte børn ind i en verden, som man selv ønskede ikke at have lært at kende. For de fleste bliver det en aandelig død i optagethed af kamp for tilværelsen, i bedste tilfælde interesse for sit arbejde, hvor saa mulig kunst og gode venner kan bringe lidt højere synspunkter ind; men til det evige riges sollyse egne er udsigten lukket, og for de fleste svinder hurtigt den bekymring, som en kvindelig brevskriver udtrykker saaledes: «Kan De sige mig, hvorledes man kan gøre springet og naa over i en levende tro paa Gud?»

Jeg kunde meget vel have øget disse udtalelser med flere, baade mundtlige og skriftlige, ogsaa med saadanne, som viser paavirkning af Brandesianismen; men det faar være nok med det anførte, og jeg tror, at de ogsaa i den henseende er typiske for vor tids ungdom, at der er *ingen begejstret glæde over de nye lærdomme;* langt snarere har jeg fundet, endog hos skolediscipler, en mismodig beklagelse af, at det er gaaet dem saaledes, som en norsk forfatter lader en ung mand fortælle et lille barn: *de har taget Gud fra mig, da jeg var lille, og nu kan jeg ikke finde ham!*

Men hvis dette virkelig, som jeg tror, i nogen maade

[1]) Udh. af mig.

er karakteristisk for de bedste af halvfemsernes ungdom, hvad har vi da som kristne at sige dem, hvorledes skal vi forkynde Guds rige for denne slægt, som virkelig hungrer og tørster, selv om den ikke er klar over, hvad der kan stille dens tørst?

Vilde man spørge, hvilken prædiken der er den almindeligste i vor kirke, da vilde man vist ikke tage meget fejl ved at sige, at det er den, *hvis paradigma er Luther*. Deri mødes alle retninger: Forudsætningen for, at Guds ord kan blive til frelse, er en dyb syndsfølelse med frygt og bæven for Guds retfærdige dom og deraf følgende trang til syndernes forladelse. Uden dette kan man slet intet gøre, ja har egentlig intet at sige. Det gælder særlig «den tredie retning» af den lutherske slags, som derfor i sin forkyndelse egentlig kun taler til de hungrende og tørstende, men derved let føres til at indbilde sig, at samtlige tilhørere er hungrende og tørstende, saaledes som den forkyndende kender det fra sig selv. Paa dette punkt er det, *Den Indre Mission møder med sin protest,* atter en velgørende realisme: «Sorgen over synden» kan man ikke gaa ud fra hos tilhørerne; nej, den maa vækkes, og det sker ved en bodsprædiken, hvis væsentlige dokumentation er den, at hvis vi ikke er syndefri helt igennem, er vi hjemfalden til dom. Resultatet, der tilsigtes med denne prædiken, er da en ret højrøstet bekendelse af, at vi er syndere helt igennem, at vi er overstænkede med synd, og vi har derfor kun at kaste os over i troen paa Jesu blod.

Hertil er der følgende at sige:

1) Paastanden om syndserkendelsens nødvendighed er rigtig.
2) «Den tredie retnings» forudsætning om dens almindelighed er gal.
3) Indre missions maade at fremkalde den paa er mislig (metodistisk); den fører let til en udvortes syndserkendelse, uden sædelig kraft. Man er mere tilbøielig til at erkende sin synd i al almindelighed end til at tage kampen op mod den enkelte synd.
4) Denne metode er fremkommen ved en uheldig isolering af brevene — særlig enkelte steder hos Paulus — fra evangelierne.
5) Naar en saadan skematisk syndserkendelses vej læres, vil

de unge lide mest under det, fordi de i virkeligheden ikke i deres erfaring har eller kan have materialet til at udfylde skemaet med.

Til den unge, som staar 1) uden nogen religion og uden nogen bestemt sædelig tro, 2) gennemtrængt af tidens tanker om verden som en deterministisk maskine, 3) sædvanlig *levende i kønslig synd* og 4) som følge af alt dette *uden virkelig glæde ved livet* — og dog *ofte dygtig i sit fag, interesseret i det daglige arbeide, i hele sin færd en gentleman, med interesse for sandhed og ret* i det enkelte, til ham eller hende mener jeg, at vi først har dette at sige:

1) omvender eder, ti himmeriges rige er kommet nær.

I har prøvet paa at leve livet paa egen regning — I er ved at opdage, at det er vrangt; nuvel, saa er der ikke andet at gøre end at vende om fra verden og til Gud — til den levende Gud — ti se, han lever!

2) Ti I maa vide, at det er aldeles bogstaveligt sandt, at *hvo der vil prøve paa selv at vinde sit liv, han skal miste det, men hvo som vil give sit liv hen i Guds tjeneste, han skal vinde det* — og det er at tage aldeles bogstaveligt, at *mennesket har intet at give til vederlag for sin sjæl, om han saa vandt den ganske verden.* Men det betyder, at I gaar fortabelsen imøde ved at leve «efter naturen», d. v. s lade sig drive med *forholdenes* strøm. Det er det, Vor Herre og Mester, som ogsaa vil være din, vil lære dig: *hvis du ikke vil lære at sige nej til dig selv, kommer du aldrig ind i Himmeriges rige.* Du har elsket dig selv — Du skal elske Herren din Gud af ganske hjerte; gaa hen og øv kærlighed, hvor du før ikke har øvet den!

Saaledes, mener jeg, der skal tales til den unge, og samtidig skal i ord og gerning vises: tjenestens herlighed og tjenestens alvor, og saaledes skal Kristus komme til at staa som den, der rejser den, der var ved at synke, som den, der vil tage dem i sit arbeide, der staar ledige paa torvet.

At dette nu ikke blot er en ny teori, saa god eller saa daarlig som enhver anden, der ikke er fremgaaet af selve livet, derom har en mere end tiaarig virksomhed som sjælesørger for unge overbevist mig. Jeg tror, at man ved at

undersøge sagen vil finde, at det næsten altid er Kristus som kongen, Kristus som den, der tager os i tjeneste, som først griber den unges sjæl.

En ung mand (ligeledes falden i sædelig synd) skriver: «Og saa kom endelig den dag, da jeg fik at se, hvilken afgrund jeg nærmede mig, hvor hjælpeløs jeg var; siden da har jeg ved Guds Aand faaet troen, jeg er blevet hans, jeg tror for evigt. *Jeg har faaet noget at leve for*[1]), er bleven lykkelig, lykkelig som aldrig før!» En ung, ævnerig teolog med en ganske forskellig (meget rolig) udvikling, sagde en dag: «Jeg tilstaar det, at for mig er Kristus mere end noget andet, den, *som har givet mig et maal for mit liv*[1])». Der kan i saa henseende ogsaa mindes om den engelske studenterbevægelses motto: «gør Jesus til din konge!» Ja, naar Indre Mission bestandig taler om at «elske Jesus» (de gamle vilde have sagt: tro paa Jesus), da ligger der heri en appel til viljen, som viser i samme retning. Jeg skal endnu anføre et ord af en ungdommens lærer, som i denne sammenhæng nok kan have krav paa at blive hørt. Pontus Wikner siger: «Du (ɔ: Menneskesønnen) havde mange og skønne egenskaber, da du vandrede her paa jorden; men din hellige strenghed var en af de skønneste; og havde du kun været den blide og medlidende eller den i menneskelig forstand store menneskeven, da var du aldrig bleven en frelser for mig. Af det blide og vege har livet givet mig mere, end det var mig gavnligt, ja, endog ofte mere, end jeg har begæret, ihvorvel jeg ofte har bedt om, hvad der var til min fortræd. *Det stærke og tugtende og oprejsende, det var det, som jeg trængte til*[1]) ved siden af mildheden, og alt dette fandt jeg hos dig!»

Og nu vil man sikkert indvendende spørge: skal der da kun tales om dette, om Jesus den opstandne som Herren og kongen, om hans hellige lov, om selvfornægtelse og selvhengivelse? skal der ikke tales om det, som dog — mest i et luthersk samfund — maa siges at være det egentlige hvilepunkt: Guds naade mod syndere, Jesu Kristi lidelse og død som en soning for vore synder, og ikke blot for vore, men for den hele verdens! Og mange vil begynde at søge efter

[1]) Udh. af mig.

og finde, at hvad her er talt, er uluthersk, maaske reformert eller katolsk eller rationalistisk eller meget andet.

Jeg skal overfor mulige indvendinger indskrænke mig til følgende: Først vil jeg bede Dem betænke, at ogsaa Guds i og ved Kristus fuldkommede lov er naade; og der er mange andre end Wickner, der vil se netop det som Guds naades herligste gave, at vi har faaet et maal for og dermed opgaver og krav til vor vilje, at vi er kendt værdige til at være Guds medarbejdere.

For det andet: Det har været min bestræbelse her at *bestemme udgangspunktet* og at vise, hvorfor det maatte ligge der, hvor jeg har lagt det, nemlig i kravet om omvendelse til et liv i selvfornægtende lydighed.

For det tredie: Dette udgangspunkt er sat saaledes ud fra den forudsætning, at talen var om den *unge* mand eller kvinde, hvis livs stærkeste øieblikkelige trang er at faa sine ævner taget i brug. (Overfor børn vil vel alle indrømme, at man ikke tør begynde med den prædiken, som jeg for nemheds skyld kalder den specifikt lutherske) Og vil nogen nu sige, at forsoningen er hele frelsens grundlag, og derfor maa den — selv for unge — være det fremherskende led i al sand forkyndelse, da vil jeg spørge, om der ikke med nok saa stor ret kan siges, at Jesu overnaturlige fødsel er grundlaget for forsoningen. Men dog mener man ikke at skulle begynde al prædken for søgende og tvivlende (unge) dermed. (Jeg skal blot tilføje, at jeg tror, at der i vor kirke bliver vist alt for lidt hen til det led i vor trosbekendelse, der lyder: undfanget ved Helligaanden; men dermed er ikke sagt, at der skal begyndes med det).

I øvrigt er det saa langt fra, at jeg ikke skulde mene, at det endelige hvilepunkt er ved Kristi kors, eller at jeg skulde tro, at nogen var bleven voksen i Kristus uden at have som sit dyreste eje bevidstheden om, troen paa, at vi faar vore synders forladelse, ikke paa grund af vor hellige vandel, men af Guds naade for Jesu Kristi skyld — vi kan ikke svare ét af tusinde, men kun raabe af dybsens nød.

Men jeg tror tillige, at naar det synes, som om de toner, der hos Luther og hos de forbigangne slægters troende lød saa stærkt, om Jesu sonende og stedfortrædende lidelse, mange

gange i vore dage — baade i den reformerte og lutherske kristenhed — ligesom lyder svagere og har tabt deres magt over sjælene, saa er det fordi man alt for ofte har budt dem syndstilgivelse, som mindst af alt vilde forstaa, at de trængte til den. Og man har forsømt ved forkyndelsen af evangeliets fuldkomne lov at berede hjerterne for modtagelsen af den syndsforladende naade. Og jeg for mit vedkommende vil ikke betænke mig paa at sige: vil man spørge, hvor tolderens bøn har lydt med mest aandelig sandhed, da maa der svares: hos dem, der af hele deres hjærte har lyttet til kravet, har lært at sige nej til sig selv, i et langt liv har været tro arbejdere, for én gang ved dagens slutning at bekende det paa ny: vi var unyttige tjenere, og derfor ved vi os ikke andet til salighed end Jesus Kristus og ham korsfæstet — ikke os Herre, ikke os, men dit hellige navn være lovet!

Gud give os en ungdom, som kan vokse op til i alderdommen med erfaringens sandfærdighed at kunne aflægge denne gode bekendelse!

CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE: „OVER EVNE".

Gjengivet i uddrag ved Th. Isaachsen

I det nye hollandske tidsskrift «*Onze Eeuw*» (Vort aarhundrede) forekommer en studie af professor Chantepie de la Saussaye over Bjørnsons «Over Evne». Størsteparten er norske læsere for bekjendt til at refereres, hvorfor artiklen kun meddeles i uddrag.

Forfatteren, der læser norsk, kjender Bjørnsons, Ibsens, Jonas Lies og Kiellands verker i originaludgaverne, ligesom han viser sig at have forstaaelse af Kierkegaards, Grundtvigs og Hans Nilsen Hauges indflydelse paa norsk aandsliv; han har overhoved søgt at sætte sig ind i norske forhold og sees endog at følge de norske blades diskussion om vor litteratur. Saaledes citerer han Ragna Nilsens artikel om «Laboremus» i «Verdens Gang» for 6te august 1901 og Mathilde Schiøtts i «Nylænde» for 1ste juni 1901.

Efter at have karakteriseret norske forhold og tegnet Bjørnson i lys af disse, søger han en nøiagtig bestemmelse af det problem, som er stillet i «Over Evne», og en retfærdig bedømmelse deraf.

Forfatteren peger paa, hvorledes Bjørnson trods sit lange ophold i udlandet og til trods for alt, hvad han har optaget udenfra, dog er vedbleven at være den ægte nordmand. Han er bleven positivist, og evolutionslæren har hos ham afløst den kristne tro. Men som nordmand kan han dog ikke saa let lade de religiøse spørgsmaal ligge, som en moderne forfatter andensteds. Han hører til et folk, hvori troen er for dybt rodfæstet til det. Han har følt en Grundtvigs, ja endog en Kierkegaards aand, og kan derfor ikke blot tegne verdslige karakterer fra renaissancetiden (i hans «Maria Stuart»), men ogsaa en John Knox. Dette er særdeles merkværdigt.

Bjørnson er ikke sjæledybets digter. Hvad han vil og prædiker er langt fra dybt. Og dog trænger han i enkelte spørgsmaal meget dybere ind, end en aand af hans stempel paa en anden jordbund vilde kunne.

Derfor er det nødvendigt for fremmede at se Bjørnsons person og arbeider mod den nationale baggrund. Hans arbeider taber meget ved export til udlandet eller forandrer ialfald betydning. Den fremmede ser noget andet i det end hans landsmænd. For disse, som for digteren selv, er de nationale omgivelser, natur og historie deres egen jordbund, livsbetingelser; de føler det ægte i fortælling eller drama. For den fremmede er alt dette digterisk baggrund, dekoration, som han høist efter en reise i Norge taler om med kjendermine. Dette er den store forskjel paa historie og romantik. Hvad der i omgivelserne selv er alvor, blir for dem, som staar udenfor, romantisk.

En saadan forskyvning finder sted, naar vi ophøier en forfatter som Bjørnson til ordfører for en aandsretning i verden. Dette er den norske folkeleder egentlig slet ikke. «Verdensdigter»? Ialfald i langt mindre grad end Ibsen; denne har løsrevet sig meget mere fra sit folk, hvis karaktertræk han tegner som den, der staar over dem. Derimod er og blir Bjørnson sit folks mand, ja endog sit partis.

Heraf forklarer forfatteren sig, at Bjørnson har stillet problemet i «Over Evne» som han har gjort. Det spørgsmaal, som Bjørnson behandler, er et psychologisk problem af en mere almindelig art og af Bjørnson ikke stillet rent og skarpt, allermindst løst. Bjørnson har paa forhaand stillet sig paa et positivistisk standpunkt og retter derfra sit angreb paa den kristelige undertro, trangen til det overnaturlige. Men af denne menneskenaturens trang, som hans tanke fælder dommen over, har Bjørnson følt mere, end denne tænkning egentlig taaler. Hans betragtning af sagen er overfladisk; hans følelse trænger dybere ind. Han har afregnet med det uendelige, overmenneskelige, tilslut umenneskelige, men det slipper ham ikke helt. Deraf kommer det tiltrækkende i dette drama, og derfor er det saa vanskeligt at bedømme det retfærdig.

Først tager B. naturen i det høie nord til forklaring. Den lange sommerdag og den endeløse vinternat, nordlysets farvespil, de talløse fiske og fugle; denne natur avler i menneskeaanden det grænseløse, en tragten og en kunnen «over evne». Til disse omgivelser svarer særegne anlæg hos menneskene; den sygelige, nervøse trang hos kvinderne, livet udenom virkeligheden hos underpresten. Denne, hans kone siger det, mangler en hel sans, virkelighedssansen; ingen jordiske baand eller sorger trykker ham, intetsteds ser han det onde, han lever i en hel anden verden, og fra denne høie barnlighed, som taler ud af hans hele væsen, udgaar en undermagt. Denne magt virker som en naturmagt; magnetisk, ved suggestion, forat bruge modeordene.

Det er tydeligt, at B. har ment dette saaledes. Alt virker med: troen hos Sang vækker troen hos andre, som beder med ham; men til hans indflydelse medvirker ogsaa klokkeringning og magnetisørens haandgreb. Kort, det overnaturlige fremstilles her som et naturligt, pathologisk fænomen. Er det det? Dette er det spørgsmaal, som Bjørnsons drama opstiller. Dette spørgsmaal har en videre rækkevidde end spørgsmaalet om kristendommens sandhed.

Men uvilkaarlig forbinder læserne, ligesom forfatterne af «Over Evne» og «Brand», det overmenneskelige, det absolute med den kristelige religion.

Ibsen har rigtignok i et brev til G. Brandes beklaget sig over denne misforstaaelse: «Brand» skal ikke behandle et religiøst spørgsmaal. At hovedpersonen er prest, kan man betragte som en tilfældighed; for at hævde det absolute overfor verdens halvhed havde digteren ligesaa godt kunnet tegnet Galilei. Saaledes ogsaa med «Over Evne». Og dog kan vi ikke betragte det som noget tilfældigt, at kristendommen i begge tilfælde er blandet op i spørgsmaalet. Det absolute være nok saa meget den lærdes og kunstnerens livssfære, det bliver dog sandt, at den absolute kraft og de overnaturlige stemninger og kræfter intetsteds er sterkere, rigere og virksommere end i den kristnes liv.

Mange sammenblander paa en uklar maade disse to spørgsmaal: det mere almindelige (omfattende) om det absolute i livet og det mere specielle om kristendommens sandhed.

Paa denne sammenblanding er Bjørnson et exempel. Thi saa langt fra at han lader føle forskjellen og den dybe sammenhæng mellem kristendommen og menneskets overmenneskelige trang, bestrider han en kristendom, som egentlig er en karrikatur, og indbilder sig saa at have løst begge spørgsmaal.

Bjørnsons anfald paa den kristelige tro er i regelen særdeles svage: de retter sig mod udenværkerne eller det, som ligger paa overfladen: frygten for helvede og evige straffe, undertroen i en temmelig magisk betydning, thi jeg ved ikke hvad væsentligt der skulde skille Sang fra en troldmand. I ethvert fald, det er her ikke Guds undermagt, men bønnens, eller snarere den med særlige anlæg udrustede mands. Saadan et menneske med overnaturlige kræfter er egentlig en schaman. Men: nu er vi dog ikke længer paa kristelig grund.

Men det spørgsmaal, Bjørnson egentlig vil opstille, er et psychologisk problem af mere omfattende art.

Der er i mennesket en stræben efter at løfte sig op over sig selv og over verden. Selv om han lever i et paradis, han laaner dog øre til den stemme, som hvisker: «I skal blive som Gud»; og han fordrives fra dette paradis. Lykken ligger i orden, begrænsning, troskab mod sit eget væsen og ærbødighed for den magt, som sætter det grænser. Men den hovmodige vil ikke vide noget af dette; han bestormer himlen, flyver mod solen for truffen af lynet at styrte ned. *Hybris* kalder den vise græker med et uoversætteligt ord dette hovmod, alle onders kilde, denne synd som griber over det menneskelige og antaster gudernes ret. Med al vor stræben er faren for denne synd forbunden: med lysten til nydelse, som Tannhäuser overgiver sig til i Venusbjerget; med trangen til kundskab, som driver Faust; med kunstsansen, der saa ofte medfører foragt for lov og orden. Jo sterkere denne trang er, desto større er faren for, at vi prisgiver det relative for det absolute, som vi mener at gribe. I religionen lærer mennesket at forlade sin naturlige livsgrund, at forsage sig selv for at gaa op i den absolute magt, i det almene liv, som er alt livs grund. Men saaledes bestiger den fromme ensomme høider, hvor han svivler, eller afgrunden tiltrækker ham saa uimodstaaelig, at ingen jordiske baand holder ham igjen. Ved

enden af denne vei ligger døden, i den Guds nærhed, som er en fortærende ild, eller ogsaa hovmods-vanviddet, hvor man udenom Gud mente at virkeliggjøre det overmenneskelige.

Og dog: — beslægtet med denne farlige higen, nær forbundet med den er det høieste og bedste i vort væsen. Plato, discipel af den Sokrates, som er fader til den fornuftige tænkning i verden, har paa grænserne af denne klare, bevidste tænkning opdaget det ufornuftige; og — det er det mærkelige — ikke bare som en ond magt, men som noget livgivende, *mania, eros, exstasen,* erindringen fra en tidligere tilværelse. Herigjennem skulde det høieste og det dybeste, vort eget væsen og den guddommelige ide, erkjendes og samfundet med Gud opnaaes. Dette er «over evne», ligesom alle store aanders arbeide er «over evne», gaar ud fra og besjæles fra en høiere verden. Og hvad der fremfor alt er «over evne», det er det kristelige krav og løfte: værer hellige, værer fuldkomne, og opfyldelsen af dette. Ikke nedenfra, men fra Gud er det liv, hvori mennesket, løftet op over sig selv og verden, dog kommer ind i en orden, en høiere livsorden.

Den, som studerer vor slægts historie, møder stedse dette «over evne»: som en ond, forførerisk magt, og som drivkraft for alt, hvad der er høit og godt; dræbende og levendegjørende; lokkende den ene udenom hans grænser til hans fordærvelse, og løftende den anden op i en lyssfære, høit over synd og død.

Men hvad ved vor tids børn om dette? Vi lærer jo at «forstaa» alt, ogsaa «fænomenet», det virkelig interessante fænomen, denne paradoxe drift mod det absolute og fuldkomne. Vi arbeider for «almendannelse». Vi ved nu bedre: denne drift mod det uendelige er en sygdom, en «psychose», hvorfra maaske psychiatrien skal helbrede os.

Med alt sit plastiske talent rækker Bjørnson i «Over Evne» ikke længer end til denne positivistiske visdom.

Bjørnson har saaledes efter Saussayes mening med liden forstaaelse af det psychologiske problem, han har optaget til behandling, givet det en meget utilfredsstillende forklaring og kan ikke nøie sig med denne negative løsning. Han kan ikke som Ibsen lade spørgsmaalene staa uløste. Bjørnson har alle

sine dage været en «prædiker»[1]) og det en meget optimistisk prædiker. Han ved en udvei.

Ved enden staar de allegoriske figurer: Credo og Spera, og der lyder «tilgivelse». Det er smukt. Enden er ikke døden, enden er lys: tro, haab, tilgivelse.

Er nu problemet virkelig løst? Ogsaa i den sociale strid har Bjørnson seet den samme stræben «over evne». Han skildrer klassestridens ødelæggelser, det unyttige i endog den ædleste selvopofrelse. Hvad vi kan er: læge, forbinde, forene; saa kommer den sociale forsoning. Ligger ikke ogsaa denne udenfor vor rækkevidde? Skal uendelighedstrangen i mennesket tie, ialfald ikke anrette mere skade, naar opfindelser, kooperative foreninger og oplysning har gjort livet saa meget lettere og menneskene saa meget bedre? Skal folket da blive lykkeligt og sundt og ingen være ulykkelig mere? Credo og Spera siger det. Holger skal finde trøst, naar han begynder med at tilgive. Musik til slutning hilser det «kommende».

Virkelig synes digteren at tro paa dette dukkespil. Men, hvem kan egentlig tro paa det? Credo og Spera er blege skygger. Det blivende indtryk er det frygtelige, som er saa meget virkeligere end det vage haab. Prof. Saussaye sammenligner endelig denne løsning med det svar paa livsspørgsmaalene, som Bjørnson giver i «Paa Guds Veie» og «Laboremus». Med anerkjendelse af alt det smukke i formen finder han dog, at det som mest frapperer ham er, i hvilken grad de storslagne ideer hos Bjørnson lider under hans overfladiske, tendensiøse behandling. Derved har hans karakterer tabt i dybde og høihed, endog i en grad som forbauser en hos en digter med Bjørnsons talent.

Netop ved sin forening af rig poesi og overfladisk fritænkeri er en bog som «Paa Guds Veie» saa mange læsere velkommen.

Der er intet større tyranni end smaalighedens. Storhed hersker, og selv om storhed undertrykker, er der altid noget opløftende deri. Men smaalighed kujonerer. Smaalige forestillinger og følelser tvinger aanden ind under et ban. Det

[1]) Prof. Boer i «Gids» for november 1899.

er jo de vulgære forestillinger, og de ligger saa forhaanden. Den som endnu søger det høiere og dybere blir ræd og tør ikke Det er alt for dumt at gribe «over evne». Det høie ligger for høit. Hvad betyder de store ord, de bibelske dogmer om skabelsen og faldet, naar døden banker paa døren? Livet er mere end troen. Troen skiller menneskene fra hverandre; det er dog bedre at hjælpe hverandre end at hænge i forslidte dogmer. Leve er det første. Hvad kan man være mere end «bra» og god? — Det synes umuligt at bestride saadanne selvsagte sandheder. Sjælen er fangen i dette hverdagslige. Dobbelt velkommen den digter, som har gjennemkrydset verden, kjender livet, maler det poetisk, og — tilslut bringer hjem til os disse vulgære sandheder som den høieste visdom. Han beroliger den sjæl, som er bange for høiere flugt. Men — han lægger en taage over den sjæl, som ikke kan glemme sin dybere trang.

«Laboremus» bringer os ingen ny opdagelse, det er den gamle prædiken om energi, som Bjørnson har holdt hele livet. Men ny er den mørkere grundtone. Saussaye omtaler derpaa prof. Boers kritik over «Laboremus» i «de Gids» for august 1901, hvor denne kalder stykket «Romersholm paa en lirekasse». Overfor denne kritik mener han vistnok, at Collin (i «Verdens Gang» den 15de mai 1901) og Ragna Nilsen («Verdens Gang den 6te august 1901) i mange henseender har forstaaet Bjørnson rettere; men, fortsætter han, her træffer os atter landsmandens og den fremmedes forskjellige syn: den sidste har det fortrin, at hans dom staar paa en større afstand og derfor nærmere efterslægtens. Forsaavidt er der sandhed i prof. Boers kritik.

Bjørnson er ægte norsk, han er ingen «verdensdigter». Han er egentlig heller ikke moderne; han har intet af vor tids forfinede følelse og sønderrevne sind, intet af den kolde, høie ironi, hvormed de ægte moderne betragter verden og livet. Denne oplysningens og fremskridtets apostel er i bund og grund gammeldags, tiltrods for at han har næret sig af den nye mode-filosofi, den engelske positivisme. Og dette er hemmeligheden i den tiltrækning Bjørnson øver paa os. Han er frisk, levende, sund, ung. Han gjør ikke folk tungsindige og blaserte som Ibsen. Han elsker livet og vil trøste

og helbrede. Hvor meget grufuldt der hænder, paa ruinerne staar Credo og Spera. Jeg vil ingenlunde bebreide ham eller miskjende ham, fordi han vil forkynde sine medmennesker noget godt, siger Saussaye; men bare han havde en bedre grund for sin optimisme. Hans visdom er desværre, som vi har seet, meget utilfredsstillende. Naar han i livet møder menneskehjertets høieste trang, higen og digten udover sig selv, ved han at bortræsonnere den, og han ser ikke, eller vil ikke se, hvormeget han dermed tager fra os.

Til slutning citeres Selma Lagerlöff («Gösta Berling»): «Er der da intet som kan give livet skjønhed, nu du fratager mig Gud og udødelighed? Arbeide! svarede den gamle.

Men paa hendes ansigt kommer udtrykket af foragt for denne fattige visdom. Det uundgrundelige gaar op for hende».

LEO XIII.

Af *Jens Tandberg.*

Leo XIII er en tænker, der med en Thomas af Aquinos forstand trænger ind i det dybe, en lærd, der skriver med en Bembos og en Sadolets pen.

Kardinal Bourret.

Naar kardinaldiakonen sætter tiaraen paa den nyvalgte paves hoved, er det med de stolte ord: «modtag den tredobbelte krone og vid, at du er fyrsternes og kongernes fader, jordklodens styrer, Jesu Kristi stedfortræder».

For en katholsk betragtning indtager den Romerske pave allerede ifølge sin værdighed som «*vicarius dei in terra*» en mere fremskudt plads end nogen anden personlighed paa den hele jord. I den nuværende pave ærer den katholske kirke ikke blot det hellige embedes mægtige indehaver, men ogsaa den isandhed store mand, det ædle og ærværdige menneske. Som protestanter bedømmer vi selvfølgelig Leo XIII ud fra helt andre forudsætninger end det kirkesamfund, hvis hoved han er. En upartisk historisk dom vil dog ogsaa fra protestantisk hold give den 92-aarige olding, som nu beklæder Peters stol, ære som en af vor samtids rigest begavede og ypperste mænd.

Da Leo vaaren 1899 faldt i den alvorlige sygdom, der nødvendiggjorde en operation, var verden forberedt paa hans nær forestaaende død. Spørgsmaalet om hans efterfølger stod allerede paa dagsordenen i den offentlige diskussion. Sygdommen gik lykkelig over, og beretningerne om den gamle paves helbred lyder nu ret gunstige. Efter naturens orden vil det dog neppe blive nogen lang tid, han efter denne dag kommer til at bære tiaraen. I ethvert fald betragter han allerede selv sit livsverk som afsluttet. Det vil derfor med rette kunne underlægges historiens dom. I en kort afhandling vil vi forsøge at give en udsigt over den mærkelige

mands liv og en upartisk bedømmelse af hans lange og tro arbeide i kirkens tjeneste.

1. Barndom og ungdom.

Syd for Rom mellem de vilde Volskerbjerge ligger den lille by Carpineto med 5,000 indbyggere. Op over de uanseelige smaa huse, der ser ud som om de var voksede ud af klipperne, rager der en stor toetages kvaderstensbygning, alvorlig, uden nogen udsmykning. Det er stamhuset for den gamle adelige slægt Pecci. Her blev Joachim Vincenz Raphael Aloysius Pecci født 2den marts 1810. Her hengled hans første fredelige barneaar.

Fra begge forældre tog han i arv oprigtig fromhed og en dyb ærbødighed for den katholske kirke og dens jordiske overhoved. Et minde fra kirkens storhedstid har præget sig uudslettelig i guttens sind. Ikke langt fra Carpineto ligger Anagni, i folkesproget kaldet Alagna, den minderige gamle by, der for 600 aar siden rivaliserede med selve Rom om at være kristenhedens midtpunkt. I aaret 1294 gav Anagni for 4de gang kirken en pave, kardinal Benedictus Gaetani, den berømte Bonifacius VIII, der her i sin fødeby blev saa krænkende behandlet af Frankrigs udsendinge. Lad os gjenkalde os i erindringen det eiendommelige optrin.

Jubelaaret 1300 havde ført pilegrimme i hundredetusinder til Rom, det havde fyldt pavens skatkammer med deres offergaver. Konger og keisere havde ydmyget sig for ham, og da Bonifacius julenatten fra Peterskirken lyste velsignelsen *urbi et orbi* kændte han sig udrustet med en magt for hvilken alle maatte bøie sig. I bullen *unam sanctam* udtaler han ligefrem: «vi forkynder, at hvert eneste menneskeligt væsen skylder Roms pontifex lydighed».

Der var dog én, som vovede at optage kampen med ham: Frankrigs mægtige konge Filip den smukke. Ved det franske hof fremstiller sig en dag Sciarra Colonna, tapper, fyldt af hævnlyst mod den kirkefyrste, der havde drevet ham fra magt og rigdom i landflygtighed og armod. En kæmpe i legemskraft, vild, ubændig og raa, paa en gang djærv og listig, var han just manden til at udføre den plan, Filip overdrog ham. Sammen med Nogaret, kongens vicekansler, paatog

han sig at overrumple Bonifacius og føre ham som fange til Frankrig, hvor et kirkemøde skulde afsætte ham og vælge en fransk prælat i hans sted.

Om natten den 7de september 1303 red Sciarra og Nogaret med 20 riddere og et par hundrede svende opover høiden mod Anagni, hvor paven opholdt sig i sin befæstede borg. Med det franske liliebanner i spidsen styrtede skaren frem mod paladset, der snart stod i luer. Pavens tro mænd faldt eller flygtede, Guds statholder var fange i sit eget slot. Historien beretter, at da de sammensvorne over dynger af lig banede sig vei til pavens gemak, fandt de ham siddende paa sin trone i fuldt skrud med tiara paa hovedet og Petersnøglerne i haanden. Et øieblik veg de tilbage, grebne af ærefrygt. Da rev Sciarra ham ned fra tronen og løftede allerede sværdet for at gjennembore ham. Han hindredes af de øvrige; en paves blod turde de dog ikke udgyde. Den tredie dags morgen befriedes han af kardinal Fieschi, der med en haandfuld ryttere og en flok af Anagnis borgere stormede det halvt nedbrændte palads, medens Sciarra med nød undkom. Kort efter døde Bonifacius den 11te oktober 1303; efter hvad der berettes: sjælesyg som følge af den lidte krænkelse. Cølestin V's spaadom syntes at være gaaet i opfyldelse: «Som en ræv skal han komme, som en løve skal han herske, som en hund skal han dø».

Det indtryk, voldsdaaden gjorde paa samtiden, var mægtigt. Selv Dante, der hadede Bonifacius og som i «Divina Commedia» har givet den berømte pave plads i helvede ved siden af Nikolaus III, sammenligner begivenheden med Kristi korsfæstelse og kalder kong Filip en ny Pilatus. Egnens indvaanere har ikke glemt det optrin, der har kastet verdenshistorisk glans over deres stad. Med en blanding af stolthed og harme gjentager de for sine børn Dantes ord:

«Jeg lilien ser Alagna til sig rive
Og Kristus i sin efterfølger bundet;
Jeg ser ham anden gang bespottet blive,
Galden og eddiken fornyes, og skuer
Ham mellem nye røvere bragt aflive».

(Purgat. XX. 86 flg. — Molbechs overs.).

Ligefra barndomsdagene har Leo XIII's tanker været

henvendt paa kirkens dybe forsmædelse og dens ærerige storhed. Dette dobbeltminde blev saa meget mere levende for ham gænnem det, som hans nærmeste landsmænd oplevede i hans egen tidligste barndom.

Den franske revolution havde omstyrtet baade trone og alter. Pius VI, der viste sig værdig og fast i sine lidelser, blev som fange ført bort fra Rom til Siena, derefter til Florenz. Heller ikke her fandt den syge olding ro. Over Alperne maatte han drage til Frankrig, hvor han strax efter døde, ligesom Bonifacius knækket af krænkelser og mishandling. Faa aar gik hen. Hans efterfølger Pius VII tages tilfange af franske soldater, fordi han vovede at hævde kirkens rettigheder overfor Napoleons despotisme. Natten mellem 5te og 6te juli 1809 førtes han i en færdigstaaende vogn fra Rom til Florenz. Ogsaa denne gang optraadte kirkens overhoved med sjælsstorhed. Bevidstheden om at gjøre sin pligt gav ham mod. I hele 5 aar varede for kirkestaten den paveløse tid. Landet var fransk, Napoleon var dets herre. Saaledes stod tingene, da Leo XIII i sine første barneaar opholdt sig i sit hjem. Fremmede soldater drog med larm og klirrende vaaben gænnem de ellers saa fredelige gader. Indbyggerne troede atter at se Nogarets og Sciarra Colonnas bander som i Bonifacius's dage. En dyb uvilje mod det fremmede herredømme og mod kirkens undertrykkere gav sig luft rundt om i folket, ikke mindst i Peccis familie. Den gamle adelsslægt var paven hengiven som faa.

Fra disse kampdage har Joachim modtaget indtryk for hele livet. Vi ser det i mange af hans senere digte, naar han slynger vredens lyn mod dem, som skænder helligdommen, naar han gør de sidste ord af Gregor VII, den store kirkens heros, der døde i landflygtighed, til sit eget valgsprog, naar han fuld af haab forkynder kirkens seier over alle undertrykkere i det stolte ord: *ecclesia pressa victrix*. Tidlig har han forstaaet, at den tredobbelte pavekrone for mange blev en tornekrone. Men han har, idet han levende begeistredes for de store mænd, der led for sin troskab, ogsaa været styrket i troen paa den Gud, der giver kirken seier.

Allerede tidlig udtalte han ønsket om at studere for at kunne blive præst. Otte aar gammel blev han sammen med

sin bror sendt til jesuiterkollegiet i Viterbo. Hans afsked fra hjemmet var det første skridt paa den bane, der skulde føre ham til hans livsmaal. At han skulde naa kirkens høieste trin, anede dengang ingen. I jesuiterkollegiet forblev han 6 aar og modtog her den grundige undervisning og strengt skolerede opdragelse, der bestemte hele hans senere livsanskuelse og formede hans karakter. Med særlig interesse studerede han latin og erhvervede sig allerede som gymnasiast den færdighed i dette sprog, der senere er bleven verdenskændt gjennem hans formfuldendte enkyklikaer og elegante latinske digte. En af hans kamerater fra den tid skriver om ham: «Paa gymnasiet, hvor vi meget omgikkes, maatte jeg beundre ham. Han var fuld af aand og liv. I en alder af 12—13 aar skrev han latin, prosa og vers, med en lethed og elegans, der var enestaaende for hans alder».

Sommeren 1824 døde hans fromme moder, der havde haft dyb indflydelse paa sønnens bøielige aand. Efter faderens ønske drog han høsten samme aar til Rom, til *collegium Romanum,* der var i jesuiternes hænder. Under veiledning af de berømte professorer Minimi og Buonvicini lagde han sig her særlig efter literatur og rhetorik. Den tidligere nævnte kamerat skriver om hans flid og alvor i denne tid: «Under sine studier i Rom bekymrede han sig ikke om selskaber, underholdning eller fornøielser. Hans skrivebord var hans verden, fordybelse i videnskaben var hans paradis». Følgerne udeblev da heller ikke. Han udmærkede sig i alle fag: theologi, filosofi, naturvidenskab og literatur. Blandt hans lærere i theologi kan nævnes den navnkundige Perrone. I kollegiets optegnelser for 1830 forekommer følgende: «Vincenz Pecci disputerede offentlig i kollegiets store aula for en talrig forsamling af prælater og andre anseede mænd. Ved denne disputats har den unge mand aflagt saadanne vidnesbyrd om sin begavelse, at det syntes alle indlysende, at han er udvalgt til høiere ting».

Af ikke liden betydning for Joachim Peccis aandelige udvikling var det, at han kom til at henleve de mest modtagelige ungdomsaar i Rom, kulturens verdenscentrum, hvor historiens, videnskabens og troens minder mere end noget andet sted paa jorden maatte øve sin magt over hans vaagne

sind. Selv hans ledige timer blev en del af hans studier. Der gives ligesaalidt nogen ensomhed i Rom i vore dage som i oldtiden, da en taler kunde sige, at han aldrig var mindre ensom, end naar han færdedes alene. Selv gravene synes at tale.

Naar den intelligente unge mand vandrede mellem de smuldrende stene, hvorover Italiens yppige natur spandt sin pragt, da vidste han, at han stod paa den slagmark, hvor historiens mest afgjørende tvekamp var udkæmpet. Han saa i aanden det verdensbeherskende Rom, trygt i ly af sine hundrede seire, Cæsars, Ciceros, Augustus', Neros Rom. Det levede sit stolte liv *ovenover* jorden i de pragtbygninger, hvis verdenskændte ruiner endnu griber os. *Under* jorden i katakombernes dunkelhed saa han den foragtede slægt, som 3 aarhundreder igennem samledes til bøn hernede i krypterne mellem martyrgravene for i tidens fylde at underminere hedenskabets fæstning. Da minen sprænges, synker keiserens magt og gudernes herlighed i dybet. Op af jordens skød stiger kristendommen med sine nye livsmaal, sin nye kultur. Allerede før kampen var begyndt, kunde det lyde: «vor tro er den seier, som har overvundet verden». Det var Roms opgave at samle for Kristus. Alt i historien har sit maal. Seiren er ikke blot en seier i aandens verden. Den kristne tro sætter sig et minde i de majestætiske kirkebygninger, i pavernes pragtfulde paladser. Her reiser sig Lateranet, «alle byens og jordklodens kirkers moder», hvorfra gennem et aartusinde 162 paver styrede den kristne verden. Derborte i det fjerne paa Vatikanerhøien straaler Peterskirkens vældige kuppel. Naar den unge Pecci om aftenen i solnedgangen vandrede derud, vidste han, at han gik gennem de samme gader, hvor for aarhundreder siden talløse skarer af fromme pilegrimme var dragne frem i hellig andagt for at knæle ved den galilæiske fiskers grav, han, til hvem Herren havde talt de ord, der i vældige bogstaver raaber ned fra kuppelens høider: «du er Peter, og paa denne klippe vil jeg bygge min menighed».

Hele Leo XIII's literære arbeide viser os hans universelle standpunkt, hans mangesidige interesser, fremfor alt hans

ophøiede ideer om kristendommens aandelige storhed. Ingen anden by kan som det evige, hellige Rom gøre kærligheden til kirken levende eller faa den sande humanitets strenge til at dirre i sjælen. Verdensstaden ved Tiberen har givet Joachim Pecci hans ungdoms daab og tændt kærlighedens ild i hans sjæl, kærligheden til den kirke, hvis ære han har søgt.

Et minde fra hans første Romerdage har vel særlig staaet levende for den senere pave. Det var i jubilæumsaaret 1825. Fra alle verdens kanter strømmede pilegrimmene i sine brogede dragter til den hellige stad, unge og gamle, fornemme og ringe om hinanden. Byens talrige og mægtige kirker var overfyldte; syngende og bedende drog skarerne fra helligdom til helligdom. Blandt de mange straalende processioner forekom der ogsaa et tog af Roms studerende ungdom. Paven lod den vældige studenterprocession med dens 1 500 deltagere faa foretræde i Vatikanet. En af dem havde det ærefulde opdrag at hilse den hellige fader med en latinsk tale. Den unge student, der udmærket løste sin opgave, traadte paa pavens vink nærmere og modtog en guldmedalje og pavens specielle velsignelse. Den unge student var den 15-aarige Joachim Pecci. Undselig og bly knælede den vordende Leo XIII for Leo XII, efter hvem han senere som pave tog sit navn. Det var første gang, han traadte i personlig berørelse med den mand, for hvem han nærede den dybeste ærefrygt.

Der er en begivenhed i Peccis studietid i Rom, der ikke bør lades uomtalt. I mai 1832 blev han optagen som medlem i et anseet selskab af digtere og literater. I den anledning tilskriver han sin fader et brev, der giver udtryk for en karaktereiendommelighed hos ham, som vi ikke sjelden møder i hans ungdomsaar: hans ærgærrighed, hans lyst til at gøre karrière. Den literære forfremmelse er ham et middel til maalet. Han skriver: «befordringen til ««Arkadiens hyrde»» gør mig ære, og den er mig nødvendig for den løbebane, paa hvilken jeg har begyndt at gøre de første skridt».

Der er ingen tvil om, at Joachim Pecci var en mere end almindelig begavet ung mand, der ved jernflid og interesseret arbeide trængte længere ind i videnskabens forskællige grene end hans kammerater. Hans breve fra denne tid

giver imidlertid ikke indtryk af, at han har været i besiddelse af noget dybere gemytsliv eller nogen rig originalitet. Gænnem sin grundige jesuiteropdragelse er han meget tidlig bragt ind i en ensidig scholastisk tankegang, hvorunder han vistnok erhvervede sig fremragende kundskaber og høi aandelig dressur, men uden at man mærker nogen selvstændig gænnemarbeidelse af lærestoffet. Han er først og fremst en receptiv natur.

I rigt begavede mænds ungdomsbreve pleier man at finde varme udtryk for de videnskabelige og humane idealer, der gænnemgløder dem, en i personlig hengivelse greben tankeverden, der under aarenes gang udfolder sig i større klarhed og fylde. Hos Pecci sporer vi intet saadant. Hvad hans fremragende lærere indenfor kirkens mure byder ham, deponerer han som en skat hos sig selv. Men om man end ikke møder fremtrædende spor af en skabende aand, vil man i ethvert fald have indtrykket af, at han er et lyst og godt hoved, udrustet med en ganske ualmindelig aandelig energi og arbeidskraft. Sjelden har en ung mand begyndt sit livskald med saa udelt anerkændelse fra sine læreres side og med saa grundige kundskaber. Hans aand var gænnemdannet og harmonisk udviklet. Han var en ædel og fin natur, ren af sæder, eleveret i tænkemaade. At han vilde gøre karrière inden sit kirkesamfund syntes allerede nu at være klart for alle, som kændte ham.

2. I diplomatisk tjeneste.

Det var Peccis bestemte ønske at gaa ind i det pavelige diplomati. I november 1832 optoges han i accademia dei Nobili ecclesiastici, hvor unge adelsmænd opdroges til de høiere kirkelige poster.

Det regelmæssige levesæt under akademiets lovbundne orden synes i særlig grad at have tiltalt ham. Lige fra sin tidligste barndom var han vant til at føie sig ind under streng tugt. I det hele havde han liden trang til frihed og uafhængighed. Betegnende er følgende ytring i et brev: «hvad angaar det maal af frihed, som vi nyder, da svarer det til min aands anlæg og mine studiers regelrette gang».

Aaret 1836 bøiede ham dybt, idet han da mistede sin fader. Kort efter modtog han en udmærkelse, som han satte megen pris paa. 6te februar 1837 blev han nemlig udnævnt til husprælat hos Gregor XVI. Han forlod nu akademiet og flyttede til sin onkel Antonio i palazzo Muti. Allerede i marts samme aar blev han referendar ved signaturaen og i juni medlem af kongregationen for provinsforvaltningen. Den raske befordring, der vidnede om hans anseelse, glædede ham meget, særlig fordi han deri saa et udtryk for, at Hans Hellighed var ham bevaagen. Aaret 1837 var ham forøvrigt en anstrængt tid. Koleraen hærjede med voldsomhed i Rom. Da hans høie beskytter kardinal Sala havde overledelsen af alle byens hospitaler, fik ogsaa Pecci som Salas hjælper meget at varetage i anledning af sygdommen. Det frygtelige koleraaars dybe alvor har i høi grad tjent til at modne den unge mand. Hans stillings vanskeligheder har givet ham noget af den sikre, selvbevidste energi, hvormed han optraadte i sine senere embeder.

31te december 1837 modtog han præstevielsen af den for sin fromhed og dygtighed bekændte biskop af Sabina Carl Odescalchi, søn af hertugen af Sirmium. Han ansaa det for en særlig lykke, at han blev indført i præstetjenesten af denne fremragende mand, hvis aandsstorhed han havde lært at beundre ved de kolerasyges dødsleier. Sin første messe læste Pecci allerede dagen efter, den 1ste januar 1838. Den nyindviede præst skulde imidlertid ikke længe blive i Rom. Med klart blik for hans diplomatiske dygtighed havde Gregor XVI allerede udseet ham til tjeneste ved statsforvaltningen. I februar samme aar blev han udnævnt til delegat (statholder) i provinsen Benevent. Dette var en forfremmelse, som end ikke Pecci havde ventet sig i saa ung en alder. I et brev til hans bror fra aaret 1837 finder vi følgende karakteristiske udtalelse: «med den oprigtighed, hvormed jeg særlig overfor mine slægtninge udtaler mig i mine anliggender, kan jeg forsikre dig, at jeg lige fra den dag, da jeg efter faders ønske traadte ind paa min nuværende løbebane, kun har forfulgt ét maal: jeg vilde anstrænge alle mine ævner og beflitte mig paa et rosværdigt forhold for at komme frem i de hierarkiske stillinger, og forat den agtelse, som vor familie nyder, kunde

stige. Saafremt jeg naar dette maal, tror jeg at have handlet overensstemmende med faders ønsker».

Joachim Pecci var endnu ikke 28 aar gammel, da han blot to maaneder efter sin præstevielse blev kaldet til apostolisk delegat i Benevent. I 8 aar anvendtes han ved den pavelige statsforvaltning og i diplomatisk tjeneste. At han i denne tid, der danner en gennemgangsperiode til hans episkopat, udviste eminent dygtighed, var kun hvad man efter hans fortid maatte vente.

Mange vanskeligheder mødte den unge, uerfarne mand i hans nye stilling. Benevent var en ganske ubetydelig provins, kun et par kvadratmil stor; beliggende midt i kongeriget Neapel var den skilt fra de øvrige pavelige lande. Her trivedes det frækkeste røveruvæsen, begunstiget derved, at forbrydere af alle slags, ikke mindst politiske, flygtede fra de omliggende egne af kongeriget Neapel over til Benevent, hvor de paa paveligt territorium følte sig trygge. De skogrige bjerge med de vilde kløfter gav banditterne et bekvemt skjulested. Forholdet vanskeliggjordes yderligere derved, at flere af landets adelige herrer fandt sin regning i at give røverne tilhold i sine befæstede slotte. Forgæves havde Peccis forgængere bestræbt sig for at bringe orden tilveie og stanse uvæsenet. Neppe var den 28-aarige delegat naaet derhen efter at have taget afsked med slægt og venner i det kære Rom, før han, der allerede fra barndommen var svagelig, faldt i en alvorlig sygdom. Men ikke før havde han faaet sin arbeidskraft tilbage, saa begyndte han paa sin opgave med alvor. Han formanede folket til at tage regeringens parti mod banditterne. Der udspandt sig fægtninger i bjergene. De beseirede maatte flygte fra sine skjulesteder. De medsammensvorne adelsmænd skaanedes heller ikke. En af dem kom en dag i raseri til statholderen for at beklage sig over hans folks respektstridige opførsel. Rolig gjorde Pecci ham opmærksom paa, at loven var lige for alle, fornemme og ringe. Da greven truede med at reise til Rom og udvirke delegatens afsættelse, svarede Pecci: «Reis De kun; dog vil hr. greven først maatte tilbringe 3 maaneder paa vand og brød i fangenskab.» Den rasende adelsmand blev sat fast,

hans slot blev stormet, og hans tilhængere sendt til det samme fængsel, hvor deres høvedsmand var indespærret.

Ved sine kraftige forholdsregler fik den nye delegat snart sat en dæmning for røvernes vilde færd. Ro og sikkerhed vendte igæn tilbage. Haand i haand med de resolut gænnemførte ordensregler gik det positive arbeide for fremme af folkets elendige sociale forhold. Ved anlæg af gode veie, lettelse af skattebyrderne, ophjælp af agerbrug, handel og industri udrettede han i kort tid ikke lidet. Selv hans modstandere har maattet erkænde hans dygtighed. Saaledes har Ungitaliens bekændte liberale statsmand Ratazzi udtalt følgende dom: «denne Pecci er en mand af utvilsom betydning, af stor viliekraft og strenghed i forvaltningen af sit embede. Ved siden deraf besidder han personlig elskværdighed og de fineste former. Som delegat i Benevent har han vist en ubøielig karakter».

Da hans arbeide netop begyndte at bære sine modne frugter, blev han imidlertid kaldet til en større virksomhed, idet han allerede i juli 1841 udnævntes til delegat i provinsen Umbrien med hovedstaden Perugia. I denne nye post stilledes der ham atter vanskelige opgaver, men ogsaa her viste han sig som den handledygtige mand med det sunde praktiske greb. Midt under hans omfattende planer til provinsens materielle og aandelige opkomst blev han kaldet til apostolisk nuntius i Brüssel i januar 1843. For at udstyre ham med en til denne stilling svarende geistlig værdighed, udnævnte paven ham omtrent samtidig til titulær-erkebiskop af Damiette.

Som nuntius i Brüssel greb han med stor diplomatisk dygtighed ind i kampen mellem det liberale og det klerikale parti. Som ægte opportunist benyttede han det gunstige øieblik og opnaaede fordele ved i rette tid at vise moderation. Han forstod at forene den smidige diplomatiske visdom med hengivenhed mod den katholske kirke. Med klarhed over sine endelige maal fandt han sig i samtidens forandrede forhold og udnyttede dem til kirkens bedste. Som diplomat minder han ikke lidet om Bismarck. Realpolitiker som Tysklands store rigskansler har Pecci altid vist, at han forstaar den kunst at holde fast paa principer, medens han indenfor en videre ramme indgaar kloge kompromisser for at vinde,

hvad der lader sig opnaa i en gænstridig virkelighed. Ogsaa diplomaten paa Peters stol har lært at tøile sine stærke sympathier og antipathier og at afkøle sit varme sind i de kolde forstandsberegninger.

Under sin treaarige virksomhed i Brüssel traadte han i venskabelig forbindelse med det belgiske hof, ligesom han ved sin klogskab og fine dannelse vandt en fremskudt stilling indenfor det diplomatiske korps. Belgiens dygtige konge Leopold I forstod at skatte den unge diplomats klare, vidtskuende blik og hans energiske handlekraft. Ofte søgte han raad hos den 33-aarige nuntius og drog ham ind i kredsen af sin personlige omgang.

Saa vel Pecci end iøvrigt befandt sig i Belgien, var der dog ét, der ikke behagede ham: det raa og kølige klima, der havde skadelig indflydelse paa hans helbred. Efter lægernes raad androg han derfor om forflyttelse. Det blev ham indrømmet. Kun ugærne saa kong Leopold ham drage bort. Paa afskedens dag 5te mai 1846 overleverede han ham «som særligt tegn paa høiagtelse» Leopoldordenens storkors og medgav ham en forseglet skrivelse til Gregor XVI, hvori han i stærke udtryk roser den bortdragende nuntius for hans dygtighed og personlige egenskaber og andrager den hellige fader om at skænke sin tro tjener purpuret. Den omtalte Ratazzi skriver: «Flere gange har jeg talt om Pecci med kong Leopold, der med sit skarpe blik havde studeret ham nøie og havde lært at skatte ham. Vi talte om hans store overlegenhed, om hans ubestikkelighed og om den høihed, der indgød alle en dyb respekt. Hans hengivenhed mod den hellige stol er ubegrænset, hans grundsætninger bestemte, og hans ubøielige fasthed forbyder enhver tanke om svaghed. Han hører til de præster, som aftvinger agtelse og beundring, en mand af fremragende politisk skarpblik og endnu større lærdom.»

3. Biskop i Perugia.

Da Pecci forlod Brüssel, var allerede hans fremtidige virkefelt bestemt. En deputation fra Perugia med byens borgermester i spidsen havde anmodet om at faa ham til biskop i denne by. Han fik Gregor XVI's udnævnelse i

konsistorium af 19de januar 1846. Den hellige fader havde bestemt at give ham kardinalsværdighed, men forbeholdt sig senere at gøre sin beslutning offentlig bekændt. Imidlertid traadte pavens død hindrende iveien. Gregor laa allerede paa sit sidste, da Pecci fra Belgien vendte tilbage til den evige stad.

Den 26de juli 1846 holdt den nye biskop sit festlige indtog i Perugia under befolkningens jubel. Hele 32 aar beklædte han den derværende bispestol. Hans episkopat falder nøiagtigt sammen med Pius IX's pontifikat. Efter udløbet af de 32 aar fulgte han Pius paa pavetronen den 20de februar 1878. Til kirkens høieste stilling var han saaledes vel forberedt gjennem sin lange biskoppelige virksomhed.

Uden at gaa ind i enkeltheder eller give en kronologisk fortløbende fremstilling af hans kraftige embedsførelse som biskop i Perugia vil vi søge i store træk at give et overblik over de mest fremtrædende sider af hans arbeide og at faa øie paa de grundtanker, der leder den vordende pave.

Det viser sig strax, hvad vi efter hans udvikling i ungdomsaarene maatte vente, at Pecci fra første stund af faar sin bane bestemt ved sin jesuitiske opdragelse. Hos Jesuiterne havde han modtaget sin videnskabelige daab, fra dem havde han sin theologiske dressur. Han har ganske vist med aarene, eftersom hans virkefelt udvidedes, vundet større sikkerhed og overblik, men de principer, der ligger til grund for hans enkelte handlinger, har altid været de samme. Det er jesuiterskolens energiske og dygtige elev, vi finder igæn i den senere biskop og pave. Aldrig har han veget af fra veien, som var ham anvist. Aldrig har han fornegtet sin egen fortid. For at nævne et par exempler: han har som olding løftet Thomas af Aquino til skyerne ganske paa samme maade, som da han var student. Han har som den 80-aarige kirkens fader i kampen mod de liberale tidsstrømninger anvendt netop de samme slagord, som han gjorde brug af, da han var en 20-aarig yngling. Han har som pave været den samme langsynte opportunist, som han var, dengang han fungerede som nuntius i Belgien. Hvad han lærte som student, anvendte han som biskop og pave. Den samme idékreds, der beherskede ham under hans studietid i Rom, har holdt ham

fangen til denne dag. Man kan kalde det hans styrke eller hans trange begrænsning, hvad man vil. Det beror paa synsvinkelen, hvorunder han sees. Men i ethvert fald: den katholske kirkes ære har været hans ledende motiv, baade naar han tier, og naar han taler, baade naar han angriber som løven, og naar han lider taalmodig som lammet, baade naar han svinger svøben over protestantismens forargelige «pestilens», og naar han priser den «ene saliggjørende» kirkes herlighed.

Er end de idéer, der leder ham, oprindelig en gave udenfra, saa er de dog paa samme tid hans egen personlige eiendom, en del af hans eget indre menneske. Den klarhed og beslutsomhed, hvormed han altid optræder, viser, at de har fast rod i hans egen karakter. Dette er det, som giver ham den selvbevidste kraft, den sikre handledygtighed, der ved alle leiligheder udmærker ham.

Ud fra den grundanskuelse, der i den romerske kirkes tro ser den eneste form for virkelig kristendom, er det forstaaeligt, at ethvert angreb paa denne kirke, dens hierarki, dens indretninger, ethvert forsøg paa en dybere gaaende reform blir identisk med et direkte angreb paa Gud og paa Kristus. Antiromersk blir det samme som antikristeligt. Saaledes alene kan man forklare det lidenskabelige sprog, hvori biskopen afværger disse angreb. Derfor er protestanterne ham vantroens svorne forbundsfæller. I sine hyrdebreve har han i de kraftigste ordelag fældt dom over protestantismen ligesaa voldsomt, som han senere gjorde det i den bekændte Canisius-encyklika, han som pave udgav i 1897. Protestantismen er ham intet andet end «en fordærvelig gift», en «smitsom syge», der søger at ødelægge den sande tro. «Man vil», udtaler han i et hyrdebrev, «fordærve eders sind med den mest pestilensialske af alle vranglærdomme, med protestantismen. Dette dumme og elendige system er et produkt af hovmod og gudløshed». Man ser, han sparer ikke paa kraftsætninger. I dette stykke følger han sin lærer den berømte Jesuit Perrone, under hvis auspicier han engang gjorde sine studier.

Da protestantismen for Pecci er oprør mod enhver overnaturlig ordning, pleier han hyppig at stille den sammen med

hedenskab og rationalisme. Ensidig fangen i den jesuitiske opfatning har han ingen forstaaelse af det religiøse alvor og den sædelige kraft, der i vor tro giver sig andre udslag end i den romersk-kirkelige fromhed. Naar han i den ægte evangeliske kristendom kun ser et «produkt af hovmod og gudløshed», da er dette det klareste bevis for, hvorledes en ensidig jesuitisk livsbetragtning kan tilsløre selv en intelligent mands dømmekraft. Og dog maa man mangen gang, naar man møder de stærke skældsord, spørge sig selv, om det er muligt, at en mand af hans fremragende aandelige ævner og theologiske indsigt virkelig taler ud fra en oprigtig overbevisning, eller om han ikke meget mere udtrykker sig, som han gør, fordi han forstaar, at massen af Romerkirkens troende forlanger de saftige og fængende slagord. Ogsaa hans modstandere maa have respekt for den klarhed, hvormed han stiler mod maalet, for den modige energi, hvormed han gennemfører sine beslutninger. Men den maade, hvorpaa han fører kampen mod aandelige modstandere, hvis tros overbevisninger han er ude af stand til at vurdere, vil altid ubehagelig berøre den, der ikke er oplært i den ultramontane katekismus. Det hele register af haansord berører os dobbelt pinlig i en høi kirkefyrstes mund, der til sine tider overfor statsfunktionærer véd at udtrykke sig med stor diplomatisk finhed og forstaar at handle efter opportunismens mest smidige moderationsregler. I de biskoppelige hyrdebreve lægger den fine diplomat selvbeherskelsen og glacéhandskerne bort og taler et sprog, som det vi kænder fra Pius IX's berygtede syllabus. De er jo ogsaa begge, baade Pius og Leo, udgangne fra samme skole. Ofte finder vi hos Pecci de selvsamme kraftord, som Pius benytter sig af i sit krigsmanifest.

Man har til sine tider holdt lovtaler over den «fredelskende» Pecci i modsætning til den krigerske Pius. Den «fredelskende» Pecci er i virkeligheden intet andet end en smuk legende, der ingen rod har i virkeligheden. Ligeoverfor de officielle aktstykker af hyrdebreve, dekreter og protester, der foreligger fra kardinalbiskopen af Perugias haand, vilde det være uforstand at tale om den «forsonlige» Pecci i denne forbindelse.

Blandt Peccis dygtige og energiske bestræbelser i hans biskoppelige stilling vil vi først nævne hans omsorg for uddannelsen af en veldisciplineret og kundskabsrig præstestand. Lige fra begyndelsen af sin virksomhed udtaler han atter og atter, at præsternes exempel udøver stor indflydelse paa kirkens læge lemmer, at de troendes religiøsitet afhænger af den sædelige kraft og den pastorale iver hos kirkens klerus. Derfor viede han de theologiske studenter sin specielle opmærksomhed. Saaledes heder det i en authentisk beretning: «Biskopen taler om det theologiske seminarium i hans dioces, som om det var hans øiesten. Det stødte lige op til hans palads, og han fattede strax efter sin tiltrædelse den plan at udvide det ved at forbinde det med den biskoppelige residens og høihjertet at ofre en fløi i paladset til seminariets formaal». Monsignore Pecci, der ikke var rig, ofrede af sine private midler betydelige summer i dette øiemed. «Samtidig», heder det, «havde han opmærksomheden henvendt paa at løfte undervisningen og disciplinen i dette institut. Han oprettede nye professorposter og udvalgte til dem de bedste mænd. Intet blev sparet for at opflamme de studerendes iver, saa at det theologiske seminar i Perugia snart kunde glæde sig ved den høieste berømmelse baade i Umbrien og i naboprovinserne».

Ofte greb biskopen personlig ind, og professorer saavel som studenter havde følelsen af, at de var under den mest aarvaagne kontrol. Brunelli, professor i skønlitteratur, har i indledningen til de af ham oversatte digte af Leo XIII givet et anskueligt billede af biskopens fortrolige forhold til professorer og studenter. «Han var», skriver han, «mere end biskop. Han var vor rektor, lærer og fader. Ofte saa vi ham i de mørke vintermorgener allerede før dagens frembrud. Engang — jeg har nok ikke glemt begivenheden — var jeg ved et eller andet bleven hindret fra i rette tid at begynde min forelæsning. Da jeg noget senere, uden at ane uraad, traadte ind i auditoriet, saa jeg til min store forundring kardinalbiskopen sidde paa kathedret, hvor han i mit sted for de glædelig overraskede studenter forklarede et kapitel af Ciceros tale pro Milone og med den ham egne elegante udtryksmaade gjorde opmærksom paa skønhederne i den romerske talers stil. Jeg holdt mig først beskedent tilbage og rettede fri-

modig en opfordring til biskopen om dog at fortsætte. Han reiste sig imidlertid og bad mig tage plads paa kathedret. Da han forlod auditoriet, anbefalede han mig i den elskværdigste form at lægge vinn paa at føre de studerende stadig længere frem i de skønne videnskaber. I hans værdige smil læste jeg imidlertid en taus og mild bebreidelse».

Ved examinerne var biskopen ofte tilstede og gav da forbausende beviser paa sit fortrolige kændskab til de store digtere. «Jeg kan selv bevidne», skriver Brunelli, «at han kunde udenad mere end halvparten af sangene i Dantes Divina Commedia, store dele af Virgils Æneide og Horaz's oder».

Mangesidige var hans bestræbelser for at løfte den religiøse og sædelige tilstand i folket og at holde de troende i afhængighed af den hellige stol. Ligesaa varmt som han roser den gode katholik, ligesaa skarpt udgyder han sin vredesfulde skaaler over alle «liberale» og «tolerante» kirkens mænd, der vil indgaa et elendigt kompromis med de moderne idéer. Fremforalt har han sin opmærksomhed henvendt paa pressen. Han minder om, at der ogsaa inden kirkens omraade gives dagblade, der ledes i antireligiøs aand og bekæmper den katholske kirkes dogmer og moral. Gudløshedens sæd, heder det, udsaaes med en saa skamløs frækhed, at enhver, der ikke helt har lidt skibbrud paa sin tro, i høieste grad maa harmes og bedrøves derover. Endnu værre er den presse, der hykler ærefrygt for troen, og samtidig under paaskud af at ville rense religionen for overtro, omformer evangeliet efter menneskenes eget hoved. Derfor maa der tages kraftige forholdsregler. Han indfører en strengere censur, fornyer forbudene mod salg af skadelige bøger, indskjærper geistligheden at have indseende med bibliotheker og læseværelser og opfordrer til at imødegaa den moderne vantros vildfarelser i apologetiske skrifter og ved foredrag.

Med klart blik for, hvad der fremmer menighedslivets vækst, tog han sig med levende interesse af *folkeskolerne*. Han sørgede for flittige skolebesøg, skaffede forbedrede læremidler, kontrollerede lærernes holdning, løftede deres økonomiske kaar og forfattede en ny katekismus som grundlag for religionsundervisningen.

Saalænge hans bispedømme politisk hørte med til den

romerske stols magtomraade, stillede han ogsaa med hensyn til den *høiere skole* de strængeste krav. Hele den videnskabelige opdragelse skulde staa under biskopens opsyn Med vanlig fynd fremhæver han: skolen har ikke blot at meddele kundskab, den skal først og fremst *opdrage* den kommende slægt. Den slaphed i sæder, som den nyere tid fører med sig, viser nødvendigheden af en skarpere disciplin, en mere effektiv kontrol. «Vi har rebeller mod de guddommelige love, mænd, som vil en omstyrtning af de private og sociale forhold». Som en garanti for en forsvarlig høiere skoleundervisning skal biskopen med hans censurkollegium ansætte lærere og fjerne dem, der ikke opfylder sine pligter. Ikke i noget fag maa der bruges lærebøger, der kan befordre umoralitet eller ringeagt for kirken. Ikke blot de offentlige, men ogsaa de private skoler skal underkastes kontrol. Det siger sig selv, at der i mangt og meget maatte ske en forandring i disse forhold, da pavens verdslige magt var brudt.

Lad os gænkalde os i erindringen de vigtigste af hine dages begivenheder.

Da Pius IX i 1846 havde besteget pavestolen, hilsedes han af hele Italien som en frihedshelt, med hvem en ny æra i folkets historie vilde oprinde. Han udstedte amnesti for politiske forbrydere og sammenkaldte en raadgivende stænderforsamling. Den nyvalgte pave blev imidlertid snart betænkelig over den fart, bevægelsen tog. Det kom til brud mellem ham og fremskridtspartiet. Da hans minister Rossi var myrdet, og han var bleven tvungen til at indsætte et radikalt ministerium, forlod han i 1848 Rom og flygtede til Gaëta, hvorfra han paakaldte de katholske magters hjælp mod den demokratiske republik, som i februar 1849 var bleven oprettet i selve Rom. Et fransk korps indtog igæn byen, hvor pavens verdslige herredømme gænoprettedes.

I april 1850 kom Pius tilbage og styrede fra den tid efter reaktionære grundsætninger, ledet af sin statssekretær, den kraftige kardinal Antonelli. Den «hvide pave» afstod hele sin magt til den «røde pave».

Imidlertid erklærede Romagna sig for en tilslutning til Sardinien, hvori det sammen med Modena og Parma blev indlemmet i marts 1860. Samme aar indlemmedes ogsaa Mar-

kerne og Umbrien. Kirkestaten bestod nu kun af det egentlige patrimonium, der forsvaredes af franske tropper. Under den fransk-tyske krig i 1870 forlod disse Rom. Ved efterretningen om Frankrigs nederlag rykkede Victor Emanuel ind i kirkestaten. Efter en kort kamp erobredes Rom den 20de september 1870, hvorpaa kirkestaten ved en almindelig folkeafstemning indlemmedes i Italien. Rom, den katholske verdens midtpunkt, blev kongerigets hovedstad. Pavens verdslige magt var en saga blot.

Efterat Umbrien i 1860 var blevet en del af kongeriget Italien, begyndte der en tung sorgens tid for biskopen i Perugia, der paa grund af sine fortjenester var bleven udnævnt til kardinal. Den pavelige delegat havde strax forladt byen. Biskopen forblev derimod paa sin post. Hver dag bragte ham nye vanskeligheder. Under protest mod de forøvede voldshandlinger maatte han fra sin residens trække sig tilbage til det fjernere liggende missionshus. Han maatte se paa, at en af byens præster blev skudt af de fiendtlige tropper. Udenfor trak skyerne tættere og tættere sammen.

Med undtagelse af Pius selv, var der ingen, som med mere kraft løftede røsten mod liberalismens «forbryderske angreb», end kardinalbiskopen i Perugia. Skønt forholdsvis ung af aar optraadte han som de umbriske biskopers hoved. Hans politiske erfaring og den hensynsløse kraft, hvormed han handlede, gjorde ham til selvskreven fører i kampen. En lang række af hyrdebreve indeholder protester, rundskrivelser til præsteskabet, adresser til kongen, til ministerpræsidenten, til Umbriens generalkommissær m. fl. Selv om enkelte af dem er affattede i fællesskab med hans medbiskoper, bærer de alle præg af at være førte i pennen af Pecci. Det er hans aands skarphed, der præger dem. Paa grund af sin frimodighed blev han endog stillet for retten — uden imidlertid at blive fældet.

I de tunge tider, som den kraftige biskop saa bryde ind over kirken, fandt han dog ogsaa rig trøst i de troendes holdning. I det sidste hyrdebrev, han skrev som biskop, siger han: «Naar vi nu fører bitre klager over afkristningen hos de regeringer, der er bærere af den borgerlige magt, miskænder vi dog ingenlunde, at der bagom denne officielle

fordærvede og gudløse verden findes en anden reel verden, hvor det ingenlunde mangler paa ædle hjerter, faste karakterer og ophøiede, rene sjæle».

Saaledes var Peccis hele embedstid som biskop en uafbrudt fortsat kamp mod alle de nye strømninger i religion, i kultur, i politik. Han har som den modige krigsmand indlagt sig store fortjenester af sin kirke. Selv hans modstandere maatte have respekt for den uforfærdede energi, hvormed han traadte i skranken for de tanker, der ledede ham.

Da kardinalbiskopen forfattede sit sidste hyrdebrev, opholdt han sig ifølge sin stilling i Rom. Han var nemlig den 21de september 1877 af Pius IX valgt til camerlengo. Som saadan havde han at forberede det kommende pavevalg, der paa grund af Pius's sygdom maatte ventes at staa lige for døren. Pius hensov om eftermiddagen den 7de februar 1878. Under sedisvakansen indtog Pecci som camerlengo den mest fremskudte plads, idet han stod i spidsen for det udvalg af 3 kardinaler, der i det hellige kollegiums navn havde kirkens midlertidige ledelse. (Sluttes).

KOPTISKT EVANGELIIFRAGMENT. ETT TOLKNINGSFÖRSÖK.

Det koptiska Evangeliifragment, till hvars innebörds tolkning här ett försök gjorts, blef Strassburgs universitetsbiblioteks tillhörighet våren 1899, då det jämte en mängd andra egyptiska papyri förlänades nämnda institution af Elsass-Lothringens ståthållare.

Sedan koptiologen Doktor *C. Schmidt* verkställt ett första ordnande af fragmentets delar, som visade sig härstamma från en Evangeliihandskrift, företog Professor *Spiegelberg* i Strassburg en öfversättning till tyska af Evangeliifragmentet, hvilken öfvers. utgafs jämte åtföljande kommentar, författad af kandidat *A Jakoby*. Editionen i fråga bär titeln: «Ein neues Evangelienfragment». Mit vier Tafeln in Lichtdruck. Strassburg 1900.

Denna Hrr Spiegelberg—Jakobys edition af Evangeliifragmentets text har öfversatts till svenska af Teologie Doktor *S. A. Fries,* som försett sin öfversättning af texten med upplysningar om data och fakta m. m. och kallat den «Ett koptiskt Evangeliifragment».

Vidare har Herr *C. Schmidt* i «Göttingische gelehrte Anzeigen» No. 6 1900 infört en artikel rubricerad: «Jakoby, Adolf, Ein neues Evangelienfragment». Strassburg. Trübner. 1900.

Den öfversättning till svenska af Evangeliifragmentets text, som här föreligger, hvilar på jämförelse mellan ofvannämnda lärdes återgifvanden af texten, samt på deras öfversättningars förhållande till innebörden i de icke omtvistade delarne af textens innehåll.

Utan kunskap i vare sig koptiska eller grekiska — från hvilket språk vederbörande anse den koptiska texten öfversatt — har jag icke gjort mig förhoppning om att kunna ord för ord tillfredsställande fylla det söndriga fragmentets luckor; men innehållets tråd, *dess andemening,* tror jag mig hafva funnit och vågar härmed öfverlämna densamma att föra egen talan om detta Evangeliifragments härstamning.

Det koptiska Evangeliifragmentet torde kunna hänföras till tre kända moment i Jesu lif.

En fragmentets del tyckes beröra Palmsöndagens tilldragelser.

En annan del förefaller att sammanfalla med Skärtorsdagens händelser.

En tredje del synes skildra «himmelsfärdens» intryck på apostlarne.

Fragmentets första del.

— — — — han skall varda känd på
— — — — — — och prisad varda af
— — dess frukt, ty
— — — — än många — — — — — —
Sannerligen, gif mig nu din
— — — Fader, på det att
— — — — — de som älska
— — — — — Sannerligen, jag
har fått — — herradömets krona
det är deras krona, som
— — — — föraktas
— — ödmjukhet — — — —
— — — — — — Jag har blifvit konung
— — — Fader du gör
— — — mig underdånig.
— — — — genom hvem
krossas denne fiende? Genom
— — — — Sannerligen genom hvem
varder dödens gissel — — —?
— — — — den enfödde Sannerligen,
hvem tillhör herraväldet?
— — — — Sonen. Sannerligen — —
— — — — — — — — —
— — — — — — —

Den textens centrala och oomtvistade tanke, som ur första delen af detta fragment vibrerar emot oss lyder: «Jag har blifvit konung»; «jag har fått herradömets krona». — Ja, vi kunna likaledes med oomtvistad visshet här få skönja, att stunden i fråga bär ett vittnesbörd om att Fadern gör döden den enfödde Sonen underdånig.

Vi hafva alltså, för att finna den tankegångs tråd, som här afklippt letat sig till oss, att i våra evangelier söka upp den dag, då erfarenheten af att hafva blifvit hyllad såsom konung vibrerat genom Kristi ande.

Och dagen låter sig finna; vi känna dess namn: det är Palmsöndagen.

Profeten från Nazaret förnimmer, hur ställningen tillspetsas. Han vet, *hvad som stundar,* hvilket han tidt och ofta — utan att afse timme och klockslag — för lärjungarne bebådat med orden: «*stunden är kommen*».

Han har beslutat att för dem, som med seende ögon se, åskådliggöra, huru genom honom den messianska profetians konungsliga uppfyllelse kommer, och han väljer därvid den bild, i hvilken Zacharias målar Israels frälsning:

«Se, din konung kommer till dig (Zach. 9: 9, 10); han är rättfärdig och segerrik, ödmjuk och ridande på en åsninnas fåle. Och jag skall utrota vagnar ur *Efraim* och hästar ur Jerusalem, och krigets båge skall varda utrotad; och han skall tillsäga frid åt folken, och hans herradöme skall sträcka sig från haf till haf och från floden till jordens yttersta gränser».

Själf kommer han nu från staden Efraim (Joh. 11: 54) och har å okänd ort begifvit sig in på stora karavanvägen, där skaror af människor färdas upp mot Jerusalem till den stundande Påskhögtiden.

I Jericho botar han blindhet och gästor Zacheus. Därefter går han vidare fram mot Jerusalem, hvarvid han nära Betfage låter därifrån hämta en åsninnas fåle.

Inom den till Jerusalem redan föregående dagar anlända skaran af högtidsbesökande har undran försports, om ej profeten från Nazaret skall komma till högtiden (Joh. 11: 56). Talet om Lazari uppväckelse, som i Jerusalem nått stadens gäster, har stegrat deras ifver att få se mästaren. Och nu kommer på Söndagen ryktet om hans annalkande honom i förväg till staden.

En människoskara ilar ut åt vägen mot Jericho.

Och se, han kommer! Han rider på en åsninnas fåle och lärjungarne hafva lagt sina mantlar öfver djurets rygg.

Männen i den mötande folkströmmen breda sina mantlar på vägen, och somliga bland folket bryta ned blad af palmer, och somliga skära kvistar af träden och strö för hans fötter[1]).

[1]) Våra fyra nytestamentliga Evangelier torde i fråga om denna tilldragelse kunna bringas till samstämmighet. Lukas nämner visserligen icke, att Jesus på hyllningsdagens afton gick med de tolf till Betania; men för öfrigt öfverensstämmer hans skildring af ifrågavarande episod med Matteus' och Markus' berättelse härom, och om vi i det fjärde Evangeliet reparera en påtagligen skedd omkastning af versordningen, på så sätt att det tolfte kapitlet får börja med verserna 12—19 och sedan upptaga verserna 1—11, så finnes i den Johanneiska uppgiften intet, som icke låter förena sig med de synoptiska evangeliernas utsagor härvidlag. — Textens sammang torde alltså här vara följande: «Och judarnes Påsk tillstundade, och många från landsbygden foro upp till Jerusalem före Påsken för att rena sig. Då sökte de efter Jesus och talades vid, stående i templet: Hvad synes eder? Skall han icke komma till högtiden? — Och öfverste prästerna och fariseerna hade utfärdat ett påbud, att om någon visste, hvar han vore, skulle han gifva det tillkänna, på der att de måtte gripa honom. — *Dagen därefter,* när mycket folk, som hade kommit till högtiden hörde, att Jesus kom till Jerusalem, togo de palmkvistar och gingo ut att möta honom o. s. v. Sex dagar före Påsken kom nu Jesus till Betania, där Lazarus var, som hade varit död, och hvilken han hade uppväckt från de döda. Där gjorde de då åt honom en aftonmåltid, och Marta tjänade, och Lazarus var en af dem, som sutto till bords med honom» o. s. v.

Med den dag, som vår öfvers. benämner «dagen därefter», afser alltså den fjärde Evangelisten sjette dagen före Påsk. Enligt Chwolson — och än mer enligt Evangelisten Johannes (Joh. 19: 31) — har det ifrågavarande året den 15 Nisan, de från början lagstadgade 7 Sötebrödsdagarnes första dag, inträffat på en Sabbatsdag, en Lördag, hvaraf följde att, enligt israelitisk åsikt, Påsksabbaten ingick *på aftonen* fredagen den 14 Nisan; och sex dagar före detta Påskens inträdande blir alltså Söndagen den 9 Nisan. Och dagen förut, på hvilken uttrycket «*dagen därefter*» hänsyftar, blir följaktligen *Sabbatsdagen* den 8 Nisan, då den fjärde Evangelisten, — som vi tro vara mannen, hvilken Polykrates (Biskop i Efesus omkr. 190) benämner «Johannes, som låg vid Herrens bröst, hvilken hade *varit präst och burit pannbandet, vittnet och läraren*» — var i templet och där hörde det af honom (i Joh. ev. 11: 56) anförda samtalet. — Enligt våra fyra kanoniska Evangeliers framställning tog alltså Jesus under sin sista långa vistelse på resande fot vägen mellan Galileen och Samarien; uppehöll sig i byarne, där han lärde folket; gick in på stora karavanvägen mot Jericho, hvarvid ingenting hindrar, att

Från de skilda grupperna ljuder Hosianna i skilda tonarter; men alla samstämmiga i lofvet åt honom, som kommer i «Herrens namn».

Han är «Israels konung»!

Och Israels konung, som kom i Herrens namn, nådde Jerusalem.

Han gick upp i templet, där barnröster tilljublade honom ett nytt: Hosianna, Davids son!

Dagens hyllningsrop återljuda i hans öron och vibrera i hans ande, då han på kvällen kommer till Betania. Där beredes honom och hans närmaste lärjungar en aftonmåltid i Simon den spetälskes hus. Husmodern tjänar mästarn, Lazarus, som han löst ur dödens våld, Lazarus, det lefvande vittnesbördet om att Fadern gjort döden honom underdånig och hörer hans böner, är med honom vid bordet, och Maria gjuter öfver hans fötter oförfalskad Nardus.

Sedan mästarn vitsordat Marias hängifvenhets gärning; men äfven genom den fått en förnimmelse af sin begrafnings annalkande dag, uttalar han, under den gripande festens stämning, en lofsägelse till det namn, i hvilket han kommit: Herrens namn, hans Faders namn. I denna lofsägelse taga dagens erfarenheter sig uttryck i förbund med tanken på den väntande dödens redskap och vissheten om seger öfver denne ytterste fiende.

Med andra ord, han, om hvilken Harnack säger att: «Seine Rede, gewöhnlich in Gleichnisse und Sprüche gefasst, zeigt alle Grade menschlicher Rede und die ganze Stufenleiter der Affekte», han sjunger nu en hymn.

Stunden i fråga torde alltså vara den, som i Justins Evangeliicitat omnämnes i följande ordalag: «Und da er wusste, dass ihm sein Vater alles gewähre, was er begehrte, und dass er ihn von den Toten erwecken werde samt allen, die Gott fürchteten, so forderte er dazu auf, Gott zu loben,

han äfven kan hafva gästat staden Efraim under dessa vandringar af och an, då resplanens enskildheter förestafvades af sjukbud (Joh. 11: 3) och hvarandra korsande böner om andlig hjälp, samt af nödvändigheten att, tills verket vardt fullkomnadt, emellanåt gå på oberäkneliga stigar undan fiendens försåt.

weil er dem ganzen Menschengeschlechte Barmherzigkeit erwies auch durch dies Geheimniss von dem Gekreuzigten, und weil er mitten unter seinen Brüdern, den Aposteln, stand . . . und bei ihnen verweilte, so sang er Gott den Hymnus, wie es in den «Erinnerungen» der Apostel heisst und zeigte ihnen so den Sinn des Restes des Psalms[1]) (21, 22 f.), (Ps. 22: 23—32).

De brutna toner, som nått oss genom de murar, dem äfven språkens skiljaktigheter resa, lära oss visserligen icke känna ordalydelsen af utsagan, i hvilken Jesus här prisar det namn, i hvilket han kommit, Herrens namn, Faderns namn; men själfva tråden i innehållet låter dock skönja sig.

Försök till tolkning af den lofsägelse Herren Kristus sannolikt uttalade Palmsöndagen i Betania i Simon den spetälskes hus.

Sannerligen, ditt namns rättfärdighet, Fader, skall varda känd på jorden, och prisad varda af dess frukt; ty än många skola tillbedja inför dig.

Sannerligen, gif mig nu din makts spira, Fader, på att de som älska ditt namn må undfå lönen (Luk. 19: 17, 26).

Sannerligen, jag har nu fått herradömets[2]) krona, det är deras krona, som i världen föraktas, deras, som vandra i ödmjukhet, hörsammande din röst.

Sannerligen, jag har blifvit konung, och du, Fader, du gör döden mig underdånig.

Sannerligen, genom hvem krossas denne fiende? Genom den du sändt hafver.

Sannerligen, genom hvem varder dödens gissel borttaget? Genom den enfödde Sonen (Hosea 13: 14).

Sannerligen, hvem tillhör herraväldet? Du har gifvit det åt Sonen (Fil. 2: 6—9).

— — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — —

[1]) E. Preuschen: Antilegomena. Die Reste der ausserkanonischen Evangelien und urchristlichen Ueberlieferungen.

[2]) Den koptiska språkkoloriten synes teckna «*herradömet*», där andra språk teckna «riket»; ty ordet herradöme i denna fragmentets del betecknar tydligen den menighed, vårt N. T. kallar «himmelriket» (= de ödmjukes och andligen fattiges rike), «Guds rike»; ja, samma menighet kallas af Kristus stundom blott: «dem du mig gifvit hafver».

(Man jämföre med det här upprepade «Sannerligen», det i ps. 118 upprepade «så säge», samt det i ps. 136 tjugutvå gånger förekommande «ty hans nåd varar evinnerligen»).

Fragmentets andra del.

— — — — — — nu
hade fulländat hela — — — —
vände han sig till oss och sade — —
Stunden är kommen,
då jag skall tagas ifrån eder.
Anden är visserligen villig
men köttet är svagt. — —
alltså och vaken — — —
Men vi apostlar —
gräto — — — — sade
— — — — — — — — —
Guds. Hvad — — — —
— — — — — — — —
svarade och sade — —
Frukten eder icke — —
skall tillintetgöras, utan —
— — — — — —
(för?) — — makt
Tänken på allt — — — eder
— — — — —
att man har förföljt — — —
förföljt — — — —
Fröjden eder nu att jag — — — världen
Jag har — — — —

Den andra delen af detta fragment tyckes beröra Skärtorsdagens tilldragelser samt ansluta sig till hvad kyrkan kallar Jesu öfversteprästerliga förbön (Joh. 17). Ja, det förefaller som om här återfunnes reflexioner, hvilka af sagda bön hos lärjungarne väckts och af dem uttalats omedelbart efter densamma i Betania. Utsagan «anden är visserligen villig, men köttet är svagt» skulle i så fall af frälsaren blifvit fälld redan före kampen i Getsemane. Och denna utsaga, hvilken herren uttalar såsom en sanning genom hvilken såväl hans som lärjungarnes mänskliga situation får uttryck, kom säkerligen öfver hans läppar mer än en gång under de sista

stridernas dagar, då han för sin del lekamligen ryste för det våld, som hatet spejade efter tillfälle att få mot honom lössläppa, och då han såg de sinas klenmodighet, röjd i ord och tårar.

Sättet att såväl under orons tyngd som under det inspirerade talets gång återkomma till alldeles samma ord, i hvilka en tanke eller en känsla från sin första stund funnit sitt adekvata uttryck är för öfrigt icke något för Kristi framställning främmande.

Detta hans bruk återfinnes i bergspredikan, i bönen i Getsemane, om hvilken det heter: «och han gick åter bort och bad, *för tredje gången sägande samma ord*» (Matt. 26: 44). Ja, detta bruk går uppenbarligen stundom igen hos honom äfven af det enkla skäl som heter: för bättre minnes skull.

«Tänken på allt det jag eder sagt hafver», heter det här (i fragmentets andra del, som vi föreställa oss skildra hvad som föreföll Skärtorsdagens e. m.), och när frälsaren senare på aftonen denna samma dag finner lärjungarne tyngda af sömn, medan faran nalkas med stormsteg i Getsemane, där hvarken tid eller stämning medgifva långa tal, söker han få dem att fatta stundens kraf genom att upprepa sitt: anden är villig, men köttet är svagt; bedjen därföre och vaken.

Försök till tolkning af de ord, som sannolikt yttrades i Betania Skärtorsdagens afton i anslutning till Kristi öfversteprästerliga bön.

Då nu herren hade fulländat hela sin bön, vände han sig till oss och sade: I veten, att stunden är kommen, då jag skall tagas ifrån eder. Anden är visserligen villig; men köttet är svagt; bedjen därföre och vaken.

Men vi apostlar gräto och sade: Huru bevaras vi i Guds namn? Hvad varder hans herradöme om han bortgår?[1])

Herren svarade och sade till oss: Frukten eder icke; det skall icke tillintetgöras, utan tron allenast, ty mig är all makt gifven.

[1]) Man jämföre här de uttryck af oförstående oro, som stå i Joh. 14: 5 . . .: «hur kunna vi» o. s. v. 16: 17: «Hvad är detta, som han säger» . . . (18). «Vi förstå icke hvad han talar». Joh. 17: 11 . . . «bevara dem i ditt namn». Joh. 17: 12. «När jag var med dem i världen, bevarade jag dem i ditt namn» . . . .

Tänken på allt det jag sagt eder: bedröfvens icke att de förföljt mig; sammalunda har världen förföljt profeterna.

Fröjden eder, att jag går bort af världen: jag har öfvervunnit världen.

Fragmentets tredje del.

— — — — — — — —
uppenbara eder hela min härlighet
och förtälja eder
hela kraften och hemligheten
af edert apostolat — — —
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —
— — — — — berget
— — — — — sin
— — — — — — —
— — — — — — — kraft
— — — — — — — —
Våra ögon sågo klart åt alla håll:
vi sågo härligheten af hans
gudomlighet och hela härligheten af
hans herradöme. Han beklädde oss
med sitt apostolats kraft
— — — — — — —
De voro såsom — — — —
ljuset — — — — — —

Fragmentets tredje del synes skildra «himmelsfärdens» intryck på apostlarne.

Församlade å berget, dit han kallat dem, varda de af Kristus beklädda med hans apostolats kraft. Han, den af Fadern sände, gör dem till sina sändningabåd och låter dem se härligheten af sitt välde: ljusets herravälde.

För att finna ledning, huru denna fragmentets del skall tolkas, torde vi få erinra oss, hurusom Hesekiel såg (Hesek. 1: 28) bilden af Herrens härlighet i människosonen, som i ljus och flammande sken tecknade sig mot skyn.

Vidare torde vi få påminna oss, såväl hvad de tre apostlarne skådade om natten på förklaringsberget som hvad Paulus i första Korintierbrefvet (kap. 15: 40) säger: det finnes himmelska kroppar och jordiska kroppar; men *en* är de himmelskas härlighet och *en annan* de jordiskas.

Och slutligen torde vi äfven, för det rätta förståendet af det symboliska härvidlag, få lof att med tro omfatta det inre sakförhållande, att «kraften och hemligheten» i ett sant apostolat ligger i växelverkan mellan ljusets rike och människoanden.

Försök till tolkning af fragmentets tredje del.

Han välsignade oss och sade: Upplyften edra ögon (Apostlag. 1: 11), att jag må uppenbara eder hela min härlighet och förtälja eder hela kraften och hemligheten af edert apostolat, att I mån gå ut i världen och göra alla folk till lärjungar (Matt. 28: 19).

Och vi tillbådo på berget, där han uppenbarade oss sin härlighet och beklädde oss med sitt apostolats kraft (Luk. 24: 52).

Våra ögon sågo klart åt alla håll: vi sågo härligheten af hans gudomlighet och hela härligheten af hans herradöme.

Han beklädde oss med sitt apostolats kraft, och Herrens anlete utsände strålar. De voro såsom solens sken; och såsom bågen i skyn på regnets dag var utseendet af ljuset rundt omkring.

H. N.

NYE BØGER.

Henry Sienkiewiez: **Synet.** *Fortælling fra Kristi tid.* Oversat af *Wlademir Moe.* 107 sider. H. Aschehoug & Co. Pris: kr. 1,25.

Efterat den polskfødte digter *Henry Sienkiewiez* klassiske roman Quo-Vadis er blit berømt og læst med lige stor beundring i begge verdensdele, blir ethvert nyt skrift af denne forfatter en literær begivenhed ogsaa her i norden.

Forfatterens sidste bog «**Synet**» minder i sit indhold om *Ben Hur:* den er ganske kort og egner sig udmærket til et par timers høilæsning i hjemmet, i ungdomslag, foreninger og ved alle de leiligheder, hvor man trænger kraftig og alvorlig aandsføde.

Bogens klassiske form, korrekte kostume og maleriske sceneri vil tilfredsstille den mest kræsne tilhører. Baade gammel og ung, læg og lærd vil kunne tilegne sig og glæde sig over selve fortællingens klare, rolig glidende løb. En fuldkommen liden bog, sagt i faa ord. *L—h.*

Mathilde Malling: **Damerne paa Markby.** En historie fra september til jul. 259 sider. Pris: kr. 4,00. Nordiske Forlag. Kjøbenhavn og Kristiania.

«Paa denne bog har boghandlerne saa store bestillinger, at oplaget er udsolgt hos forlaget. Et nyt er sat i arbeide og vil foreligge om kort tid».

Denne meddelelse gives os paa anmeldereksemplaret. Den er forsaavidt ikke overraskende, som det gjælder Mathilde Malling, om vi end trodde publikums interesse var dalet endel efter hendes sidste bøger. Thi at fru Mallings forfatterskab har havt sine modstandere er kjendt nok. Anmelderen blandt andre fandt, at hendes pen var mere end veltalende, gjaldt det bogens millieu. Hvad skildringen af kostumer og værelsernes montering angik, blev hun neppe overgaat

af de første fagmænd, mens hun var tyndere i karaktertegningen og reflektionen. Dertil var det Laura Marholmske «krav paa en mere raffineret sanselighed» ogsaa opraabet i fru Mallings første bøger. Begrebsforvirringen var stor, hvad dette forfatterskab angik. Damer, der absolut var for Marieliteraturen paa den ene side, sværmed samtidig for «En roman om førstekonsulen», — nogle virkelig, andre tilsyneladende blinde for bogens letfærdige moral, mens «frigjorte» unge piger fandt samme bog «knasende kjæk».

Men endelig ifjor erklærte selve Carl Nærup bent ud i «Verdens Gang», at moralen i fru Mallings sidste bog var den *absolute bohême*. Da ligeledes «En roman om førstekonsulen» blev oversat paa engelsk — betegnende nok indført i England med forord af Georg Brandes — mente Douglas Sladen i en af sine berømte ugeanmeldelser i «*The Queen; The book of the weak*», at bogen ikke maatte læses af unge piger!

Dog for at sige det straks: ligeoverfor «Damerne paa Markby» falder al saadan modstand bort. Fru Malling er endnu ung som forfatterinde, er tidlig kommet som udlænding til Kjøbenhavn, hun er svensk som bekjendt, og har der øiensynlig modtaget sterk aandelig paavirkning fra de Georg Brandes'ske kredse. Enhver vil kunne læse sig til dette i hendes bøger, om man ellers, som anmelderen, er ganske fremmed for forfatterindens private forhold.

I «Damerne paa Markby» ser det alligevel ud, som Mathilde Malling har frigjort sig for denne fremmede aandelige paavirkning. Her merker man den ikke. Hun fremtræder for første gang som udviklet selvstændig forfatter.

I literær henseende har hun aldrig naat høiere end i denne bog, den er frisk i anlæg og tone. Milieuet er ogsaa her ypperligt, men ikke mere fremtrædende end det spiller sin stemme i det fortræffelige ensemble. Den er kort og godt et moderne kunstverk i sin genre. Man maa nemlig ikke vente noget tendensskrift eller en saa dybtgaaende seiler som «Amtmandens Døtre» for eksempel. «Damerne paa Markby» har ingen etisk eller religiøs understrøm. Men der har ikke manglet paa alvorligt arbeide og dybt menneskestudium hos den forfatter, der kan faa frem slige tegninger som af bogens to unge piger. Vi kjender dem saa godt, og dog er de som

nye skabninger i literaturen, saa sandt set, saa menneskelige med en hel del uromantiske svagheder og dog «unge piger» — dette smukke navn —, som enhver, der læser bogen, saa godt forstaar maa bli elsket. Ogsaa de mindre fremtrædende af personerne har vi levende for os. Endvidere faar hun gang paa gang fremtryllet stemningen ganske ypperlig ved et par smaatræk. Hvor træffende faar hun ikke slaat fast den unge mands og den unge piges forskjellige opfatning for eksempel af ærlighed —, og saaledes videre. Vi kunde nævne træk i mængdevis, havde pladsen tilladt det.

Tiltrods for, at der altsaa mangler det for anmelderen væsentlige: den dybere, religiøse understrøm, er «*Damerne paa Markby*» et saa betydeligt arbeide, saa morsomt, indtagende og nydeligt, at der vil gaa mange dage, inden vi inden dets genre træffer paa en jevnbyrdig. *L—h.*

«**Tankelæserinden**» af *Carl Gjellerup.* C. Gjellerups nye, omfangsrige fortælling kan ikke betragtes som en berigelse for den danske literatur. Gjellerup hører til vore ansete digtere, og han har i sine mythiske digtninge givet virkelig betydelige og skjønne digterverker. Ganske særlig maa «Brynhild» fremhæves. Ligeledes har han i de vidt forskjellige, men begge betydelige fortællinger, «Minna» og «Møllen» fortrinlige karakterskildringer og billeder af livet. Man havde derfor ret til at vente noget værdifuldere af et nyt arbeide af ham, men «Tankelæserinden» maa henregnes til de ubetydelige bøger. Af egentlig handling er der næsten intet. Den allerstørste del af den lange fortælling er optagen af forskjellige situationer og samtaler mellem tre unge mennesker: en 22-aarig ung mand og to unge piger i en ganske kort sommerferietid i en sællandsk prestegaard. Ganske vist er de tre unge særdeles godt grebne ud af livet, og ganske vist er mange af de skildrede situationer og samtaler i høi grad naturlige og undertiden morsomme, men det er dog for lidet til at fængsle interessen i en bog paa henved 400 sider. Man følger ikke blot de unge dag for dag, men undertiden næsten time for time. Vidtløftigheden og udtværingen bliver tidt meget trættende.

Presten er kun let skisseret. Forfatteren synes at ville

antyde, at han er en begavet og interessant mand, men tillige, at han kun lidet er med i sin forkyndelse i kirken. Prestefruens skikkelse er mere udført. Det fremtrædende hos hende er en saa høi grad af pyntesyge og verdslig forfængelighed, som jeg ikke tror, man vil finde hos mange prestekoner i Danmark. Forfatteren kalder fortællingen «sællandsk prestegaardsidyl», men den giver det modsatte af, hvad man forstaar ved en prestegaardsidyl.

Gjellerup skildrer sit eget barndomshjem, Vallensved prestegaard, med navns nævnelse og alt. Der var han hos sine pleieforældre, pastor Fibigers. Fibigers havde selv ingen børn, og Gjellerup var deres eneste pleiebarn. Da nu bogens Hjalmar er eneste barn, fremtræder i disse omgivelser og er digter, faar man let den tanke, at forfatteren for endel giver et billede af sig selv. Om det er tilfældet, er billedet ikke flatterende, for den unge Hjalmar er ikke nogen meget lødig personlighed. *Th. Mau.*

«**Absalons Brønd**» af *Sofus Bauditz*. Direktør. S. Bauditz's bøger er efterhaanden blevne nogle af de mest yndede i Danmark. Af hans nye arbejde, «Absalons brønd», var hele første oplag bestilt, inden det var færdigt i trykken, saa at man strax begyndte paa et nyt, og meget kort tid efter kom allerede tredie oplag. Det er vanskeligt at sige, hvad der er aarsagen til Bauditz's store popularitet. Han kan dog neppe kaldes nogen meget betydelig forfatter. En væsentlig grund til den store yndest, hans bøger har vundet, maa vel være den, at de danner saa stærk en modsætning til en stor del af de arbejder, der i de senere aar kommer frem i literaturen, at de særlig er i besiddelse af én egenskab, der fuldstændig mangler i de andre, nemlig *friskhed*. Der findes vel endnu et større antal mennesker, som hellere vil opmuntres ved denne end atter og atter møde sygelige selvbekendelser eller mere eller mindre grelle skildringer af livets bærme.

Der hengik lang tid, inden S. Bauditz ret slog an. Det var i virkeligheden først hans «Historier fra skovridergaarden», der gjorde ham til den meget yndede forfatter. «Krøniker fra garnisonsbyen» og romanen «Hjortholm» fæstnede end mere hans popularitet.

Bauditz stiger ikke højt, og han gaar heller ikke meget dybt; indgaaende, psykologiske skildringer vil man ikke finde i hans bøger, men man aander der i en ren luft, man finder et optimistisk syn paa menneskene og livet, en ægte dansk humor og friske billeder, der er grebne ud af livet.

Medens Bauditz tidligere mest har henlagt handlingen for sine fortællinger til landet eller en provinsby, har han i «Absalons brønd» skildret hovedstaden, som den er nu, det nutidens København, der har saa store pletter og mangler, men som forfatteren dog synes at elske. Navnet, der forekommer mig noget søgt, er taget efter en brønd, der skal være under Kristiansborg slots ruiner. En stor del af bogen optages af samtaler mellem fire mænd: lærer Berner, jyden Terndrup og to yngre kunstnere, Holst og Duborg. Samtalerne mellem disse fire forekommer mig undertiden at være noget for lange og vidtløftige, da deres værd og betydning ikke staar i forhold til den store plads, de optager. Gennem Berner udtaler forfatteren sikkert for en stor del sine egne anskuelser, og her fremtræder da det lyse syn paa nutiden og særlig paa Danmark og København, som man just ikke er vant til at træffe. Megen egentlig handling er der ikke i fortællingen. Det, man havde ventet sig noget af, falder temmelig mat til jorden. Der er kærlighed mellem to unge par, men uden synderlig udvikling; der er lidt ægteskabskonflikt, men den er temmelig overfladisk behandlet og løses forbausende let. Fortællingens hovedfortrin er de anskuelige, levende billeder af hverdagslivet i København.

Th. Mau.

Knuppen.

No vaknar livet i knuppar smaa.
Det vimrar og varmar
i knøtne smaabarmar,
for no strøymer vaaren med sonerne paa.
Og safterne sprengjer: Lat upp, lat upp!
Men kjære min knupp,
tru ikkje for vel den varmen um vaaren.

No leikar livet i knuppar smaa.
Det aukar med vev
og med celler som feller
so fint at det er som eit under aa sjaa.
Og vaarlufti smeikjer: Lat upp, lat upp!
Men kjære min knupp,
tru ikkje for vel den varmen um vaaren.

No hoppar livet i knuppar smaa.
Det er gud-tenkte tankar,
som jordbundne bankar
og jagar mod maalet i tenjande traa
og berre vil eitt: lata upp, lata upp.
Men kjære min knupp,
tru ikkje for vel den varmen um vaaren.

Aa knupp! so liten for augo du er.
Men skattar du gjøymer,
der framtidi drøymer,
og ætter og alda i barmen du ber.
Og alt kann bli spillt, um for snart du let upp!
Nei kjære min knupp,
tru ikkje for vel den varmen um vaaren.

Eg veit ein knupp som i sudbakken stod
med sugande sæla
og kitlande kjæla,
naar maaltrosti tralla og vaarbekken lo.
Og dør til si dyraste eiga let upp
truskyldig den knupp
og trudde so vel den varmen um vaaren.

Men varmen han veik for hagl og sno,
og lufti ho kolna,
og blomen stod solna
og fraus daa dei andre i vaarsoli lo.
Og aldri han sidan mot sol saag upp.
Aa usæle knupp,
som trudde so vel den varmen um vaaren!

Sigurd Nesse.

KIRKENS ORGANISATION.

For 1½ aars tid siden blev det paa prestekonferencens møde i Trondhjem vedtaget, at man paany skulde gaa igang med arbeidet for at skaffe den norske kirke en anden organisation. Dette arbeide, som nu havde hvilet siden 1890, havde tidligere, i aarene fra 1850—1890, været drevet med ikke ringe iver paa en mængde større og mindre kirkelige møder, og havde ført til fremsættelsen af en række af lovforslag, af hvilke dog intet naaede frem til at blive lov. Efter en 10-aarig hvile blev sagen altsaa nu gjenoptaget. Der blev nedsat et udvalg, hvis mest kjendte medlem er Gustav Jensen, for at bringe den videre i de kredse, hvor der kan ventes mest sands i denne retning. Og nu i høst blev den paany drøftet paa stiftsmødet her i Kristiania.

Forat man kan faa et indtryk af hvilket vidtløftigt arbeide, der har været nedlagt i denne sag, hidsætter jeg det overblik over det «kirkelige reformarbeide» i vort land, som udvalget giver i det opraab, det ifjor lod udgaa.

1850 indsendte Stavanger amtsformandskab en anmodning til regjeringen om at fremkomme med forslag til bevilgning til et kirkemøde, hvor man skulde tage kirkeorganisationen under overveielse.

1851 opfordrede storthinget regjeringen til det samme, men fra regjeringens side blev intet gjort.

1852 holdtes et kirkemøde i Bergen, der enstemmig fattede den beslutning at opfordre regjeringen til nu at sammenkalde et saadant møde.

1853 holdtes et lignende møde i Kristiania, hvor man enstemmig vedtog det samme.

1854 holdtes et møde paa Hamar, hvor man enstemmig vedtog det samme.

1855 holdtes et møde i Tromsø, hvor man enstemmig vedtog det samme.

1856 holdtes et møde i Stavanger, hvor man enstemmig vedtog det samme.

1857 holdtes et møde paa Moss og et i Sarpsborg, hvor man enstemmig vedtog det samme.

Do. blev der indleveret ikke mindre end 3 forslag til storthinget om menighedsraad.

1859 fremsatte regjeringen proposition om, at der skulde nedsættes en kongelig kommission for at tage kirkens organisation under overveielse.

1860 indleverede Ole Gabriel Ueland forslag om menighedsraad. Det gik igjennem i odelsthing og lagthing, men blev forkastet i storthinget.

1862 fremsatte O. G. Ueland forslag om menighedsraad. Det forkastedes i odelsthinget.

1863 opfordrede kirkekomiteen storthinget til at bevilge til et kirkemøde om menighedsraad.

1865 fremsattes forslag om menighedsmøder for storthinget.

1868 vedtoges Ole Irgens's forslag om menighedsraad i storthinget, men negtedes sanktion.

1869 fremsattes kongelig proposition om bevilgning til et kirkemøde for hele landet, hvor man skulde udarbeide lovforslag om organisation af kirken. Propositionen faldt.

1871 fremkom et nyt forslag til lov om menighedsmøder for storthinget.

1873 holdtes et frivilligt kirkemøde i Kristiania, hvor sagen var oppe paany.

1878 fremsattes forslag for storthinget til lov om prestevalg.

1879 fremsattes nyt forslag om det samme.

1884 nedsatte stiftsmødet i Kristiania en komite for et frivilligt sammentrædende landsmøde næste aar til forhandling om kirkeorganisationen.

1885 ansøgte det kirkelige landsmøde i Kristiania om, at der maatte fremsættes kongelig proposition om lov angaaende statskirkens repræsentation.

1887 fremsatte regjeringen kongelig proposition til lov om meninghedsraad og prestevalg.

Do. fremsattes forslag til lov om statskirkens repræsentation af statsraad Hertzberg og seminariebestyrer Saxe. Odelsthinget forkastede begge.

1887 holdtes et kirkeligt landsmøde i Kristiania, hvor man nedsatte en komite til udarbeidelse af forslag til lov om kirkens organisation.

Do. foreslog et stiftsmøde i Bergen, at man skulde indbyde alle venner af kirkeorganisationstanken til at enes om arbeide paa nogle faa (3) grundsætninger.

1889 vedtoges paa flere stiftsmøder «satser angaaende statskirkens repræsentation».

1890 vedtog stiftsmøder i de øvrige stifter de samme satser.

Der har, som man ser, i løbet af et halvt aarhundrede været nedlagt overordentlig meget arbeide i denne sag af dygtige og gudfrygtige mænd. Men det har hidtil ikke affødt det ringeste praktiske resultat. Og hvad værre er: Sagen har ikke engang vundet frem til i nogen synderlig udstrækning at fængsle opmærksomheden udenfor de temmelig snevre kredse, som den er udgaaet ifra. Flere af de ovenfor nævnte kirkelige møder har udenfra kunnet tage sig noksaa imponerende ud. Men man ved jo godt, at naar vi undtager vestlandet, er medlemmerne for det meste fremgaaet af valg, som kun et yderlig lidet mindretal inden vedkommende menighed har taget del i.

Grunden til denne reformarbeidets saa nedslaaende mangel paa kraft og evne ligger efter min opfatning i det, at bevægelsens ledende mænd ikke har havt mod eller sindets afgjorthed til at tænke sin egen tanke tilende. Man har strævet og strævet med at skaffe vor kirke en «organisation *i retning* af selvstyre», som man har kaldt det. Men hvad vi trænger, er ikke et eller andet «i retning af selvstyre». Det er helt enkelt: kirkeligt selvstyre fuldt ud. Vor kirke ligger nede i en aldeles uværdig afhængighed af staten; det føler alle, klarere eller dunklere. Og hvad den paa dette omraade trænger, er hverken mere eller mindre end at frigjøres fra denne afhængighed, saaledes som det alene kan ske ved en opløsning af det nuværende baand mellem kirke og stat, ved en ophævelse af statskirken. *Det* er en tanke, som folk kan forstaa og tage parti for eller imod. Dette andet «i retning af» det lader man for det allermeste gaa ind ad det ene øre og

ud af det andet som noget, der ikke vedkommer andre end theologer og lægprædikanter.

Vi trænger et *kirkemøde*, eller hvad man nu vil kalde det, en kirkelig forsamling, som aldeles ikke har bare raadgivende stemme, men fuld lovgivningsmyndighed, den som for tiden storthinget sidder inde med ogsaa for kirkens vedkommende. Vi trænger et *kirkeraad,* der stadig er samlet, og som kan overtage den kirkelige administration, som nu øves af kirkedepartementet. Og vi trænger en *organisation af menighederne,* som kan give dem adgang til en rimelig indflydelse paa valg af prester og paa andre menighedssager. Vi trænger «en fri kirke i en fri stat».

Det er dog blot rent exempelvis, jeg her peger paa en forfatning med kirkeraad og kirkemøde, aldeles ikke for at udelukke en anderledes ordnet. I sammenligning med hvad det her gjælder, er det et rent underordnet spørgsmaal, om forfatningen blir mere synodal eller mere konsistorial, mere høikirkelig eller mere lavkirkelig. Hovedsagen er at vi faar en forfatning, som er rent *kirkelig*, ikke statlig og rent *ukirkelig*, som den vi nu har.

Alle mennesker, som har blot den ringeste kirkelige sands, har en uvilkaarlig følelse af, at det er uanstændigt, at storthinget skal skrive kirkens love, og at kongen skal indsætte dens prester. Der er jo intet i veien for at stemningen inden storthingets flertal til en given tid kan være temmelig fritænkersk. Og der er intet i veien for, at den konge, der som «øverste biskop» har at indsætte alle prester, kan føre et saadant liv, at han selv burde sættes under kirketugt og udelukkes af kirken.

Naar man i en høivigtig sag, hvor der tales og skrives i det endeløse, alligevel stadig tier ned de afgjørende synspunkter, saa er det virkelig nødvendigt, at der en gang imellem blir talt lige ud. Det bør ikke *kunne* ske, at en fritænkersk forsamling skriver kirkens love. Og det bør heller ikke *kunne* ske, at en aabenbar ugudelig mand indtager stillingen som dens «øverste biskop». Det kan være sandt nok, hvad man siger, at konger og fyrster i flere stykker er værre fristet end andre mennesker, og at de derfor bør bedømmes mil-

dere. Men netop derfor er de da ogsaa fremfor andre uskikket til at staa som øverste biskop i sit land.

Og heller ikke bør en konge være tvungen til at bekjende sig hverken til lutherdom eller til kristendom. Er han fritænker, hvad der ofte nok har været tilfældet, bør han have samme ret som sine undersaatter til at vedstaa det. Vi regner det for uværdigt at lægge tvangsbud paa almindelige mennesker i dette stykke. Men vi finder det rigtigt at gjøre det overfor landets første, høiest stillede mand.

Men naar jeg saaledes tager ordet for en fuldstændig opløsning af statskirken og oprettelse af en fri kirke, da er der én misforstaaelse, jeg fremfor alt maa søge at afværge. Der er mange her i landet, som har ivret for statskirkens opløsning og for fri kirke. Men de allerfleste af dem har gjort det, fordi de havde afsky for «massekristendom» og ønskede en kirke, som alene omfattede et større eller mindre *mindretal* inden vort folk. Jeg derimod ønsker, at hele det norske folk, saavidt muligt, maa vedblive at holde sig til kirken, at kirken, herefter som hidtil, maa søge at omslutte hele det norske folk. Jeg ønsker ikke dette for enhver pris. Man skal ikke ofre sandheden og de kirkelige grundsætninger for at kunne holde paa mængden. Men det er et gode, et stort gode, at mængden inden et folk hænger fast ved kirken. Det er en stor ulykke for folket, naar dets mængde vender kirken ryggen. Hvad jeg har at foreslaa, sigter ikke til nogen ændring i dette stykke. Med hele mit hjerte hænger jeg fast ved *den norske folkekirke*, den som er moder til os alle. Hvad jeg vil, er alene at denne folkekirke skal løses af uværdige lænker, skal omorganiseres fra statskirke til fri kirke. *Est enim domina ac libera.*

Og derfor ønsker jeg da heller ikke paa nogen maade, at sagen skal fremmes ved *udtrædelse,* saa at de varmeste venner af frikirken skulde forlade statskirken og paa egen haand ordne sig som fri kirke. Enhver saadan udtrædelse blir jo en splittelse af kirken, en sønderrivelse af «Kristi legeme», en gruelig ting. For det er selv en statskirke langt at foretrække. Hvad der bør arbeides for, er en ophævelse af statskirken ved ligefrem lov og i alle lovlige former. Hvad der bør arbeides for, er, at storthinget skal komme til at vedtage

og kongen til at stadfæste en lov om, at baandet mellem kirke og stat skal løses, og at kirken skal have fuld og uhindret adgang til at grundlægge sin egen forfatning som frikirke.

Men det opnaar man aldrig, mener folk; hverken storthing eller konge vil nogensinde opgive noget af den magt, de sidder inde med, hvor rigtigt og hvor nyttigt det end kunde være, at de gjorde det.

Nei, saa længe tankegangen er som den er, opgiver de aldeles ikke denne magt; det er sandt nok. Men saa længe tankegangen er som den er, opnaar vi heller ikke noget «i retning af» selvstyre. Det har da noksom vist sig. Ikke engang saa meget som en *raadgivende* kirkeforsamling har vi for tiden nogen udsigt til at opnaa. Det eneste, vi for nærværende kan tænke paa, er at indvirke paa den herskende tankegang, at søge at omstemme den almindelige mening. Og da er det nok et spørgsmaal, om ikke et klart og greit program som *statskirkens ophævelse* har lettere for at arbeide sig ind i folkets tanke og sind, end statskirkens «organisation i retning af selvstyre».

Eller, skal vi kanske hellere sige: der *er ikke* noget spørgsmaal om, hvilket af de to der vil have lettest for at trænge igjennem? Det er sandt: der er mange, som vil skræmmes bort fra alt kirkeligt frigjørelsesarbeide, naar de hører, at der er tale om saa alvorlige omvæltninger. Men saa er der ogsaa mange, som vil *trækkes til,* naar de skjønner, at det gjælder en stor og alvorlig sag og ikke noget, der i de flestes øine bare staar som smaapirkeri.

Og jeg for min del tror da, at de som vil trækkes til, er mere værd end de, som vil stødes fra. De er ulige mere værd, naar det gjælder at arbeide en stor og god sag ind i den almindelige mening.

Ja, svarer man, men det hele vil i ethvert tilfælde strande paa *pengesiden* af sagen. En frikirke maa have penge lige saa vel som en statskirke; og hvor skal man tage alle disse penge fra i et saa fattigt land, der ikke kan siges at have vist nogen saa særlig offervillighed for kirkelige øiemed.

Ja — synes man virkelig, at det er rigtig *anstændigt* at svare saaledes? Dersom det gjælder om at faa Jesu Kristi kirke i Norge løst af uværdige lænker, vil man da sige: ja,

det er sandt, det burde nok ske — men vi kan ikke skaffe pengene til det.

Historien har dog mange gange vist, at naar kirken har rigtig alvorlig trang til penge, saa faar den dem. Den har vist, at en kirke, som har mod til godvillig at opgive jordisk fordel for høiere formaal, den taber ikke paa det. Men den kirke, som *ikke* har mod til at ofre noget for slige formaal, den *faar* ikke noget. Og den *bør* heller ikke faa noget.

Og der ovre i Amerika har det da vist sig, at ogsaa nordmænd er istand til at ofre for kirkelige øiemed. De har jo reist en hel norsk folkekirke der borte i løbet af et halvt aarhundrede, og ingen kan negte, at fra pengesiden set har de udstyret den vel, overraskende vel. Tilsvarende ting vil kunne ske hos os, hvis aanden er der, og det blir indlysende, at der foreligger et brændende behov.

Men det tror jeg, her neppe vil blive tilfældet. Den norske folkekirke *er* ikke saa blottet for pengemidler. Den *har* sin kirkeformue: oplysningsvæsenets fond og alle de øvrige kirkelige eiendomme Tilsammen er det adskilligt over 30 millioner kr.

Men naar statskirken ophæves, vil staten selvfølgelig tage denne kirkens formue, siger man, og bruge den i statsøiemed og lade kirken gaa sin vei uden en øre.

Ja, er nu det saa sikkert? Jeg for min del tror det aldeles ikke.

Dersom Norges storthing først er blevet stemt for ophævelse af statskirken og oprettelse af en fri kirke, dersom det skrider til at overskjære baandet mellem kirke og stat, saa vil det ikke kræve at tjene penge paa tingen. Det vil visselig have det i sin *magt* at plyndre kirken. Det vil *kunne* sige: vi ophæver statskirken paa det vilkaar, at kirkeformuen inddrages. Men det *vil ikke* gjøre det. Tabe penge paa sagen vil det ikke finde sig i. Hvad der nu af oplysningsvæsenets fond gaar til skoler eller andre ikke rent kirkelige øiemed, det vil vi vistnok aldrig faa tilbage. Men hvad der gaar til rent kirkelige øiemed, det har vi god udsigt til at beholde, mener jeg. Norges storthing har aldeles ikke vist sig fra nogen saa daarlig side overfor Norges kirke. Og med Guds hjælp vil det ikke gjøre det herefter heller. I

ethvert tilfælde: under kampen for kirkens frigjørelse hævder vi kirkens ret til sin formue med alle sandhedens og retfærdighedens vaaben; og vi haaber paa at staten vil bøie sig for dem. Og skulde saa staten — mod alle voner — virkelig ville plyndre kirken, vel, saa lader vi os plyndre, og stoler paa, at vi vil faa vort tab godtgjort ad den frie offervilligheds vei, paa samme maade, som den norske frikirke er reist i Amerika.

Selvfølgelig kan vi ikke opnaa denne kirkelige frigjørelse uden gjennem langvarige kampe. Vi *bør* ikke engang faa den paa anden maade. Det vilde være en ulykke, om vi fik den idag. Kun gjennem disse kampe, som er den eneste vei til at naa den, kan kirkefolket ogsaa forberedes og opdrages til i sin tid at gjøre gavnlig brug af den.

Praktisk talt maa man derfor fra det stade, som jeg her har givet et udkast af, i hovedsagen slutte sig til det tidligere kirkelige reformarbeide her i landet. Det har været ført paa en famlende og uklar maade, og derfor ogsaa med liden kraft og lidet udbytte. Men det har pegt i den rigtige retning. Hvad der trænges, er nærmest alene dette, at det faar sin klare og tydelige overskrift, sit program: statskirkens ophævelse. Det vil give mere baade af klarhed og styrke, end bevægelsen tidligere har havt. Og selvfølgelig bør man søge at nærme sig til dette store maal skridt for skridt, gjennem en trinvis udviklingsgang, ikke tænke paa at naa det med ét slag. Og noget af det første, man bør søge at vinde frem til, er vel et kirkemøde med *raadgivende* stemme i alle kirkelige spørgsmaal, saaledes som man allerede i nogen tid har havt det i Sverige.

Men hvad vinding vil der saa, naar alt kommer til alt, være ved at faa sat en fri folkekirke i den nuværende statskirkes sted?

Ja, jeg for min del mener jo, at vindingen vil blive meget stor. Men jeg er alligevel nødt til at begynde med at advare mod overspændte forventninger, som forespeiler sig selv og andre baade mere frugt og frugt af andet slag, end nogen kirkeforfatning kan bringe.

De som har raset mod statskirken og ivret for frikirken, har ofte nok givet statskirken en broderlod af skylden for al den aandelige død i landet, og har af frikirken ventet et stærkt opsving af det christelige *liv*. Et saadant haab vil sikkert lede til store skuffelser. Ligefrem kan ingen kirkeforfatning, ikke den bedste paa jorden, frembringe christeligt liv. Det frembringes ved ord og sakrament og ved den indbyrdes paavirkning menneske og menneske imellem. Der kan til tider være meget liv i en statskirke, og der vil altid forekomme megen død ogsaa i en fri folkekirke. Forfatningen er ingenlunde det vigtigste i en kirke; det har de gammellutherske theologer fuldkommen ret i, om den end tør have en hel del mere at sige, end *de* var tilbøielige til at tænke sig.

Men naar denne indrømmelse er gjort, vil jeg da først som en af fordelene ved frikirken, skjønt blot i forbigaaende, nævne det, at den gjør det lettere at gjennemføre religionsfriheden for kongernes og de høieste embedsmænds vedkommende. Det er i statskirkens navn, at man nu af disse mennesker kræver, at de skal bekjende sig til statskirkens religionsform. Og der vilde jo ogsaa ligge noget skjærende forargeligt i, at den mand, der staar som øverste biskop for et kirkesamfund, aabent gav tilkjende, at han holdt dette kirkesamfunds tro for usandhed. En saadan aabenbar nedværdigelse er en frikirke sparet for, lige saa vel som for at friste kongen og hans høieste embedsmænd til usand bekjendelse.

Vigtigere er det imidlertid, at frikirken aabner i alle fald en mulighed for gjenindførelsen af den kirketugt, som er forsvunden fra statskirkerne, og som vilde være det kraftigste botemiddel mod den moralske slaphed, som er christenhedens fornedrelse, og som truer hele verden med undergang. Men heller ikke herpaa tør jeg lægge saa ret megen vegt. Thi det er langt fra, at kirketugten i en fri folkekirke vilde følge af sig selv. Dens gjenindførelse vilde ogsaa der støde paa store vanskeligheder, om end ikke saa store som i en statskirke.

Men frikirkens største fortrin er det, at den vil lære menneskene, at der virkelig er en Jesu Christi kirke til. Det har statskirkerne saa temmelig faat folk til at glemme. I de romerske lande ved man meget godt, at kirken er der. Det fik ogsaa en Bismarck føle, ved vi. I de lutherske lande ved man

lidet om det udenfor kredsen af prester og theologer. — Naar folk vil gifte sig, og ikke synes de har pene nok klæder til at gaa for alteret med, saa kommer de og vil skrive sig ud af *kirken*. De har ikke noget imod kirkens tro eller lære eller noget andet af det, som hører kirken til. De er slet ikke altid saa særlig gudløse. Det er bare det, at kirken simpelthen ikke er til for dem. Blandt de romerske heder det: udenfor kirken ingen frelse. Hos os har det at blive frelst intet med nogen kirke at gjøre. Kirken er det ligegyldigste i verden, og det ikke bare for folk som er vokset op uden stærkere christelige indtryk, men ogsaa for dem som er udgaaet fra gudfrygtige hjem. Og vore vakte er saaledes druknet i enkeltmandskristendom og i forenings- og konventikelvæsen, at kirken — til trods for deres ofte gode bibelkundskab — i almindelighed er dem en hemmelighed, forseglet med syv segl. Og nu presterne? De kan jo da ikke saa godt glemme, at der er noget til, som kaldes kirke. Men man mærker ofte nok paa dem, at det er skrumpet ind til ikke at være synderlig andet end et lidt stadseligere navn paa *presteskabet*.

Kirken med hele dens guddommelige herlighed er visnet bort i menneskenes sind, i vaktes og uvaktes, i presters og lægprædikanters. Og hvor mange er det, der bare saa meget som sørger over det?

Kirken maa have en skikkelse, en «synlig» skikkelse, der tvinger menneskene til at se og vide, at der virkelig er en kirke til. Ellers svinder den af bevidsthederne.

Det er det, som sker i statskirkerne. Man fristes næsten til at sige, at de er lagt an paa dette, at faa folk til at glemme, at der findes et selvstændigt samfund paa jorden, som kaldes kirken. Thi i dem overlader kirken det til et andet samfund, staten, at røgte alle sine samfundsopgaver, at skrive sine love, at styre sin eiendom, at sørge for sine embeder. Den norske kirke er skrumpet ind til et departement, eller rettere til halvdelen af et departement. *Det* er veien til at faa folk til at glemme dens tilværelse.

Eller hvordan tror man det vilde gaa med samfundsfølelsen inden et *folk*, dersom *det* gav et andet folk den magt over sig, som den norske stat har faat over den norske kirke?

Hvis vi nordmænd overlod det til svenskerne at skrive vore love, at styre vort pengevæsen, at indsætte vore embedsmænd? Tror man, at norsk samfundsbevidsthed og norsk nationalfølelse vilde have godt af *det?*

Det er dette, som er statskirkevæsenets store brøde: det dræber den kirkelige sands, den christelige samfundsaand, eller lader den i høiden føre en kummerlig tilværelse i foreninger og konventikler.

Da Christus kom, kom han visselig for at frelse de enkelte mennesker og uddanne dem til gudsmennesker. Men lige saa vist kom han for at danne et samfund, hvor alle disse enkelte skulde smeltes sammen til det store gudsrige paa jorden, til en Guds menneskeslægt, hvor alle de underfulde kræfter, som er nedlagt i menneskenaturen, kan komme til udfoldelse. Mennesket er fra først af anlagt paa at være samfundsvæsen; det blir ikke fuldt ud *menneske,* før det hæver sig til almenaand. Det *kjendes* paa den unge gutten, naar fædrelandskjærlighedens flamme tændes i hans hjerte. Da lever han ikke længer bare sit eget liv, men det hele samfunds. Det er *folkets* lykke og ulykke, dets glæde og smerte, dets skam og ære, som sætter ham i bevægelse. Det er som en ophøielse i adelsstanden. Og paa samme maade: et christenmenneske blir ikke fuldt ud christen, før han hæver sig til *christelig almenaand,* til følelse for Guds store verdensomfattende rige paa jorden, det ældste, det største, det ædleste af alle samfund, det guddommelige, det som gjennem alle aarhundreder bærer hædersnavnene: sandhedens søile og grundvold, Christi legeme, Christi brud.

Det er ilde, naar den romerske kirkeafdeling lader samfundet røve den enkelte hans ret og hans frihed. Men det er heller ikke godt, naar inden protestantismen enkeltmandschristendommen opløser alt samfund i atomer.

Derfor maa vi faa en kirke, en kirke med synlig skikkelse, der ikke som en stakkars statskirke lader sig stænge inde i et skab i et eller andet departement, men som Norges frie folkekirke kan lyse ud over det hele land. Og allerede kampen for at naa den vil gjøre, at dens billede reiser sig i vore sind.

Christopher Bruun.

LEO XIII.

Af *Jens Tandberg.*

4. Pecci som pave.

Om aftenen den 18de februar 1878, 11 dage efter Pius IX's død, samledes 60 kardinaler til konklave i Vatikanet for at foretage valg paa kirkens nye overhoved[1]). Den følgende dag indtraf kardinalpatriarken af Lissabon. Hvem af disse ærværdige kirkens mænd skulde i de kommende dage styre Peters skib? Dette spørgsmaal, som allerede i Pius's sidste levetid havde beskæftiget mange kredse, laa nu paa alles læber.

Et gammelt ord siger: «den, der træder ind i konklavet som pave, gaar ud deraf som kardinal». Denne gang blev ordet imidlertid gjort tilskamme. Camerlengoen kom virkelig ud af konklavet som pave. Allerede ved Pius's død pegte den offentlige mening paa Pecci med de ord: «det er manden, som skal bære tiaraen!» Ogsaa i det hellige kollegium var der adskillige, der forud var besluttede paa at give kardinalbiskopen af Perugia sin stemme. Ved siden af ham nævntes den kraftige kardinal Bilio og kardinal Franchi, der som nuntius i Spanien havde vist sig som en fin diplomat af stor personlig elskværdighed. Ved første afstemning om morgenen 19de februar fik Pecci 19 stemmer, Bilio 6 og Franchi 5. De øvrige fordeltes paa andre medlemmer af det hl. kollegium. Allerede ved anden afstemning samme dags eftermiddag havde Pecci naaet 29 stemmer. Man var overbevist om, at den næste afstemning vilde samle det tilstrækkelige stemmetal — to trediedele — om camerlengoen.

Pecci selv var i en nervøs og trykket stemning. De sidste dages anstrængte arbeide havde udmattet ham. Den

[1]) Angaaende konklavets indretning — se min artikel: «Naar en pave dør» («For kirke og kultur» april 1899).

68-aarige mand følte sig, som rimeligt kunde være, for gammel til under de vanskelige forhold at gribe roret. Til en ven ytrede han: «Jeg har liden kraft og kan ikke overtage et saa høit embede. I løbet af faa dage vil jeg bukke under. Ikke tiaraen er det, man rækker mig, men døden. Kalken er bitter; jeg har ikke mod til at tømme den. Jeg er besluttet paa ikke at modtage valget».

Natten gav ham ingen ro. Klokken 10 næste morgen — det var onsdag den 20de februar — samledes kardinalerne først i det Paulinske kapel, hvor biskop Marinelli læste messen. Derpaa begav alle sig ind i det verdensberømte Sixtinske kapel, hvor valghandlingen skulde foregaa under Michelangelos geniale tagdekorationer, under «profeternes» og «Sibyllernes» forskende blik. Camerlengoen traadte sidst ind. Alles øine var rettede mod ham. Han var bleg og skælvende. Efter en del forhandlinger fandt valget sted henimod middag. 44 af de afgivne 61 stemmer faldt paa Pecci — mere end de lovbefalede to trediedele. Erkebiskopen af Bordeaux har berettet: «jeg havde min plads ved siden af kardinal Pecci; hvad jeg anfører, har jeg seet med egne øine. Da hans navn atter og atter lød under oplæsningen af valgsedlerne, og med hvert minut sandsynligheden blev større for, at Pecci skulde blive Pius IX's efterfølger, saa jeg en strøm af taarer bryde frem fra hans øine; pennen faldt ham af haanden. Jeg tog den op og gav ham den tilbage med de ord: «mod! Der handles i dette øieblik ikke om Dem, men om kirken og verdens fremtid». Pecci løftede øinene mod himlen for i stille bøn at søge hjælp ovenfra».

Da valgresultatet var forkyndt, rettede det hl. kollegiums subdekan til Pecci det spørgsmaal: «modtager du det valg til pave, som her er foretaget efter de kanoniske forskrifter?» Den valgte svarede: «da det er Guds vilie, at jeg skal tage pontifikatets ansvar paa mig, tør jeg ikke vægre mig». «Hvilket navn tænker du at vælge?» spørger subdekanen. Camerlengoen svarer: «Navnet Leo — af taknemmelighed mod Leo XII, af ærefrygt for den hellige pave Leo den store».

Fra Peterskirkens loggia forkyndte kardinaldiakonernes dekan for den lyttende mængde: «Vi har en pave, hans

eminenze Joachim Pecci, der kalder sig Leo XIII». Roms hundredestemmige kor af kirkeklokker begyndte at lyde. Telegrafen bar budskabet ud til alle verdens hjørner: Habemus papam! Vi har en pave, Leo XIII.

Med Peccis valg havde det moderate parti seiret over kardinalkollegiets mest uforsonlige retning. Almindelig antog man i Leo XIII at have faaet en forsigtig og sindig styrer, der overensstemmende med de «moderates» grundsætninger vilde regne med de foreliggende kændsgærninger, uden dog at opgive kirkens principer og give afkald paa pavedømmets ret. Den offentlige mening er betegnende kommen tilorde i et brev fra Gambetta af 21de februar 1878: «man har valgt den nye pave. Det er den elegante og kløgtige kardinal Pecci, biskop af Perugia, hvem Pius IX havde forsøgt at berøve tiaraen, idet han valgte ham til camerlengo. Denne italiener, der er mere diplomat end præst *(plus diplomate que prêtre)*, er seirrig kommen gjennem jesuiternes og de udenlandske kardinalers intriger. Jeg hilser denne begivenhed som løfterig for fremtiden. Dersom han ikke dør for snart, kan vi vente et fornuftgiftermaal med kirken».

Fremtiden har vist arten af dette fornuftgiftermaal, der vistnok har beredt begge parter adskillige skuffelser.

Udviklingen af et almindeligt *regjeringsprogram* gav Leo XIII i sin første encyklika Inscrutabili af 21de april 1878; han berører her samtidens mest fremtrædende religiøse, politiske og sociale spørgsmaal. Træffende skildrer han tidens onder: «Lige fra vort pontifikats begyndelse fremstiller sig for os det sørgelige billede af den elendighed, hvorunder slægten lider: den vidt udbredte undergraven af de hellige sandheder, hvorpaa samfundet hviler som paa et fast fundament; frækheden hos de aander, der ikke vil taale nogen retmæssig magt over sig; den bestandige aarsag til tvedragt, hvoraf følger stridigheder indad, vilde og blodige krige udad; foragten for de love, der regulerer det sædelige liv og beskytter retfærdigheden; den umættelige griskhed efter timelige ting og glemselen af det evige ligeindtil det afsind, hvori saa mange ulykkelige lægger voldshaand paa sig selv; den letsindige forvaltning af de offentlige goder og derunder uforskammetheden hos dem, der, medens de bedrager mere end

andre, dog giver det skin af, at de er fædrelandets forkæmpere, frihedens og retfærdighedens forsvarere».

Som aarsag til de onder, verden lider under, nævnes først og fremst, at den hellige katholske kirkes autoritet ikke er kommen til sin ret, at den tvertom angribes, som om den stod i veien for samfundenes trivsel og borgerlige lykke. I virkeligheden er kirken al civilisations moder. Han betoner, hvilke fortjenester de romerske paver har indlagt sig af hele det borgerlige samfund, og at særlig Italien har den romerske stol at takke for den anseelse, det har nydt mellem folkene. Derfor er det hans første pligt at værge pavestolens frihed og rettigheder. Samtidig henvender han sig til fyrster og folk og besværger dem, at de ikke tilbageviser den hjelp, kirken under vanskelige forhold alene kan yde dem, at de endrægtig *samler sig om pavedømmet, som den eneste kilde til autoritet og tryghed for folkene.* I altid inderligere tro skal kirkens lemmer med forstandens og viliens tilslutning optage i sig kirkens lærdomme og ubetinget forkaste alle de meninger, der staar i strid med kirkelæren, hvor udbredte de end maatte være. Endelig stadfæster han alle sin forgængers censurbestemmelser og fordømmelser. Saaledes haaber den hellige fader, at menneskeslægten af hjærtet vil slutte sig til den sandhed, hvis værdi den har lært at kænde gænnem bitre livserfaringer, og at den vil søge sin lykke og sin redning i lydighed mod det ufeilbare apostoliske læreembede.

I virkeligheden har Leo XIII med denne sin første programencyklika i ét og alt tiltraadt sin forgængers arv. Han har helt tilegnet sig grundsætningerne i syllabus, forkastet den moderne civilisation med dens kultusfrihed, med dens samvittighedsfrihed, med dens lære- og pressefrihed. Han har forkastet Italiens enhed og protesteret mod kirkestatens indlemmelse. Kun tonen er modereret, udtrykkene er forsigtigere end hans forgængers. Naar det kræves, kan han imidlertid tale et kraftigere sprog. I det hele fortæller encyklikaen tydelig nok, at paven ikke er en person, men et system. Personerne veksler, grundsætningerne blir de samme. Det er kun kortsynte politikere, der kan indbilde sig, at det kurialistiske pavedømme kan omskifte sin natur. Ingen fraser kan dække over den kændsgærning, at den «liberale»

Leo XIII har stillet sig i samme diametrale modsætning til alle «moderne idéer», som hans forgænger, den «reaktionære» Pius IX. Hvis han det ikke havde gjort, vilde han simpelthen have sveget det system, hvis bærer han ifølge sin stilling er.

Vi har pegt paa de centrale tanker i Leos verdensanskuelse, saaledes som de er komne tilorde i det program, han selv ved sin regeringstiltrædelse har opstillet. Hans pontifikats historie viser, hvorledes han senere i det enkelte udformer, hvad han her i korte træk har antydet, og hvorledes han praktisk gennemfører det i livet med den ham egne energi og taalmodighed.

Vi kan ikke indenfor denne afhandlings trange ramme følge Leo i hans arbeide paa alle de omraader, hvor der under en 24-aarig regering er stillet hans skarpsind vanskelige opgaver. Kun paa et par afgørende punkter vil vi tage hans virksomhed lidt nærmere i øiesyn.

Som den betydningsfuldeste frugt af Leo XIII's pavedømme vil vi nævne hans arbeide for løsningen af *det sociale spørgsmaal*. Det er dette arbeide, der giver hans pontifikat dets egentlige særmærke, dets krone og fuldendelse. Allerede under Pius IX havde Emanuel von Ketteler, biskop af Mainz, forudseet den opgave, som forelaa kirken paa det sociale omraade, efterat liberalismen havde fortrængt den fra den politiske skueplads. Hvad den varmhjærtede biskop foreløbig pegte paa, har Leo XIII virkeliggjort. Hans fleste rundskrivelser kan betegnes som kirkens lærebog i nutidens sociale spørgsmaal.

Det lader sig ikke nægte, at den forkyndelse af de almindelige «menneskerettigheder», der i det sidste aarhundrede har kaldt det frie menneske til et intensere arbeide end tidligere og har formaaet at give samfundslivet mægtige impulser, ikke i samme grad har magtet at vække ansvarsfølelsen og at styrke den enkeltes solidaritetsbevidsthed. Man har ganske vist raabt alle op til virksomhed, men man har i høi grad forsømt at afgrænse individernes indbyrdes forhold og at regulere det fælles arbeide. Til slægtens fremgang ser vi en sum af atomer i virksomhed. Dette er alene grunden til, at det moderne samfund, der tilkænder individet et vist antal

abstrakte rettigheder, staar magtesløst, hvor det gælder at sikre det besiddelsen af disse rettigheder. Man erklærer individet suverænt og giver det dog værgeløst til pris for et flertals trykkende tyranni. Man proklamerer dets frihed, men for den svage, der paa naade og unaade udleveres til den stærkeres vilkaarlighed, lyder denne stolte proklamation som ironisk spot. Tanken om et socialt sambaand er traadt helt i baggrunden, efterat individets uafhængighed er ophøiet til et axiom. Den samfundsborger, som man har givet «grundsætningerne af 1789» i hænderne, har man sendt i den ensidige individualismes skole istedenfor at sende ham i den gænsidige samfølelses skole.

Det har været Leo XIII's opgave at bringe den sociale enhedsfølelse til ære igæn. Som det praktiske livs klare hoved har han blottet selvmodsigelsen i den golde individualisme med dens ufrugtbare *principrytteri.*

De talrige attentater, der fra socialdemokratisk hold rettedes mod fyrster og høitstaaende personer i 1879 og 1880, og den russiske keisers frygtelige mord den 13de marts 1881 gav paven anledning til i april 1881 at udsende den eiendommelige encyklika *Diuturnum illud,* hvori han fremstiller kirkens lære om regeringsmagtens hellige oprindelse, medens han fordømmer den modstridende lære om folkesuveræniteten. Encyklikaen *Immortale Dei* af 1885 hævder, at regeringsmyndigheden ikke behøver at være knyttet til en bestemt politisk form. Statsformerne maa ændres efter tid og omstændighed, kun at statsmagten altid styrer for Guds ansigt. I rundskrivelsen *Libertas* af 1888 fremstiller Leo den sande *friheds* begreb, medens han paaviser det falske og fordærvelige i den antikristelige liberalisme og socialisme. I modsætning til disse skrivelser, der væsentlig har en theoretisk karakter, opstiller den hellige fader i encyklikaen *Sapientiae* af 1890 et socialt moralsystem for det praktiske liv og behandler indgaaende de kristelige borgerpligter. Den berømte encyklika *Rerum novarum (om arbeiderspørgsmaalet)* af 15de mai 1891 er en sammenstilling af tidligere rundskrivelsers lærdomme og udgør Leos fuldstændige socialpolitiske system.

Det vil have sin interesse ganske kort at skizzere indholdet af dette mærkelige aktstykke.

Indledningsvis betones, at arbeiderspørgsmaalet i vore dage er traadt i forgrunden i den offentlige diskussion. Overalt beskæftiger man sig med det, i de lærdes kreds, i folkeforsamlingerne, ved fyrsternes raadsbord som paa fagmændenes kongresser. Dernæst vender paven sig mod socialisterne, der opvigler de besiddelsesløse mod de rige. Med klarhed paaviser han det forvendte i socialismens paastand om ophævelse af den private eiendomsret. Ligeoverfor dette krav forfægter han, at retten til at besidde privateiendom er en naturlig menneskerettighed, hvis ophævelse netop for de arbeidende klasser selv vilde være til den største skade. Det vilde aabne døren for gænsidig misundelse, tvedragt og forfølgelse. Naar enhver spore til strævsomhed og flid ophørte, vilde velstandens kilder med det samme tilstoppes; den «lighed», man drømmer om, vil kun blive en almindelig nedværdigelse i alles kaar.

Dernæst fremstilles, hvorledes manglerne i arbeiderklassens forhold maa afhjælpes; det er fire faktorer, der her er kaldede til samarbeide: Kirken, staten, arbeidsgiverne og arbeidstagerne.

Kirken har at gaa ud fra den bestaaende ordning, hvorefter en fuldstændig ligestilling af alle samfundsklasser er ligefrem umulig. Den tager tingene, som de nu engang er. En grundfeil, som kirken maa bekæmpe, er den, at man fremstiller forholdet mellem de besiddende og de arbeidende klasser, somom der bestod en uforsonlig modsætning mellem deres interesser. Tvertom. Den ene samfundsklasse trænger den anden. Kapitalen er henvist til arbeidet, arbeidet til kapitalen. Den tilsyneladende spænding, der bestaar mellem dem, vil kirken bestræbe sig for at udjævne, idet den foreholder begge parter deres pligter. De arbeidende klasser byder den at yde sit arbeide i troskab, at opfylde alle indgaaede kontrakter, i varetagelsen af sine rettigheder at afholde sig fra alle voldshandlinger og ikke at underholde forbindelse med slette mennesker, der forespeiler dem gøglende haab for kun at efterlade dem skuffelse og ruin.

Ligeoverfor arbeidsgiverne har kirken at indskærpe, at de ikke skal behandle arbeiderne som slaver, men altid holde deres personlige værdighed hellig, de skal tage hensyn til deres aandelige vel og religiøse trang, give dem anledning

til at deltage i de gudstjenstlige handlinger, ikke udsætte dem for sædelige farer eller tilintetgøre deres sands for huslighed og sparsomhed, ikke lægge mere arbeide paa dem, end deres kræfter kan udholde, ikke kræve nogen arbeidsydelse, der strider mod deres alder og køn. Med hensyn til løn bør arbeidsherren have for øie, at det strider baade mod guddommelig og menneskelig retfærdighed at udnytte arbeidernes kraft til det yderste blot til egen fordel.

Allerede befølgelsen af disse forskrifter vilde være istand til at udjævne kløften. Men kirken har høiere formaal. Med udsigten mod det kommende liv tragter den efter at tilveiebringe et virkelig *venligt* forhold mellem de forskællige klasser. Til de lykkelig stillede rettes den formaning, at de skal gøre en rigtig brug af sin rigdom og mindes, at de er husholdere over Guds gaver. De bør af sin overflod med glæde hjælpe sine fattige brødre, gærne give almisse. De besiddelsesløse skal huske paa, at armod ikke er nogen skam i den evige sandheds øine, og at det ingenlunde er vanærende at søge sit underhold ved sine hænders ærlige arbeide. Idethele vil en i *kristelig aand* gænnemført reformation af det offentlige og private liv være det eneste redningsmiddel for det menneskelige samfund.

Den anden faktor, der har at virke med til løsningen af det sociale spørgsmaal er *staten*. Dens hjælp vil først og fremst bestaa i lovfæstede indretninger og ordninger, der befordrer den almindelige velstand. Hvad der fremforalt øger et folks økonomiske ævne er orden, tugt, sædelighed, et velordnet familieliv, agtelse for religion og al guddommelig og menneskelig ret, en retfærdig fordeling af samfundsbyrderne, ophjælp af handel, industri og agerbrug. Staten maa endvidere holde sig for øie, at arbeideren ligesaavel er statsborger som den besiddende, derfor bør den ved hensigtsmæssige offentlige foranstaltninger drage omsorg for arbeidernes vel. Derved vil ingen lide skade, thi i virkeligheden har alle borgere interesse af, at en stand, der yder det hele samfund saa væsentlige fordele som arbeiderstanden, ikke frister elendighedens kaar. Statens indgriben har selvfølgelig sin grænse og maa ikke vilkaarlig hindre den enkeltes bevægelsesfrihed. Kun saa vidt som det er nødvendigt til fjernelse af

et bestemt onde, men ikke længere, maa de offentlige forholdsregler gribe ind. Hvorledes netop de besiddelsesløse under vor moderne samfundsordning trænger statens beskyttelse, udfører Leo XIII i de enkelte momenter indgaaende og overbevisende.

Ligesaavel som det er statens pligt at skride ind mod alle urostiftere, der vil forlede arbeiderne til voldshandlinger, er det dens pligt at beskytte arbeideren mod arbeidsherrens uretfærdige udnyttelse af hans kraft ved at fastsætte en arbeidstid, der svarer til de forskællige arbeidsarters besværlighed, og ved at sørge for den nødvendige søndagshvile. Særlige beskyttelsesregler trænges overfor børns og kvinders arbeide. Ligeledes har staten at tage forholdsregler mod sundhedsfarlig bedrift og ulykkestilfælde. Stor opmærksomhed bør ofres lønsspørgsmaalet; fremforalt bør man søge at hindre, at lønnen synker saa lavt, at det blir en nøisom og retskaffen arbeider umuligt at skaffe livsophold til sig og sine. Naar arbeideren har i udsigt ved flid og anstrængelse at kunne erhverve sig en liden grundbesiddelse, vil der efterhaanden finde sted en tilnærmelse mellem de to klasser af statsborgere, arbeidernes hjemfølelse og statsborgerlige ansvarsfølelse vil styrkes.

Men ogsaa *arbeidsgiveren* og *arbeideren* selv skal virke med til de sociale opgavers løsning, idet hine danner velfærdsindretninger, disse arbeiderforeninger, medens de begge i fællesskab skal bringe i virksomhed komiteer og frie voldgiftsdomstole til regulering af de gænsidige rettigheder og krav. Naar arbeiderforeningerne organiseres paa en indsigtsfuld maade, vil de kunne blive en mægtig løftestang for den offentlige velfærd. De vil kunne føre arbeiderspørgsmaalet henimod en fredelig og lovmæssig løsning, der i virkeligheden ligger i statens egen interesse.

Maatte alle — saa slutter Leo XIII sin navnkundige encyklika — uden nølen lægge haand paa opgaverne. Regeringerne bør gaa i spidsen ved love og anordninger, arbeiderne, om hvis timelige lykke der handles, maa paa lovlig vis varetage sine interesser. Men fremfor alt maa den overbevisning mere og mere gøre sig gældende i alle samfundets lag, at den virkelige løsning af spørgsmaalet i første række beror

paa, at et kristeligt sindelag og kristelige sæder gennemtrænger folkene. Da først vil saarene kunne læges.

Det indsigtsfulde arbeide, som Leo XIII har udført paa det sociale omraade, har vakt stor opsigt rundt om i landene; baade mellem venner og fiender har man beundret hans diagnostiske skarpsyn overfor tidens samfundssygdomme.

Særlig glæde skaffede det den hellige fader, da den tyske keiser Vilhelm II i anerkændelse af pavens «ædle kundgørelser til gunst for de fattige og fortrykte» ved en skrivelse gjorde ham bekendt med programmet for den til 15de marts 1890 berammede internationale arbeiderbeskyttelseskonferens i Berlin og anmodede ham om ved sin velvillige understøttelse at hæve dette foretagende. I sin svarskrivelse takkede paven keiseren i de hjærteligste udtryk, lykønskede den høisindede monark, fordi han havde antaget sig denne store sag, der maatte interessere den hele verden, og «lovede paa det varmeste at ville understøtte konferensens raadslagninger for at forbedre arbeiderstandens kaar».

Ogsaa arbeiderstanden selv har forstaaet at vurdere betydningen af Leo XIII's sociale virksomhed. I aarene 1887 og 1889 drog to pilegrimstog af franske arbeidere gennem de hovedporte, som før kun aabnedes for fyrstelige personer, ind i Vatikanets pragtfulde sale, hvor de blev forestillede for paven af kardinal Langénieux. I aaret 1893 var fjerdestandens repræsentanter i Schweitz samlede paa en kongres i Biel. Den af socialister, protestanter og katholiker bestaaende forsamling opfordrede de katholske arbeiderorganisationer til at udfolde en international propaganda for at virkeliggøre de af Leo i hans encyklika udtalte grundsætninger. Saaledes begynder ogsaa arbeidermasserne at betragte kirken anderledes end som en politianstalt, der har til hensigt i Guds navn at gøre de smaa til bytte for de stores luner.

I nær sammenhæng med Leo XIII's sociale program staar hans bestræbelser for afskaffelse af slaveriet. Paa begge disse pavens menneskekærlige virksomheder tør vi anvende det ord, han selv udtalte ved sin indgriben i antislaveribevægelsen: kirken er den sande repræsentant for «frihed, lighed og broderskab» mellem menneskene.

Jeg har dvælet saa vidt længe ved Leo XIII's behand-

ling af vor tids sociale spørgsmaal, fordi den synes mig at aflægge et fremtrædende vidnesbyrd om hans aands klarhed og hans varmhjærtede forstaaelse af menneskeslægtens nød. Den, som ønsker en nærmere redegørelse, kan jeg henvise til Leos egne rundskrivelser [1]).

Utvilsomt vil der i de kommende dage just paa det sociale omraade stilles de kristne kirkesamfund de største opgaver. «Arbeiderspørgsmaalet» er det dybest indgribende af alle tidens samfundsspørgsmaal. Det er vor tro, et en varmhjærtet, paa en gang kraftig og hensynsfuld optræden fra kirkens side vil være det bedste middel til at læge de gabende samfundssaar. Der er to extreme retninger, der i vore dage staar overfor hinanden. Vi har den yderliggaaende *individualisme,* der glæder sig ved kræfternes kappestrid og trolig følger Adam Smiths anvisning ikke at blande sig i sagen, der indskrænker sig til, som Lassalle har udtrykt det, at gøre «natvægtertjeneste» og forresten følger grundsætningen laissez faire, laissez aller. Vi har paa den anden side den yderliggaaende *socialisme,* hvis radikale program truer samfundet med revolution. Hvorledes kampen vil udvikle sig, kan fremtiden alene vise. Men vi kan ikke opgive den tanke, at en samfundstilstand lader sig gænnemføre, der forener, hvad der er sandheden i begge disse yderligheder. Det er kirkens sag at gøre sig til talsmand for, hvad vi kan kalde en *kristelig socialisme,* der stræber henimod en paa gænsidig tillid grundet retfærdig samfundsordning, hvor ethvert individ, der vil arbeide, maa kunne finde sit daglige brød, hvor den flittige og sædelige kropsarbeider kan naa frem til en økonomisk sikret existens.

Vi kan hilse med glæde, hvad der i denne retning er udrettet, men meget staar endnu tilbage. Hvad der allerede er gjort, viser imidlertid, at den grundtanke, der ligger under arbeidet, lader sig gænnemføre uden nogen hovedkuls omstyrtning af det bestaaende. Det kan ikke være kirkens opgave at forelægge noget politisk-socialt program, der selvfølgelig maatte tage hensyn ikke blot til det enkelte lands særegne

[1]) Sämtliche Rundschreiben, erlassen von unseren hl. Vater Leo XIII. 4 Bänden. Freiburg bei Herder 1881—1898. Uddragsvis i Leopold Goetz: Leo XIII. Gotha 1899.

vilkaar, men ogsaa til de internationale forhold. Det siger sig selv, at det enkelte land ikke vil kunne udholde konkurrencen med udlandet, dersom ikke tilsvarende reformer ogsaa der er indførte. Men det er kirkens opgave overalt i landene at vække *trang* til rimelige reformer ved at hævde kristendommens inderste livsprincipper og kræve dem gjennemførte i det praktiske liv. Det er kirkens opgave at vække samfundsfølelsen, solidaritetsfølelsen mellem de forskællige stænder og individer. Det er kirkens opgave at slaa til lyd for broderlighedens og kærlighedens store grundlov og for arbeidets hellige ret. Just i denne henseende forekommer Leo XIII's virksomhed mig at være betydningsfuld og lærerig, fordi den saa kraftig minder kirken om, at den ikke bør være en ledig tilskuer under den kamp, der gjennemkæmpes rundt om os. De pavelige encyklikaer synes mig tillige at holde sagen indenfor den ramme, som den forsigtige hensynsfuldhed kræver, og som altid bør være kirken anvist. Hvad den katholske kirkes overhoved med fynd fremhæver, er at det store flertal af arbeidere «ikke værgeløst bør gives til pris for en udnyttelse, der af den store mængdes nød skaber rigdom for et faatal». Denne definition paa den moderne kapitalisme stammer fra Leo XIII's pen.

Som man medrette har kaldt Leo XIII «den sociale pave», er han ikke uden grund nævnt som «den lærde pave». Allerede fra sin ungdom var han varmt interesseret for *videnskaben*, forsaavidt som den tjener kirkens formaal, medens han altid med bestemthed har optraadt mod den videnskab, der nedbryder den katholske kirkes tro eller undergraver dens autoritet. Han afviser det som en bagvaskelse, naar man angriber kirken for dens angivelige modvilie mod kunst, videnskab eller studiet af naturens kræfter. Tvertom har det været kirkens opgave at fremme al sand kunstnerisk og videnskabelig stræben. Hvad kirken har forkastet er kun den gudløse, usædelige kunst og den falske videnskab, «hvis moder er hin filosofi, der i sit dæmoniske hovmod paastaar, at den menneskelige fornuft er den eneste dommer over sandt og falskt, der er sig selv en lov og af sine egne naturlige kræfter vil begrunde menneskenes og folkenes vel».

I 1879 udsendte han encyklikaen *Aeterni patris,* hvori

han ophøier Thomas af Aquino til alle videnskabers beskytter og udtaler: «Den egentlige aarsag til de onder, hvorunder vi nu lider, bestaar deri, at fordærvelige lærdomme udgangne fra filosofernes skoler udbreder sig mellem alle samfundsklasser. Filosofien maa vende om til sin egentlige opgave at forsvare de af Gud aabenbarede sandheder. Saaledes har kirkens fædre og scholastikerne filosoferet». Blandt scholastikens ypperste rager særlig frem alles mester Thomas af Aquino. Der gives intet filosofisk omraade, som han ikke med skarpsind har behandlet. Derfor formaner Leo indtrængende til den videst mulige udbredelse af den hellige Thomas's skrifter, af hvilke paven selv lod foranstalte en ny prægtig udgave.

Ikke blot for filosofien og theologien, ogsaa for den *historiske* forskning har Leo vist levende interesse. I overbevisningen om, at historiens uforgængelige sandheder, naar de betragtes fordomsfrit, vil yde det bedste forsvar for kirken og pavedømmet, har Leo XIII forordnet, at man paa alle maader skal lette den lærde verden adgangen til det store vatikanske bibliotheks literære skatte, ligesom han har aabnet «det hemmelige arkiv» for en upartisk historisk granskning. «Vistnok, hellige fader» — saa skrev for nogle aar siden bibliothekaren kardinal Capecelatro til paven — «vistnok vil denslags forskninger gøre bekændt skrøbeligheder hos mange paver, der hidtil var skjulte. Men du er medrette overbevist om, at kristendommens sandhed hverken behøver udflugter eller løgne, hvorved den kun vil fordunkles. Den kirke, hvis ufeilbare hoved du er, straaler i en saadan sandhedsglans, at alle vore egne ufuldkommenheders skygger ikke kan skade den». Den lærde verden hilste med begeistring aabningen af Vatikanets uforlignelige videnskabelige rigdomme. Paa dette omraade har Leo XIII gjort sig i høi grad fortjent af sin samtid, idet han har givet den fri forskning den ret, som tilkommer den — *ut vincat veritas*. Mange er de, som fra alle verdens kanter strømmer sammen til Vatikanets navnkundige bogsale for at nyde godt af den pavelige liberalitet.

Hvad Leo XIII's *udenrigspolitik* angaar, vil vi særlig fæste blikket paa hans forhold til Tyskland, hvor det i den saakaldte «kulturkamp» omsider lykkedes ham ved diplomatisk

dygtighed at føre seiren hjem, om end gænnem mange bitre skuffelser.

Det var nærmest dogmet om pavens ufeilbarhed, proklameret ved Vatikanerkoncilet 1870, der gav anledning til, at man i det tyske rige, særlig i Preussen, begyndte at indse nødvendigheden af ved en ny kirkelig lovgivning at ordne forholdet mellem staten og den katholske kirke. Bismarck hævdede bestemt statens overhøihed og modsatte sig med kraft ethvert forsøg fra det katholske præsteskabs side paa at opretholde sin relative uafhængighed af statsmagten. Det nydannede katholske centrumsparti under Windhorsts ledelse tog kampen for den katholske kirke op med dygtighed. Alligevel lykkedes det Bismarck og hans høire haand kirkeministeren Falk at gænnemføre forskællige lovbestemmelser, der paa alle afgørende punkter underordnede geistligheden under statsmyndighederne og blandt andet paabød ophævelse af geistlige ordener, indførelse af obligatorisk borgerligt ægteskab og erklærede opsynet med skolerne, uddannelsen og ansættelsen af præster for at være statens sag. Forbitrelsen i klerikale kredse var stor og fandt sit voldsomste udtryk i den katholske bødkersvend Kullmanns mordattentat paa Bismarck i Kissingen 1874. Kampen førtes fra Bismarcks side med saa stor hensynsløshed, at tilsidst næsten alle katholske biskoper var fjernede fra deres stifter, og 1000 præster havde mistet deres lønninger fra statskassen. I 1873 udtalte Bismarck sin faste beslutning om at føre striden tilende i de berømte ord: «vi gaar ikke til Canossa». Katholikernes modstand blev dog ikke derved brudt. Pius IX beklagede sig over den forfølgelse, som kirken blev gænstand for, bebreidede endog regeringen «uforskammethed», erklærede de preussiske love for et attentat mod den guddommelige ret og derfor som ugyldige paa alle de punkter, hvor de krænker kirkens hellige rettigheder.

Da Leo XIII i 1878 overtog den katholske kirkes øverste ledelse, arvede han fra sin forgænger denne vanskelige kamp, hvorom Pecci allerede som biskop i Perugia havde udtalt, at «man yndede at betegne den som en kamp for civilisation og kultur, medens den langt hellere burde kaldes en voldsom undertrykkelse af kirken». Leos haab om en snarlig

afslutning paa striden blev skuffet. Bismarcks forhandlinger med Münchener-nuntiussen Masella sommeren 1878 førte ikke til noget resultat. Paven greb selv sagen an i et brev af december 1878 til den afsatte erkebiskop Melchers af Køln. Idet han omtaler sin forkastelse af de preussiske kirkelove, udtaler han: «vort hjærte vil ikke blive roligt, saalænge vi til fare for sjælene ser kirkens hyrder dømte og baulyste, det præstelige embede indviklet i alle slags forhindringer, de religiøse foreninger og fromme kongregationer adsplittede, og ungdommens opdragelse unddraget det biskoppelige tilsyn». Heller ikke dette havde nogen virkning ligesaalidt som de forhandlinger, Bismarck høsten 1879 førte i Gastein med Wiener-nuntiussen Jakobini.

Aaret 1882 syntes imidlertid at skulle bringe fredens gænoprettelse nogle skridt nærmere. I trontalen ved landdagens aabning den 14de november 1882 betonede keiser Vilhelm, at gænoptagelsen af den diplomatiske forbindelse med den romerske kurie, hvor v. Schlösser var bleven modtagen som gesandt, gav haab om et venligt forhold mellem Vatikanet og den preussiske regering, og Leo XIII udtrykte i en skrivelse til keiseren sin specielle tak for disse ord. Han fremhævede, hvorledes det lige siden hans regeringstiltrædelse havde ligget ham paa hjærte at opnaa en religiøs fred for Tysklands katholiker; keiserens ord bestyrkede ham i det haab, at det vilde lykkes. De fleste bispedømmer var efterhaanden blevne besatte, den mest paatrængende sjælesorgernød for den første tid afhjulpen, men den eneste vei til en varig fred, en grundig revision af «mailovene», vilde den preussiske regering endnu ikke tiltræde. Vaabnene var — for at bruge Bismarcks udtryk — ikke sønderbrudte, men kun af de kæmpende nedlagte paa slagmarken.

Først aaret 1885 bragte Tysklands katholske kirke en virkelig forandring til det bedre. Begivenheden, der fremkaldte morgendæmringen, var eiendommelig nok. I september 1885 tilbød Bismarck Leo XIII at være voldgiftsdommer i den strid, der verserede mellem Tyskland og Spanien angaaende de *karolinske øer*. Paven tog med glæde mod tilbudet og kunde nu drømme sig tilbage til kirkens glanstid i Gregor VII's og Innocens III's dage, da Peters efterfølger som

«kongernes og fyrsternes fader» skiftede ret mellem nationer og kronede hoveder. Raskt fulgte hans afgørelse, idet han den 22de oktober samme aar tilkændte Spanien overhøihedsretten over øerne, medens Tyskland fik fuld frihed til at drive handel, skibsfart og fiskeri. Begge parter var tilfredsstillet ved dommen, der af dem blev antagen den 17de december samme aar.

Fredsmæglingen gav anledning til udvekslingen af venskabelige breve og gaver mellem Rom og Berlin. Pavelige embedsmænd fik høie preussiske ordener, og Leo XIII sendte Bismarck den pavelige Kristusorden, ledsaget af en skrivelse, hvori det heder: «Vi bringer dig vor tak, fordi det særlig paa dit raad blev givet os en velkommen leilighed til at forvalte et embede, der vistnok ikke er nyt mellem pavestolens funktioner, men som dog i lang tid ikke har været paakaldt, skønt der ingen opgave er, der saa fortræffelig staar i samklang med pavedømmets natur. Du har ikke haft betænkelighed ved at nære tillid til vor billighed. Det kan heller ikke være undgaaet din visdom, hvilken kraft til sikringen af det borgerlige samfund der ligger i den magt, der ledes af os, navnlig naar den er i besiddelse af fuld handlefrihed, efterat alle hindringer er skaffede afveien. Det maa derfor være tilladt at foregribe fremtiden og af det, som er skeet, hente et godt varsel for det øvrige».

Bismarcks svar, der viste stor imødekommenhed, gav «Allg. ewg.-luth. Kirchenzeitung» anledning til følgende træffende udtalelse: «Det er et ejendommeligt kændemærke for kanslerens realpolitik, at han tager enhver virkelig magt, hvor og hvorledes den findes, i sin tjeneste. Men en aandelig magt, hvis suveræn uden armé og politi hersker over 200 millioner sjæle, er dog endnu af en saadan betydning, at enhver praktisk politiker maa tage den i betragtning».

Har Bismarck vist paven opmærksomhed, saa har ogsaa føielighed og diplomatisk finhed været et fremtrædende træk i Vatikanets politik overfor den preussiske regering. Ved den tyske keisers jubilæum i januar 1886 sendte Leo XIII ham et egenhændigt brev, hvori han udtalte sine kærligste ønsker for den aldrende monark og tillige gav udtryk for sit haab om en snarlig ende paa de kirkelige forviklinger. Keiser Vilhelm svarede med en venlig tak og lod kort efter gjennem sin gesandt v. Schlösser overrække ham et kostbart pectorale til erindring om hans mægling i Karolin-spørgsmaalet. Meget betegnende for den ændrede forsonlige stemning i Berlin var det, at fyrst Bismarck i toneangivende kredse lod falde ytringer om, at Leo XIII hørte til den nyere tids skarpsindigste og mest oplyste statsmænd, og at hans hellighed havde erkændt, hvilken betydning et konservativt og velordnet stats-

samfund som Preussen havde i Europas midte under forholdenes almindelige utryghed.

Lovforelæggene af 1886 og 1887 stillede sig imødekommende overfor pavens krav. Ved en skrivelse til Kölnererkebiskopen af 7de april 1887 anbefalede Leo centrumspartiet i Abgeordnetenhaus at vedtage den «femte kirkepolitiske novelle», der paa væsentlige punkter gjorde katholikerne indrømmelser, skønt den ingenlunde helt svarede til de ultramontane ønsker. Den katholske kirkes parlamentariske repræsentanter fulgte pavens raad i henhold til den praktiske klogskabsregel, at «et sikkert nærværende gode er at foretrække for et tvilsomt haab om et større gode i fremtiden», hvad med et trivielt ord vil sige, at «én fugl i haanden er bedre end ti paa taget». Da lovforslaget blev vedtaget, var dermed i virkeligheden «mailovenes» revision gennemført, og kulturkampen bragt tilende.

Der var vel inden pavens eget kirkesamfund dem, der fandt, at den hellige fader i selvfornægtende smidighed havde gaaet længere, end en fuldblods princip-politiker strengt taget vilde billige. Trods al beundring for Leo XIII's kløgt kunde de ikke undgaa i sit stille sind at mindes Gambettas ord: «*plus diplomate que prêtre*». Men saa var der til gængæld ogsaa dem, der ikke kunde tilbageholde en bemærkning om, at Tysklands mægtige rigskansler trods alt dog tilsidst fandt det opportunt «at gaa til Canossa». Det tør i ethvert fald blive den historiske forsknings enstemmige dom — under al uenighed forøvrigt —, at det var to fuldvoksne statsmænd, der fægtede overfor hinanden med blankslebne vaaben i den ejendommelige turnering, der gaar under navnet «den tyske kulturkamp». Kirkens mægtige overhoved havde utvilsomt vundet den største seier og spillet kortene med størst virtuositet. Leo XIII's udnyttelse af alle heldige forhold giver ham rang mellem verdens fineste diplomater.

Spørger vi nu tilsidst: «hvad er resultatet af Leo XIII's pontifikat?» da vil svaret lyde: diplomaten og politikeren Joachim Pecci kan under sin lange regering opvise mange og betydningsfulde seire. Den dannede og lærde verden, den moderne videnskab har han vundet ved aabningen af Vatikanets historiske skatte. Med behændighed har han formaaet at bringe den katholske kirkes strid med den mægtige preussiske stat tilende. Folkenes brede lag har han som den medfølende «arbeiderpave» stræbt at drage til sig ved sin iver for løsningen af det sociale spørgsmaal. Ligesom paa det kulturelle omraade har han paa den politiske kampplads formaaet at vinde indflydelse overfor partier af de mest modstridende interesser. Han har sanktioneret demokratiet og givet dets kamp mod et selvbevidst aristokrati sin anerkæn-

delse for at kunne forvandle det til et mod den katholske kirke lydigt demokrati, medens han — saa at sige i samme aandedræt — har fremstillet sig for fyrsterne og regeringerne som deres sikreste værn mod alle de revolutionære strømninger, der truer med at omstyrte tronen. Saaledes har han i den hele verden forstaaet at skaffe sig venner mellem høie og lave, og at styrke sin autoritet mellem folkenes aandelige og politiske ledere.

Der er dog to omraader, hvor den rigt udrustede pave med al sin intelligens og brændende iver intet har udrettet. To store idealer har fra første stund foresvævet Leo XIII: at gænvinde Kirkestaten og at samle alle kristne kirkesamfund under Rom og paven — *ut omnes unum sint.* Paa disse hovedpunkter har hans mange utrættelige forsøg kun stødt paa modstand. Her staar han idag maalet ligesaa fjernt som den dag, han tiltraadte sin regering. Men trods dette hører han til de paver, der har sat mærker i den historiske udvikling. Under vanskelige forhold har han formaaet at hæve pavemagtens anseelse, saa man atter maa regne med den som en aandelig stormagt. Der er sagt, at Pius IX bebreidede regeringerne, at de ikke kom pavestolen tilhjælp, og at Leo XIII bebreider dem, at de ikke *søger* pavestolens hjælp. I ethvert fald har han aabnet Europas øine for, at denne hjælp ikke er at foragte. Leo har været en kampens mand, men han gaar ud af kampen med et pletfrit skjold. Hans eminente dygtighed og energi vil altid og af alle mindes med ærbødighed.

I det verdenshistoriske samspil er det enkelte menneske ikke mere, end hvad draaben er i havet. Vi, som lever i øieblikket, kan ikke skue de arbeidende kræfters endemaal, om der end for den langsynte aabner sig perspektiver, som den nærsynte aldrig vil faa øie paa. Men om en historie, der endnu er i sin udvikling og for hver dag antager nye former, vil ingen være istand til at sige et sidste, afsluttende ord. Naar alt er hørt, er det jo heller ikke menneskene, der holder verdensskibets ror.

BREF FRÅN FINLAND.

Följderna af senatens eftergifvenhetspolitik blifva för hvarje dag alt tydligare. För hvarje dag utvidgas kretsen af dem, som ställas i breschen att försvara det, som senaten frivilligt skänkt bort[1]). Men det, som bort vara lätt att ernå inom en så liten krets som senaten, nämligen enighet i motståndet, det gestaltar sig helt naturligt betydligt svårare ju mera spridda och ju flere de tjänstemän äro som böra handla. Det är självfallet långt svårare för en aflägset boende embetsman, som icke känner till andras beslut, att uppträda ståndaktigt, då han icke vet om andra genom sitt handlingssätt understöda honom. Och slutligen värkar exemplet, i synnerhet från maktägande håll, tyvärr starkt på svaga naturer. Om senaten, som ställdes främst i kampen, hade visat mod och beslutsamhet, hade dess handlingssätt alldeles säkert värkat förädlande äfven på andra. Nu däremot har feghetssmittan spridt sig äfven till andra. —

Självfallet gripes därför enhvar af oro och spänning inför hvarje ny handling som fordras. Man frågar sig med bäfvan, skall han eller de, som nu böra handla, äga mod, eller blir det åter några «män öfver bord» att anteckna.

Sådant var äfven förhållandet, då senaste höst det olagliga värnepliktspåbudet skulle kungöras i kyrkorna[2]). Visserligen tillkommer det ju icke prästerna att granska de lagar, som de uppläsa. Men då en lag, liksom denna tillkommit på ett uppenbart olagligt sätt, kunde det ej bli fråga om att prästerna genom uppläsning af densamma skulle bidraga till dess promulgering.

[1]) Som bekant har senaten, efter de förändringar som sedan 1899 enligt generalguvernörens val ägt rum inom densamma, småningom blifvit hans böjliga redskap.

[2]) Se 9de hefte november 1901. Bref från Finland.

Prästerna aflägga sin tjänsteed under löfte att hålla landets lagar, huru vore det väl då möjligt för dem, att genom dylik uppläsning bidraga till kränkandet af samma lagar? Visserligen bör en embetsman lyda öfverheten, — men endast såländge densamma följer lag. Begår öfverheten uppenbara lagbrott, finnes ingen ursäkt för den underordnade, om han bidrager till lagbrottets fullbordan. I sådant fall är han naturligtvis tvungen att sätta sig upp mot öfverheten och vägra att följa dess bud. Detta synes ju tydligt.

Men mycket snart efter sedan det olagliga värnepliktspåbudet blifvit utsändt till landets präster i och för uppläsning, skyndade sig ärkebiskopen att till dem afsända en sekret skrifvelse, som väkte allmän ovilja, när dess innehåll blef kändt. Ty i stället för att, såsom kyrkans högste tjänare, mana de öfriga till ståndaktighet och motstånd mot olag, yrkar han paa blind lydnad. Sitt underbart skrufvade och icke fullt sanningsenliga bref djärfves han afsluta med följande ord: «Däremot skulle följderna af en vägran ingalunda blifva så obetydliga för prästen själf, som många antaga, ty han skulle riskera sin tjänst och sin utkomst». Dette hade en kyrkans tjänare mod att komma fram med! Han som borde mana sina embetsbröder att «mera lyda Gud än människor».

Till oviljan öfver denna ärkebiskopens skrifvelse sällade sig oro. Ty landets präster voro nu ställda i valet mellan å ena sidan öfverheten (senaten, ärkebiskopen, domkapitlen) och å den andra lagen, sitt samvete och folkets önskan. Och denna sistnämda var dem icke obekant. I nästan hvarje församling uppvaktades prästerna af en deputation som i församlingens namn bad, ja fordrade, att de skulle vägra att bidraga till olags införande. Det förefaller som om valet icke hade varit svårt. Huru mången skulle icke med glädje dessa tider varit präst, blott för at blifva i tillfälle att träda in i ledet bland försvararne af vår rätt, att genom sitt manande föredöme väcka ädla krafter till lif.

Men nej, också här gåfvo flertalet vika för makten. De modigas hop utgör sist och slutligen knapt mycket mer än ett halft hundratal. Men dessa femtio, de ha vunnit allmän högaktning och deras namn skola med tacksamhet nämnas,

liksom man med glädje och ofta med rörelse läst deras manliga svar till domkapitlen. Må det tillåtes mig att här anföra några ord ur en af våra ældsta prästmäns bref till Borgå domkapitel:

«De skäl, hvarför jag icke kunnat förmå mig att i min församlings kyrka kungöra sagda författning, äro — såvidt jag förmår inse — af absolut tvingande art.

Den nya författningen har tillkommit i strid med Finlands af flere regenter besvurna grundlagar och kan således icke till åtlydnad förplikta landets innevånare, detta er för mig klart, så mycket mera som jag vid urtima landtdagen 1899 deltagit i behandlingen af nådiga propositionen angående värneplikten och underskrifvit ständernas svar.

Om jag likväl, sålunda *med vetskap* om nämnda förhållande, afkunnade den nya författningen såsom en i landet gällande lag, hvarefter min församlings medlemmar hade att rätta sig, så gjorde jag mig skyldig till osanning i Herrens tempel.

Äfven bröte jag mot min embetsed, genom hvilken jag heligt förbundit mig till hörsammhet mot landets lagar och författningar, således främst dess grundlagar.

Också har jag trott mig böra taga hänsyn till mina församlingsboar, hvilka med djupaste sorg erfarit den nya författningens utfärdande samt genom deputationer hos mig uttryckt sina tankar därom och om de ödesdigra följder densamma komme att medföra om den blefve lag.

Det är kändt, att man har försökt att i särskilda kyrkor förhindra kungörandet därigenom, att församlingen lämnat kyrkan. Menigheten lämnar kyrkan förvissad att den handlat rätt. Men det är ett tvunget nödvärn mot den som velat beröfva folket dess dyrbaraste tillhörigheter, och till detta nödvärn har jag trott mig icke böra gifva min församling anledning.

Vår frälsare, som kom i verlden att vittna om sanningen, har gifvit enhvar kristen det företrädet att alltid vittna om *sanningen;* han bjöd att «gifva Kejsaren det honom tillhör», men han lånade sig aldrig till redskap för genomförande af någon som hälst orättfärdig handling. Aposteln Paulus' ord: «varen all mensklig ordning undergifna», utesluta icke en

protest i ord eller motstånd i handling, där öfverheten, som skall styra i *Guds namn,* befaller något som strider mot det evigt rätta. Då måste det vara medborgarnes plikt att låta öfverheten känna motsägelsen emellan dess handlingssätt och dess af Gud satta uppgift, förutsatt att man gifver sin hyllning åt öfverhetens gudomliga princip genom den vördnad, med hvilken man uttalar sin protest.

Högvördiga Domkapitel! Med all den kraft som står mig till buds förklarar jag härmed, att det icke är af tredska eller vanvördnad för mina förmän som jag underlåtit att afkunna den nya värnepliktsförordningen, utan endast af hörsamhet mot den domare, som i alla menniskors inre bevakar Guds eviga rätt.

Jag har redan uppnått en ålder af 75 år utan att mig veterligen hafva gjort mig saker till en sådan kränkning af samvetets bud och min embetsed, som nu är i fråga, och jag hoppas att med Guds hjälp när min tid är ute få skiljas hädan utan att efterlemna ett af dylik orsak fläckadt minne».

Men om och flertalet af prästerna sveko, stod det dock i folkets makt att förhindra lagens uppläsande i kyrkorna. På en del orter utrymde menigheten kyrkan, så snart prästen började uppläsandet; han kunde ej fortsätta för toma väggar. På andra orter protesterade man åter först i ord och så genom psalmsång, som fullständigt öfverröstade prästen, så han blef tvungen at upphöra. Och öfveralt har denna eniga sammanhållning och skarpa protest från folkets sida varit egnade att höja entusiasmen för försvaret af vor rätt och oviljan mot dem som tillintetgöra densamma.

Men ännu var man icke nöjd i senaten. Ännu återstodo några församlingar, inom hvilka man icke ens gjort försök med att kungöra värnepliktspåbudet. Domkapitlen förständigades därför att se till, att påbudet öfveralt blefve uppläst. Och domkapitlen, som också de visat sig altför fogliga, beslöto att utsända «resepräster», såsom man kallat dem, till de tredskande församlingarna för att i deras kyrkor värkställa uppläsandet. Dessa ha dock i regeln icke blifvit i tillfälle att fullfölja sit föga hedrande värf, i det församlingarna mot dem användt den redan nämnda protestmetoden.

Til slut, i midten af februari, vände Borgå domkapitel

sin energi också mot Helsingfors, hvars alla präster som en man kraftigt och bestämdt förklarat, att de icke ginge in på att genom påbudets uppläsning bidraga till olag.

Söndagen den 16 februari anlände sålunda en prästman, sänd af domkapitlet. Efter den finska gudstjänstens slut steg han fram för att vidtaga med upläsandet. Men han blef genast afbruten af flere röster från församlingen, som protesterade, hvarpå en psalm uppstämdes och prästen aflägsnade sig med oförrättadt ärende. Man skulle nu tycka, att sakens snöpliga utgång hade bort öfvertyga domkapitlet om onödigheten af dylika försök. Men icke för ty anlände samme präst, som för resten anses icke fullt ansvarig för sina handlingar, följande söndag åter till orten. Denna gång skulle försöket göras efter den svenska gudstjänsten. Ryktet, som under spännande tider har snabba vingar, förde snart budskapet härom kring staden. Och aldrig har väl templet förr varit så fullt, aldrig där en stämning rådande som denna dag. Den af hufvudstadens präster, som förrättade gudstjänsten, afslutade denna med en varm, gripande bön för land och folk, som trängde åhörarne djupt till hjärtat. Många öga tårades, där det under den högtidliga, spännande tystnaden riktades upp mot prädikstolen. Man väntade, hvad som nu komma skulle. Och snart inträdde äfven en yuklig uppenbarelse. Det var reseprästen. Blek och osäker stod han där och tillkännagaf ändamålet med sin därvaro. Men knapt hade han hunnit nämna sitt ärende, innan en kraftig stemma utropade: «Herr Pastor! Denna olagliga förordning *får* icke i denna kyrka och inför denna församling i dag uppläsas, — den får *aldrig* här upläsas!» Och genast ljöd det från alla håll: «Nej, nej, den får icke uppläsas!»

Men medan ropen fulla af ovilja dånade genom templet, uppstego de första tonerna af «Vår Gud är oss en väldig borg». Ropen og tumultet upphörde och högt ljödo psalmens mäktiga ackord genom hvalfven. Lungt följde den ena värsen efter den andra under den högtidligaste stämning, medan tårar strömmade utför mångens kinder. En stund försökte reseprästen ännu göra sig hörd, men insåg snart sin oförmåga och begaf sig bort. Det var en gripande upplyftande akt, som de närvarande sent skola glömma.

Desto mera brutalt följde efterspelet genast därpå. Redan innan menigheten hunnit lämna templet, uppträdde där en mängd polismän, som kallade flere af de närvarande omedelbart till polisförhör, emedan de stält till förargelse i kyrkan. Ett par herrar, som vägrade gå, emedan de intet orätt gjort, släpades med våld. Alt detta upprörde de närvarande så, att en stor del af menigheten följde med och stannade utanför poliskontoret för att visa de arresterade sin sympati. Detta föll dock icke polismästaren[1]) i smaken, utan utsände han ridande polis för att skingra mängden. Denna tog dock saken lugnt och stannade kvar ännu en stund, samt aflägsnade sig sedan småningom alt efter som den ena eller andra af de arresterade blef utsläpt. Att denna polisbragd ingalunda var egnad att öka sympatierna för vår nuvarande poliskår, hvilken efter chefsombytet för ett år sedan redan hunnit sjunka ganska lågt, är självfallet. Icke häller torde polisens beteende få aflöpa utan sina följder. De så rått uppträdande polismännen torde nämligen komma att anklagas inför domstol.

* * *

I Finland ombesörjes uppbådandet af de värnepliktige genom kommissioner kallade uppbådsnämder med hvar sitt distrikt. Dessa bestå delvis af särskilda tjänstemän, delvis af därtill af kommunerna valde ombud. Dessa senare väljas hvarje år i december eller januari af kommunalstämmorna (i städerna rådhusstämmorna), som utgöra organ för den kommunala självstyrelsen. I år fick detta val, under normala förhållanden en vanlig formalitet, en alldeles särskild betydelse. Hvilken kommun kunde väl gå in på att invälja ombud i en nämd, som hade att bidraga till tillämpningen af ett olagligt påbud. Också förefäll det för de flesta klart att dylika val icke kunde komma ifråga. Såvidt man har sig bekant hafva tilsvidare något öfver 300 kommuner behandlat frågan och af dessa 250 beslutat att icke utse några medlemmar i uppbådsnämden. Af de 70 som valt dylika hafva några gjort det

[1]) För ungefär ett år sedan afskedades genom Bobrikoffs försorg Helsingfors förra aktade polismästare öfverste Gordie. I hans ställe utnämdes då ett af B:s redskap, en i allo illa känd person.

under protest till protokollet. Andra åter hafva härtill utsett personer, som afsagt sig uppdraget och icke ämna infinna sig till nämdens möten. Som exempel på huru de förstnämda motiverat sina beslut, ber jag att här få göra utdrag ur en sådan kommunalstämmas protokoll.

«Efter en kort diskussion beslöt stämman enhälligt: att, enär den nya författningen, hvilken införts hos oss såsom värnepliktslag, kommit till stånd på sådant sätt, att vid utfärdandet däraf alls icke tagits i betraktande den oeftergifliga nödvändigheten af att en lag, för att kunna åtlydas af folket, måste vara antagen genom samstämmigt beslut af monark och ständer, utan att denna omständighet helt och hållet lämnats åsido; och då därjämte denna lag skulle drabba så svårt och skonslöst, att vårt fattiga land, sedan dess bästa arbetskraft och stora penningebelopp undandragits landet, icke skulle kunna materielt bära denna börda, utan skulle barn och ålderstigna i sorg och armod digna under följderna af denna lag, stämman därför samt för det nuvarande släktets äras skull och till fromma för kommande generationer, icke kan inför historien och allsmäktig Gud gå att medvärka till genomförande af en sådan lag, utan vägrar att nu eller framdeles välja medlemmar till förstärkta uppbådsnämden».

Men också i denna fråga har senaten visat sitt stora nit att omintetgöra hvarje försvar för vår rätt. Då kommunalstämmornas beslut kommo till dess kännedom, skyndade den att i sekreta bref till landets guvernörer (amtmend) uppmana dessa att vid hot med vite tvinga kommunalstämmorna att välja sina medlemmar i uppbådsnämderna. En del guvernörer hafva äfven villigt följt senatens vink, men i de flesta fall utan resultat. Kommunalstämmorna vidhålla sina beslut samt besvära sig hos Åbo hofrätt öfver de viten[1]) guvernörerna förelagt dem. Ännu har intet sådant ärende af hofrätten afgjorts. Men man kan antaga att hofrätten kommer att frikänna kommunerna samt i stället fälla respektive guvernörer för olaga vitespåbud.

[1]) I Nylands, Tavastehus och Wiborgs län utfästes dessa till belopp som i och för sig äro olagliga. Så utgör vitet för Helsingfors 30 000 mk., för Tammerfors 33 000 mk. samt för en del landskommuner ända till 10 000 mk.

Men icke ens dessa hot med viten hafva af de maktägande ansetts tillfylles. Guvernören i Nylands län, en ryss hvars utnämning till denna post är lagstridig, har låtit till domstol instämma alla dem, som vid respektive kommunalstämmor föreslagit, att stämman icke skulle skrida till val. Af dessa åtal hafva en del redan behandlats inför domstol, hvarvid, såsom naturligt är, de anklagade blifvit frikända. På en ort fäldes dessutom allmänna åklagaren till 300 marks böter, 2 månaders suspension och ersättning af rättegångskostnaderna Härvid förklarades särskildt, att straffet blifvit så lindrigt, emedan rätten såsom förmildrande betraktat den omständighet, at åklagaren följt guvernörens befallning. En del åklagare hafva icke väkt något åtal utan nöjt sig med att underställa rättens pröfning, huruvida de nämda vid kommunalstämman uppträdande personerna handlat på nogot sätt brottsligt och således borde dömas.

Under alt detta går tiden framåt och dagen för uppbådsnämdernas sammanträden nalkas. Då emellertid kommunalstämmorna icke valt några medlemmar i dessa, blifva de icke fulltaliga och hafva ingen laglig sammansättning. Om uppbådsnämderna så utföre sitt arbete i dylikt lagstridigt skick, kommer detta att utgöra en anledning till och ett stöd för de värnepliktige, som icke ämna infinna sig för att följa den olagliga värnepliktslagen.

Af det ofvanstående synes, att motståndet mot kränkningarna af vår rätt blifvit större, sedan folket själf blifvit i tilfälle att protestera. För en utomstående granskare kan det väl förefalla, som om mången protest varit lönlös, då ju ändå så många till slut fogat sig efter öfverhetens befallningar. Ja väl, de hafva fogat sig och detta är att beklaga. Men högst få hafva vikit utan att först hafva protesterat. Ännu saknas på många håll personligt mod att stå för det man anser rätt. Men månne vi ej hafva skäl att hoppas, att de modiges antal skall tillväxa.

Innan dessa sista pröfningens år genomlefde det finska folket en tid af lycka og lugn. Men sådana tider kunna även de medföra vissa faror. Jag tror, att vårt folk under denna tid blifvit altför begifvet på bekvämlighet, lärt sig att sätta altför mycket värde på lifvets goda. Det är därför

svårt, när man plötsligt finner lifvet mindre enkelt, än man tidigare vant sig att se det. Det är svårt att plötsligt tänka sig in i materiella umbäranden, som man aldrig förr ansett kunna komma ifråga. Men mycket af det, som i första ögonblicket synes omöjligt, kan dock genomlefvas. Kanske kunna också vi lära oss att se lifvet mera ideelt, lära oss att man icke lefver af bröd allena.

* * *

Som jag nämt i mina tidigare bref räknar Bobrikoff till sina viktigaste åligganden det att nedtysta det fria ordet. En hel rad tidningar hafva fallit offer för hans censurpolitik och nya stupa alt jämt. De, som ännu lefva, hafva också de kaffe i munnen, så snart det gäller något af betydenhet. Till och med notiser, som få ingå i de ryska tidningarna, anses farliga för oss finnar. Bland annat hafva våra tidningar varit förbjudna att als omnämna Leo Tolstoys senaste sjukdom. Men det som sålunda offentligt förtryckes, skjuter upp med kraft bakom censorernas rygg. Och det som ej får sägas försiktigt i tidningarnas spalter, det uttalas oförbehålsamt i de förbi censuren trykta flygskrifterna. Men så äro dessa också våra ovänner en nagel i ögat. Och de göra alt, hvad i deras förmåga står, för at förhindra dessa skrifters spridning. Tilsvidare har man dock ännu ej lyckats komma dem på spåren. Till och med har polisen gått så långt i sina efterforskningar, att den lagvidrigt trängt in i enskilda personers hem för at undersöka, huruvida ej lagret af någon af de ocensurerade skrifterna där kunde påträffas.

Polisen här börjar mer och mer antaga en österländsk karaktär, icke blott i sitt brutala uppträdande gentemot allmänheten, utan ock i sina försök att köpa förrädare. Redan erbjuder den samma rätt höga belöningar åt den, som kan angifva huru eller af hvem dylika ocensurerade skrifter spridas. Och man påstår att den har sina spioner t. o. m. på de bästa kaféer och värdshus.

Helsingfors, mars 1902.

Nordbo.

„BIBELKRITIKENS INFLYTANDE PÅ DET KRISTLIGA TROSLIFVET" AF PROFESSOR ERIK STAVE I UPSALA.

(Af pastor *Storjohann*).

Med dette foredrag, som blev holdt ved studentermødet i Leckø forrige sommer, maa der siges at være taget et skjæbnesvangert skridt ligeoverfor disse studentermøder med kristeligt program, over hvilke man hidindtil har havt saa megen anledning til at glæde sig. En anmelder, *f. h.* i dette blad for novbr. f. a., som erklærer sig at være i fuld sympathi med foredraget, mener, at «selv saadanne, i hvis sind der staar en vis skræk af den moderne bibelkritik, vil kunne tage dette foredrag i haanden med en vis følelse af tryghed, eftersom emnet er opgivet og formuleret af dem, der staar i spidsen for studentermødet». I Sverige hørte jeg imidlertid den paastand udtalt, at det var den finske og den svenske bestyrelse, som havde sat igjennem, at bibelkritiken skulde fremdrages ved mødet i Leckø, medens den norske og den danske ialfald have havt betænkeligheder, ja professor Stave selv taler om «mina stora betänkligheter». Og isandhed, hvad der burde være krævet, naar dette skridt skulde tages, var, at bibelkritiken paa samme tid var bleven behandlet fra positiv side, saa at studenterne ogsaa havde faaet høre de vægtige indvendinger mod dens holdbarhed, som nu indtager stedse større og større dimensioner. Og sandelig, det har ikke manglet paa aandens rette vidner, som har opløftet den mest energiske protest mod denne aandsforladte kritik. Bestyrelsen burde ikke gjort sig delagtig i denne kritikens manér at tie ihjel alle modbeviser og ikke i mindste maade at indlade sig paa at gjendrive dem og derved give det udseende af, at den raader grunden alene. Og hvad man kunde ønsket af prof. Stave var, at han havde givet en grei oversigt over kritikens resultater istedenfor mere at prise den vinding, de skal medføre, saaledes som det nu er bleven mode. Paa samme pane-

gyriske maade har Stave nu ogsaa i 3die hefte af «Bibelforskeren» for 1901 i en lang artikel: «Hvad är att vinna af den kritiska undersökningen af gamla testamentet?» vedblevet med at anprise dens fortjenester, uden desværre med et eneste ord at berøre det nedbrydelsesarbeide, den «nedslagtning over hele linjen», som en dansk forfatter træffende beskylder kritiken for at have gjort sig skyldig i. Tidsskriftet «Facklan» bemerker ogsaa til denne Staves artikel, at «de faror och förlustar, denne kritiska forskning bevislig medför, bekymrar synbarligen föga den moderna bibelkritiken». Det rober unegtelig en ikke saa liden usikkerhed, og forsaavidt hilser vi det med glæde, at optræde med saadan forceret reklame for sit eget standpunkt. Man maa mindes, hvad Kierkegaard i sin tid bebreidede hegelianismen og den spekulative theologi, at der, hvor beviserne glap, hjalp den sig med «at henkaste et helt detachement af forsikringer».

Men paa en anden maade maa man være Stave meget taknemmelig, fordi han med stor aabenhed lader os faa fuldt indblik i, hvorledes han med den kristelige tro vil forsone sin, som han kalder det, «sansade kritik», om hvilken det dog, ligesom om den rent negative, maa siges, at den «gjør i uegthed». Moses og David og Daniel faar i lige grad alle uegthedens stempel paa sig i Staves foredrag. Han trøster sig imidlertid med, at det religiøse og sædelige indhold forbliver uberørt af denne forskning. Men hvorledes er det muligt, hvis Guds aabenbaring fra først til sidst hviler paa historiske kjendsgjerninger, at «det egentliga frälsningsinnehållet förblir oförandradt», med denne kritik, som fornegter aabenbarings-historiens historiske sandfærdighed, og, maa vi føie til, hvorledes kan troen beholde sit fodfæste i ordet? Stave tilstaar, at der af de saakaldte historiske bøger i det gl. testamente ikke er en eneste, «som är att betrakta såsom en rent objektiv historisk urkund i den mening, som vi tala om ursprungliga historiska aktstycken» (s. 24). Men virkningen af disse paastande bliver tydelig nok aabenbar ved det trosstandpunkt, som Stave mener sig at have fundet. «Tron själf», siger han, «är en inre omedelbar upplevelse, en visshet som ej är beroende af någonting yttre». Vistnok indrømmer han: «Människors ord eller handlingar, skickelser från Gud

eller läsning af hans ord» (hvilket sidste her indtager en meget beskeden plads) «hafva visserligen varit medel till att föra den troende till en sådan erfarenhet». Men naar troen først ad saadan vei er født i mennesket, saa er den «en omedelbar visshet om frälsningen genom Jesus Kristus, en visshet altså, som icke är beroende af någon mänsklig auktoritet», eller, som han senere siger, «någonting yttre». Altsaa, heller ikke af skriften er troen længere afhængig. Man studser ved at se saadant udtalt; men man nødes til at blive staaende ved, at det er den umiddelbare vished, uafhængig af skriften, som efter Stave: «enligt evangelisk luthersk uppfattning är den religiösa tron». Stave erklærer derfor og, at: «om 2:dra Petri bref och de s. k. pastoralbrefven icke äro äkta, betyder likaledes för den enskildes kristliga troslif föga», og han fortsætter: «Huru mycket» (og det er sandelig ikke smaating, som kritiken her tillader sig) «den kritiska undersökningen än förandrar i dylika frågor, så — kan den icke förandra något af Guds helighet och rättfärdighet, hans kärlek och barmhärtighet». Men hvorledes det gaar med Guds sanddruhed, naar han i sit ord har ladet berette en uafbrudt frelseshistorie og underhistorie, som efter kritiken ikke holder stik, derom tier Stave viseligen. Og det er jo merkeligt nok, at af de skrifter, som Stave fra sit umiddelbare trosstandpunkt mener, at det betyder lidet for den enkelte, om de er egte, netop nævnes Pauli sidste brev, hans testament til Timotheus, og ligesaa Petri testamentariske brev til de lilleasiatiske menigheder. Hos Paulus møder os jo vidnesbyrdet i 2. Timotheus om skriftens inspiration (3, 15 flg.) og hos Petrus formaning til at give agt paa det profetiske ord, som hans læsere har mere stadfæstet (uryggeligt), og betoningen af, at «ingensinde er nogen profeti fremført af menneskelig vilje, men de hellige Guds mænd talte, drevne af den Helligaand» (2. Petr. 1. 19). Efter samme princip er det altsaa, at ogsaa for «den sansade kritik», som Stave repræsenterer, skal det betyde «föga», om snart sagt halvdelen af det gamle testamente erklæres for uegte, efterdi troens erfaring staar uanfegtet ligeoverfor al denne paastaaede uegthed. Ved hjælp af denne tro skal man være frigjort ikke blot for al «yttre auktoritet utan äfven från all rädhåga för kritik af auktoriteter».

Men om denne tro maa det med bestemthed erklæres, at den hverken er bibelsk eller luthersk, og at den strider mod al dybere kristelig erfaring. Vor tro er ikke blot skabt ved ordet, men den vedbliver og at være bunden ved ordet, og den staar og falder med ordet. Baade Paulus og Moses samstemmer i, at troen fører dette sprog: «Ordet er dig nær i din mund og i dit hjerte», og at den ikke taler om at fare op til himmelen for at føre Kristus ned o. s. v. (Rom. 10, 5; 5. Mos. 30, 11)[1]). «Retfærdigheden af troen» véd altsaa ikke af noget saadant umiddelbart samfund med Kristus, som skulde gjøre en uafhængig af ordet. «Kristus kommer gjennem ordet» er Luthers løsen, og alt andet er for ham sværmeri. Anfægtelse lærer at merke paa ordet, har og Luther sagt. Som i anfægtelser, saa gjælder det ogsaa om trængselen for den troende: «Dersom dit ord ikke havde været min trøst, saa var jeg omkommet i min elendighed» (Ps. 119). Ogsaa for troens gjerning gjælder det: «Herre, paa dit ord» o. s. v. (Luc. 5, 5). Derfor siger David ogsaa i den 56de psalme: «I Gud priser jeg hans ord, i Jehovah priser jeg ordet». Og paa spørgsmaalet i den 119de psalme, hvorledes en yngling skal bevare sin sti, staar der i vers 9: «naar han holder sig, herre, efter dit ord». Selve aandens gjerning bestaar først og fremst i at minde om, hvad Jesus har sagt. Og forat en kristen kan være frimodig, trænger han afløsning ved ordet efter Kristi indstiftelse, talt direkte til ham: «Dine synder ere dig forladte». Om Jesus skal kunne bevare os under den fristelse, som kommer over jorderige, og som allerede sterkt merkes, ikke mindst netop i denne bibelkritik, det beror paa «om vi bevarer hans ord» (Aabenb. 3, 10). Det kan vi heller ikke under de nuværende forhold gjøre, medmindre nidkjærhed

[1]) «Det har erfaring», skriver Luther, «ofte lært mig, at naar djævelen tager fat paa mig udenfor skriften, saa at jeg begynder at vandre om med mine egne tanker og svære mod himmelen, saa fører han mig til, at jeg ikke ved, hverken hvor Gud eller jeg selv bliver af. Thi Guds aand vil lære os sandheden, at tro den i vore hjerter, alene ved at tilsidesætte egen fornuft og kraft, egen tanke og følelse og *blive ved ordet alene* og anse det for den eneste sandhed; thi ved det alene regjerer han den kristelige kirke indtil enden». Atter siger Luther: «Hvor man griber efter Kristus uden ved ordets hjælp, griber man djævelen, — og det høieste kjætteri i verden er at falde fra Guds ord».

for Herrens ord fortærer os. «Dansk Kirketidende» har med rette klaget over dette forskrækkelige, at Herrens tjenere med største koldsindighed finder sig i, at kritiken ikke blot vil rette paa dette eller hint i Guds ord, men at den river det hele istykker for os. Den kjære Brorson synger saa træffende: «Staa som en klippe, du lille Herrens flok, lad alting glippe, *i ordet har du nok*». Naar det allerhøieste navn for Kristi person er «ordet», som Johannes i prologen viser os at bero derpaa, at han baade er skaberordet, nyskaberordet og aabenbaringsordet, saa stiller han os dermed sandelig ikke i et umiddelbart forhold til sig, hvorved vi staar uafhængige af Aabenbaringens ord; men det, som han idelig formaner til, det er jo netop: bliver i ordet; og af denne bliven i ordet, som netop er ett med at blive i Jesus, og at hans ord bliver i os, deraf afhænger jo al troens bønhørelse (Joh. 15, 7). Medens Jøderne løste ordet fra Gud og derved kom til en bibliolatri (bibeldyrkelse), der gjorde ordet uvirksomt for dem, saaledes nødes bibelkritiken, for at kunne redde sin tro lige-overfor sin forkastelse af bibelens egthed, — omvendt til at løse Gud og hans gjerning i den troende fra ordet og tage sin tilflugt til en umiddelbar tro. At denne tro ogsaa er noget ganske nyt, ligger jo uvilkaarligt i Staves spørgsmaal: «Er det möjligt att finna en sådan trosstandpunkt?» hvilket ikke i mindste maade hindrer ham i at udgive dette den nyere theologis fund for egte luthersk og bibelsk.

I samme retning som Stave synes ogsaa provst Færden at være drevet af kritiken, naar han erklærer, at det ikke er efter Guds vilje, at ufeilbarheden overføres fra ham paa noget jordisk eller menneskeligt organ. «Naar protestantismen lærte en ufeilbar bibel, saa lærte den i virkeligheden aabenbaringens stillestaaen; men nu har man mere og mere lært, at gjøre Kristus til skilnemerke og prøvesten for det, som skal erkjendes som kristendom». Hvis saa var tilfældet, da burde jo først og fremst i den strid, som nu paagaar, Kristi vidnesbyrd om det gamle testamentes historiske paalidelighed gjøre udslaget; men dette er, som bekjendt, langtfra at være tilfældet; kritiken underkjender saavel Kristi som hans apostlers vidnesbyrd om det gamle testament, og vil ikke være bunden af samme. Det viser sig af kritikens praksis, at det meget mere vil blive

denne umiddelbare tro eller, som man ogsaa har kaldet det, den indre erfaring, der bliver opstillet som «a verifying faculty», den stadfæstende og kontrollerende evne over ordet. En tro, som gjør os uafhængige af ordet, bliver i en haandevending dommer over ordet. Men som Saphir træffende siger: «Har vi ikke i Frelserens mund et ufeilbart Guds ord, saa har vi heller ingen ufeilbar Gud»; hvorledes skulde Gud kunne gjøre os delagtige i og lade os nyde godt af sin absolute sandfærdighed, sin ufeilbarhed, dersom han ikke selv er istand til at gjøre det gjennem ordets middel. Erklærer paven sine bestemmelser ex kathedra for feilbare, saa er det jo forbi med hans egen ufeilbarhed.

I virkeligheden har vi her i Staves «umiddelbare tro» ritschlianismens velbekjendte standpunkt, ved hvilken Harnack kan fornegte «Kristi faderløse fødsel» i kraft af, at «vi har ikke oplevet, ikke erfaret den». Han gjør sin kummerlige erfaring til troens maal. At holde sig til ordet alene skal efter «Christliche Welt» være «katholsk auktoritetstro». Luther skal jo vistnok have den store fortjeneste at have betonet det ord: «Den retfærdige af sin *tro* skal han leve», men nu, heder det, «maa vi gaa ud over Luther» og betone saa: «Den retfærdige af *sin* tro skal han leve». Men det er merkeligt nok, at i de 3 steder, hvor Habakuks ord citeres: Rom. 1, 17, Gal. 3, 11 og Hebr. 10, 38, heder det blot: «Ud af tro skal han leve». Dermed er denne forvanskning af troen forkastet, som skiller den personlige hjertetro fra skrifttroen og gjør en ikke længere i ordet bunden samvittighed til sandhedens pille og grundvold og skjærer bort af ordet, hvad der ikke behager en».

Før dette gaar i pressen, har jeg stødt paa prof. Staves artikel i «Bibelforskaren», 1ste hefte 1902: «Til frågan om vor ställning till skriften», hvori han søger at imødegaa de indvendinger, som er gjort mod hans foredrag, og præcisere sine paastande.

«Bibelen», siger han, «blef för mig en auktoritet därföre, att Gud talar till mig genom den. Sålångt jag erfarit dette Guds talande till mig genom skriften, är den för mig en religiös auctoritet, *men icke längere*». — Skriften som saadan

bliver altsaa aldrig auctoritet for kritikeren, allermindst i sin helhed, men kun stykkevis. Ja, naturligvis, naar kritikeren har underkjendt ved hjælp af rationalisternes kildesondring første Mosebogs historiske sandhed, hvorledes kan den blive auctoritet for ham. Han har paa den maade gjort sig det umuligt at opleve dens sandhed. Han tror ikke, at Gudsnavnene er aabenbaringssandhed; de er jo blot mislige kilders, ikke engang rationelle, end sige reale aabenbaringsværdier. De er blot capricens værk; altsaa kan han ikke have noget troesforhold til dem. Offerne i første Mosebog er, til trods for at hvert eneste et af dem er stadfæstet i det Nye testamente, opdigtede; de er altsaa ikke, hvad det Nye testamente gjør dem til, forbilleder paa Kristi forsoning. Gud faar ikke «tale gjennem dem» til kritikeren. Offerlovgivningen er for Stave som for Buhl, tiltrods for det 30 gange i Levitikus gjentagne: «Jehovah talede til Moses og sagde: Sig til Israels børn», «et dødt legeme som kristne maa forsone sig med, at kritiken disekerer dem», og Briggs kalder dem «pueriliteter langt borte fra religionens ideal». Her er det nu nyrationalismens evolutionistiske lovsprængning, som disse troende theologer har ladet sig overbevise om, og som for dem er blevet mægtigere end selve det Nye testamentes stadfæstende vidnesbyrd, og som bevirker, at de ikke kan høre «något Guds talande» til dem gjennem 3die Mosebog. I kraft deraf kræver Stave, at «i den mån vetenskapen ändrar sina meninger i historiske ting, i samme mån måsta kirkens läre också ändras», og «i samme mån er skriften ikke længere auctoritet». Troen tager sig da og den frihed at stille sig uafhængig af al denne uægthed (den betyder föga för den) og erklære: saalangt og ikke længere bøier vi os, — for skriften? Nei, for «det Guds talande genom skriften, som *jag,* kritikeren *har erfarit?*» «Skriften är icke uombärlig», «der fanns en tid i kyrkans historie, då intet Nyt testamente fanns; dermed er visadt, att det skrefna ordet för kyrkan visat sig oumbärligt åtminste under en tid». Men hvad var det første, Peder gjorde paa pintsefesten? Jo, at lægge frem den gammeltestamentlige skrift i menigheden, og paa Joel, David (16de og 110de ps.) og 5te Mos. 18, 15 grundlægge forkyndelsen af pintsefesten, af Herrens opstandelse og himmelfart og hans midlerembede

som «den profet, der skulde høres i *alt*, hvad han monne tale til eder». Skriften er altsaa virkelig uundværlig for den nyfødte menighed, ligesom og for apostlernes forkyndelse til hedningerne. Men disse 4 profetiske ord hører for kritiken alle til det ægte, og saa har kritikeren ingen anden udvei, end at stikke sig bagom, at skriften «är icke oumbärlig» og hylde Genricks ord, som Stave citerer: «Det gaar ikke an at sige: det staar skrevet; det vilde være en daarlig auctoritetstro». Da dog Jesus har støttet sig til og lært os dette: «Det staar skrevet», saa er hans ord heller ikke «maszgebend», og man behøver ikke at høre ham i *alt*, hvad han monne tale. Ogsaa han maa sættes ind under kritikens og troens autonome auctoritet.

Stave beraaber sig og paa prof. Petersens ord i hans afhandling: «Det lutherske skriftprincip» (Ny theol. tidsskrift, marts 1900): «Skriften skaber troen, men troen igjen afgjør, hvad der er skriften». Saa misforstaaeligt end dette professorens ord er, saa kan han dog vist ikke mene, at troen som saadan «skal afgjøre, hvad der er skriften». Det kan ikke være fides qua creditur, det maa være fides quæ creditur[1]), som menes; thi professoren forlanger jo, at der «skal angives, hvad denne tro har for et indhold» (side 77). Det viser sig da, at Luther aldrig har tænkt ved sin tro at afgjøre, hvad der er skriften, men at han har opstillet som materialprincip, hvorefter skriften kan kjendes som skrift: Retfærdiggjørelsen af troen paa Kristus uden lovens gjerninger. Kun er det at beklage, at professoren vistnok af den ritschelske skole lader sig forlede til at dømme dette for «tilfældig individualisme og subjektivisme» af Luther og søge et andet princip: Forsoningen. Troesindholdet efter Luther skal have været «for snævert», men forsoningen er jo endnu snævrere.

Rummet tillader mig ikke at sige mere her om denne Luthers «articulus stantis et cadentis ecclesiæ», den artikel, hvormed kirken staar og falder. Jeg maa nøie mig med at henvise til mit skrift: «Retfærdiggjørelse og forsoning», side 5.

Men hvorledes gaar det nu med den opbyggelige læsning af bibelen, hvortil Stave smukt og indtrængende opfordrer de unge studerende! Kan det virkelig ske «med oförminskad

[1]) Ikke den tro, hvormed man tror, men den tro, som skal troes.

vördnad». Hvis idetmindste de theologiske studenter, — thi af de øvrige kan man vel ikke ville forlange saadant, — skal læse bibelen paa kildesondringens baggrund, i hvilken hele denne bibelkritik har sin oprindelse og sit formentlige bevis, og uden hvilken den er absolut uforstaaelig, men om hvilken Stave ikke siger et ord, — hvad bliver der saa af opbyggelsen? Naar Klostermann i Kiel, professor i det gamle testamente, erklærer denne kildesondring for «den videnskabelige død», saa kan den med fuldt saa megen ret betegnes som den opbyggelige bibellæsnings død. Prof. Oettli har ogsaa erklæret om sin eftervisning af kilderne i Josvabogen, at skulde han angive kilderne med forskjellig tryk, saaledes som allerede var gjort i Mosebogen af en anden forfatter i samme bibelverk, saa «*vilde det gjøre den sammenhængende lekture af Josva ligefrem modbydelig*». Ligeoverfor saadan aaben, fuldt beretttiget bekjendelse kan derimod Stave af egen erfaring forsikre (side 28), at saalangtfra at brugen af ordet ved kritiken umuliggjøres som kilde til opbyggelsen, kan han med «oförminskad vördnad» fortfare at læse «boken framför andra böcker och vederkvickas af det ord, som i sekler hjärtan hugnat». Man prøve dog paa, naar man med denne saa høit priste kritik umulig kan komme forbi kildesondringen og læsningen af bibelen efter dens opskrift, at læse f. eks. Josefs — endogsaa af Goethe for sin harmoniske, fuldendte fremstilling høit beundrede historie. Den er af kritiken sønderlemmet i 95 stykker og kapitel 37 med sine 36 vers i 17 stykker; og hvor bliver saa opbyggelsen af? Eller kap. 22 om Isaks ofring, en sand kritikpine, hvor kildesondringen er bleven aldeles tilskamme, men alligevel opretholdes, især v. 13—18, ved hjælp af den skandaløse redaktør. Eller de 12 vers i 5. Mos. 34, som skjæres op i 7 stykker ved hjælp af 4 kilder! Eller endnu værre, slutningskapitlet af Josva bog, der parteres i 17 stykker! Enden er, naturligvis, at det gaar som et mølle-hjul rundt i hovedet paa en, og at ikke blot hjertet lukkes for ordet, men, hvad der er farligere, at ordet ikke kan oplade sig for hjertet. Man vil under hele denne læsning blive nødt til at høre den fristende røst: «Har Gud virkeligt sagt?» Og dog har ogsaa Satan maattet bøie sig for det ord (Deut. 8, 3), som tillægges den yderst dubiøse kilde Dt. (Deuteromonisten): «Mennesket lever ved alt det, som udgaar af Jehovas mund», hvilket Frelseren nærmere bestemmer: «ved hvert ord, som udgaar af Herrens mund». (Forts.)

VORE FORDRINGER TIL BIBELEN.

Der er en betænkelig lighed mellem vore fordringer til Bibelen og de krav, som jøderne stillede til Messias. De krævede en Messias i jordisk herlighed og forargedes over Jesu ringhed; og er det ikke netop det samme spørgsmaal om jordisk herlighed, som nu er brændende hos os med hensyn til Guds ord i Bibelen?

Vi tror og bekjender om Jesus af Nazareth, at han er ordet, Guds ord til os i højeste og fuldeste forstand, uagtet der ikke var nogen jordisk herlighed ved ham; vi ser hans herlighed, en herlighed som den enbaarnes af Faderen, midt i den dybeste fornedrelse; ja vor tro paa ham støtter sig særlig til hans fornedrelse, korsets ord er et hovedord i hans evangelium; just fordi han fremtræder i saadan ringhed, er han ordet fra Gud til fattige og ringe, det budskab om naade og sandhed, som alle ydmyge og oprigtige samler sig om. Det er tegnet for os, at vi finder et barn svøbt liggende i en krybbe; og vi forstaar, at Kristus burde lide hele den dybe fornedrelse for at kunne indgaa til sin herlighed, for at kunne blive ret herliggjort baade for Gud og mennesker. Det er aabenbarelsen af den høieste kjærlighed, og det er da det ord fra Gud, som overstraaler alt andet, at den, som han sendte til jorden, ikke alene var et menneske, men et fuldt og helt menneske, ganske under de samme love, som hvert menneske er underkastet, helt overgivet i menneskenes hænder. Vi forarges altsaa ikke over, at ordet blev kjød og boede iblandt os, vi forarges ikke over, at Jesus laa i krybben, fordi der ikke var rum i herberget, vi forarges ikke over, at han blev spottet og forhaanet, hudstrøgen og korsfæstet, vi forarges ikke over, at menneskenes synd og daarlighed kommer tilsyne i den maade, hvorpaa han behandles; det er langt fra os, saa mange som vil frelses fra synd og ondskab, at forlange af Gud, at han skulde spare sin søn for saar og krænkelser.

Naar talen er om Guds ord i ham, som er herlighedens afglands og hans væsens udtrykte billede, da er alle kristne enige om, at der er lægedom i hans saar, at hans fornedrelse ikke er til at forarges over, men tvertimod til at hente styrke og kraft af mod al forargelse.

Men naar talen er om Guds ord i Bibelen, da er det ligesom vi vender tilbage til de tanker og idealer, som gjorde Jesus til en forargelse for jøderne; der kræves igjen jordisk stas og herlighed; der taales ikke, at der nævnes noget om ringhed eller fornedrelse. Ja vi har det særsyn, at mænd, som regnes for fremtrædende forsvarere for vor kristelige tro og bekjendelse, de kommer rent i harnisk, naar der peges paa, hvorledes ogsaa dette ord bærer merker af de menneskelige vilkaar, som det har været undergivet. Er ikke dette en inkonsekvents? Eller kanske det snarere bærer vidnesbyrd om, at det ikke er saa rart bevendt med troen paa den korsfæstede. I virkeligheden er der jo ogsaa noksaa meget blandt os af den aand, som ikke kan forsone sig med den tanke, at Jesus var os lig i alt undtagen i synd, at han var fuldt og helt et menneske; vor opdragelse og undervisning har gaaet i en anden retning. Hvor mange har ikke gaaet gjennem skolerne, især byskolerne, uden at have faaet rede paa, hvad stald og krybbe er for noget! Og det føles, som det skulde være i strid med vor kristelige tro, naar vi forsøger at tænke os Jesus som et virkeligt menneske f. eks. i barnealderen, under de famlende forsøg paa at tale og gaa, under den af saa mange forhold betingede vækst og udvikling. Skal han staa for os i herlighed, maa vi helst ikke tænke paa noget stadium af virkelig ringhed. Men dette peger jo paa en stor skrøbelighed ved vor kristendom; det er ikke naaden og sandheden, som er den alt overstraalende herlighed; men vi hælder i en betænkelig grad til de idealer, som har sin rod i hovmod og egenretfærdighed.

Dette gjør sig da ogsaa gjældende i vort ideal af et ord fra Gud i en bog. Kan den bog være lig andre bøger? kan den have været underkastet andre bøgers vilkaar? kan vi tro, at det er Guds ord til os, hvis der kan paavises mangler og feil i bogen, hvis der er noget unøjagtigt eller urigtigt i den?

I manges øren skurrer det allerede, naar vi siger, at Guds ord i Bibelen er et menneskeligt ord, eller at det har sin menneskelige side; de vil helst ikke høre noget derom; det er at drage ordet ned i det lave. Og ganske vist: det kommer ned til os, naar det er et menneskeligt ord; men har vi det behov som et ord om Guds naade og sandhed, da er det just herligt, at det kommer ned til os, da er det just det store og underbare ved det, at det er et sandt menneskeligt ord; jo mere det er ægte menneskeligt, desto mere kan det komme os til hjælp.

Den ringhed maa altsaa Guds ord ha for at kunne blive et ord til os, at det maa fremtræde som et menneskeligt ord, i et menneskeligt sprog, baaret frem af mennesker. Hvor kræsne vi end kan være i vore fordringer til Guds ord, kan vi dog ikke komme fra den nødvendighed, at det maa ha sin menneskelige side, og jo mere det er ægte menneskeligt, des mere er det et ord til mennesker; at forlange det i etslags helligt sprog, som ingen mennesker taler eller forstaar, det er at forlange, at det skal holde sig udenfor menneskene og ikke være et ord til os. Vi protestanter vil ha Bibelen paa hvert folks tungemaal; vi afviser den slags høje krav og store tanker, som vil tage Guds ord fra menneskene, eller gjøre det utilgjængeligt for os.

Men om Gud taler til os i vort menneskelige sprog, behøver der derfor at være nogen feil eller mangel, nogen ufuldkommenheder i Bibelen? Kan ikke Gud sørge for, at hans ord fremtræder i den fuldkomneste form, som menneskeligt sprog kan opvise? Og maa vi ikke vente dette? Maa vi ikke vente og forlange af et inspireret ord, at det maa staa over ethvert andet ord i alle henseender? Naar Guds aand gav de hellige forfattere i sinde, hvad og med hvilke ord de skulde tale og skrive, naar profeterne og apostlerne var under Guds aands ledelse i deres virksomhed som forfattere, saavelsom naar de prædikede, kan det da tænkes, at deres ord skulde lide af skrøbelighed og mangler? maa det ikke være et troens postulat, et krav fra alle troende, at disse ord ikke alene efter aand og indhold, men ogsaa efter form og fremstilling, ogsaa som rent menneskelige ord betragtede maatte være hævede over al kritik?

Et troens postulat! Nei det er ikke troen, som kræver dette; det er vantroen, de vanskud af tro, som skyder frem, naar man vil hjælpe sig mere eller mindre uden naadens og sandhedens varme og lys. Er det vel troens postulat, at Gud maatte have sørget for en brillant vugge af guld og ædle stene for sin enbaarne søn i Betlehem? De vantro jøder vilde vel have forlangt et saadant tegn; men til de fromme, troende hyrder siger engelen: «dette skal være eder tegnet: I skal finde et barn svøbt, liggende i en krybbe». Og dette tegn, det var nok det, som passede bedst for den ydmyge tros behov. Guds aand var vistnok den, som raadede baade hos Josef og Maria, og vi tviler ikke paa, at de gjorde alt, hvad de formaaede, for det lille barn, som Gud havde sendt dem; men der var ikke rum i herberget, de fik ikke andet end stalden til sin raadighed, og — da maatte de vel prise Gud af hjertet for den naade, som vilde tage det ringe og fattige i sin tjeneste. Og alle ydmygt troende har samstemmet i en saadan lovsang.

Men naar det gjælder Guds ord til os i Den hellige skrift, da skulde det altsaa være tro at forlange al slags menneskelig herlighed, da skal der ikke være spor at finde af menneskelige ufuldkommenheder og skrøbeligheder! Dette Guds ord staar kanske saa meget højere end det, som er talt ved sønnen! Bør det ikke heller være et troesstyrkende tegn for os som kristne, naar vi finder vidnesbyrd i Bibelen om, at Guds aand har villet bruge de redskaber, som stillede sig til tjeneste, om de var noksaa skrøbelige? Eller hvad nytte gjør de apologeter, som med mange kunster og sterke trudsler søger at dække over de menneskelige ufuldkommenheder i Skriften, særlig naar de stiller sagen saa paa spidsen, som det ofte sker, og paastaar, at forfatterne er løgnere og bedragere, hvis de ikke er saa blanke, som de vil ha dem! Det er ganske trist at iagttage, hvorledes man har maattet opgive den ene stilling efter den anden, uagtet det dyrt og helligt har været paastaaet, at den ikke kunde opgives, uden at det hele grundlag for den kristelige tro blev borttaget. Gud være lovet, at kirken og troen har staaet trods alle disse paastande. Men den slags apologeter gjør ikke vel. De virker det indtryk, at troen er paa retrait, at den drives mere

og mere bort fra de faste holdepunkter og føres ud paa gyngende, usikker grund. Det faar udseende af, at vantroen sejrer, fordi det har været stemplet som vantro, som dog har vist sig at være ugjendrivelig sandt. Mange er derved for lange tider komne bort fra troen. Og et træk af svaghed og modløshed har lagt sig over den hele kirke. Der er ikke stor kraft i det standpunkt, hvorfra der siges: «Jeg tror, at Bibelen er Guds ord, trods de menneskelige ufuldkommenheder!» Det var bedre, om vi kunde sige: «Det er et løfterigt tegn for os, at vi finder Guds ord i Bibelen, paa samme maade, som hyrderne fandt barnet i krybben.» Ikke trods, uagtet; men fordi! ikke indrømmelser til vantroen; men den sunde, sterke tro, som ser, at saa bør det være, saadan er det bedst, saadan kommer naaden og sandheden paa det herligste til aabenbarelse. Her mener jeg grunden blir sikker og tryg; men de idealer, som kræver jordisk stas og glimmer, de er kun lygtemænd, som fører ud paa gyngende grunde.

Vi har Bibelen for os i oversættelse. Skal vi da kræve af Gud, at denne oversættelse maa være fuldkommen og feilfri, hvis den skal være Guds ord? Lad os ikke tage feil af, hvad vi bør *bede* Gud om og *kræve af os selv,* og hvad et hovmodigt sind vil *forlange af Gud.* Gud vil bedes om, at hans ord maa komme til os i saa fuldkommen oversættelse, som det er muligt, og han vil, at vi skal kræve meget af os selv for at opnaa den bedste oversættelse, at vi skal ofre adskilligt derpaa, hver efter sin evne; men Gud vil ikke, at vi skal forlange undere af ham, saa vi selv skal faa slippe mageligt fra det. Er kirken sløv og ligegyldig paa dette omraade, saa straffer den sig selv med et mangelfuldt ord, som den har liden ære af.

Men skal vi tage forargelse heraf og ringeagte det ord, som fremtræder for os i saa mangelfuld dragt? Det vilde være, som om Maria skulde ringeagte sit barn, naar hun ikke formaaede at holde det saa fint og propert klædt, som andres børn var. Nej lad os takke Gud, at vi har hans ord saa pas skikkeligt iblandt os; og lad os vogte os for at dømme dem, som skulde være nærmest til at sørge for, at ordet fik den form, som passede bedst for enhver tid. De har jo naturligvis sine indskrænkninger og fordomme ligesom enhver af os. Vi

kan beklage f. eks., at vi har maattet vente aar efter aar paa en bedre oversættelse af det nye testamente, og vi gjør ret i at ofre noget, f. eks. visse fordomme, forat det kan gaa hurtigere. Men ordet skal ikke derfor være os mindre kjært, om vi atter og atter maa se, at oversættelsen er baade feilagtig og mangelfuld og fremmed for det sprog, som vi nu bruger. De fleste alvorlige kristne forstaar nu ogsaa dette.

Men der er andre ting, som det er værre at forsone sig med. Grundteksten skal jo ogsaa være usikker. Der tales om flere tusinde forskjellige læsemaader. Har da ikke Gud sørget for, at hans ord er bleven bevaret rent og uforfalsket gjennem tiderne? Jo Gud har havt sine troende gjennem alle tider, og de har ikke sparet møje paa at bevare hans ord. Men de har havt sine skrøbeligheder og fordomme ligesom vi, og de har naturligvis givet sig udslag i mange retninger; vi maa blot takke Gud for, at ikke de forskjellige tiders vildfarelser har taget ordet ganske fra os. Men vi forstaar ogsaa, at kirken har en alvorlig pligt paa sig til at granske og øve kritik, saa det rette ord kan komme frem i dagen. En blind tillid f. eks. til den masoretiske tekst, som de jødiske lærde fik fastslaaet, sømmer sig lidet for en levende menighed. Men er ikke grunden vaklende, naar teksten er usikker? Nej troens grund er ikke vaklende, den har dybere fæste end som saa; troen paa naaden og sandheden rokkes ikke ved uløste videnskabelige spørgsmaal om, hvorledes det eller det stykke skal læses eller fortolkes; blir resultatet det, at texten ikke er i overensstemmelse med vor kristne tro, saa har jo det stykke ingen berettiget plads i Bibelen.

Fra tekstkritiken kommer vi til den kritik, som i den senere tid har voldt mest ængstelse i kirken. Mosebøgerne skal være skrevet af forskjellige forfattere aarhundreder efter Mose død og arbejdet sammen til et værk af en redaktør i den eftereksilske tid. Kan det være muligt? kan det forenes med troen paa, at vi har Guds ord til os i disse skrifter? Maa det ikke forlanges, at Moses maa have skrevet det hele, som vi før har tænkt os? Vi har jo ikke udtalt det sidste spørgsmaal, før det er bleven klart, at vi her kommer med et urimeligt forlangende. Skal vi ikke kunne takke Gud for dette ord, om en mere indgaaende granskning viser, at Gud

har givet det paa en anden, en mere menneskelig, en mere forklarlig, en naturligere og simplere maade end før antaget? Og mon naaden og sandheden lyder mindre klart, fordi Guds aand har talt gjennem forskjellige retninger til de forskjellige tider, retninger, som «redaktøren» kun tildels har tænkt sig at kunne forene, og som nok vi ogsaa gjør rettest i at lade gaa ved siden af hverandre? Er det ikke saa ganske ligt, hvad vi ser for os den dag idag? Eller skal vi tage forargelse af, at kirken er delt i større og mindre partier og retninger? Lad os ikke give forargelse ved at slaa ind paa eller begunstige nogen retning, som viger bort fra troen, den oprigtige israelits tro, men lad os heller ikke tage forargelse af nogen kjendsgjerning, fordi den ikke passer med vore idealer; det er at give forargelse. Det sømmer sig bedre for den kristne at prøve sine idealer og se efter, hvad grund de vokser paa, og hvorledes de stemmer med troen paa den korsfæstede og opstandne. Det er ikke meningen hermed at ville give alle den nyere bibelkritiks resultater min tilslutning eller udtale mig som kyndig i disse spørgsmaal. Jeg vil kun sige: der er intet at frygte af en indgaaende og samvittighedsfuld kritik; Guds ord skades ikke derved, at fordomme fjernes; tvertimod det gavnes derved; thi fordomme har aldrig sin rod i den ydmyge tro.

Hvad skal vi f. eks. sige om den fordom, at der ikke kan være sagn i Bibelen, at Guds aand ikke kan tale til os gjennem den barnlige meddelelsesform, som vi kalder sagn? Paa en tid, da enhver anden overlevering var i form af sagn, da ingen mennesker forstod sig paa historie i den forstand, som ordet nu har, forlanger man, at Gud skal have sørget for moderne historieskrivere til at nedtegne de begivenheder, som skulde faa plads i Bibelen! Man mener det er troens postulat; men det er simpelthen ikke andet end vantroens postulat. Det er fordringer, som lægger hindringer for troen. Det er af samme art, som kravene paa naturvidenskabelig korrekthed i Den hellige skrift. Kan nogen beregne den skade, som troens forsvarere har voldt ved at fordømme læren om jordens omdrejning om solen eller hævde skabelsesfremstillingen som en naturhistorie? Det skjulte fritænkeri, som laa i disse paastande, var meget farligere end den aabenbare

fornegtelse af troen. Lad Guds riges fiender være alene med al slags urimelige fordringer til det ord, som skal være Guds ord; de vil da ikke kunne blive saa høirøstede. Det som fritænkerne holdes oppe ved, er vantroen blandt dem, som kalder sig troende.

Der har været forhandlet om, hvorvidt kirken for tiden trues af rationalisme. Ganske vist trues den deraf i noksaa alvorlig grad; det viser den sterke tilslutning som Tandbergs foredrag fik, medens man ikke synes at have forstaaet, hvad pastor Gleditsch fremholdt, og Gustav Jensens ord var som en røst i ørkenen.

Tilslut en liden fortælling. En af vore mere fremtrædende emissærer fortalte mig for en tid siden, at han paa en bondegaard fandt en af Ingersolls bøger. Da han et øjeblik var alene, slog han op et sted i bogen, hvor der spottedes over Jesu ord om de tre dage og tre nætter i jordens skjød, som man ikke ved nogen beregning kunde faa til at stemme med tidsangivelsen fra fredag eftermiddag til aarle søndag morgen. Emissæren kom i stor nød ved at læse dette; thi det kunde jo ikke blive tre dage og tre nætter. Han forsøgte imidlertid at trøste sig med, at oversættelsen var feilagtig, og saa bestemte han sig til at være forsigtigere en anden gang og ikke lukke op en saa farlig bog. Det er langt fra mig at ville dømme manden for dette; han gjorde tvertimod paa mig indtryk af en særdeles oprigtig og frimodig kristen. Men hvormeget bedre, om han havde kunnet trøste sig med hyrdernes tegn end ved saadan falsk trøst! Og hvor meget mere havde han ikke kunnet være til hjælp for det hus, hvor Ingersolls bog var kommet ind, om han havde taget bestemt afstand fra Ingersolls standpunkt og afvist den urimelige fordring, at Jesus skulde bruge anden udtryksmaade, end den paa hans tid brugelige, eller at et profetisk ord i alle tilfælde skal opfyldes efter bogstaven.

De jødiske idealer førte til korsfæstelse af herlighedens herre, forkastelse af ham, som er ordet fra Gud fremfor alt andet. Anden vej kan det da heller ikke gaa med Bibelen som et ord fra Gud, hvis der skal stilles fordringer til den i lighed med jødefolkets fordringer til Messias. Men den kristne kirke fornegter jo sin tro ved at stille sig paa et saadant standpunkt. *C. W.*

„IKKE SØNNEN, KUN FADEREN HAR PLADS I EVANGELIET, SAALEDES SOM KRISTUS HAR FORKYNDT DET".

(Olaf Holm).

I.

Ingen ytring af Harnack har i den nu paagaaende strid været saa angreben som denne. Nu, at aandfulde mennesker er tilbøielige til at udtrykke sig paradoksalt, er jo i og for sig en temmelig almindelig ting. Men det er et spørgsmaal, om ikke ogsaa denne ytring, som alle paradokser, dog indeholder en smule sandhed.

Jeg skal forudskikke et par historisk-psykologiske bemærkninger, før jeg gaar over til selve sagen. Vinteren for 2 aar siden, altsaa netop samme tid, som Harnack holdt sine nu saa bekjendt blevne «forelæsninger for studenter af alle fakulteter» ved Berlins universitet, udkom der en bog herhjemme af Arne Garborg, betitlet «Den burtkomne Faderen». Denne bog indeholder for theologer og for bibellæsere intet nyt. Det er historien om den forlorne søn, som gjenfortælles i en norsk udgave under et specifisk listersk millieu. Det er en af de almindelige saakaldte vakte — man erindre haabløsheden i dette i «Fred» — som gaar der og gaar der og ligesom ikke kan faa klarhed over det hele, indtil en ældre mere «afklaret» broder lærer ham at faa tag i den «burtkomne Faderen», og saaledes kjæmpe sig frem til den «troens frimodighed» — vilde vi kalde det — uden hvilken det rette evangeliske gudsforhold aldrig faar sin rette frigjørende kraft. Det er interessant for aandsfænomenernes bevægelse i verden, at hvad her den begavede listerske lægmand bringer frem i verden, det er i grunden akkurat det samme spørgsmaal, som samtidig den berømte Berlinerprofessor fører frem for den akademiske ungdom. Der er bare den forskjel, at, hvad

lægmanden giver os, er fremgaaet umiddelbart, sandsynligvis af rent indre personlige kampe, hvad Berlinerprofessoren giver os, er frugten af bibelsk granskning og theologiske studier. Der turde kanske ogsaa gjøres den bemærkning, at hvad Garborg taler om «den burtkomne Faderen» har kummerlige, mørke, norske-geografiske forholde bag sig, hos Berlinerprofessoren skyldes visselig trangen til at faa den 1ste troesartikel op igjen tryk af store, overcivilicerede kulturforholde, der truer med at sætte det kristelige faderbegreb som styrerbegreb ud af verdensudviklingen. Den ene vil en tro, der vil op og komme til forstaaelse med verdensudviklingen. Den anden vil en tro, der vil styre og lede verdensudviklingen og lægge den for den kristelige aabenbarings skammel. Begge tankegange er ægte kristelige.

Men nu til sagen. Hvad det altsaa her fornemmelig gjælder at komme paa det rene med, det er de to personer i Guds stilling til hinanden, faderen og sønnen. Nu mener altsaa Harnack — og jeg har før sagt, at hans udtryk er overdrevent — men han mener altsaa, at i den almindelige forkyndelse har sønnen saa at sige taget luven fra faderen, eller han har paa en maade fordrevet ham. Dette er heller ikke vanskeligt praktisk og kirkeligt at bevise, ialfald for vort lands vedkommende. Og at det samme ogsaa har været tilfælde i store kredse i det tyske folk, staar jo til at antage, skjønt jeg tør ikke med vished paastaa det. Det *tilspidsede* i Harnack's ytring synes bestemt at tyde herpaa.

Men jeg kan fra min barndom neppe huske en eneste prædiken, hvori ordet «Faderen» forekom, ialfald ikke saa tydeligt, at jeg tør sige, det har efterladt nogen særlig paavirkning paa et forresten — tør jeg nok sige — for religiøs paavirkning ikke uimodtageligt barnesind. Derimod var det bestandigt: kommer til Jesus — meget betegnende næsten aldrig Kristus — omvende sig til Jesus, søge Jesus, være hos Jesus, gaa til Jesus. Hvad man i bønnen undertiden kunde præstere af saadan Jesustale, er det rent utrolige. Jeg husker saaledes en engang i en bøn sagde: «Du, Jesus, Du er ikke den mand, at Du ikke gir barna dine det, de ber Dig om, Du». Man beder og truer paa *én* gang, og man mindes uvilkaarlig Bjørnsons ord om «Gud som en stakkars forjaget

usling, som man kunde behandle som man vilde». Der var saa liden religiøs blufærdighedsfølelse i alt dette og saa liden forstaaelse, af hvem man her havde for sig, at det paa mig ofte virkede aldeles frastødende. Jeg trækker heller ikke dette frem for min private fornøielses skyld, og endnu mindre for at saare dem, det nærmest kunde gjælde, men det er nødvendigt, at det bliver nævnt, naar det gjælder opklaringen af store kristelige begreber. Man sige heller ikke, at dette kun gjælder de mindre oplyste forkyndere i vort folk, den har saamen — omend under andre ordelag — været den staaende i vort folk i de to sidste menneskealdre, indtil i den senere tid, da Faderen ubevidst har begyndt at holde sit indtog.

Og hvorfor *gik* denne kameratsmæssige behandling af frelserens person? Jo, man glemte, eller man var ikke istand til at hæve sig op til forstaaelsen af, at han er «et med Faderen», at hans opgave er at forene os med Faderen, saa vi derigjennem kan naa baade det rette, frigjørende kjærlighedsstandpunkt til ham og den rette respekt for ham. Man naaede ikke længer end til korset, og hvormegen fromhed dette end har kunnet afsætte i mange ærlige saakaldte pietisters sind, og hvormegen personlig bevægethed, der har kunnet ligge deri, evangelisk kristendom er det ikke. Man maa *over* Golgatha, gjennem den *opstandne* frelser til Faderen, forat der skal blive det rette Guds-barns-forhold i dette.

Fra denne betragtning skriver sig hele pietismens trøsteløshed. Naturligvis har det i mange tilfælde gaaet bedre, end man skulde have ventet sig; thi hvor der er oprigtighed med i saadanne spørgsmaal, der klarner meget sig af sig selv; thi ham, vi kalde sandhedens aand, gaar om paa bunden af hjærterne og veileder til al sandhed, trods theorierne.

Men vi har aabenbart levet paa et slags Jesus-religion, en frelser, der er bleven staaende som en isoleret skikkelse i verdenshistorien, en skikkelse, som man, trods man jo aldrig har benegtet hans guddom, dog aldrig har faaet i den rette forbindelse med Faderen, og som derfor heller aldrig — theoretisk talt — har faaet den frigjørende, forædlende, rensende og bærende indflydelse paa de kristnes person, som han skulde have.

Man har skilt — naturligvis ubevidst, da det jo er *livet*,

som altid trækker saadanne konsekvenser — den 2den og den 1ste troesartikkel ad. Deraf kan man forklare sig, at medens alt, der vedrører *Kristi* liv og gjerning er blevne dyrket, anatomeret, dissekeret og analyseret, og anvendt i forkyndelsen til det alleryderste, er det, der vedrører Faderen, omtrent slet ikke bleven behandlet. Gjennem Faderen — altsaa ikke gjennem Sønnen — faar jo den troende vide, at han er et menneske, at han har en livsopgave, at Gud «har givet en legeme, sjæl, øine, øren» o. s. v. som det hedder med Luthers velbekjendte forklaring til Faderens artikel, kort, ad denne vei faar han vide, at der er en verden og en verdensudvikling til, og at han her som den, der ved Kristus har fundet Faderen, har sin gjerning at gjøre. Kort, Faderen er «bortkommen» for den enkelte troende som for store dele af den kristne kirke i vore dage, men derved har de ogsaa som kristne mistet sin indflydelse paa verdensudviklingen Hvad vi desværre kan se for vore øine.

Paa samme maade, som man har mistet den 1ste troesartikel, har man ogsaa mistet den 3die. Det skulde da være et eneste sted i denne, det, som handler om syndernes forladelse, men forresten har den lagt saa omtrent brak. En hellig, almindelig kirke er her hjemme ialfald et meget lidet forstaaet begreb. Desto rigere har sekterisme og individualisme floreret i alle retninger.

Man kunde kanske sige, det er dog underligt at ville føre denne elision af begrebet den Helligaand og den deraf følgende sprængning af kirkebegrebet tilbage til den overdrevne Jesusprædiken. Og dog er der den inderligste forbindelse. En stadig leven paa bare begrebet Sønnen fører praktisk talt ikke til andet, end det, vi kalder at blive vakt — thi her har ganske vist Sønnen sin rette betydning — men, da nu mange mene, at herved er alt gjort, følger det af sig selv, at man bliver uden forstaaelse baade af Faderen — kristendommens stilling til kulturopgaverne — og den Helligaand — kristendommen som samfundet med en hjord og en hyrde.

Naar man nu ved dette, og dette er faktisk for enhver retfærdighedsfølende kristen situationen inden den lutherske kirke idag, kan man da fortænke en mand, der raader over

baade saa megen lærdom og saa megen personlig fromhed som Harnack, at han spørger sig selv, er der ikke en feil ved denne forkyndelse, og har man ikke for den 1ste troesartikkels vedkommende skudt denne tilside for den 2den? Jeg tror, han væsentlig her har ret. Men saa er han jo ogsaa, som jeg har hentydet til, kommen i skade for at have sagt formeget. Ja, ganske sandt, men det ophæver dog ikke retten til at udtale, at, naar der er skeet noget galt, maa man søge at rette derpaa. Harnack vil altsaa, at fadernavnet skal frem igjen, det er det væsentlige indhold af hans ytring.

Jeg er ikke blind for, at ogsaa dette kan faa sine farlige konsekvenser. Hvad kan ikke det? Vi kunde faa et slags Fader-religion, paa samme maade som vi altsaa nu har havt et slags Jesus-religion, men han er, saavidt jeg kan forstaa, ikke unitarier, og forsaavidt kan dette vist ikke være til andet end til held for kristendommen. Men hermed er vi inde paa den bibelsk-historiske side af sagen, og den skal jeg gaa over til i den næste artikel.

PROGRAM

for det sjette nordiske missionsmøde i Kristiania 19de—22de juni 1902.

Torsdag den 19de juni.

Kl. 10½ fm. Aabnings-gudstjeneste i Vor Frelsers kirke. Provst *Chr. Knudsen* intimerer, stiftsprovst *Gustav Jensen* prædiker, fhv. missionsprest *Titlestad* slutter.

Kl. 12½ fm. Forhandlingsmøderne aabnes og konstitueres.

Kl. 4½ em. Foredrag af missionssekretær pastor *L. Dahle* om det norske missionsselskabs virksomhed ude og hjemme siden 1897.

Kl. 5½ em. Indledende foredrag af professor *Hj. Danell:* Hvad kan ännu fattas i utsträckningen af missionsarbetet, innan Matth. 24, 14 kan anses vara uppfyld?

Fredag den 20de juni.

Kl. 9 fm. Indledende foredrag af sogneprest *Vilh. Sørensen* om: Har de nordiske kirker særlige forudsætninger for deltagelse i hedningemissionsarbeidet og særlige opgaver i dette?

Kl. 11 fm. Oversigt over fosterlandsstiftelsens virksomhed for hedningemissionen siden 1897 af docent *Ad. Kolmodin.*

Kl. 12½ fm. Oversigt over den svenske kirkes missionsarbeide i samme tidsrum af pastor *Hogner.*

Kl. 4½ em. Oversigt over det danske missionsselskabs virksomhed ude og hjemme siden 1897 af sogneprest *Aschenfeldt-Hansen.*

Kl. 6 em. Oversigt over Santalmissionens virksomhed i samme tidsrum af sogneprest *Christopher Bruun.*

Lørdag den 21de juni.

Kl. 9 fm. Indledende foredrag af missionsprest *Johs. Johnson* om: Paa hvilke omraader bør man søge opnaaet og opretholdt forbindelse mellem moderkirken i hjemmet og dattermenigheden paa missionsmarken?

Kl. 11½ fm. Foredrag om israelsmissionen af pastor *F. Munck,* Nakskov.

Kl. 1. Oversigt over det finske missionsselskabs virksomhed.

Kl. 2. Foredrag om lægemissionen.

Om eftermiddagen landlig udflugt.

Søndag den 22de juni

prædiker biskop *Koch,* Ribe, og pastor *Th. Lindhagen,* Stockholm, til høimesse i Vor Frelsers og Trefoldigheds kirker.

Søndag kl. 5 em. holdes afsluttende møde med taler af hofpred. *A. Johannson,* pastor *Løgstrup* og sogneprest *G. Blom.*

Under henvisning til ovenstaaende program tillader undertegnede sig herved at indbyde nordens missionsvenner til det 6te nordisk-lutherske missionsmøde i Kristiania den 19de—22de juni 1902.

De til mødets forberedelse nedsatte komitéer i de forskjellige nordiske lande haaber at kunne udvirke nedsatte billetpriser paa jernbaner og dampskibe for mødets deltagere.

Legitimationskort, som berettiger dertil, vil da kunne erholdes af *svenske* deltagere gjemmem pastor *K. J. Montelius,* adr. *Fosterlandsstiftelsens expedition, Stockholm,* af *danske* gjennem grosserer *Johs. Schrøder,* adr. *Vestervoldsgade 33, Kjøbenhavn,* og af *norske* gjennem kandidat *Hatlemark,* adr. *Lutherstiftelsens boghandel, Kristiania.*

Den norske komité vil, saavidt muligt, søge at skaffe de udenlandske deltagere frit logi. De, som ønsker saadant, maa *senest inden 5te juni* melde dette til *mødets kontor, Lutherstiftelsens boghandel, Akersgaden 47, Kristiania.* — Medlemstegn à 2 kr. faaes ogsaa sammesteds.

Stockholm, Kristiania og Kjøbenhavn i marts 1902.

Sogneprest G. Blom, Kristiania. *Professor Hj. Danell,* Upsala. *Sogneprest Jul. Gjør,* Kristiania.

Provst Chr. Knudsen, Tønsberg. *Biskop G. Koch,* Ribe. *Docent Kolmodin,* Stockholm.

Sogneprest P. Krag, Kjøbenhavn. *Stadsfoged A. L. Kullgren,* Göteborg. *Pastor Th. Løgstrup,* Fredericia.

Kyrkoherde E. Ostermann, Göteborg. *Skolebestyrer B. Paus,* Kristiania.

Professor W. Rudin, Upsala. *Grosserer Johs. Schrøder,* Kjøbenhavn.

Sogneprest Vilh. Sørensen, Husby, Fyen. *Grosserer S. Thormodsæter,* Kristiania.

Professor dr. phil. H. G. Zeuthen, Kjøbenhavn.

Olavskveld.

Det lysner over heien
fra solen lavt i vest.
Og blomsterne ved veien
indvier Olavs fest.

De løfter sine kroner
og nynner skjulte ord.
Da laaner trosten toner
til deres mindekor.

Det gjennem agern suser
som sagte, hellig sang,
og ind i skogen bruser
med orglets dybe klang:

Hil dig, kong Olav sæle!
Du signed bondens sæd,
som haarde krigerhæle
i vanvyrd traadte ned.

Hil dig, kong Olav sterke!
Du elsked Norges jord,
og satte lysets merke
paa hende, paa vor mor.

Hil dig, kong Olav sæle!
Du værged land og ø.
Dit fagre eftermæle
skal aldrig, aldrig dø!

Anna Bjørklund.

EN FRI FOLKEKIRKE.

(Af Chr. Bruun).

Arbeidet for at faa statskirken ophævet og for at faa en fri folkekirke sat i dens sted, vil efter min mening saa langt fra skade eller sinke det kirkelige reformarbeide som hidtil har været drevet i vort land, at det tvert imod vil tilføre det ny kraft. Ja, jeg skulde endog være tilbøielig til at tro, at det for tiden er det eneste middel, som er skikket til at bringe reformarbeidet ud af det dødvand, som det saa kjendelig er kommet ind i. Den frivillige sammenslutning af de mest interesserede menighedslemmer, som man har begyndt at arbeide for, kan vist have sit store værd for livet inden de enkelte menigheder, naar den bliver drevet paa rette maade. Men i retning af kirkeligt *selvstyre* vil disse frivillige sammenslutninger næppe i nogen overskuelig fremtid øve synderlig virkning, selv ikke om man nok saa meget vedtager at give dem navn af «menighedsraad».

Ellers tror jeg nok, at det meste af de indvendinger, som fremføres mod tanken om en fri folkekirke, hviler paa en misforstaaelse af hvad en saadan kirke er. Og det er jo heller ikke underligt, om misforstaaelser hober sig sammen om en tanke, der hidtil har været saa lidet fremme under drøftelse, som denne. For en del skriver de sig vel fra det, at man her i landet, naar der tales om frikirke, først og fremst tænker paa den skotske, der gjerne har staat som det lysende forbillede i alle *deres* øine, som har havt mest hjerte for statskirkens brøst.

Men den skotske frikirke med alle dens store fortrin lider af én grundfeil, som vi bør vogte os vel for at efterligne. Den er bleven til ved en udtrædelse, en kirkesplittelse. Det lyktes den derfor heller aldeles ikke fuldt ud at blive en virkelig *folke*kirke, saa meget end flere af lederne ønskede det. Og *det* har havt sine alvorlige følger.

«I en frikirke vil den almenmenneskelige dannelse aldrig

komme til at staa saa høit som i en statskirke», hører man ofte. Det siges ogsaa af folk, som i andre stykker foretrækker frikirken, ja endog ligefrem regner sig for dens tilhængere, men som alligevel ikke kan frigjøre sig for en stærk frygt i denne retning. Og skulde kirken ved at frigjøres virkelig komme til at synke i dannelse, vilde det jo ogsaa være et overmaade sørgeligt tab. Den vilde derved tabe ogsaa i anseelse og indflydelse og navnlig, selvfølgelig, i sin evne til at holde paa de dannede. Dannelsen vilde mere og mere komme til at glide fra den, og den vilde derved med tiden uundgaaelig komme til at synke ogsaa i den menige mands øine. Men ikke nok med det. Den vilde forkrøbles i sig selv. Lad være, at den vilde komme til at udfolde et rigt og varmt religiøst liv, saaledes som man jo ikke sjelden ser det inden frikirker. Den vilde alligevel forsømme en vigtig side af sin opgave, svigte en del af sit kald. Thi det er utvivlsomt *Guds vilje*, at hans kirke paa jorden skal eie det menneskelige aandslivs høieste skatte. Eller tror man kanske, det er en *tilfældighed*, at christenheden er dannelsens og det menneskelige aandslivs hovedsæde i verden? Nei, da Gud sendte sin søn, at han skulde oprette hans rige paa jorden, da var det ikke hans tanke, *alene* at opdrage menneskene for den tilkommende verden. Det var tillige meningen, at alle de vidunderlige evner og kræfter, som var indplantet i menneskebrystet, i dette rige skulde finde den høieste og skjønneste udfoldelse, som de overhovedet er modtagelige for under jordlivets kaar. Derfor siger jeg: den kirke, som steller sig saaledes, at den blir nødt til at synke i almenmenneskelig dannelse og aandsudvikling, den vanskjøtter en vigtig side af sin guddommelige opgave.

Og det er troligt nok, at noget saadant er foregaat inden den skotske frikirke. Dengang da den traadte ud og fuldbyrdede kirkesønderrivelsen («the disruption» af 1847), blev største delen af folket og dets dannede stand tilbage, mens de stærkest religiøst bevægede bygde den nye kirke. Da var det jo ikke at undres over, om dannelsens høidemaal sank inden den frie kirke. Det *har* sine følger, naar man saaledes uden videre bryder lag med største delen af dannelsen inden sit folk.

Gud vil have *folke*kirker, ikke blotte mindretalskirker. Det er aldeles ikke, som man ofte mener, i kraft af en misforstaaelse, at folkekirkerne er blevet til. Tvert imod. Kirken er lige fra først af anlagt paa at blive en folkeslagenes, en nationernes kirke. Messias skulde have været det israelitiske *folks* konge. Israel skulde blevet et christent folk. Ikke — selvfølgelig — i den forstand, at alle israeliter skulde blevet sande omvendte og troende. Men i den forstand, hvori grækere, romere, ægyptere, syrere, franskmænd, spaniere, germaner senere blev christne folkeslag, i den forstand skulde Israel blevet et christent folk. Og det skulde have været christenhedens hovedfolk. Men da Israel ikke agtede sig selv værdig til saa stor en herlighed, da gav Gud sin Messias hedningefolkene i arv og jordens ender til hans eiendom.

Derfor sender han ogsaa, i det øieblik, da han skal forlade jorden for at indtage himmeltronen, sine høvdinger ud over verden med det kongebud, at de skal gjøre «alle folkeslagene» til hans discipler.

Denne Guds og hans salvedes storstilede kirke-bygningsplan har ingen secterere skjønt; den gaar høit over hovederne paa alt, hvad secterer heder. Pietisterne har heller ikke meget vit paa den. Og Norges halvpietistiske prester for det meste heller ikke videre.

Men kirken har skjønt den og fulgt den og arbeidet efter den aarhundrederne nedigjennem. Og det er derved, den er bleven hovedhjørnestenen i menneskeslægtens historie, hvad sekterere og pietister gjerne føler sig for gode til at ville være.

Men er det saa, at vor Herre og Gud virkelig vil have folkekirker paa jorden, da tør vi vel ogsaa mene, at han har havt sine gyldige grunde for det. Jeg skal her søge at pege paa to af disse grunde.

For det første trænger *folkeslagene* til at der er folkekirker. Her for en 20 aar siden saa det ud, som om en meget stor del af den norske dannelse vilde bryde afgjørende med kirken. Og de trode selv, at de om ikke alt for længe skulde faa flertallet af vort folk med sig, saa christendommen alene skulde beholde et agterudseilet mindretal. Det vilde ikke have været nogen vinding, om deres haab var gaat i

opfyldelse. Det tror jeg, at til og med de selv nu har en temmelig stærk følelse af. Vi har havt mere end nok i den fritænkertid, vi havde. Vi kommer til at bære paa følgerne af den i lange tider, blandt andet i skikkelse af en tilvækst af uægte børn, af prostituerede piger og af syphilitisk svækkede slægter. *Det* kan være en liden forsmag paa hvad folkenes skjæbne vilde blive, dersom man opgav folkekirkerne og fik sat mindretalskirker i deres sted.

Men trænger folkeslagene til at der er folkekirker, saa trænger kirken selv ogsaa til det. Kirken *maa* frembringe cultur, almenmenneskeligt aandsliv, almenmenneskelig dannelse; ellers svigter den en side af sin guddommelige opgave, som sagt. Og cultur frembringes ikke ved hjælp af et lidet religiøst ivrigt mindretal alene. Læg alle christne secter sammen i en sum: det vil give en stor mængde af religiøs kraft. Men ikke af cultur. Om alle secter blev borte med én gang — det vilde næppe mærkes paa culturudviklingen uden gjennem langsomme fjernvirkninger. Det er alene summen af folkeslagenes, af nationernes samlede kraft og arbeide, som mægter at skabe cultur. Dersom kirken ønsker at kunne frembringe cultur og almenmenneskeligt aandsliv, saa er den *nødt* til at gjøre sig til folkeslagenes kirke.

Saa nok har folkekirkerne fast grund at staa paa. Og nok vilde det være en *stor* ulykke, om Norges kirke skulde komme til at synke i dannelse og almenmenneskeligt aandsliv ved at gaa over fra statskirke til fri kirke.

Men hvoraf ved man, at dette vilde blive tilfældet?

Det vilde utvivlsomt blive tilfældet, dersom vi her i landet fik et sidestykke til den skotske udtrædelse og kirkesønderrivelse, dersom en norsk Chalmers med sit mægtige og tændende ord fik trukket mængden af de ivrigst religiøse med sig ud af kirken. I Johnsons dage var der flere af de ansete yngre prester og theologer, som en stund omgikkes med det slags tanker. Alene presten Munch gjorde alvor af tingen. Men lad os sætte, at mange af de andre havde fulgt ham, at den vestlandske vækkelse var reven med, at den østlandske var fulgt nølende efter og mange fromme men uklare sjæle med dem. Hvordan vilde det være gaat? Den norske folkekirke vilde have mistet saa stor en del af sin

bedste religiøse kraft. Men i kulturdygtighed og menneskeligt aandsliv vilde det udtraadte samfund ikke være blevet noget særdeles tiltalende opholdssted. Det vilde mere kommet til at smage af en bigot sect end af en kirke. Og det vilde i dannelse efter al rimelighed kommet til at staa endda langt dybere under den skotske frikirke, end det norske folk i det hele staar under det skotske.

Men helt anderledes vil sagen stille sig, dersom der ingen udtrædelse blir, men det kan lykkes at faa sat i gang en bevægelse indenfor den norske statskirke, som ønsker baandet løst mellem kirke og stat, og som vinder magt til at sætte dette ønske igjennem paa lovens vei, ved en storthigsbeslutning, der opnaar kongelig stadfæstelse. Vinder en saadan tanke stemning for sig inden vort folk, saa den kan faa lovs kraft, saa vil jo hele Norges embedsstand og al dets dannelse følge med ind i frikirken. De blir nødt til det; der blir jo da ingen statskirke at blive tilbage i. Statskirken vil da have opløst sig selv og være gaat op i frikirken. Og vore dannede vil ikke falde paa at træde ud og danne *sect,* selv om en del af dem kanske vilde have foretrukket en klavebunden statskirke for en fri folkekirke. Den eneste del af dannelsen, vi kanske vilde miste, var de afgjorte fritænkere. Jeg er ikke saa aldeles sikker paa at de vilde gaa ud; men gid de vilde gjøre det! Dem kan kirken saa udmærket undvære.

Og en fri folkekirke, som fik beholde den aller største del af landets dannelse, den vilde jo da ikke have nogen grund til at synke i cultur og aandsudvikling. Tvert imod. Den vilde stige. Thi den kirke-tanke, som nu paa en saa sørgelig maade er falden ud af vor bevidsthed, vilde da rykke ind igjen paa sin gamle plads. Og kirke-tanken er visselig først og fremst en religiøs tanke, som christenlivet storlig lider ved at miste. Men dernæst er den ogsaa en culturtanke af første rang. Hvilket skaar vilde ikke middelalderens cultur lide, om man tænker *den* bort? Den vil give ogsaa Nutidens aands- og dannelses-liv øget fylde, naar den faar lov at træde ind i det.

Et folks cultur kan ikke maales paa mængden af de bøger, det skriver. Den maales paa magten og høiheden af de sandheds-tanker, som bevæger dets liv.

Og som en fri folkekirke ikke vilde komme til at staa tilbage for statskirken i dannelse og cultur, saa heller ikke i theologisk dygtighed. Det ene hænger af det andet. En dygtig theologi vil tilskynde til menneskelig dannelse og sætte pris paa den. Og en kirke, som eier et fribaarent menneskeligt aandsliv i sin midte, vil ikke i længden holde oppe en trangsynt og trælbunden theologi, som man skylder frikirkerne for at være tilbøielige til. Til en tid kan en kirkes theologi miste sin videnskabelige frihed og dermed ogsaa sin kraft og dygtighed. Det vil kunne ske inden en fri folkekirke, som det kan ske inden en statskirke. Vi har prøvet det inden statskirken, om ikke paa Johnson selv, saa dog paa hele mængden af hans lærlinger. Men vi har tillige oplevet, at der under indflydelse af den omgivende dannelse og dens videnskabelighed vaagnede en trang til større videnskabelig frihed ogsaa inden vor theologi, mens det tilsvarende endnu næppe er skeet inden den norsk-amerikanske kirke, der saa følelig lider under mangelen af en «dannet stand» og af almenmenneskelig dannelse.

Inden en fri folkekirke, der eier cultur og høiere dannelse, vil theologien ligesom i en statskirke komme til at svinge mellem uvidenskabeligt trangsyn paa den ene side og rationaliserende overfladelighed paa den anden. Man vil ikke blive sparet for nogen af disse udskeielser hverken inden den frie folkekirke eller inden statskirken. Og den theologiske udvikling vil sikkert komme til at arte sig sundest og jevnest inden den kirkeform, hvor det kirkelige *liv* udfolder sig sundest og rigest. — —

Det siges ofte, at i det øieblik man ophæver statskirken, opgiver man tillige *den christelige stat*. Og det kan saa være, hvis man mener, at en stat kan sikre sig sin christelighed eller fremme sin christelighed ved at faa rigtig pene og christeligt klingende forfatnings-bestemmelser paa papiret. I sin tid mente man, at det at indføre religions-frihed for embedsmænd vilde være et dødsstød for den christelige stat. «Det mindste, man kan kræve af en christelig stat, er dog, at dens *embedsmænd* skal bekjende sig til christendommen». Endda christeligere vilde staten da selvfølgelig blive, dersom *alle dens borgere* blev nødt til at bekjende sig til christendommen

Religionstvangen blir med andre ord efter denne Tankegang det rette middel til at sikre sig staternes christelighed og til at drive den i veiret. Nu ved de fleste, at hvad man paa den vei kan fremme, ikke blir christendom, men usandhed og skinvæsen. Vi er overtydet om, at saa sandt som religionstvangen er i strid med Jesu Christi aand og med al hans færd, saa blir ikke heller staterne *mere* christelige ved at gjøre brug af den, men tvert imod *mindre* christelige. Og derfor bør vi heller ikke paa nogen maade mene, at ophævelsen af statskirken vil gjøre noget skaar i staternes christelighed. Er det til gagn for *kirken* og dens liv at faa frihed og selvstyre, saa er det dermed ogsaa sagt, at det er til gagn for staternes christelighed. Den mest christelige blandt christenhedens stater er ikke den, som har de mest christeligt klingende lovbestemmelser paa papiret. Det er den, hvor folket er mest gjennemtrængt af christendommens *moral* og dens hele *tankegang*. En stat er aldrig hverken mere eller mindre christelig, end som dens kirke magter at gjøre den til. En kraftigere kirke skaber uvilkaarlig en christeligere stat. Thi det er i kirkens skjød og ikke i statens, at christendommens og christelighedens kilder springer.

Men saa siger man, at hvis kirken faar sin frihed, vil det komme til idelige rivninger og stridigheder mellem den og staten, hvad man nu er sparet for. Og jeg tænker ogsaa, at noget saadant vil kunne ske. Jeg mener nemlig aldeles ikke, at en fri folkekirke vil blive en indretning uden feil eller lyde. Tvert imod. Den vil, som alt andet, der har slaat sin rod i denne vor syndige jord, en og anden gang komme til at gjøre feil i alle de retninger, hvor der overhovedet er adgang til at gjøre dem. Men derfor vil vi dog ikke, at man skal binde hænder og fødder paa den og udlevere hele dens selvbestemmelsesret til staten, som jo dog ogsaa har vist, at den eier evne til at gjøre galskaber. Der er skeet stygge ting inden den norske politik, ting som næppe nogen drømte om skulde ske i 1814. Men vi ønsker os ikke tilbage under Danmark igjen for det.

Det vil vist en og anden gang komme til rivninger mellem stat og kirke, hvis vi faar en kirke, som overhovedet er istand til at have rivninger med noget eller nogen. Men hvis man tænker paa rivninger som dem i middelalderen, saa

glemmer man, at vi lever i et protestantisk land. Middelalderens kirke var selv et godt stykke af en stat og gjorde krav paa overhøihed over alle stater. Derfor blev dens sammenstød med staterne saa voldsomme. En protestantisk kirke, som alene lægger an paa at øve *indflydelse,* ikke paa at vinde *magt* — dens kampe med staten vil blive af et helt andet og langt lempeligere slag.

Og jeg kan heller ikke tro andet, end at de ogsaa vil blive temmelig sjeldne. Det faste og stadige vil ikke blive kamp mellem kirke og stat, men fred og god forstaaelse. I sagen selv ligger der ingen grund til kamp mellem en protestantisk kirke og en protestantisk stat, men al opfordring til venskabeligt samarbeide.

Og der hvor de to samfund støder op til hinanden — saaledes som det navnlig er tilfældet paa skolens og paa ægteskabs-lovgivningens omraade — der maa grændsespørgsmaalene i hovedsagen allerede paa forhaand kunne løses ved en mindelig overenskomst. Dersom det store flertal af vort folk virkelig ønsker at holde sig til folkekirken, vil det jo sikkert ogsaa ønske at faa sine børn christeligt opdragne og underviste, hvad endogsaa adskillige fritænkere ønsker. Og da vil det jo næppe slaa feil, at dette flertal vil aabne kirken adgang til at øve indflydelse paa religions-undervisningen i dets skoler. Det forekommer mig rimeligt, at hele denne sag vil kunne ordnes paa en maade, der temmelig ligner, hvad vi for tiden har, selvfølgelig dog med fuld frihed for alle fritænkere til at holde sine børn borte fra christendoms-undervisningen.

I det hele: man tænker sig ofte statskirkens ophævelse og indførelsen af frikirke som en langt større omvæltning inden alle forhold, end den i virkeligheden vil blive. Og det af den grund, at det billede af en frikirke, som foresvæver en, ikke er en folkekirke, men en mindretalskirke, en kirke, der som den skotske er bleven til ved en udtrædelse. Hvad der er tale om ved det som jeg her bringer i forslag, er alene at give den kirke, vi har, en ny forfatning i stedet for den nuværende aabenbart slette og uværdige. Derimod er der aldeles ikke tale om at vende op og ned hverken paa religionsundervisning eller theologi, hverken paa dannelsen eller paa statens christelighed. Helt upaavirket vil vel ingen af disse

omraader blive af den nye kirkelige ordning. Men indvirkningen vil, saa vidt jeg kan se, ikke blive saa særdeles stor, i alle fald ikke *behøve* at blive det.

Det store ved sagen ligger til en helt anden kant. Det ligger i det, at naar kirken optræder som selvstændigt samfund, da vil folk, som før sagt, igjen lære, hvad de nu har glemt: at der er en kirke til. Da vil det led i vor christelige grundtro: en hellig almindelig kirke, som nu er visnet, igjen grønnes og fylde verden med sin duft. Da vil der vaagne en christelig almenaand, som vil blive forklarelsen af den politiske, der allerede er vakt hos os. Da vil den enkeltmandschristendom, som nu raader grunden i den norske kirke, faa den udfylding, som den saa saart skriger efter, af Gud Faders store *rigstanke*.

Endelig frygter man frikirken, fordi man mener, at den vil give sectvæsen og splittelser endda mere spillerum end nu. Og man tilføier ikke sjelden, at hvis statskirken falder, vil det gaa her som blandt vore landsmænd i Amerika: ikke blot vil alle secter gjøre sin høst, men den norske kirke selv vil splitte sig op «mindst i tre» forskjellige samfund, som indbyrdes vil forkjætre og oprive hinanden. Det ligger nemlig til nordmændene, mener man, at de aldrig kan holde sammen.

Overfor sectvæsenet tror jeg ikke, at statskirken er noget videre paalideligt værn. Det er sandt, den har i aarhundreder vænnet folk af med at tænke paa alle kirkelige spørgsmaal og lært dem at tænke bare paa sin egen sjæls frelse og paa andre enkelte sjæles. Den har skabt en sløvhed overfor alle christelige samfundsspørgsmaal, som aldeles svarer til den, som enevældet frembragte paa det borgerlige omraade. Og denne sløvhedens mur kan det en tid lang falde secterne vanskeligt nok at gjennembryde. Men jeg ved dog ikke, om folk for alvor vil sige, at dette er nogen god maade at værge sig paa mod sectvæsenet. Og vist er det, at i længden holder ikke denne mur. Den er allerede gjennembrudt i omtrent alle vore byer, og i mangfoldige bygder med. Og er der først kommet hul paa muren, vil statskirkeformen med sin aabenbare urimelighed og uværdighed give daarligere værn mod sectvæsenet for hver tid som gaar. En frikirke derimod, som er istand til at fostre kirkelig sands hos sine lemmer, om

den tør vi haabe, at dens modstandsevne mod sectvæsenet vil øges i tidernes løb. Men først vil den rigtignok komme til at lide en stund for statskirkens synder, under al den ukirkelighed som har vokset sig stor i *dens* ly.

Og naar man peger paa vore landsmænd i Amerika som et saa advarende exempel paa norsk kirkesplittelse og uforligelighed, da vil jeg gjerne først faa lov at svare, at jeg vist ikke er nogen særlig beundrer af de norsk-amerikanske tilstande, men at det dog forekommer mig, at den norske kirke derovre har udfoldet en saadan kraft og offervillighed, at vi kanske kan have mere at lære af den, end at hæve os over. Det er sandt, at det er den stive theologiske doctrinarisme der borte, som har fremkaldt de sørgelige kirkesplittelser. Af denne doctrinarisme har vi havt meget her i landet ogsaa; men det kan vel være, at den er værre hos dem. Men det som er ulykken der, det er, at den norske kirke i Amerika er et samfund, der næsten udelukkende bestaar af prester og bønder. De mangler det, som vi har i vor dannede stand. Og derved blir presterne alt for overmægtige; der blir ingen tilstrækkelig modvægt mod theologernes doctrinære paafund og urimeligheder.

En fri norsk folkekirke vil ikke komme til at omfatte bare bønder og prester. Vi tør haabe paa at faa med os den største del ogsaa af vore lovkyndige, vore læger, vore officerer, vore videnskabsmænd, vore lærere fra folkeskolen af og op til de høieste skoler, kort af hele vor dannede stand. Og denne stand, der for ikke ret længe siden var saa at sige almægtig her i landet, og som endnu sidder inde med en stor indflydelse, vil fuldstændig umuliggjøre et presteherredømme i lighed med det blandt vore landsmænd i Amerika. Og de vil ikke være stemt for kirkesplittelser. Jeg vil aldeles ikke sige, at en saadan embedsstand kirkelig set *bare* er et gode. Der vil altid inden en saadan stand findes masser baade af bevidst og ubevidst rationalisering og endda mere af pyntelig og uangribelig slaphed. De kan blive slemme nok at trækkes med i en fri folkekirke mangen gang, disse mennesker. Men uundværlige er de — og det ikke bare for culturens skyld, men ogsaa rent kirkeligt og religiøst. Og overfor ethvert

forsøg paa kirkesplittelse fra theologisk og prestelig doctrinarismes side vil de danne en compact klump, som alle den slags tilbøieligheder vil strande paa.

Og endnu et. I Amerika er sammenhængen mellem nordmændene ogsaa af den grund løs, at de i smaa, ofte vidt adskilte flokker er indsprængt i et umaadeligt og overlegent samfund, og det i et samfund, som i kirkelig retning vel er det mest splittede i verden. Naar der saa paa grund af «theologisk raseri» opstaar splittelses-tilbøieligheder inden vore landsmænds prestelige leir, er der blandt deres omgivelser alt for lidet, som kan støtte enheds-følelsen. Her derimod bor jo nordmændene samlet i sit eget land, sammenknyttet af talløse, aarhundreder gamle baand. Vi har i det sidste aarhundrede nok lært sectvæsenet en smule at kjende, men virkelig kirkesplittelse i amerikansk stil er endnu en fuldstændig ukjendt ting her i landet. Og saa længe det norske folk udgjør en politisk enhed, vil det kirkelige sammenhold der have et udmærket rygstød.

Jeg kan ikke se, at tanken om en fri folkekirke rammes af de indvendinger, man fremfører imod den.

„IKKE SØNNEN, KUN FADEREN HAR PLADS I EVANGELIET, SAALEDES SOM KRISTUS HAR FORKYNDT DET".

(Olaf Holm).

II.

Det siger sig naturligvis selv, at det er aldeles umuligt i en almindelig tidsskriftsartikel at behandle et spørgsmaal som nærværende indgaaende. Jeg maa derfor indskrænke mig til en del væsentlig spredte bemærkninger.

Ved Frelserens person er det næsten intet, der i den grad aftvinger mig min beundring — for at bruge et menneskeligt udtryk — som denne hans stadige omgang med faderen. «Vidste I ikke, at det burde mig at være i min *faders* anliggender» (eller hus, hvorledes man nu vil oversætte det), siger han som 12 aars gammelt barn. Til *faderens* kraft støtter han sig under udførelsen af sine undergjerninger. «Alt hvad *faderen* gjør, det samme gjør og sønnen ligesaa». «Ligesom *faderen* har livet i sig selv, saaledes har han og givet sønnen at have livet i sig selv». «*Fader,* jeg takker dig, at du har hørt mig. Jeg vidste at du altid» o. s. v. siger han, idet han skal til at udføre sin store undergjerning ved Lazarus's grav, et ord, der viser et saadant samliv med faderen, og en saa ubegrænset tillid til ham, at vi har vanskeligt for at danne os nogen idé derom. Til *faderen* søger han i ensomhed og bøn, naar verden bliver altfor paagaaende mod ham, og til *faderen* klynger han sig netop i sit livs mørkeste stunder. Til *faderen* henvender han sig netop saaledes under sin dybeste strid i Gethsemane: «*Fader,* er det muligt, da tag denne kalk fra mig», osv. «*Fader* i dine hænder anbefaler jeg min aand», siger han, idet han udaander sit liv paa korset. «Gaar hen og forkynder apostlerne og Peter», siger han efter sin korsfæstelse, ligesom fra den hinsidige verden, fra

sin opstandelses nye verden, «at jeg farer op til min *fader* og eders *fader*», osv. Og endelig ind i historiens yderste fremtid tales der om, at han skal overgive regimentet til *faderen* og Gud skal blive alt i alle. Knytter vi hertil ogsaa med det samme, at han er *faderens* enbaarne, og at hans udgang er fra evigheds dage, kan vi sige, at hans liv, baade historisk og ideelt er knyttet til og baaret af navnet *faderen*. Alt dette har han ogsaa sammenfattet i det ene ord: Jeg og faderen, vi er et.

Men, førend vi gaar videre i denne tankegang, kan vi ogsaa tilføie, at om *faderen* — man ser, dette fortoner sig mere og mere til at blive kristendommens kardinalbegreb — forhandler han baade med disciplene og farisæerne. «Vis os faderen», begynder Philip, Joh. 14, 8 (han var ligesom bleven træt af, eller han holdt paa at gaa sur i denne evige tale om faderen. «Saa lang tid har jeg været hos eder», svarer Herren, «og du har ikke kjendt mig, Philip. Hvo, som har seet mig, har seet *faderen*». Nu, om Philip hermed er bleven saa meget klogere med hensyn til begrebet faderen, skal vi lade være usagt. Det sandsynlige er, at han ikke blev det. Men hele denne scene synes at tyde paa, hvor det var ham magtpaaliggende, at ialfald navnet faderen blev hængende igjen i deres erindring, omend der ganske vist skulde en pintsedag til for at bringe dem til at forstaa det.

Men med farisæerne disputerer han, saa at sige, om faderen. I Joh. 8, 44, hvor disse vil lade ham faa vide, at det nytter ikke at komme dem nær, «der har Abraham til fader», lader han dem simpelthen med sin ikke ualmindelige himmelske uvorrenhed forstaa, «at de har djævelen til fader, thi» osv.

Saaledes kan vi sige, at baade de fredelige og de mere paagaaende forhandlinger med hans samtid dreier sig om at faa «slaaet ind» — om jeg maa bruge dette udtryk — i slægtens bevidsthed, at nu kommer *faderen,* nu begynder en tid, da Gud ikke længer skal tilbedes hverken paa Garizim ei heller paa dette bjerg, men enhver skal kunne tilbede *faderen* i aand og sandhed. Nu kommer fadertiden — om jeg saa maa udtrykke mig — det er kristendommens livsprogram til den faldne menneskeslægt, i modsætning til hedenskabet med

dets mange selvgjorte gudebegreber og ogsaa til Israel med den hellige Jehova. Men vel at mærke, med den begrænsning, som jeg allerede har gjort før, at Kristus har oprettet fadertiden — han er veien, døren, faarenes hyrde, og hvad de nu forresten heder, de mange billeder, han har brugt for at betegne, som han selv siger, at «uden mig kan I intet gjøre». Altsaa ikke en almindelig deklaration, om at nu kan enhver, som han vil, kalde Gud sin fader, saa gaar alt af sig selv. Til en saadan deklaration var ganske vist «en Harnack god nok». Men noget saadant har jo heller ikke Harnack paastaaet. Saavidt jeg kan se, er han som før sagt ikke unitarier.

Men af særlige nytestamentlige skrifter, der behandler fader-tanken, er dette ikke tilfældet med noget i den grad, som med Johannes. Nu, ja, Harnack betegner skriftet som uægte, det ved vi jo. Men hvad vil uægte sige i disse kanonisk-traditionelle forbindelser. Det vil da vel sige, at *forfatterskabet* er uægte, ikke skriftets indhold? Harnack erkjender ikke skriftets forfattelse af *apostelen* Johannes, hvad jo hidtil har været almindelig antaget, men som mange tror, en præstbyter Johannes. Hvad *Harnack* i dette stykke mener, kjender jeg ikke til, og hans bog indeholder intet derom; men i ethvert tilfælde kan jeg aldrig tro, at han er af den mening, at en eller anden stor lærd, der har villet kristendommen tillivs, her har faaet anledning til at putte en smule alexandrinsk filosofi ind mellem aabenbaringens dokumenter og saaledes narret hele den kristne kirke og det nu i 17—1800 aar. Harnack er en ukirkelig mand, men ingen dum mand.

Hvad Harnack — for endnu at gjøre en bemærkning om dette — fra sit standpunkt har villet opnaa ved nu atter at trække striden om Johannesevangeliets «ægthed» frem, er naturligvis kun for derved at opnaa en støtte for sin yndlingside om kun synoptikerne som indeholdende den oprindelige kristendom. Kunde det nemlig bevises, at Johannesevangeliet ikke var forfattet af *apostelen* Johannes, vilde det derved fjernes ligesom fra den oprindelige apostelskare og dets apostoliske autoritet derved ogsaa svækkes.

Men Harnack have nu hermed havt til hensigt, hvad han have vil. For mig ligger det nærmest at antage — skjønt jeg jo af gode grunde har vanskeligt for at danne

mig en selvstændig mening om sagen — at det er ægte. Et uhyre vigtigt træk i Herrens aasyn vilde den kristne kirke have maattet undvære, om ikke dette skrift var kommen til at staa der og kunde tillægges samme apostoliske værd som de 3 andre evangelier. At dette træk er givet os i alexandrinske *former* og paa den maade bringer kristendommen i rapport til den tids tænkning og dannelse, gjør intet til sagen. Tvertimod, den mission, som det har havt at udføre, er derved kun bleven saa meget større.

Men intet skrift fremhæver som dette, at det er Herrens opgave «at vise os faderen», og intet skrift fremstiller som dette forholdet mellem faderen og sønnen. For ikke at fortabe os i den i sandhed tilstedeværende *embarras de richesse,* skal jeg kun nævne steder som Joh. 5. 19 flg.; hele dette kapitel er af den største betydning for studiet af forholdet mellem de to personer i Gud — 6. 32 flg. — vers paa vers saare illustrerende — 8. 28 flg., ja, hele dette brev kan sammenfattes i de to ord, faderen og sønnen. Men i særdeleshed kommer dette frem navnlig i hans saakaldte ypperstepræstelige bøn, kap. 17, 1 flg., hvor han blandt andet taler om, at «faderen skal herliggjøre ham, saa at han skal herliggjøre faderen», det vil sige, faderen skal sørge for, at evangeliet faar verdenshistorisk betydning, det er, strømmer ud over folkene som en løftende, bærende, rensende og forsonende magt, «paa det», lød det jo videre, «din søn kan herliggjøre dig», det vil sige, folkene skal ved kristendommen komme til at prise faderen som den, der gjennem sønnen har forbarmet sig over dem, saa det kan ende med en stor taknemlighedssang fra den engang faldne jord. Der ligger noget uhyre ophøiet i hele denne tankegang, som Herren udtaler i sit livs sidste stund gjennem det udstødte suk, om at faderen skal herliggjøre ham, for at han kan herliggjøre faderen, men som her hos os til dato har været en lukket bog for forkyndelsen.

Jeg for mit vedkommende maa altsaa give Harnack ret i, at evangeliet er væsentlig faderen.

«Evangeliet», sagde en af de drabelige herrer i Lund nylig, «er, at Kristus har ladet sig korsfæste».

Paa ingen maade. Kristi korsfæstelse er *i og for sig* intet evangelium. Snarere det modsatte.

At en mand lader sig slaa ihjel for sin overbevisnings skyld, er intet glædeligt budskab hverken for dem, hvem det gaar ud over, ei heller for dem, der er ophav til tingen. «Kristus er ikke den eneste af sine velgjørere, som menneskeslægten har slaaet ihjel», sagde daværende stiftsprovst Essendrop engang i en prædiken i Vor Frelsers kirke for nu en del aar tilbage. Nei, det er sikkert. Det slags «evangelier» har desværre menneskeslægten havt altfor mange af opigjennem tiderne og de hører ikke til de lyseste blade i dens saga. Men — og her kommer et meget vigtigt men — at det, at Kristus lod sig slaa ihjel, alligevel ikke blot har kunnet bringe os «et evangelium», men evangeli*et,* det høieste og eneste, som findes, det har sin grund deri, at han ved at sætte sit liv ind, løser en livsopgave, som er enestaaende i verden, den nemlig, at tilveiebringe et forligelsens forhold mellem den faldne menneskeslægt og den hellige Gud. Kristi korsfæstelse er ikke andet end den sidste, yderst tilspidsede form for et — saa at sige — fra vuggen til graven — ført kampliv, og en følge af de jordiske livsvilkaar, hvorunder han optraadte. Hvad Kristi gjerning var, forstod ingen af hans samtid — disciplene endog behøvede en pintsedag for at forstaa det — men netop det gjorde, at de *til en vis grad* maatte korsfæste ham. Det er hertil endog Herren selv sigter, naar han i sin bekjendte bøn for sine fiender siger: «Fader, forlad dem, thi de ved ikke, hvad de gjøre». Han undskylder dem med, at de ikke forstod situationen. Den uhyre kamp mellem lys og mørke, mellem Gud og djævelen havde tilspidset sig saaledes, at der var ingen anden udgang derpaa end — et kors.

Jeg skal her ikke indlade mig paa nærmere at forklare, hvorledes jeg egentlig tror, forsoningen er at forstaa. Jeg skal kun udtale, at ved at tage paa sig, hvad Herren gjorde, og sætte sit liv ind derpaa, er en ny religiøs situation tilveiebragt, den nemlig, at hvo, som tror paa Kristus og følger ham, faar Gud til sin aandelige fader, bliver et Guds barn. Han har sine synders forladelse og «aaben adgang til den

himmelske faders daglige velsignelse og det evige livs herlige arv». Altsaa igjen faderen i evangeliet.

Hvor sandt dette er, kommer ingensteds bedre frem end i fortællingen om den forlorne søn. Hvis det havde været Harnack *virkelig* om at gjøre, at vise Kristus ud af evangeliet, som man siger, vilde han ingensteds have fundet bedre støtte for sin paastand end her. Her nævnes jo ikke med et ord sønnen, hvorfor jo ogsaa rationalister har taget den til indtægt for sin paastand om, at det kun gjælder at gaa til faderen «som man er». Men de, som er kyndige i sit nye testamente, ved, at ogsaa her har vi «en søn», nemlig i den dragelse, som den forlorne søn altid føler mod sit hjem og som tilsidst virkelig fører ham til hjemmet. Men evangeliet for denne søn er ogsaa her aabenbart hans fader, eller udtalt med fortællingens saa skjønne ord: det kys, hvormed hans fader møder ham paa hjemmets dørtærskel.

Men naturligvis har Harnack fuldstændig uret, hvis han mener, at sønnen *ikke* har plads i evangeliet. Uden sønnen *havde* vi overhovedet ikke evangeliet. Han har bragt os det — og det er saamen fortjeneste høi nok — saa uden hans komme til verden, lidelse og død fandtes der overhovedet intet evangelium. Men et er at sige, at en mand bringer os en god ting, og et andet, at denne mand er tingen selv. Og heri ligger feilen ved den gamle forkyndelse. Den *stanser* ved sønnen, der fører os *kun* til korset, medens sønnens opgave i virkeligheden er at føre os til faderen. Først naar den troende er der, ved han sig i sandhed befriet fra synd, død og satans rige.

Lad mig endnu anføre et eksempel. Jeg har fornærmet en mand, jeg senere i aarevis efter føler, jeg ikke burde have fornærmet. Dette gjør mig ondt, og jeg lider derunder, og det værste er kanske, at jeg føler, han har magten. Trangen til at angre dør imidlertid hver dag. Men en dag kommer et af hans børn — lad det være hans eneste søn — hvem jeg engang har kjendt, men som livsvilkaarene har skilt fra mig. Han taler inderlig til mig om sin fader, og at jeg burde helt ud betro mig til ham, saa vilde han tilgive mig og det gamle vilde være glemt. Jeg fatter tillid til min gamle vens ord, jeg følger ham og hans fader bliver «min fader».

Uden sønnen vilde jeg ikke være bleven «frelst», men selve frelsen er dog faktisk hans fader.

Eller: Jeg vil ind i en bygning, hvor det er af nødvendighed for mig at naa hen. Men for at komme derind, maa der være en vei derhen. Jeg kunde nok kanske ogsaa komme derind paa anden maade, men da kun som en «*der stiger andetsteds over*». Jeg kan heller ikke blive gaaende og drive frem og tilbage paa veien, *somom* jeg allerede var der. Heller ikke kan jeg sætte mig ned paa veien og synge, somom jeg nu allerede var i huset. Først, naar jeg har *benyttet* veien og er kommen ind i huset, kan jeg hvile, og da faar ogsaa sangen sin rette lykkelige farve. Jeg er bleven *evangelisk* kristen.

Harnack har med hensyn til det nu saa ofte anførte udtryk begaaet den feil, som er meget almindelig i en hed strid. I iveren for at bekjæmpe en udskeielse hos sin modstander begaar man akkurat den samme feil selv.

III.

Vi kommer nu til den sidste sætning i Harnacks ytring: Saaledes som Kristus har forkyndt det.

Ja, saaledes som *Kristus* har forkyndt det. Det er klart, at herved er tagen en position mellem evangeliet, saaledes som det lød fra Herrens egne læber — saa langt vi i dette spørgsmaal kan komme — og al anden evangelieforkyndelse, ogsaa den specifik apostoliske. Naturligvis er det ikke hans mening, at f. eks. Paulus's forkyndelse er *en anden* end Herrens — at der skulde være to evangelier og som følge heraf to kristendomme, om jeg saa maa udtrykke mig — men det er hans mening at fremhæve, at mellem discipelen og mesteren *er* der en forskjel, og det er denne forskjel man bør lægge mærke til. Saa megen autoritet, vi maa tillægge apostlerne, mener han, saa er og bliver, naar spørgsmaalet er om at bestemme evangeliet som saadant, mesteren selv autoriteternes autoritet, og herfor maa vi alle bøie os. Ingen har jo blandt apostlerne gjort dette mere end netop Paulus. Se 1. Korr. 1. 12 flg.

Men Harnack er hermed inde paa en tanke, som jeg tror, ofte kan, saa at sige, have spøget i mange tænkende

presters hjerne, uden at de er kommen til fuld klarhed over den for dem selv. Det er nemlig, om hvad der er det essentielle i evangeliet. Nogen hver, tænker jeg, kan af og til have havt sine tvivl om, *hvormeget* der hører med til den evangelisk-kristelige tro, hvilke enkelte satser der her konstituerer dens egentlige grundbegreb.

Og da mener jeg, det er aldeles korrekt at spørge, ikke hvad lærer kirken, endnu mindre hvad lærer kirken *idag,* og endnu, endnu mindre, hvad lærer de store kirkens mænd, ja ikke engang hvad lærer denne eller hin apostel, men hvad lærer mesteren selv. Jeg mener ikke, at kirken ikke har brug for sine bekjendelsesskrifter, og jeg mener heller ikke, at vi ikke har brug for kristelige autoriteter og lærestole, men jeg mener, at under den halve opløsningstilstand, hvorunder al dogmatik for øieblikket befinder sig, er det aldeles rigtig først og fremst at søge tilbage til mesteren selv.

Dette skulde ogsaa synes at være en temmelig naturlig ting.

Thi, — da Kristus gik bort, gik evangeliet, som «en aandelig kraft til salighed for hver den, som tror», ind i verdenshistorien. De enkelte satser, hvormed han havde skildret sin bestemmelse og sin livsopgave, maa navnlig tænkes at være korrektest gjengivne af dem, som vandrede med ham i hans kjøds dage, og af *skrivende* saadanne vandrere maa de 3 synoptikere antages at have staaet ham nærmest Heraf Harnacks uvilje ligeoverfor Johannesevangeliet, hvis forfatter han, som tidligere berørt, ikke vil vide, har staaet den historiske Kristus nær nok. Men med evangeliets overgang ind i verdenshistorien er det ogsaa endelighedens og indskrænkethedens love hjemfalden. En Paulus *maa* opfatte det som en Paulus, en Peter *som* en Peter osv. Lad være, de er saa store troende de være vil, og, som navnlig Paulus, udrustet med saa megen tænkning og kundskab, de være vil, der blander sig dog *noget* individuelt deri, og dette noget kan ofte blive føleligt for f. eks. en enkelt kirkeafdeling, hvis den hænger sig fast deri og glemmer, at det samme evangelium er dog ogsaa forkyndt af andre apostle og har der ogsaa faaet en lignende individuel tilsætning. Ubevidst naturligvis, thi det er jo ikke her tale om fromme bedragere, endsige

noget værre, som af forfængelighed eller lignende grunde kan sætte noget til for derved at klø ørene, for at bruge et her endnu ikke gammelt kirkeligt diskussionsudtryk. Saadant sker, fordi det hører menneskelivets kaar og den historiske udvikling til og kan ikke være anderledes. Derfor kan Paulus baade med ret tale om «sit» evangelium, og paa samme tid i et og alt henpege til «Vorherres Jesu Kristi evangelium», idet den store apostel vel vidste med sig selv, at det ene store evangelium var ved ham bleven individualiseret i en paulinsk form. Og alt kun som udtryk for den guddommelige verdensstyrelses store visdom. Netop fordi han var den, han var, en stor, sandhedstrængende aand, dertil udrustet med en betydelig filosofisk tænkeevne, valgte Gud netop at lade evangeliet *gjennem ham* fremtræde for hedningeverdenen. Han var, for at bruge dette udtryk, den rette mand for den rette stilling, men ikke mesteren selv. Mesteren er i ham saa at sige «afledet», evangeliet er bleven *paulinsk* evangelium, men er ikke længer evangeli*et*. Vil jeg vide evangeli*et*, siger Harnack, saa kryb ind under Herrens egen person mest muligt. Men det sker navnlig gjennem synoptikerne.

Men, hvad der kan siges om Paulus — og jeg er særlig kommen til at hæfte mig ved ham, da han af apostlerne vel kan siges at staa os nærmest — men hvad der altsaa kan siges om Paulus, kan naturligvis siges om alle de andre skrivende apostle: Evangeliet har gjennem hver af dem faaet noget relativt ved sig, der naturligvis ikke har havt nogen indflydelse paa evangeliets *aand,* men vel ofte kan have faaet stor indflydelse paa de dogmatiske undersøgelser saavel ogsaa som paa den praktiske forkyndelse.

Enhver, som er noget kjendt i sin kirkehistorie, ved, hvor tilbøielig de enkelte kirkeafdelinger altid har været til ligesom at løbe afsted hver med sin apostel, som den dag idag herhjemme i vor fjelddal den hele menighed kan løbe efter en enkelt forkynder og, ganske blind for alle andre, tro, at kun *han* forkynder det rette evangelium.

Det gaar derfor ikke an efter min mening, naar man vil bestemme begrebet evangelium, at bestemme det ud fra Paulus, eller se det gjennem paulinske briller. Hvis det over-

hovedet er *muligt* at komme mesteren selv nærmere, saa har han første ret til at blive hørt og det er jo naturligt nok.

Vor kjære, gamle lutherske kirkes lære og liv ufortalt i disse stridens dage — jeg skal saamen ikke lægge sten til byrden — men hvor har det ikke bestandig summet os om ørene: *Pauli* lære om retfærdiggjørelsen, *Pauli* lære om forsoningen, *Pauli* lære om gjenfødelsen. Hvorfor ikke *Kristi* lære om alle disse ting og Kristi lære om *alle* de ting, vi dogmatisk beskjæftiger os med? Vi har været formelig inde paa en Paulusforgudelse, ligesom den katholske kirke altid har baaret paa noget af en Peterforgudelse, og mesteren er traadt saa temmelig i skyggen. Under saadanne omstændigheder, og under det store nyreiste krav i retning af programmet, én hjord og én hyrde, kan jeg ialfald ikke anse det for en liden gjerning af en mand, at han har reist det spørgsmaal: Ja, nu ved vi saa inderlig godt, hvad baade Peter og Paulus har sagt, men hvad har saa mesteren selv sagt?

ELLEN KEYS TREDJE RIKE,

en studie öfver radikalismen af *Vitalis Norström.*

(Aktiebolaget Hiertas bokförlag. Pris 1 kr. 75 öre).

Fröken Ellen Key besitter en enastående förmåga att väcka opposition. Knappt har någon svensk författare rönt gensagor från så många olika håll. Hennes två böcker: «*Misbrukad kvinnokraft*» samt «*Kvinnopsykologi och kvinnologik*» möttes med en storm af ovilja ej blott här utan ock i Finland, hvarifrån minst 3 brochyrer utsändes, deribland fröken Alexandra Gripenbergs utmärkta öfversigt och utredning af frågan. Motskrifterna hos oss voro talrika och bemötte fröken Keys satser från olika sidor. Invändningar från hem och familj framfördes af fru Rosalie Olivecrona m. fl., från skolverlden framträdde fröken Anna Sandström med sin värderika litteratur-historiska skrift: «*Modern romantik och etik*»; skönlitteraturen opponerade genom Mathilda Roos talangfulla berättelse «*Skepp som förgås i stormen*». Längre fram tog vår verksammaste kritiker, Svenska akademiens sekreterare till ordet och protesterade i estetiskt, etiskt, religiöst och socialt hänseende mot hennes senare författarskap. Och nu till sist höjes en röst från den filosofiska fakulteten, som mer grundligt än alla föregående fast under höfviska former, — *fortiter in re, leniter in modo* — bevisar ihåligheten, skefheten och motsägelserna i hennes argumentation.

Hur kunna förklara, att en ensam kvinna förmått ställa till ett idéernas virrvarr så vådligt, att framstående personer från flere skilda samhällsgrupper ansett sig behöfva uppträda för att motverka hennes inflytande. Hvilka förhållanden och egenskaper hafva satt henne i stånd att värfva så många anhängare af sina idéer och så många beundrare af sin person, att dylika kraftåtgärder ansetts nödiga.

Förklaringen är minst trefaldig. Ett af skälen faller

genast i ögonen, behöfver knappt nämnas. Fröken Key uppbäres af det naturalistiska kotteriet, hvars läror hon mer tappert än någon annan förkunnat och försvarat. Hennes popularitet inom partiet är följaktligen stor. Hon är dess *enfant gâtée* och har naturligtvis derför blifvit också dess *enfant terrible*.

Förklaringen måste dock sökas djupare. Fröken Key proklamerar som *nyhet* en så långt drifven reaktion, att hon blir trodd på sina ord. Och så gamla äro verkligen hennes satser, t. ex. om «sjelfhäfdelse», = egoism, att vi glömma, det våra urfäder kände och efterföljde dem. Sak samma med dyrkan af Eros och uppmaningen att vara sig sjelf, att följa sina instinkter; — ja, allt det der ha menniskor kunnat i alla tider. Det nya är, att sjelfviskheten och lidelsen predikas som nyuppfunna och lyckobringande idéer, fast de dock i verkligheten innebära en hittills nästan oerhörd atavism. Dock mottagas antiquiteten mångenstädes som ett nytt «förnämt» köttets evangelium. Det är ett sinnrikt påfund att på samma gång pigga upp publiken med föregifna nyheter och smeka dess naturliga böjelse att följa instinkter, hvilka årtusendens kulturarbete sträfvat att inordna under andens högre lagar. Och hon lyckas i sitt taskspeleri med idéer, dels derför, att hennes begåfning är af så exceptionel beskaffenhet, att den omedvetet lämpar sig för dylika hokus pokus, dels derför, att *hennes* frihetsläror harmoniera vi da mer med pluralitetens skarplynna än *pligtens* mödosamma arbete för kulturens vidare utveckling. Då Tolstoi kommer med sina excentriciteter, t. ex. påbudet om en asketism, ledande till släktets utdöende, eller med fordran att ej uppresa sig mot oförrätter; då behöfver ingen oroa sig; sådana läror strida mot naturdriften och blifva icke populära. Men då fröken Key proklamerar ungefär motsatta teorier, blir verkan också en motsatt. Hennes framgångar — ett sorgligt faktum i nutidens historia — hafva manat representanterna för den i sann mening nya tiden, den historiska kontinuitetens menniskor, till kamp mot en af de mest oförsynta reaktioner.

Finnas då inga verkliga förtjenster, som åtminstone delvis kunna förklara hennes framgångar? Jo, helt visst! Hon har af naturen kunskapstörst och genom studier stora kun-

skaper inom vissa områden. Hennes intresse för intellektuelt arbete är genuint och förenadt med behofvet att meddela sig. Hon är varm, ja entusiastisk, och ingen tankeklarhet hindrar henne från att med samma öfversvallande känsla prisa ene gången sjelfförsakelsen, andra gången «sjelfhäfdelsen»; ena gången Venus Urania, andra gången Venus Vulgivaga osv. Hon är stor stilist och hänför med ordets kraft och tjusning, men äfven i detta fall en dubbelnatur. Den lifliga medryckande kraften öfvergår ej sällan till bombast och bildspråket till fraseologi. Men dessa negativa egenskaper hindra ej, att personer med mer känsla än tankeskärpa falla i obegränsad beundran. Hon talar så vackert om vackra idéer, att de synas dubbelt sköna och sanna, och många läsare känna sig alldeles öfvertygade om, att dessa uttalanden innefatta hennes grundåskådning, och att hennes motståndare helt och hållet missförstått hennes mer dunkla stundom i skyddande förklädnad framställda läror af motsatt innehåll. Dessutom har hon talat varmt för åtskilliga nyttiga reformer, hon liksom många andra, och gjort det med mer talang än många andra. Allt detta måste för rättvisans skull erkännas. Men af samma skäl måste man också frånkänna henne förtjensten af att hafva framkommit med någon ny originel och ombildande idé.

* * *

Då man vill anmäla professor Norströms skrift om Ellen Keys författarskap träder bokens kritiska, dess negative syfte i bakgrunden och dess positiva bemäktigar sig främst anmälarens uppmärksamhet. Författaren anmärker att ett blott *nej* icke kan upphäfva ett *ja!* «först ett annat *ja* gör det. Hvarje nej kämpar ännu mot sitt ja, men endast ett nytt ja triumferar». Just denna metod begagnar professor Norström i sin kritik; deruti består hans grundliga vederläggning af fröken Keys läror. Anmälaren är dock tvungen att något syssla med författarens granskande anmärkningar. Men om uppsatsen ej skall blifva alltför diger, måste den nedrifvande delen sammandragas för att gifva rum åt den uppbyggande.

Sedan Vitalis Norström framhållit fröken Keys benägenhet för motsägelser, som lätt åstadkomma missförstånd,

förklarar han dock «att ingen möjlighet finnes att väja undan för den energi, hvarmed hon framstormar med sitt *nya evangelium*, hvars upprifvande nyhet hon i alla tonarter förkunnar, och som hon baserar på *individualitetens, skönhetens* och *könskärlekens* pelare. Vill man ha någon ledning vid bedömandet af fröken Keys åsigter, så får man icke pruta med betydelsen af hvad hon i dessa makters namn predikar, utan måste man tvärtom i deras anda tolka, hvad som synes falla inom andra permar. Hvad blir det annars at budskapet, om *det som är sagdt icke är menadt, och det som är menadt icke är sagdt?* Det måste dock finnas en gräns, utefter hvilken kvinnopsykologi och kvinnologik beröra sig — med psykologi och logik. De få dock icke sättas som likbetydande med — nonsens[1]).

«Får jag icke förklara *individualiteten* med *skönheten* och se *skönhets*lifvets högsta uttryck i *könskärleken*, så kan jag icke finna någon utväg ur hennes föreställnings labyrint. Men dertill anser jag mig äga all rätt»[2]).

Åt bärkraften af ofvannämda tre grundpelare för Ellen Keys lifsåskådning egnar kritikern en genomgående granskning, af hvilken här blott kan meddelas några korta, lösryckta citat. För att belysa hennes skönhetsteorier anföres det oförgätliga estetiskt-etiska konststycket om «lifsledan» som väckes af «brunrosige tapeter» — om de «orena och lösaktiga intrycken» af många nutidens «stenhus» och «villor», «bohagsting» och «prydnadsföremål»; — om «elakheten» som gifver sig luft vid åsynen af en «ängels leende från en kudde» m. m. dyl. Efter anförande af dessa och dylike citat utbrister kritikern: «Mot väderkvarnar kan man i nödfall strida men omöjligt mot den tomma luften. Derför vill jag lemna fröken Keys tolkning».

Om en annan af grundpelarne: *könskärleken* säges: «Fröken Keys etik är vorden till erotik. Framtidens man och kvinna skola lära sig att åter dyrka allhärskaren Eros och kärleken är det centrala lifsförhållandet. En fråga är likvisst, om fröken Key likaväl lyckats i att göra sin erotik etisk som i att göra sin etik erotisk». På ett annat ställe talar kritikern om Ellen Keys uppstyltade och bredt sinligt ut-

[1]) Sid. 77. [2]) Sid. 78.

målade estetiskt «förnäma» lifsideal, hvilket förkroppsligadt träder oss till mötes i hennes — — genom framställningens onykterhet karikerade Goethebild. De många enskilda osmakligheterna kulminera i yttrandet att «*Goethes Mutter* är den högsta äretitel en kvinna burit» [1]).

«Hvem ser ej att fröken Keys genomkultiverade människor med sina lifsyttringars finhet och förnämhet och sin soldruckna hänryckning öfver sig sjelf dryper både af råhet och dumhet? Och hvem kan göra densamme till representant för någon sorts verklig kultur»? [2]).

«Mot fröken Keys lycko- och skönhetsförkunnelse vill jag resa icke blott samvetets och människovärdets rena etik utan ock *anden i vår moderna kultur*» [3]).

Hvad beträffar Ellen Keys mening om individualiteten kan man inskränka sig till att blott citera kritikerns uttryck: Ellen Keys «tal om individualiteten, i sig sjelft idel ihålighet». Mer behöfs ej, ty hela framställningen af professor Norströms åsigter om samhället innebär en grundlig vederläggning af fröken Keys ohistoriska individualism.

Kort sagdt —, kritikern visar, att de pelare, som uppbära det tredje rikets evangelium, stå på vacklande grund; att den nya förkunnelsen går i en riktning alldeles motsatt nutidens vetenskapliga etik och estetik, samt att dess läror om individualiteten icke konsolidera utan upplösa samhällena.

Ellen Key har i professor Norström fått en ridderlig motståndare, som går så långt han kan för att göra henne rättvisa. Han förklarar att «sidor finnas i hennes författarskap, som han högt skattar». Efter en dräpande kritik af jemkningarna och osammanhanget mellan hennes påståenden säger han: «En god del af hvad fröken Keys hjerna i eruptivt tillstånd utslungar, har hennes sunda förnuft sedan stor möda att skaffa bort. — — Med följdriktigheten må det förhålla sig huru som hälst, personligen hedrar det fröken Key, att hennes åskådning i det hela icke nöjer sig med en sådan ståndpunkt som den sjelfhäfdande individualismens, utan söker få åtminstone sina fulaste utväxter bortopererade» [4]) På ett annat ställe säges: «I fröken Keys teorier och resonemanger spåras här och hvar en personlighet, som

[1]) Sid. 118. [2]) Sid. 117. [3]) Sid. 104. [4]) Sid. 123, 124.

står öfver både dem och den kritik, som här mot dem — och endast mot dem — riktas. Man vet att hennes «liljeklara solvarma drömmar om det tredje riket är en utopi, men man kan å andra sidan ej förneka, att Ellen Key är fattad af en i grunden ärlig entusiasm för sitt framtidsideal». Men på samma gång accentuerar också Vitalis Norström kraftigt, att hon «naturligtvis på allt sätt mot sin vilja kan göra den största otjenst en menniska kan göra en annan», och anser det derför vara «ej mindre pligt än rättighet att värna mot hennes missvisningar».

* * *

Professor Norström har gifvit ett vigtigt bidrag till en rätt värdesättning af nutidens förtjenster och en klarare syn på dess brister; han har lärt sin samtid att bättre förstå sig sjelf, och hvad mer är, han har gifvit tröst och hopp åt många bland dem, som hardt när förtvifla vid tanken på vissa gängse idériktningar. Han erkänner att «faktisk stå vi nog på den punkt, att rationaliseringen af naturen hotar att göra henne tom på innehåll, glädje och skönhet, medan humaniseringen af religion och politik synas tendera att ödelägga lifvets mening». Men han ser också tillståndet från synpunkter, som erbjuda flere ljussidor, och visar, att tiden ej sträcker vapen inför naturalismen, och dess följdsats determinismen, samt att inom sjelfva naturalismens fylking finnas individer, som ana att den ärliga forskningen snart skall komma att visa ut öfver lärans trånga dogmatik Han säger härom: «Med oförmågan att hålla *det jag vill* fritt från naturens *måste* öfvergår etiken till biologi; med en väl genomförd och fasthållen skilnad mellan dessa båda element visar den sig öfvergå till spiritualism, enär det blir omöjligt att härleda detta som jag vill ur ren egoism. Erfarenheten visar oss nämligen så tydligt, som vi kunna önska, handlingar som hafva en annan prägel än den egoistiska, ja en prägel, som rent upphäfver all egoism i inskränkt och vanlig bemärkelse. Och just denne prägel är det, som gör handlingarna moraliska.

«All ren altruism, som fattas sådan, som den verkliga erfarenheten gifver vid handen, eger sålunda nödvändig beröring med den spiritualistiska metafysiken, hvilken förut-

sätter ett realt sammanhang mellan alla personligheter då och nu och under alla tider, en i sanning organiskt sammanlefvande och samverkande mensklighet och en öfversinnlig andes lif som förklaringsgrund till detta organiska sammanhang. Den moderna altruismen skyr att gå fram till antagandet af denna ande, Gud och hans verld, som vi kalla Guds rike, men den går fram till en idealiserad framtids mensklighet och söker i tron på denne sitt rätta fäste. — — Detta innebär religion under skyddande förklädnad. Mot detta faktum hjelper icke att framhålla sin fullständiga obenägenhet att antaga och godkänna några af de bestämda historiska föreställningssätt, hvari det religiösa medvetandet klädt sig[1]). — — Jag tror att tidepunkten för en frimodigare och fullständigare bekännelse snart är för handen».

Mot det orättvisa nedsättandet af vår tid såsom mer egoistisk än andra skrifver Vitalis Norström: «För min del är jag öfvertygad om, att det finnes en kärlek till *det mänskliga,* som fullt uppväger den omedelbara kärleken till nästan, till menniskorna. — — — Höjer sig icke öfver den fula bilden af *homo homini lupus* en strålande *humanitas,* som i idéernas skålar bevarar menniskokärlekens substans alldeles oförfalskad, och som skickar lika flinka fötter som förr att vandra på barmhertighetens stigar, om näml. dessa blott *till lika* äro förståndets och den samhälliga organisationens? Man kan också älska sin näste genom samhällighetens medium och göra godt genom organiska förmedlingar. I mina ögon är den offentliga hjälpsamheten i och genom fattig- och sjukvården, den kostnadsfria undervisningen m. m. ett lika stort bevis på kärlekssinne hos vår tid som summan af de privata almosorna på hvilken annan som helst — — men tillika på ett oändligt plus af förstånd. — — — Dermed skola anarkisterna icke komma våra samhällen och vår odling till lifs, att de mot dem åberopa Kristi evangelium om kärleken till nästan. Ty denna är, om man tar hänsyn till allt, effektivare nu än inom den älsta kristna församlingen. Just i våra förkättrade samhällsformer har den nått sin högsta utveckling»[2]).

Fogar man härtill den storartade enskilda välgörenheten — också den ofta klokt organiserad — är författarens

[1]) Sid. 64, 65. [2]) Sid. 113, 114.

påstående fullt berättigadt. Kristi kärleks evangelium har iklädt sig den för nuvarande samhällsförhållanden helt visst mest ändamålsenliga formen, den organiserade.

För att icke tynga med alltför många och långe citat af V. Norströms positiva uttalanden blir nödvändigt att inskränka sig till påpekande af endast några enskilda mer framträdande yttranden. Med rättvist erkännande åt de exakta vetenskaperna nämner han «den inom sitt område med allt skäl högt skattade evolutionismen». Intet spår af förra tiders öfversitteri mot naturkunskapen framskymtar. Ödmjukheten, denna för menniskovarelsen klädsamma dygd, röjer sig i skildringen af slägtets begränsning och armod. «Men se», utbrister han, «hur denna dystra bild på en gång ljusnar upp, om jag i stället för att sätta min egen lilla lycka i midten af tillvaron finner värden, som gripa öfver mitt och mina medmenniskors lilla jag. — — Vilkoret är blott, *att jag icke lägger min lycka till grund för lifvets värden, utan finner värden, som jag kan lägga till grund för lyckan.* Och sådana värden finnas [1]).

Menniskans fortgående förstoring till ett sedligt jag försiggår på en väg, som belyses af dessa tre orubbliga sanningar, att *vetande i högste mening vinnes genom tro, sann frihet genom lydnad och individualitet eller personlighet genom uppgående i sitt verk*» [2]).

Flere behjertansvärda uttalanden locka anmälaren till vidare citat; så t. ex. räfsten sid. 37 med Zolas roman «Travail» och slutstycket sid. 67 i afdelningen «Radikalismens allmänna lifsåskådning» m. fl. Men frestelsen att fortsätta axplockningen stäfjas af respekt för eganderätten.

* * *

Erkänsamheten för professor Norströms väckande, värmande och utredande nutidsskildring får dock ej nedtysta några frågande indvändningar. Skulle det ej varit bättre att låta den tidsströmning fröken Key representerar behålla sin mest kända benämning: *naturalism?* I sitt verk «*The foundations of belief* synes J. A. Balfour hafva angifvit goda grunder för denna term. Fastställandet af ordens valör före-

[1]) Sid. 42. [2]) Sid. 47.

kommer missförstånd och oreda. Uttrycket *radikalism* bestämmer snarare — så at säga — kvantitativt än kvalitativt och torde derför vara mindre lämpligt. — — Antagandet att den «fransk-engelska empirismens vind blåser genom fröken Keys skrifter» tycks ej vara riktigt i det stora hela. Så t. ex. är det snarare E. Häckels än Darwins evolutionslära hon bekänner, och hennes erotiska idéal är snarare hemtadt från «*Tysklands enda geniala författarinna*» (se Kvinnopsykologi etc. sid. 72) än från franska eller engelska förebilder. Hennes afguderi för Goethe och många citat och reminiscencer från Fr. Nietzsche — t. ex. episoden om öfvermenniskorna på Åreskutan — angifva också djupa intryck från tyskt håll. Hennes känslosamhet har dessutom mer tysk stämning än fransk eller engelsk. Identifieringen af liberalism och radikalism är förut anmärkt.

Helt naturligt är, att Ellen Key från många håll rönt ovilja, nästan hat. Flertalet menniskor har ej ännu nog likhet med honom som sade: «förlåt dem, ty de veta icke hvad de göra». Kristligt religiösa individer såras smärtsamt af hennes fiendtlighet ej blott mot alla former af kristendom, utan ock mot dess kärna. De samhällsbevarande makterna känna sig hotade af hennes obegränsade idividualism; sedlighetskänslan vämjes vid hennes afguderi för den allsvåldige Eros. En ung flicka, som skådat sig etiskt-teoretiskt blind på Ellen Keys målning af lidelsens saliggörande, glödröda flammor, svarade sin moder på dennas invändning, att ej alla kvinnor kunne få ingå äktenskap, emedan det ej finnes lika många män som kvinnor: — «*då går det ju an att inrätta harem!*» — hvem kan undra öfver om denna moder erfore en känsla gränsande till hat mot den, som så kollrat bort hennes tankelösa, lilla älskling!

Fröken Keys gamla nyheter äro så destruktiva för samhällets uppbyggande och bevarande grundidéer, att tänkande och kunniga personer bäfva för faran af deras spridning. Från fruktan är ofta ej långt till hat. Orättvist vore derför att betrakta och framställa angreppen mot hennes exsentriciteter som personlig förföljelse. I stort sedt äro de en nödvändig reaktion mot andliga sjukdomssymptom.

Eva Fryxell.

HVAD ER EVANGELIET?

Af Sognepræst *R. Moe.*

Se saa! Nu er vi altsaa kommen derhen, at vi, som skal forkynde «evangeliet», er i beraad med, hvad nu dette evangelium egentlig er.

Pastor Klaveness forkynder et evangelium, hvorom prof. Odland udtaler den formening, at med et saadant evangelium vil Herrens ord forsvinde fra Herrens hus.

Hvad er det da for uhyrligheder, Klaveness prædiker? Jo, at Gud er fader, en hellig og streng fader etc., men dog en fader, som forbarmer sig over sine vildfarende børn.

Se det kan jo ikke være saa ravende galt. Vi prædiker vel alle saaledes.

Videre om Sønnen siger han, at Jesu person, hans liv og død, hans opstandelse etc. er *Guds faderkjærligheds aabenbarelse for verden.*

Nu, dette kan da vel heller ikke være saa bagvendt. Vi præker vel, saa godt vi kan, alle saaledes. Og vi befinder os dermed i god overensstemmelse med skriften, som siger, at *saa har Gud elsket verden,* at han har givet sin søn den enbaarne etc. etc.

Dette har vel heller ikke professoren noget at indvende mod. Men saa kommer spørgsmaalet: Hvem er hovedpersonen i evangeliet? For vi præker vel alle baade om Faderen og Sønnen, men vi tør være uenige om, hvem af dem vi skal betegne som hovedpersonen.

Klaveness mener «Faderen». Professor Odland og provst Qvisling mener «Sønnen».

Et rent formelt spørgsmaal. Thi af 2de, som prædiker præcis ens, kan den ene gjerne betegne «Faderen», den anden «Sønnen» som hovedperson.

Heldigvis er ikke vor opgave, naar vi prædiker, at ud-

finde, hvem af dem der er «hovedpersonen», men at prædike «evangeliet».

Hvad er da kortelig sagt dette evangelium?

Hver eneste præst i landet pleier hvert eneste aar at give en kort definition og et kort svar paa dette spørgsmaal, og hver religionslærer ligesaa, og denne definition er det svar, som i forklaringen lyder saaledes: *Evangeliet er det ord, hvori Gud tilbyder os sin naade i Kristo.*

Er nu dette svar rigtigt, — og hidtil har det staaet uanfegtet, — saa maa det vel være korrekt, som Klaveness gjør, at betegne Faderen som hovedpersonen, og Faderens kjærlighed som det centrale indhold i evangeliet, — thi dette er jo *budskabet om Guds naade.*

Tilføielsen i «Kristo» betegner denne Guds naades «Verwerklichung», som Harnack siger. Og jeg synes ikke, Harnack er saa gal endda, som man vil gjøre ham til. Det kan nok være, at Sønnen, som den der aabenbarer Faderen, faar den bredeste plads, men mig synes nok, at Klaveness maa have ret i at betegne den, der aabenbares som hovedpersonen.

Spørger vi vor praktiske erfaring tilraads, saa vil denne ogsaa give Klavenes ret.

Hvad er det, som nager og plager en ængstet sjæl, en forfærdet samvittighed?

Det er simpelthen spørgsmaalet, *om Gud er ham naadig,* om Gud vil være hans fader, og han skal faa være Guds barn.

Skulde man tro biskop Heuch og mange gode mænd med ham, saa skulde dette spørgsmaal klares, naar bare synderen kunde tro, at Jesus har opfyldt loven for ham og lidt straffen i hans sted. Thi, siger man, dette er det eneste, som kan trøste forfærdede samvittigheder og give dem fred.

Nu har jeg i min præstegjerning havt med adskillige forfærdede samvittigheder at gjøre, og andre præster vel ligesaa. Men endnu har jeg ikke truffet paa nogen, som har tvivlet paa, at Jesus baade har opfyldt loven og lidt straffen for dem. Og dog har de været lige forfærdede. Thi sagen er jo simpelthen den, at de jo paa samme tid tror og ved, at de allerfleste af dem, som Jesus har fyldestgjort for, alligevel gaar fortabte. Det har ikke været dette stykke,

de har været i tvivl om, og som de har havt vanskeligt for at tilegne sig, men derimod budskabet om, *at Gud er dem naadig og vil tilgive dem deres synder.*

Klaveness har ret i dette, og jeg kan ikke skjønne andet end, at enhver sjælesørger maa give ham ret deri, naar han tænker sig om og raadspørger sin erfaring fra sjælesorgen med de «forfærdede samvittigheder».

Og naar vi skal gjøre os rede for, hvorledes vi bærer os ad forat hjælpe saadanne forfærdede samvittigheder til fred, saa bærer vi os vel alle ad præcis paa samme maade, idet vi nemlig foreholder dem Jesu ord, hans gjerninger, hans død og opstandelse, alt i den hensigt at forvisse dem om — «besegle» for dem — den sandhed, at Gud er naadig og at, som «en fader forbarmer sig over sine børn, saa forbarmer Gud sig over dem, som frygte ham».

Klaveness har atter ret i, at «Jesu person, hans ord, hans død og opstandelse er Guds faderkjærligheds aabenbarelse for verden». Det er talt ud af livets virkelighed, og skriften stadfæster det ved saadanne ord som dette, «hvo, der har seet mig, har seet Faderen» og ligesaa, naar den siger, at «*Gud har bevist sin kjærlighed mod os derved,* at Kristus er død for os, der endnu vare syndere (Rom. 5, 8).

Men «forsoningen» blev borte paa denne maade, siger man. Og her ligger nok egentlig hunden begravet Dette med forsoningens fortielse er den egentlige hovedanklage mod Klaveness. Og vi faar i prof. Odlands foredrag (side 324) ogsaa høre, at forsoningen er det centrale, og at man, naar man tager forsoningen ud eller fortier den som det væsentlige og centrale, *da forkynder man ikke Guds evangelium, men menneskelærdom.*

Og denne forsoning er nærmere seet den gamle lære om, at Jesu død har vendt Guds vrede om til naade, og troen paa Kristus vil sige, at *tilegne sig hans død og dennes frugt* (side 326).

Hertil er for det første at bemærke: Forsoningslæren er en reflektion over Kristi døds betydning, som den troende kirke anstiller — ikke forat skabe troen, men for at redegjøre for sig Guds frelseshusholdnings «quomodo».

Dernæst: lad denne lære være ret eller feilagtig, det er dog

ikke mig, den forfærdede synder, om at gjøre at faa klarhed over, *hvorledes Gud er blevet naadig,* men over, hvorvidt det virkelig er saa, *at han er naadig.*

Endelig: ved at stille forsoningen som hovedpunktet i forkyndelsen, geraader man i den eiendommelige konsekvens, som professoren ogsaa sees at være inde paa, nemlig at bestemme troen *som en tilegnelse af Kristi død og dennes frugt* (side 326).

Efter skriften er troen simpelthen tillid til og lydighed mod Jesu ord. Men efter dette system og denne forkyndelsesmaade blir den en *tilegnelse af Jesu død* (side 326).

Kan nogen sige mig, hvad det nu egentlig er, dette: *at tilegne sig Jesu død?*

Endelig skal noteres, at dersom forsoningen er centralpunktet i forkyndelsen, da faar nok selveste biskop Heuch paa anklagebænken forat forkynde menneskelærdom istedetfor Guds evangelium, thi man kan gjennemlæse biskopens (ellers fortræffelige) prækener uden at støde paa denne «forsoning» uden som en raritet.

Saa er ogsaa tilfældet med de fleste andre prækensamlinger.

Professoren er ogsaa kommen i skade for at benytte et meget skrøbeligt skriftbevis for denne sin paastand. Thi 2. Cor. 5. 18 siger jo ikke, at Gud forligte verden med sig selv i Kristus, men at han ἦν ἐν χριστῳ κοσμον καταλλασσων ἑαυτῳ, hvilket formentlig vil sige noget ganske andet, hvorfor ogsaa forkyndelsens opgave ikke blir den, som professoren tildeler ham, nemlig at faa menneskene til at *gaa ind paa den forsoning, som er stiftet i Kristus,* men simpelthen at formane menneskene til at *lade sig forlige med Gud.*

Ganske overordentlig besynderlig tager professorens stærke anfald paa Klaveness sig ud, naar man i hans foredrag læser følgende (side 323): «For hedninger forkyndte han (Paulus) *evangeliet,* for dem, som allerede ved daab og tro var blevne indlemmede i menigheden, udfoldede han de i evangeliet liggende guddommelige visdomstanker og sædelige krav». Videre paa samme side: «Missionstalerne i Acta er enklere end brevene. Missionstalerne i Acta er nemlig prøver paa den apostoliske evangelieforkyndelse for de udenforstaaende,

for dem, der endnu ikke kjendte evangeliet, mens brevene i virkeligheden repræsenterer ikke evangelieforkyndelsen, men den lærende, formanende og ledende virksomhed ligeoverfor de allerede grundlagte menigheder.»

Man studser ved at læse dette. Thi er det da ikke netop dette, Klaveness praktiserer og søger at slaa til lyd for i sit foredrag? Melk for begyndere, og haardere føde for den mere fremskredne?

Hvad nu specielt «forsoningen» angaar, saa lader jo denne netop til at høre til den «haardere» føde. Thi den findes ikke i missionstalerne, end ikke fuldt udviklet i sin nuværende form i «brevene». Professoren medgiver jo ogsaa (side 118), at «evangeliet ikke har nogen nærmere dogmatisk eller bibeltheologisk udredning af forsoningens væsen». Men alligevel skal nu denne «forsoning» være centret i evangeliet. Paulus, og de øvrige apostle med ham, ved intet om, at Jesu død er en «straf» for vore synder, ei heller, at Guds fiendskab og vrede ved Jesu død blev «ophævet i venskab og naade», og dog vil nu Herrens ord forsvinde af Herrens hus, dersom man ikke taler saaledes derom. Skal man tro skriften, saa synes — og det er rimeligt nok — heller Guds vrede at være rigtig ægget ved Sønnens død, thi heder det: Hvad skal vingaardens herre gjøre med disse vingaardsmænd? (Math. 21, 40). Ligesom jo ogsaa Herrens ord: Fader, forlad dem etc. heller ikke tyder paa, at Guds vrede mod menneskenes børn skulde være mildnet noget ved Jesu død. «Hans blod komme over os og over vore børn» blev jo efter hans død grueligen opfyldt

Det er ikke meningen her at optage nogen egentlig diskussion om forsoningslæren. Kun skal det siges, at denne «lære» ikke er det egentlige «trosobjekt», ligesom «forsoningen» eller Kristi død i skriften aldrig sættes i forbindelse med «troen». Denne refererer altid til Kristi person og «ved» ham til Gud. Der, hvor dette trosforhold til Kristus og «ved» ham til Gud indtræder, der sker «forligelse», hvor klare eller hvor mangelfulde begreber man nu end maatte have om Kristi døds betydning. Og naar vi, som har faaet forligelsens tjeneste, skal formane for Kristus: lader eder forlige med Gud, saa vil ikke dette sige, at menneskene skal gaa ind paa den

forsoning, som er stiftet af Kristus (skriften taler aldrig saaledes), men det vil simpelthen sige: tror paa Sønnen og lyder ham, *saa skulle I blive forligte med Gud.* Og for atter at gjentage, hvad der dog skulde være simpelt og selvsagt: at tro paa Sønnen vil ikke sige at have de og de meninger om hans døds betydning eller at «tilegne» sig hans død, men betegner simpelthen hjertets hengivelse til ham i tro og lydighed.

Og der, hvor Kristus prædikes saaledes, at han annammes i troende hjerter, og jeg tvivler ikke et øieblik paa, at pastor Klaveness prædiker ham saaledes, der behøver ingen at frygte for, at Herrens ord skal forsvinde fra Herrens hus. Derimod kan det nok hænde, at med hans prædikemaade vil en hel del tung ballast af dogmatik og refleksion forsvinde. Men det er kun af og til det gode. Dogmatik og refleksion kan være brav nok til sit brug, men i prækenen er ikke netop dens plads. Denne vender sig jo nærmest til «hjertet» og «samvittigheden», medens dogmatik og refleksion er en forstandssag og høver mere for dem, som er vundne og staar i «forvisning om naade», end for dem, som skal vindes for samme naade. Det er jo netop om saadanne, Klaveness har talt, og det «brændende» spørgsmaal, vakt ved hans foredrag i Lund, skulde vel ikke egentlig være at disputere, om Faderen eller Sønnen er hovedpersonen i evangeliet, men dette: er det ikke ret — pædagogisk ret — at lægge frem for saadanne verdens børn evangeliet saa enfoldigt som muligt, saa de ikke faar tankenødder at knække, men føde til fred for hjerte og sjæl?

Altsaa: Melk for haard føde. Lad os se til, at de først kunne blive troende, saa theologer. Vi har været altfor meget vant til at ville gaa den omvendte vei, eller ialfald sammenblande disse 2de ting.

Og jeg tillader mig at mene og sige: *ogsaa i dette stykke har Klaveness ret.*

Kan nok være, dersom man alene skulde holde sig til hans indledningsforedrag i Lund, da er det ganske vist tilfældet, at han deri tillægger Jesu død for liden betydning. Men han har jo selv senere rettet derpaa. Jesu død kan sees fra forskjellige sider, men det centrale — hovedsagen ved denne død, ligesom overhovedet ved hele Jesu fremtræden —

er dog at *aabenbare Faderens kjærlighed til den faldne slægt*, og naar man ikke nogensteds mener at finde evangeliet bestemt som evangeliet om «Faderen», saa synes man at have glemt den mest gribende og for hjertet mest tiltalende bestemmelse af evangeliet, som skriften indeholder, nemlig *fortællingen om den forlorne søn*. Og selv om man om dette samme evangelium bruger udtrykkene: Kristi evangelium, korsets evangelium o. s. v., saa er det og blir det dog egentlig dette, som dette kors fortæller os, at *saa har Gud elsket verden*, at han gav sin søn den enbaarne. Og dette sprog, som jo aabenbart sætter Guds kjærlighed som det centrale, er det ikke saa, at Luther kaldte det *sin lille bibel?* Og er det endvidere ikke saa, at naar jeg i Jesu tro eier Guds kjærlighed, kan det da ikke være mig det samme, enten man kalder denne kjærlighed for faderkjærlighed eller frelsende kjærlighed? En strid derom synes mig nok at blive, som Klaveness siger, en strid om ord.

„BIBELKRITIKENS INFLYTANDE PÅ DET KRISTLIGA TROSLIFVET" AF PROFESSOR ERIK STAVE I UPSALA.

(Af pastor *Storjohann*).

(Slutn.)

I det foregaaende har jeg maattet protestere mod «den umiddelbare tro», som skal løfte en over den omkalfatring, som foretages med skriften [1]). En endnu sterkere protest maa reises mod den moral, som den formidlende kritik maa gribe til for at kunne forsvare det, at skrifterne skal være af langt senere forfattere, og er bleven lagt ikke blot i munden og i pennen paa Israels største mænd, men endog i Guds mund, som efter skriften har meddelt Moses, David (f. ex. ps. 110) Daniel etc. de ord, som disse nedskrev. Det halsbrækkende arbeide,

---

[1]) Prof. Staves foredrag er udgivet paa Upsala yngligeforenings forlag, hvorved noksom tilkjendegives, at ogsaa disse foreninger nu bør indvies i kritikens resultater. Fire fremragende theologer i Stockholm, hofprædikanterne Hammersten og Heüman, pastor Wadstrøm og seminarbestyrer Lundgren, har paa foranledning af kritikens omsiggriben ladet udgaa en anbefaling af den af Lönbeck udgivne «Facklan, tidsskrift for kristelig tro och forskning», som har gjort det til sin opgave at bekjæmpe den moderne kritik. De skjelner her mellem den negative kritik, som «gläder sig öfver hvarje moment i skriften, den anser sig ha lyckats i vetenskapens namn utmönstra såsom omöjligt Den «sandsade» åter gläder sig öfver hvarje moment, den efter sin method ha lyckats «vetenskapligt fastställa». Bådas method är igrunden rationalistisk; ty vist är, enligt deras mening, blott så mycket som vetenskapen «fastställar». Hvad är väl under sådanna förhållanden visst? *Endast hvad hvar och en för sig fastställar,* svarar man. Nog blir det en lugnande vishet! Äfven den sansade kritik bidrager mot sin vilja på ett förödende sätt att i vort folks hjertan rubba vördnaden för bibelns heliga autoritet». «De kalla denne art af bibelforskning bibelkritik, eller nomera sedan det från motsat håll betonas, att det är bibeln som bør kritisera oss, icke vi bibeln, helst historisk kritisk bibelforskning».

som den formidlende kritik her moralsk er dømt til, bringer den selv under skarp kritik for moralsk slaphed og uvederheftighed ikke blot fra orthodox positiv side, men og fra den negative kritiks side, som den negative kritiker Meinhold træffende har vist i «Wider den Kleinglauben».

Hvorledes skal det kunne forklares, efterat kritiken har gjort Moses til en apokryf person, som kritiken selv ikke kan blive enig om, hvad eller hvor lidet der i de fem Mosebøger skriver sig fra ham, og hvem Stave endogsaa tillægger (side 32), at han ikke negter andre guders existens (tiltrods f. ex. for Dt. 4, 35 og 39), at man dog 800 aar efter, ja et helt aartusinde senere, ikke kunde skaffe lovene autoritet uden ved falskelig at tillægge Moses dem. Det skarpe, mod Guds lov altid opsætsige, jødefolk maa fornedres til en uselvstændig saueflok for villig paa saadan grund at lade sig paalægge et lovens aag, «som hverken vi eller vore fædre har været istand til at bære» (Ap. Gj. 15, 10). Og hvorfra kjendte man saa disse «Mose tanker» (side 23), som saa «småningom» maa finde sit udtryk (side 29) i disse senere lovsamlinger, naar Moses intet sikkert havde efterladt sig? Loven bliver til tanker om «Mose tanker». Men endnu vanskeligere stiller sagen sig med David og hans psalmer. Thi var David en saadan person, som «oaktadt sina många och stora synder, i psalmerna, trotsad på sin förmenta oskuld och rättfärdighet, så att vi omöjligen skulle kunna fritage honom från fariseism, och tillika uttalat så ohyggliga förbannelser öfver andra, att vi skulle ha svårt att tro på någon ödmjukhet eller ånger hos den mannen» (side 28)[1], saa bliver det jo absolut videnskabelig uforklarligt, hvorledes man i psalmernes bog, hvor en hel del af psalmerne lodes uden overskrift, kunde falde paa at tilskrive halvdelen af psalmernes bog David. Og naar nu kritiken, og det netop den «sansade», gaar i spidsen med at fraskrive David ikke blot «flera, kanske de flesta» (side 21), som Stave undselig giver det udseende af, men saagodtsom alle hans psalmer, — saa bliver denne kritikens voldsgjerning saa meget mere oprørende, naar man skjønner den

[1]) Af disse ord om David ser man, hvorledes forkastelsen af Davids psalmer ogsaa røver kritikerne enhver forstaaelse af hans person.

egentlige grund dertil, som kritiken dog selv vel vogter sig for at nævne. Thi naar selv den stiveste ældre rationalismes mænd forsaavidt har været enige med den troende theologi, at den, som Ewald og Hitzig, idetmindste tillagde David 11 og 14 psalmer, — saa er den virkelige grund til, at ogsaa disse af den sansede kritik maa røves David gjennem mænd, som Cheyne, Baetgen og Buhl, uimodsigelig den, at blandt dette tal findes psalmer, som 18 og 19, der paa det klareste vidner om, at Moseloven med sin budrigdom forelaa David. Og naar saa denne samme kritik redder sig ud af forlegenheden ved at kaste alle disse historiske digte i menighedspsalmernes farveløse hob, og endnu tilmed Stave roser sig af dermed at have gjort de saakaldte Anathema-psalmer forstaaeligere og mindre anstødelige (side 29), saa beror dette paa en ren illusion; thi ogsaa en menighedspsalme kan jo dog blot skrives af én person, og udflugten med «den personificerede menighed» bliver derfor et cirkelbevis [1]). Som bekjendt er netop de Davids psalmer, som allermest har vakt kritikens anstød, saadanne, som erklæres for profetiske af Herren selv og hans disciple. Psalmerne 41, 10 (Joh. 13, 18) og 69, 5, (Joh. 15, 25) vedkjender Herren sig som profeti om ham selv, — Petrus psalme 109 som profetisk om Judas med Architofel som forbillede, og psalme 69 citeres af Paulus (Rom. 11, 9) med de ord: «David skriver». Og, i sandhed, blot en David kunde som konge og profet og fremforalt som forbillede paa Herren tage saadanne ord i sin mund.

Men allerværst stiller nu sagen sig for den formidlende kritik ligeoverfor profeten Daniel (side 21), især denne bogs 3 sidste kapitler. Naar simpelthen halsen dreies om paa denne

[1]) Prof. Klostermann har (Neue kirchliche Zeitschrift» 1901, 2det hefte) skrevet en bidende satire paa den kritiske behandling af Psalteret: «at skaffe det individuelle jeg afveien og erstatte det ved folkets massive jeg». Og i kraft af kritikens behandling af psalmerne og traditionsvidnesbyrdet, som mere og mere minder om «den traadløse telegrafi», fører han paa skrømt bevis for, at den 119de psalme er forfattet af Paulus som et tilbageblik paa hans liv. «Den traadløse forskning bør jo først forsøge med de udaterede psalmer som ps. 119; thi her er forskerens frihed og litteraturstykkets evne at føie sig efter hans spørgsmaal størst».

profeti, idet den paastaaes at være skreven 167, efterat de deri udtalte profetier for en del allerede var indtrufne — og dog at være tilskreven Daniel —, saa forsøger Stave at gjøre saadant fuldt moralsk forsvarligt, medens den negative kritik, som f. ex. Reuss, ærlig kalder det «et literært bedrag» [1]). Her kan det ikke benegtes, at det er slet og ret jesuitmoral, som Stave med sin «sansade» kritik nødes at gribe til, og som han gang efter gang gjentager, at studenterne som «tänkande och bildade bibelläsare skal lära sig att fatta». Uagtet profetien i det 11te kap. ikke blot er nedskreven af Daniel, men i virkeligheden meddeles ham af engelen under den høitideligste forsikring om, at den er optegnet i «sandheds bog» (10, 10—20), saa erklærer dog Stave den skjødesløst for at være lagt i «den vise mannens mund»; Daniel betragtedes af «den senare judendomen ha känt till hela den efter honom följande historien, och därföre ansåg sig författaren till boken icke lägga någonting in i Daniels vetande, utan iklädde hela historien profetians form. Och den verkliga (!) profetian i boken mister icke härigenom sin betydelse såsom profetia, utan den får just härigenom en verklig (!) betydelse såsom ett trösteord till de troende i deras svåra lidanden på denna tid» (side 22). Ligesaalidt som man kan forstaa, hvorledes en bog, som falskelig er tillagt Daniel, kan indeholde *virkelig* profeti, ligesaalidt kan man skjønne, hvorledes den kunde faa *virkelig* betydning som en trøstebog. Man tænke sig presten Mathatias og hans søn Judas-Makkabæus tage frimodigheden og styrken til at modstaa Antiochus og kjæmpe en kamp paa kniven mod frafaldet af en saadan falsificeret bog! Dem kunde man da ikke faa indbilde, at den var forfattet af Daniel. Mathatias paaberaabte sig paa sit dødsleie de tre mænd i den gloende ovn og Daniel i løvekulen, 1 Macc. 2, 59 f.

[1]) «Da forfatteren», siger Reuss, «skal gjælde for en mand, som har levet i exilet, saa er hans arbeide, naar ikke ægte et falcificeret (untergeschobenes), og man har ikke at gjøre med en literær feiltagelse som i 2den del af Jesaias, men med *et literært bedrag*». «Reuss vil», bemærker Ruprecht, «have mindre at svare for end de, som sammenblande sødt og surt, lys og mørke, profetiens hellige aand og forfalskede produkter og derved fordærve sin egen saavelsom mange ubefæstede unge mænds aandelige sands».

I hans øine maatte en jødes gjerning, som for at skaffe dem trøst greb til saadant et falsum som at skrive de 350 aars historie efter Daniel og udgive den som profeti af Gud selv, meddelt Daniel og nedskrevet af ham, — ikke et haar bedre end hvad hedningen Antiochus foretog sig med templet. De kjendte jo meget vel til, hvad Jeremias 23, 3: («Se jeg kommer over de profeter, som tager til sin tunge og siger: Saa siger Jehovah, og jeg har ikke sendt dem og ikke givet dem befaling, og noget gavn gjør de ikke dette folk, siger Jehovah»), ligesom og Ezekiel 13, 6: («De have skuet forfængelig og *løgnagtig* spaadom, de, som sige: Saa siger Jehovah, og Jehovah har dog ikke sendt dem») havde udtalt mod saadan forfalsket profeti, og fremfor alt hvad Moses i 5 Mos. 18, 20 (som jo efter kritiken skulde være nedskrevet 450 aar før Makkabæerne) havde udtalt, at «den profet, der taler et ord i mit navn, som jeg ikke har befalet ham, skal dø; i formastelse har profeten talet». Men Stave lader sig end ikke nøie med moralsk at forsvare dette at drage profetiske veksler paa Daniels eller rettere Guds navn, trods den fordømmelse over saadant, som var udtalt i de ogsaa efter ham ægte profetiske skrifter, Jeremias og Ezekiel; nei, han paastaar, at bogen som forfattet af Daniel, hvilken Frelseren i Matth. 24, 15 vedkjender sig som Daniels med de ord: Naar de se ødelæggelsens vederstyggelighed, om hvilken profeten Daniel har talt (hvo, der læser det, give agt derpaa), ikke vilde have nogensomhelst betydning for sin egen tid (side 23), men «innehålla predikningar ut i den tomma luften eller till ofödda släkter» (side 30) — «mystiska samtal med ofödda släkter» (side 26).

Hvad anser da Stave Johannes's aabenbaring for at være? Eller stiller han virkelig den ogsaa ind under samme dom? Aldeles paa samme maade som Daniel, der overalt som hos Paulus i Thessalonikerbrevene danner basis for hans profeti, ruster aabenbaringen kristenheden gjennem profetisk fremtidshistorie til den anden antikrist, forkyndt i Daniel 7, paa hvilken Antiochus i kap. 8 og 11 er forbillede [1]).

[1]) Man bemærke her, hvorledes det om Antiochus heder, at han skal fratage Jehovah det bestandige (daglige) offer (8, 11) og afskaffe det ved at opstille den ødelæggende vederstyggelighed (11, 31), medens

Man ser, hvorledes denne kritik er nødt til at drage de helligste aabenbaringsværdier ned i forfalskningens smuds. Man har begyndt med det i mosebøgerne, nødes til at fortsætte dermed i Davids psalmer og sætter kronen paa værket i Daniels bog. Alligevel skal det kun være aabenbarelsens form, som forandres, medens «det egentlige frälsningsinnehållet blifver oförandradt» (side 13), «och det religiösa och *sedliga* innehållet i bibelens böcker förblir oberördt af denna forskning» (side 19). I virkeligheden er det baade troens væsen, som forfalskes, og moralen, som jesuitisk forfuskes, og bibelens læsning, som gjøres «modbydelig».

Hr. *f. h.* siger i sin anmeldelse naivt: «Spørg dig dog selv, om du kan tro, at denne udsigt over en 400-aarig historie kan være skreven ned som en spaadom flere aarhundreder før begivenhederne virkelig indtraadte, — eller om den ikke snarere er skreven ned ved tidsrummets slutning? Vil derimod nogen søge at hævde, at de hellige forfattere har befattet sig med tendentiøst bedrag, da afviser vi uvilkaarlig enhver saadan gjætning, selv om den undskyldende kalder tingen en *pia fraus*».

Det sidste — og det ikke blot som *pia* men *impia fraus* — er sandelig ikke nogen «gjætning», men i saadant tilfælde en meget ligefrem uundgaaelig følgeslutning. Men lige saa uundgaaelig er den omvendte slutning: Er disse 3 kapitler ligesom hele Daniels bog ikke tendentiøst bedrag, saa er den altsaa slet og ret det, den lyder paa. Enten er de 3 kapitler, hvad Caspari i sine populære foredrag om Daniel erklærer dem for: «Profetiens vidunderligste produkt (side 168), eller og det mest tendentiøse, — det frækkeste bedrag[1]). Tre gange forsikres det og: ordet er sandt (10, 1), optegnet i sandhedens

det derimod om den sidste antikrist siges (7, 25), at han skal «forandre tider og lov». Laa saadan paafaldende klar profeti indenfor en falsifikators rækkevidde? Dertil forslaar kun en Daniel.

[1]) Denne Casparis bog, der udgaves paa tysk, og i Tyskland erklæredes for «den bedste bog om Daniel», er senere af mig oversat paa norsk; den er udsolgt, men vil snart udgaa paany. Skulde dette Casparis herlige vidnesbyrd være i den grad spildt paa os, at vi ikke blot med akklamation modtog forkastelsen af Daniels ægthed med *f. h.*, men ovenikjøbet og forsøgte paa at gjøre en slig forfalskning moralsk forsvarlig?

bog (10, 20), — «Jeg vil kundgjøre dig sandhed» (11, 1). Ja 12, 7 sværger «manden i de hvide klæder» (efter overskriften i vor reviderede oversættelse kap. 10: Guds søn) ved ham, som lever evindelig, at alle disse ting skal fuldkommes. De 3 kapitler er en aabenbaring af Guds søn gjennem engelen, ganske som i aabenbaringen. Og hvor godt forstaar vi ikke baade Guds kjærlighed i denne aabenbaring mod hans folk og mod den dybt bøiede profet (den saare elskede mand, 10, 11 og 18) og nødvendigheden af den for den efter Maleachi profetløse tid, dersom folket ikke skulde gaa baade politisk og moralsk tilgrunde i de svære prøvelser, det paa grund af frafaldet havde at gjennemgaa. Det hellige land, «folkenes port», som profeten har kaldt det, blev dette mere end nogensinde gjennem de tvende om overmagten kjæmpende riger, Syrien og Ægypten, og dermed en kastebold for den seirende. Først var jøderne under Ægypten, af hvem de altid behandledes mildt og med hvem de var sammenknyttet gjennem den store jødiske koloni der, og senere ved den i Ægypten foretagne græske oversættelse af det gamle testamente, som ogsaa for Daniels vedkommende maa være fuldbragt før ca 170, da kritiken daterer bogen. I kap. 11, 14 forudsiges folkets skjæbnesvangre frafald fra Ægypten, som indtraf 216, der drog jødefolket ind under Syriens græciserende og tyranniserende indflydelse. Denne saa høit fornødne profetiske advarsel viste sig at være spildt paa Guds folk. Derved beredtes veien for frafaldet fra Jehovah, ved hvilket og for hvis skyld (8, 12) folket føres ind i den antikristelige trængsel under Antiochus Epifanes, større end nogen tidligere. Til den tidligere profeti herom kap. 8 kommer nu denne udførligere og speciellere i kap. 11, hvori og først den politiske anledning til det religiøse frafald afsløres. Man vil dog ikke med nogen ret kunne paastaa, at en saadan advarende profeti var unødvendig eller laa udenfor Guds alvidenheds grændser, eller ligesaagodt kunde gives folket straks før «ødelæggelsens vederstyggelighed», da alt stod paa spil, og da i profetisk fingeret form. Advarselen om frafaldet fra Ægypten kom jo da for sent. At tage med alt det før Antiochus foregaaede var jo da og det reneste spilfægteri. Og forud for denne dobbelte i kap. 8 og 11 gjentagne profeti om den jødiske antikrist gaar

jo i kap. 7 profetien om den af det 4de verdensrige udgaaende sidste antikrist, paa hvilken Antiochus er et forbillede [1]). I sandhed, i denne Daniels profeti er ogsaa det gamle og det nye testamente saa inderligt sammenlænket, at man kan ikke angribe det første uden at antaste det andet. Hvis Daniel, som Stave dristigen paastaar, «fullständigt hade tagit miste om Messiastidens omedelbare inträde efter Antiochus's död» (kap. 12), hvor meget mere maatte saa ikke den fingerede profet have taget miste og gjort sig selv umulig; — for ham kan man jo ikke paaberaabe sig den profetisk perspektive fremstilling, «den komplex apotelesmatiske skuen» som prof. Delitzsch kaldte det, der for Daniels vedkommende gjør sagen forstaaelig. Naar Stave forsøger at reducere profetien, om den var af Daniel, *in absurdum* ved at paavise, at de, som kjendte hans bog, kunde paa forhaand forudsige: «Det året skola vi komma under Ptolomæerne, det året under Syrerne, det året skal Antiochus Epiphanes komma», saa maa dertil bemærkes, at profetien indeholder kun én tidsangivelse, trængselstidens varighed under Antiochus Epiphanes, og profetiens vægt ligger ikke paa tidsangivelser, men paa advarselen mod frafaldet fra Ægypten og dernæst fra Jehovah. Men hvad siger Stave saa forøvrigt til, at Daniel og hele hans folk kunde vide, naar fangenskabets, af Jeremias profeterede, 70 aar udløb, og til Daniels derved foranledigede bodsbøn (kap. 9); i vers 21 sendes Gabriel som svar paa denne bøn med profetien om de 70 aaruger, detailleret i 7 + 62 + 1. Det er den samme Gabriel, som sendes til Maria, da denne profeti skulde opfyldes. Vil professoren heller ikke her anerkjende, at han staar paa hellig grund, og at en af Guds ord med det stærkeste anathema belagt forfatter i 170 umuligt kunde give os denne aldeles korrekte tidsangivelse om de 70 aaruger. Hvis professoren her giver tabt med sine rationalistiske fordreielser, saa vil han være nødt til at gjøre det samme i kap. 10—12. Ellers vil vel al profeti snart drages

[1]) Ligesom profetien om verdensriget er en dobbelt i Daniel (kap. 2 og 7), saaledes er og den om jødernes antikrist (kap. 8 og 11) en dobbelt, ja med profetien om den sidste antikrist en tredobbelt bevidnet, og skulde destoheller være sikret mod rationalismens smaalige indsigelser og «nantageligheder».

ned i den samme rationalismens altopslugende grav, hvorom f. eks. den ellers for sin bog om Palæstina anseede prof. Adam Smith ved frikirkens college i Glasgow giver os et nedslaaende vidnesbyrd. Han siger: «Jesaias profeterede og forudsagde alt af loyalitet mod to simple sandheder, som han siger, han modtog af Gud selv: at synd maa straffes, og at Guds folk maa frelses. Denne ligefremme («simple») tro, der samvirker med et forunderligt kjendskab til menneskelig natur og en altid aarvaagen iagttagelse af begivenhederne, konstituerer inspirationen for Jesaias. For ham var den hverken mere eller mindre end besiddelsen af visse stærke moralske og religiøse overbevisninger, som han følte (!), han skyldte Guds aands meddelelse, og i overensstemmelsen med hvilke han fortolkede og endog vovede (!) at forudsige sit folks og verdens historie og kontrollere den. Ved tro, forskjellig i grad men ikke i væsen fra vor, blev disse mænd Guds profeter og fik historiens vidnesbyrd for, at de talte fra Ham».

Naar hr. *f. h.* mener, at saadant et foredrag som Staves skulde ikke nødvendiggjøre nogen bibelliga, saa maa vi spørge, om det er bedre at vente til Staves standpunkt drager sin konsekvents i Adam Smiths, eller om det bringer os til at give agt paa, hvad den engelske *Bible league* har at sige os om denne opfattelse af profeten. «Hvis den er rigtig», heder det, «saa er forudsigelserne ikke Guds indsegl paa bibelens lære, tjenende til at bevidne, at den er guddommelig; de er da blot et produkt af og vidnesbyrd om en høi grad af aandelig og moralsk begavelse og visdom, der med blikket paa tidligere begivenheder og nærværende fremtoninger, ved en induktion, baseret paa en bred og omfattende samling af kjendsgjerninger, danner sig sikre følgeslutninger med hensyn til fremtidens sandsynligheder».

«Men dette er absolut uforeneligt med den hellige skrifts guddommelige karakter». Og det spørgsmaal opkastes, om «ikke enhver anden troende, som besidder lignende stærke moralske og religiøse overbevisninger, kunde paa lignende maade fortolke og endog vove at forudsige og kontrollere historien». I Yale universitet hørte jeg i 1896 forelæsninger, som stillede historiens stormænd paa samme niveau med det gamle testamentes profeter[1]).

[1]) Det var ved det samme Yale universitet, at prof. G. Adam Smith optraadte efter indbydelse med sine forelæsninger: «Modern Criticism and the preaching of the old Testament», som nu har rystet United freechurch of Scotland saa dybt. Jeg havde den 22de mai iaar anledning til at være tilstede ved de 8 timers forhandlinger om hans bog i General Assembly i Glasgow. Hans fornemste paastand er, at Gud for joderne, indtil de skrivende profeters tid, var a tribal deity,

Stave skylder endnu svar paa adskillige flere spørgsmaal. Naar profeten i kap. 11 for første gang i den hellige skrift afslører, at bag de kjæmpende verdensmagter staar ondskabens aandelige hær og englefyrster, der dog holdes i ave af herrens engler —, hvorledes skal vi kunne tiltro en falsificator at vide nogen besked derom. Han har formodentlig efter Stave lagt dette i engelens mund for at give sin trøst til de betrængte større klem.

Dernæst, hvorledes kunde et saadant fingeret skrift faa plads i den jødiske kanon paa en tid, da Makkabæerne siger om en langt mindre vigtig afgjørelse, hvad der skulde foretages med det vanhelligede brændoffer-altars stene, at de skulde henlægges, «indtil en profet fremstod, som kunde give svar om dem» (1 Makk. 4, 44—46). Men falsificatoren skal jo i den grad være holdt for en profet, at han endog indsmugledes i kanon; men kanon var afsluttet paa Esras tid, i hvert fald før Makkabæerne. Ikke engang Sirak kunde optages.

Prof. Buhl har i «Om Sproget i Daniels Bog» sammenfattet indsigelserne mod Daniels ægthed i 3 satser (side 8) (1). Det er for os en uantagelig tanke, at Jøderne i den ptolomæiske og seleukidiske tid skulde havt en bog, hvor de forud kunde sige hvilke krige hver enkelt konge vilde føre, og hvilket udfald de vilde faa». Ja, ganske rigtigt, naar man overser, at hele denne tid var en profetløs tid uden nogen aabenbaring, og at pointet er den profetiske advarsel mod det politiske frafald, som drog det religiøse efter sig Buhl fortsætter: «Ikke at tale om det paafaldende i, at de ikke benyttede sig af denne viden ved at meddele vedkommende kon-

en stammegud, paa samme maade som Kamos var Moabiternes Gud, og at altsaa deres tro var en polyteisme with an opportunity of monotheism at the heart of it» med en aabning henimod monotheisme. Som grund herfor angiver han, at dette var: the only conception of the Divine nature of which at the time the Semitic mind was capable, den eneste opfattelse af guddommen, som semitisk aand paa den tid var istand til at fatte. Vi møder her den samme paastand theologisk, som forlængst nu er overvunden i missionen, at hedningerne først maa opnaa gjennem slægtled en vis kultur, før de kan annamme Evangeliet. Er det ikke mærkeligt, at selve den her fremtrædende evolutionslæres fader, Charles Darwin, paa sin reise rundt jorden ligeoverfor de dybest faldne af hedningerne, patagonierne, om hvem «han altid havde forudsagt, at missionen maatte mislykkes fuldstændigt», var nødt til fuldstændigt at bekjende sig beskjæmmet, da han fik se hvad missionærerne havde udrettet iblandt dem, hvilket bevirkede at han tegnede sig for et aarligt bidrag paa 25 £ for missionen.

Det er Gud selv, som efter en saadan kritisk paastand, trækker det korteste straa, som den, der ikke magter at gjøre sig kjendt for faldne ukultiverede menneskers hjerter, og derfor maa nøies med at blive a tribal deity.

ger den, naar de begyndte deres krige». Er det ikke mærkeligt, at efter Josephus forelagdes Daniels bog for Alexander, hvilket bevirkede, at han begunstigede Jøderne, en oplysning, som f. eks. Bertheau holder for troværdig? Er det ikke og forstaaeligt, at det, at Jøderne vidste, at Antiochus den store skulde seire og «fæste fod i det hellige land» maatte friste dem til at falde fra Ægypten (11, 14) og derved vinde bedre vilkaar af ham, uden at lade sig forhindre af, hvad følgen deraf efter profetien vilde blive for efterkommerne?

(2). «Hvorledes kan Daniel være ægte, naar Henochs bog, der er dannet nøiagtig paa samme maade, er uægte?» «Daniel kan ikke løsrives fra den omfattende samling af apokryfiske bøger, der er byggede præcis paa samme maade».

Maa ikke eftergjorte mønstre forudsætte et oprindelig ægte? Om Daniel kan det dog ikke med Buhl siges som om hine apokalyptiske bøger, at «de pludselig slaar over i vage skildringer af den nær forestaaende dom, naar de har givet en som fremtidsskildring formet nøiagtig skildring af begivenhederne. Ligesom de dobbelte profetier om verdensrigerne og tiden for Messias' komme er aldeles slaaende korrekte, saa er og de tvende om Antiochus umiskjendelig historisk indtrufne, og sandelig ikke «vage»».

Skal literære forfalskninger kunne være bevis for, at der ikke er noget, som er ægte, og som kunde eftergjøres, saa bliver den hele literære verden tilslut som kritikernes kilder og redaktører, kun et svindlerkompagni, men saa «hører man», som træffende er bleven sagt, «selv med til banden». Vi har 4 stykker, som er «lagt til Daniels bog» blandt apokryferne. Hvorfor blev Daniel selv ikke sat der? Jøderne viser dog, at de forstod at skjelne mellem kanonisk og apokryfisk. Men, siger Buhl (3), «Daniel staar netop ikke i profeternes kanon, men mellem hagiograferne». Ja, netop fordi han ikke havde profetisk livsgjerning som den samtidige Ezechiel, af hvem han to gange nævnes (14, 14, 20 og 28, 3); han var statsmand; han havde profetens gave, men ikke embede.

Det er dog betegnende, at dette er efter Buhl de tre uovervindelige vanskeligheder for Danielbogens ægthed[1]).

[1]) Paa samme tid er Buhl saa honet at indrømme, at «man umulig kan forlange af theologerne, at de ikke skulde kunne gjøre sig nogen mening om Daniels affattelsestid uden at have drevet indgaaende filologiske studier af samtlige aramæiske dialekter. Saa slemt farne er theologerne ikke».

Hermed er det vel og indrømmet, at det sproglige spørgsmaal *ad hoc* ikke kan anvendes som afgjørende bevis for Daniels ægthed.

Forøvrigt er den bekjendte asyriolog Hommel i Dansk kirketidende nylig traadt i skranken for den af prof. Buhl saa overlegent behandlede unge theolog D. Nielsen med den erklæring, at denne «først af alle har eftervist, at Daniel fremviser en hel række af ældre former end Esra».

Hvad stiler nu disse artikler paa? De vil bidrage til, at den tid snart maatte komme, da denne formidlende kritik maatte bevise sig som «den sansade» ved at erkjende, at dens arbeide er forfeilet og frugtesløst.

Det er nu netop 10 aar siden prof. Buhl i «Det israelitiske folks historie» fremtraadte med sit formidlingsforsøg, ganske vist i apologetisk interesse og i det haab at overvinde den negative kritik ved at gaa den mere end halvveis imøde. Det har vist sig, at hvad Wellhausen ellers aldrig vilde have opnaaet, det har dette halve standpunkt hjulpet ham til. Her, som overalt i kirkens historie, har ingen forvirret sandheden mere end kompromistheologien.

Som en udsigt til erkjendelse i denne retning skal jeg tilslut anføre prof. N. Söderbloms ytring i hans 3 artikler i «Svensk Dagblad». Paa samme tid som han meget flot stadfæster og lovpriser prof. Staves foredrag i Leckö, afgiver han dog tilslut følgende erklæring: «Ehuru denne kritik visseligen kunnet inregistrera många bestående vinster, får man dock vara glad om blot en bråkdel af dessa visa sig hålla streck inför en fortsat pröfning; det är troligt att et fortsatt arbete kommer att förflytta ei så litet af det kritisereda bibliskt historiska materialet tilbaka i riktning mot traditionens gamla uppfattning; man kan nok förutse, at bibelforskningen ännu måsta radikalt förandre sine resultater» (gjengivet efter Facklan, juni 1902).

Her er veien til et tilbagetog holdt aaben.

Jeg vover at udtale det haab, at netop prof. Stave kunde faa den store ære og gjøre kirken den usigelig store tjeneste med den samme aabenhed, hvormed han har ladet os faa et klart syn paa den halve stillings fuldstændige uholdbarhed — «radikalt at forandre bibelkritikens resultater» [1]).

[1]) Maatte det som biskop Martensen har sagt om Strausz faa sin anvendelse paa Wellhausen, det gamle testamentes Strausz: «Man kan rose Strausz for en vis sanddruhed, idet han konsekvent gjennemfører sin fornægtelse og vantro og intet vil have at skaffe med «de halve», der paa den ene side gjør vantroen de største indrømmelser, men paa den anden side vil beholde elementer af den historiske kristendom, fordi de selv og menigheden ikke kan undvære dem. For Strausz gjælder det alt eller intet, — helt ja eller nei i forhold til kristendommen. Han kan blive til opreisning for dem, der finder sig foranlediget til hos sig selv og andre at bekjæmpe al halvhed i troen. Han har foreholdt os et afgjørende enten eller».

NOGLE LEJLIGHEDSBEMÆRKNINGER OM KRISTENDOM OG NATIONALITET.

Det er ingenlunde min hensigt med følgende linjer at udtømme dette rige tema. Jeg vilde kun gerne en gang for norske læsere pege paa et forhold, som vi danske længe med smerte har maattet være vidne til og som nu ogsaa vore norske brødre har begyndt at erfare, men som nordmændene til deres lykke i al fald nu til dags kun kender af omtale, nemlig dette, at et folks nationalitet og sprog mishandles og forfølges af et andet overmægtigt folk.

Dog er det ikke blot dette, jeg vilde pege paa. Jeg tvivler ikke om, at ogsaa nordmændene ved besked hermed, og at de hjærtelig misbilliger det. Og jeg vilde gerne tro, at det gælder mange, hvad jeg ved, gælder nogle, at de føler sorgen og harmen over Finlands og Nordslesvigs underkuelse som deres egen sorg og harme. Saa derom skal jeg ikke tale yderligere.

Men der er een ting, som man i Norge muligvis ved mindre besked med, og det er den maade, hvorpaa den tyske *kristenhed* i det store og hele stiller sig til det, der foregaar i Nordslesvig. Og dette, at kirken i et kulturland som Tyskland paa dette punkt for en stor del nærer de mest barbariske anskuelser, det turde dog maaske interessere læserne af et tidsskrift, der har skrevet ordene kultur og kirke paa sin fane.

Den ydre anledning, der har bragt mig til at bede redaktionen af dette tidsskrift om at lade dette ænne komme frem, er følgende: I «Luthersk Kirketidende» no. 14 for iaar stod der en korrespondance fra en tysk præst. Han omtalte her begivenhederne i Vreznia i preussisk Polen, hvor skolebørnene, der søgte at modsætte sig indførelsen af tysk religionsundervisning, blev pryglede, og flere af forældrene, der i deres

harme demonstrerede, blev idømte strenge 2-3-aarige tugthusstraffe. Den tyske præst var heurykt over, at polakkerne nu skulde have deres religionsundervisning paa tysk. De havde, mente han, i det hele stillet sig saadan, at der «ikke var andet for» end at gøre den hele undervisning tysk. Med glæde bemærker han saa, at «de evangeliske polakker gjorde ingen vanskeligheder», men med uskrømtet sædelig harme tilføjer han: «De romerske fordrede nu frækt religionsundervisning paa polsk».

Saa vidt er det altsaa kommen, at en tysk luthersk præst kan betegne det som en *frækhed,* at en befolkning ønsker sine børn oplærte i religion paa modersmaalet! Det gjorde mig bitterlig ondt at se denne udtalelse i et norsk blad, uden at der fra redaktionens side var taget det svageste forbehold, ytret den ringeste forbauselse over udtalelser, der dog — forekom det mig — maatte oprøre enhver ærlig evangelisk kristen i hans sjæls inderste. Og dobbelt maatte, syntes mig, smerten og harmen blive ved at se, at det er en *evangelisk-luthersk* præst, der paa en saa raa maade bebrejder katholikerne, at *de* kæmper for modersmaalets ret! Det er saa bagvendt som vel muligt. Jeg kunde ikke tie dertil; jeg skrev i «Dansk Kirketidende» en artikel, hvori jeg gav mine følelser luft. Denne artikel var imidlertid vistnok ogsaa kun blevet luft for den ærede redaktion af «Luthersk Kirketidende», hvis ikke fru Laura Kieler havde taget sig af den og i al fald bevirket, at noget af den blev optrykt i nævnte blad med nogle bemærkninger af hende og til slut af redaktionen, som dog nu, om end kølig, tog afstand fra sin korrespondents udtalelser.

Men dertil føjede den saa følgende orakelsprog: «Men naar der fra Danmark for tiden lyder adskillige lovtaler over romerkirkens hævdelse af nationaliteten i modsætning til den «preussiske protestantisme» — —, da bør vi minde dänskerne om, at deres politisk-nationale mellemværende med tyskerne — «preusserne» næppe gør dem særlig klarsynte, hvor det, som i vor korrespondents artikel, gælder spørgsmaal vedkommende den i hans fædreland staaende strid imellem protestantisme og katholicisme, ej heller i spørgsmaal vedrørende Roms

storpolitik overfor det tyske rige som protestantisk stormagt eller de skiftende konstellationer, som deraf kan resultere».

Dette er unægtelig at gøre vind. Der har aldeles ikke været tale om Tysklands stilling som protestantisk stormagt eller om Roms storpolitik. Det kender vi saamænd i Danmark akkurat lige saa godt som «Luthersk Kirketidende». Det er kun trist, at den slags almindelige fraser skal dække over det nøgne faktum, at en tysk luthersk præst tillader sig at kalde romersk-katholske polakkers hævdelse af modersmaalets ret, i det mindste i religionsundervisningen, for frækhed. Hvad maa han egentlig tro om det norske publikum, at han vover at byde det sligt!

Det er sandt, at man i danske aviser kan finde lovtaler over romerkirkens hævdelse af nationaliteten. Men hvor i al verden kan det være andet? Den meromtalte «protestantiske stormagt» forfølger overalt en skaanselløs undertrykkelsespolitik overfor de befolkninger af fremmed nationalitet, som den har erobret, og den gør det med det fuldeste bifald fra den evangeliske kirke, som finder alle forholdsregler gode, naar de bare fremmer tyskheden. Men det romersk-katholske parti i rigsdagen saavel som i den preussiske landdag protesterer stadig paa det skarpeste mod den underkuelse af nationaliteten, den voldførelse af modersmaalet, som man her tillader sig. Det er netop den store smerte, som alle ikke-tyske protestanter maa føle, at det virkelig *er* saa. Det er den dybe beskæmmelse, som den tyske protestantisme tilføjer os alle, at den virkelig giver det skin af, at det er protestantismen, der trælbinder folkene, og romerkirken, der frigør dem, hvad vi jo godt ved, i virkeligheden dybest set ikke passer. Men hvor kan man forlange, at journalister, der ser paa de forhaandenværende *fakta*, kan andet end sympatisere med romerkirken, naar den i dette forhold staar som retfærdighedens og kulturens forsvarer. Det *gør* den jo virkelig i Tyskland. Ingen kan nægte det!

Sagen er den, at nationalitet og kristendom gaar saa temmelig i et for en meget stor del af den tyske protestantiske kristenhed. Fortyskningsbegeistringen er saa stor, at man her idelig træffer udtalelser, som gaar ud paa, at kristendommen egentlig for at komme til sin fulde ret bør fortyskes,

at man egentlig kun gør de andre lavere staaende folk en kærlighedstjeneste ved at byde dem kristendommen paa tysk maner, altsaa ogsaa paa tysk sprog, hvilken kærlighedsgerning man i nødsfald ogsaa maa prygle dem til at antage, ja — at selv Gud og Kristus bør fortyskes. Da fru Laura Kieler kom med et par citater fra bladet «Die christliche Welt», nemlig at Kristus maa «tale tysk, ville tysk, føle tysk, tænke tysk og tro tysk» og at «ud fra det tyske væsen vil vi skabe os den tyske Kristus og den tyske Gud», skyndte «Luthersk Kirketidende»s redaktion sig med at tage afstand fra dette blad som «Ritschelianernes blad». Men den udflugt hjælper ikke. Thi ganske vist kan man ogsaa her, som citaterne viser, finde haarreisende udtalelser i retning af afguderi med tyskheden. Men netop her i det, teologisk set, radikale blad kan man dog ogsaa finde en virkelig stræben efter at vise dog *nogen* retfærdighed mod de annekterede befolkninger, netop her kan man dog finde udtalt en protest mod barbariet i Vreznia. Men i de ortodokse organer er det meget værre. I det lutherske hovedorgan vil man kun finde had og foragt overfor alt ikke-tysk og lutter glæde over den «protestantiske» stats voldspolitik.

Jeg kunde anføre talrige eksempler paa den nationalitetsforgudelse og kejserdyrkelse, som har betaget store kredse af tyske protestanter [1]). Jeg vil hellere end gerne gøre det, hvis det skulde ønskes. Mit materiale er saa rigt. Men jeg tør ikke uopfordret lægge for megen beslag paa tidsskriftets plads. Jeg vilde blot gerne have lov til at gøre norske kristne opmærksomme paa en meget styg og frastødende side ved den moderne tyske protestantisme, særlig netop den ortodoks-sindede del af den. Det er en af grundene til, at vi danske som helhed ikke kan være med til de tysk-nordiske kirkemøder, man nu har begyndt at tromme sammen til. Jeg glædede mig over, at der kom saa faa nordmænd. Og jeg frydede mig over, at en udpræget norsk ejendommelig anskuelse og personlighed paa mødet i Lund blev den store anstødssten for tyskerne. Jeg haaber, at dette var mer end en tilfældighed. Men hvis jeg blot med disse linjer har opnaaet dette, at man læser de tyske, kirkelige korrespondancer med en meget vaagen kritik, saa vil jeg være meget taknemlig. Jeg tænker, man vil fornemme, at trods al fælles lutheranisme er der alligevel en dyb kløft mellem norsk og tysk tænkemaade.

J. P. Bang.

[1]) Jeg maa maaske her henvise til min bog: «Kristendom og Nationalitet», som vistnok er ganske ukendt i Norge; den er i al fald, saa vidt mig bekendt, ikke bleven anmeldt i noget norsk blad. Her vil man finde sagen sammenhængende belyst med særligt henblik paa behandlingen af de danske i Nordslesvig.

NYE BØGER.

Quo Vadis? Historisk roman fra keiser Neros tid af *Henryk Sienkiewicz*. Oversat af Marie Mathisen. Med historisk indledning af adjunkt T. Vetlesen, 2 planer og 2 karter, aquarel til omslaget af A. Bloch samt 54 helsides illustrationer af Adriano Minardi. Cammermeyers forlag. Verket udkommer i 10 hefter à 50 øre.

Det er et merkværdigt tidens tegn, at denne roman uden sammenligning er «nutidens mest læste skjønliterære verk». Den er udbredt i millioner af exemplarer hele verden over. Den er ganske vist talentfuldt skrevet, men noget førsterangs verk er den ikke. Det kjærlighedsforhold den fremstiller, er altfor modernt tegnet. De første kristne var vist ikke saa erotiske. Heltinden er heller ikke nogen levende personlighed. Hun mangler kjød og blod. — Skulde grunden til bogens enorme sukces virkelig være den, at den forherliger kristendommen? Isaafald er den et merkeligt tidens tegn. Hvorom alting er: den lykke den gjør, har vi kristne al grund til at glæde os over. Ligesaa at den udkommer hos os i et særdeles tiltalende udstyr og til en i forhold dertil meget billig pris.

Olika tungomål. Berättelse af Ebba Pauli. Stockholm. Wilh. Bille.

De «olika tungomål» bogen lærer os at kjende, er den gamle ortodoks-pietistiske religiøsitets og den moderne dannelses tungemaal. En mand med ædel karakter og modern tænkning egter en pige, som er grebet af den pietistiske vækkelse. Hun søger da at omvende ham, men det gaar ikke. Pietismens ubehjælpelighed ligeoverfor modern kultur skildres udmerket, uden i mindste maade at karrikeres. Livets trængs-

ler omvender tilsidst manden, men ikke til hans hustrus ortodokse pietisme, men til det man vel vil kalde modern kristendom. Paa den dør han salig. Bogen er dygtig skrevet og vil læses af alle med interesse.

Georg Brandes. En bog om ret og uret. Af *Alfr. Ipsen.* I. København. Barfod & co.

Faa mænd har grebet saa sterkt ind i nutidens aandsliv baade i Danmark og Norge som Georg Brandes Han havde tidlig gjort sit valg «mellem tankernes høie, men haabløse ro, og den haabende, vovende, fredløse tro»; han valgte den første. Men tankernes «høie ro» blev hos ham snart til glødende lidenskab, som ikke gav megen «ro». Brandes har aldrig været bare æstetiker og literær kritiker. Hans æstetiske kritik har altid været agitation — et stormløb mod alt som heder religion og hævdvunden moral. Der har derfor altid staat voldsom kamp om ham, kamp mellem dem som kæmped for alter og arne», og de revolutionære aander som med begeistring fylked sig under hans banner. Kampen er fremdeles gaaende, men betydelig afdæmpet. Saa afdæmpet, at man har kunnet opleve at se det brandeseske organ i Norge *uden forbehold* rost af — «Luth. Kirket.» Det er dog for tidlig saaledes at lade ulven og lammet græsse tilhobe. Derimod er det ikke for tidlig at skrive en upartisk fremstilling af Brandes's liv og virke. I dagens travlhed holder vi paa at glemme, hvorledes det egentlig hang sammen med «gjennembruddet» i ottiaarene. Det har dog sat saa dybe merker, at det bør kjendes. Dertil kommer, at dommen over en kamphane som Brandes, let bliver partisk og uretfærdig. Vi trænger at se ham upartisk bedømt. Har han end skadet mange ubefæstede sjæle og sluppet mange onde aander løs, saa har han dog ogsaa blæst bort adskillig bornerthed som det var godt at blive kvit. Ikke at tale om hans mange ypperlige skildringer af forfattere og aandsstrømninger. Ipsens fremstilling er mønstergyldig upartisk — «en bog om ret og uret». Den anbefales derfor alle, som vil kjende aandslivets bevægelser i vor tid. Kun første bind (202 sider) er udkommet. Der kommer to til.

Blandt Mexicos indianere. Af *Carl Lumholtz*. Aschehoug & co. Vil udkomme i 25 hefter paa 32 sider. Subskriptionspris 60 øre pr. hefte. Hele verket vil foreligge komplet til jul. Fremstillingen vil ledsages af 200 billeder, to farvetrykte plancher og et kart.

Forf. fortæller i denne bog livlig og anskuelig om sine reiser i de tidligere uudforskede bjergegne i Sierra Madre del Norte i Mexiko. Forf. tilbragte mellem 1890 og 98 fulde 5 aar blandt de indfødte i disse egne, dels i spidsen for expeditioner, dels — og væsentlig — alene. For bedre at lære de indfødte at kjende, sendte han nemlig lidt efter lidt sine ledsagere fra sig og blev tilslut alene tilbage. I begyndelsen blev der lagt allehaande hindringer i veien for hans undersøgelser; gjentagne gange var hans liv i fare, men lidt efter lidt lykkedes det ham at vinde de indfødtes venskab. Han fandt paa disse sine vandringer hele landsbyer, bygget i huler i steile klippesider, og levninger af husgeraad og andre sager, som havde tilhørt hulernes fordums beboere, og som belyser det forholdsvis høie kulturstandpunkt disse nu uddøde folk havde staat paa. Han traf ogsaa beboede huler og leved en lang tid mellem disse hulebeboere. Verket vil saaledes blive af ganske overordentlig interesse. Udstyret er meget smukt.

Studenterforeninger ved Kristiania universitet. Med bidrag af skolebestyrer Otto Andersen, cand. jur. J. Chr. Bisgaard, stud. theol. P. B. Dahl m. fl. ved stud. theol. *Kristian Nissen*. Særtryk af Nordisk universitetstidsskrift. Kristiania. Cammermeyer.

Meningen med dette skrift er «at give en redegjørelse for studenterlivet ved Kristiania universitet, saaledes som dette liv arter sig gjennem de mange studenterforeninger af enhver art». Bogen giver derfor en kort og grei fremstilling af disse foreningers historie og virksomhed.

Förhandlingarna vid studenternas folkbildningsmöte i Upsala och Stockholm 9—12 maj 1901. Stockholm. Social tidsskrift.

Inden den svenske studenterverden synes der at røre sig en livlig trang til arbeide for og blandt folket. I Upsala er der saaledes to studenterforeninger med dette maal: «Verdandi» og «Heimdal». I Stockholm er foreningen «Studenter och arbetare», hvis formaal er at bringe de to samfundsklasser i en saa inderlig berørelse med hinanden, at de kan lære hverandre fuldt ud at kjende og i fuld forstaaelse arbeide sammen til folkedannelsens fremme. Denne forening udgiver det udmerkede tidsskrift «Social tidsskrift», hvis opgave er at sprede oplysning om dagens sociale spørgsmaal og folkedannelsesarbeidet i norden. Tidsskriftet udkommer med 9 hefter om aaret til den billige pris af kr. 3,50. Ifjor i mai holdtes der i Upsala og Stockholm et skandinavisk akademisk møde til diskussion om folkedannelsens store sag. Dette mødes forhandlinger er nu udkommet og indeholder en række foredrag om universiteternes og studenternes arbeide for folkedannelsen, folkebibliotheker, folkehøiskoler, kunsten og folkeoplysningen etc. etc.

Det danske «Kirkeligt samfund af 1898» har paa Lehmann & Stages forlag udgivet et par meget læseværdige kirkehistoriske smaaskrifter: **Hugenotterne i Frankrig**. Af *Vilh. Malling* (147 sider) og **Julian den frafaldne**. Af *Benedict Nordentoft* (77 sider).

Mormonismen. Dens historie, lærdomme og nuværende stilling. Af *O. L. Kirkeberg*, luthersk prest i Urne, Wisconsin. Kjøbenhavn. Lehmann & Stage.

Forf. har i mange aar været prest i Amerika og kjender mormonismen ud og ind. Hans bog er anbefalet af den bekjendte kirkehistoriker biskop Nielsen. «Den giver», siger han, «et godt bidrag til belysning af en af det 19de aarhundredes sørgeligste religiøse forvildelser».

Vi har nylig faat to huspostiller paa landsmaal, nemlig: **Norsk huspostil**. Sundagstankar aat alla sundagar og festdagar i kyrkjeaaret. Samla av Halfdan Møller, prest paa Sagene. Andre upplaget. Oslo. Olav Norli. De fleste af disse prækener er over den anden nye tekstrække og har staat i «17de mai».

Huspostil til dei gamle teksterne. Samla av Halfdan Møller. Kristiania.

Begge samlinger har prækener af forskjellige nulevende norske teologer, og er dels forfattet dels oversat paa landsmaal. De kan begge trygt anbefales.

Af *Gustava Kiellands* prægtige «**Erindringer fra mit liv**» er andet oplag udkommet (Steen). Den anbefaler sig selv.

Thv. Klaveness.

Hans E. Kinck: **Vaarnætter**. En bog paa 276 sider, indeholdende mindre fortællinger og skizzer. Der er ting her, som er godt fortalte; der er ting, som er meget dunkle, saa der er hovedbrud forbundet med at faa rede paa: «Hvad er det nu egentlig, han her vil have sagt?» og der findes ting som virker frastødende saavel ved emnevalget som ved emnets — maaske baade i god forstand og slet forstand — moderne behandling.

Først et exempel paa det sidste: Det kan gjerne være, at fortællingen om Ragna Reen og hendes arkitekt røber baade iagttagelsesevne og kunst i tegningen; men disse bodega-scener, hvor hun efter et meget kort bekjendtskab lader sig traktere af ham med vin, saa begge blir «let berusede» — «der gaar vinbølger gjennem deres blod —», medens de prater om kjærlighed og matroser, som har landlov —, hvor hun sætter sig paa hans fang og lader sig kysse — «kysse længe» — i den halvmørke bodega-baas, — de er ikke bare af det gode. Siden gaar de op i Slotsparken — han «gjemmer sin haand høit oppe i hendes armkrik» og spør, «hvordan hun bor», — om hendes værelse er roligt, ikke generes af nabo-pensionærer; for «iaften vil vi leve»; hun viser sig ikke imødekommende helt efter ønske; hun fortæller ham, at hans øine minder hende om en hingst, hun engang har seet oppe i Numedal, og han gaar fra hende og slaar følge med et meget tvivlsomt — for ikke at sige utvivlsomt — fruentimmer, som just glider forbi dem og stikker ind i Parken —; han stikker ind i Parken efter den forbiglidende og regner vel paa der at finde mere imødekommenhed. Dette som en smagebid af fortællingens indhold.

Saasandt der endnu er forældre, som har nogen indflydelse paa eller opsigt med, hvad deres ungdom læser, — saasandt der er unge mennesker — eller ialfald da unge piger, — som helst vil undgaa unødig at smitte sin fantasi med pirrende og vellystige billeder, saa kan de ønske paa forhaand at underrettes om, at saadanne fortællinger findes i de bøger, som kan falde dem ihænde, — de er, desværre, ikke saa lette at undgaa i moderne skjønliteratur.

Samlingens hovedfortælling, «Vaarnætter i Norge», bestaar af to stykker, det ene om den unge — næsten bare halvvoksne — vaardrukne bondegut Per Østvaags vanvittige, helt uforklarlige selvmord, det andet om bondestudenten Onun Kjile, han som gaar og graver efter «de hedenske residua» i folkelivet, «germanernes tabte urreligion», der skulde vækkes til nyt liv; ja det er høist besynderlige ting, man der faar høre, om end ved sin gaadefuldhed virkelig fængslende tillige, fængslende som et fixerbillede: «Hvor er røveren?» Her kommer man uvilkaarlig til at spørge: «Hvad er meningen?» — noget i lighed med skomagergutten, som med henpegen paa sit magre smørrebrød sa' til mesteren: «Hvor er smørret?» og man fristes til, for at berge sig mod at blive holdt for nar, at gjøre som den gut i fortællingen, der overfor Onun Kjile skar en knap af sin bukse og rakte ham den med de ord: «Bare en liten firholing for umaken!» — hvilket i noten nedenunder forklares saalunde: Firholing er en knap med fire hul, der leveres skrønemagere som tegn paa, at man ikke har ladet sig binde noget paa ærmet.

Godt fortalt og meget morsom er den lille fortælling «Forargelsen i Menigheden». Emnet er en saadan god gammel kaptein-historie, men jo ganske anderledes psychologisk motiveret og kunstnerisk-literært udstyret end det vildtvoksende naturprodukt, som maaske er fortællingens oprindelige grundlag. Stykket maa selvfølgelig læses paa sognsk med rullende r'er.

Trods alt det, som her er sagt om denne Kincks sidste bog: — hvis han vilde lade sine kjønsliv-beskjæftigede vaarstudier udkomme i særskilte bøger for sig — gjerne med en slags særskilt etikette, saa alle vidste, hvad der var paa den flasken, og saaat de, der helst vilde holde sig unna saadant,

kunde slippe at plumpe uforvarendes op i det —, og hvis han iøvrigt ikke vilde trække altfor store veksler paa læsernes nøddeknækker- og gaadegjætter-taalmodighed, saa efterlader hans produktion alligevel tilslut det indtryk, at han sidder inde med evner til at se og fortælle vakre og gode og lærerige ting. *f. h.*

Da **Forældre og børn,** *en bog om hjemmets opgave af forældre og barnevenner* (Aschehoug & co.s forlag, 10 hefter à 75 øre) i allernærmeste fremtid naar sin afslutning, bør det endnu engang faa sin korte omtale paa grund af den fortræffelige maade, hvorpaa verket har løst sin betydningsfulde opgave.

Det er vistnok saa, at intetsomhelst menneske kan læse sig til opdragelsens store hemmelighed. Men har noget skrift kunnet give samvittighedsfulde opdragere impulser, saa er det her, hvor en hel række af forældre og barnevenner i overordentlig instruktive greie artikler giver sine raad og erfaringer tilbedste.

Vore danske frænder har samtidig udgivet et lignende og fortræffeligt skrift, *Vort Hjem,* der dog paa grund af sit vidtløftige, storartede anlæg ikke kan bli saaledes tilgjængelig for hvert eneste hjem, hver eneste opdrager, som den her nævnte bog, hvis styrke netop er en sum af dyb og omfattende, prøvet viden i den kortest mulige, mest koncentrerede form.

Anmelderen vil tro, at ingen alvorlige opdragere eller forældre kan være saa letsindige, at de ikke skaffer sig denne gode raadgiver og lærer. Man kan være overbevist om, at skulde end en hel del artikler gaa en forbi, saa vil der altid findes andre -- om ikke mere end nogen linier hist og her —, der pludselig vil kaste lys over mangen en før uforstaaelig gaade hos barnet eller give en vink og tilskyndelse til uvurderlig nytte. *B.*

«**Farbror Frans**». En stilfærdig historie af fru *Jenny Blicher-Clausen.*

Fru Blicher-Clausen er en meget yndet forfatterinde. Hendes fortælling «Inga Heine» og hendes digtning «Violen»

er udkomne i det ene oplag efter det andet, den sidste paa forbausende kort tid Medens «Viölen» forekommer mig at være en virkelig smuk og ejendommelig digtning, har jeg undret mig over den lykke, «Inga Heine» har gjort, og jeg finder dens moral meget tvivlsom. Af den sidste fortælling, «Farbror Frans», maatte trykningen af andet oplag begynde otte dage efter at det første udkom Saaledes gaar det, naar en forfatter først har vundet et navn. Vil fortællingen nu ogsaa tilfredsstille forventningerne? Jeg tror det neppe. I ethvert tilfælde kan den ikke kaldes noget betydeligt arbeide.

Forf. kalder sin bog «en stilfærdig historie». Det er den ikke i den forstand, at der er sparet paa stærke skildringer af følelser og lidenskaber. Der er udtryk, der gaar til den yderste grænse af det, man kan tage imod med et alvorligt ansigt, som naar der f. ex. staar: «Hun følte det som glødende tænger, der flængede i hendes eget bryst».

Det er ikke noget ejendommeligt emne, fru B-C. har valgt; det er tvertimod overordentlig almindeligt. Det er historien om den unge pige og den meget ældre, men dog endnu unge mand, der har været hendes faderlige ven, beskytter eller delvis opdrager, men elsker hende som den kvinde, han ønsker til hustru. uden at hun aner det, og uden at han *vil* lade hende ane det. Særligt for fru B-C.s fortælling er det, at helten er den unge piges farbror; saa meget naturligere er det, at hun ikke aner hans følelsers karakter.

Emnet er særlig hyppig behandlet i engelske romaner — med forskjellige variationer. Udpræget beslægtet med «Farbror Frans» er handlingen i «The head of the family», af Miss Mulloch, en i sin tid meget yndet roman. Der er en overmaade stor lighed meller Farbror Frans og Græme i den engelske bog. Der lides de samme tantaluskvaler, der er den samme sjælsstyrke til at skjule lidelserne, den samme utrættede og ubegrænsede offervillighed Det er den ideale type af manden, som kvinden saa gærne skildrer, saa gærne tænker sig og drømmer om og — saa saare sjelden finder i det virkelige liv. Som i den engelske bog ægter den unge pige en mand, der er hende uværdig, og bliver ulykkelig. Som i den bliver hun (tilsidst) den trofaste mands lykkelige hustru, men forf. har kastet sorgens morke skygge over sin fortæl-

ling, idet hun lader brudgommen dø dagen efter brylluppet af et hjærteslag, fremkaldt af glæde. Det bemærkes, at der ogsaa ellers er en del forskel i de ydre forhold, ligesom fru B—C.'s unge kvinde langt tidligere vaagner til bevidsthed om sin kærlighed til farbroderen.

Det almindelige emne er behandlet i en ejendommelig form. Der *er* baade følelse og poesi i fru B—C.'s fremstilling, men det kan ikke nægtes, at den tidt bliver til opskruet svulst eller sødladen sentimentalitet. En del af fortællingen er meget monoton, ligefrem overlæsset med skildringer af følelsernes styrke og dybde. Man vilde interessere sig mere for Frans's og Kajas kærlighed, hvis man ikke saa uendelig tidt hørte dem fortælle hinanden, hvor grænseløs denne kærlighed er. Da det er meningen at skildre, ikke blot et ideal af opofrelse, men ogsaa en ægte mandig karakter, maa man ofte finde Frans altfor sentimental. Det forekommer mig saaledes lidet tiltalende, og det er ganske sikkert ikke naturligt, at den *39-aarige* mand gentagne gange lidenskabelig kysser Kajas portræt. En dyb og inderlig kærlighed trænger ikke til saadanne effektmidler. Sligt kunde en yngling gøre i de dage, Goethe skrev sin «Werther», men sligt gør ikke en moden, alvorlig mand ved det 20de aarhundredes begyndelse.

I Kaja er der skildret en meget exalteret, ung kvinde. Man synes undertiden, at exaltationen gaar over alle grænser. Forf. konstruerer sjælelige konflikter, som i ethvert tilfælde kun kan fremkomme hos undtagelsesmennesker. Men Kaja har en sindssyg moder, og der er antydet, at der er spirer i den retning hos datteren; dette kan jo forsvare de forunderlige fænomener. I ægtemanden, den unge, smukke skuespiller, tegnes billedet af en bundegoistisk, principløs og æreløs pjalt. Han er bedst fremstillet fra begyndelsen; senere er der væsentlige mangler i skildringen af ham. Det er saaledes sikkert psychologisk urigtigt, at forf. lader ham beklage sig til selve hustruen over, at den mand, hvis datter han har forført, fordrer, at han skal gifte sig med denne. Sligt gør en mand ikke, hvor pjaltet og ussel han end er.

Th. Mau.

Nyhed i orgelbygningskunsten. Af stor betydning for orgelmusiken i vore kirker og kapeller vil sikkert den opfindelse vise sig at være, som fornylig er gjort ved en kombination af tunge- og pibeorgler («Gregorians»). Istedetfor at anvende sugevind, som almindeligst i harmonier, bruges i disse kombinationsorgler blæsevind som i pibeorglerne. Tonerne dannes ved store, kraftige tunger og blæses ud gjennem forkortede piber, der er anbragt lige over cellerne, hvortil kom-

mer, at subbasen er forsynet med en resonantskasse. Herved opnaaes flere fordele.

For det første faar man en tone, der i fyldighed og styrke nærmer sig pibeorglets. For det andet holder Gregorian-instrumenterne langt bedre stemning, da der til tonerne udelukkende benyttes metal og ikke som i pibeorglerne baade træ og metal, hvorpaa temperaturforandringer selvfølgelig virker forskjelligt. Endelig vil — hvad der ikke er mindst vigtigt — prisen falde langt billigere end for pibeorglerne.

Eneforhandlingen for Norge er overtaget af Cappelens pianolager, hvor interesserede har anledning til at se det nye orgel.

Salmar av dr. *E. Blix.* Den største heider me kann syna den avlidne salmeskalden er aa lata salmarne hans tona i lyd og i lag, i skule og kyrkja. Enno er dei ein løynd skatt for ein stor lut av det norske folk, av di dei ikkje hev fenge rom i alle kyrkjesalmebøker. Men det skulde vera ein kjær skyldnad for alle som hev kjent hjartevarmen og den sterke trudomsglod i dei folkelege, poesifyllte salmarne aa hjelpa til at dei kann verta *kjende* i kvar heim.

Me hev difyr gjort eit utval av «Nokre salmar» og av «Salmar og songar» og prenta 39 gamle og nye salmar i eit hefte paa 32 s. med bilæte av dr. E. Blix og tvo salmetonar han sjølv hev skrive. Ein vil her m. a. finna fedralandssalmen, salmen til 17. mai, Olavsdagen, og reformationssalmen.

Dette hefte skulde vera svært høvelegt aat skuleborni, og ein kann bruka det til husandakt og i gudelege samlingar. Me vonar at ungdomslagi, lærarane og elles alla som elskar norsk salmesong, vil spreida heftet i bygd og by.

Det kostar 5 øyrar stykket, 40 stk. fritt tilsende for 2 kr., og er aa faa hjaa Norsk salmeboksamlag og i Norsk maalkontor, Kristiania.

I styret for Norigs ungdomslag

Klaus Sletten,
formann.

Multen.

Midt paa øde fjeld under sparte tinder
staar den straalende glad og rød og skinner,
svinger livets flag der hvor livet svinder.

Se, hvor bræen op gjennem skodden viger,
stirrer isnende ned ifra dødens riger,
truer barsk hvert spirende liv, som stiger!

Deilige multebær fra de lave tuer
op mod død og kulde saa freidig skuer,
ler i farvepragt imod alt, som truer.

Sund og sterk som en klingende barnelatter,
Norges friske fjeldes fagreste datter!
Jeg blev ung igjen da jeg saa dig atter.

Norges ungdom, tag til dit arbeidsmærke
denne viddernes drue, den rene, sterke!
Sydfrugt duger ikke at drive verket!

Slaa din rod som den i fædrenegrunden!
Haard og kold, den har dog varme i bunden;
Frugt saa frisk og sød af dens muld er runden.

Lær af den, at nøisomhed fjeldet klæder:
haardfør sundhed og sterke og rene glæder
gror i fattig jord for et folk, som b e d e r.

Spiterstulen i Jotunheimen, 13de august 1901.

J. J.

DEN MODERNE BIBELFORSKNING.

Sogneprest Storjohanns angreb her i tidsskriftet paa prof. Stave foranlediger mig til nogen bemerkninger om den moderne bibelforskning i almindelighed.

Det er ikke let for en kristen at være teologisk videnskabsmand i vor tid. Han klemmes mellem to skjolde: paa den ene side hans egen videnskabelige samvittighed, paa den anden side den vakte fromhed inden den kirke han tilhører og gjerne vil tjene.

Ethvert laug har sin egen samvittighed. Haandverkeren, kjøbmanden, juristen etc. har hver for sig sin særlig udviklede erkjendelse af hvad der er pligt for en ret haandverker, kjøbmand etc. Yrket selv udvikler en slig erkjendelse og gjør den skarp og levende. Saaledes ogsaa med videnskabsmanden. Han har som saadan den særlig udviklede erkjendelse af hvad der paaligger ham som videnskabsmand. Det som en ret videnskabsmand saaledes erkjender som sin særlige pligt, det er, med alle midler som staar til hans raadighed og uafhængig af alle mulige hensyn, at søge at finde ud hvad der er eller har været *virkeligt,* og ærlig fortælle hvad han finder.

Dette har naturligvis været videnskabsmandens pligt til alle tider. Men vor tids videnskab har erkjendt denne pligt skarpere end nogen foregaaende. Ingen kan være videnskabsmand i vor tid uden at føle sig stemplet i sin samvittighed som fusker, hvis han af et eller andet hensyn lader sig forlede til at omgaa denne sin pligt.

Blandt de forskjellige gjenstande som frembyder sig for den videnskabelige forskning, er ogsaa bibelen [1]). Den foreligger som en samling hebraiske og græske skrifter fra oldtiden. Hvad er her videnskabsmandens pligt? Præcis den

[1]) Den saakaldte bibelkritik er intet andet end nutidens videnskabelige metode anvendt i bibelstudiet.

samme som overalt ellers: søge at finde ud det som er *virkeligt*. Der er en mængde spørgsmaal som her kommer frem og kræver store og vanskelige undersøgelser, som videnskaben aldrig bliver færdig med. Saaledes det spørgsmaal: hvad er bibelens *virkelige* tekst? Hvad har de *virkelig* skrevet, de som skrev de bibelske bøger? Der foreligger jo en uhyre mængde forskjellige læsemaader. Og videnskaben bliver aldrig færdig med at undersøge, hvilke der er de rigtige. Ligesaa spørgsmaalet: hvordan maa teksten *virkelig* forstaas? hvordan skal den rettest oversættes? Videnskaben bliver aldrig færdig med at undersøge den sag.

Blandt de mange spørgsmaal er da ogsaa dette: hvem har *virkelig* skrevet bibelen — hver enkelt bog, hvert enkelt kapitel, hvert enkelt vers? Eller: *naar* er bogen, kapitlet, verset skrevet?

Det er ogsaa noget som maa undersøges. Videnskaben gjør saa med al gammel literatur. Den *maa* gjøre det, skal den komme efter hvad der *virkelig* har gaat for sig i fortiden.

I alle slige spørgsmaal som disse om tekst, oversættelse, affattelsestid og forfatter, deler bibelen kaar med alle andre oldtidsskrifter. Gud som styrer alt, har selv ladet slige kaar blive den til del. Og dermed har han givet videnskaben den opgave at undersøge den, aldeles som den undersøger alle andre skrifter. Havde Gud ikke villet det, da havde han vel paa en eller anden maade skilt bibelen saaledes ud fra al anden literatur i verden, at videnskaben ikke havde kunnet faa tag i den. Men det har han ikke gjort.

Naar nu den kristne videnskabsmand tager fat i slige undersøgelser af bibelen, da kommer fromheden snart og raaber: stop!

Der har nemlig i kirken udviklet sig en lære om bibelen. Og denne lære er kanske mere end nogen anden lære gaat de kristne i blodet. Den er blevet i den grad fundamental for hele deres tro og gudsfrygt, at de ikke kan føle denne lære vakle uden at deres hele kristendom vakler. Gud vilde ikke være sanddru, heder det, hvis han ikke havde givet os en fuldt troværdig beretning om sin aabenbarelse til menneskenes frelse. Men en fuldt troværdig beretning herom kan

bibelen ikke være, med mindre den er ufeilbar i *alle* historiske enkeltheder. Men skal bibelen være ufeilbar i *alle* historiske enkeltheder, da maa hvert eneste skrift i den være «egte», det vil sige: skrevet af den mand eller paa den tid, som enten skriftet selv eller den gamle synagogale og kirkelige tradition angiver. Mosebøgerne *maa* være forfattet af Moses, de salmer som tillægges David maa være forfattet af David, Daniels bog af Daniel, andet Peters brev af Peter etc. Dette bliver paa den maade et led i selve den kristne tro, ligesaa fundamentalt som Kristi opstandelse og Guds existens. Det kan ikke rokkes uden at selve kristendommen rokkes Følgelig kan man ikke tillade nogen fri undersøgelse. Her er ingen ting at undersøge, mener man, ti sagen er afgjort. For den kristne menighed — altsaa ogsaa for den kristne teologi — er den afgjort, og denne afgjørelse kan og maa ikke drages i tvil. At drage den i tvil er at gjøre «indrømmelser til vantroen»; det er «rationalisme». Den kristne teologi har at holde urokkelig fast ved de hellige skrifters «egthed». Den har at gaa ud fra denne «egthed» som noget der paa forhaand staar fast. Dens eneste opgave er at finde frem bevisgrunde for den. Dermed skal den møde «den vantro videnskab», naar den forsøger at gjøre «egtheden» tvilsom.

Det er umuligt for nogen virkelig videnskabsmand at gaa med paa dette. Spørgsmaalet om naar og af hvem et skrift er forfattet, er et rent videnskabeligt spørgsmaal. I et saadant rent videnskabeligt spørgsmaal at lade sig paa forhaand forpligte til et bestemt resultat, forpligte til at stille sine undersøgelser i dette resultats tjeneste, forpligte til at lukke øine og ører igjen for alt som kan fremføres mod dette resultat, forpligte til kun at aabne øine og ører for at finde frem bevismidler for det, nei — man faar ikke en *virkelig* videnskabsmand til det. Han kan det ikke uden at stemples af sin egen samvittighed som fusker. Man faar ikke andre til det end quasi-videnskabsmænd, som kan besidde megen læsning og megen kløgt, men er uden enhver forstaaelse af videnskabens hellige kald og derfor ogsaa uden videnskabelig aand. Nutidens videnskab er i det hele og store taget sandhedskjærlig, og den opdrager sine dyrkere til det samme.

Den quasi-videnskab man ud fra dette synspunkt

alene kan skabe, mangler enhver videnskabelig betydning. En videnskabelig forskning, som tydelig bærer til skue at den har sine resultater givet paa forhaand, falder død til jorden. Den almene videnskab gaar den forbi uden at ændse den.

Men, spørger man, er da ikke spørgsmaalet om de bibelske skrifters forfatterskab forlængst afgjort? Nei, det er ikke det. Ikke det mere end spørgsmaalene om de bibelske skrifters rette tekst eller deres rette oversættelse. Ogsaa disse to spørgsmaal har man i sin tid forsøgt at faa endelig afgjort. Man holdt i lang tid fast paa, at den masoretiske tekst var det gamle testamentes og den saakaldte *textus receptus* det nye testamentes absolut sande og rette tekst. Forandringer og rettelser i den tekst vilde man ikke høre om. Paa samme maade har pavekirken fastslaat: *Vulgata* er den absolut fuldkomne bibeloversættelse. Dette er der nu ikke længer tale om. Al teologi er forlængst paa det rene med, at spørgsmaalene baade om tekst og om oversættelse er spørgsmaal, som hverken er eller nogensinde bliver endelig løst. Hver ny slegt af teologiske videnskabsmænd maa arbeide paa deres fortsatte løsning. Det vil sige: de maa arbeide paa at skaffe os en stadig bedre og renere tekst og en stadig fuldkomnere oversættelse. Den absolutte fuldkommenhed naar man aldrig.

Ligedan forholder det sig med forfatterskabet.

Hvordan er nemlig bibelen blevet samlet? Den er ikke faldt ned fra skyerne fix og færdig. De bibelske skrifter er engang blevet valgt ud af en større forhaandenværende literatur[1]). Hvem har valgt dem? Hvordan er valget sket? Vi ved det ikke. Men det siger sig selv: en kritik er der øvet. Den forhaandenværende literatur er blevet veiet og prøvet, og resultatet af denne prøvelse har været, at de skrifter vi nu har i bibelen har vundet anerkjendelse fremfor alle andre.

Vi ser spor efter denne kritik, og vi ser af disse spor, at den trufne afgjørelse slet ikke i alle tilfælde har været enstemmig og uanfægtet.

Det oprindelige (d. e. hebraiske) gamle testamente indeholder en merkelighed. Bøgerne er der ikke ordnet som i vore bibler. De deles i tre dele. Første del er de fem Mose-

[1]) se Luk. 1, 1 ff.

bøger; den kaldes «Loven». Anden del kaldes «Profeterne». Den indeholder, foruden næsten alle de bøger vi kalder profetiske, ogsaa de fleste historiske. Tredje del kaldes «Skrifterne». Der har vi først alle de poetiske bøger; men dernæst har vi følgende bøger: Ester, Daniel, Esras, Nehemias og Krønikerne.

Hvorfor denne besynderlige orden? Hvorfor er Krønikerne, Esras etc. skilt fra de andre historiske bøger, og hvorfor er Daniel skilt fra de andre profeter? Hvorfor er disse skrifter sat for sig selv sidst i den hele bibel?

Teologerne har givet forskjellige svar paa dette spørgsmaal; men saavidt jeg forstaar, er der kun ett svar som der er mening i: i den gamle synagoge, som samled det gamle testamente, var der tvil om disse bøger. Derfor blev de sat sidst.

Dette, som kun er en formodning med hensyn til det gamle testamente, har vi fuld vished for med hensyn til det nye I oldkirken skilte man nemlig bestemt og tydelig mellem de skrifter i det nye testamente som alle var enige om, og de skrifter som der var tvil om. Der var nemlig tvil om Jakobs brev, 2 Petr., 2 og 3 Johannes og Judas brev, tildels ogsaa om Hebræerne og Aabenbaringen. Derfor blev disse skrifter ikke vurderet lige med de skrifter som der ikke var tvil om. De blev agtet ringere. — Altsaa: vi sporer «bibelkritik» ved selve den bibelske kanons tilblivelse.

Katolicismen bragte naturligvis her som paa alle andre punkter al kritik til at forstumme. For katolicismen gjælder det at faa gjort alt nagelfast.

Men med Luther vaagned kritikken paany. Trods sin ærbødighed og kjærlighed til bibelen øved Luther ligeoverfor de enkelte bibelske bøger en meget fri kritik. I sine fortaler kriticerer han dem, og han fælder meget nedsættende domme over flere af dem f. eks. Krønikerne, Ester, Jakobs brev etc. Inden den senere lutherske ortodoksi forstummed naturligvis al slig kritik. For den som for katolicismen gjaldt det at faa gjort alt nagelfast.

Kirken har saaledes, delvis ialfald, følt, at den ikke kan lægge sig til at sove paa den afgjørelse, synagogen og den ældste menighed traf, dengang kanon blev samlet. Den

maa stadig paany se denne afgjørelse efter i sømmene. Ligesom den stadig paany maa undersøge teksten og oversættelserne, maa den ogsaa stadig paany undersøge, hvordan det staar til med de skrifters affattelse, som den har taget i arv. Det er en opgave for den teologiske videnskab, som den allermindst i vor tid kan vise fra sig. Den almindelige videnskabelige udvikling har i vor tid rustet teologien med en videnskabelig metode og videnskabelige hjælpemidler som fortidens teologi ikke kjendte. Den vilde være en lad tjener om den ikke her brugte sit pund.

Hvad vilde nemlig følgen blive, om den kristne teologi, istedetfor stadig paany at undersøge de bibelske skrifters affattelse, uden videre gik ud fra deres saakaldte «egthed» og indskrænked sig til at opsøge beviser for den? Bibelen vilde ikke dermed slippe for undersøgelse. Den almene videnskab vilde undersøge den ligefuldt. Men naar ikke den kristne teologi deltog i undersøgelsen, da vilde denne gaa for sig, uden at de var med som dog vel maa antages at eie den religiøse og særlig den kristelige sands, som alene kan vurdere bibelen ret. Dette vilde nok sætte sine merker paa undersøgelsen. Den vilde ske efter ensidig ydre synspunkter og føre frem ensidig nedrivende resultater. Vi vilde altsaa faa ligeoverfor hverandre: paa den ene side en teologi som viste enhver undersøgelse fra sig og ensidig trodsed paa sine paastande om de bibelske skrifters «egthed»; paa den anden side en videnskabelighed, som frit og djervt drev sine undersøgelser i en for bibelen fremmed og kanske fiendtlig aand. Man behøver ikke at være i tvil om, hvilken af disse parter der vilde vinde almenhedens tillid. Den frie forskning kan være saa ensidig den være vil, almenheden tror mere paa den end paa en teologi som paa forhaand viser enhver undersøgelse fra sig. Den sidste byder ingen garanti, som almenheden respekterer. Man mistænker den uvilkaarlig for lysskyhed og tvil om sin egen tro; den tør jo ikke lade den blive undersøgt.

Videnskaben og med den almenheden vilde drives vantroen i hænderne.

Men nu menigheden, de kristne? Ja, de vilde kanske fra først af prise en slig bundet teologi, fordi den stod fast paa «den gamle gode troes grund». Men lad bare modsæt-

ningen mellem den og den frie videnskabelighed tilspidse sig og virke en stund, da skal man nok faa se, at troen undergraves ogsaa inden de kristne kredse. Den frie forsknings nedrivende resultater vil lidt efter lidt sive ind ogsaa der, ialfald som et ængsteligt spørgsmaal: er det nu saa vist, at det er slig som vi tror? Teologien vil ikke kunne standse denne tvil. Man ved at den paa forhaand er bundet til at forsvare det givne; den byder derfor ingen garanti. Man tviler trods alle dens paastande. Men tvil om de bibelske skrifters «egthed» bliver her tvil om kristendommen selv. Man har jo gjort troen derpaa til et med selve kristentroen. Menigheden drives ogsaa vantroen i hænderne.

Derfor maa menigheden selv gjennem sin teologiske videnskab deltage i den *frie* videnskabelige undersøgelse af bibelen. Med andre ord: *den maa give sine teologiske videnskabsmænd lov til at forske frit og til at lægge resultaterne af sin forskning aabent frem.* Den maa nøie sig med, at de deler dens tro i dens grundtræk. Deres videnskabelige undersøgelser maa den give fuld frihed. Kun da kan den religiøse og kristelige aand komme til at øve den indflydelse paa undersøgelsen af bibelen, som den bør øve, samtidig med at vi faar den videnskabelige garanti, som baade almenheden og menigheden trænger.

Ja, siger man, men *Jesus* har jo dog afgjort spørgsmaalet om skrifternes «egthed». Han har bekjendt sig til den, og hans autoritet maa her være afgjørende. Hertil maa svares: Jesus har aldrig gjort krav paa at være autoritet i videnskabelige spørgsmaal. Han har selv med rene ord erklæret, at han ikke var alvidende; se Mark. 13, 32. Men var han ikke alvidende, da var hans viden de menneskelige vilkaar underlagt i alle spørgsmaal som sorterer under den menneskelige videnskabs afgjørelse. Det vil sige: hans viden var i disse spørgsmaal begrændset af den tids og det folks horisont, hvori han leved. Jesus har derfor, som vi tydelig kan se, delt sin tids feilagtige astronomiske opfatning; se Matt. 24, 29: «stjernerne skal *falde ned fra himmelen*». Nu er spørgsmaalet om de gammeltestamentlige skrifters opfattelse et videnskabeligt spørgsmaal. Kun videnskab kan afgjøre et gammelt skrifts affattelsestid og forfatter. Det lader sig ikke afgjøre paa anden maade. Følgelig har Jesu viden

ogsaa her været begrændset, saa han kunde dele sin tids og sit folks opfatning, selv om den var feilagtig.

Men, spørger man, er da ikke spørgsmaalet om disse skrifters affattelse tillige et religiøst spørgsmaal? De bruges dog af Jesus som religiøse autoriteter.

Hertil maa svares: den religiøse betydning Jesus giver dem, berøres ikke af spørgsmaalet om deres forfatterskab. Jesus citerer dem i sin kamp med djævelen, i sine taler, og i sin kamp med jøderne. Intet af det han saaledes citerer, staar og falder med vedkommende skrifts «egthed». Det faar ikke sin *sandhed* derfra. Ordet «mennesket lever ikke af brød alene, men etc.» er lige sandt, enten 5te Moseb. er forfattet af Moses eller ikke. Jesus er lige godt Davids søn og Davids herre, enten salme 110 er forfattet af David eller ikke etc.

Jesus kjender sig heller ikke bundet af det gamle testamentes bogstav. Han korrigerer det; se Matt. 19, 7 f., Luk. 9, 54—60. Og han gaar i sin forkyndelse uendelig langt ud over dets snævre skranker.

Og endelig: da han skal forlade sine disiple og de er modløse og forsagte ved at blive alene, da henviser han dem ikke til bibelen — hverken til det gamle testamente som de havde, eller til det nye som skulde komme. Han trøster dem ikke med, at om han gik bort, saa havde de bibelen til lys og ledestjerne. Nei, han lover dem *aanden*. Aanden «skal veilede eder til al sandheden»; aanden «skal lære eder alt».

Nu siger man: ja, men aanden kan ikke være uden ordet. Og det er naturligvis sandt. Men aanden er ikke det samme som ordet. Man har gjort aanden identisk med ordet. *Man har omsat aanden i bogstaver.* Da maa naturligvis bogstaverne være ufeilbare. En eneste feilagtig bogstav er da en feil ved den Hellig-Aand.

Anderledes hvis man skjelner mellem aand og ord, og lader ordet ikke være noget andet og mere end aandens redskab. Da bliver det et spørgsmaal: kan Guds aand betjene sig af et med skrøbelighed beheftet menneskeord, eller maa han for at kunne virke have et ord til sin tjeneste, som er udstyret med mirakuløs ufeilbarhed?

At aanden kan bruge endog et meget feilfuldt menneske-

ord som sit redskab, har vi rig erfaring for. Kristentro og kristenliv forplantes jo ved kirkens og kristne menneskers ofte svært feilfulde tale.

Saa siger man: ja, men netop fordi kirkens og de kristnes ord er saa fuldt af feil, maa der ved siden af det gaa et *ufeilbart* skrevet ord, og det har vi i bibelen. Den gamle dogmatik udleded af Guds væsen og af kristentroens behov en hel del fuldkommenheder, som bibelen maatte være i besiddelse af for at være Guds ord. Og disse fuldkommenheder, som man mente bibelen maatte have, dem ansaa man det ogsaa for givet at den virkelig havde. Det samme gjør man fremdeles. Man slutter som saa: Guds sanddruhed, troens fasthed, kirkens bestaaen etc. kræver et Guds ord som er saa og saa ufeilbart; følgelig er bibelen saa og saa ufeilbar. Men det gaar ikke an at slutte paa denne maade. Hvem giver os ret til at bestemme, hvilke fuldkommenheder det ord maa være i besiddelse af, som Guds aand skal kunne bruge som sit? Om det behager Gud at lade sin aand virke gjennem et ord, som ogsaa i sin skriftlige form deler menneskeordets skrøbelighed — hvem vil formene ham det? Vi har derfor ikke lov til paa forhaand at udstyre bibelen med fuldkommenheder, som vi mener den maa have for at være Guds ord. Vi maa, uden nogen slig forhaandsantagelse, undersøge hvordan bibelen *virkelig* er, og slig som den viser sig virkelig at være, slig faar vi tage den. Vi faar nøie os med den, slig som Gud har givet os den.

Man siger: troen hviler paa ordet; derfor maa ordet staa fast, ellers faar troen ingen fast grund at hvile paa. Men hvad vil dog dette sige? Hviler vor kristentro paa offer- og spiselovene i tredje Mosebog? Eller paa slegtregistrene i 1 Krøn. 1—10? Sligt kan paastaas, men det er en frase. Intetsteds blomstrer frasen saa frodig som i den gudelige snak. Vor tro hviler paa ordet. Men paa hvilket ord? Ene og alene paa evangeliet om Guds naade i Jesus Kristus. Og det finder vi i bibelen, men bibelen er ikke identisk med det. Der staar andet og mere i bibelen end det.

Hvad er bibelen? Bibelen er en samling historiske dokumenter, som dokumenterer for os den historiske udvikling, hvis blomst og krone er evangeliet. Dette er bibelens for-

nemste betydning. Og denne betydning anfegtes ikke af nogen bibelkritik. Ingen kritik i verden rokker ved den kjendsgjerning, at bibelen fremstiller for os en historisk udvikling, hvorunder Gud aabenbarer sig stedse klarere for sit udvalgte folk, indtil aabenbarelsen fuldendes ved Jesus Kristus (Hebr. 1, 1). Hvad resultat kritikken end kommer til med hensyn til det gamle testamentes affattelse, saa beholder det den betydning at vise os de forberedende stadier i denne udvikling. Og det er dets betydning. Det er ikke og kan ikke være norm hverken for vor tro eller for vor moral. Vi tror ikke, at Gud ikke ihukommes i dødsriget og at de døde ikke skal staa op og prise Gud (Salm. 36, 6; 30, 10; 88, 11 ff; 115, 17). Vi beder ikke Gud om hevn over vore fiender (Salm. 55, 10. 16 etc). Vi tolererer ikke flerkoneri og blodhevn. Men vi takker Gud, fordi han ad underlige veie førte Israel derhen, at hans enbaarne søn kunde fremstaa i dets midte, og fordi han i det gamle testamente lader os se de veie. Vi tager tillige med tak mod den religiøse opbyggelse, det gamle testamente forøvrigt skjenker. Den kan heller ingen kritik tage fra os. Enten salmerne er af David eller de ikke er af David, indeholder de en fylde af religiøs opbyggelse. Enten de enkelte historiske fortællinger er fuldt historiske eller mere eller mindre sagnagtige, giver de os et billede af Gud, som vistnok ikke er absolut fuldkomment, men dog rigt paa opbyggelig sandhed. Vor troesgrund er imidlertil *evangeliet*, og det alene. Men *evangeliet* er aabenbarelsen i Kristus. Og den fortæller det nye testamente om.

Jeg vil ikke med dette have sagt, at vi uden videre skal tage alt for godt, som den moderne bibelforskning bringer frem som sit resultat. Jeg tror slet ikke ubetinget paa dens resultater. Tvertimod; se min anmeldelse af pastor Schønnings bog i «For kirke og kultur» VIII side 124 f. Det jeg her vil have sagt er kun dette: vore teologiske videnskabsmænd maa faa lov til at granske bibelen frit og lægge sine resultater aabent frem. De maa ikke være udsat for, straks de fremfører noget som strider mod tilvante synsmaader, at faa et kobbel i benene paa sig, som raaber: «indrømmelser til vantroen! rationalisme! rationalisme!» Den maade at behandle

videnskab paa medfører en større fare for kirken, end en borneret fromhed er istand til at forstaa.

Der høres ofte fra teologisk hold udtalelser som disse: der gives ingen fri forskning, ialfald hvor det gjælder religiøse spørgsmaal. Om dem har alle sine forudfattede meninger, som behersker deres forskning. Det er tilfælde med de negative teologer ligesaafuldt som med de positive, med de vantroe ligesaafuldt som med de troende.

Dette ræsonnement minder sterkt om ordet: tyven tror, at alle stjæler. Nærmest maa det betegnes som en udflugt, og en meget uforstandig udflugt, som man griber til for at forsvare teologiens videnskabelighed.

Naturligvis har vi allesammen vore forudfattede meninger, og disse forudfattede meninger kan nok spille selv den ærligste videnskabsmand et puds. Men det ophæver ikke den soleklare kjendsgjerning, at der er og maa være en himmelvid forskjel mellem den forskning, som anser det for *sin pligt* at lukke øine og ører igjen for alle forudfattede meninger for bare at spørge og speide efter hvad der *virkelig* finder eller har fundet sted, og den forskning, der anser det for *sin pligt* at lukke øine og ører igjen for alt, som strider mod visse bestemte forudfattede meninger, for bare at spørge og speide efter det som taler for dem. Hvor mange puds de forudfattede meninger kan spille ogsaa dem som driver den første slags forskning, saa bliver disse to slags forskninger aldrig lige. Den første er og bliver videnskab. Den sidste vil ingen udflugt nogensinde formaa at skaffe rang og værdighed i videnskabens rige.

Thv. Klaveness.

UR SVERGES MODÄRNA SKÖNLITTERATUR.

Af J. Wallinder.

VII.

August Strindberg och hans historiska dramatik.

Då vi för några år sedan började att i «For kirke og kultur» skrifva modärna svenska litteraturstudier, var redan från begynnelsen ett af de första författarenamn, som stodo för oss, August Strindberg. Detta icke på grund af någon vår särskilda beundran för honom, utan därför att vi anse honom faktiskt vara en af vår nutida litteraturs mest begåfvade, mest produktiva, mest vidsträckt bekante och mest inflytelserika representanter. Att dock hittilldags Strindbergs namn ej ens blifvit nämndt i dessa studier, beror hvarken på glömska eller på förändrade förhållanden eller omdömen, utan på vår villigt erkända inkompetens att gifva en någorlunda allsidig totalbild af denna allt annat än alldagliga konstnärstalang.

August Strindbergs namn är och har alltid varit ett motsägelsens tecken, ej blott så att nästan allt hvad han skrifvit uppkallat till stark gensägelse från somliga håll och beundran från andra, utan äfven så att han inom sig själf bär på synbart olösliga motsatser, hvilka göra ett förstående af honom mycket svårt.

Vissa tecken mot slutet af hans nu mer 30-åriga författarskap hafva gifvit anledning att vänta en åtminstone i någon mån harmonisk lösning af de skärande desackorden, men tecknen äro allt för svaga och allt för vaga, för att vi skulle våga hoppas på en snar lättnad i förståendet och uppskattandet af detta *icke blott* i kvantitativt hänseende stort anlagda författarskap. Fördenskull uppgifva vi vår väntan på en snar lösning, på en motsatsernas försoning i en högre

enhet och gripa verket an att äfven för läsarne af «For kirke og kultur» presentera en bild af August Strindberg, så riktig den nu låter sig göra, väl vetande, att det måste bli ett styckeverk, så mycket mer som vi för tillfället på goda grunder inskränka oss till en enda sida af hans skriftställarskap: hans historisk-dramatiska diktning.

För den, som likt undertecknad icke är estet ex professo, vore det en rätt vansklig sak att söka lämna en korrekt och allra mest en allsidig bild af Strindbergs författarpersonlighet. Vi välja därför den mindre uppgiften, den historisk-dramatiska sidan, hvilken, såsom varande till sitt ämne mest objektiv, därför också kanske är minst brännbar.

Om man inom våra dagars litterärt intresserade kretsar skulle anställa en omröstning om, hvem främsta platsen på den svenska parnassen bör tillkomma, är det mycket troligt, att, om ej de fleste, så åtminstone de mest frenetiska och självsäkra rösterna skulle på ett alla andra öfverröstande sätt tillfalla August Strindberg. Låter man bestämma sig af myckenheten af det han skrifvit, af ancienniteten (han var en författare af rang redan i början af 1870-talet), af hans rykte äfven utom Sverges gränser, af det stora inflytande han öfvat på sin samtids ej blott litteratur, utan äfven lif: ja, då gifva äfven vi dessa röster rätt. Men icke desto mindre skulle det vara ganska sorgligt, ja förödmjukande, om ingen annan funnes att sätta på denna hedersplats. *Hvem* det i själfva verket bör vara, kommer oss här icke vid, men det vore sorgligt, om det icke funnes någon, som äfven med mindre gåfvor, om det skulle gälla, användt dem på ett sätt, som gjort honom mer förtjent om vår litteratur.

Strindberg har med påtaglig hängifvenhet ägnat sig åt diktningen såsom ett verkligt lifskall med uppgifvande af andra verksamhetsområden, som hans kunskaper och begåfning i yngre år ställde öppna för honom. Han har nu i 20—30 år uteslutande verkat som diktare, tidtals med en blott allt för stor flit. Tidtals har visserligen hans produktion legat nere i åratal af fullt begripliga skäl, på de sista åren har den åter varit onaturligt ymnig, synbarligen på bekostnad af självkritik och sofring. Men ingen må förebrå honom bristande flit. Han är nu en gråhårig man på ett par och femtio år,

men det är intet skäl att tänka sig, att han så snart lägger ned sin penna.

Han äger en skarp konstnärsblick på tingen, hvarhelst han griper dem till ämnen för poetisk behandling: ur lifvet för dagen, ur den höge ämbetsmannens eller den fattige skärgårdsfiskarens lif, ur häfdernas olika skikt, äldre eller nyare, ur studentlifvet i Upsala eller ur egna drömmars osammanhängande konturlösa mystik. Blicken är skarp, originell och fri, åtminstone är den i vidd och djup icke inskränkt af några *officiella* gränser mellan rätt och orätt, vackert och fult, anständigt och oanständigt. Hans diktning är manligt oförfärad och har tonen af att «hvarken rädas fan eller trollen». Hans författarindividualitet är alltid sig själf lik: om man än på långt när ej alltid känner igen Strindberg på sins emellan öfverensstämmande tankar, så känner man igen honom på den säkra, breda, men ändå koncisa, hänsynslösa, med en spikklubbas verkan drabbande stilen. Han rensar luften från sentimentalitet och falsk blygsamhet, från inbilskhet och självbelåtenhet. Han tar ifrån oss falska stöd och förskönande speglar och ställer oss, själfva obarmhärtigt blottade, inför en obarmhärtigt naken verklighet. Vi *kunna* väl härigenom blifva bättre, men vi blifva det nog icke i verkligheten, med mindre vi *äfven* blifva konfronterade med en *annan* verklighet, om hvilken Strindberg har blott allt för litet att förmäla.

Strindberg är med ofvannämnda egenskaper — hvartill väl äfven kunde läggas flere — en stort anlagd författare, men storheten är icke förty mera i släkt med det titaniska än med det gudomliga. Han är vår nutida litteraturs store naturalist, en svensk Emile Zola. Men hans naturalism är, som hans franske själsfrändes, exklusiv och ger knappt något självständigt utrymme åt en osinnlig verklighet, en högre natur. Denna senare är i hans diktning på sin höjd en glimtvis framträdande yttring af en sinnenas natur, som i sin förvildade urartning är den enda riktigt substantiella. Jämför man denna naturalism med t. ex. Runebergs realism, är skillnaden himmelsvid. Icke förskönar Runeberg naturen (incl. det mänskliga naturlifvet) mera än Strindberg gör, men han ställer denna natur och detta naturlif i belysningen af ett rent ljus, som breder ut sig däröfver från en värld af högre

natur, en värld som ger både måttstocken, korrektivet och den försonande förklaringen åt den sinnenas natur, som dessförutan är både oskön, meningslös och overklig. Runeberg kallar själf detta för, icke att försköna, men att förklara naturen, och en sådan diktning hålla vi därför för ej blott skönare än den Strindbergska, utan äfven sannare. Att den i och med detsamma har ett större värde såsom gifvande en högre lyftning, en renare glädje och starkare etiska impulser, är ett företräde, som med *vår* syn på saken har en stor betydelse, men som naturligen för en Zola-Strindbergsk skola är betydelselöst.

De bilder, som Strindberg målar, äro i bästa fall jämförliga med duktigt gjorda, föga eller intet retucherade fotografier. Men så paradoxalt det kan låta, är det dock icke säkert att fotografien återger verkligheten lika sant som den äkta målarkonsten. Konstnären inskränker sig nämligen icke till att omedelbart öfverflytta naturens bilder på duken, utan dessa passera dessförinnan hans egen personliga uppfattning, där bristerna måste skilja sig från hufvudsakerna, där detaljerna sammanarbetas till en mer eller mindre harmonisk helhet, och där mången enskildhet, som i och för sig kanske är ful eller omotiverad, nödgas att tjena det väsentliga och göra det hela till en bild, som har verklig hemortsrätt i det skönas värld. Utan tvifvel ser Gud själf sin skapelse så, och den inspirerade konstnären, bildande eller diktande, verkar efter samma metod, för så vidt han vill återge verkligheten, sådan den är för en förnuftig varelses öga, icke för boskapens på betet eller gamens i skyn. Väl möjligt, att den senare ser sakerna i ett visst afseende fullständigare, riktigare och fördomsfriare än en konstnär, som till äfventyrs sväfvar i en ballong i samma regioner, men visst är, att konstnären i ett annat afseende ser mer och bättre än gamen; och *om* de båda två, konstnären och gamen, vore lika tekniskt-skickliga «dukstrykare», skulle ingen konstvän, ingen bildad människa tveka i valet mellan deras produkter.

Strindbergs naturalism blir som oftast krass, och hans mannamod blir lika ofta oförsynt. Han krossar falska idealer, men har han själf just några att bjuda på? Hans cyniska naturalism är tvillingbroder med en sofistisk skepticism.

Det är ej svårt att finna saker, som han *icke* tror på, men så mycket svårare att finna, hvad han verkligen tror, och hvad han har att erbjuda såsom värdt att tro på. Enligt sakens natur är han också ytterst subjektiv, ända därhän att väl knappt någon af våra författare så oförtydbart gifvit sig själf i sina litterära produkter. Det är ju annars otillbörligt att förblanda en diktares person och personliga lefnadsförhållanden med hans diktning. Men hvad man i all diktning har rätt att söka, är den *diktarpersonlighet*, såsom hvilken författaren framträder i sina dikter, och som utgör enheten och den lefvande källan till hela författarskapet. August Strindberg har sörjt för, att hans egen lefnadssaga med blott allt för många af dess enskilda, till och med husliga, förhållanden blifvit biktad i hans skrifter på ett så oförtydbart sätt, att man har grundad rätt att göra honom solidarisk med mer än en af hans «hjältar».

Detta är omedelbarhet och öppenhjärtighet hos vår författare, men röjer också en pretentiös oblyghet, som sätter sin färg och smak på hans diktning öfver hufvud. Strindbergs lif har, såsom hans skrifter till full genomskinlighet ådagalägga, varit fullt af disharmoni och irringar; han har utan tvifvel lidit mycket, och att han själf torde ha dryg skuld däri, gör honom icke mindre värd sympati, icke heller det att han just icke brukar med omanlig gråtmildhet adressera sig till våra känslor. Nej, därtill är han för stark och på visst sätt för stolt. Men det är ändå svårt att känna en varm sympati inför detta cyniska blottande af sig själf och sina intimaste förhållanden, hvari Strindberg torde stå ouppnådd i vår litteratur. Det är visserligen en oerhörd och kanske oumbärlig lisa i lidande och själsstrider att slippa vara ensam, men det är föga fint, föga nobelt att ej finna någon annan i himmel och på jord att härvid meddela sig med än — den novell-läsande publiken.

Strindbergs flärdfria hänsynslöshet blir allt för ofta en oartighet, som trotsar den goda uppfostrans kraf. Ett vanställande lyte i hans författarskap är hans brist på finare känd respekt: respekt för sitt ämne, för sina läsare, för sig själf. Det mesta af hvad Strindberg diktat bär syn för att vara skrifvet, bildligt taladt, i djup negligée, med hatten på

tre kvart och en söndertuggad cigarrstump i mungipan. Det kan väl vara öfverlägsenhet, men ändå . . . .

Man skulle kunna säga, att August Strindberg såsom märkesman i vår litteratur räknar datum egentligen från år 1884, då, om vi ej missminna oss, hans novellsamling *Giftas* såg dagen. Hans talang var visserligen långt förut känd genom det historiska skådespelet *Mäster Olof*, författadt 1872, genom den satiriska teckning af vissa interiörer i Stockholms ämbetsverk, som bär titeln *Röda rummet* m. m., men allra egentligast var det genom *Giftas*, som han — för att begagna en gynnad recensentterm — «slog igenom» ej blott inom mer eller mindre begränsade litterära kretsar, utan blef en celebritet, hvars namn vardt kändt, beundradt eller afskydt i alla bildade svenska kretsar, och mer än så. För detta avancement hade han att tacka ej blott sin boks litterära förtjänster, utan det tryckfrihetsåtal, som vederbörande anhängiggjorde mot boken.

Tryckfrihetsåtalet var preciseradt så, att ett par passager i *Giftas* beskylldes för att innebära hädelse mot religionen i allmänhet och mot sakramenten i synnerhet. Men juryn fann den sålunda formulerade anklagelsen ogrundad, hvarför ock författaren grundlagsenligt frikändes och den på boken lagda kvarstaden genast upphäfdes. Naturligtvis verkade detta som en högst kraftig reklam för Giftas och dess författare, så mycket mer som Strindberg, hvilken vid åtalets väckande vistades utomlands, strax vid underrättelsen därom skyndade hem, ehuru allvarsamt sjuk, för att ej blottställa sin förläggare. Detta faktum står alltid kvar på hans kreditsida och gaf honom i sammanhang med sakens utgång en rekommandabel anstrykning af trakasserad oskuld och snille.

Det är mycket möjligt, att juryn hade rätt i sitt friande utslag och lagenligt ej kunde handla annorlunda. Men det är också möjligt, att anklagelsen skulle kunnat uppställas i en form, som nödgat juryn till ett fällande utslag; detta i betraktande af det för den religiösa och moraliska auktoriteten hos en mindre mogen allmänhet onekligen undergräfvande och förargelseväckande, som boken, i sin helhet sedd, innehåller. I så fall hade med detsamma en hel del skönlitterära förtjänster lidit en dekonfityr, blifvit undertryckta och aldrig funnit

vägen till en mängd skönhetshungrande sinnen. Det hade varit en förlust, det medgifves, men det är mer än tvifvelaktigt, om «det sköna» bör köpas för hvilket pris som helst. Det finns ännu högre värden att vårda.

Visst är emellertid, att boken *Giftas* och affären *Giftas* gifvit en ökad fart åt det skrifveri, som, med annekterad hemortsrätt i skönlitteraturen, på vers och prosa förkunnat och befordrat en sinnenas njutning, ohämmad af «konventionella» band, det vill i allt för många fall säga: af eviga lagar för det rätta och passande och af pliktskyldig hänsyn till «de små», de till ålder eller andlig utveckling små, hvilka må skyddas för «förargelser», de där äro ägnade att blifva för dem ett gift till döden. Så uppkom denna «Strindbergslitteratur», hvarmed man på 80-talet menade ej blott de alster af naturalistiskt författarskap, som flöto ur Strindbergs egen penna, utan äfven en mängd alster af andra pennor, som hos Strindberg funno sina impulser och mönster. Denna litteratur är nära släkt med den norska bohêmen, och bådaderas frukter i lifvet torde någorlunda troget återspegla hvarandra. Det är nog ingen orättvisa att på denna litteraturs skuldregister anteckna åtminstone en stor del af den förvirring i sedliga begrepp, den paralysering af sedlig kraft, som på senare tider gjort sig gällande icke blott i de kretsar, som varit direkt påverkade af sagda litteratur, utan äfven i de lägre samhällslagren, dit enligt sakens natur samma anda successivt sugit sig ner och yttrat sig i brutal brottslighet.

En reaktion mot den naturalistiska och skeptiska litteraturen har nu länge sedan inträdt, det är icke *dess* blommor, som nu mera dominera enväldigt i parnassens lunder, men de ohälsosamma frukterna låta ej så hastigt aflägsna sig ur lifvets handel och vandel. Strindberg har till och med på de senaste åren börjat reagera mot sig själf i ockult—mystisk—katoliserande riktning, men reaktionen är, åtminstone för vår uppfattning, ännu för oklar, för att vi skulle våga oss på en värdesättning däraf. Symptomet är för öfrigt ingenting enastående bland psykologiska kuriositeter och innebär icke någon *säker* borgen för författarens utveckling till en harmonisk ståndpunkt.

* * *

Ofantligt omfattande och mångsidig är Strindbergs diktning, och det är svårt att afgöra, på hvilket gebit han är mest hemma. Såsom vi från början angifvit, lämna vi, med förbigående af allt annat, en öfversikt af *en* sida däraf: den historisk-dramatiska. Utan att påstå, att detta är vare sig det bästa eller det sämsta han har skrifvit, omfattar det emellertid en stor del af hans verk både till omfånget och till ämnenas betydenhet. Det är en väsentlig del af Sverges historia han gifvit dramatisk dräkt, och då den svenska dramatiken i alla tider varit skäligen mager, är detta bidrag i alla händelser högst afsevärdt. Vid vår öfversikt torde ett och annat för vår skald egendomligt ytterligare komma till synes.

Strindbergs dramer med ämnen ur fäderneslandets historia kunna subsumeras i tre cyklar: en medeltida, *Folkungasagan* och *Engelbrekt*, en från reformationstidehvarfvet: *Mäster Olof*, *Gustaf Vasa* och *Erik XIV* (af förf. gemensamt kallade *Vasasagan*), och en från början och slutet af Sverges stormaktstid: *Gustaf Adolf* och *Karl XII*. Det är lyckliga grepp, som skalden gjort i de fosterländska häfderna, då han valt dessa representativa ämnen från de tider i vår historia, som äro mest gifvande i fråga om dramatiska motiv. Arbetet kunde fortsättas, ty det dramatiska stoffet är nog icke uttömdt med Karl XII's död, men vi veta ej, om skalden har någon sådan afsikt; det redan fullbordade och dess mottagande kan knappast sägas innebära någon enhällig uppfordran till en fortsättning[1]). Lika fullt angifver företaget med sina hittillsvarande gränser en storartad plan, som, bragt till en däremot svarande fullbordan, måste vara en vacker, stor tack kräfvande gåfva åt Sverges folk. Men tacksamheten har hittills visat sig blandad och torde troligen aldrig komma att bli annat. Redan den tid författaren ägnat åt företaget synes väl knappt tillmätt för att kunna prestera en mot ämnet eller ämnena svarande gedigenhet: ett af de uppräknade skådespelen var författadt redan 1872, långt innan skalden koncipierat någon större dramatisk plan, de öfriga sex hafva sett dagen inom den korta tidrymden 1899—1902. Antingen är det en säll-

[1]) Sedan detta nedskrefs, har A. S. verkligen blifvit färdig med ytterligare två dramer: Kristina och Gustaf III.

spord flit eller ett hastverk. En närmare bekantskap med verket utesluter åtminstone icke det senare.

Folkungasagan är förlagd till midten af 1300-talet, heliga Birgittas, Magnus Erikssons och digerdödens tid, ett skede, som, för att vara midt i Sverges medeltid, har ovanligt rikt stoff att bjuda på, och som också blifvit på olika sätt besjunget af tre stora förmågor i modärn tid: Viktor Rydberg (i hans Singoalla), V. v. Heidenstam och Aug. Strindberg. Hufvudpersonen är konung Magnus, Sverges siste folkunge, «den gode kong Magnus», såsom han lär blifvit kallad i Norge, hvars ärftlige konung han ju också var. Dramats bärande tanke ligger i detta replikskifte mellan Birgitta och Magnus.

Birgitta: Kedjan af folkungabrott skall med dig utsonas, och du skall bli den siste folkungen på tronen.

Magnus: Men jag har inga sådana brott på mig.

Birgitta: Nej, du är den förste som i det fallet är ren, och försoningsoffret skall vara utan fläck och lyte.

Det är ju ett alldeles förträffligt tragiskt motiv, och på det hela taget är det nog också ganska förträffligt utfördt. Den godsinnade, godt viljande och godt verkande kung Magnus, en tid bortåt lyckans skötebarn, faller efter hand, i följd af sin karaktärsvekhet och sitt lättsinne, offer för sina öppna och hemliga fienders, anhörigas och oskyldes onda anslag, och hvad lyckan en gång hopat på honom, plockar den åter af honom bit för bit ända till och med land och krona och hans älsklingsson Erik. Den nyss efter Birgitta citerade försoningsteorin blir så till vida mindre lyckligt utförd, att, såsom det ser ut, skalden allt för länge glömt bort att erinra läsaren (åskådaren) om, hvilka de brott af de äldre folkungarne voro, hvilka skulle utsonas af deras siste ättling på tronen. Det hade varit af vikt att på ett osökt och smakfullt sätt framhålla detta i tid för att få folkungasagans tragik lämpligen samlad i Magnus Erikssons person. Men detta kommer egentligen icke fram för än mot slutet, då Magnus så där tämligen à propos ger sin gemål en pedagogiskt redig, kortfattad resumé af den äldre folkungatidens brottmålshistoria, till synes hemtad ur en lärobok för skolans mellanklasser. Det verkar något platt och puerilt.

Mest rörande verkar det sätt, hvarpå Magnus förlorar sin son Erik. Denne hade af de fronderande herrarna låtit öfverraska sig till att, utan att rätt veta hvad han gjorde, ställa sig på deras sida och sanktionera en häktningsorder mot fadern. Det måste ju anses som det allra bittraste sätt att förlora en älsklingsson. Vid sidan af *denna* förlust verkar det nästan mildrande, att gossekonungen Erik strax därefter dör i pesten tillsammans med sin lilla gemål.

Skådespelet slutar med, att meklenburgaren Albrekts trupper draga in för att sätta dennes son på den störtade Magni tron. Att Magnus i sin andre son Håkons trohet och sitt andra rike Norge fick ett soulagement för allt, hvad han förlorat i Sverge, är ett historiskt faktum, som skalden med full rätt utesluter: enheten i skådespelet skulle blott blifvit lidande därpå.

Vi tillåta oss att ur *Folkungasagan* afskrifva ett par stycken såsom stilprof, det ena i den fina, veka, vackra stilen, som Strindberg stundom, men sällan, använder, ja, tyvärr, så pass sällan, att det nästan verkar öfverraskande och heterogent, när det någon gång kommer; det andra stycket såsom prof på det ursinnigt grofva, som vår förf. till långt mer än behöflig ymnighet brukar låta sina uppträdande personer regalera publiken med.

1. *Drottn. Blanche:* Hvad sjunger han om, den tunga nordan?

Kon. Magnus: Han sjunger om ungdom och älskog som flytt, och han sjunger så jag ser det, ser den blåa insjön med det hvita slotttet bland ekar och lindar öfver rosor och liljor; och jag ser bröllopsfolket som hälsar min ungdoms brud, som fick min första kärlek . . . och en dag, längre fram, kommer hon och lägger en liten hvitklädd människa i mina armar, och jag tror en ängel stigit ner från himmelen, ty när jag ser i hans ögon, blir jag förvandlad från en vanlig ond människa till en mycket god, så tyckes det mig. Det var dock endast min son Erik! — Det var lyckans, det var glädjens dagar. Och så var det slut! — Han lät binda mig med rep . . .

2. *Ingeborg* (Magni moder till Knut Porse, sin gamle amant): . . . jag skulle vilja se dina ögon på en metkrok och din lefver hackad åt kattorna; jag afskyr dig som pack och snusk, jag vämjes vid dig som vid okammadt hår och svarta naglar; jag förbannar den stund din fot förde dig i min väg, och jag önskar din mor hade kastat dig en mörk natt på en gödselhög och du ätits af svinen!

Porse: Härligt! Nu har jag min Ingeborg åter, kungamodren, den starka, den glödheta . . .

Oss förefaller *Folkungasagan* i stort sedt vara diktad af en allt annat än alldaglig talang, men skulle ha kunnat bli mycket bättre, om mer arbete och sofring blifvit nedlagda därpå. Kanske en sålunda önsklig tvagning skulle utplånat en del af den Strindbergska författaregendomligheten med dess obeskurna omedelbarhet. Detsamma kunde sägas om det mesta han skrifvit. Ja väl, men det är just det ledsamma, att så är.

Svagare än Folkungasagan verkar *Engelbrekt*. Förf. har väl här haft mindre material att bygga på, men hvad han här «aus der Tiefe seines eigenen Selbstbewusstseins» har användt till ersättning för felande historiska källor, synes vara tillskapadt ej blott vid sidan af dessa, utan i väsentlig mån i strid mot dem. Strindbergs Engelbrekt har mycket litet släkttycke med den käcke, oförsagde bondehöfdingen, «den lille mannen med det hugstora hjärtat i bröstet», som står i brons på Örebro torg, denna en opolerad allmoges föga polerade målsman inför konunga- och herremanshof. Men det är denna senare Engelbrekt, som nu en gång ingått i folkmedvetandet, hvarifrån han hvarken bör eller kan utträngas af Strindbergs med icke liten tveksamhet och försagdhet nyanserade Engelbrektsbild. Det är ej fråga om, att det icke hvilar ett drag af sympatisk finhet öfver denna bild, likasom hela det ifrågavarande skådespelet är prägladt af för Strindbergs diktning mindre vanlig måttfullhet och urbanitet. Men vi undra, hvarifrån Strindberg fått denna färgnyans på sin hjälte. Från nyare historiska källor? Knappast. Men *äfven om* så hade varit, blir den stora frågan, om en historisk dramaturg verkligen har rätt att dikta någon *annan* hjälte än den, som redan tagit kött och blod i och för det bildade folkmedvetandet. Skulle denne befinnas vara historiskt osann, är det icke skalden, utan historieskrifvaren, som i första hand skall korrigera den. All skön konst skall utgå från motiv, som i allt väsentligt äro kända och erkända af allmänbildadt folk och därför af dem igenkännliga. Det är på samma sätt, som då det gäller utgifvandet af en lärobok i hvilken disciplin som helst, t. ex. i religion. Det tillkommer icke den att bjuda på några teologiska nyheter, till och med om de vore riktiga; skall tron eller den folkliga trosuppfattningen ändras,

må det ske i bekännelseskrifterna först. Likaså: korrektiv mot naturvetenskapliga misstag må först göras inför ett naturvetenskapligt forum och efter där vunnen sanktion inflyta i skolböckerna.

Strindberg får nog icke stor tack för sin Engelbrektsbild, trots skådespelets många förtjänster, särskildt dess frihet från så många annars vanliga vanprydnader hos Strindberg.

Krogscener och dryckeslag, som möta öfverallt hos Strindberg, saknas icke heller i *Engelbrekt*. Mot själfva förekomsten af sådant ha vi intet att invända: han tycks veta att behändigt nog betjäna sig af sanningen i den gamla satsen: «*in vino veritas*». Och den krogscen i Engelbrekt, som slutar med, att den förskräckligt brutale och brutalt förskräcklige ärkebiskopen Arendt Clementsen vid uppvaknandet ur sin sömn under den vilda orgien finner sig omhvärfd af eld och lågor och resigneradt störtar sig i eldsdödens käftar, förbannande detta sitt kött med dess lustar och begärelser, som hans själ alltid hatat — verkar med ett slags diaboliskt majestät, som icke bör kunna kvarlämna hos läsaren (åskådaren) något omoraliskt, utan snarare moraliskt residuum.

Påpekas kan äfven slutligen det af skalden riktigt använda för 1400-talet karaktäristiska dansk-svenska blandspråket.

Vasasagan bildar kulmen i Strindbergs dramatik, d. v. s. dess midtparti: *Gustaf Vasa*. *Mäster Olof* är, som förr nämndt, skrifven ett 30-tal år tidigare och skorrar också icke så litet i ackordet, ehuru det visserligen kunde varit ännu värre. För att vara ett ungdomsarbete är *Mäster Olof* högst lofvande. Den store reformatorn, Olaus Petri, är här onekligen en ungdomlig hjältefigur, hvars andes mångfaldiga kollisioner man med spändt deltagande följer, ställd som han är mellan de outplånliga intrycken af sin läromästare Luther, sin gamla mors orubbliga katolska auktoritetstro, sin svärfars, den fanatiske anabaptisten Gerdt Bokpräntares hemlighetsfulla, suggestiva makt och sin herres och konungs på klok praktisk beräkning grundade anspråk på hans hjälp. Men hjältefiguren sjunker ihop och mister blott allt för mycket af våra sympatier, innan ridån för sista gången faller. Strindberg låter nämligen sin mäster Olof, förledd af Gerdt Bokprentare, slutligen ingå som en temligen aktiv medlem af en

liga, som ämnar mörda konung Gustaf Vasa. Sammansvärjningen blir upptäckt och Mäster Olof dömd till döden, men efter en formlig, tämligen aftvingad afbön benådad i sista stunden. Hans medsammansvurna utösa öfver honom sin ovilja med ett bittert skärande «affälling!» hvarvid Olof förkrossad sjunker ner på skampallen, synbart gifvande dem rätt — och ridån faller.

Sanna förhållandet är, att Gustaf Vasa, efter att med hjälp af Olaus m. fl. hafva emanciperat svenska kyrkan från Rom, började mer och mer gifva sitt öra åt utländska rådgifvare, som förledde honom att på ett våldsamt och pietetslöst sätt *mot* Olai råd och anda omdana kyrkan i reformert anda, och att konungens växande onåd mot denne fyllde sitt mått, då det uppdagades, att Olaus varit medveten om en sammansvärjning mot konungens lif, en plan som Olaus aldrig yppat, på den grund att den blifvit honom anförtrodd långt efteråt af en dömd sammansvuren «under biktens insegel». Den stränge konungens vrede ledde ända till en dödsdom öfver reformatorn, hvilken dock genast fick nåd och, sedan kungen lärt sig inse fördärfligheten i sin kyrkopolitik, sedermera i 12 år intill sin död fick verka som prest i luthersk anda, ej blott ostörd, utan gynnad af kung Gustaf — om än förtroligheten dem emellan aldrig blef sig fullt lik.

Om det är sant, som det heter, att «verkligheten är märkvärdigare än dikten», så gäller det väl också här, att historiens vittnesmål om Olaus Petri och hans förhållande till Gustaf Vasa är mer poetiskt skönt än Strindbergs teckning af honom. Det synes oss just icke vara något konstnärligt sätt att behandla ett historiskt motiv. Och då därtill kommer, att Strindberg af den Mäster Olof-bild, som återkommer i hans *Gustaf Vasa*, gjort något ännu mera osympatiskt: en på ideell lyftning i allmänhet blottad slipad ekonomisk diplomat, så är det knappast orättvist at kalla hans behandling af Olaus Petri i Vasasagan för ett *crimen læsæ majestatis* mot ett historiskt minne, som är och bör vara det svenska folket öfvermåttan dyrbart: minnet af den geniale, fine och varmhjärtade evangeliske reformatorn, som mer än någon annan kan anses för den egentlige grundläggaren af den *svenska* andliga kulturen.

Strindberg synes sakna blick för det positiva hos mäster Olof; för honom är han egentligen blott den negerande, nedbrytande vägrödjaren. Allt för mycket fattar skalden sin egen uppgift på samma sätt, hvarigenom han gifvit signal till hela denna smakriktning i litteraturen (delvis äfven i politiken), som sätter höjden af genialitet i att vända upp och ned på moraliska och förnuftiga värden — efter devisen af den gamla barnvisan: «Gäddan sitter i granens topp, ekorren springer på hafvets botten o. s. v.».

En person, som jämte Olaus själf och kungen går igen i Vasasagans båda första delar, är Olai hustru Kristina, men visserligen har hon mellan de båda delarna undergått en metamorfos, som nog, äfven den, kräft en 30-årig mellantid. Härom hafva vi nu ingenting att säga, vi vilja blott påpeka den barnsliga, oskuldsrena, veka, men ändå kvinnligt starka ungmötypen i sagans första del. Den är nog alldeles ohistorisk, men det gör ingenting, då ju Olaus Petris hustru i alla händelser är en person utan historisk betydelse. Vacker är bilden i alla fall och röjer, likasom så många andra vackra kvinnobilder i Strindbergs dramer, intet spår af det frenetiska kvinnohat, som på ett rent af osmakligt sätt fyller en stor del af den öfriga Strindbergslitteraturen — en återklang af författarens egen olycksdigra beröring med kvinnovärlden.

August Strindbergs historiska dramatik kulminerar i *Gustaf Vasa*, ett mäktigt drama med en väldig hufvudfigur i sin midt Det är icke underligt, att detta stora äkt-svenska skådespel med synnerlig framgång gifvits och troligen äfven framdeles kommer att gifvas på våra skådebanor. Detta så mycket mer som vår dramatiker också är en skicklig målare, som vet att i anordningar och scenerier anbringa präktig scenisk effekt. «Fäderneslandets fader» framställes här genomgående i sitt förhållande eller rättare: sina flerahanda förhållanden till sina dalkarlar, detta något tröga och betänksamma, urkraftiga och «med hetsigheter fulla» folk, som en gång hade hjälpt den i deras skogar irrande biltoge till herradömet i Svea och Göta rike, men som sedan, då hans herradöme blef dem för starkt, upprepade gånger höjde upprorsfanan mot honom. Upproren kväfdes utan pardon, stundom i blod, som äfven kom öfver deras hufvud, hvilka en gång hade

varit hans personliga vänner, hjälpare och tillskyndare till kronan. Det ligger någonting hemskt gripande, frånstötande och tilldragande på en gång, i detta spel af ömsesidig misstro och beundran, tacksamhet, vänskap, list och rättframhet om hvartannat, som går igenom hela mellanhafvandet mellan Gustaf Vasa och hans Dala-allmoge. Med tryckande allvar känner sig Gustaf som den utkorade befriaren-konungen, «Guds underman», hvilken i sitt görande och låtande stundom känner sig nödsakad att gå utom de råmärken för rätt och orätt, som eljest äro till fyllest för det hvardagliga etiska lifvet. Det är jättekonflikter, som kräfva sin lösning i detta lif, ej alltid konflikter mellan rätt och orätt, utan mellan rätt och rätt eller mellan orätt och orätt, allt efter olika fora.

Slutligen kommer den småländska Dackefejden, «det sista och farligaste af upproren mot Gustaf Vasa». Då det spörjes midt i den största faran, att dalkarlarna tåga in i Stockholm, tar kungen för afgjordt, att de komma som Dackes bundsförvanter, och gör sig redo att med familj och lösören lämna riket, med skäl förtviflande om sin lifsgärning. Då störtar plötsligt en rusig dalkarl in och förklarar med allt annat än undersåtliga manér, att hans landsmän äro komna för att — hjälpa Gustaf slå Dacke till rygga. Då härefter ridån till slut faller under Gustafs utrop: «Gud, du har straffat mig — och jag tackar dig!» då glömmer man gärna skådespelets fel inför den öfverlägsna, men ändå så «troliga» och trogna bilden af en konung och riksgrundare med Guds nåde.

Raka motsatsen är förhållandet med *Erik XIV*. När där slutridån faller, har man allt för lätt glömt skådespelets förtjänster för det kvarstående intrycket af någonting genomgående fult och groft, ursinnigt rått och dramatiskt oberättigadt. Bildar *Gustaf Vasa* kulmen af Strindbergs dramatik, så sker regressen alldeles hufvudstupa. Styrka är det visst i dramat, sannerligen: icke hvilken författare som helst skulle stå ut med ett så kontinuerligt fortissimo af vilda, rasande, grofva toner. Men så låter sig skådespelet icke heller utföras i sitt originala skick, förr än de mest naturalistiska grofheterna blifvit aflägsnade.

Visst var Erik XIV en sällsynt vansläktad son af Gustaf Vasa, och visst hade gamle kung Gösta på ett högst

otacksamt objekt förspillt sin uppfostringsmöda, som Strindberg för öfrigt låter honom så präktigt uttrycka i dessa ord till Erik: «Ja, så länge du är blind, skall du lyda blindt, när du blir seende, lyder du seende; men lyda skall du! — Vänta en gång tills du får att befalla, så får du se, hur mycket svårare det är, och huru ansvarsfullt!» Men när Strindberg gör honom till en vanvittig roué från början till slut, hvars *lucida intervalla* knappast räcka till att på något sätt verka förmildrande på det hela, så förbiser han, att kung Erik dock var en humanistiskt finbildad person, renässanskonungen par préférence i vår historia och ej blott representant för en konstant cynism. Ej ens hans kärlekssaga får komma till sin fulla rätt. Ty låt vara att Eriks förhållande till «blomsterflickan», sedermera «drottning» Karin Månsdotter väl stundom var fördunkladt under utbrott af kungens vansinne, så nekar dock ej historien, att denna kärlekssaga genom sin rena mänsklighet, sin skärhet och trohet tillförsäkrar åt kung Eriks sorgliga lefnadshistoria ett skimmer af något sympatiskt försonande. Förtjänar ej ens denna erotik att inom skådespelets tämligen trånga ram få stå oantastad af brutala attribut, då förstår man knappt, hvarför författaren någonsin låtit *Erik XIV* bli något annat än ett manuskript — — eller också: gör det ännu litet värre, och det kan med fördel läggas till den litteratur af dramatiska parodier, som till ogement löje bruka uppföras af amatörer på tokroliga studentfester i Upsala!

Gustaf Adolf är ett bredt anlagdt skådespel, för bredt att kunna uppföras på en afton. Därför håller författaren arbetet tillgängligt för sceniskt bruk i ett förkortadt manuskript. Vi ha icke sett det på scenen. Det är möjligt, att det vinner på att framställas sålunda förkortadt, om nämligen förkortningarna falla på de första två eller tre akterna. Annars kan ingen gärna komma ifrån, att skådespelet är, åtminstone i lika hög grad som Mäster Olof, ett *crimen læsæ majestatis* mot ett stort historiskt minne. Annat var knappt att vänta, då man erinrar sig, huru författaren långt förut i skrifter af annan form obarmhärtigt kringskurit och neddragit Gustaf Adolfs hjälterykte, likasom många andra svenska stormäns. *Då* tycktes hans förlöjligande kritik vara ett slags

pojkagtigt, men ej så alldeles oskyldigt tidsfördrif; *nu* blir saken nog tagen seriöst, men, vare sig det är författarens afsikt eller icke, alldeles fri från en löjlig anstrykning blir hans Gustaf Adolf ändå icke. I större delen af dramat förefaller han som en ganska oförfaren ungdom, hvilken icke gitter dölja, att han ännu intill sista året af sitt lif med sina stora företag tagit sig vatten öfver hufvudet och drifves tämligen passivt af *la force des choses* och sin omgifning. Hans till höger och vänster utkastade: «råd mig! — råd mig!» står som ett ovederhäftighetens motto öfver hans lif och gärning ända till inemot det sista.

Skalden har nog velat inom de $2^1/_4$ år som hans drama omfatter, från Gustaf Adolfs landstigning på Usedom till hans död, sammanträngа hela utvecklingen af hans politiska förstånd. Anakronismen kan ju betyda mindre, ehuru det är väl bekant, att Gustaf Adolf var *ovanligt tidigt* utvecklad, och att, om man får tro historikern Geijer, han, om han någonsin på tysk botten var villrådig, så var det just under allra sista månaderna, då Wallenstein ånyo träder fram på krigets skådebana och korsar hans planer. Värre är det, att den, som läser dramat, har svårt att tro på denna korta utveckling, och när, efter den vackra vändning, dramats gång fått i de jämförelsevis korta 4:e och 5:e akterna, den härliga slutscenen följer: kransarnas samlande till konungens bår i Wittenbergs slottskyrka — ja, om läsaren då finner denna storslaget harmoniska lösning motiverad, så torde det snarare bero på reminiscenser från föregående studier af Gustaf Adolfs historia än på de intryck han behåller från de förra akterna af Strindbergs skådespel.

Emellertid erbjuder *Gustaf Adolf* många vackra pointer, träffande karaktäristiker och geniala historiska vyer. Så t. ex. säger på ett ställe Johan Banér:

«Man kallar konungen för Josua, tyvärr tror jag han blott blir Mose, som skall släpa oss omkring i öknen, men aldrig får besitta det förlofvade landet. Nej, Josua, som skall tåga in och äga — det blir nog Brandenburg».

Sat sapienti!

Skönt är samtalet i 4de akten mellan konungen och

hans store kanslär, Axel Oxenstjerna. Kanslären håller ännu fast vid sin älsklingstanke: hempolitiken, emot konungens storpolitik och blir en värdig tolk af skaldens egen uppriktiga kärlek till sitt fosterlands natur, då han utbrister:

«Mig är detta rika land (Franken) med det hvita hvetet och det gula vinet en vämjelse; till röda stugor i gröna furuskogar, till svarta brödet och bruna ölet går min enkla längtan, och den dag då jag får återse mina Mälarstränder[1]) där den stora tystnaden och den djupa ensamheten rår, skall jag tacka Gud, som låtit mig återse det land där jag föddes».

Ej bättre än Gustaf Adolf har Karl XII blifvit åtgången af Strindberg. I 5 kortare tablåer skildras sista akten af hans äfventyrliga bana. Det tragiska materialet är hopadt öfver den store ensamme, tyste, hvars storhet väl icke är förhållen läsarens (åskådarens) blickar, men hvars litenhet är det ännu mindre. («Om kungen är högväxt?» säger på ett ställe Kongl. rådet Horn, «svårt att säga! Ty han går inte efter vanliga ögonmått . . . Jag har sett honom stor som en Teseus och liten som en page»).

Hans hemlighetsfulla makt öfver sin omgifning är härligt tecknad, men i allmänhet spelar hvilsoffan en allt för dominerande roll för en hjälte på 18 års oafbruten krigsfot som Karl XII var.

En fyndig apologi för det Karolinska enväldet i motsats till den därpå följande 50-åriga «parlamentarismen» i Sverge afgifver hofdvärgen vid sorgefesten efter Ludvig XIV's död: «Enväldet är slut . . . så blir det tisdagssoppa — samma som på söndan, men med lite mera vatten, utan smör».

Sluttablån på Fredrikssten kan väl vara nog så bra för öfrigt, men den vanställes af en lapsus (ty annorlunda kunna vi ej kalla det), då författaren låter ett af de sista ord kung Karl i lifstiden säger vara: «Fy fan . . . förlåt jag svor!» Det verkar obehagligt löjligt — en plump, som slår igenom flera af bokens blad, både bakåt genom den föregående handlingen och framåt till dramats slut . . . och litet till. Den Karl XII, vi känna ur historien, brukade hvarken svärja, dricka eller kurtisera, och minst troligt är

[1]) Oxenstjerna var född på Fånö i Mälaren.

det, att han svor — allra minst på ett så där otidsenligt fnaskigt sätt — under den allvarliga situationen på Fredrikssten.

* * *

Öfverskåda vi August Strindbergs dramatik för att däröfver fälla ett omdöme, så sammanfaller nog detta någorlunda med omdömet om hans diktning öfver hufvud eller blir kanske något fördelaktigare. Vi pretendera icke, att omdömet är fritt från subjektivism, och det hvarken är eller vill vara uteslutande estetiskt, men däremot tämligen *sine ira et studio:* Där innebor stor talang, ja geni, men en talang, som bort kunna gifva världen mycket, mycket bättre gåfvor, ej blott «till lyst», utan till ädel lyftning, om den blifvit bättre odlad. Med lån af en historieskrifvares uttalande om medeltiden skulle vi vilja kalla Strindbergs författarskap: en lång, mörk, stormig natt med stora, gnistrande stjärnor här och där.

LÆSNING OG PRAKTISK UDDANNELSE.

(Af *Hanna Isaachsen.*)

Tiltrods for alle fremskridt i betragtningen af legemligt arbeide, der nu ikke længer er noget, som nedsætter et menneske, og heller ikke længer betragtes som noget, der kun passer for de lavere klasser, saa lurer der ofte under en halvt ubevidst frygt for, at megen praktisk opdragelse skulde virke tarveliggjørende, nedsætte dannelsesniveauet. Dette stikker muligens for en del i, at fra saa mange hold har det praktiske arbeides, særlig haandgjerningens, *nytte* været fremhævet, dens betydning for folkets økonomiske velfærd i form af husflid, — dens *nytte* som beskjæftigelsesmiddel for ungdom, især for gutter, som man ikke kan finde paa at holde ved hjemmet o. s. v. Men den egentlige opdragende og udviklende virkning af haandens og legemets arbeide har mere været underforstaaet af de kyndige og derfor overseet af folk i almindelighed.

Almendannelse, det vil sige et vist lavmaal af aandsdannelse, har været opnaaelig kun gjennem, hvad man kunde læse og høre, altsaa kun gjennem at lære resultaterne af andres aandsarbeide. Med andre ord, aandsdannelse var læsning.

Men der er for lidet krav til aands*udvikling* i denne opfatning af dannelsen. Det intense, og netop for evnerne sterkt udviklende aandsarbeide, som ligger i at uddrage theorien af praksis og i at omsætte den i praksis, og tillige den intelligentsens disciplin, som udkræves hertil, alt dette har ikke været taget med i betragtning ved den almindelige opfatning af læsning, som det egentlige aandsarbeide i ungdommens uddannelse.

Det, jeg vil forsøge at faa frem her, er den praktiske uddannelses virkninger netop i retning af aands*udvikling* og tillige dens virkning paa karakterens opdragelse.

For at paavise dette, maa jeg ogsaa sige lidt om virkningen paa den legemlige udvikling. Tilslut skal jeg sige et par ord om resultaterne for samfundslivet af en gjennemført praktisk uddannelse.

For bedre at belyse virkningerne af en praktisk uddannelse vil jeg først drage frem, hvad der for mig staar som de væsentlige mangler ved den ensidige læseuddannelse. Men da dette negative ikke er hovedsagen, skal jeg gjøre det ganske kort. Ensidig læseuddannelse er kanske et sterkt udtryk, da der jo ogsaa gjennem stil og regning og flere fag benyttes en del praksis, men læsning er hovedsagen og det, som karakteriserer den nuværende uddannelse.

Den ensidige uddannelse ved læsning alene er utilstrækkelig til at udvikle vilje og karakter, den er utilstrækkelig til at udvikle aand og intelligents, den er utilstrækkelig og uheldig for den legemlige udvikling, og den har uheldige følger for samfundslivet.

Som en grundfeil ved ensidig læseuddannelse vil jeg fremhæve den overvurderen af *at vide* paa bekostning af *at ville* og *kunne*, som ganske naturlig blir følgen af, at uddannelsesmaaden væsentlig henvender sig til de mere passive sider hos os, forstanden og hukommelsen, og altfor lidet til den aktive side, viljen. Videre blir denne samme overvurderen af at vide følgen af, at vi fra 6 aars alderen ofte helt op i tyveaarene føler os selv vurderet efter, hvad vi *ved*. Vi føler os beundret eller det modsatte af kammerater, baaret over med eller det modsatte, imellem endog temmelig sterkt, af lærere i forhold til, om vi ved meget eller ei. Vi fik karakterer for «flid og opførsel», men betegnende nok blev de aldrig medregnede i hovedkarakteren, og følgelig bekymrede vi os ikke en døit om dem. Vi kaldes begavede i forhold til vor forstands og hukommelsesudvikling — hvorvidt der er initiativ hos os lægges langt mindre merke til —, formentlig vel, fordi lærerne har liden anledning til at finde dette ud. Det er da kun naturligt, at vi selv efterhaanden faar en overtro paa, hvad det har at sige *at vide* meget. Ganske vist kan vi ikke komme til at vide meget uden anstrengelse

og tildels selvovervindelse, men det blir overveiende forstands- og hukommelsesanstrengelse, som ikke paa langt nær tilstrækkelig opøver beslutningsdygtighed, viljekraft og handlekraft for livet. Hos dem der af naturen er udrustet med vilje, med energi, kan denne visselig opøves ved læsningen. Men har et barn ikke energi selv, saa blir det væsentlig forældrenes vilje som opøves, naar de maa tvinge barnet til udholdenhed i læsningen. Jeg mener ogsaa, at denne tro paa og beundring for udenadlærte kundskaber og viden, som saaledes indpodes os, bærer sin del af skylden for den moralske og sædelige slappelse, der klages over, idet synspunktet for et menneskes værd forrykkes, saa dets kundskaber, dets aandsdannelse blir no. 1 og dets karakter og personlighed blir no. 2. Og ved denne falske vurderen udadtil taber vi en kraftig støtte i vor egen karakters opbyggen.

Endnu en væsentlig mangel for karakterudviklingens vedkommende maa jeg pege paa. Den ensidige læseuddannelse har til følge at, særlig for gutterne, blir pligterne opigjennem ungdommen fornemlig pligter mod dem selv: de skal udruste sig bedst mulig for selv at komme frem. Om vi end søger at afdæmpe dette ved at minde om den glæde, de gjør sine forældre ved at komme godt ivei — saa ligger det under —, pligterne mod dem selv er de første og vigtigste. I forbindelse med dette, vil jeg minde om den i de senere aar uhyggelig øgede kriminalitet blandt børn og ungdom. Den er øget samtidig med at oplysningen er øget. Denne oplysning har havt forliden indvirkning paa karakterens udvikling i det gode.

Men ikke alene er denne stadige søgen stof kun i bøger ude af stand til at udvikle vilje og karakter tilstrækkelig, men jeg mener ogsaa, at selve intelligentsen, forstands og aandslivet, ikke faar den tilsigtede udvikling. Kundskaberne er for paaheftede, for udenadlærte, de giver ikke den tilsigtede befrugtning — de aandelige fangarme blir for faa. Selve den ting at *vide* er dalet i betydning. Det er fra at betyde virkelig at eie en kundskab, saa den har indflydelse paa ens handlinger og liv, gaaet over til at betyde, at man kan berette om den. Jeg skal bare i farten nævne et eksempel, som synes mig sterkt at illustrere den maade, hvorpaa

vi ofte «eier» kundskaber. Fra vi var smaa, har vi alle lært, at solen «staar op» i øst og «gaar ned» i vest og kl. 12 staar i syd. Men hvor mange er der ikke, som ikke kan sige, hvor de forskjellige himmelegne er, om de staar med klokken i haanden og solen paa himmelen. Det er formelig som om man synes, man gjør en opdagelse, naar man finder paa at anvende en eller anden af fysikens simpleste sætninger i dagliglivet. Jeg vil her nævne en udtalelse af prof. Culman fra 60 aarene, altsaa fra en tid, der var endnu mer en læseuddannelsens tid end vor: «Hvoraf kommer det, at der hvert aar udeksamineres saa og saa mange hundreder af ingeniører fra høiskolerne, og dog ser man saa sjelden en rationel konstruktion?» Det er lettest at *paavise* unytten af hukommelseskundskaber paa saadanne omraader. Men det samme gjælder alle omraader. Se f. eks. ved historiske kundskaber; hvad nytte har vi af dem, naar de kun ligger som en død viden om fortiden, istedet for at være en rig visdomskilde for nutiden.

Udbyttet af en kundskab skal jo ikke bare være at *vide* denne ting, men den skal befrugte vor intelligents, saa denne vækkes til selvstændig virksomhed. Der var i fordums tid et ord, som hed *vis*. Det er, som om dette begreb er bleven afløst af *viden*. Men at være vis kræver netop det, som den døde viden mangler — det at forbindelsen mellem kundskaben og livet, virkeligheden er levende; med andre ord, at enhver kundskab altid sætter ens egen tænkning i selvstændig virksomhed overfor livet og virkeligheden. For at opnaa dette, kræves der mere end at oplagre resultaterne af andres aandsarbeide i hukommelsen. Odin maatte sætte sit ene øie i pant for en drik af Mimers brønd.

Skal kundskaberne bringe denne befrugtning er betingelsen, at der er trang, begjær efter den. «Das reine Wissen entschlafft durchweg den Menschen». Faren ved den for ensidige læseuddannelse er for almindelige mennesker, at den mætter, før trangen melder sig, og følgen blir slaphed, mangel paa lyst og energi til at lære. Jeg tænker, vi alle har havt anledning til at se denne slappelse af lærelysten hos almindelig udrustede skolebørn. Og ligesaa kjender vi jo alle fra os

selv den intelligentsens slappelse under læsning eller foredrag, som ikke interesserer os, som vi ikke har trang til.

Naar nu under en uddannelse modtageligheden, trangen til at lære i lange tider ikke holder skridt med mængden og arten af de kundskaber, som skal ind i os, saa mener jeg, kundskaben er værre end spildt, thi arbeidet med den bringer let med rent ud *lede* ved selve tanken paa aandsarbeide i forbindelse med stadig samvittighedsnag, fordi man ikke magter det. Men naar en saadan pligtlæsen uden trang og virkelig tilegnelse samler en viden og kalder den dannelse, da er dannelsen degraderet og stillet i klasse med kataloger og konversationslexica, der har saare lidet med intelligentsens udvikling at gjøre og endnu mindre med personlighedens «Die Theile haben sie in der Hand, fehlt leider nur das geistige Band». Den menneskelige personlighed er den høieste tilværelsesform vi kjender, og den maa være «das geistige Band», som kan sammenfatte og udnytte «die Theile in der Hand». Og den uddannelse, der mer eller mindre forsømmer denne personlighedens udvikling, maa efter mit skjøn være i høi grad ufuldkommen.

Saa et par ord om det uheldige for den legemlige udvikling ved den ensidige læseuddannelse.

Det er væsentlig det negative, det at læseuddannelsen *forsømmer* den legemlige udvikling, der er at bebreide den. For at bøde paa denne forsømmelse har vi saa faaet gymnastik (og sport), men de tager heller ikke tilstrækkelig sigte paa at udvikle de forskjellige organer til lydige tjenere for sjælen, men mere paa det hele legemes styrkelse og hærdning. — Mon ikke det overdrevne receptive aandsarbeide slapper, ikke alene forstand og tænkning, saa man læser sløvt, men ogsaa ligefrem slapper legemet? Arbeider man af trang og videbegjær, føler man samme nydelse ved at anspænde sine aandsevner, som man føler ved at bruge sine legemlige kræfter, naar man er frisk og sterk, og det er tillige, som om selve det legemlige velbefindende øges under de aandelige interessers stimulus. Mens omvendt rent ud træthed og slaphed ofte blir følgen af receptivt aandsarbeide, naar det sker af tvang og uden trang og interesse. Der anbefales saa rekreation, bevægelse i fri luft — men ingen rekreation kan

både paa mangelen paa interesse eller omskabe mangelen til sund energi. Der er endnu et, jeg her maa berøre. Mon ikke ogsaa denne stadige læsen med forlidet brug af de legemlige kræfter direkte har sin del af skylden for, at der saa ofte klages over mangel paa sædelighed blandt den ungdom, som gjennem sin viden, sin dannelse og opdragelse skulde være bedst udrustet til at modstaa fristelserne.

For samfundslivet er jeg overbevist om, at en ensidig uddannelse ved læsning er uheldig. Der kanske mer end andetsteds gjælder det at have en hurtig og klar forbindelse mellem theori og virkelighed, mellem theori og praksis. Men netop denne evne til med sine theorier at kunne orientere sig bestemt og greit i de indviklede detaljer i virkeligheden blir liggende uøvet under læsningen. Den overvurderen af at vide, som jeg før har fremhævet, er netop særlig uheldig i samfundslivet, idet den let leder til «akademisk dannet» foragt for «ikke studerede» mennesker. Og det er overflødigt at sige mere om, at foragt ikke virker til det gode mellem samfundslagene. Paa den anden side blir der en skjult mangel paa tillid og dermed mangel paa agtelse nedenfra og opad, naar de underordnede ret som det er merker mangel paa praktisk fornuft hos sine overordnede, mangel paa virkelig forstaaelse af de sager, de beordrer udført. Netop det, at denne mangel paa tillid maa skjules, virker til misnøie og bitterhed overfor de overordnede.

Dette er efter mit skjøn de væsentlige mangler ved den ensidige læseuddannelse, og for at udfylde disse og derved give personligheden en rigere udvikling er det, jeg mener, vi bør tage det praktiske arbeide mere tilhjælp ved siden af læsningen. Det er ingen *skoleplan* jeg har at fremlægge og heller ikke noget merkeligt nyt, jeg har at komme med, det er kun et forsøg paa at paapege virkningerne af det praktiske arbeide i opdragelsens tjeneste. At indordne den praktiske dannelse under skolen, under uddannelsen, kræver fagfolk. Med praktisk arbeide tænker jeg derfor her ikke bare paa haandgjerning, sløid — men paa alt arbeide i det praktiske liv, saasom husligt arbeide, jord, havearbeide — regnskabsarbeide o. s. v., det er for mangfoldigt til opregning, — og dertil ogsaa paa *fag* praksis f. eks. for uddannelse af

jurister, lærere, forretningsfolk, ingeniører etc. Med andre ord, jeg tænker paa alt arbeide, der kræver kundskabernes anvendelse i livet.

Jeg skal søge at paapege virkningerne i retning af legemlig udvikling, af erkjendelsens udvikling, af personlighedens, viljens og karakterens udvikling og tilslut et par ord om den praktiske uddannelses virkninger for samfundslivets sundhed.

Virkningen paa den legemlige udvikling gjælder naturligvis fornemlig det legemlige arbeide, og denne virkning er i en sum, at den gjør legemet til en fuldkomnere tjener for vor vilje og intelligents. Vi ved jo, at alle organer udvikles og styrkes ved fornuftig brug, men sløves og slappes ved mangelfuld brug. Ved de forskjellige slags legemligt arbeide styrkes, udvikles og hærdes legemet, — hvad det jo ogsaa gjør ved sport og gymnastik, — og allerede det er jo en stor ting. Men det er især et par specielle virkninger, jeg vil fremhæve her, og det er haandens og sandsernes udvikling.

Betydningen for haandens udvikling til et fuldkomnere redskab for os er i almindelighed saa altfor lidet vurderet. For haandverkere etc. anser man det jo nødvendigt, at den opøves, men det synes, som om man anser nogen større udvikling af haanden overflødig for almindelige, dannede mennesker. Overfor denne undervurdering af haanden som en udviklet, en lydig tjener, maa jeg tænke paa Michel Angelos ord, at der ikke var noget, indbildningskraften kunde undfange, der ikke kunde udføres i marmor, naar kun haanden blev bragt til kraftig at adlyde aanden. Disse ord peger ogsaa langt udenfor kunstens rige.

En øvet haand har en eiendommelig selvstændighed; man kunde imellem fristes til at sige, at den har en ubevidst hukommelse. Haanden kan jo saaledes imellem overraske os ved at erindre et musikstykke, som vor bevidste hukommelse ikke kan lede frem. Og ligeledes naar f. eks. børnene nu kommer med de gamle fingerkunster, som vi kunde for 30—40 aar siden, kan pludselig vore hænder gjøre disse ganske sikkert, mens vor bevidste hukommelse ikke kan gjengive dem. Denne selvstændighed viser sig ogsaa deri, at en øvet haand ofte udfører sin gjerning næsten uden, at vor tanke merker

det og derved spares kraft for hjernen til andet arbeide. Det er imellem, som om den øvede haand synes at forekomme hjernens befalinger, saa den former og danner, før tanken har besluttet. Efter dette synes det mig indlysende, at udviklingen af et saa nyttigt organ som haanden maa være af stor betydning — ikke alene for bildende kunstnere og for haandverkere, men for alle. En udviklet haand er saaledes nødvendig ved behandlingen af videnskabelige instrumenter, der kræver haarfin nøiagtighed, ved videnskabelige iagttagelser, hvor haanden maa være den forberedende midler, som ved naturstudium o. s. v. i det uendelige. Klodsede, ubehjælpelige hænder lægger hindringer iveien paa de mangfoldigste hold, og mangen gang maa den, der har aandsevnerne, ty til uvidendes hjælp bare af denne grund — hvad der selvfølgelig virker hæmmende paa hans arbeide.

Idet man bruger sine hænder, bruger man uvilkaarlig sine sandser. Betydningen af sandsernes udvikling og opdragelse er ogsaa saa altfor lidet vurderet under den almindelige uddannelse. Man overser sandseindtrykkenes betydning. Men vi maa huske paa, at det positive indhold i vort sjælelige liv stammer fra sandseindtryk, om end ikke fra dem alene. Herved blir det klart, at nøiagtige og fuldstændige sandseindtryk har en overordentlig betydning for os. Denne betydning blir først fuldstændig, naar indtrykkene efterlader tydelige, klare forestillinger om tingene. Netop hertil bidrager disse praktiske midler. Ved alskens haandgjerning og tegning, arbeiden efter modeller og tegninger udvikles, ofte i en rent forbausende grad, øiemaal, formsands, formhukommelse, hvor der kommer farver med, ogsaa farvesands og farvehukommelse. Det samme gjælder øret; jeg skal bare minde om, hvor ganske anderledes det musikalske øre udvikles ved, at man selv maa danne tonen og stemme sit instrument, som sangere, violinspillere etc. maa, end det sker ved pianospil, hvor vi frembringer tonen mekanisk. Den samme opøven af sandserne, saa indtrykkene efterlader tydelige, bestemte forestillinger, blir ogsaa følgen af praktisk botanik, zoologi, mineralogi etc., hvor al klassificeren kræver nøiagtig brug af sandserne, og ligesaa af praktisk fysik, mekanik o. s. v.

Ved denne opøven, opdragelse kommer vore sandser

saavelsom, hvad jeg tidligere nævnte, vore hænder mere ind under vor vilje — det vil sige, de blir os nyttigere tjenere, og kan derved i høiere grad fremme udviklingen af vor intelligents og vor personlighed. Og hermed skal jeg forsøge at paapege det praktiske arbeides virkninger paa intelligentsens udvikling.

I nøie forbindelse med haandens og sandsernes udvikling staar vækkelsen af iagttagelsesevnen og evnen til sammenligning, der foregaar under alt arbeide efter tegning og modeller etc., alt praktisk naturstudium. Vor opfatning af uddannelse nærmest som et pensumsbegreb har bortledet vor opmerksomhed fra selve evnernes vækst — fornemlig fra den selvstændige tænkeevnes vækst. Disse evners, iagttagelses- og sammenlignings-evnens, udvikling, der jo aldrig kan komme til sin ret ved læsning alene, lægger saa at sige hele verden aaben for os som undervisnings- og aandsudviklings-stof, og herved skjærpes og udvikles evnen til selv at tænke, drage slutninger af, hvad vi iagttager og af, hvad vi ser af lighed og ulighed under sammenligninger. Vi opøves herved til at tilegne os kundskaber, ogsaa uden at de først er præparerede for os af andre. En saadan selverhvervet kundskab, om den end i sig selv er af mindre betydning, ægger langt lettere end en udenadlært kundskab til at trænge dybere ind i forstaaelsen af tingen og vækker ogsaa herved lyst til at læse. Hvad jeg her siger er ikke blot tankeexperimenter, men hvad jeg flere gange har havt anledning til at se: Gutter, der har været meget middelmaadige, uden interesse, slappe og dovne paa skolen, har jeg seet vækkes til selviagttagelse, til lærelyst og selvstændig tænksomhed, og tillige til forstaaelse af *nødvendigheden* af at lære og at læse, ved arbeide i smie og snedkerverksted. Thi den vaagne iagttagelse vækker forundring og spørgsmaal, og da, naar spørgsmaalene arbeider inde i os, da er bøger som føde for den sultne, og vi tilegner os kundskaben i den halve tid. Det udbytte, vi har af en bog, afhænger jo langt mer af vor modtagelighed for den end af bögen selv.

Jeg har ogsaa havt anledning til at se, hvorledes iagttagelsesevnen og selvstændig tanke har vokset under barnlig selvstudium af naturen, og hvorledes dette har vakt lærelysten.

Efter hvad jeg hidtil har sagt, kan det se ud, som om jeg kun har øie for det praktiske arbeides evne til at udvikle tænksomhed i teknisk praktisk retning. Jeg har kun nævnt alt dette først, fordi de paatageligste og første resultater viser sig i denne retning. Men er først vore sandser opdragne til at staa i en levende rapport med vor intelligents, vore aandsevner, viser virkningerne sig ogsaa paa de andre felter, hvor vi mindre tænker paa betydningen af denne rapport. Men denne betydning gjælder alt høiere aandsliv. Det er jo saa selvsagt, at en skarp, udviklet iagttagelsesevne og evne til sammenligning er nødvendig i naturvidenskaberne; men det ser ud, som om disse evners betydning for kunst og kunstforstaaelse var mindre selvsagte. Men hvorledes skal en maler kunne male, en billedhugger kunne modellere, naar han ikke har en fint udviklet iagttagelsesevne og evne til ved sammenligning at kunne uddrage det essentielle og lade det uvæsentlige træde i baggrunden? Og at et overvældende geni som Michel Angelo fandt det nødvendig at anatomere i 10 à 12 aar itræk, viser noksom, at disse evner trænger udvikling ogsaa hos benaadede kunstnere. I sin «Kunstens filosofi» paaviser Taine klart, hvorledes saavel de enkelte store kunstnere som de store kunstskoler i sin fulde kraft og blomstring stadig iagttager og studerer naturen intenst, mens deres forfaldsperiode begynder, de blir opskriftskunstnere, saasnart de anser sig for færdige med denne iagttagelse. At denne udvikling ogsaa trænges for forstaaelsesfuld bedømmelse af kunstverker, behøver jeg da neppe sige mere om. Jeg skal her bare som eksempel nævne den næsten utrolig fint udviklede iagttagelsesevne, som aabenbarer sig i Ruskin's kunstkritiske skrifter.

Naar disse evner er af saa stor betydning for det høieste og intenseste aandsliv, synes det mig aldeles urigtig, at de er saa lidet agtede paa under de almindelige uddannelsesmethoder.

Men en vaagen evne til selvstændig iagttagelse er ikke befrugtende, alene hvor det angaar de rent sandselige gjenstande, men ogsaa ligesaameget i livet, blandt mennesker.

Hvad jeg tidligere sagde om de bildende kunster, gjælder her om digtekunsten og dens forstaaelsesfulde bedømmelse.

Ved siden af den skjærpelse af intelligentsen, der ligger i opøvelsen af selviagttagelse, leder den praktiske befatning ved en sag eller en gjenstand til en dybere, mere concis, selvstændig forstaaelse af samme sag, end den blotte læsen om den kan forskaffe, og netop derved, at vi saaledes kommer til at beherske forstaaelsen — ikke bare forstaar sagen i den bestemte form, vi har læst den —, leder det praktiske til udvikling af en betydningsfuld side af intelligentsen, nemlig af dømmekraften, af hvad vi til daglig kalder praktisk sund sands. Med andre ord, den logiske forbindelse mellem theori og virkelighed blir os klar, og vi faar herredømme til at anvende den.

Den rent formelle logik interesserer sig kun for at tankerne er i overensstemmelse med sig selv, og den kan visselig opøves skarpt ved rent theoretisk uddannelse. Men ved det praktiske arbeide kan den logiske evne overfor virkeligheden opøves; thi der er det netop det at anvende kundskaben, det kommer an paa. Det specielle tilfælde er ofte saa vanskeligt at faa ind under de almindelige regler; men virkeligheden er ubønhørlig, og ved den praktiske berøring med den tvinges man til selv at kunne tænke forat kunne anvende kundskaben, ellers gaar følgen udover en selv.

«Ein Loth Praxis ist mehr werth als hundert Centner Theorie», siger et tysk ord. Det er netop, fordi praksis modner mennesket for livet og virkeligheden. Enhver praksis indebærer theorien og skaber derfor netop modtagelighed for den. Men en rent theoretisk viden kan saa gladelig lade os være dumme, tossede, naar det gjælder anvendelsen af vor viden.

Summen af hvad jeg har nævnt som det praktiske arbeides betydning for erkjendelsens, for intelligentsens, udvikling er altsaa, at det paa den ene side vækker og øver iagttagelsesevnen og evnen til sammenligning og derigjennem tillige videbegjærlighed, trangen til at lære; samtidig udvides det felt, hvorfra vi formaar at modtage stof til udvikling, idet ikke alene bøgerne men ogsaa alle omgivelser bliver læremestre for os. Paa den anden side udvikles dømmekraften, den praktiske logik, evnen til at anvende lærdommen.

Jeg skal saa forsøge at paavise det praktiske arbeides betydning for udvikling af viljen, af karakteren.

Den første og naturlige følge er, hvad der skyldes den kraftigere, mere alsidige legemlige udvikling ved det legemlige arbeide. Vi ved jo alle, at vor energi, vort mod paa de opgaver, livet stiller os, øger med følelsen af legemlig kraft og sundhed. Der er undtagelsesmennesker, som eier en sjælestyrke, der synes at være omvendt proportional med deres sundhed; men de *er* undtagelsesmennesker.

Til den øgede følelse af kraft kommer ogsaa tilfredsstillelsen af at kunne beherske, bruge sine kræfter, saa man ser et udbytte af dem. Legemlige kræfter, som ikke beherskes og benyttes til det gode, leder let til brutalitet.

Ved den udvikling det legemlige arbeide giver, øges derimod sjælens herredømme over legemet, og dette giver tilbage til karakteren en større uafhængighedsfølelse ved den selvhjulpenhed, der er resultatet af praktisk dygtighed. «En ægte mand maa altid falde paa fødderne som en kat, om skjæbnen uventet hiver ham udfor den sofa, hvor han netop har lagt sig tilrette», siger en af mine brødre.

Den sunde selvtillid, som følger selvhjulpenhed, i forbindelse med den dømmekraftens skjærpelse, jeg før har paapegt, øger evnen til bestemt og hurtig beslutsomhed. Det kan her være af interesse at minde om Napoleons eksempel: Han sagde om sig selv: «Der er intet i krig, som jeg ikke kunde udføre med mine egne hænder; dersom der ikke er nogen til at gjøre krudt, kan jeg fabrikere det; kanonvognene kan jeg konstruere. Dersom det er nødvendigt at støbe kanonerne, kan jeg gjøre dem. Detaljerne ved deres betjening i krig kan jeg om nødvendigt undervise i. I administrationen er det jeg alene, som har arrangeret finantserne!» Han var inde i alt, overlegen i alt — og overlegen beslutsom.

Og ikke alene beslutsomhed, men ogsaa mod udvikles ganske anderledes gjennem en praktisk uddannelse, end gjennem en ensidig læseuddannelse. At det fysiske mod øger med følelsen af kraft og selvhjulpenhed, er jo aldeles naturligt. Men ogsaa mod overfor vanskeligheder i livets gjenvordigheder, overfor tunge tider, vokser med den overlegenhed

overfor vanskelighederne, som det skjærpede overblik og den beslutsomhed, der skyldes den praktiske erfaring, giver.

Alt, hvad jeg her har sagt om selvhjulpenhed, selvstændig tænkning, beslutsomhed og mod, virker til at fremme mandighed — et begreb, som ikke trives under ensidig kundskabskultus. Jeg ved intet ord, som tilstrækkelig betegner det tilsvarende begreb for kvinden, men jeg er overbevist om, at hvad jeg her har sagt med de nødvendige modifikationer, gjælder kvinden ligesaa meget.

Jeg nævnte som en mangel ved den ensidige læseuddannelse, at pligtfølelsen blev udviklet væsentlig i retning af pligter mod en selv. Sløid som skolefag alene vil i dette stykke virke i samme retning, som en ny pligt mod en selv. Sløiden har dog straks den fordel, at den giver hjemmene ypperlige midler til at skaffe børnene pligter mod andre og ansvar for pligtens opfyldelse ved at lade dem anvende til nytte hjemme, hvad de har lært af sløid. Men det praktiske arbeide, der er særlig skikket til at udvikle pligtfølelsen og ansvarsfølelsen, det er det, som foregaar i en virkelighed, der ikke som sløidskolen er til for elevens skyld, og hvor arbeidet foregaar under virkelighedens disciplin, saa eleven føler sig som et led, der ikke kan svigte, uden at følgerne gaar ud baade over ham selv og andre.

Jeg har flere gange havt anledning til at se, hvor forunderlig pligtfølelsen (som ogsaa andre sider af karakteren) er modnet under paavirkning af denne virkelighedens disciplin, f. eks. ved et aar tilsøs, et aar i et verksted o. l. Jeg har ogsaa havt anledning til at se den samme virkning paa rene børn — 10—11 aars —, hvor man i hjemmet har praktiseret noget tilsvarende, ladet uomgjængelig nødvendige pligter med sit ansvar hvile paa dem.

Videre opøves ihærdighed, udholdenhed og taalmodighed. Disse sider af karakteren opøves visseligen sterkt under læsning hos *den,* der *har* lyst og vilje og har sat sig et maal, han vil naa. Men hos de mange «middelhavsfarere» og somlere, hvor ikke skoleæresfølelsen er vaagen og ikke et bestemt maal holder energien vaagen, der er det jo tilslut skolens karaktergivning og straf, der virker som spore til udholden-

hed, og denne spore er utilstrækkelig, — den virker kanske mere opdragende paa forældrene end paa børnene.

Sløid, alskens haandgjerning har her den fordel, at der straks stiller sig opnaaelige maal for børnene, der blir resultater, de kan tage og føle paa, og som tillige er til nytte. Haandgjerning stiller ikke bare et maal ude i en fjern fremtid: For de sterke, energiske naturer kan et maal i fremtiden være nok, men de slappere naturer maa gradvis kunne *naa* større og større maal for at holde energien oppe. Og hertil giver som sagt haandgjerning ypperlige midler. Endnu sterkere virker disse midler, naar de anvendes under nødvendighedens scepter.

Der er en ting, jeg ogsaa her maa pege paa, da det indirekte har stor betydning for karakteren, og det er den kraftspilde, der for enhver blir følgen af udygtighed, ubehjælpelighed i den slags praktisk gjerning, der mer eller mindre falder i alle menneskers lod, eller for de specielle fag, falder i fagfolks lod. Det, som den praktisk dygtige staar ubekymret, overlegen overfor og derfor ofrer lidet baade af tid og kræfter, saa han vinder tid og kraft til høiere og betydningsfuldere ting, det slider den praktisk uøvede sig ofte ud paa. Jeg skal bare fra mit eget «fag» — husmoderfaget — nævne det uhyre tab af kræfter og tid, som skyldes vor mangelfulde praktiske uddannelse til vor gjerning, hvorved dennes underordnede del, der altid melder sig som uafviselig, saa ofte sluger os helt til skade baade for vor egen personlige udvikling og for vor gjernings høiere del — hustruens og moderens gjerning.

Eller for at nævne et mere vidt omfattende eksempel — hvilken lettelse og kraftbesparelse for livet har ikke det givet os, at videnskaberne, fra at være aandsvidenskaber — spekulative videnskaber — er gaaet over til at være praktiske videnskaber.

Den indirekte skade paa karakteren eller rettere paa personligheden af dette krafttab er, at for den, der træller under det smaa, blir det smaa stort.

Saa et par ord om den praktiske uddannelses betydning for samfundslivet. Jeg skal her ganske forbigaa den økonomiske fordel for samfundet, da den har været saa godt og

saa ofte fremholdt, at det vilde være overflødigt for mig at sige mere herom.

Det er besynderligt, hvorledes had og misundelse overfor de «bedre stillede» trives, ja, jeg tror, er øget blandt de lavere klasser, tiltrods for alt, hvad der er gjort for at forbedre deres kaar og fornemlig for at skaffe dem en bedre oplysning. Jeg ved vel, at der er mange og dybe aarsager hertil, men én og det en meget virksom en, tror jeg ligger i de høiere klassers mangelfulde opdragelse i det praktiske, og deraf følgende mangelfulde forstaaelse, baade af de praktiske gjøremaal og af selve arbeiderne. De høiere klasser har de theoretiske kundskaber og skal være de befalende, de overordnede i omtrent alle forhold i livet, og saa mangler de saa ofte evnen til at anvende kundskaberne rigtig i det praktiske liv. De beordrer og forstaar ikke tilbunds, hvad de beordrer, mangen gang ikke paa langt nær saa godt, som den, der skal udføre ordren. Naar saa den underordnede, om han end ser, den er praktisk umulig, maa befølge ordren og resultatet blir bindegalt — ja, saa falder ligesaa ofte dadlen paa ham, som ikke fortjener den, mens den anden gaar fri. At dette skaber mistillid, bitterhed og mange onde følelser er jo klart. Derimod, naar en underordnet merker, at den befalende forstaar tilbunds, hvad han befaler, selv kan udføre det, eller ialfald har theorien i saa intim forbindelse med praksis, at han helt ud duer til at beordre, at befale, saa blir arbeidet for den underordnede en fornøielse og tillige en lærdom gjennem den theoretiske indsigt og kundskab, en saadan ordre aabenbarer for ham, — og tillid og dermed ofte kjærlighed til den overordnede blir følgen. Det er ikke det at adlyde, at bøie sig, der vækker onde magter, men det at maatte bøie sig i det ydre uden at kunne erkjende dets rigtighed, hvorfor man maa bøie sig. Autoriteter, som vi erkjender, bøier vi os let for. Jeg har selv mangen gang havt anledning til at se sandheden af, hvad jeg her har sagt. «Det er en mand som forstaar sine ting, det er en fornøielse at arbeide for ham».

En dyberegaaende praktisk forstaaelse hos de høiere klasser vilde ganske naturlig virke til en retfærdigere bedømmelse af underordnet arbeide, en bedømmelse, hvorved samvittighedsfuldt, godt gjennemtænkt eller solid udført arbeide

vilde finde paaskjønnelse. Og det vilde vanskeligere ske, hvad man nu endog hører aabent udtalt, at det ikke lønner sig at udføre et arbeide godt.

Naar en overordnet, der sidder inde med theorien, tillige viser en overlegen praktisk indsigt, vækker dette ikke alene tillid til ham personlig hos den underordnede, men det vækker ogsaa tillid til *de theoretiske kundskaber*. Uvidende underordnede er som bekjendt tilbøielige til at foragte theoretisk lærdom, netop fordi de saa ofte ser den forenet med praktisk dumhed. Og denne foragt virker til skade for alle mulige praktiske gjøremaal — hindrer indførelse af gode reformer o. s. v. Naar saadanne underordnede derimod ser, hvorledes de theoretiske kundskaber hos den der med praktisk dygtighed kan anvende dem, sætter ham istand til f. eks. i en fart at beregne, hvad de selv tungvindt og langsomt og med forgjæves gjentagelser maa prøve sig til, saa faar de respekt for den theoretiske viden. Og denne respekt har som sagt vidtrækkende betydning.

Dette er den ene side. Den anden er den, at det praktiske arbeide lærer de høiere klasser en større agtelse for og forstaaelse af de underordnede og deres kaar, hvad der ogsaa igjen øger tilliden hos disse. Det arbeide, man selv har gjort og maa gjøre, det foragter man ikke let, eller ser ikke ned paa det. Og dette arbeide aabner for en veien til at forstaa de underordnedes ræsonnement og følelser overfor de «bedre stillede», overfor de overordnede, og overfor deres eget arbeide. Det hjælper en til bedre at bedømme, hvad der er berettiget i dette ræsonnement og i disse følelser.

Nu har efter 1900 aars forløb socialisme, anarkisme og arbeiderelendighed begyndt med dolk og dynamit at banke ind i vor tids bevidsthed, hvad forstaaelse, praktisk forstaaelse, skulde have lært os for uendelige tider siden, nemlig agtelse for de underordnede og for underordnet arbeide, der dog til syvende og sidst er ligesaa uundværlig og vigtig for os, som det overordnede.

Det at arbeide selv leder til en nobel økonomi. Man faar øie og tanke for andres arbeide, saa man vogter sig for at bebyrde dem unødigt.

Den forstaaelse, der følger en praktisk uddannelse,

vilde visselig lede til, at der ikke kom saa mange berettigede klager over upraktiske love og upraktisk administrationsordning.

Der lurer under hos saa mange en frygt, for at alt dette praktiske, dette «nyttige», som man lidt haansk siger, skal kvæle al idealitet. Tvertimod. Sand idealisme maa hvile paa realismen, ellers svæver den i luften. Og denne realismens grundmur under idealismen, mener jeg netop en rigtig anvendt praktisk uddannelse vil formaa at lægge.

LIDT FRA FINMARKEN.

Af sogneprest *A. Halvorsen.*

1. *Forsamlingshuse og forelæsere.*

Under Thomas von Westens anden missionsreise blev der ved den raadslagning, som han havde i Talvik med sogneprest Anders Filian og missionærerne Bloch og Lund, besluttet, at der skulde opføres endel «forsamlingshuse». I disse skulde missionærerne og skolemesterne forsamle finnerne til undervisning samt prædike og læse for dem om søndagene, naar de for uveirs skyld eller af andre aarsager ikke kunde komme til kirke.

Missionær Morten Lund, siden sogneprest i Talvik, fik ogsaa disse huse opført i 1719. Et i Korsfjord, et i Lærredsfjord og et «ved Eggeskal i Altens skov», altsaa inde i selve Alten. Opførelsen af dette sidste skede dog kun «med største fortræd» og under befolkningens uvilje.

I Altens forsamlingshus holdt Talvikpresten ikke saa ganske sjelden andagtsmøder, meddelte gamle og svage folk nadveren, ja forrettede endogsaa barnedaab der. Saavidt skjønnes blev dette hus benyttet saaledes hele det 18de aarhundrede igjennem. Det blev vedligeholdt og sat istand for skolekassens regning. Sidste gang man finder regnskab for dets istandsættelse er i 1796.

Forsamlingshuset i Korsfjord havde «i mange aar» været «i grund forfaldent», da det i 1780 ved provst Garmanns hjælp blev istandsat, idet Talviks skolekasse ydede 8 rigsdaler til dette arbeide, «imod at almuen selv bekostede det øvrige».

Antagelig var baade det i Alten og det i Korsfjord byggede hus af tømmer. Forsamlingshuset i Lærredsfjord derimod var kun en jordgamme. Den forfaldt vistnok snart. Man hører intet mere til den efter dens opførelse.

Forsamlingshusene i Korsfjord og Lærredsfjord blev vistnok aldrig benyttede af sognepresterne, som aldrig kom paa den kant af menigheden. Deres reiser udenfor kirkestedet indskrænkede sig til enkelte ture til Alten.

I sidste del af det 18de aarhundrede blev der oprettet en bestilling, som vistnok var knyttet til forsamlingshusene. Der blev ansat «forelæsere», mænd som havde at holde «læsning» eller «kor» for almuen, naar den paa grund af uveir ikke kunde slippe til kirken. Forelæserne blev ansatte af amtmanden efter forslag af sognepresten. De synes ikke at have havt nogen særskilt løn, men var, som godtgjørelse for sit arbeide, fritagne for «fløtning» eller skydspligt. Den sidste «forelæser» var Morten Paulsen, som 1802 blev «indsat» som saadan i Korsfjord, idet han da afløste sin fader Paul Guttormsen, som havde indehavt bestillingen fra 1783.

2. *Hans Nilsen Hauge.*

Som bekjendt kom Hans Nilsen Hauge under sine reiser ikke længere nord end til Tromsø, som han besøgte i aaret 1803. Hans skrifter derimod naaede ogsaa op til det nordligste Norge.

Man var dog rustet til at tage imod ham, om han skulde have kommet saa langt som til Finmarken. Biskoperne Schønheyder og Krogh havde sendt sine rundskrivelser om ham ogsaa til Finmarkens prester og advaret dem og deres menigheder. De maatte ikke lade sig «overliste» af «nogle landet omstrygende selvkloge og et gudeligt sprog førende prækere», «profeter i faareklæder» og «sværmere», som «giver sig ud for at være lærere af en mere aandelig religion end den, der er nyttig baade for dette liv og for det tilkommende». Man ønskede at faa vide, hvorledes man i Finmarken «mest hensigtsmæssig» vilde «hæmme dette onde», hvis det skulde lykkes Hauge at faa udbredt «sin fanatiske lære og skrifter blandt almuen» ogsaa deroppe.

Amtmand Unmack gav da ogsaa i 1802 lensmændene i amtet ordre til, at de skulde gribe Hauge eller hans venner, saasnart de traf paa dem, og føre dem ud af bygden did, hvor de kom ifra.

I Loppens prestegjæld, skriver sogneprest Struwe, havde hverken den «berygtede» Hauge selv eller hans tilhængere fundet anledning til «ved sine skrifter eller paa andre maader» at udbrede «sin fanatiske lære». Hos én mand i menigheden havde sognepresten seet en af Hauges «pjecer»; men der var «aldeles ingen slags sinds uro eller anden skadelig ytring fornummet» deraf. Hvis Hauge eller hans tilhængere skulde have fundet leilighed til at «øve sit høist farlige proselytmageri» i Loppen, saa havde sognepresten havt forhaanden «den bedste og hurtigste maade at stanse dette onde» paa: lensmanden skulde «øieblikkelig» have faaet sende dem afgaarde til det sted, hvorfra de var kommet.

I Maasø var Hauge selv «aldeles ukjendt», skriver sogneprest Landstad. Og af hans skrifter fandtes der kun et eksemplar af «Betragtning over de anordnede evangeliske tekster», som presten syntes erindre, at bogen hed[1]). Men da denne bog var i «kjøbmand» Buchs eie, havde presten grund til at tro, at der af den «ingen virkning vilde spores blandt almuen».

Dette, som her er meddelt, er maaske det eneste, som i de tider naaede op til Finmarken vedrørende Hauge og hans gjerning.

---

3. *Anders Lidstrøm.*

I 1827 dukkede pludselig i Alten op en mand, som gav sig af med at holde opbyggelige forsamlinger blandt de paa Elvebakken boende kvæner. Sognepresten, provst Fredrik Rode, som boede i Talvik, fik snart høre om ham, men vidste ikke, hvem det var. I begyndelsen troede han, at den «svenske prest» kunde være «den Bülow», som i den tid skulde «reise om i landet paa lignende maade»[2]).

---

[1]) Hauges postille: «Den kristelige lære, forklaret over epistlerne og evangelierne».

[2]) I 1826 og 1827 havde en baron Carl von Bülow opholdt sig i Kristianssands stift som udsending fra det engelske «continental society» med bemyndigelse til at uddele ny testamenter og andre religiøse skrifter. Som bekjendt har han sin store betydning for Norge, som den der gav stødet til oprettelse af Stavanger missionsforening og der-

Manden var imidlertid fra Sverige og hedte Anders Lidstrøm. Han var i slutningen af 1827 kommen over fjeldet ned til Alten, hvor han opholdt sig paa Elvebakken. Efter en attest fra decanus ved det theologiske fakultet i Lund skulde han have taget «et slags theologisk eksamen» og havde tilladelse til at prædike i et vist distrikt i Sverige. Selv kaldte han sig «theologiä og juris studiosus vid Carolinska academien» og viste sig, som provst Rode erklærer, ikke at være «blottet for kundskab og talenter». Han meddelte fogden, at hensigten med hans reise til Norge var at «bese detta lands informiga läge» og under oppebien af vaarens komme «som en af de mindre naturforskare» at anstille undersøgelser og «udvidga» sine «små talenter».

Da fogden havde faaet hans pas, gav han ikke agt paa ham mere, førend det spurgtes, at han holdt religiøse forsamlinger. Da underrettede han straks provst Rode om dette Lidstrøms forhold, som han mente stred mod «konventikelplakaten».

Rode havde dog allerede før hørt om dette, men da han ikke havde faaet andre oplysninger, end at Lidstrøm læste for kvænerne af en kvænsk postille, havde han ikke kjendt nogen «anordning», som kunde anvendes paa ham. Men kunde forordningen af 13de januar 1741 bruges mod ham, saa desto bedre, som hans gudelige forsamlinger ikke «duede» til noget. Imidlertid havde man først forsøgt at faa ham til «med det gode» at reise tilbage til Sverige igjen. Skulde ikke det lykkes, saa fik man anvende de «trudsler» mod ham, som man havde lov til.

Saavel fogden som provsten havde derefter fat i Lidstrøm for at faa ham til at holde op med sine samlinger. De var jo lovstridige, selv om han havde aldrig saa god hensigt med dem. Lidstrøm mente derimod, at hele affæren indskrænkede

med til det norske missionsselskab. Men da han ogsaa, trods biskopens advarsel, holdt «religiøse taler», blev kirkestyrelsens opmerksomhed henvendt paa ham. Da han ved nytaarstid 1828 skulde være reist til Finmarken, fik derfor amtmanden ordre til at holde øie med ham og til, i tilfælde af at han holdt opbyggelige forsamlinger, at træffe de «fornødne lovmedholdige foranstaltninger mod ham». Man var ogsaa ræd for, at «skadelige lærdomme og falske anskuelser af religiøse sandheder lettelig kunde udbredes».

sig til, at han læste i en huspostille for sine husfolk og sammen med dem sang salmer. At der saa under disse private andagtsøvelser indfandt sig et «større eller mindre antal almuesfolk» for at høre paa, kunde ikke han hindre. Han maatte dog efter landets lov faa dyrke sin Gud i fred og ro.

Men efterhaanden kom det for dagen, at Lidstrøm under sit samvær med kvænerne ogsaa havde indladt sig paa at «ræsonnere» over offentlige anliggender med dem. Selv om derfor opbyggelsesmøderne «i og for sig ikke kunde have farlige følger», saa kunde dog alligevel hans ophold og virksomhed i Alten «vække og nære misnøie med de bestaaende indretninger».

Paa Elvebakken især boede allerede dengang ikke saa faa kvæner, hvoraf de allerfærreste forstod det norske sprog. Sognepresten kunde ikke kvænsk, og der brugtes ikke kvænsk tolk under gudstjenesterne i Talviks kirke, ligesaalidt som presten nogengang holdt bibellæsninger iblandt dem. De var derfor meget brøstholdne med Guds ords forkyndelse og havde overmaade liden nytte af sin sogneprest, som stod som en fremmed i alle maader for dem. Og saaledes var ogsaa forholdet til den verdslige øvrighed. De kunde kun finde liden forstaaelse og sympathi hos den og havde derfor ogsaa liden tillid til den.

Men nu var der kommen en «prest» til dem, som forstod og talte deres eget sprog, og som kunde dele deres tanker og følelser i anledning af deres stilling til kirke og stat i det fremmede land. Som naturligt var vilde de da have ham til at hjælpe dem til at opnaa, hvad de ønskede sig, og til at faa rettet paa, hvad de ansaa for uretfærdigt og ondt.

Kvænerne havde i sin tid, i 17de og 18de aarhundrede, flyttet ned til Alten for at drive laksefiske i Altenelven. Det var dem, som havde begyndt dette fiske; desto tungere og uretfærdigere fandt de det, naar de saa skulde betale en stor afgift af fiskeriet til det offentlige.

Gjennem lange tider havde der været klaget over, at handelsmændene i Altenfjorden holdt yderst daarlige varer, som de forlangte de mest ublue priser for, og kvænerne i Alten led ogsaa — og ikke mindst — under dette forhold.

Det var i den tid, da handelsmændene, efter provst Jordans[1]) udtalelse, blandede op brændevinet med vand og endogsaa med «giftige ingredientser» og tog derefter 24 à 32 skilling pr. pægel, saa de paa én tønde tjente op til 120 speciesdaler. For «bedærvet» tobak tog de 36 skilling marken og tjente i ren gevinst 18 speciesdaler pr. vog. Og den gang var brændevin og tobak «virkelige nødvendighedsartikler» for folket deroppe. Mel fra Arkangel, som handelsmændene havde frit leveret i Hammerfest for 36 skilling vogen, maatte befolkningen i Altenfjorden betale med 1 speciesdaler pr. vog.

Da nu Elvebakskvænerne beklagede sig for Lidstrøm over alt dette, og de spurgte ham, som var ligesaa «lærd» som deres øvrighed, om der ikke kunde gjøres noget for at faa rettet paa det, saa besluttede han sig til at gjøre forsøg paa at hjælpe dem. Han skrev saaledes, efter hvad han selv fortalte provst Rode, ansøgninger om, at der i Alten maatte ansættes en svensk prest, som var fortrolig med det kvænske sprog, og om at folket i Alten maatte blive fritaget for afgiften til amtet af laksefisket i Altenelven. Ligesaa skrev han klager over handelsmændene for de slette varer og for de ublue prisers skyld.

Det lader ikke til, at det faldt nogen ind at undersøge, om der kunde være noget berettiget i de krav eller klager, som Lidstrøm saaledes gjorde sig til talsmand for. Hans optræden gjorde kun, at man blev endnu mere ivrig for at faa ham ud af bygden og ud af riget saa snart som muligt. Hans handlemaade, mente man, kunde jo ikke have «anden indflydelse end at vække ugrundet misnøie hos den enfoldige almuesmand».

Mistanken ligeoverfor Lidstrøms optræden blev heller ikke mindre, ved at disse hans ansøgninger og klager ikke skulde leveres den norske øvrighed, men sendes til Stockholm, til kongen. Det var tanken, at to kvæner skulde vinteren 1828—29 sammen med Lidstrøm reise til Stockholm for at forebringe sine andragender «paa høiere steder». Fogden gjorde hvad han kunde for at hindre denne reise. Han vilde vistnok ikke negte de to kvæner pas, men raadede og

[1]) Henrik Meyerhoff Jordan, sogneprest i Talvik 1820—1824.

«formanede» dem indstændig til at afstaa fra sit forehavende. Saavidt skjønnes kom da heller ikke kvænerne til at reise, og man hørte ikke heller mere til de omtalte andragender og klager.

Imidlertid fortsatte Lidstrøm med sine opbyggelsesmøder. Men nu tog fogden ham alvorlig fat og truede ham med lidt af hvert, hvis han ikke var landets love lydig. Lidstrøm havde ogsaa før givet et halvt løfte om at slutte med sine samlinger uden dog at holde dette løfte. Men nu gav han sit «parole d'honneur» paa, at han aldeles ikke mere skulde befatte sig med saadanne møder.

Hverken fogden eller provsten havde dog nogen «tillid» til ham. Dels var de ræd for, at han, trods sit æresord, alligevel vilde holde sine opbyggelser, dels frygtede de for hans opvigleri blandt kvænerne. De fandt det «høist ønskeligt, at han jo før jo heller kom væk fra egnen», indberettede derfor begge til amtmanden om ham og bad amtmanden give befaling til hans tilbagesendelse til Sverige. Man fandt ikke, at hans «foregivne kald som naturforsker» kunde være nogen lovlig grund til et længere ophold i landet, saa det var det bedste at faa ham afgaarde saa snart som muligt.

Efter amtmandens anmodning blev derefter Lidstrøm af fogden i skrivelse af 18de juli 1828 paalagt inden 3 uger at reise tilbage til Sverige.

Der blev dog ingen reise af, før efterat vinterføret var kommet. Lidstrøm var nemlig en sygelig mand. Han led af en «häslig krämpa», oplyser han, hvorunder han af «försynen» var frataget sine «rätta sinnens bruk». Allerede medens han «vistades vid academien» havde han denne sygdom, hvorfor hans kamerater der efter befaling af «rector magnificus» «tourvis» havde «havt opsyn med ham». Dette meldte han nu fogden, skjønt han vel vidste, at «ingen havde nogen medynk» med hans skjæbne. Og netop nu, sommeren 1828, var han saa daarlig, at han ikke vilde kunne holde ud reisen over fjeldet. Han vilde gjerne skaffet lægebevis for sandheden af sin oplysning, men han kunde ikke det, — der fandtes jo ikke læge i Alten. Han fik derfor fuldstændig overlade sig til fogdens bestemmelse og i tilfælde finde sig i «de gröfsta brottslingars förunta öde». Blot bad han «i öd-

mjukhet» om at faa «slippa bultar og handklöfvar» og at hans følge maatte faa med sig «bräder till en likkista». Forresten ønskede han «vanligt arrestanttractemente». Han syntes at forstaa, at det ikke nyttede at henvende sig til øvrigheden med bøn om noget andet end det, som kun gjaldt hans reise. «Nu begär jag ei om nåd», skriver han, «blott hos Gud».

Fogden fandt det dog for haardt at drive den syge mand over fjeldet paa en saa lang og besværlig reise, saa daarlig som han da var. Han fik lov til at oppebie vinteren.

Da reiste han, idet fogden betalte skydsen, 3 ren og 1 vappus. Med vappussen, Anders Klemetsen Jox, var Lidstrøm vel fornøiet. Af ham havde han nydt «ett beskedligt bemötande» skriver han til fogden, efterat han var kommet over til Utsjok i Sverige.

Siden hørte man i Alten intet mere til ham.

DUALISMEN I EGTESKABET.

Der er en side, som bliver saa altfor meget overseet i forholdet mellem mand og hustru, den, ifølge hvilken de skal være *to*.

Vi er saa vant til at høre om *enheden* i egteskabet; fra den første indstiftelse og altid siden lyder det til os, at de to skal være et. Og det er sandt, dette er det centrale i forholdet, det er jo selve kjærlighedens væsen, at den vil forene. Men det er i den grad det umiddelbare, at det behøver ikke engang at fremholdes. Og forholdet er saa individuelt, at det er en ligefrem latterlighed, naar denne enhed i egteskabet forkyndes som almindelig lov for en skare mennesker af to kjøn. Det har ingenting med lov eller med en skare mennesker at gjøre. Enheden i forholdet, denne sindenes sammensmeltning og viljernes bøining mod hinanden, det er jo netop det umiddelbare for de to, som er glad i hverandre; det kan ligesaa lidt skilles fra deres kjærlighed som lyset fra solstraalerne, men det kan heller ikke bestemmes ved noget andet. Det kan ikke tvinges frem, hverken ved ritualer eller ved love eller nogenslags bud, og det *skal* det heller ikke. Det er de tos sag og ellers ingens i den vide verden.

Det er ikke denne side af det egteskabelige forhold, som paa nogen maade kommer offentligheden ved.

Men egteskabet er ikke kun en mandlig og en kvindelig sjæls evige hengivelse for hinanden. Det er ogsaa ganske ligefrem et forbund af to mennesker, der bliver enige om at leve dette sit jordiske liv ved hinandens side, saaledes som det er betegnet i ordene om to mennesker, der skal være hinandens medhjælp af lige værd.

Dette er den ydre, praktiske side af forholdet, som udenverdenen møder, og som kan gjøres til gjenstand for almindelig kritik.

Hvad en mand og en kvinde i kraft af sin kjærlighed føler for hinanden, og hvilken stilling de ifølge sin naturs eiendommeligheder indbyrdes indtager, det kommer ingen anden ved. Man blotstiller da ikke det dybeste i sit væsen for en uforstaaende mængde, man udleverer da ikke sin sjæls hemmelighed og udraaber den paa torvene!

Nei, det som kommer almenheden ved, og det som de udenforstaaende har betingelser til at forstaa deraf, det er *institutionen* egteskab. Det er det jevne, robuste forhold blandt denne verdens andre, af to mennesker, der mødes med alle sine anlæg og alle sine muligheder for at leve ikke hverandres, men sit eget liv i samfund med hverandre, det er ikke enhedens, det er *tohedens* side af egteskabet.

Toheden i egteskabet er det, som skal hævdes, men den er blevet forsømt og overseet gjennem tiderne. Der har heller ikke altid været muligheder tilstede for at realisere den. I de gode gamle dage var der ikke, da hustruen var som voks i sin mands hænder, og den, som besad en hustru, besad en god ting. Men nu er det anderledes; situationen har forandret sig meget fra Boas og Ruths tid. Paa *vort* kulturtrin har vi betingelser for dualisme i egteskabet, for dette jevne niveaus forhold mellem mand og kvinde, og vi maa hævde den. Den behøver det, den kan ikke hævdes sterkt nok, baade fordi den saa længe har ligget nede, og fordi det netop er dette tohedens moment, som trænges nu mere end noget andet ind i det egteskabelige samliv.

Hine skjønne tider er forbi, da en hustrus verden var hendes egteherre, da hun intet var i sig selv, men hendes opgave bestod i at tjene ham, hengive sig til ham, gaa op i hans personlighed og forsvinde der; da hun selv traadte ydmyg tilbage og intet høiere begjærede end at være som en sangbund for hans liv.

Nu har kvinderne sit eget liv at leve, hun har sit arbeide at udføre, sine interesser og sit ansvar ved siden af hans.

Naar nu de to mødes, da kommer de fra hver sin side med sit særegne, sin personlighed; evner brydes, individualiteter kjæmper med hinanden, der blir liv og rørelse af det.

Men dette er det netop, egteskabet trænger. Det er denne idelige vekselvirkning, som behøves, for at det skal bevare glæden og livsmodet igjennem de mange aar. Det er toheden, som aldrig maa ophøre.

Mand og hustru har praktisk talt ikke hvert øieblik brug for hverandres kjærlighed; den maa være der, ja vel, den maa ligge under og give liv til det hele; den maa ogsaa være som solen over deres samliv, det er alene i dens lys, at alle disse smaa ting faar værd og betydning; men de kan ikke leve sit jordiske liv i alle dets detaljer direkte paa den; de kan ikke altid sidde stille og høre sine store følelsers vingeslag over sig, de stilles ikke uafladelig overfor situationer, hvor de har anledning til at dø for hverandre.

I hverdagslivets jevne gang med arbeide og fornøielse, med maaltiderne og theatret og spadserturer, der er det et mere omfattende, mere praktisk, vi kunde sige, mere anvendeligt forhold, som trænges. Den store kjærlighed er ligesom for god til at uddeles i saa smaa portioner. Man siger ikke: «Elskede, maa jeg øse suppe til dig?», heller ikke, «til døden dyrebare, vil du have dine galoscher!»

Naar en mand kommer træt fra sit arbeide, og en hustru er kjed af det daglige stræv, da er det ikke hverandres himmelstormende elskov, de trænger; da er det ganske ligetil hverandres gode humør, interesse, samtaler, elskværdighed, alt dette, der gjorde deres første bekjendtskabstid saa livlig og saa rig.

Naar de f. eks. sidder sammen i sin stue 365 aftner om aaret, hvad kan det da nytte, at de elsker, varmt og inderlig, naar de alligevel kjeder sig, — kjeder sig slig, at de bliver dumme og grætne og stygge af det. Og egtefolk kjeder sig meget ofte, det vil sige, før de vænner sig til den tause hygge i hinandens selskab, som det kaldes, eller faar undsætning udenfra.

Hvad kommer det da af, at disse to mennesker, der nylig satte himmel og jord i bevægelse for sin kjærligheds skyld, ikke længer er istand til at more sig i konversation sammen, ikke danser med hinanden paa ballene end sige har hinanden tilbords? Er da kjærligheden allerede død hos

dem? nei, nei, ikke den; men toheden er borte fra deres egteskab.

Se dem, alle disse forhold, der nylig begyndte med udbredte vinger ligesom i klar luft, og nu allerede falder trætte til jorden. Er det kjærligheden, som mangler? nei, ikke den. Men den følelse er borte, som sagde at de var to. De har glemt det; de har ligesom engang for alle overgivet sig til hverandre; nu har de *carte blanche* i hinandens materielle og aandelige eiendom. Alt særeie er ophørt; grænsen for hvers personlighed bliver alt mere og mere udvisket; de glider over i hinanden, saa man ikke længer sikkert kan sige, hvor den ene slutter og den anden begynder. Det er dette fænomen, som i egteskabets ordbog saa smukt benævnes en høiere fællesvilje.

Man hører ofte, at mødre overtager ansvaret for sine børn. «Kjære, gjør da ikke noget bryderi for Gustav,» siger de, «min Gustav løber da saa gjerne,» medens den overraskede Gustav ved siden af intet heller begjærer end at forblive i ro. En lignende fællesfølelse vil saa gjerne indsnige sig mellem egtefolk; de er saa vant til fællesskab i navn, i bolig, tilslut gaar det dem som Molboerne, de kan ikke finde sig selv igjen, de tager feil af hverandre, de er beskedne paa hverandres vegne. Al spænding er forbi mellem dem, de kjender hverandre ligesom saa altfor godt.

Det gaar videre. De glemmer efterhaanden, at de ikke er af fælleskjøn, at de endnu er en dame og en herre, som maa og skal undse sig for hverandre, hvis ikke al friskhed og skjønhed skal forgaa mellem dem. At Guds ord siger, de er ét, er da ingen grund til, at han skal betro hende saadanne historier, som det var upassende at meddele andre, — eller at hun skal være skjødesløs i sin paaklædning.

Denne overfamiliaritet er egteskabernes største fare. Den sniger sig derind med kjedsomhed og træthed i sit følge, den hæmmer alt liv, den tilveiebringer en uskjønhed i forholdet, som er aldeles forfærdelig. Og det værste er, at det er netop i de borgerlig talt hæderligste og braveste egteskaber, at den florerer; saa derved faar ikke alene den frie kjærligheds forkjæmpere vand paa sin mølle, men hele institutionen

taber sin anseelse og det netop for en stor del hos de bedste og mest ideale mennesker.

Men her er det, toheden i egteskabet skal redde det. Den vil sætte som frisk luft ind i en straamandsk atmosfære.

Hvor følelsen af tohed fik gjøre sig gjældende mellem mand og hustru, der vilde aldrig denne lumre intimitet faa indpas. De vilde have for megen agtelse for sig selv og hverandre til det, for megen gjensidig ærbødighed, de vilde ogsaa bevare for megen interesse for hverandres personlighed til, at forholdet skulde gaa træt.

Hver dag paa ny vilde de to mennesker staa overfor hverandre i al deres forskjellighed til en evig levende tilværelse med den, de var gladest i af alle. Fra deres samliv skulde der klinge latter og glæde ud til den forundrede mængde omkring, liv og rørelse af evner, som slaar gnister, af tanker, som mødes og brydes. De vilde gaa nærmere, de der ude, og se: «Er dette egtefolk? — men de har det jo *morsomt* sammen, de ler, — hører du, de ler og snakker, og de har dog været gift i mange aar.»

Ja, de har, men de har ikke derfor ophørt at være *to*. De er ikke stagneret, de har ikke slaaet sig til ro. Deres ungdoms kjærlighed er ikke noget engang givet, som en kapital, de nu tærer paa igjennem de lange aar. Deres egteskab er ikke den stille havn, hvor de lægger aarerne ind og kaster anker. De lever sit rige liv videre, de er altid i udvikling, og derfor fornyer ogsaa deres forhold sig fra dag til dag. Og derfor bevarer de den første forelskelses friskhed og forlovelsestidens poesi igjennem sit egteskabs daglige samliv.

Det er toheden, som maa hævdes i egteskabet. En tohed, ikke som mellem dem, der *kun* er to, — hvem intet dybere baand forener; men dog en tohed ærlig, en anerkjendt tohed, hvor mand og hustru staar overfor hverandre som frie personligheder, og ikke saaledes, at de maa stjæle sig til at gjøre sin individualitet gjældende og lade den sive ud krogveie, henholdsvis under skikkelse af tyranni og tøffelregimente. Det er en tohed, som maa hævdes, ved siden af enheden; vi har betingelser nu for dette samliv, der har brug for hele omraadet af de menneskelige anlæg.

Da blev der i egteskaberne ikke bare disse store følelser, den utrættelige hengivenhed, den gedigne, høitidsfulde troskab, som kan tages ned og sees paa i familiefester og andre særlige begivenheder. Da blev der meget mere af ligefrem glæde, af godt humør og snilhed mellem mand og hustru, saadan som det netop trænges i det daglige liv; de tusen smaa situationer kræver ikke større mynt.

Og da blev egteskabet virkelig en skole, ikke som det nu saa ofte fremstilles, med idelig optugtelse i forsagelsens og selvopgivelsens bitre lærdomme, men en skole, der gav positive resultater.

Det skulde da ikke være for at plage hverandre og gjøre hverandre livet bitrere end nødvendigt, at de to, som er glad i hverandre, bliver enige om at følges ad.

Clara Thue Johnsen.

NYE BØGER.

Homiletik. Af Oscar Quensel. Andra genomsedda och tillökta upplagan. Upsala. Schultz.

Prof. Quensel i Upsala er saa bekjendt baade som lærer i praktisk teologi og som prædikant, at en homiletik af ham ikke trænger nogen anbefaling. Vistnok er det ikke lykkedes ham bedre end andre at faa gjort homiletiken til videnskab. Det bliver den aldrig. Men derfor er hans bog lige værdifuld. Enhver prædikant vil der finde en mængde praktiske vink han har godt af at lægge sig paa hjerte. Særlig vil jeg fremhæve de mange ypperlige citater. — I ett punkt maa jeg dog faa lov til at modsige den ærede forfatter. Han raader den unge prædikant til at begynde med at læse sin præken op. «Lär dig först *läsa* offentligen, innan du försöker tala offentligen. Men sedan du så lärt att läsa din predikan, börja då varsamt öfva dig til största möjliga oberoende af ditt koncept. Ikke på det mekaniska memorerandets väg. Redan våra predikningars längd förbjuder detta. De ställe alldeles för stora kraf på minnet». Man skal, mener han, begynde med at tale frit enkelte dele af prædikenen, og saa lidt efter lidt skride fremad. Dette er en aldeles unødig omvei, og det værste er at den ikke fører til maalet. Begynder man ikke som ung at tale frit, da kommer man aldrig til det. Man tør ikke slippe papiret, er man først engang blevet vant til det. Begynder man derimod i ungdommen med at skrive og lære sin præken udenad, da har man snart den færdighed, at man kan holde sin præken frit, bare man efter et ordentligt forstudium har nedskrevet den og læst den en gang igjennem. Og det er en umaadelig fordel. En præken taber *altid* en hel del friskhed og kraft ved at blive læst op. Den smager af papir.

Kristendom och Darwinism i deres försoning af *H. Franke,* dr. phil. prest. Bemyndigad öfversättning af A. Bergstrand. Stockholm. Nordin & Josephson.

Det er et dygtigt arbeide og fortjener vel at studeres. Men jeg tror ikke, at den forsoning mellem kristendom og darwinisme som den forkynder, er antagelig. Det er umuligt at faa kristendommen til at gaa med paa at det onde er af Gud. Det er nu ikke heller godt at begribe, hvorfor udviklingslæren skulde nøde os til at antage det. Er vi etiske væsener, da maa vi *selv* kunne gjøre indsatser i udviklingen, ogsaa den indsats, hvorved vi fører udviklingen ind i et galt spor og forspilder vort liv.

Zarathustra. En bog om persernes gamle tro af dr. Edv. Lehmann. Anden del. Kjøbenhavn. Det Schubotheske forlag. 266 sider.

Første del har jeg omtalt i «For kirke og kultur» for 1900 side 381. Anden del indeholder Zarathustras liv og lære og den senere parsisme. Om bogens videnskabelige værd vover jeg selvfølgelig ikke at udtale nogen mening Men at den er overordentlig interessant, er vist. Vi stifter her bekjendtskab med en religion, som baade i dogmatik og moral viser de sterkeste berøringspunkter med jødedommen. Navnlig er det overraskende at finde den senere jødiske eschatologi, som i sine hovedtræk gik over i kristendommen. Selv Messiastanken gjenfindes. Forfatteren er dog ikke blind for, at der trods alt er en dyb forskjel mellem hedenskab og kristendom. Han skriver derom følgende vakre ord: «Jo oftere man i hedenskabet møder den bestandigt dømmende Gud med hans vegtskaale og regnestykker, des mere lærer man at skønne paa hin konge, der holdt regnskab med sine tjenere, og med kongelig frihed eftergav den gjældbundne al hans skyld, hin fader, der saa sin søn langt borte og ynkedes inderlig og løb til og faldt ham om halsen og kyssede ham».

Mon dog ikke religionsvidenskaben gjør en revision af den almindelige opfatning af forholdet mellem hedenskab, jødedom og kristendom nødvendig?

Jämförelse mellan Buddhism och kristendomen i några centrala punkter. En studie af Gustav Norrman theol. kand. Upsala. Schultz. Pris: kr. 1,25.

Dette lille arbeide byder egentlig ikke paa noget nyt. Men de som vil have en kort og grei orienterende fremstilling af buddhismens og kristendommens forhold til hverandre, vil finde en saadan her.

Thv. Klaveness.

Et brevskifte.

Han:

Ud under vinterhimlens
blaahvide hvælving ligger
den frosne fjord, bestrøt med
smaa udraabstegn og prikker.

De flytter sig. En enkelt
kan brat i to sig skille,
to andre smelter sammen.
Det sker saa fjærnt, saa stille . . .

Med busket svans af kulrøg
slæbende bag sig bræker
den sorte bryder isen
midt ind blandt deres rækker.

Det buldrer som i plader
af jærn, imens den nærmer
sig langsomt; rundt omkring den
de skræmte fugle sværmer.

Vildgæs i brede kiler,
i flok de store maager;
de kaster sig forude,
glimter i blæstblaa vaager.

Og snelandskabet glimrer
hinsides; sneen blakker
og striber her kun markens
plovmuld og grønne bakker.

Men der er magt i lyſet;
det gniſtrer og det blænder
i luften allevegne,
hvorhen ſaa jeg mig vender.

Det ſtrømmer ind her til mig,
fylder min lave ſtue
og gleder mine kinder:
jeg ſtaar ſom ſvøbt i lue.

Saa lyſteligt at vaagne
til ſol og friſke vinde . . .
Ak, tænk om du, min egen,
ſtod nu hos mig herinde!

Om vi nu nylig efter
kærligheds leg og hvile
var vaagnet ſammen: maatte
ikke vi da ſmile

lykkeligt, mens ved vindvet
vi ſtod og lod os bade
i dette ſøde ſolſkin,
friſke og morgenglade —

ſaae ud i al den lysluft,
ſaae langt hen over jorden
ſneglans og ſneblaa ſkygger,
ſaae fiſkerne paa fjorden

til prikker ſmelte ſammen,
i udraabstegn ſig ſkille,
langt borte, langveis borte,
og ſtille, lydløſt ſtille . . .

Hun:

Kæreſte ven, du ſkriver
ſaa ſmukt, min egen kære,
om morgenſol og friſkhed,
hvor ſødt det vilde være,

ifald vi to var vaagnet
trygt ved hinandens side
og stod nu kærligt sammen
og stirrede saa vide

i vinterlys og snepragt
fra vindvet i vor lille
solfyldte dagligstue,
som sikkert nok vi vilde.

Ja, ven, jeg veed, jeg kunde,
den dag jeg gav mig til dig,
vaagne saa glad, saa freidig —
det vilde jeg, det vil jeg,

og føle mig uskyldig
som nu, og kunne møde
dit smil med smil midt frem i
den lyse morgenrøde . . .

Men sorgfuld kun og saare
forundret maa jeg tænke
paa dem, som kun har kunnet
legem til legem skænke,

lokket af sjælløs vellyst . . .
Nei, jeg forstaar slet ikke,
hvor saadan to tør møde
ved dag hinandens blikke,

naar rent og mægtigt sollys
opfylder deres kammer,
og skaanselløst afslører
al deres skam og jammer.

Han:

O tror du, jeg forstaar det?
du tænker nok bedrøvet
paa hvad din ven har skriftet
af ondt, som han har øvet.

Af ja det maa bedrøve
dig stolte og dig stærke,
at den, som du har udvalgt
og adlet med dit mærke,

var ikke altid ædel.
Du veed det. Før jeg vidste,
hvad elskov er, lod stundom
af lyst kun jeg mig friste.

Ulykke var det, veed du,
ialfald aldrig lykke.
Dog har jeg ikke prøvet
lognagtigt at besmykke

min daad med gyldne navne —
for tvefold at forbryde
min ret til elskovs herskab,
som det er stolt at lyde.

Og alle mine kærtegn
og elskovsord og navne,
dem gemte jeg: maaske skal
den jeg engang dog favne,

hos hvem jeg glad kan hvile
og vaagne op med ære
(det tænkte jeg), og hendes,
kun hendes skal de være.

Hun:

Ja, du har ret. Jeg tænkte
paa det, du har fortalt mig.
Og skønt jeg aldrig angred,
at din jeg havde kaldt mig, —

Jeg led dog, thi du synded
imod dig selv saa blodig.
Jeg tænker endnu paa det
forundret og sørgmodig.

Og skont dit sidste brev nu
har gjort mig det lidt mindre
bittert og slemt, saa kan jeg
dog ikke altid hindre

mit hjærte i at klage.
Det saarer mig, det saarer. —
om aftnen tit, i sengen,
græder jeg hede taarer.

Men allermest bedrøver
d e t mig, min ven, at vide
hvad du, som dog trods alt er
saa god, har maattet lide.

Du, som trods alt, min egen,
er høisindet og mandig:
at ikke jeg har kunnet
holde din haand bestandig!

Din kære haand: at ikke
jeg holdt den hele tiden
og hjalp dig til at være
tro mod dig selv i striden!

Men nu — Gud være lovet! —
nu har jeg den og slipper
den aldrig, aldrig mere,
om saa det sled mod klipper.

V. Rørdam.

PRÆDIKEN PAA 12TE SØNDAG EFTER TREFOLDIGHED.

Mark. 7, 31—37.

(Af Chr. Bruun).

Jesus helbreder øre og tunge i vort evangelium idag. Derfor beder da ogsaa dagens kirkebøn, at vi maa lære at bruge tunge og øre paa rette maade, til det bedste og høieste, de kan bruges til. Men først *takker* kirkebønnen. Den takker, fordi vor tunge og vort øre ikke har lidt mén, som hos den døvstumme, og fordi Gud i det hele «har givet os et sundt legeme». Og det er jo ogsaa aldeles i sin orden, at vi først takker for de gode gaver, vi har faat, før vi beder om hjælp til ret at bruge dem. Men jeg ved alligevel ikke, om vi er videre dygtige til at takke Gud, fordi han har givet os et sundt legeme og bevaret vore øren og vore tunger; jeg ved ikke om det falder os rigtig naturligt. Vi takker Gud, naar vi tør tro, at vor sjæl er frelst. Vi takker, naar vi har overstaat en sygdom eller undsluppet en fare. Men fordi vi har faat et sundt legeme og ikke lidt nogen mén paa det, for det takker vi vist ikke meget. Jeg ialfald er da noksaa daarlig til det.

Men kirkebønnen giver os et vink. Den begynder med at paakalde «den almægtige, evige Gud, ham, som har skabt alle ting». Og derefter takker den for et sundt legeme og for alt det øvrige. Det er dens mening, at tanken paa Guds evige almagt og skaberkraft er den grund, som takken for et sundt legeme og den slags ting naturlig vokser frem af.

Saa vil vi følge kirkebønnens veiledning og først vende vore tanker til den «almægtige, evige Gud, som har skabt alle ting».

Han har skabt alle ting. Han har skabt denne vor jord, som vi staar paa, og som vi synes er saa stor. Jorden med dens meget mere end tusinde millioner mennesker og

endda mange gange flere dyr og planter. Og ikke bare jorden, ogsaa himmelen. Og «al dens hær». Han har skabt denne sol, som er millioner gange større end jorden, og som er kilden for alt lys og al varme, alt liv og al kraft paa denne jord. Og ikke bare denne ene sol. Der er mange, mange andre. Alle disse tindrende smaa stjerner er jo sole. Nogle tusinde af dem kan vi se med vore øine, men gjennem kikkerten blir det til talløse millioner. Millioner, som vort øie ikke kan skjelne, flyder sammen til melkeveiens blege, taageagtige lys. Den er *vort* verdenssystem, hvor vor sol blir som et sandkorn og vor jord svinder ind til intet. Men foruden denne vor melkevei, vort verdenssystem, er der mangfoldige andre — stjernetaager — spredte omkring i verdensrummets uendelighed. Aa — «verdnerne er som støvskyer, der hvirvler i den almægtiges fodspor».

Og for en rigdom, for en uendelig mangfoldighed findes der ikke bare paa denne vor lille jord, der hvirvler om i Guds verdensrum som et fnug. Dersom du dypper din finger ned i stillestaaende vand, og der hænger en draabe igjen paa fingerspidsen, og du undersøger denne ene draabe med et forstørrelsesglas, saa kan du i den finde en myldrende mangfoldighed af liv. Der svømmer en mængde forskjellige dyr omkring i dens indre, forskjellige i størrelse, forskjellige i form, forskjellige i art. De fødes, de vokser, de søger sin næring, de forplanter sig, de kjæmper, de dør. Det er som en hel liden verden for sig. Draaben blir til en verden og verden blir til en draabe i den almægtige, evige Guds haand.

Og for en fylde af *skjønhed* er der ikke spredt ud over denne Guds verden. Gaa op paa en fjeldtind og se ud over, og faa en smag af, at da Gud saa alt det han havde gjort, se da var det alt sammen saare skjønt. Eller se paa en enkelt liden blomst. Og helst igjen under forstørrelsesglasset, for der er det, som *uendeligheden* aabner sig, en uendelighed af skjønhed. Se paa et snefnug under forstørrelsesglasset. Det er som en lovsang fra snekrystallerne for den almægtige, evige Gud, som har gjort alle ting. Og al den skjønhed, som er udgydt over tilværelsen, fra stjernerne af og til sneen og blomsten, det er jo bare de spredte straaler af den

skjønhedens, den herlighedens atmosphære, som den evige lever og aander i. — Men det høieste kunstverk, som Gud har frembragt, det er alligevel mennesket, det menneske, som han skabte i sit billede. Og det høieste i menneskelegemet igjen er vor mund og vort øre, med *ordet,* det vidunderlige, det som bærer bud fra menneskehjerte til menneskehjerte, vort høieste fortrin, gjenklangen af Guds eget mægtige ord. Jeg hørte engang et foredrag her inde i Kristiania af en videnskabsmand fra et andet land. Det hed: Om mund og øre. Jeg tænker, det er det mærkeligste foredrag, jeg har hørt i mit liv. Det var saa tydeligt, at enhver som har gjennemgaat en folkeskole kunde forstaa det, eller rettere: *maatte* forstaa det, sætning for sætning. Det blev ogsaa holdt for en meget ulærd forsamling. Og alligevel er jeg temmelig sikker paa, at der ikke findes en professor her i byen — udenfor medicinernes kreds — som ikke vilde have faat vide en mængde ting baade om øre og om mund, som han ikke vidste før. Det var en mand med *navn* inden den videnskabelige verden, og hans foredrag stod fuldstændig «paa høiden», saa almenfatteligt det end var. Men det mærkeligste af alt var dog den religiøse side ved det. Det var, som alle mundens og ørets hemmeligheder med uimodsigelig magt forkyndte *Gud* [1]). Munden og øret er — ved siden af øiet eller vel endog fremfor øiet — den guddommelige skaber-visdoms mesterverk. Høiere endda staar jo selvfølgelig menneske-*aanden;* men om den heder det ikke nærmest, at den er «skabt» af Gud. Det er et andet udtryk, som bruges. Dengang da Gud havde skabt mennesket, og dets skjønne skikkelse endnu ikke havde faat liv, da bøide altings store skaber sig i kjærlighed ned over den, som skulde være hans billede i støvet, og «aandede ham livets aande ind»; og saaledes var det, at «mennesket blev til en levende sjæl», heder det. Saa den underlige flammen, som vi alle bærer i brystet, den som vi siger om, at

> «Livet blusser, livet daaner,
> snart er vi ørn, snart er vi kryb,
> alt som os mer og mindre laaner
> hint livets rige kildedyb»,

[1]) Sml. salme 94, 9.

denne flamme er os indaandet af den evige selv. Menneske-aanden er et pust ud af Guds eget væsens dyb. Derfor ligger der ogsaa i den en uafviselig trang efter at komme tilbage til sit ophav; det er som en slags naturnødvendighed for den. Og der hvor *det* saa alligevel ikke kan ske, i al evighed ikke kan ske, der blir det jo da til den orm, som ikke dør, og den ild, som ikke slukkes.

Lad os vende os til den almægtige, evige Gud, som har frembragt verdensaltet og frembragt os. Lad os bede:

Aa, du almægtige, evige Gud, som har skabt alle ting, vi bøier os for din vælde, vi tilbeder din unævnelige majestæt. Og vi takker dig. Vi takker dig for livet, vi takker dig for sundheden, vi takker dig for alle dine gaver baade til legeme og sjæl. Og vi beder dig, hjælp os, at vi maa bruge paa rette maade alt det, vi har faat, lær os at bruge orer og tunge til din ære, hjælp os ikke at skilles fra dig i al evighed.

Jesus Kristus gik omkring og gjorde vel: han helbredte al sygdom og al skrøbelighed inden folket. Det han gik efter, var jo dog ellers noget andet og høiere. Han var gaat ud for at fange ind igjen menneske-aanden, den forvildede menneske-aand, og føre den tilbage til Gud. Men paa denne sin vei gjorde han vel mod alle, som led ondt. Han onskede at vise dem, at det store han havde at bringe, ikke var andet end godt. Og saa stødte han da ogsaa paa dette døvstumme menneske, som dagens text taler om. Han saa, at Guds kunstverk var udskjæmt og ødelagt af onde magter. Og jeg tænker mig, at det gik ham her, som det siges ved en anden leilighed, at han *harmede* sig ved at se dette hærværk, ligesaa vel som han havde inderlig ondt af den ulykkelige. Nok er det: han helbredte ham. Han aabnede det lukkede øre og løste den bundne tunge, saa han talte rent.

Dette sker jo ikke længer iblandt os. Vi har nok døvstumme. Men vi har ingen, som faar dem til at tale rent ved kraften af sin bøn og sit ord. Og det er vist ikke i sin orden. Det er vist ikke efter Guds vilje, naar den slags evner næsten helt er uddøet inden kristenheden. Dog, det er ikke derom jeg vil tale denne gang. Dette Jesu under

var som de andre undre, et *tegn*. Saa kaldes jo underne saa ofte De var synlige sindbilleder paa noget høiere, noget som kan foregaa, og som ofte foregaar i den usynlige verden. Og har vi end mistet undrene og tegnene, saa har vi dog, Gud ske lov! ikke mistet dette høiere, som de er tegn og billeder paa. Der er endnu mange bundne tunger, som blir løst, og mange døve øren, som faar høre i aandens verden.

Men først maa vi jo da sige, at der er mangen tunge, og mangen meget *løbende* tunge, som er fuldstændig stum overfor Gud. Der er saa mange mennesker, som aldrig beder. De vil ikke bede, bryder sig ikke om det. Men det er ikke bare det. De *kan* det ikke, selv om de vil. Somme af dem frister paa det en og anden gang. Men det gaar ikke. De ved ikke, hvad de skal bede om. Og ikke ved de *hvordan* de skal bede heller. De faar det slet ikke til. Men det kan da træffe, de kan lære det.

Det var en prest her i landet for mange aar siden, som skulde forberede en morder til døden. I førstningen vilde manden aldeles ikke tilstaa sin ugjerning, men negtede haardnakket, skjønt beviserne hobede sig op imod ham. Men til slut tilstod han da sin brøde for presten. Og presten sagde, at han maatte bede Gud om tilgivelse for hvad han havde gjort. Nei det nyttede ikke, mente den anden. Presten trængte ind paa ham mere og mere, at han endelig maatte bede til Gud. «Jeg *kan* ikke bede, prest», svarte han haardt og koldt; «jeg har fristet mange gange, men jeg *kan* ikke» Og saa lød det dag efter dag. Men en morgen, presten kom, saa manden saa underlig ud. Presten kunde skjønne, han ikke havde sovet. «Hvad har du gjort i nat da, naar du ikke har sovet?» «Aa, jeg har bedt», sagde han, og var helt undselig ved det. Der havde Guds stærke Effata! lydt ind i et meget haardt og meget koldt menneskehjerte og rørt ved den stumme tunge, saa den lærte at tale rent. — Og som der er mangen løbende og larmende tunge, der er stum for Gud, saa er der mangt et øre, som hører baade skarpt og fint, men er døvt for Gud. Alt kan de have øre for, alt kan de have sands for, alt kan de have interesse for, men ordet *Gud* har ingen klang for dem. Dette ord, der er som *det eneste* i tilværelsen, det som er hele verdensaltets lovsang, det som

fylder de bedstes hjerter med henrykkelse, det er ikke til for dem. De har kanske ikke engang uvilje imod det, men bare den rene fuldstændige ligegyldighed og sløvhed. Dersom denne tilstand sætter sig fast for evigheden, da skjønner vi nok, at det er døden, den *fuldkomne* død.

Men Gud lade sit stærke og milde Effata! aabne de døve ører og kalde dem til at høre det ord, som har den mægtigste klang af alle.

Er der nogen her i kirken idag, som er stum overfor Gud, saa han aldeles ikke kan bede, selv om han frister paa det? Jeg ved det ikke. Den slags folk pleier jo ikke ofte gaa i kirke. Men en og anden kan det kanske nok træffe med. Men det er jeg sikker paa: der er mange her inde, som *næsten* ikke kan bede. Den, som texten melder om, var heller ikke fuldstændig stum; det var en, som besværlig kunde tale, heder det. I har hørt, hvordan de døve taler; det er *lyd,* men ikke tale, ikke menneske-tale. Slig er det med mange menneskers bøn. Men til alle disse siger jeg, baade til dem som slet ikke kan bede, og som næsten ikke kan det: dersom I vil lære at bede, saa gaa til Jesus. Han kan løse de bundne tunger. I maa forsøge selv, I maa anstrenge eder, I maa bruge magt mod eder selv for at faa det til. Ellers blir det ikke. Men jeg tænker ikke, det vil lykkes for eder. Det vil neppe blive menneske-tale, menneske-bøn. Men gaa til Jesus og bed om hjælp.

Og hans Effata! kommer. Kanske stærkt og med én gang. Kanske stilfærdigt og lidt efter lidt, saa man først stammer paa bønnen, før man taler rigtig rent. Men det kommer. Og den det kommer til, han priser Gud.

Men ogsaa hos dem iblandt os, som har lært at tale bønnens sprog rent, eller dog i det mindste at stamme paa det, ogsaa hos dem er der endnu mange baand, som trænger til at løses.

Jeg vil nævne salmesangen. Slig som vi synger salmer her i landet og her i denne kirken. Slig sang man ogsaa nede i Danmark til for ikke saa svært længe siden. Danmark og Norge har jo fulgtes ad i kirkelige ting og trukket temmelig ligt i aarhundreder. Men saa hændte det — og det var i en af de mindste kirker i hele Danmark — at der lød

et Guds Effata! over salmesangen. Og saa tog de til i den kirken at synge for vor Herre af fuldt bryst. Og den salmesangen fik vinger, og fløi fra kirke til kirke rundt omkring. Saa nu er der overmaade mange kirker i Danmark, hvor man synger paa den maaden. Ogsaa i England og i Tyskland synger man langt stærkere i kirkerne end her. Nu, dette er jo en mere udvortes og underordnet ting. Det gaar godt an at synge af hjertet, om man synger dæmpet og ligesom lidt undseligt. Og det gaar an at synge uden baade hjerte og tanke, fordi om man synger fuldt ud. Men har man to menigheder og den ene synger dæmpet og den anden synger ud, saa er der neppe tvivl om, at der vil være mest af hjertelag i sangen der, hvor den klinger af fuldt bryst. Og jeg kan ikke negte, at det vilde været mig en stor glæde, om jeg fik opleve, at der lød et Effata! over salmesangen her i denne kirke og her i dette land.

Men der er andre ting. Saa har vi bibelen. Hvor er vi ikke kommet bort fra den! Jeg taler ikke om de ugudelige. Jeg tænker paa gudfrygtige mennesker. Nu, vi har da gudfrygtige folk, Gud ske lov! som endnu kan den kunst at læse sin bibel med samme glæde, eller dog næsten samme glæde, som man pleiede i gamle dage. Vi har *mange* saadanne, haaber jeg. *Men* vi har ogsaa en *mængde* gudfrygtige mennesker, som slet ikke kan med bibelen. De agter sin bibel, de skjønner, at den er uundværlig for den hele kirke, de holder den for den største skat, og de vilde saa gjerne selv opbygge sig med den. Men de kan ikke. De begynder paa det gang efter gang. Men de gaar træt. Rent ud sagt: bibelen kjeder dem. Og paa samme tid kan de godt føle sig opbygget og rørt af andagtsbøger, og det ofte af temmelig vandige og sentimentale andagtsbøger. Deres hjerter vil til Gud. Og de søger i sit liv at rette sig efter hans ord. Men de stærkeste ord, som Gud nogensinde har talt til menneskeslægten, de der klinger «ømme, brændende og skarpe som en røst fra Davids harpe», dem hør de ikke øre for.

Men videre. Saa er det lovprisningen. Vi kan bede, om end ofte stammende. Vi kan ogsaa takke, om vi end gjør meget mindre af det end af at bede. Men lovprisningen? Den er jo det høieste. Det er den, menigheden skulde

være fuld af, saa hvælvene skalv, saa den lovsang, der toner gjennem hele verdensaltet, fik sit høieste udtryk paa løste og jublende menneskетunger. Det er om Guds lov og pris, om hans navns forherligelse, vi beder i den *første* af de bønner, som vor Herre Jesus lagde sin menighed i munden. Og med lovsangen følger *tilbedelsen,* den stille, dybe, kanske ordløse bøielse for den almægtige, evige Gud i hans storheds og herligheds og godheds majestæt. Og med dette tror jeg det staar svært smaat til iblandt os. Vi takker Gud meget mindre end vi beder. Og vi lover ham meget, meget mindre end vi takker.

Og saa *bekjender* vi ham saa lidet i vort daglige liv og i vor omgang. Vi nævner saa lidet hans navn. Nu, vi skal ikke kaste vore perler for svin, og vi skal ikke være paatrængende mod folk med vor gudelige tale, som man før i tiden ikke sjelden var det. Men derfor kan det da gjerne komme for dagen, naar vi er mellem ligesindede i alle fald, hvem det er vi agter at holde os til i liv og i død. Om ikke i andet, saa dog i et hjerteligt Gud ske tak! naar vi oplever en eller anden glæde. Men er det ikke saa, at Guds navn lyder sjelden ogsaa i vore egne dagligstuer, selv om vi beder til ham hver for os? Er der ikke mangen mand, som næsten aldrig taler om Gud med sin kone engang, selv om konen godt ved, at han søger Gud i vaagne nætter?

Og endda mindre blir det da for det meste med vore venner. Vi taler med dem om alt, vi deler med dem alt vort aandelige eie — undtagen vort religiøse liv. Og saa blir det da gjerne til det, at vi vælger vor omgang og vore venner uafhængig af spørgsmaalet om religios samstemmighed Er det en kristen mand, vi kan have nogen hygge af at omgaaes, saa er det bra. Er det en ikke-kristen, saa er det *næsten* lige saa bra. Religiøse samtaler blir sjeldne uden netop, hvor det dreier sig om tvivl. Religiøst samliv, religiøst samfundsliv blir borte. Selv ikke med sin prest vil man tale om Gud før den dag, man skal til at dø.

Aa — der er mange kræfter, som ligger bundne og venter paa at blive løst ogsaa hos omvendte og troende mennesker. Her var en kristen digter her i landet for en tid siden. Og hans kristendom kom da ogsaa frem i hans digt-

ning i nogen mon, skjønt ikke ret meget. Men han havde saa stærk en følelse af alle de bundne kræfter, som ventede paa at blive løst inde i ham selv. Han er Gud inderlig taknemlig, fordi han har ladet ham blive digter, fordi han «naadig ved min tunge rørte, skjænkede mig sangermælet». Og saa siger han videre:

Men i dybet, som jeg gjemmer,
dulgt for verden, kjendt af Gud,
der har sjælen bundne stemmer,
som skal løses paa hans bud;
sukke kun derinde bæve
at hans aand vil oversvæve
dybets liv, som han fornemmer.

Saa er det med os alle, enten vi ved noget om det selv eller ikke. Alle vi, som har begyndt paa at blive kristne — og begyndere tænker jeg, at vi alle er, selv under graanende haar — alle eier vi et sjæledyb, som vi gjemmer, dulgt for verden, kjendt af Gud. Og der ligger der bundne kræfter, som venter paa at løses. Og sukke bæver derinde, at hans aand maa oversvæve dybets liv, som han fornemmer.

Men kan jeg nu ogsaa virkelig være sikker paa dette, at alle kristne mennesker — enten de selv føler noget til det eller ikke — alligevel bærer paa saadanne bundne religiøse kræfter, som venter paa at løses, ligesom den døvstummes tunge? Ja, det kan jeg. Thi jeg ved, at vi alle er døbt til Jesus Kristus, er indpodet i ham som i det sande vintræ. Jeg ved, at vinstokkens hellige livssaft med mægtige guddomskræfter hemmelighedsfuldt gjennemstrømmer vort væsen, at selv hos de vidst komne iblandt os er blot den mindre del af disse kræfter traadt frem i dagen, saa de kan gjøre sig gjældende. Og derfor ved jeg ogsaa, at «sukke kun derinde bæve, at hans aand maa oversvæve dybets liv, som han fornemmer».

Gud lade sit milde og stærke Effata! trænge ind i hjerterne og aabne ører og løse tunger blandt dem som endnu staar langt borte! Han lade det frigjøre bundne kræfter ogsaa hos dem, som holder sig nær til ham!

MINE TANKER OVER RELIGIONEN SOM BARN, SOM YNGLING OG SOM MAND.

(Af Statsraad Peter Motzfeldts efterladte Papirer meddelt ved Høiesteretsassessor Ernst Motzfeldt).

Peter Motzfeldt var Søn af Infanterikaptein Ulrik Anton Motzfeldt og Andrea Birgitte Bull. Han blev født i Ørkedalen den 3die August 1777 og efter Faderens Død i 1782 opdraget i Børseskogn hos sin Farbror Dragonmajor Jakob Motzfeldt. Femten Aar gammel blev han sendt til Artilleriakademiet i Kjøbenhavn, hvorfra han i Januar 1796 gik ud som Sekondløitnant i Artilleriet. Efter i nogle Aar at have været stationeret i Fredrikstad gik han i 1802 som Premierløitnant til de dansk-vestindiske Øer. I Novbr. 1807 blev disse besatte af Englænderne og Garnisonen som Krigsfanger bragt til England. Fangerne blev dels anbragte i de saakaldte Prison-Skibe dels fordelte i det Indre af Landet. Motzfeldt fik til Opholdssted den lille By Reading ikke langt fra London og tilbragte der halvandet Aar. I April 1809 blev han udvexlet. Han blev derpaa som Artillerikaptein stationeret i Bergen, hvor han forblev til 1814. I dette Aar mødte han som Repræsentant baade paa Rigsforsamlingen paa Eidsvold og paa det overordentlige Storthing. Og i Slutningen af Aaret blev han udnævnt til Statsraad og var Medlem af Regjeringen indtil 1837. Han døde i 1854. En ufuldendt Selvbiografi af ham er trykt i Historisk Tidsskrift, 1ste Hefte for 1902.

Motzfeldt var en alvorlig, søgende Natur og blev religiøst opdraget. Under Opholdet i Kjøbenhavn blev han stærkt smittet af den der herskende religiøse Indifferentisme. Senere blev det ham imidlertid en dyb Trang at ty til og søge Trøst i Religionen. Ved Læsning i Skriften og ved alvorlig Selvtænkning søgte han da at danne sig, som han selv siger, en paa bestemte ordnede Begreber bygget Religionslære. Denne er selvfølgelig stærkt paavirket af Tidens Rationalisme. Under sit Ophold i Reading nedskrev han som trediveaarig Mand de Anskuelser, hvortil han da var kommet. Disse Optegnelser meddeles her.

Ernst Motzfeldt.

1.

Næsten lige saa tidlig, som jeg kunde tale, begyndte man at lære mig at nævne Gud. Ikke kunde jeg endnu fatte

og begribe, men jeg kunde troe og erindre; — og uden Begreb om, at noget blev sagt mig, som ei var sandt, var alt hvad jeg lærte fast Troe, eller Overbeviisning, om et Barn kunde siges at have denne. — Kierlighed og Tillid til Forældre og Lærere giorde hvert deres Ord til Sandhed og hvert deres Bud til Lov. — De sagde mig: der er en Overherre, som har skabt alle Ting, og som bestyrer alt, — dette er Gud, som du skal elske. — Og strax var Gud mig der, uden at jeg kunde giøre mig mindste Begreb om ham, og jeg elskede hvad jeg ei begreb. Jeg lærte efterhaanden Bønner udenad. Jeg forstod dem ikke; — men selv deres Ufattelighed, og den Alvorlighed, hvormed de bleve mig indprentede, giorde dem høitidelige for mig. Den Alvorlighed hvormed jeg af Ældre hørte Gud nævne indgiød mig en Ærefrygt for ham, som paa en Maade kunde kaldes Andagt.

Den Gud jeg tænkte mig, var mig stedse i en menneskelig Skikkelse, men større end Mennesker. Jeg forestillede mig ham siddende paa et ophøiet Sæde, over den Himmel jeg saae. Jeg antog ham som en ældre, en mægtigere Fader, som endog befalede over mine Forældre, — den høieste Grad af Myndighed som jeg kunde fatte. Jeg troede, at han var god, og at han havde Kierlighed for mig, som en Fader. Ei formaaede jeg endnu at tænke over Ubegribeligheden af hans Alvidenhed og Allesteds-Nærværelse, men jeg troede hvad man sagde mig, at han hører vore Bønner, og jeg bad stundum tillidsfuld til ham om Opfyldelsen af mine smaae, barnlige Ønsker. — Men jeg tillagde ham ogsaa menneskelige Lidenskaber. Jeg forestillede mig ham i Vrede, naar man havde gjort mod hans Bud, og tænkte mig ham straffende umiddelbar hver Fornærmelse. Jeg frygtede ham derfor lige saa meget, som jeg elskede ham. Inderlig ønskede jeg, at see denne Gud, denne Gienstand for min Kierlighed og for min Frygt.

Jeg lærte udenad af den kristelige Børnelærdom. Det meste var kun Ord og Klang for mit Øre; — og naar jeg stundum dannede mig Tanker derved, da vare de sandselige og som oftest urimelige. En Følge af den mystiske Aand der hersker over Ordene selv, og maaske stundum af Forklaringer derover, der vare end mørkere. Den Lærdom at der kommer et Liv efter dette, var mig glædelig. Mit For-

sæt var det allerede, at leve saaledes, at jeg kunde erholde Saligheden, hvilken jeg forestillede mig som et Liv ligt dette, men hvor alle mine barnlige Ønsker vare opfyldte, hvor mine Sødskende skulde være om mig, og hvor vi skulde træffe vore Forfædre, dem jeg kjendte af deres Billeder, der hængte paa Væggen. — Gud skulde der, efter min Mening, gaae iblandt os og sørge for os, som en Fader for sin Familie her paa Jorden.

Usaligheden eller Helvede forestillede jeg mig som en Hule fuld af Ild, forenet med alt, der kan volde legemlige Piinsler. Frygt for Helvede virkede lige saa meget, — ja maaske mere paa mig, end Ønsket om Saligheden.

Om Forsoningen giorde jeg mig kun sandselige Begreber. Guds Søn var mig en legemlig Søn af Gud, der døde frievillig for at tilfredsstille den vrede Guds Hevn; — men jeg troede, at han nu levede i Himmelen. Jeg bad til ham, som til een, der vilde tale godt for os hos Gud.

Den Helligaand og Treenigheden var naturligviis langt over hvad jeg fattede; — men jeg tvivlede ei om dens Tilværelse, thi jeg formaaede ei at tænke derover; — og jeg nævnte Treenigheden med hellig enfoldig Andagt.

Miraklerne troede jeg bogstaveligen, og fandt megen Behag i at læse dem, som overalt i den hellige Skrift. Den naturlige Lyst til det Underlige lod mig tit ønske at Gud vilde lade mig see Mirakler, — og i denne Stemning blev det naturligviis en Følge, at den fabelagtige Overtroe fandt Indgang hos mig, og at den erhvervede sig stundum andægtig Tiltroe.

Af min faste Troe til Guds Tilværelse og et Liv efter dette fremstod min Moral. Det er at sige, jeg søgte at indrette min Vandel til at behage Gud og erhverve mig Saligheden. Min Moral var altsaa indskrænket til: at skye alt hvad der i den kristelige Børnelærdom var forbuden. Den grundede sig ikke paa almindelige, eftertænkte Grundsætninger. Ei endnu fristet af Lidenskaberne, begreb jeg ikke, hvorledes det var muligt at handle mod Guds Bud. Det var en Ubegribelighed, at der hørte Kamp til at være dydig. Vel troede jeg, at Diævelen — et ondt, vanskabt, menneskeligt Væsen — stundum viste sig for Mennesker og søgte at forføre dem,

— men i den Skræk jeg havde for ham, følte jeg Styrke til at modstaae hans Fristelser.

Alle disse Begreber bleve efterhaanden alt fastere, uden just at blive lysere eller mindre sandselige. Vel lærte jeg fuldstændige Forklaringer over Guds Væsen og Sielens Tilstand efter Døden; men disse Forklaringer, som jeg kunde udenad, ja endog vidste til rigtig Tid at anvende, bleve altid ikkun en Gienstand for min Forstands Ævne, — og hver Gang jeg med Andægtighed nærmede mig Gud, saae og følte jeg ham stedse under de barnlige, sandselige Billeder.

Jeg blev confirmeret. Denne Handling havde for mig en overvættes Høitidelighed. Med den fuldeste Oprigtighed og høieste Tillid indgik jeg Pagten med Gud, og let troede jeg det skulde være mig, at holde den ubrødelig. I Sacramentet fandt jeg Trøst og Haab, uden at jeg derved havde noget tydeligt Begreb. Hvad jeg derom havde lært, gieldte mig som en Forklaring, skiøndt det var mig idel Mørke.

Ganske opofret til Dyden var mit Hierte og mine Forsætter. Ei havde jeg Kundskab nok, til nøie at adskille det Onde fra det Gode efter Grundsætninger udledede af Tingenes Natur; men jeg havde alt for megen Dyd til at ville begaae nogen Handling, som jeg troede stred imod Religionen; — og havde jeg af Letsindighed begaaet en saadan, da følte jeg Skræk, Anger og Bedrøvelse derover naar jeg saae min Feil. Sandselige vare alle mine Begreber om Gud, men lige saa fulde af Frygt og Andagt vare de.

Slige vare mit Hiertes Følelser, da jeg kom ud i Verden.

Jeg skulde nu dannes. Mine Begreber skulde forædles ved Cultur og Erfaring, disse lovprisede Viisdommens Kilder. Men skue Du, Du sande Vise ind i en Ynglings Inderste og bemærk Forandringen der foregaar! Siig da Du, om den Viisdom Erfaringen giver, formaar at opveie Tabet af Hiertets roelige, tillidsfulde Enfoldighed? En uundgaaelig Nødvendighed er det, jeg ved det, at enhver, der er over den almindelige Klasse, maa ud i Verden. Han maa danne sin Aand, han maa erhverve Kundskaber, — og — Tak være den herskende Tone, — han maa tabe den barnlige, eenfoldige Andagt. — Held ham da, om Forstand og Eftertanke er istand til at opreise nogen værdig Bygning i den nedbrudtes Sted.

Ofte er det sagt og gjentaget, at Religions-Underviisningen skulde, i det mindste for Børn af den mere oplyste Klasse, være mere raisonneret og mindre sandselig. Sandt er det, at den Yngling, der kun kiender Religionen af indprentede, mystiske, ufattelige Forklaringer, og som ofte giver Overtroen Plads blandt andægtige Følelser, bringes lettelig til at tvivle. Thi naar han paa en Maade tvinges ind i den Forfatning, at lade Forstanden prøve hans Følelser, og den da maa forkaste endel deraf, vil han lettelig bringes til at fatte Tvivl til dem alle. Det syntes derfor, at den kristelige Børnelærdom burde bibringes Børn giennem Forstanden, og ei indfatte andet, end hvad der vil i Fremtiden staae fast for den tænkende Mands Granskning. — Men for det første vilde deraf følge, at man da ei kunde begynde dermed, førend Barnets Forstand nogenlunde nærmede sig Modenhed, — og det er henimod Ynglingens Alder. Lidenskaberne, der da snart vaagne, vilde da lægge mægtige Hindringer i Veien for Indprentelsen af en Lære, der skal lægge Baand paa dem. Neppe vilde da disse vigtige Sandheder finde Lyst og Smag, om de end vare noksaa lyse, ja overbevisende for Forstanden; — det de dog ei ganske kunne være; thi vi kunne ikkun med høi Rimelighed slutte os til en Gud, — egentlig bevise hans Tilværelse kunne vi ikke.

Og dernæst tillade man mig, at — i hvorvel Religionen ei behøver at skye Fornuftens Lys — den dog for at giøre os lykkelige, bør være, og er i sin Natur, meer en Gienstand for Hiertet, end for Forstanden.

Den Trøst man tænker sig frem til, kan maaske være lige saa fast, men den er ei saa høitidelig, saa inderlig, som den man finder, ligesom af en usynlig Haand, nedlagt i sit Hierte. Og naar kunne slige Følelser bedre bibringes Mennesket, end i den spæde Alder, da Hiertet er frit og aabent for hvert Indtryk, og da uindskrænket Tillid til Forældre og Lærere give Lærdommene Vægt og Varighed? I Verdens Tummel vil vist nok deres Fasthed ofte bringes til at vakle, — ja ofte ville de synes ganske at være fordrevne. Men sædvanlig slumre de blot, — de kunne neppe ganske hendøe.

Mit Ønske for mine Børn skulde være, at de ved sandselige Forestillinger lærte at troe Religionens Lærdomme

medens de vare ganske spæde, — at de lærte at føle deres Sandhed, naar de nærmede sig Ynglinge-Aarene, og at de da fandt en Ven, en Lærer, som paa fornuftig Maade hævede deres Tvivl — thi disse ville komme — og vaersommelig renseede deres Begreber fra Overtroe og lærte dem endelig at forene deres Følelser med fornuftig Eftertanke. Naar saaledes en tiltagende Undervisning fulgte gradvis med Barnets tiltagende Forstands-Ævner, da vilde Overtroe let svinde; — men Sandheden vilde tillige blive vogtet for at svinde med Vildfarelsen. — Vee den som taber den hiertelige Følelse af Religionen! Dens mægtige Trøst søges forgieves andensteds.

2.

Jeg kom blandt en Hob unge Mennesker, hvoraf mange ei mere havde Religions Følelser, ja nogle endog syntes at mangle Hierte; thi den rude, raae Tone var fast bleven dem til Natur. Denne Tone bestod i at rose sig af Udsvævelser, som man, Foresattes Agtpaagivenhed uagtet, overlod sig til, og ofte i at spotte med adskillige af de Lærdomme, der vare mig hellige. Jeg hørte dem haane og belee min eenfoldige Troe; — det var Maalet for det kaade Vid.

I Begyndelsen oprørtes mit Inderste derover; — jeg beklagede dem som Ulykkelige, — og afskyede dem til samme Tid som — efter min Mening — allerede Fordømte. Jeg vovede nogle Gange at forsøge at omvende dem, saa stor var min Tillid til mine Følelsers Sandhed, — og al deres Spot giorde mig endnu kun forbauset, ikke vaklende.

Men snart fandt jeg, at jeg ei kunde bevise dem denne Sandhed, ja ei engang ved ordentlige Slutninger godtgjøre den høie Rimelighed deraf; thi jeg havde aldrig hørt, end sige giendrevet nogen Tvivl derover. Snart viste man mig Urimeligheden af nogle af mine Meninger, — og jeg blev tvivlende, det samme Øieblik jeg blev tænkende over denne Materie. Jeg taug og vidste ei ret, hvad jeg turde troe eller ikke. Endnu havde jeg stor Agtelse for de Lærdomme, der vare mig indprentede, — men jeg vilde ogsaa gierne udfinde Grunde for dem. Men endnu var jeg dog langt fra at give Slip paa dem, — og jeg følte mig med en vis Stolthed bedre

end hine mine Jevnlige, der fornægtede dem, — uden dog mere at vove at yttre mine Tanker.

Denne falske Frygt, som tvang mig til at skiule mine Følelser, og den daglige Omgang med Jevnlige, blandt hvilke jeg tit hørte Andægtighed giøres latterlig, svækkede efterhaanden min Andagt og min store Tillid til min Troe. I en Alder hvor Forstanden først udvikler sig, og man saa at sige først bliver denne Egenskab vaer, sætter man uendelig megen Priis paa den, — og at besidde den i høi Grad anser man for høieste Lykke; — at kunne skinne ved den, for høieste Ære. Lettere skinner det dristige Vid ved at belee end ved at forsvare Hiertets enfoldige Følelser. Det er en Egenskab hos Forfængeligheden i enhver Menneskets Alder, at den saares mere ved at ansees for en Tosse, end for en Lastefuld. Hvad Under da, at jeg aflod at forfægte min Troe mod dem, der altid havde Spotterne paa deres Side; ja at Forfængeligheden endog drog mig over til deres Side, for ogsaa at øve mit Vid paa Andægtighedens og den strenge Morals Bekostning? Dette blev saa meget lettere min Lod, da jeg traf ind i et Tidspunkt, da det ei blot var unge Mennesker, der ad denne Vei søgte at reise Æresstøtter for sit Vid. Alt under Navn af Iver for almen Oplysning fandtes i enhver af Dagens Bøger et eller andet dadlet eller endog beleet, snart af vor Børnelærdom, snart af vore Dogmer, snart af vore Religions-Ceremonier; — og sandelig! om der end var megen Sandhed i adskillige af disse Bemærkninger, og ofte gode Grunde til at yttre Ønske om Forbedringer, saa vare disse Yttringer, formedelst Maaden, ei gavnlige for unge Mennesker. Enhver vilde ansees for en Oplysningens Elsker; — enhver vilde være lige saa grantseende og tænke lige saa frit, som hine Forfattere; ja man vovede vel endog at træde et Skridt videre.

Jeg pyntede paa, — og som jeg troede, rensede mine Begreber fra Overtroe, i det jeg forkastede alt, hvad der ei var mig ret indlysende; og de faa Begreber der blev tilbage, — just ved at synes Fostre af min egen Eftertanke — tabte en hel Deel af deres Høitidelighed. De tabte deres Vigtighed ved den Følelse jeg havde gjort mig egen, at det nemlig stod til mig at beholde eller forkaste dem.

Og nu vaagnede Lidenskaberne i det Øieblik, da det Baand var slappet, der skulde holde dem i deres Skranker. Lettelig blev jeg da behersket af dem. De overdøvede snart den svage Stemme, der endnu stundum talede imod dem. Naar jeg stundum følte Anger over at have ladet mig henrive af dem, — gierne gav jeg da den Tanke Rum, at min indvortes Følelse var Barnagtighed, — og jeg skammede mig over den.

Saaledes enedes jeg med mine Jevnlige, — og blev ogsaa i denne Henseende deres Lige.

Stedse havde jeg endnu Troen paa Guds Tilværelse, — men det var mig næsten, som om han ei var. Den Gud jeg nu antog, var ei den samme, som den jeg forhen troede og følte. Den inderlige Tillid var borte. Naar jeg ved Videnskaberne blev opmærksom paa de uforanderlige Love i Naturen, — naar jeg stundum blev rørt ved Synet af Naturens Pragt i en skiøn Aften, — da hævede sig mit Hierte til høi Andagt, — men disse Indtryk vare kun som enkelte Lynglimt, der vare glemte, lige saa hastig som forsvundne. Stundum hørte jeg endnu en Stemme, der gienkaldte min Barndoms Gud i mit Hjerte, — men den bebreydede mig at have forladt ham. Jeg bortfjærnede med Flid denne Tanke. Thi endnu frygtede jeg Gud uvilkaarligen. Men da jeg ingen egentlige Bekymringer havde, saa søgte jeg ei Trøst i Religionen. Glæder jeg søgte i sandselig Nydelse, vare ei af den Natur, at de vakte Religionens blide Følelser. Den Ungdoms Ligegyldighed jeg hendrev min Tid i, gav mig ingen Anledning til at tænke derover.

Endnu antog jeg et Liv efter dette, men jeg tænkte saa lidet derover, at Hensyn til min Skiebne hisset slet ikke havde Indflydelse paa min Vandel. Forfængeligheden var det, som bevarede mig fra at blive et Rov for Lasterne. Jeg ønskede at have Navn af et ordentligt skikkeligt Menneske, jeg satte en hovmodig Stolthed deri.

Jeg aflod næsten ganske at tænke over Religionen, saa at jeg ei kan sige hvad min Troe i den Tid egentlig var. Jeg havde forkastet en heel Deel af Religionens Lærdomme, men jeg havde ei sat noget isteden derfor. Jeg var paa en Maade stolt af at tænke lyst og frit i disse Materier, i det jeg slet ikke tænkte. Det eneste som var godt hos mig var, at jeg

aldrig ønskede at tale om Religionen. Jeg syntes allerede den Tid, og siden var og bliver det stedse min Mening, at Religionen er for ædel til at afgive Stof til Tidsfordrivs Samtaler; — og at den Lyst at ville overbevise hinanden om dens Lærdomme, er en Gudsbespottelse, som Forfængeligheden avler. — Hvad sagde Dig, Du Dødelige! at Din Troe var den ene saliggjørende?

3.

Det er Modgang og Sorger, være sig virkelige eller indbildte, som bringer Ynglingen tilbage til at søge Religionen og Gud. Dette var i det mindste Tilfældet med mig. Uden at have trængt til Trøst, vilde jeg ei have savnet Religionen. Jeg tyede til den, men jeg fandt kun, i min Hierne en Samling af Benævnelser uden Følelse, og i mit Hierte Billeder uden Tanke.

Jeg blev uroelig derover. Religionens Betragtning blev mig da en Nødvendighed. Jeg beskiæftigede mig jevnlig dermed. Jeg har efterhaanden tænkt og dømt, følt og valgt, og endelig dannet mig en Religions-Lære. Jeg læste paa ny de fleste af Skriftens Bøger, — og med en høitidelig Følelse af denne Moral-Læres Ælde. Jeg har forklaret for mig hvad jeg kunde, og ladet det uforklarlige blive uantaget, men ogsaa uforkastet.

For Religionens Lærdomme, om hvilke jeg tvivlede, har min Forstand ei hentet Beviser af Skriften. Skriftsprog ere ei Beviser; — thi deres Ægthed skulde da først være beviist; — og overalt gielde Beviser mig intet; thi det er Hiertet, ikke Forstanden, jeg antager til Dommer. Men ædel, høi, inderlig Følelse har jeg hentet af Skriftens Bøger; thi det er vel unægteligt, at deri findes Steder, hvor Guddommen prises med en enfoldig Høihed, der er uefterlignelig.

Tænkt har jeg, for at danne mig bestemte, ordnede Begreber. Fornuften, denne ædle Guds Gave, har jeg ladet gaa Haand i Haand med Følelsen. Forfængelighed er det, o Menneske! naar Du troer, at Guddommen ei vil være stillet blot for Dit Gran af Fatte-Ævne, Din liden Fornuft.

Jeg har prøvet og valgt. Hvad jeg ei begriber, — og

hvad der ei giver mit Hierte Stof til blide, trøstelige Følelser, lader jeg staae hen; men jeg undres ikke, om en anden antager det; thi jeg kiender ei hans Følelser. — Nok har jeg fundet til Trøst og Haab, til at skielne ondt fra godt, og til at føle, at Naturen smiler af dens hele Fylde kun til ham, som er istand til at handle ædelt af overtænkte Grundsætninger.

Jeg har begyndt med det naturlige Spørgsmaal: hvorledes blev Verden, — og det store, det blandede, det harmoniske i Verdens Alt?

Uden Begyndelse kan jeg ei let antage det at være; thi tænker jeg mig opad, det ene frembragt ved det andet, saa maa jeg, for at kunne faae en Tanke, standse ved en Aarsag der var den første; — og denne Aarsagernes Aarsag, — denne første Kilde, denne Aarsag, som jeg nægter Begyndelse uden at fatte det, — kalder jeg Skaberen, Gud.

Jeg ved meget vel, at dette, i streng Forstand, ei er noget Beviis for Guds Tilværelse; — men — dersom vi kunde fatte ham, — og bevise hans Væsens Egenskaber, da var han ei Gud. Man har ofte sagt, — hvorfor ei antage Materien fra Evighed?

Materien evig? Dette støder Forstanden. Desuden, — sig mig da, hvilke af de mangehaande Materier vi kiende, skulde vi som Grund-Materier tilkiende Evighed? — Og Sielen, eller blot Livskraften er den ogsaa Materie? — Nei! — jeg vil hellere vide en Skaber, en Gud, — og denne Følelse er mig nok. Læren at alt er Materie, giør vor Tilværelse saa ringe, sætter os saa tilfældigen hen; — der er ingen Trøst, ingen Opmuntring i den Tanke. Den Trøst, den Lettelse i Modgang, som Samvittigheds Roelighed skienker, leder os til at føle Tilværelsen af et første Moral-Princip, en Gud. Følelsen af en Guds Tilværelse, eller i det mindste Trangen til at antage den, troer jeg findes i ethvert Menneskes Hierte, — skiøndt den ei hos enhver er lige stærk, lige tydelig. Egentlige Atheister troer jeg neppe der har været; — naar man derved forstaar dem, der efter Granskning nægte Guds Tilværelse. Et andet er det med dem, hos hvem Ideen ei er bleven vakt, og altsaa Følelsen ei tydelig nok. Heller ikke ere de Atheister, som tilbede Gud under andet Navn, anden

Forestilling, anden Skikkelse. Indianeren, der af Henrykkelse over det frygtelig Skjønne i Vandfaldet ved Niagara kastede — med Udraab — Alli! sin Tobakspibe hans kjæreste Eiendom — i Fossen, som et Offer til denne hans Guddom, — var sandelig ingen Atheist.

Hvad er det at skabe? og hvorledes er det skeet? — jeg fatter det ikke. Men tilkommer det det Skabte at kunne fatte Skaberen? Men af det ufattelige i Skabelsen og det store i Skabningen ledes jeg til at beundre hans ubegribelige Egenskaber, — dem vi i vor Barndom vel lære at opregne, — men som vi sandelig i ingen Alder have noget Begreb om.

Til hvad Ende er Skabningen frembragt; — hvortil har Skaberen sat os Mennesker paa Jorden? — Jeg troer — jeg finder Trøst i at troe, — at Skaberens Villie er, at vi og enhver levende Skabning skulde vorde lykkelig eller frydes ved sin Tilværelse. En mindre Hensigt er ei en Skaber værdig. Den Tale, at vi ere her for at udbrede og forherlige Guds Navn, er — i den Forstand, som det i Almindelighed tages, kun Forfængelighed og daarlig Indbildning. For hvem skulde vi vel forherlige det? — Sørgelig Sandhed er det, at mange Mennesker ere ikke, eller hvilket er det samme — føle sig ikke lykkelige herneden. Naar Gud har skabt dem til Lyksalighed, mangler han da Magt at tildele dem den? Naar han forudsaae deres Uheld, hvi skabte han dem da? Min Forstand forvildes her og frister til Tvivl, — men mit Hierte vil saa gierne holde fast ved Tanken om en mægtig og tillige god Alherre, saa jeg gladelig følger dette. Jeg troer, at Mennesket stedse kan blive lykkeligt her, — eller dog være tilfreds, hvilket er Lyksalighedens Grundvold. Naar han ei er det, er det som oftest hans egen individuelle Skyld, eller ogsaa Følge af menneskelige Indretninger her i Verden. Vor Banes Ende er heller ikke i dette Liv, — en gladere Tilstand hiinsides vil kunne opnaaes af den, hvis Lod her var uheldig.

Gud bestyrer alt, det er: han har skabt, ordnet, sat i Gang og vedligeholder i sin Gang sit store Værk Naturen. Men Mennesket har erholdt en frie Villie. Hans Lod er derfor ei nogen bestemt Følge af Natur-Ordningen; han kan selv danne den, for saa vidt, som menneskelige Indretninger ei hindrer ham deri. Jeg troer ingen Prædestination; thi var

den, da havde Mennesket ingen Villie, Dyden intet Værd og Skaberen ingen Retfærdighed.

Forudseet af Skaberen er den Brug vi ville gjøre af vor frie Villie, men den er ei bestemt. Jeg kan ei ret forklare, hvad jeg mener med denne Forskiel. Saa fattigt paa Ord er Mennesket, naar det vil tale om Guddommen! — Jeg troer ei min Lod forudbestemt af Guddommen, men jeg vil dog ei give Slip paa den trøstelige Tanke, at den dog tager vaere paa mit enkelte Væsen. For Forstanden er i disse mine Meninger idel Mørke, ja endog Modsigelser; — men — Hiertet glædes ved dem. Trøst for den, der nedtrykt, forladt, hielpeløs omvanker findes allene i den Troe, at et faderligt, alseende Øie seer og bestyrer hans Lidelser. At Gud kan tage vaere paa hver den ringeste Enkelhed, er os en Ubegribelighed, — men just derfor er han Gud.

Den Ævne Mennesket har til at tænke og dømme, — den Kraft der bestemmer Villien, og som sætter Legemet eller dets Dele i Bevægelse — kan ei være i Legemet selv; den kan ei være Materie, den er af en ædlere Art.

Denne Ævne, der synes at have noget af Guddommen selv, kalde vi Siel. Denne anseer jeg som mit egentlige Jeg. Legemet er kun dens Redskab.

At iøvrigt Siel skulde være ene Mennesket blandt alle levende Skabninger tildeelt, derom tvivler jeg meget. Jeg troer hellere, at hvert Dyr har den, men i større eller mindre Fuldkommenhed. Uden at antage dette, kunne vi ei forklare os adskillige af Dyrenes Handlinger. Vi sige de ere Følge af Instinkt, — men Instinkt er kun et Navn paa hvad vi ei kunne forklare.

Menneskets Villie, eller Sielens Drift, er ei af Naturen ond. Arve-Synd er en Guds-Bespottelse. Mennesket som det kommer fra Naturens Haand hylder de naturlige Dyder. Følelsen af godt og ondt er dybt præget i vort Hierte. Endog den, der henfaldet til Laster begaaer de allerværste Handlinger føler fuldelig vel, at de ere onde. Jeg taler her om den naturlige Moral; — dens Dyder er det man finder hos Natur-Mennesket, f. Ex. Kierlighed for Forældre og Børn, Medlidenhed, Taknemmelighed etc. De selskabelige Samfund

fordre Dyder og betegne Laster, som Natur-Mennesket ei kiender, — disse høre ei herhid.

Men Mennesket er ogsaa sandseligt. Det higer efter Sandsernes Kildring, kort, det har Lidenskaber. Disse ere Drivefiæren til de fleste af vore Handlinger; saavel gode som onde. Det er dem, som stundum komme os til at virke Dyden imod. Ei bifalder jeg den Lære, at Lidenskaberne drive os allene til det Onde og ere Gud stedse mishagelige. Skulde han, der gav dem, ville hevne deres naturlige Virkninger? Uden Lidenskaber vilde der ingen Handlinger fremkomme; Dyden selv trænger til deres Indtryk. Det er kun, naar de overskride sine Grændser, at de, som hvert Overmaal, virke urigtigen. Og dette deres alt for store Herredømme bringer os til Laster eller til Synd. Følgen af slige Handlinger bliver os altid, seent eller tidlig — smertelig, og dette er den nærmeste Guds Straf. Synderen er Gud mishagelig; thi Guds Villie er vor Lyksalighed. Vi synde saa tit vi skade Andres eller vor egen Lyksalighed.

Mange af Skriftens Lærdomme ere mig meget morke. Miraklerne synes mig ei at kunne høre til Guddommens Plan. Ei nægter jeg, at den, der har frembragt det Hele, ogsaa kan virke udenfor Naturens Orden; — men Naturens Overherre er mig større, naar han virker blot i og ved sit store Værk Naturen.

De der have skrevet de bibelske Bøger have havt en skiøn Gave til at klæde deres Lærdomme i en eenfoldig og høitidelig Dragt, deres høie Æmne værdig, — dette føler jeg ved deres Læsning, om jeg end ei antager, at de have været inspirerede. Men unegteligt er det vel ogsaa, at meget af hvad de have skrevet, hvoraf vore Skriftkloge udpresse Hentydninger, er kun simpel Fortælling om de Tiders Tildragelser, indklædt i Østerlandsk Billedsprog.

Om Oversættelserne, som vi have, altid ere rigtige, derom kan jeg ei dømme. Verdens Skabelse synes, — ifølge physiske Grunde, at maatte sættes meget længere tilbage i Tiden, end den antages ifølge Mose-Bøger. Moses, denne kloge Anfører og Statsmand, skrev heller ikke nogen bestemt Verdens Historie. Han fortæller hvad han havde hørt, hvad han troer, — og beskriver hvad han saae; — hvorved han

vel ogsaa havde Hensyn til, hvad der var tienligt at hans Folk skulde troe.

Daaben anseer jeg for en politisk Handling, — en blot Indlemmelse i det kristne Samfund. Den synes mig derfor bedre at ville svare til sin Hensigt, naar den først skede i en moden Alder. — Den Helligaand er kun et Billede paa den Følelse, den Tillid til Gud og Glæde i ham, som en Kristen bør have; og neppe troer jeg, at Kristi Ord derom med Rette kan anderledes forklares. Gud, — en dydig Vandel efter Kristi Lære, — og den Tillid og Styrke som Læren indgyder, — ere de tre Personer i Guddommen.

Christi Guddom er for mig, at han var en Guds Mand, en sand Dydens Ven, et Exempel paa høieste menneskelig Fuldkommenhed. Anderledes kan jeg ei forstaae det. Var han Guds Søn, saa var han Gud selv; thi Gud kan ei deles; — og det var da Gud, der handlede for Gud. Dette er idel Mørke og har ingen Trøst for os.

Kristi Lære var, som hans Vandel, det ypperste, som noget Menneske har frembragt. Visselig bør det os derfor at ansee ham som et Mønster for os. Min Trøst i ham er at see, til hvad Fuldkommenhed det er en af os de Dødelige forundt at stige. I den Henseende er ogsaa Alterens Sacramente en høitidelig Handling, som en Erindrings Fest om den første og bedste blandt alle Dødelige, om ham, der udbredede det nødvendigste og trøsteligste Lys for os, om ham, ved hvem vi opmuntres til at elske Dyden og kiempe imod Lasterne. Forsoningen, saaledes som den læres, er mig ufattelig. Guds Søn døde for os; — Gud døde? Han stillede Guds Vrede; Gud vred? Vi faae ved ham Forladelse for vore Synder; — men bestaaer ei den nærmeste Guds Straf i den naturlige Følge af vore Synder? Sandelig jeg finder ei Rede i alt dette. Jeg frygter ogsaa, at Sacramentet, som stedse var forstaaet som Forsoning, har stiftet lige saa meget ondt, som godt.

Dersom det vi nu læse hos Evangelister og Apostler virkelig er hvad de vilde have forstaaet, og der altsaa ei hersker nogen Misforstand, som vel er mueligt; — saa kunde der vel antages, at de, for at udbrede Kristi Lære, havde giort ham til Gud. Lærens Værd undskylder slig Afvigelse fra den strenge Sandhed.

Hvad er Menneskets Bestemmelse? Er vort Maal udsat i denne Verden? Rækker vor Bane længere? hvor og hvorledes skulle vi fremdeles leve? Dette er Spørsmaal, som paatrænger sig hver Tænkende. Men kun med rimelig Gisning kunne de besvares.

Det Hang, den Drift til Fuldkommenhed, der stedse voxer hos os, — og som stedse bliver utilfredsstillet, synes at vise os, at vi vandre en Fuldkommenhed imøde, der ei findes i dette Liv. Og kunne vi vel rigtig fatte den Tanke, at vi skulle blive til intet? Mennesket gyser, skiøndt Forstanden ei er istand til at fæste noget Begreb derved. Maaske er det frembragt ved jevnlig at have hørt tale om et Liv efter dette, — men jeg finder en Følelse i min Barm, der siger mig, at det Rum, hvori min Siel nu virker, er den for indskrænket. Er vor Siel, som jeg sikkerlig troer, noget ganske særskilt fra Legemet, — er den ublandet med Materien, saa kan den ei døe med Legemet, ei opløses med Materien. Et Beviis paa, at Sielen ei er afhængig af Legemet synes mig, det er, at den stundum, naar Legemet er sygt og i Uorden, just virker des friere, og er istand til at hæve sig til Tanker, som den ellers ikke kan naae.

Haabet om en større Virkekreds for mine Ævner besieler mig. — Kun denne Tanke formaaer at giøre os Lykken rigtig behagelig og Ulykken taalelig. Hvad Glæde var det mig, at føle mig lykkelig og nyde Samvittighedens blide Roe, naar jeg vidste, at et Tilfælde, — i dette Øieblik mueligt, — som berøvede mig Livet, berøvede mig for stedse min Glæde, min Tilværelse? Naar det stod i Morderens Haand, at berøve mig Frugten af mine gode Handlinger i det Øieblik, da deres Virkninger naaede til Modenhed? Og bestaaer ei den herligste, den eneste Trøst for den Ulykkelige i den Tanke, «jeg skal leve hinsides og gladere!» Vist nok er alt dette kun rimelige Gisninger om hiint Liv, — men for min Følelse er det Vished. Og var det end kun Vildfarelse, kun et Foster af Indbildningen, — o saa lad mig dog stedse beholde den! Vee over den, som vilde berøve mig en saa nyttig, en saa blid Vildfarelse!

Et Liv efter dette bliver efter min Mening ogsaa Dyrene til Deel, — kun at de kommer til at staae paa et lavere Trin,

alt i det Forhold, som de her stode, skiøndt tildeelt større Fuldkommenheder end de havde her. Skulde det vel kunne staae til mig, den Skabte, aldeles at udrive et Led af Skabningens Kjede, ved at berøve Dyret Livet? Nei vist ikke! heller ingen af disse Væsener skulle forgaae, de ere alle talte af Overherren.

Ikke tror jeg, at vor Deel hinsides kun kan blive to Slags, enten idel Salighed, Himmerige, — eller idel Usalighed, Helvede; og end mindre troer jeg, at det sidste skulde blive alle dem til Deel, der ei have kiendt og tilbedet Skaberen som vi Kristne. Livet efter dette, troer jeg er paa en Maade en Fortsættelse af dette, men hvor vi blive begavede med Legemer med finere Organer, og hvor vor Siel derfor bliver istand til at arbeide sig frem til høiere Fuldkommenhed.

Det Trin, den Rang enhver af os skal indtage i hiint Liv, bestemmes naturligen af den Grad af Fuldkommenhed vi her have opnaaet. Alt efter som vore Begreber ere blevne lyse, og vor Siel forædlet ved Dyd og gode Handlinger i dette Liv, — derefter vil den ogsaa være istand til at indtræde paa en høiere, fuldkomnere Bane, — og nyde en høiere Lyksalighed. Den, der her i Livet ei har været istand til nogen ædel Tanke, mindre en ædel Handling, er ei istand til at modtage Fuldkommenhed og nyde Salighed, som de Dydige og Bedre, — og heri, — saavel som i Anger over Handlinger, der have nedværdiget hans Siel, — bestaaer hans Straf eller Usaligheden.

Evig troer jeg ei Straffen at være; det var mod Guds Godhed. Gjennem flere Forandringer skulle Synderne forbedres, og endelig naae den Fuldkommenhed de ere bestemte til.

Hukommelsen maa følge os, — thi ellers er der intet Liv efter dette. Mit Jeg *er* ei til efter dette, naar det ei veed at det *var* til; det er da kun et ganske nyt Væsen. Jeg har det faste Haab, at vi beholde Erindringer og at altsaa vore Forhold vedblive, og at vore Følelser, især Venskab, den ædleste af dem alle, følger os paa hiin Side Graven.

Saasnart vi udgaae af dette Liv, overgaae vi til et andet. At vi skulle ligge i Dvale, for alle at opvaagne paa engang, troer jeg ingenlunde. Dommedag er, efter min Mening, en

mystisk Spaadom om vor Jords Undergang, — hvilken man, efter physiske Grunde, nok kan indsee, eengang maa indtræffe.

Lige saa lidet som jeg troer, at vor Tilværelse er indskrænket til dette Liv, lige saa lidet troer jeg, at den stanser i det tilkommende. Jeg troer at vor, saavel som Dyrenes, fortsættes videre og videre, fra Liv til andet til større og større Fuldkommenhed. Og paa den Maade skulle de Lastefulde forbedres, de Svage ophielpes, de Forblindede oplyses og alle Skabninger i Evighed stige til høiere og høiere Fuldkommenhed. I den Forstand tager jeg hiin store Mands Udtryk, at «Menneskene ere Asymptoter* af Gud», — det er, de komme ham stedse alt nærmere, men naae ham aldrig.

Stolt føler jeg mig glad i min Rang som Menneske, ved at øine den Grad af Fuldkommenhed, det skal vorde os forundt at naae; — Jeg taber mig i Tanken om den uendelige Mængde af Væsener, der skal arbeide frem til den; — Og taus tilbeder jeg den Ubegribelige, der holder dem alle og hver af dem i sin Faderhaand!

Vist nok er det ingen Forskiel i den Algodes Øie, paa hvilken Maade og under hvilket Navn han dyrkes, naar det skeer oprigtigen, og naar Gudsdyrkelsen vækker til Dyd, og i det den forhøier vore Følelser giør os lykkeligere. Men just heri ere de forskiellige Gudsdyrkelser hverandre ulige. Ei alle lede Mennesket med lige Lys, ei alle giøre lige lykkelige. Ifølge hvad jeg hist og her har læst og hørt om andre Religionslærer, kan ingen af dem sættes ved Siden af den kristne, skiøndt adskillige af dem have et og andet meget godt. De fleste af dem ere ogsaa indrettede for enkelte Folk, og have Hensyn til det Forhold de stode i; — de ere en Blanding af Gudsfrygt og politisk Indretning.

Men langt være det dog fra mig at troe, at vi handle billigen, naar vi søge at tvinge vore Medmennesker til at antage vor Lære; ei at tale om, at det er mod Tingens Natur, at troe af Tvang. Endog forinden man overtaler nogen dertil, bør man vel forvisse sig om, at han derved bliver bedre og lykkeligere, som er Religionens Øiemed.

* En Asymptot kaldes i Mathematikken en Linie, som en anden Linie altid nærmer sig uden nogensinde at naa. *E. M.*

At ville redde hans Siel, — som det kaldes, — er at ville gjøre Indgreb i den Almægtiges Styrelse.

Hvor mange der af vore kristne Lærdomme ere hentede af ældre Lærer er vel vanskeligt at bestemme; men vist er det nok, at der i den jødiske Troe, der paa en Maade var Moderen til vor, findes meget der stemmer overens med andre østerlandske Religionslærer. Disse foredrage de samme Ting, men paa anden Maade og under andre Navne. Ikke umueligt synes det mig, at der i Østerlandet, hvorfra Menneskeslægten udbredede sig, i Begyndelsen kun var een Troe, men at denne er bleven forskielligen vedligeholdt, forandret, glemt, hos de forskiellige Folkeslag.

Forskiellige ere Sekterne endog blandt de Kristne. Stor er Forskiellen mellem dem, skiøndt der hos dem alle er Anledning til Trøst og Opbyggelse.

Dersom jeg ei troede et Liv efter dette, og altsaa ansaa Religionen blot som et Middel til at gjøre os lykkelige her i dette Liv, uden Hensyn til Dannelse for et tilkommende, da vilde jeg give den catholske Religion første Rang. Den blinde Troe til Præsterne, som lader Catholikken kiøbe Aflad, giver ham vist nok en trøstelig Roelighed, som vilde være at misunde, naar den ei holdt hans Forstand i Mørke og lagde hans Ævner i Dvale. Sandt er det vel ogsaa, at Dumhed og Ondskab ansee Afladet som et Friebrev paa onde Handlinger, — men see vi kun til Virkningerne i dette Liv, saa bør vi at ansee Morderens Roelighed, som ei saa ganske uvigtig.

Urimelige — og fornuftige Væsener kun lidet værdige — ere mange af de Catholskes Ceremonier. At disse ved Reformationen bleve afskaffede af den nye Kirke, var vist nok priseligt; men jeg troer, at de Reformerte have gaaet for vidt i at indskrænke den religiøse Pragt. Saa længe Mennesket er sandseligt, blive Følelser bedst bibragte ved Sandserne. Jeg har været i catholske Kirker, — og skiøndt jeg med Foragt har seet adskillige Tegn paa deres alt for fæle Overtroe, — saa har det majestætiske i Pragten behaget mig. En Kirke bør efter min Mening forene alt hvad der indgyder Høitidelighed.

Den nyere Tids Mode anseer Kirkegang som en unod-

vendig Ceremoni. Men jeg er heri ikke efter Moden. Ogsaa jeg veed det, at Gud ei er indesluttet i vore Kirker allene; ogsaa jeg veed, at hver Plet af Jorden er Guds Huus, og at Betragtningen af den skiønne Natur er en Lovsang til Gud; — men jeg føler, at jeg ved Eftertanken allene sielden er istand til værdigen at hæve mig i religiøse Betragtninger; jeg maa sættes i en høitidelig Stemning for at opløfte min Aand, og dette skeer bedst paa et til sligt Brug bestemt Sted, — hvor man hører vor Lære omhandle, hvor mange samles til samme Hensigt, og hvor alle, saa at sige, indgyder enhver Andagt.

Det er tit anført, at Gud ei trænger til vor Tak, vor Lovsang. Dette veed og føler jeg fuldelig vel. Men jeg føler, at vi trænger til at takke, til at bede. Det er vel saa, at Gud ei forandrer Tingenes Gang for at føie vore Bønner; men Tak og Bøn opløfter vor Aand, bringer os Guddommen nærmere og indgyder os Trøst, Haab og gode Forsætter.

Ofte har jeg følt mig trøstet og glædet, efter at have hørt en god og hiertelig hellig Tale! Men sandt er det, der hører meget til, at være en rigtig god Prædikant. Vanskelig at træffe er Middelveien mellem mystisk Dogmatik og kold raisoneret Religion. Tilhørernes Forstand beleer den første og deres Hierter kiende ei den sidste. At glæde, at trøste, at forbedre, at advare bør være Talerens Formaal. Det er sørgeligt at høre, hvorledes endel Talere kun tordne, skrække og nedtrykke det svage, aldrig feilfrie Menneske. Hvor lidet kiende de den Gud de ville forkynde! Vilde de dog skue om paa Kloden, — i den hele Natur, og saa dømme, om det var Vredens Gud, der ordnede Alt!

At giøre Forandringer i Kirkeskikke er nok en saare vanskelig Sag. Den største Vaersomhed er nødvendig for ei at kuldkaste for meget, ved at forbedre noget. Forbedringer ere nok ellers Tid efter anden nødvendige; thi der bør ogsaa heri paa en Maade holdes Skridt med Tidernes Aand. Men stedse bør man have for Øie, at der i disse Ting er en vis Grændse, som Philosophien selv ikke tør overskride.

Reading i Engeland d. 13de Octb. 1808.

PRESTERNES FORHOLD TIL AFHOLDS-ARBEIDET.

(Foredrag holdt ved kredsstævne for Akershus kreds af d. n. t. i Østre Aker den 4de august f. a.).

En af mine venner sagde til mig, da han fik høre, at jeg skulde holde foredrag om dette emne: «Tør du indlade dig paa det?» Det tør hænde, at flere har undret sig over, hvad jeg i dette foredrag vilde komme til at tale om. Ganske naturligt har I vel tænkt, at der først vilde blive talt om den store betydning, det vilde have for afholdssagen at faa presterne med og det af mangfoldige grunde. Desuden ventede I vel, der skulde tales om det store ansvar, presterne har ligeoverfor en saadan førsterangs samfundssag. Enkelte mere diplomatiske tænkte vel ogsaa paa, hvad der vilde bringes i forslag for at faa presterne med, og endelig haabede kanske en eller anden mindre prestevenlig, at presterne skulde chikaneres, fordi de ikke mere end skeet har sluttet sig til afholdsarbeidet. De sidstes forhaabninger vil blive totalt skuffet. Det er saa langt fra, at jeg vil chikanere presterne, at jeg tvert imod med sterke ord vil rose dem, baade fordi sandheden kræver det, og fordi jeg finder det formaalstjenligt at vække afholdsfolkets sympati og tillid til presterne. Naar vi skal henvende os til en mand eller til en korporation med en anmodning, saa gjælder det ikke bare at finde pene og passende ord, men det gjælder meget mere, at ordene er et sandt udtryk for hjertets tillid; hvis ikke opfattes de peneste ord blot som smiger, og virker frastødende. Er de derimod et udtryk for hjertets fulde tillid, virker de som en sterkt dragende magt. «Lykken følger den modige», siger ordsproget, og for at gjøre afholdsfolket modigt i sin henvendelse til presterne er det nødvendigt at aabne deres øine for alt det store og gode presterne har udrettet ned igjennem

tiderne. Jeg vil ikke først og fremst opholde mig ved den religiøse side af presternes gjerning, da det mindre kommer dette emne ved, men jeg vil paapege den betydningsfulde rolle presterne har spillet i alle almindelige stats- og samfundsanliggender. De har vist sig i besiddelse af en klogskab, en interesse og dygtighed for disse anliggender, som neppe nogen anden stand kan vise mage til. Vi finder dem derfor som fyrsternes troeste og klogeste raadgivere, der baade i lønkamrene har udarbeidet og ved raadsbordet drevet igjennem de mest skarpsindige og formaalstjenlige planer til folks og fædrelands frelse, ligesom de i nationalforsamlingerne ved overlegen og glødende veltalenhed har tiltvunget sig førerstillingen. Ofte har derfor staternes ror været betroet i presternes haand. Og hvor klogskab og veltalenhed ikke længere har strukket til, finder vi dem at træde i spidsen for folks og fædrelands forsvar med odd og egg og paa valpladsen at ofre liv og blod, og de har ført sverdet og kommandostaven ligesaa tappert som de til andre tider har ført aandens verge. Vi kunde nævne en række navne paa geistlige, der altid vil straale som historiens første og kaste glans ikke bare over den enkelte person, men over hele standen og det land som fostrede dem. Men endda mere har presterne gaaet i spidsen i de stille fredens sysler. Den, som kjender lidt til f. eks. vort eget lands historie, vil beundre presterne for deres opofrende arbeide for folkeoplysning, kunst og videnskab osv.

De har saa at sige tvunget folkeskoleordningen igjennem i vort land trods den sterkeste uvillie fra befolkningens side. Selv paa det rent økonomiske omraade finder man næsten altid, at presterne har gaaet i spidsen, som f. eks. med havebrug og lignende. Det er bekjendt nok, at det var en prest (potetespresten), der lærte vort folk at dyrke poteter. Og dog ligger alt dette udenfor presternes egentlige gjerning, som er at prædike evangeliet og forsvare religionens sandheder. Her har de dog indlagt sig den største fortjeneste og ført de største kampe og vist det største mod og øvet den største indflydelse. De har ikke været ræd for at sige sandheden selv da, naar fyrstens blinkende sverd eller bøddelens økse var truende løftet, eller massens mishandling var sandhedsvidnets visse lod. Men for denne aandens magt hos presterne

finder vi da ogsaa, at næsten alle andre magter har bøiet sig. Historien har presteskikkelser, som har hersket over verden. Selv Attilla, sin tids mægtigste og grusomste tyran, stak skrækslagen sit sverd i skeden og trak sig tilbage fra sit største forehavende, indtagelsen af Rom, da Roms biskop vaabenløs og stille gik ham imøde. Naar saa hertil kommer prestens daglige gjerning paa prædikestolen, ved døbefonten og alteret, ved sygesengen og de aabne grave, hans gjerning som de bedrøvedes trøster, de vildfarendes veileder, forladtes og faderløses talsmand og forsvarer, er det saa rart, om prestens stilling er noget enestaaende i menigheden? Udtrykket «han far» er ligesaa naturligt som smukt; det udtrykker kjærlighed, ærbødighed og tillid. Hvem skulde vel ogsaa kunne være far som presten, hvem skulde vel kunne græde med de grædende og glæde sig med de glade som han? Isandhed, presternes gjerning har været mangeartet, betydningsfuld og vanskelig, men i det store og hele har de røgtet den med ære. Presterne har vistnok derfor en større tradition at se tilbage paa end nogen anden stand. Var jeg prest, vilde jeg være stolt af standens traditioner. Men store traditioner giver store forpligtelser. Det nytter ikke at slaa sig til ro og leve paa en tradition; den maa føres videre. «Hvad vil du med den hæder, som er begravet? Sterk strøm med egne vover gaar gjennem havet» — pral ei af fædres ære, hver har blot sin», siger digteren. Vi kan ogsaa her mindes løvens strenge dom over ulven, der havde været uheldig i tvekamp. Straffen fordobledes, fordi han vanslegtede paa sine tapre forfædre. Men nutidens prestestand vil visselig ikke gjøre skam paa sine traditioner, thi de er ikke mindre rustet til at løse tidens opgave end deres store forgjængere, tvertimod. Aandelig seet er de mere rustet, og det er netop aandelige opgaver, tiden lægger for vore prester. Der forlanges ikke, at de skal trække paa nogen staalhanske eller ombytte ornatet med nogen krigsrustning. Tidens samfundsopgaver lægger sig saa nær og beslegtet ind til prestens egentlige gjerning, lægger sig lige iveien for ham, ser ham op i øinene og spørger bønfaldende, om han har hjerte til at gaa forbi. En saadan samfundsopgave er afholdsarbeidet.

Enten vi ser det sedelig, moralskt, socialt eller økonomisk, er det en samfundssag af første rang. Jeg nævner ikke det kristelige, thi det vilde blot foraarsage disput. Afholdssagen har saa mange store og udisputerlige sider, at vi har mere end nok med dem. Naar afholdsfolket kommer ind i en menighed og begynder at opsøge det fortabte, begynder at søge de grædende, de sultende og frysende, ikke blot for ved nogle venlige ord at bringe dem til et øieblik at glemme sin nød, men for at bringe de grædende til at glemme, at «de har nogen tid grædt», idet man stanser kilden til taaren og fortvilelsen, til sulten og frosten og forvandler disse ulykkens boliger, drankerhjemmene, til lykkens og fredens pauluner, hvor mand og viv kan leve sammen et gudfrygtigt liv omgivet af en børneflok, der ser paa livet som paa et solbelyst sommerlandskab efter langvarig regn, hvem er da nærmere til at hjælpe til, ja tage ledelsen i dette samaritanarbeide end presten? Hvem har mere opfordring og mere anledning, og hvem har flere betingelser for dette arbeide end han? Hvem er mere rustet til at føre det sverd, hvormed drukkenskabstroldets mange hoveder kan afhugges? I de gamle fortællinger hører vi saa ofte om presternes mod overfor mørkets aander — de gik, naar ingen anden turde. Mørkets aander driver idag et frygteligt spil i vort samfund; hvem bør gaa i spidsen med at drive dem ud? Presterne har følt og føler sin opgave her, men de maa komme til at føle den endnu sterkere, de maa med fuldt hjerte række broderhaand til arbeiderne i afholdssagen. Ligeoverfor afholdssagen gjælder et «enten eller», enten «med eller mod». Man kan ikke dele sig mellem de to herrer, afholdssagen og drikketrafiken. Vel kan man være personlig ven med en afholdsmand og en bryggerieier, men arbeide for begges interesser som saadanne, det er umuligt. Spørger vi nu om vore presters stilling til afholdssagen, saa vil vistnok de fleste af dem svare, at de staar udenfor det hele, er hverken «med eller imod». Men et standpunkt «udenfor det hele» gives ikke, det maa vore prester tvinges til at indse. Det er vanskeligt at bringe andre til at indse dette, men presterne maa kunne bringes dertil. Nei, ingen staar «udenfor det hele». Alle tager parti, i praksis og i folke-

bevidstheden tager man parti. Mange tror imidlertid at tage parti for afholdssagen ved at tage parti mod drukkenskaben, og saa forsøger man at indtage et standpunkt, der enten ligger lige langt fra begge eller lidt nærmere afholdssagen. Dette er det saa høit priste maadeholdsstandpunkt. Man tror her at have fundet den rette grænse, og saa leirer man sig paa den. En stor del af afholdsfolket har vistnok med mig før ligget i leir paa denne grænse. En gammel prest sagde engang, at drankerne paa grænsen var de værste, og det har jeg aldrig glemt. Nei afholdsprincipet og drukkenskaben er hinanden saa absolut modsatte, at det ikke ved noget mellemstandpunkt kan formidles, og den dag de tørner sammen, vil enhver blive regnet som forkjæmper for et af dem. Dette har faaet et saa betegnende udtryk i reglerne for samlagsafstemningen: den, som sidder hjemme, stemmer for det bestaaende. Her er en aktiv og en passiv støtte, den sidste er den virksomste, og hvor mange yder ikke drikketrafiken passiv støtte. Des høiere man staar i samfundet, des mere virker selvfølgelig denne støtte; derfor er presternes stilling til afholdssagen af saa overordentlig betydning. «Naar presterne kommer, kommer de med forsterkninger», har en verdensberømt mand sagt, og dette gjælder ikke mindst i afholdssagen. Stiller presten sig udenfor, saa stiller først alle maadeholdsfolk sig bag ham og mener sig saa «separat beskyttet». Men ogsaa drukkenbolten stakkar stiller sig bag den maadeholdne prest. «Presten drikker han og», er drukkenboltens velkjendte undskyldning. Drukkenbolten leder ogsaa efter denne maadeholdsgrænse, hvor han ser, saa mange staar, men finder den aldrig, og medens andre staar paa grænsen, ruller han paa hver side af den. Fik vi maadeholdsfolkene til at flytte sig, vilde situationen klares betydelig for drukkenboltene, og dertil maa presterne hjælpe os. Det er tidens største samfundsopgave til dem, en grei opgave, som heller ikke kræver stor selvopofrelse. At paastaa, at det vilde være en stor selvopofrelse for presterne at blive afholdsmænd, er at fornærme dem. Sørgelige undtagelser sættes ud af betragtning.

Nu staar tilbage den rent formelle side af spørgsmaalet,

nemlig hvormed og hvorledes vi skal vinde presterne for afholdssagen. Jeg har tidligere udtalt, at det lidet nytter at tage sagen fra den religiøse side, da det blot vilde føre til disput. Nei, sagen maa tages for det, den er, for en samfundssag, og da er det ikke vanskeligt at overbevise presterne om, at afholdssagen hører til de vigtigste. Enhver prest vil have erfaring nok herfor i sin menighed. At overbevise presterne om, hvilken overordentlig betydning for sagens fremme det vilde være at faa dem med, vilde vel heller ikke være noget herkulesarbeide. At presterne sidder inde med betingelser til at virke for sagen som ingen anden, synes overflødig nærmere at paavise. Det bør kanske ogsaa berøres, at presten af rent klogskabshensyn bør slutte sig til afholdsarbeidet, der snart vil blive optaget som et hovedpunkt paa fremtidens sociale program, som et udtryk for næstekjærlighed og sandt fædrelandssind, og da vil ingen kunne modstaa det og allermindst presterne uden at undergrave sin stilling. Presterne resikerer intet ved at slutte sig til, men meget ved at staa imod afholdssagen, og situationen vil betydelig skjærpes ved at afholdsfolket gjør en bestemt henvendelse til dem.

Men hvorledes bør henvendelsen ske? Jeg skal tillade mig at paapege følgende udveie:

I. Bestyrelsen for landets afholdsforeninger eller for de særskilte kredse henvender sig ved et cirkulære til landets eller kredsens prester.

II. Man udsender særlig skikkede agenter med det formaal at vinde presterne for afholdssagen.

III. Sagen bringes frem paa kirkelige stifts- og landsmøder.

Finder man en heldig form for henvendelsen, tror jeg et godt resultat er næsten sikkert. Hvilken hjælp for presternes gjerning vil ikke et kraftigt afholdsarbeide være. Hvad herjer vel frygteligst paa kirkens ager? Naar vi tænker paa alle de vakre løfter, som gives ved døbefond og alter, disse løfter, saa hellige, saa herlige, saa lykkespaaende, som bar de himlen i sig, hvad gjør disse løfter til intet, ja knuser dem et for et og kaster dem stumpevis med en djævelsk haanlatter for prestens fødder ved alterringen? Mon ikke rusdrikken? Og alle de skjønne haabets kranse, som presten fletter om vakre

konfirmanders og straalende brudepars hoveder, og alle disse varme ønsker og herlige velsignelser, som presten sender med paa veien, hvad river alt dette istykker og strør det som fortvilelse for prestens fødder? Mon ikke rusdrikken? Afholdsfolket vil skaane presten for alle disse bitre skuffelser og smertelige efterretninger, vil forvandle dem til lyse minder og lykkelige gjensyn. Vil presterne være med at saa paa afholdssagens ager, saa skal de med glæde faa bære sine neg. Fortidens prester tog sine opgaver op, nutidens vil heller ikke skyve sine fra sig.

EN PROTEST.

I en ellers fortræffelig artikel af pastor Christopher Bruun i «Morgenbladet» for 1ste septbr. under titel «Norskhed og Kristendom», staar en passus, hvorimod der herved nedlægges protest.

Hr. B. skriver: Vi trænger den fulde, levende opfatning af kraften og skjønheden i vore fædres bogverk. Kritik er ikke tilstrækkelig, selv ikke om den eier verdensry. Kritiken er god nok, og i en særlig kritisk vendt tid er den uundværlig. Men hvis den ikke gaar haand i haand med en endda stærkere kjærlighedsfuld forstaaelse og beundring, saa blir den for folkets dannelsesliv i det hele og store overveiende gold. Man tænke blot paa den bibelkritiske theologi og dens indflydelse paa tidens — saa kjendeligt aftagende — bibellæsning.

Disse bemerkningers adresse er ikke vanskeligt at forstaa. Vi har inden den nordiske filologi en kritik med verdensry — Sophus Bugges. Han har vist, hvorledes mange af vore oldsagn er opstaaet, at de stammer fra vikingetiden, og er blevne til ved nordisk omtydning af kristelige legender og antike myther. Dette er den kritik af vore nordiske oldtidsverker, som altsaa «ikke er tilstrækkelig» og som blir «for folkets dannelsesliv i det hele og store overveiende gold».

Det saarer enhver, der har et levende indtryk af Sophus Bugges forskning og personlighed, at høre hans virksomhed omtalt paa denne maade. Det saarer, fordi overfor ham er der en følelse, som saa helt behersker os: beundring. Vi beundrer ikke bare hans lærdom og skarpsindighed, hans seerblik og hans gjetningsevne, men vi beundrer ogsaa hans uforstyrrelige mod ikke bare til at søge sandheden paa de vanskeligste veie, men ogsaa hans mod til at bane vei for den undersøgelse, der fører mod sandheden, selv om resultaterne *foreløbig* maa staa som usikre og tvilsomme. Og vi

beundrer det resultat, han saaledes har vundet for vor oldsagnsverden; den staar ikke længer som en gaadefuld aabenbaring af en — ved romantisk abstraktion lavet — nordisk uraand; den er frugten af vikingetiden, den bevægede tid, da Nordens aand først blev en stor aand; den er skabt ved det aandsarbeide, der bestaar i at modtage nye ideer, at tilegne sig dem, saa de blir ens eget, og at omskabe dem, saa de bærer ens eget billedes præg, — det aandsarbeide, som er kjernen i enhver kultur og uden hvilket der ingen kultur gives. Vore oldsagn er derved rykket ind i historiens levende verden.

Det kunde vistnok ikke falde nogen ind overfor en opfatning som hr. B.s — den er desværre ikke noget enestaaende fænomen — at komme med noget forsvar for Sophus Bugges virksomhed; den er ophøiet over avisartiklers angreb og forsvar. Staar den for folket som «overveiende gold», saa er det fordi folkets «dannelsesliv» ikke er saa rigt endnu, at det «i det hele og store» er blevet værdigt til at fatte det. Og det blir ikke værdigere, naar man spiller «forstaaelse og beundring» ud mod den historiske kritik.

I virkeligheden er der ingen modsigelse mellem forstaaelse og beundring paa den ene side og kritiken paa den anden side. Ganske vist har beundringen det nemt uden kritik; den behøver bare ud fra sig selv at udpønske det «poetiske», det «ophøiede», det «oldærværdige» ved sin gjenstand, saa staar man og beundrer det, indtil man har udpønsket noget endnu mere poetisk, endnu mere ophøiet, endnu mere oldærværdigt. Saaledes bliver der «forstaaelse og beundring», — men det er en mere eller mindre romantisk filosofis kategorier og ikke følelsen af de livets kræfter, der raader i verket, som ligger til grund for den. Den kan for at bruge hr. B.s udtryk være «god nok», men levende forstaaelse bliver det ikke.

Den historiske kritik gaar derimod ud fra den temmelig selvsagte ting, at ethvert verk — selv det største og mest ophøiede — er skabt, at enhver stor mand og kvinde — selv de største og mest ophøiede — har levet paa en bestemt tid og paa et bestemt sted. Men det vil igjen sige: ethvert stort verk, enhver stor mand staar i sin tids aandsstrømninger, sin

kreds's ideer, og naar verket og manden bliver store, saa bliver de netop store i forhold til disse aandsstrømninger og disse ideer, idet de i rigt maal optager dem, idet de mægtig omformer dem i sit billede og derved virker bestemmende paa samtid og efterslegt. Saaledes fornemmer vi, hvorledes livets kræfter rører sig i verket, rører sig i mandens sjæl og i hans gjerning, — og netop i den levende fornemmelse deraf bestaar den rette forstaaelse af dem, den rette beundring for dem. Det er netop til slig forstaaelse, slig beundring for vore olddigte og oldsagn, Sophus Bugges forskning fører os.

Men dermed har ogsaa — det skal ingenlunde skjules — opfatningen af den nordiske folkeaand forandret sig. Idet man ved alle filologiens hjælpemidler har tid- og stedfæstet oldsagn og olddigte midt mellem alt det fremmede, mellem legender og antike myther i middelaldersk krønikeomskrivning, — saa har man faaet blikket op for, at den skabende Nordensaand ikke er at søge i hjemlandets af det nye uberørte verden. Nei, ude i de nye vikingeriger, hvor alle de nye fortællinger og sagnkredse traadte Nordboerne nær, hvor Nordens sønner arbeidede for at tilegne sig det nye og kjæmpede for at hævde sig som Nordens sønner, — derfra stammer de verker, vi beundre, der er Nordboerne blevet sig sin stammeeiendommelighed bevidst, der har den først hævet sig til det, som fortjener navn af folkeaand. Saaledes bliver vikingetiden en stor tid; det er ikke bare en nordisk stammes røvertog; det er en bevægelse, som har ført Nordboerne ud i sin europæiske samtids verden, og at de har kunnet modtage saa meget af den og kunnet sætte sit eget stempel paa det de modtog, det er det, som fylder os med beundring for de livets og aandens kræfter, som boede i dem.

Derved bringer denne nye filologi os bort fra den gamle, unegtelig mere bekvemme, romantiske opfatning, at folkeaanden skulde være noget paa forhaand færdigt. Den lærer os, at det er i arbeide og kamp, at en folkeaand vaagner og faar styrke, at det er i levende forhold til sin tids strømninger, at den kjæmper sig frem fra at være en stammesærhed til at blive en folkets levende aandsmagt. Jeg tror, det er en ganske god lærdom ogsaa for vor tids norskhed.

Just Bing.

Svar.

Hvad der for mig staar som hovedsagen paa det omraade, hvor dr. Just Bing og jeg er stødt sammen, det er, at det norske folk maa kunne vinde frem til en stærkere og mere levende sands for sin egen fortid, end det for øieblikket eier. Har Norges dannede stand den kjærlighed og forstaaelse for sine forfædre — jeg vil ikke sige: som de bør have, men som Englands, Tysklands og Frankrigs dannede Mennesker har? Jeg tror det næppe. Jeg er overtydet om, at der her foreligger en opgave for vor aandelige udvikling, for vor opdragelse som folk, der for en stor del endnu er uløst.

Jeg ved ikke, om dr. Bing er enig med mig i dette? Man kunde fristes til at tro det efter den velvilje han udtaler overfor mit opsæt i det hele, bortset fra de paaklagede linier.

Men er det sandt, hvad jeg her siger, saa er der grund til at tilføie, at til løsningen af denne opgave er kritisk dygtighed ikke tilstrækkelig, selv ikke den høieste. I en tid, der er saa tilbøielig til kritik som vor, og hvor netop paa vor egen oldtidsforsknings omraade en af kritikens stormænd er vort lands stolthed, der kan mængden af vore philologer lettelig føle sig fristet til at lægge mindre vegt paa den anden, mere positivt opbyggende side. Og det er jo disse philologer, hvem det først og fremst afhænger af, hvad udvikling folket skal faa af sandsen for sin egen fortid.

Har maaske ogsaa hos Sophus Bugge selv den kritiske side faat overtaget over den anden? Derom har jeg ikke kunnet udtale nogen mening, da jeg ikke har hørt hans *forelæsninger* eller ved, hvorledes han der virker. Men utænkeligt er det dog vel ikke? Det er jo vist temmelig almindelig tilfældet med de store kritikere i det hele. Paa den theologiske bibelkritiks omraade er det næsten gjennemgaaende regel. Og hvad man her i landet ser fra vore philologer og hører fra vore skoler, tyder ikke netop paa, at der ved vort universitet skal sprudle noget særdeles rigt væld af *positive* kræfter.

Jeg ønsker ikke at standse kritiken i dens arbeide, hverken paa det bibelske omraade eller paa det norrøne eller paa noget andet. Selv om der var tale om, at et saadant ønske

kunde føre til noget — jeg vilde endda aldeles ikke nære det. Kritiken har bragt os meget udbytte, som vi nu slet ikke vilde kunne undvære.

Men det ønsker jeg rigtignok for theologiens vedkommende, at spørgsmaalene om «kildesondringen» i Mosebøgerne og de forskjellige «redactører», eller om salmernes affattelsestid ikke maa blive det, som først og fremst tager opmærksomheden fangen inden den bibelske theologi. Jeg ønsker, at menneslægtens store religiøse grundtanker, hvis fødsel og udvikling vi har liggende bogført foran os i det gamle testamente, maa komme til at tale til de studerendes sind i hele sin guddommelige vælde, og at vedkommende universitetslærer maa komme til at se dette baade som sin vigtigste og sin vanskeligste opgave.

Og paa en lignende maade har det sig med vor egen gamle bogverden, som jeg visselig ikke sidestiller med de hellige skrifter, men som alligevel i mine øine har et overordentligt værd. Jeg haaber, at den mægtigt skal hjælpe os i udviklingen baade af norsk dannelsesliv og af norsk folkeliv. Det er meget godt, at vi faar vide, baade naar og hvor Eddadigtene er blevet til. Det er særlig nyttigt, naar det som her kan tjene til at rette en tidligere tids uklare og phantastiske forestillinger. Men den philolog, der holder slige ting for det vigtigste af sin viden paa dette omraade, vilde ikke være saa særdeles meget mere skikket for sin praktiske gjerning, end en prest, hvis bedste kjendskab til det gamle testamente laa i de nyeste hypotheser om «kildesondringen». Det er nyttigt at blive oplyst om, at det var vikingetidens stærke møde med fremmed religion og cultur, som fremkaldte vort første store aandelige opsving; og jeg er enig med dr. Bing i, at dette kan indeholde en gagnlig lærdom ogsaa for vor tids norskhedsarbeide. Men ogsaa om denne ingenlunde uvigtige oplysning gjælder det dog, at de, for hvem den blir *hovedsagen* paa dette omraade, har set grundig feil af den hele opgave.

Lad os faa philologer, som selv er grebne af magten og eiendommeligheden i det aandsliv, der taler til os fra de gamle skrifter, og som derfor ogsaa eier evnen til gjennem skolen at føre denne grebenhed videre ud over hele den

norske dannelse, hvor der for tiden hersker en saa følelig mangel i denne retning. Det er det levende livs krav. — —

Fra høiden af den nærværende kritiske culturstrømning ser dr. Bing stærkt ned paa en tidligere tidsalders romantiske opfatning af vor fortid og dens bogverk. Og det er sandt: det er *nu* ikke vanskeligt at se de svage sider ved denne opfatning. Men vi nærer jo dog ingen tvivl om, at der vil komme tider, som fører med sig en culturstrømning, der i mangt vil skille sig ogsaa fra den nu herskende, og som kanske vil have lige saa let ved at pege paa de svage sider ved vor kritiske opfatning, som vi har det overfor den romantiske. Vi bør næppe glemme, at denne romantiske opfatning af vor fortid med alle dens svagheder alligevel har sat sig mærker i hele den norrøne stammes aandsliv bl. a. gjennem saa store dele af Øhlenschlägers og Grundtvigs, af Tegnérs og Bjørnsons og Ibsens digtning. Disse digtere og den tid, som fostrede dem, har ikke været saa rent blottede for «følelsen af de livets kræfter, der raader» i vort gamle bogverk, som dr. Bing lader til at tro. Nutidens kritiske opfatning tør endnu have en stund igjen at arbeide, inden den har frembragt noget tilsvarende. Og hvad dr. Bings lovprisning af den vedkommer — tyder det mon da ikke paa en vis umodenhed, naar man *vrænger* ad en tidligere culturperiodes ledende aander, paa samme tid som man ikke taaler, at der slaas paa *muligheden* engang af kritik overfor en af den nuværende strømnings?

Særlig forekommer det mig, at en talsmand for en *kritisk* retning nødig skulde føle sig «saaret» over saadant.

Chr. Bruun.

SOCIAL LITERATUR.

Michael Daritt: **Life and Progress in Australasia.** Methuen. London 1898.

Henry D. Lloyd: **Newest England.** Doubleday. New-York. 1901.

Eduard Bernstein: **Zur Geschichte und Theorie des Socialismus.** Dritte Auflage. Akademischer Verlage. Berlin. 1901.

Alfred Nossig: **Revision des Socialismus.** Samme forlag. 1901.

Samme: **Die moderne Agrarfrage.** Samme. 1902.

Emile Vandervelde: **Die Entwicklung zum Socialismus.** Samme. 1902.

Jean Jaurès: **Socialistische Studien aus Theorie und Praxis.** Samme. 1902.

Benjamin Kidd: **Principles of Western Civilisation.** Macmillan. London. 1902.

Joseph Edwards: **The Reformers Yearbook.** Glasgow. 1902.

I.

Lad os tænke os en landmand, — som har en udmærket eiendom, frugtbare jorder, fortrinlig besætning, solide og smukke bygninger. Vedkommende har saaledes *udmærkede betingelser* for en gunstig stilling, for et lykkeligt familjeliv. Ikke destomindre kommer ejendommen i forfald. Manden falder for to fristelser: ufrugtbare aandelige spekulationer og tomme overdaadige nydelser. Bedriften forsømmes, hjemmet forfalder, familjen maa gaa fra gaard og grund.

Der er noget i dette billede, som illustrerer de nordiske folks optræden overfor tidens store sociale sag. Vi har i

vore lande udmærkede betingelser for at komme let gennem de sociale kampe. Kløfterne mellem klasserne er her mindre end ude omkring i verdens store lande. Den almene oplysning staar gennemgaaende højere, særlig i Norge og Danmark. Den yderliggaaende himmelskrigende elendighed, som vi kan finde andetsteds, har hos os et mindre omfang. Var folkene *vaagne* overfor nøden, brændte hjerterne for at overvinde de sociale onder, satte vi de kræfter, vi raader over, ind paa at højne retfærdigheden fra dag til dag, vilde vi kunne skabe resultater, der vilde vække beundring ud over verden.

Men vi forsømmer de gunstige betingelser. Hvem i de *dannede* eller *kirkelige* kredse beskjæftiger sig her med den sociale sag? Rejs dogmatiske spørgsmaal til debat, — alle spidser øren og sluger alenlange spalter desangaaende Kald folk sammen til missionsmøder, de strømmer til i hundredevis. Hvem indvarsler møder om den sociale sag? Hvem taler ved saadanne møder? Hvem hører ved saadanne møder?

Har vi det maaske saa godt, at vi slet ikke har nødig at beskæftige os med denne sag?

I Danmark havde vi i 1899 en saakaldt generallock'out, der i flere maaneder delte folket i to fiendtlige lejre, der umuliggjorde selv brødre, der efter ydre stilling hørte til hver sin lejr, at tale med hinanden. I indeværende aar har de haft noget af en generalstreik i Sverig, hvorunder hele erhvervslivet standsede i flere dage. I Norge har forrige aar bjergværks-arbejdere paa Røros i størstedelen af et aar maattet ligge i kamp med deres arbejdsgivere om en tarvelig løn.

Kan den dannede almenhed betragte den slags fremtoninger som sig uvedkommende? Mon man løser synderligt af det sociale spørgsmaal ved blot at staa enten som tavse tilskuere eller blot som aktive deltagere blandt arbejdernes modstandere? Med rette henviser Henry George til, at nutidens samfund selv opdrager de barbarer, som truer med at omstyrte tidens kultur! Under det lag af mennesker, som der kan arbejdes med, hvor det gælder sociale fremskridt, ser vi i voksende grad en hel ny klasse udvikle sig i landenes hovedstæder, de saakaldte bøller, der staar saa lavt, at de slet ikke kan gaa ind som led i nogensomhelst kulturbevægelse, —

der alt er saadan ødelagte, at end ikke frelsens hær kan vinde dem, — der daglig optræder som en bestandig mere truende fare overfor folk og gods. Har vi ikke andet at gøre overfor alt dette end daglig at fængsle, straffe, bruge rottingslag og en gang imellem hugge hovedet af en af de værste?!

Da vi i 1899 havde generallock'outen i Danmark, blev sindene grebne saa stærkt, at selv præsterne ud over landet begyndte at forhandle og fatte beslutninger om den sociale sag. Sangvinske mennesker fristedes til at tro, at nu var tiden endelig kommen, nu var det forbi med den sociale søvn, nu skulde den gejstlige ligegyldighed for den sociale sag kastes overbord, nu vilde ogsaa kirkens mænd i Norden — efter englændernes forbillede — yde deres indskud i den sociale kulturbevægelse. Men det var en forfængelig forventning. Aldrig saasnart var den sociale kamp endt, før præsternes interesser for den sociale sag var som blæst bort. Man fristes nu til den tanke, at aabenbare klassekrige er nødvendige alene for, at man i kirkelige kredse kan vækkes til erkendelse af ansvaret og følelsen af pligterne til deltagelsen i tidens maaske mest afgørende kampe.

II.

Hvis man blot vil aabne den sidstnævnte af de ovenstaaende bøger, vil man faa et vidnesbyrd om, hvor talrige kræfter der andre steds er i bevægelse for at fremme de sociale reformationsbestræbelser. Den hele bog optages af oversigter over de talløse oplysningsselskaber, som hver paa sin maade kæmper imod de sociale onder.

Fra Tyskland skal vi anføre et andet vidnesbyrd. For nogle faa aar siden er her stiftet et nyt forlag: Akademischer Verlag für sociale Wissenschaften, ledet af dr. John Edelheim. Herfra udgives to forskellige tidsskrifter, som hver maaned udkommer i et stort, tykt hefte og udelukkende behandler socialismen. Det ene: «*Socialistische Monatshefte*», staar nærmest aabent for alt, hvad der har aktuel interesse, det andet: «*Dokumente des Socialismus*», bringer saa godt som udelukkende aktstykker til belysning af socialismens historiske udvikling.

Ved siden af disse omfattende tidsskrifter udsender

samme firma det ene store selvstændige værk efter det andet til belysning af forskellige problemer, der angaar socialismens formaal og taktik. Naar man ser paa denne overvældende produktion af socialistisk literatur, faar man nærmest indtryk af, at det er en eller anden millionær, der her maa have stillet sin formue til tjeneste for at fremme studiet af socialismen. Ti selv om Tyskland er stort, og interessen for de sociale spørgsmaal der er anderledes levende end herhjemme, vilde det sikkert være umulig at drive forlagsforretning af denne art blot som «Geschäft». Uden forudsætningen af en god portion uegennytte lader den slags virksomhed sig slet ikke forklare.

Maatte der efterhaanden komme noget af denne offervillighed for denne sag frem ogsaa her i de nordiske lande.

Om de enkelte af de skrifter fra nævnte firma kun disse korte bemærkninger: *Bernsteins* skrift giver som titelen lyder bidrag til belysning af socialismens historiske udvikling. *Nossigs* to værker foretager en kritisk revision af de socialistiske ideer. *Jaurès* og *Vandervelde*s bøger viser os opfattelsen af socialismen henholdsvis paa fransk og belgisk grund, udformet af to den social-demokratiske bevægelses ledende personligheder i de paagældende lande.

Som det betydeligste af de ovennævnte skrifter betragter jeg Benjamin Kidds:

«Principles of Western Civilisation».

III.

Kidd debuterede som forfatter i 1894 med sit opsigtsvækkende skrift: «Social Evolution», der udkom i en lang række oplag og blev oversat paa mange forskellige sprog, endog baade paa russisk og czechisk.

Hovedejendommeligheden ved dette skrift turde være den:

1. at Kidd betragtede sig som modstander af socialismen, men lige fuldt forsvarede socialismens baade ideelle og økonomiske krav;
2. at Kidd optraadte som fuldstændig Darwinist, men lige fuldt hævdede, at det var religionen, der var den egentlige drivkraft i civilisationen.

Begge dele viser, hvilket overordentligt uopdyrket felt for oplysningsarbejde, der foreligger her.

Mod den darwinistiske udviklingslære har jo i sin tid næsten den hele kirke mobiliseret alle sine kræfter. Nu møder en kristelig forsker frem og stiller sig selv paa udviklingslærens standpunkt. Og han kom ikke til at staa alene. Ingen mindre end *Henry Drummond* kom ham til undsætning. Han gik endog to skridt videre. For det første oprullede han en lang række af kendsgerninger, der taler for, at ogsaa mennesket oprindelig maa være fremtraadt ad udviklingens vei. For det andet viste han, hvorledes den kamp for *andres* tilværelse, som Kidd havde udledet alene af religionen, havde sin rod i selve naturlivet. Medens Darwin øjensynlig havde ret i tanken om *udviklingen*, havde han aabenbart uret i tanken om, at udviklingen alene beherskes af kampen for tilværelsen, og at kun de stærkeste organer og individer gaar sejrrigt ud af denne kamp. Der var, paaviste Drummond, i selve naturlivet en kraft, der var endog stærkere end den Kraft, der kæmper for egen tilværelse, nemlig den kraft, der kæmper for andres tilværelse: for afkommet, for slægten. Blandt menneskene udvikles denne kraft højere end blandt dyr og planter. Men den højeste udvikling naar den, hvor den mødes med himlens kræfter, med den guddommelige aabenbaring ved Jesus Kristus. Fremtoningerne i naturens og aandens verden har den samme kilde: den levende Gud.

Paa denne maade blev Kidds betragtning yderligere underbygget af Drummond [1]).

Hvorledes gik det til, at Kidd paa en gang angreb og forsvarede socialismen?

Det laa i, at det gik ham, som det endnu gaar de fleste videnskabsmænd: de opfatter socialismen som et krav om, at der skal indføres en stereotyp statsform i den skikkelse, at staten overtager al produktion, at centralregeringen — ligesom den nu i flere lande leder post- og jernbanevæsen — skal lede hele samfundets økonomiske bedrift. Med rette bekæmper Kidd dette krav som krav paa noget, der paa en gang er lige umulig at gennemføre og opretholde. Men paa samme tid hævder han meget stærkt, at vi gaar en tid imøde, hvor det med rette vil blive krævet, at man fra samfundets side

[1]) Se nærmere dennes fortrinlige skrift: »The Ascent of Man«. London 1897.

gennem de offentlige myndigheder griber saaledes ind i individernes frihed, at alle mennesker kan faa adgang til at optage kampen for tilværelsen paa *lige vilkaar*. Hans ord herom lyder:

«I den tid, vi er ved at gaa ind i, vil det langvarige og møjsommelige arbejde for at sikre lige vilkaar saavelsom lighed i politiske rettigheder nødvendigt medføre, ikke en begrænsning af statens indgriben, men den fortsatte udvidelse af dens virksomhedskreds til næsten ethvert omraade af vort sociale liv. Bevægelsen i retning af regulering, kontrol og begrænsning af rigdommens og kapitalens rettigheder maa ventes at vedblive, endog i den udstrækning, at staten selv overtager disse rettigheder i tilfælde, hvor det er klart godtgjort, at deres bevarelse i private hænder maa støde sammen med det hele folks rettigheder og velfærd».

Hvad Benjamin Kidd her kræver: adgang for alle mennesker til at optage kampen for tilværelsen paa *lige* vilkaar: det er netop den egentlige kærne i al socialisme. Med rette bemærker herom en yngre social-demokrat Ludwig Woltmann i sit værk: «Die darwinistische Theorie und der Socialismus» [1]) bl. a.: «Hvem der kender noget nøjere til socialismen ved, at alle moderne socialister hævder kravet om den lige sociale adgang, og at enhver lighed i den raa form af skablonmæssig uniformering og mekanisk ligestilling med hensyn til arbejdsydelse og arbejdsløn kun er modstandernes — utopie».

Altsaa: socialismen tilstræber netop, hvad Benjamin Kidd selv kræver.

De nærmere studier synes ogsaa at have ført Kidd til erkendelse heraf. Skal vi i korthed karakterisere hovedindholdet af hans i indeværende aar udgivne skrift: «The Principles of Western Civilisation», maa vi udtrykke os som følger:

1. Socialismen har fuldstændig ret baade i sine ideelle krav og i sine praktiske anvisninger angaaende den økonomiske ordning;
2. Den er grundfalsk i hele den aandelige betragtning, hvorpaa den bygger sit økonomiske system.

Det vilde føre for vidt her at gaa ind paa en redegørelse for enkeltheder i dette omfattende værk. Vi kan kun

[1]) Düsseldorf 1899.

pege paa et par springende hovedpunkter. Kidd betragter kristendommen ikke som en stille konservativ magt, men som udtryk for den vældigste revolution, der nogensinde er fremstaaet i verden; ikke blot overfor de samfund, hvori den oprindelig fremstod, men overfor alle de samfund, der fremdeles omgiver den. Om den modsætning, kristendommen dannede til samtidens romerske verden, skriver han følgende træffende ord:

«Den verden, der tolererede tusinde forskellige former af religioner, erkendte dunkelt, men rigtigt, at en religion, der i menneskenes sind aabnede en overbevisende følelse af ansvar mod grundsætninger, der gik ud over de interesser og formaal, for hvilke staten eksisterede, førte menneskene fuldstændig ud af den tidsalder, hvori de hidtil havde levet, og angreb selve rødderne af det sociale livs system, hvorpaa samfundet hvilede».

Det er fordi, at kristendommen repræsenterede denne revolution overfor alt bestaaende, at den har hidført tilstande, der trods alle endnu tilstedeværende mangler dog staar højt over de tilstande, der endnu raader i de lande, hvor kristendommen ikke er naaet hen. Men hvad der er opnaaet af fremskridt, det er opnaaet ikke alene ved kristendommens opdragende virksomhed, men i vid udstrækning netop ved de social-organisatoriske indskrænkninger af den fri konkurrence, som socialismen kræver. Den uindskrænkede frikonkurrence har vist sig umulig.

Dette oplyses bl. a. ved følgende eksempel: «Antag, at 10 fabrikanter konkurrerer med hverandre om at forsyne markedet med bomuld. Antag, at de 9 af dem anerkender børnenes ret og med glæde vil overlade alt arbejde til voksne arbejdere. Men den 10de mand savner moralsk følelse. Han leder sin forretning alene af hensyn til et stort salg paa et udbredt marked. Da børnearbejdet er billigere end de voksnes arbejde, foretrækker han dette. Hvad er nu resultatet? Da hans varer kommer til at konkurrere med varerne fra de andre fabrikanter, og forbrugerne kun spørger om kvalitet og pris, saa vil de 9 mænd, hvis moralske følelser vi lovpriser, blive tvungne til — hvis de vil bevare deres forretninger — at følge eksemplet af den 10de mand, hvis umoralske karakter

vi fordømmer. Paa den maade bringes forretningslivets moral ned paa det niveau, paa hvilket den sletteste person er i stand til at klare sig».

Det har været mig en særlig tilfredsstillelse at møde dette eksempel hos Kidd. Jeg brugte et aldeles tilsvarende eksempel i mit skrift om frikonkurrencen og socialismen af 1895. Nu møder jeg eksemplet for første gang i et stort videnskabeligt værk. Overfor denne art af konkurrence forslaar det ikke, at man møder med gode følelser og god vilje. Her maa en anden praktisk ordning til. Den praktiske ordning, som her kræves, foreligger i sociale organisationer: fagforeninger og kooperative selskaber, i sociale love, fabriklove etc. Ved sociale love og organisationer skal vi indskrænke frikonkurrencen saaledes, at menneskene kan faa lejlighed til at optage kampen for tilværelsen paa lige vilkaar. Det er det, Benjamin Kidd viser os, at vi er paa vej til. Det er det maal, socialismen tilstræber.

Om Kidds øvrige betragtninger maa jeg henvise til selve skrifterne. Hans første bog: «Social Udvikling» er oversat paa dansk-norsk. Den sidste foreligger vistnok endnu kun paa engelsk.

Hvem der ønsker at gøre sig kendt med samfund, der er kommen det maal nærmest, som her er omhandlet, maa jeg henvise til de to bøger om Avstralien, som er nævnt i ovenstaaende fortegnelse, henholdsvis af Michael Davitt og Henry Lloyd. I begge gives der fængslende fremstillinger af de sociale fremskridt i den fjærne verdensdel.

Maatte mange føle lyst og finde lejlighed til at fordybe sig i den art skrifter. Det vilde virke befrugtende tilbage baade paa den theologiske tænkning og fremfor alt paa den praktiske optræden.

I kanonernes verden maa de nordiske lande alle dage blive de smaa. I udviklingen af kultur og folkeliv har vi alle betingelser for at komme i første række. Hvad om vi da kappedes om at gøre de nordiske samfund til sociale mønstersamfund!

Var det ikke et forsøg værd?

Fernando Linderberg.

NYE BØGER.

Jakob Knudsen. «**Gæring**». Roman. Det nordiske forlag.

Blandt det sidste aars frembringelser i dansk literatur rager pastor Jakob Knudsens sidste bog meget højt frem. Det er en værdifuld og i høj grad fængslende fortælling. Her er levende, anskuelig virkelighedsskildring i forening med det rette hensyn til skønhedens love. Saa klart og levende er de forskellige skikkelser i bogen malede, og saa naturtro er deres tale, at det næsten er, som om man levede med dem, saa dem for sine øjne og hørte dem tale. Forfatteren har en mesterlig evne til at give modsætningerne: den helt forskellige maade, hvorpaa der tales af de forskellige personer og i de forskellige aldre.

Fortællingen eller romanen — som forfatteren selv kalder den — former sig forøvrigt for en del som en skarp satire over grundtvigsk menighedsliv og højskoleforhold i Danmark for en 30 aar siden. Hovedpersonen er et ungt menneske, hvis udvikling man følger omtrent fra det 15de til lidt ud over det 20de aar. Det er hos ham, «gæringen» foregaar. Han har rige evner, en ren natur, et blødt sind og et stærkt fantasiliv; han er modtagelig for alle indtryk og let at paavirke. Man ser ham da vexelvis under forskellige slags indflydelser. Der er først hans onkel Jørgen, den grundtvigske præst, der har undervist ham og fra først af ledet hele hans aandelige udvikling. Hos ham har han faaet indpodet den lære, at der er to slags mennesker: aandsfolket og jætterne. Præsten er forøvrigt, med sin store ensidighed, skildret som en elskværdig idealist. Senere kommer paavirkning fra den lærde pastor emeritus Grabov, der forbereder Karl til artium. Han er helt eller delvis fritænker, men ogsaa paa sin vis idealist. Saa er der højskoleforstanderen Meyer, der har store talegaver og megen evne til at vinde

mennesker, men, som det synes, er en noget tvetydig personlighed, hvad Karls øjne aabnes for, efterat han først har været helt henrevet af livet paa højskolen. Endelig er der den skønne, forføreriske, unge pige fra København med de helt modsatte livsanskuelser, der drager og lokker Karl lig en havfrue fra dybet og bringer ham til at svigte sin barndomsveninde, Henriette, i hvem forfatteren med faa træk har skildret en sjelden fin og yndig pigeskikkelse. Karl er revet bort fra sin barnetro, men i den afgørende stund bevarer hans natur renhed og den opdragelse, han har faaet, ham for fald. Strax efter slutter bogen, men forfatteren bebuder dens fortsættelse, «afklaret». Denne maa imødesees med længsel. Hvorledes «afklaringen» bliver for Karl, eller hvad der for forfatteren er idealet, kan man neppe ane. Pastor Knudsens eget aandelige standpunkt kommer, saa vidt jeg kan se, aldeles ikke frem i «Gæring», men denne fuldstændig objektive fremstilling giver den maaske netop noget af sit store værd.

Th. Mau.

Karin Michaëlis. **«Barnet».**

Hvad der end kan indvendes mod denne bog, er det uimodsigeligt, at den er skrevet med stort talent.

Fru Michaëlis har i sine tidligere fortællinger vist en overvejende tilbøielighed til at dvæle ved det grelle, mørke og uhyggelige. Hun har taget de sjeldneste undtagelsestilfælde ud fra livets mørkeste skygger og har skildret det uhyggelige og modbydelige saaledes, at skønhedens love i høj grad krænkedes. Anderledes er det i «Barnet». Det er ganske vist ogsaa et meget mørkt livsbillede, forfatterinden her maler, men der er skønhed og poesi i den, det er en fin og ægte kunst.

Man har først en ganske ung piges dødsleje og død, derpaa hendes dagbogsoptegnelser, som moderen finder efter hendes død, endelig en kort samtale mellem forældrene. Den unge pige er deres eneste barn, og deres ægteskab har været meget ulykkeligt. Grundtanken i fortællingen er den, at et barns hele liv bliver formørket og delvis ødelagt ved forældrenes ulykkelige samliv. I denne tanke er der sikkert en dyb, alvorlig sandhed, og «Barnet» er en meget alvorlig bog.

Atter og atter kommer det frem i den unge piges dagbog, hvor sørgeligt det dog var, at fader og moder var uenige, at de intet delte med hinanden, at de ikke brød sig om hinanden m. m. Hun holder ubetinget mest af faderen, men tror dog til tider, at moderen lider uret, og hun sørger derover. Moderen plager faderen med sin skinsyge, og han spotter hende derfor; i virkeligheden er der ingen utroskab. «Barnet» grubler over, hvilke hemmeligheder der ligger bag ved det ulykkelige forhold, og tilsidst skriver hun til moderens plejemoder for at faa oplysning, men da brevet med oplysningerne kommer, har sygdommen svækket hendes syn saa meget at hun ikke kan læse det. Her er et gribende tragisk moment. Den lille Andrea, der er 17 aar gammel, da hun døde, er ikke nogen almindelig, ung pige, men hun er tænkelig. Hun er i nogle retninger meget uudviklet og barnslig for sin alder; paa den anden side tænker hun dybt og ser klart. Med mesterlig kunst skildrer forfatteren de vexlende indtryk og stemningen i det unge pigesind. Andrea har en snigende, haabløs sygdom, og i lang tid ved baade hun og forældrene, at hun *maa* dø, men de vil ikke tale derom. Hun skriver i dagbogen: «Jeg fortæller far, at jeg er den lykkeligste lille pige i verden. Jeg ler og holder sjov. Vi bedrager hinanden saa hyggeligt». I høj grad gribende er ogsaa begyndelsen af fortællingen, hvor moder og datter gensidig vil skjule for hinanden, at de ved, døden nu er nær, og Andrea endnu lader munter og fornøjet. Gribende er ligeledes moderens usigelige bitterhed, da hun af dagbogen ser, at datteren altid har holdt mere af faderen end af hende, saavelsom begges anger og smerte over, at de har «pint» barnet med deres uenighed.

Men der er ét, som savnes i denne bog, og det savnes netop saa dybt, fordi der er saa megen alvor i den. Fru M. kender til bunds det menneskelige hjærtes lidelser, hun har maalt dybden af jordlivets synd og sorg og møje, men hun kender intet, der kan løfte op over den. Derfor er «Barnet» med al sin fine kunst en haabløs og dybt nedtrykkende bog. Derfor er der ingen, der kan sige et trøstende ord til den stakkels, lille Andrea; derfor er døden kun mørke for hende. Derfor er forældrene «oprevne indtil rædsel over hendes dødskamp». Derfor er slutningen saa knugende mørk.

Da der tilsidst er kommet en slags forsoning mellem ægtefolkene, vexles følgende ord: «Jutta, graven har vi». «Ja — graven».

Dermed slutter bogen. Intet lys over graven, intet haab om gensyn, ingen følelse af nogen kraft fra oven, der vil hjælpe dem til et bedre samliv! *Th. Mau.*

Frederik Skousbo. «**Ind i mørket**».

Vore unge forfattere og forfatterinder giver sjelden eller aldrig lyse billeder. Naar der endelig udkommer en bog med nogen friskhed i tonen og lys i farverne, er den i reglen af en ældre forfatter. Ungdommen synes mest at have fortabet sig i det mørke.

Det er en ny, ung forfatter, der fremtræder i literaturen med «Ind i mørket», men han synes at have et ikke ringe talent. Der er noget behersket over hans stil og fremstilling, som man tidt ikke træffer hos routinerede forfattere, og der er megen psykologisk sans.

Titlen «Ind i mørket» skal tages i bogstavelig forstand. Den opgave, forfatteren har stillet sig, er at skildre, hvorledes en ung mand gradvis kommer til den overbevisning, at han maa blive blind, hans frygt og sorg og endelig blindhedens indtrædelse. Dette sørgelige emne er behandlet saaledes, at man fuldt ud interesserer sig for den unge mand og føler for ham. Noget monoton bliver bogen ganske vist, idet den næsten udelukkende dreier sig om det ene, men den stadige vexlen mellem haab og frygt er fremstillet med kunst. Med nutidsungdommens forkærlighed for skildringen af det mørkeste i livet lader forfatteren øjensygdommen være en følge af farfaderens udsvævelser, og den unge mand føler til tider et brændende had mod denne farfader, og i sin sjæls bitterhed ødelægger han en dag hans portræt. Man sporer her paavirkning af Henrik Ibsens «Et dukkehjem» og «Gengangere». Før den unge mand er blevet *vis* paa at blive blind, skønt frygten derfor altid er over ham, forlover han sig med en livsglad, ung pige, men da han har faaet visheden, bryder han med hende, hvilket naturligvis ogsaa giver anledning til bitre sjælekampe. I slutningen af bogen er der lidt mildhed. Der er kommet en stille resignation hos den blinde,

og han ser frem til, at han kan lære at arbeide paa blindeinstitutet.

Th. Mau.

Nordisk Missionstidsskrift, ny række, udgivet af sogneprest *Vilh. Sørensen* og residerende kapellan *Ferd. Munck.*

Dette tidsskrifts nye række oplever nu sin 4de aargang og har havt et jevnt voksende abonnentantal. Det leverer i 6 hefter 300 sider missionsliteratur om aaret for 3 kroner. Lad mig, for at give et begreb om indholdet, nævne titlerne paa nogle af 3die aargangs artikler: Ved indgangen til det nye hundredaar; Træk fra missionsforholdene i det hellige land; Kvindelig missionsvirksomhed i Kina; Raimundus Sullus, en missionsmartyr i middelalderen; Missionen blandt muhamedanerne og islams religiøse værd; Tilbageblik paa myrderierne i Kina. Alle disse af sogneprest Sørensen og baarne af stor sagkundskab og missionskjærlighed. Endvidere: af pastor E. Sverdrup: Det rhinske missionsselskabs arbeide paa de ostindiske øer; af pastor Bring i Sala: Basel-missionens historie under det flydda seklet; af dr. Heumann: Methodist-episkopalkyrkans mission i Indien, Barma och på Malackahalfön; af dr. Borchgrevinck: Jesuiterne paa Madagaskar; af pastor Munck: Fra zionismens leir.

Vil prester og andre kristne, som har lidt af rigssansen, af Guds riges almenaand, kjende til og faa lidt overblik over nutidens sterkeste kristelige kraftytring, saa maa de læse et tidsskrift, som holder udkig over hele den verdensvide kampplads, hvor den korsfæstedes erobringskrig gaar sin gang gjennem lidelse til sejer. Har man ikke tid til at læse eller raad til at betale kr. 7,50 for Warnecks «Allgemeine Missionszeitschrift» eller kr. 5,00 for det interessante og illustrerede «Evangelisches Missionsmagazin» fra Basel, saa bør man ialfald abonnere paa «Nordisk Missionstidsskrift». I ganske særlig grad gjælder dette dem, som har noget med ledelsen af det hjemlige arbeide for missionen at gjøre, og som giver sig af med at forkynde eller undervise i kristendom. Thi der er i sandhed intet andet arbeide, der bringer os saa levende og indtrængende bud baade om den sterkes befæstninger og om den sterkeres taalmodige og smertetunge sejers-

gang mod dem, som verdensevangelisationen. Og under alle vort arbeides detaljer, hvor lys og skygge veksler saa hurtigt, og vor egen træthed ofte lægger graaveirstone selv over friske spirer og frodige plantninger, saa trænger vi i høi grad til *oversigterne,* som altid paany viser os, at vor herlige Herre dog, trods kampens vekslende kaar og delvise nederlag, tilslut blir den sidste paa valpladsen. Saa omvender vi os kanske igjen fra vor vantro og slaphed og kjender den første kjærligheds varme blod gjennem aarerne; og der blir rifter i graaveiret, saa vi skimter fremtidens land i morgensol og retter de hængende hænder og de afmægtige knær og siger med den største missionær: Lovet være Gud, som *altid fører os i triumf* ved Jesus Kristus [1]).

Det er sandt, at vore skriveborde oversvømmes af tidsskrifter, som vi ikke vinder at læse, og som, hvis vi faar læst dem, ofte spreder vore tanker eller kalder dem, skjønt paa forhaand trætte, op til diskussion og meningsstrid. Verdensevangelisationens store arbeide *samler os* og *gir os fred,* fordi det tager os med i den store fælleskristelige længsel mod den dag, da Gud skal tilintetgjøre det slør, som omslører alle folkene, og det dække, som er lagt over alle hedningerne, og han skal opsluge døden for evig; og den Herre Herre skal aftørre graaden af alle ansigter.

Johannes Johnson.

Baptismens historie af *Christen Brun,* sogneprest til Johanneskirken i Bergen. Bergen. John Grieg. Pris: kr. 2,50.

Christen Brun er en flittig skribent. Han har før givet os metodismens og oplysningstidens historie; nu har han dertil føiet baptismens. Den samme greie fremstilling og upartiske dom som udmerker hans foregaaende arbeider, gjenfinder vi ogsaa i dette. Den eiendommelige religiøse strømning, hvis særkjende er gjendaaben, følger vi fra dens første begyndelse, gjennem alle dens skiftende faser, lige til nutiden. Baade dens styrke og dens svagheder, dens fortjenester og dens forvildelser bliver samvittighedsfuldt og upartisk fremstillet.

[1]) 2 Kor. 2, 14.

Bogen vil læses med interesse af alle, som overhovedet har interesse for Guds riges historie i verden.

Munkevæsenet. Af dr. *Adolf Harnack*. Oversat af dr. Edv. Lehmann. København. Pio.

Man sige om Harnack hvad man vil, saa er han nu vor tids genialeste kirkehistoriker. Der er lynglimt i hans fremstilling, som pludselig og uventet lader de kirkehistoriske fænomener staa for os i et lys og en klarhed vi aldrig havde drømt om. Denne hans genialitet fornegter sig heller ikke i dette lille arbeide.

Kristustroen og den moderne religiøsitet. En apologetisk betragtning af *Knud Norup*. København. Hagerup. Pris: kr. 1,00.

Et godt lidet skrift, som «paa en freidig og som oftest ogsaa heldig maade» søger «at fjerne nogle sten fra den vei, ad hvilken menneskehjerter føres til tro paa vor frelser».

Kristendommen og ungdommen af *H. C. Fredriksen*. København. A. Bang. Pris: kr. 0,65.

Dette skrift vil noget lignende som Norups. Men Fredriksen griber sagen anderledes an. Han peger især paa de stene, som tidens kristenliv og kristendoms-forkyndelse lægger for ungdommen. Meget af det han der siger, er rammende. Forfatteren har altfor megen ret naar han siger: «kirken nøder os unge bort fra en gudstjeneste, der paa saa mange maader synes os saa . . . antikveret i sprog og tankegang, ja som kan staa hundreder og tusinder af mile borte fra unge nutidsmenneskers . . . trang etc.» Han har ret i, at vi i det hele skal «tale om Gud med varsomhed, vel hellere for lidt end for meget, og ikke længere ud end vi selv personlig er naad; fremfor alt ikke være paatrængende, ikke komme med noget tillavet, komme stilfærdig og med den selvfølgelighed, der hænger sammen med det personlig oplevede og tilegnede»; ti «den kristendom de unge ikke lærer personlig at kjende *som en aandsmagt*, vil de aldrig i sandhed slutte sig til». Men naar forfatteren saa vil at «den befalede og derfor upersonlige børnekristendom, bygget paa katekismus

og lektier» — det vil sige: religionsundervisningen som skolefag — skal «vises bort», da kan ikke jeg være med. Kristendom er nu engang et fænomen i tilværelsen, og derfor gjenstand for viden. Og det er et i saa fremtrædende grad vigtigt fænomen, griber saaledes ind baade i det enkelte menneskeliv og i det hele kulturliv, at ethvert oplyst menneske maa og bør kjende det. Derfor maa det være skolefag. Og det er ikke spørgsmaal om andet, end at dette skolefag jo kan behandles saaledes, at det for det første som ethvert andet fag vinder børnenes interesse, for det andet ogsaa paavirker dem religiøst. Jeg indrømmer at det er vanskeligt, og at dette fag ofte — forfærdelig ofte — drives saaledes at en kan fristes til at ønske det ud af skolen. Men saaledes behøver det ikke at være, og — vi kan ikke undvære det. Vi kan ikke lade en slegt vokse op, som faar oplysning om snart sagt alt mellem himmel og jord, kun ikke om det som rører sig dybest i nutidslivet: kristendommen.

Herrnhutismen. En skildring af brødremenighedens kristelige trosanskuelse under Zinzendorfs stiftelse, ordning og ledelse ved *Christen Møller*. København. Lehmann & Stage.

Et meget smukt og tiltalende lidet skrift, som udgjør 3die binds 5te hefte af «Skrifter til oplysning og opbyggelse, udgivne af «Kirkeligt samfund af 1898»».

Predikningar från Trefaldighetstiden af *J. A. Eklund*. I og II. Upsala. Schultz. Pris: kr. 1,50 pr. bind.

Forfatteren har før i tre samlinger (kr. 1,25 for hver) udgivet prækener til kirkeaarets første halvdel. De nu udkomne samlinger omfatter hele trefoldighedstiden. Eklund har i Upsala været en meget hørt og afholdt prædikant, som særlig har forstaat at tiltale ungdommen. Hans prækener er korte, greie og praktiske. De være alle anbefalet.

Ordenes liv af *Kristoffer Nyrop*. København. Schubothe.

En fornøielig bog, som viser hvorledes ordene ved brug formelig ligesom slides: forandrer betydning, forsimples, gaar

ud af kurs etc. Man overraskes gang paa gang ved at følge forfatteren paa hans sprogvandringer. Naar vi læser hos Chr. Winther et vers som dette (af et digt til «jomfru vaar»):

> Der er hun jo! Fra sit kloset
> hun sagtelig fremtriner,
> saa bly og blank, saa pen og net,
> bag klare sky-gardiner,

spørger vi uvilkaarlig: har Winther virkelig begaat en slig smagløshed? Eller naar vi læser hos samme forfatter:

> Mine vers de vare saa nette,
> saa vel polerede og slette,

da udbryder vi: har Winther virkelig kaldt sine vers slette! Nei, Winther har hverken været smagløs eller kaldt sine vers slette. Men for ca. 50 aar siden brugte man ordet «kloset» i dets oprindelige betydning «et lidet værelse», og «slet» havde endda sin grundbetydning: jevn, glat. Nu har ingen digter lov til hverken at bruge ordet «kloset» eller lave «slette» vers.

Heinrich Heine: **Atta Troll. Bogen om le grand. Heines omvendelse.** Paa dansk ved Sophus Clausen. København. Schubothe.

Det er tre af Heines verker som her bydes i dansk oversættelse. Det første ligger altfor fjernt til at fængsle vor interesse. De to andre derimod har et uforgjængeligt værd; de lærer os Heine at kjende, denne forunderlig sammensatte natur, paa én gang saa elskværdig og saa ondskabsfuld, saa naiv og saa frivol. Især er hans omvendelse betegnende. En merkelig omvendelse! Det som fremkaldte den, var de erfaringer digteren gjorde under februarrevolutionen. «Saa længe slige (d. e. ateistiske) doktriner endnu kun var et aandeligt aristokratis hemmelige eie, kun blev udtalt i et fornemt koteri-sprog, uforstaaeligt for de tjenere, som stod bagved os og vartede op, mens vi hengav os til blasfemier ved vore filosofiske maaltider i reserverede kabinetter, saa længe hørte jeg ogsaa til de letsindige *esprits forts* . . . Da jeg merkede, at den raa plebs ligeledes begyndte at diskuttere disse emner ved sine smaa snavsede symposier, hvor der

istedetfor voxkjærter og armstager lyste tællepraase, og skomagersvende gav sig til at fornegte Guds tilværelse i deres ubehøvlede sprog — da ateismen begyndte at stinke af brændevin, ost og tobak, da fik jeg pludselig øinene op, og hvad jeg ikke havde begrebet med min forstand, det begreb jeg nu med lugtesandsen, ved min lede og modbydelighed, og det fik, Gud ske lov, ende med min ateisme». Dertil kom digterens aarelange lidelsesfulde sygdom. «Ingen filosof skal nogensinde mere faa mig til at tro, at jeg er en gud. Jeg er kun et stakkels menneske, som ovenikjøbet ikke er helt rask længer, ja endog er meget syg. I denne tilstand er det en sand velgjerning for mig, at der gives én i himlen, for hvem jeg til stadighed kan klynke mine lidelsers litani, særlig efter midnat, naar Mathilde har begivet sig til den ro, som hun i høi grad har fornøden. Gudskelov, i saadanne timer er jeg ikke alene, men kan bede og jamre saameget jeg vil og uden at genere mig, og jeg kan udøse mit hjerte for den allerhøieste og betro ham mangt og meget, som vi endog pleier at fortie for vor egen hustru». Af hvad art denne omvendelse imidlertid er, kan vi bedst se af ord som disse: «En Guds existens blev fra nu af ikke blot en sundhedskilde for mig, men fritog mig ogsaa for alt det pinagtige regnskabsvæsen, som jeg hader, og jeg kan takke samme for de største besparelser. Jeg behøver nu ligesaalidt at sørge for andre som for mig selv, og siden jeg hører til de fromme, giver jeg derfor næsten intet mere ud til understøttelse for de betrængte; — jeg er for beskeden til at jeg skulde fuske det guddommelige forsyn i faget; jeg er ikke længer . . . en efteraber af Gud, og for mine forhenværende klienter har jeg antydet, at jeg . . . ikke mere har noget at skaffe med verdensregjeringen, og at de for fremtiden i nød og elende maa vende sig til den Vorherre som bor i himlen, og hvis budget er ligesaa umaadeligt som hans godhed».

Der er neppe nogen, som har voldt vor tid saa dyb sjæleskade som Heinrich Heine. Hans yndige digte, bidende vid og glimrende fremstilling har stadig fjetret og tryllet Europas ungdom. Men med alt dette herlige brændte sig ind i sjælene dette mefistofeliske gjøn med al livets alvor, som end ikke de aarelange lidelsers og dødens alvor formaadde at bringe til taushed. I tusender af unge sjæle slukked dette gjøn enhver tro paa livets værdier, og blasserthed og livslede kom istedet.

Thv. Klaveness.

Heimlaus.

I.

Jaga av storm og uver,
heimlaus eg stundar kring.
Framtidi graakald skeler.
Voner hustre kling.

Gleda er fraa meg fare.
Dydt er det live mitt.
Stengt er eg bljtt fraa draumen,
som smilte imot meg blidt.

II.

Eg reiser meg stolt i mi kvida.
Bak graaten min lyser eit smil.
Eg smiler fordi at eg ikkje
av gyrma hev sulka meg til.

Det er meg ei gleda aa vita,
eg ikkje hev sulka mi sjæl.
Ho vrid seg i heile si kvida,
men eingong so vil ho bli sæl.

III.

Det er so herlegt aa tru og vona.
Med voni stig ein i himmel'n inn.
Den fine voni kan mykje sona,
ja sona alt i eit sorgfullt sinn.

Ja, voni kan oss so sæle gjera.
Aa herre, fri ho fraa all slags mein!
For voni skal oss til sanning bera
og gjera hugen vaar skir og rein.

Kristofer Opdal.

PUSCHKIN OG DEKABRISTERNE.

(Af S. Holst Jensen).

I.

Det var mod slutningen af Puschkins toaarige ophold paa faderens gods Michailovskoje i guvernementet Pskov, hvorhen han var blit forvist paa foranledning af sin overordnede grev Vorontsov, at decemberopstanden fandt sted. Puschkin havde allerede siden sit første Petersburger-ophold staat i venskabelig forbindelse med de misfornøiede inden den unge militæradel, som længe havde lagt planer til en sammensvergelse, hvis hensigt var at indføre en konstitution. I selve sammensvergelsen havde de dog ikke villet indvie ham, da de var bange for hans upaalidelighed. Det aned ham imidlertid, at der var noget igjære i hovedstaden. Han kunde ikke længer sidde stille og ørkesløs paa Michailovskoje og beslutted derfor ved hjælp af sine to venner digteren Jasykov og Dorpater-studenten Wulff at flygte og begi sig til Petersburg. Han kom imidlertid ikke længer end til det første skydsskifte, da han pludselig vendte om ved det forfærdelige syn af — en pope og tre harer. Et saadant møde er nemlig i den russiske folketro et af de mest ulykkespaaende varsler. Skeptikeren Puschkin var meget overtroisk. Den skildring, han i «*Eugen Onegin*» gir af Tatjana, passer vel saa godt paa ham selv:

Om någon stjärna syntes sänka
sig plötsligt ned från himlens hvalf,
då blef hon aningsfull kantänka,
och blek, af hemlig skräck hon skalf.
I dessa flyktiga sekunder,
förrn strimman hunnit att gå under,
förtrodde hon åt nattens famn
en önskan utan form och namn.
I fall hon såg en uppskrämd hare,

blef hon förfärad i sin håg,
och om en svartklädd munk hon såg —
det var för gräsligt! Ja, bevare
oss gode, milde Herre Gud
från dessa hemska förebud! [1]).

I Petersburg havde han engang ladet sig spaa af en bekjendt sandsigerske, som gjorde megen furore inden de høiere cirkler. Hun havde forudsagt ham, at han skulde bli sit folks afgud, men at hans 37te aar vilde bli skjæbnesvangert for ham. I Odessa fik han engang af en af de mange kvinder, for hvem han næred en flygtig erotisk tilbøielighed, en karneolring, som han tillagde trolddomskraft. Den blodrøde sten bar følgende indskrift paa hebraisk: «Simha, den ærværdige rabbi Josefs søn. Hans minde være velsignet». Rimeligvis har den fra først af tilhørt en jøde. Puschkin bar siden altid denne ring, og hans trofaste ven, digteren Shukovski, trak den af hans finger straks efter hans død. Senere kom den i Ivan Turgenjevs eie. Det er til denne ring, et af Puschkins i kunstnerisk henseende mest fuldendte digte, «*Talismanen*», knytter sig. Det er oversat paa svensk af finnen G. Aminoff i hans «Ryska Skalder» (Borgå 1887), men mindre heldigt. Idethele er Puschkin meget vanskelig at oversætte paa grund af sin koncise knaphed. Prosper Mérimée mener, at latin vilde være det eneste sprog, som kunde gjengive ligesaa mange tanker i ligesaa faa ord med den samme *éclat* og de samme vendinger. Bodenstedt, der jo i det hele maa siges at være en mester i oversættelseskunst, og hvis tolkning af Puschkin saavel som af Lermontov og andre russiske digtere i det store og hele er lykkes særdeles godt, er dog ikke sjelden altfor fri. Ascharin er mere tro mod sin original, og uagtet han som baltiker undertiden viser sig at mangle det fine og sikre øre for det tyske sprogs finesser, er hans oversættelse dog hidtil uovertruffet. Jeg hidsætter digtet «Talismanen», som han har gjengit det:

Wo das Meer im ew'gen Reigen
Sich am starren Felsen bricht,
Wo im nächtlich-tiefen Schweigen
Wärmer strahlt des Mondes Licht,

[1]) «*Eugen Onegin*». (Alfr. Jensens oversættelse, 5, 6).

Wo von seines Harems Rosen
Selig träumt der Muselmann —
Eine Zaub'rin unter Kosen
Gab mir diesen Talisman.

Und sie sprach: Mein süsses Leben,
Halte ihn in treuer Hut,
Liebe hat ihn dir gegeben,
Mächt'ger Zauber in ihm ruht.
Gegen Krankheit, gegen Sterben,
Gegen Dolch und Tigerzahn,
Gegen Sünde und Verderben
Kraftlos ist mein Talisman.

Mit des Morgenlandes Städten
Wird er dich beschenken nicht,
Und die Jünger des Propheten
Nicht sein Zauber dir besiegt.
Ueber Strom und über Hügel,
Von der Fremde ödem Strand
Wird er nicht auf schnellem Flügel
Tragen dich in's Heimathland.

Doch wenn dunklen Aug's Gefunkel
Heimlich dich verlachend grüsst,
Oder im verschwieg'nen Dunkel
Falsche Lippen dich geküsst;
Vor Verrath an deinem Herzen,
Vor der eitlen Liebe Wahn,
Vor der Reue heissen Schmerzen
Schützet dich mein Talisman.

Popen og de tre harer redded imidlertid efter al sandsynlighed Puschkins liv. Ialfald frelste de ham ganske sikkert fra Sibirien. Thi et par dage efter kom efterretningen om den ved den nye keiser Nikolaus' modige og kraftige optræden totalt mislykkede opstand den 14de december 1825.

En af de mest aktive blandt «dekabristerne» (decembermændene)[1]), idethele den betydeligste af dem alle og den hvis

[1]) *Dekaber* er det russiske navn paa december. Om decemberopstanden findes interessante og vigtige oplysninger i det anonyme skrift *«Aus den Memoiren eines russischen Dekabristen,* 2te Auflage, Leipzig 1874. Forfatteren er den estlandske baron *Andreas von Rosen* († 1884), som var løitnant i det finske garderegiment og dømtes til 10 aars tvangsarbeide i Sibirien med paafølgende bosættelse sammesteds. Endvidere

sørgelige skjæbne vækker størst deltagelse, var Puschkins ven den 32-aarige digter *Kondrati Rylejev*. Han var en sympatisk, ildfuld og heltigjennem ædel natur, udmærket ved et dybt sædeligt alvor og en udpræget retfærdighedsfølelse og altid rede til at hjælpe undertrykte og nødlidende. Allerede 1820 var hans navn blit bekjendt over hele Rusland, da han i tidsskriftet *Nevskij Zritelj* («Iagttageren ved Neva») offentliggjorde sit første trykte digt «*Til favoriten*». Det var en blodig satire over keiser Alexanders almægtige yndling grev *Araktjev*, denne «fordømte slange», som man kaldte ham. Om det indtryk, dette modige digt gjorde, da det udkom, skriver en samtidig: «Ingen havde endnu naaet en saadan grad af magt og vælde som Araktjev. Hans ondskabsfulde, mistænkeliggjørende politik sneg sig spionagtig ind i alle grene af forvaltningen. Der gaves intet ministerium, intet embede, som ikke vilde ha været afhængigt af denne usynlige ministerproteus, politiker og hofmand. Der gaves intet sted, hvor hans slu blik ikke var trængt ind, ingen begivenhed, som ei havde gjenlydt i dette dionysiusøre. Det hele rige sitred under hans jernregimente. I en saadan tilstand befandt Rusland sig, da Rylejev høit og offentlig stævned yndlingen frem for sandhedens domstol. Man kan ikke forestille sig den overraskelse, den skræk, ja endog den lammelse af rædsel, residensens indvaanere blev betat af ved denne sandhedens og anklagelsens uhørte røst, denne barnets kamp mod risen. Alle trodde, at straffens torden vilde fare ned og sønderknuse baade den forvovne digter og dem, der havde lyttet til ham. Men fremstillingen var for sand, for træffende til, at den krænkede magnat kunde ha vovet at kjende sig igjen i satiren. Han skammed sig ved aabent at bekjende sig som den, til hvem der var sigtet. Uveirsskyen drog over. En dump hvisken af billigelse var den unge ærlige digters belønning». Digtet udmærker sig ved den overordentlige energi, hvori forfatterens dybt oprørte følelse gir sig luft. Man høre f. eks.

kan nævnes *J. H. Schnitzler's «Histoire intime de la Russie sous les empereurs Alexandre et Nicolai»*, I—II, Paris 1847, og *Nik. Turgenjev's* bekjendte bog «*La Russie et les Russes*». Forfatteren var indviklet i sammensvergelsen, men var fraværende paa reiser og blev dømt til døden *in contumaciam*.

følgende strofer, som dog i en prosaoversættelse naturligvis har tabt adskilligt af sin udtryksfuldhed og kraft:

Du hoffærdige yndling, gemen og argelistig,
keiserens sledske smigrer og utaknemlige ven,
dit eget hjemlands rasende tyran,
hævet til dit vigtige embede ved de ondes rænker!
Du fordrister dig til at skue med foragt ned paa mig
og viser mig med stolt blik et lumpent had!
Jeg attraar ei din agtelse, du nidding!
Daddel af din mund er en krone af fortjent ros.

Naar den bekjendte russiske litteraturhistoriker Pypin siger, at digtet er en efterligning af Persius' «*Ad Rubellium*» [1]) da gjør han sig skyldig i en feiltagelse. Der findes blandt Persius' seks satirer ingen med en saadan adresse. Derimod applicerer Juvenal sin 8de satire mod nobiliteten paa Rubellius Blandus som et eksempel paa den tomme, intetsigende adelsstolthed. Nogen «efterligning» af denne Juvenals satire finder man dog ikke hos Rylejev, men vel en paavirkning.

Rylejev udgav siden 1823 sammen med sin hengivne ven Alexander Bestushev, der ogsaa hørte til de sammensvorne, den litterære almanak «*Polnarjaja Zvezda*» («Polarstjernen»). Til denne leverte ogsaa Puschkin bidrag og foruden ham en stor del af de fremragende navne i det daværende Ruslands litteratur: Karamzin, Krylov, Shukovski, Vjäsemski, Gneditsch, Delvig, F. N. Glinka (en onkel af komponisten), Pletnev o. fl. Her fremkom ogsaa Rylejevs «*Dumy*» («Drømmerier»), en række skjønne patriotiske ballader og elegier, ligeledes hans gribende poetiske fortælling fra Sibirien «*Wojnarovski*», som Adalbert von Chamisso har oversat paa tysk.

Sammen med de fire andre ledere for opstanden *Pestel, Bestushev-Rjumin, Muravjev* og *Kachovski* blev Rylejev henrettet den 25de (13de) juli 1826. Henimod hundrede af de øvrige deltagere, som for størstedelen tilhørte den høie russiske adel, deporteredes til Sibirien. Den milde og menneskekjærlige Alexander den 2den ophæved 1856 de da gjenlevendes forvisning. Blandt dem, som ikke mere var ilive, var digte-

[1]) N. A. Pypin: *Die geistigen Bewegungen in Rusland.* Bind I. S. 609. *Alexander Reinholdt* gjør sig skyldig i den samme feiltagelse i sin «*Gesch. der russ. Litt.*» S. 521.

ren fyrst *Alexander Odojevski* (ikke at forveksle med sin fætter novelleforfatteren Vladimir Odojevski), der ved sin forvisning kun var 23 aar gammel. Han døde 1839 i Kaukasus, hvorhen han to aar iforveien var blit forflyttet. Ogsaa han var en fin og ædel natur. De smukkeste af hans ikke meget talrige digte er de, han har skrevet i Sibirien. De aander en dyb kristelig hengivenhed og resignation.

En skjøn minderune over de ulykkelige frihedsmartyrer har Polens digterfyrste *Adam Mickiewicz* ristet i sit af ædel harme og dyb sorg gjennemglødede digt «*Til de russiske venner*», hvormed epilogen til hans berømte tetralogi «Dziady» begynder, denne epilog, der indeholder en saa bidende satire over Rusland og russiske tilstande. Flere af de dømte hørte til Mickiewicz's personlige venner, hvis bekjendtskab han havde stiftet 1824 under sit ophold i Petersburg. Navnlig stod han i et nært og inderligt forhold til Rylejev, som han satte overmaade høit og med hvem han følte sig meget beslægtet. Jeg hidsætter det mægtigt gribende digt i den galiziske digter Sigfr. Lipiners udmærkede oversættelse:

Denkt *ihr* wohl mein? — So oft das Bild der Freunde mir
Ersteht aus Gräbern — Elend — düstern Kerkerräumen:
Fremdart'ge Züge! stets erscheint auch ihr,
Ihr habt das Bürgerrecht in meinen Träumen.

Wo seid ihr jetzt? Rylejew's Hals, so edel-stolz,
An dem ich liebend hing, — was ist aus dir geworden?
Geknüpft hat dich der Zar an's Schandenholz! —
Den Völkern Fluch, die ihre Seher morden!

Die sich mir bot so warm, — des Dichters und Soldaten,
Bestuschew's Hand: dem Karren vorgespannt,
Führt sie, statt Schwert und Feder, Hack' und Spaten,
Im Schacht, — gezwängt an eine Polenhand!

Und mancher lebt vielleicht in noch viel schlimm'rer Hölle:
Dass er, durch Amt und Ordenskreuz geschändet,
Des Zaren Huld die Seele unlösbar verpfändet:
Nun küsst er mit der Stirne seine Schwelle!

Singt ihm vielleicht mit feiler Zunge Siegeslieder
Und lacht ob heil'ger Freunde Marterqualen;
Er trinkt vielleicht das Herzblut meiner Brüder,
Um vor dem Thron mit ihrem Fluch zu prahlen! —

O wenn aus freiem Land, nach Norden hin, zu euch
Dies Klaglied dringt, — wenn's ob den Eises-Gründen
Zu euch hinabtönt: mög's der Freiheit Reich,
Wie Kraniche den Frühling, euch verkünden!

Die Stimme kennt ihr! Eins, in meines Zwingherrn Macht,
Da schlich ich achtsam, — schweigend, wie die Schlang' im Staube;
Euch aber schloss ich auf des Herzens tiefsten Schacht,
Für euch hatt' ich die Einfalt einer Taube!

Den Giftkelch giess' ich nun weit auf der Menschheit Stätte!
Mein Wort — mein bittres Gift, voll zehrend-heissen Brandes:
Ich sog es aus dem Blut, den Thränen meines Landes;
Es zehr', es brenn' — nicht euch, doch eure Kette!

Klagt Einer wider mich — die Klage soll mir heissen
Das Bellen eines Hundes, der sich in den Zwang
Des Halsbands eingelebt so knechtisch und so lang',
Dass er gar beisst die Hand, die's will zerreissen!

Alfred Jensen siger i anledning af Mickiewicz' omtale af Bestushev [1]) i det 3die vers: «Bestuzev-Rjumin døde paa skafottet. Forsaavidt der ikke fandtes to fængslede af dette navn, foreligger der altsaa en feiltagelse af Mickiewicz» [2]). Feiltagelsen er paa den svenske forfatters og ikke paa Mickiewicz' side. Denne sigter til en ganske anden end den Michael Bestushev-Rjumin (løitnant ved infanteriregimentet Poltava), som blev henrettet sammen med Rylejev, nemlig til den sistes allerede nævnte medudgiver af «Polarstjernen» *Alexander Bestushev*. Han var en af de betydeligste russiske forfattere i den puschkinske epoke. Allerede ved den afhandling, hvormed han aabned den af ham og Rylejev udgivne almanak, «*Et blik paa den gamle og nye litteratur i Rusland*» vakte han megen opsigt. Han gir her en klar og træffende, om skarp kritisk sans vidnende karakteristik og belysning af den nyere russiske litteratur. End større betydning fik hans bog «*Den russiske litteraturs historie*», som opleved flere oplag og oversættelser til fremmede sprog, et aandfuldt værk, gjennemglødet af den ædleste fædrelandskjærlighed. Men hvad der især har gjort Bestushevs navn bekjendt, er hans under

[1]) Navnet skrives som saamange af de russiske navne paa flere forskjellige maader.

[2]) *Alfr. Jensen: Ryska Skaldeporträtt.* Stockholm 1898, s. 105, noten.

pseudonymet *Marlinski* udgivne noveller og skizzer, hvoraf især «*Mullah-Nur*» og «*Ammalat-Beg*», som indeholder maleriske skildringer fra Kaukasus' natur, har vundet stor popularitet i og udenfor Rusland. Som en af dekabristerne blev han først dømt til døden; men straffen formildedes i siste øieblik til 20 aars tvangsarbeide i Sibirien. 1829 fik han imidlertid tilladelse til at indtræde som menig i den kaukasiske arme, hvor han tjente sig op til officer og vandt mange laurbær, indtil han i juni 1837 fandt heltedøden ved indtagelsen af den tscherkessiske fæstning Ardler. Den tyske reisende, professor *Ad. Erman* fortæller i sin «Reise um die Erde» om et interessant sammentræf med Bestushev i Sibirien, hvor Erman dengang opholdt sig for at anstille meteorologiske og magnetiske observationer[1]). Chamisso har fra denne beretning tat sujettet til sit skjønne digt «*Der Verbannte*». Her lar han Bestushev, da den fremmede reisende træffer ham om natten i Jakuzk, hører ham synge og spør, hvem han er, udtale de stolte ord:

Ich bin dieses meines Grabes Räumen
Ein freier Mann, und bin die Nachtigall,
Die hier allnächtlich singt von ihren Träumen.
Mir bleibt der freien Stimme voller Schall,
Die volle Lust des ungebroch'nen Muthes,
Und der ich bin, der bin ich überall.
Die Erde lehrt mich und der Himmel thut es,
Die Sterne, welche kreisend zu mir sagen:
Es treibt uns unablässig, nimmer ruht es.
Sieh' scheitelrecht dort über dir den Wagen,
Noch lenkt er aufwärts, strebet noch hinan,
Um zu der Tiefe jenseits umzuschlagen.
Ich bin zur Tiefe kommen meiner Bahn,
Ich oder Andre müssen wieder steigen,
Und was ich träumte, war kein leerer Wahn.
Das wird am Tag der Völker bald sich zeigen:
Denn hält die Wage schwankend sich noch gleich,
So muss die volle Schale doch sich neigen.
Gevürfelt hab' ich um ein Kaiserreich;
Noch einmal ist der kühne Wurf misslungen, —
Er bot die Brust entblösst dem Todesstreich!

[1]) Se *Adolph Erman: Reise um die Erde durch Nord-Asien und die beiden Oceane in den Jahren 1828, 1829 und 1830.* Erste Abth., 2ter b. Berlin 1838. S. 269—75.

Ich bin *Bestujeff*, welchen viele Zungen
Relejeff's Mitverschworenen genannt,
Dem er sein hohes Schwanenlied gesungen [1]),
Das Lied von Woinarowski, wo entbrannt
Für Freiheit er sein Heiligstes gegeben,
Weil, scheint es, er sein Loos vorausgekannt.

Der var ikke alene «to fængslede» af navnet Bestushev, men endog — *fire* eller rettere, naar man tar Bestushev-Rjumin med, *fem*. Foruden Alexander Bestushev deltog nemlig hans tre Brødre Nikolaus, Michael (som altsaa ikke maa forveksles med Michael Bestushev-Rjumin) og Peter i sammensværgelsen. Den første, der var marineofficer og havde optraadt som forfatter af digte og reiseerindringer fra Holland, døde 1855 i Selenginsk uden altsaa at faa nyde godt af amnestien af 7de september 1856. Den siste, der oprindelig havde tjent som underløitnant i marinen, var allerede død mange aar tidligere. Han endte som flere af de stakkars forviste i vanvid. Kun Michael, der ved opstandens udbrud var kaptein ved garderegimentet i Moskva, var endnu ilive, da dekretet om forvisningsdommens ophævelse indtraf.

Den forfærdelige skjæbne, som ramte Puschkins ulykkelige venner, gjorde, at digteren aldeles tabte hodet. Den revolutionære frihedshelt fornægted sine idealer, afsvor sin fortid og gik til Canossa. Han sendte et ydmygt bønskrift til zaren, bekjendte sine synder og loved bod og bedring. Svaret lod ikke længe vente paa sig. Det kom i form af en keiserlig kurer, som sporenstregs førte Puschkin til Moskva, hvor zaren opholdt sig ianledning af sin kroning. Han maatte oieblikkelig begi sig til Kreml og skal i sin befippelse ha mistet et par meget kompromitterende vers paa trappen. Nikolaus' imponerende skikkelse og personlighed undlod ikke at gjøre sin virkning paa Puschkin som paa alle, der kom i personlig berøring med keiseren. Denne modtog den angergivne digter meget venlig, meddelte ham fuld absolution og sa: «Jeg haaber, du herefter blir forstandigere, saa behøver vi

[1]) Rylejev's digt «Voinarovski» er tilegnet Bestushev, hans fortrolige ven, «som kjendte hans hemmeligste tanker» (*J. H. Schnitzler: Histoire intime de la Russie*, s. 209). Digtet er som en profetisk vision af Bestuhevs og Rylejevs egen skjæbne.

ikke at rage uklar. Du skal sende mig alt, hvad du skriver, — herefter blir jeg din censor». Puschkin gjorde ogsaa indtryk paa zaren. «Jeg har idag talt med Ruslands intelligenteste mand», skal Nikolaus ha udtalt ved et bal samme aften.

II.

Puschkin var atter en fri mand. Han kunde gaa og bo, hvor han vilde. Men han havde kjøbt friheden dyrt: paa bekostning af sin egen selvagtelse og hævdelsen af sin fri, selvstændige personlighed. Derfor følte han sig fra nu af mere søndersplittet end nogensinde, som et menneske, der havde solgt sin sjæl, forraadt sit dyreste eie, sit eget jeg. Spliden og tvedragten i sit indre, den nagende uro og uophørlige selvanklage søgte han at kvæle dels ved et vildt liv i orgier og udsvævelser, dels ved en forceret dyrkelse af zaren, i hvis gunst og naade han steg høiere og høiere, og en ophøielse af zarvældet som det eneste, der kunde gjøre Rusland og det russiske folk lykkeligt. Men det lykkedes ham ikke. Hans polske digterbror, som aldrig gik paa akkord, aldrig kjøbslog med sin samvittighed, aldrig solgte sin overbevisning, men hele livet igjennem forblev sin ungdoms idealer tro, havde ret:

Und Mancher lebt vielleicht in noch viel schlimm'rer Hölle:
Dass er, durch Amt und Ordenskreuz geschändet,
Des Zaren Huld die Seele unlösbar verpfändet.

Ikke længe efterat keiseren havde tat Puschkin til naade, skrev denne et meget lojalt digt til sin hersker. Det slutter med følgende opfordring til at følge den berømte stamfar, Peter den store, efter:

O, eifre stets dem Ahnen nach
Und gleiche seinem Musterbilde:
Sei fest und stark im Ungemach
Und reich, wie er, an Herzensmilde! [1]).

Digtet er en tak for den «hjertensmildhed», selvherskeren havde vist mod den bodfærdige digter, og de første skyer

[1]) Fiedlers oversættelse.

af den virak, Puschkin fra nu af saa rigelig ofred til sin allernaadigste herres pris. Intet under, at mange af hans venner følte sig smertelig og uhyggelig berørte, og at de harmedes ved at se, hvor dybt den tidligere frihedsentusiast havde fornedret sig. Puschkin forsvarer sig i digtet «*Til vennerne*»:

O nein, ein Schmeichler bin ich nicht,
Wenn ich im Lied den Zaren preise:
Frei, nicht geboten, tönt die Weise,
Ich spreche, was das Herz mir spricht.

Ich muss ihn lieben: seine Hand
Lenkt uns gerecht und sonder Beben;
Erweckt hat unser Vaterland
Arbeit und Krieg zu neuem Leben.

Der Jugend Drang lässt ihn nicht ruhn,
Doch grausam ist sein Geist mit nichten:
Er liebt es öffentlich zu richten
Und heimlich doppelt wohlzuthun.

Den Lieben fern, lebt ich verbannt,
Vor Heimweh glaubt ich zu vergehen —
Nun seht ihr unter euch mich stehen:
Mich führte seine Zarenhand[1]).

Mindet om ungdomsvennerne, der havde ofret liv og frihed for de idealer, *han* saa feigt havde sveget, forfulgte Puschkin bestandig og fyldte hans sjæl med skam og nag. Det er især i to digte, hvor tanken paa hine ulykkelige martyrer, der stod hans hjerte saa nær, og med hvem han før delte tro og overbevisning, kommer stærkt og levende frem. Det første er «*Arion*», hvis affattelsestid Pypin sætter til 1830, men som i virkeligheden allerede er skrevet 1827. Her bekjender Puschkin med stor styrke sin aandelige sammenhæng med mændene fra de blodige decemberdage, de mænd, fra hvem han i sit livs senere periode fjerned sig saa langt:

Voll Menschen war der leichte Kahn.
Derweil Die straff das Segel zogen,
Zerteilten Jene scharf die Wogen;
Stumm lenkte durch die Wasserbahn
Der Steuermann den schweren Nachen.
Wir trauten seiner sichern Hut,

[1]) Fiedlers oversættelse.

Und ich, in der Begeistrung Glut,
Sang Hymnen. Plötzlich schwoll die Flut —
Rings Sturmgebrüll und Donnerkrachen!
Mit allen Schiffern sank das Boot.
Nur mich, den Sänger, mied der Tod:
Ans Ufer trugen mich die Fluten.
Nun sing ich Hymnen an dem Strand
Und trockne mein durchnässt Gewand
Am Felsen in der Sonne Gluten . . .[1]).

Det andet er det af den svenske digter og sprogforsker V. E. Øman i hans lille udvalg af Puschkins lyrik oversatte digt «*Til Sibirien*»:

I djupet af Sibiriens schakt
ert stolta tålamod ej brister,
sin lön er dystra id ej mister,
obruten står er tankes makt.

Liksom en syster öm och frid
i underjordens dunkla städer
går hoppet kring och lifvar, gläder:
du kommer nog, du bättre tid!

Igenom järnsmidd, riglad dörr
skall kärlek, vänskap då till eder
i straffets hålor trånga neder,
liksom min röst, den fria, förr.

Då krossas eder träldoms verld;
då brista bojor, murar falla:
ut friheten er ropar alla,
och bröderna er lemna svärd!

Det var som en nemesis, der ramte Puschkin for det fornedrende kompromis, han havde indgaat, at den af zaren lovede direkte censur kun viste sig at være illusorisk. Keiserens fortrolige og hans uadskillelige ledsager *Benkendorf,* den almægtige indenrigsminister og chef for det hemmelige politi, en institution, der med sit over hele Europa forgrenede spioneringssystem skylder ham sin oprindelse, vilde det anderledes. Denne raa ignorant, som var meget fornærmet paa Puschkin, fordi han ikke havde vist ham den tilbørlige opmærksomhed, vedblev i flere aar at være den uundgaaelige

[1]) Fiedlers oversættelse.

mellemmand mellem ham og keiseren. Hverken manuskripter eller breve kom den siste for øie, for de havde passeret Benkendorfs alt andet end overbærende hænder og øine.

Benkendorfs, den senere undervisningsminister Uvarovs og dennes eftermand fyrst Schirinski-Schichmatovs lydige kreatur, hvis navn gjennem Puschkins og andre forfatteres breve er blit udødeligt i det russiske censurvæsens historie, var den berygtede geheimeraad *Krassovski*, i hvem dette censurvæsen i mangfoldige aaringer kan siges at ha været legemliggjort. I hele 61 aar tilhørte han censurforvaltningen og kunde, da han feired sit 60-aarsjubilæum, rose sig af, at han aldrig havde tat sig fri en eneste dag eller af andre grunde var blit hindret fra sine embedsforretninger. Han var en ægte russisk bureaukrat, tør og kold, pedantisk og bigot i høieste grad, «inkarnationen af det dannelseshad og den ligegyldighed for høiere interesser, som udgjorde den nikolaitiske tidsalders signatur» [1]). Uvarov kaldte ham sin hushund, der sørged for, at han kunde faa sove rolig. Under Schmichmatov blev Krassovski faktisk den vigtigste mand i hele undervisningsministeriet. En af hans underordnede har været ondskabsfuld og vittig nok til efter hans død at udgi og kommentere hans dagbøger, og man faar her et levende billede af dette utyske med hans utrolige barbari og vandalisme. Hvis ikke dette «sort paa hvidt» forelaa, vilde man ha tat beretningerne om alt, hvad han i ordenens, sædelighedens og religionens navn har udøvet, for opspind eller satire af dem, der vilde gjøre nar af det gamle system. Blandt andet nedlagde han forbud mod trykningen af Reiff's bekjendte russisk-tysk-franske ordbog, «fordi der fandtes upassende og usædelige udtryk i den». Til sine tider lod han hele baller af det fra udlandet indførte papir gjennemrøge, «forat det ikke skulde bli farligt paa grund af skripturer, der muligens kunde være skrevet med kemisk blæk». Denne obskurant, som ikke engang havde anelse om, hvad videnskab vil si, som nærød de eventyrligste forestillinger om «det ugudelige Vesteuropa» og aldrig nævnte Paris uden som den onde fiendes yndlings-

[1]) *(Jul. Eckardt). Aus der Petersburger Gesellschaft.* Neue Folge. 3. Aufl. Leipzig 1881. S. 168 fg

residens», som aldrig gifted sig, bare «for helt at kunne leve for sin tjeneste», og hvis liv udelukkende bevæged sig mellem den mest ensformige, rent formale kancellivirksomhed og den pligtskyldige deltagelse i officielle diner'er og regelmæssige besøg i fornemme privatkapeller, — var tre undervisningsministres fortrolige, grænsevogteren ligeoverfor vesterlandets litteratur, den sidste instans i alle censurelle anliggender og — mirabile dictu — medlem af det keiserlige videnskabsakademi, der i krybende underdanighed og feigt trællesind ikke skammed sig for at overrække ham det æresdiplom, som kun tilkom videnskabelige celebriteter af første rang. Hvis ikke dette menneskes dagbogsoptegnelser var altfor ægte, skulde man, naar man gjennemgik dem, tro, at man læste den groveste parodi. Saaledes indregistrerer han regelmæssig sine drømme, som gir mange interessante bidrag til hans psykologi. Omtrent hver eneste nat har han isøvne besøg af høie herrer, med hvem han fører «tjenstlige forhandlinger», og han drømmer stadig om «censoriale bedrifter» [1]).

[1]) *(Jul. Eckardt). Aus der Petersburger Gesellsch.*, Neue Folge, s. 169.

OPDRAGERENS MAAL.

Skoledirektør **Karl Aas**: *Om opdragelsens maal.* Trondhjem. A. Bruns boghandels forlag. 1901.

Det er med pædagogikken som med ethikken. En nyvakt intens interesse for opdragelsesspørgsmaal pleier ligesom den frodige opblomstren af moralfilosofiske studier at være tegn paa, at tingenes tilstand i tid og samfund ikke er, som den burde være, og at dette begynder at bli følt dybt og alvorligt. Det er trangen til forbedring, som aabenbarer sig i den nye interesse.

Og vistnok er der nu, ogsaa om vi bare ser hen til vort eget samfund, ingen sag, der paa en og samme gang saa gjennemgaaende beskjæftiger den offentlige opmærksomhed og saa intenst og almindeligt optager hjemmenes tanke og interesse som ungdommens udvikling og opdragelse. Den vedkommer i høieste grad samfundet, og den føles endnu mere af de enkelte som vedkommende deres inderligste og mest privatpersonlige forhold.

Naturligvis er tilsidst dette en følge af, at opdragelsestanken ikke har nogen for sig bestaaende egenbevægelse, men bestemmes af sit nøie sammenhæng med det hele aands- og kulturliv, hvoraf den er en del, og i hvis bevægelser de pædagogiske ideer og bestræbelser deltager. Men den levende pædagogiske interesse er dog ikke blot og bart udtryk for en levende kulturinteresse. Den er ikke en blot og bar følge af, at enhver retning i aandslivet har tendents til at omsætte sig i virkelighed og faa indflydelse paa livet og derfor netop søger at bemægtige sig den opvoksende slægt for gjennem den at naa frem til seir. Heller ikke er den en blot og bar følge af, at dannelseskravet har vaagnet i de brede lag, som higer mod oplysning og aandelig frigjørelse.

Var det saa, da maatte den bølge af pædagogisk interesse, som skyller over os, være i begreb med at lægge sig

igjen og glatte sig ud over alle de reformer og nydannelser, som det sidste tiaar har bragt paa skolens, undervisningens og opdragelsens omraade, og som jo netop har været iverksatte af aandsretninger og kulturstrømninger, som i sig mener at have samlet tidens behov og vilje

Men det er ikke saa, at denne bølge er i begreb med at lægge sig. Den er i ustandselig vext. Men ganske vist bevæger den sig i noget anden retning end før og er der et noget andet spil og farveskjær over den. Den synes at bøie noget af fra den offentlige interesse, hvor det allerede udførte har givet retningslinjen for de supplementer og afslutninger, som endnu udkræves. Men til gjengjæld slaar den saa meget voldsommere ind over hjemmene, over en fars og mors tanke og omsorg, og den bringer en usikkerhed og ængstelse med sig, som skjælver i saa mangt et spørgsmaal: hvorledes skal vi opdrage vore børn?

Hvad det er, som er grunden? Om det er mindre godt og forsvarligt, det som er tømret op til aandeligt hus for ungdommens udvikling?

Nei. Det er et forholdsvis mindre spørgsmaal. Man faar jo i saa fald se efter og gjøre det bedre. Nei, sagen har en dybere mening end tvil og uenighed om pædagogisk teknik, methode og stof. Det er fagmæssige spørgsmaal, som aldrig vil faa nogen borende magt i en fars og mors hjerte.

Nei; sagen er den, at vor hele udvikling med indre nødvendighed har ført ogsaa os didhen, at vi ganske anderledes end før *er blit stillet ligeoverfor kulturproblemet og dets gaader,* disse gaader, som vælter ud af selve fremskridtet. Dette problem og disse gaader, som i en sum gir os den knugende fornemmelse af, at med alle vore fremskridt, med al oplysnings udbredelse, med alle vore tekniske magtmidler, med al forflerelse og berigelse af livsbetingelserne — *blir livet selv altid vanskeligere og vanskeligere at leve.* Vore behov mangfoldiggjøres mange gange hurtigere end evnen til at tilfredsstille dem. Vore nerver forfines, saa savnene og lidelserne blir utaaleligere end før. Livskampen tager bitrere og haardere former, livet faar mere og mere skikkelse af en valplads. Seirherrerne er de faa. Om til egen lykke eller ikke kan de ikke andet end nytte seiren efter princippet *væ victis.* De,

der falder af og blir efter, er de mange; hvad blir tilovers til dem? Hvad vil fremtiden byde vore børn, og hvorledes skal vi opdrage dem? Dannelsen tenderer mod specialuddannelse, den maa følge kulturens egen gang, som altid mere og mere forgrener sig i bredden. Aandslivet gaar den samme specialiseringens vei, spredthed og mangfoldighed er dets særkjende. Hvad skal vi gribe til for denne søn eller datter, hvilken chance skal vi sigte paa for dem, og hvorledes bedst muligt ruste dem for at forebygge det misgreb, som kort og godt vipper ud af legen?

Der arbeides energisk for at hjælpe og støtte. Videnskaben arbeider, og dens forskjellige grene bøier sig sammen for med psykologiens, fysiologiens, hygienens og sociologiens forenede anstrengelser at vise vei, rydde vei og træne den ungdom, som skal ud paa veien. Ædle og varme hjerter arbeider, og der ofres med glad villighed af baade offentlige og private kasser, naar det gjælder børnene og ungdommen, ofres til nye forsøg og midler for ved kunstens og glædens hjælp at fange ungdommen og faa den med fremover.

Der gjøres meget, og i et løftet festøieblik kan en lykkelig optimisme stille det begeistrede fremtidsprogram og pege paa midler og veie til at naa det.

Og dog er der visselig ingen, som for alvor tror at kunne anføre en virkelig holdbar grund for den mening, at alle disse priselige bestræbelser vil *magte mere end netop saa vidt at holde livets øgende onder stangen,* og ingen som for alvor tror, at slægten af fremtiden har noget andet at vente end det, vi selv har faaet kjende som livets indhold og generalfacit.

Vi behøver blot at trække ind i vor overveielse de økonomiske spørgsmaal, ikke øieblikkets akute pinagtighed, men de længe virkende, de gjennem hele livet virkende, stille, jevne økonomiske tryk for det uendelig store flertals vedkommende, disse økonomiske vanskeligheder, som holder nede, stænger ude, gjør afhængig og servil, — man behøver bare at trække dette ind i sin overveielse, konfrontere det med kulturherligheden, med den forstaaelse af livets mening og værd, som denne kulturherlighed har affødt, konfrontere det med den maalestok for livets indhold og værdier, som slægten har lært

at anlægge, med den livsopfatning, som hvert barn indvies i og indaander af athmosfæren, som omgiver det, — man behøver ikke mere for at begribe, hvad grunden er til ikke bare det udhulede livsmod og livskraft, men de udhulede karakterer, til tankegangens forsumpning, med eet ord: begribe grunden til, at vi midt i al vor kultur ser *slægten vakle i selve sin moralske holdning*.

Her behøves ikke mere for at tænke kulturproblemet under pædagogisk synspunkt; den ene tanke vil føde den anden og føre den ind i det mangfoldigt sammenslyngede spørgsmaal.

Eller kanske den nye pædagogiske retning, mange skimter som det endelige resultat af skoleordningernes, lægernes, juristernes, politikernes og filanthropernes forenede anstrengelser, kanske den kommer med forløsning og frelse, «*socialpædagogikken*» med dens nye menneskeideal, «det sociale menneske»? Dette vældige stempel, sammensveitset af alle de potenser og faktorer, nutidens materielle og aandelige kultur raader over, til at presse præget paa individerne med og faa dem til at glemme, at de selv er til, at de har et egenliv, glemme sine længsler og anelser og gaa op i arbeidet for at gjøre kultur, ny kultur, immer mere kultur, kultur for kulturens skyld, i al evighed kultur?

Den kommer fra Europa, fra Tyskland, og bæres af navne paa tænkningens omraade, og den vil blænde og fange gemytterne, — indtil ogsaa hos os det samme spørgsmaal vil dukke op, som dernede allerede er i socialpædagogikkens kjølvand: *maa det ikke være en mening med at sætte menneskene i trædemøllen? Har det hele nogen mening, er livet fornuft eller ufornuft?*

Om ikke før, saa vil vi begynde at spørge slig, naar vi for alvor kommer til klarhed over kulturproblemet og midt i al livets møie og kval og ve staar ansigt til ansigt med den omvending af den tyske pædagogiks gamle devise: «arbeiten oder untergehen» til dette haabløse: «arbeiten und untergehen». Hvis der da overhovedet her i landet skal tænkes paa arbeide, og vi ikke helst bør slaa os paa at opdrætte børn og opale ungdom for oversøisk export. —

Med al vor pædagogiske interesse og livlige diskussion

med de gode bidrag ogsaa fra ikkefagmæssigt hold synes der at have været en paafaldende liden trang til virkelig at gaa i dybden og til at søge principiel orientering. Kanske denne mangel allerbedst kan konstateres paa et saadant faktum, at et verk som *skoledirektør Karl Aas'* «*Om opdragelsens maal*» har gaaet omtrent upaaagtet hen over os. Og dog skulde dette rige og modne verk, allerede bortseet fra den særlige pædagogiske interesse, kunne havt krav paa den dannede og tænkende almenheds opmærksomhed, ialfald paa saadanne læseres, som har evne til at følge en vistnok videnskabelig, men klar og pointeret fremstilling og drøftelse af livets dybere problemer, saaledes som de vedkommer os alle. Thi ikke lettelig skal nogen kunne nævne en tanke, en tvil, en modsætning, som livet selv tvinger ind paa et tænkende nutidsmenneske, uden at den i denne bog har faaet sin behandling, sin belysning af den historiske sammenhæng, sin vurdering ud fra livets eget indhold, behov og krav. Den paa historisk basis givne analyse af den moderne kulturs hovedstrømninger, hvoraf ogsaa opdragelsens problem er et led, stramningen af den kritiske prøvelse af kulturindholdet i retning af de praktiske og aktuelle opdragelsesspørgsmaal, som foreligger, er lige fængslende, orienterende og stimulerende til selvstændig videre tænkning.

Det er neppe at gjøre sig skyldig i nogen indiskretion, naar jeg her anfører, hvorledes en fra forfatteren saa vidt forskjellig tænker som *Prof. Monrad*, da han i sidste leveaar gjennemlæste manuskriptet, side efter side forsynede marginen med sit *bene! bene bene!!* Jeg anfører det, ikke fordi denne af lærdom og aand mættede bog skulde trænge en autoritetsmæssig støtte, men fordi den fortjener en saadan til at opveie en vanskjæbne, som har fulgt udgivelsen af de fem hefter, idet disse paa grund af omstændigheder, hvori forfatteren ingen skyld har, er kommet med saa lange tiders mellemrum, at det ene maaske er glemt og kommet bort, naar det næste presenterte sig. — —

Om da forfatteren har noget nyt og bedre at bringe i forslag? Nei, heldigvis, han har hverken projekter eller programmer. Men han har evnen til at faa frem i lyset, hvad slægten selv gaar og bærer paa af trang og behov. «Den

omlægning af de bærende værdier, som længe har været forberedt i slægtens anelser og længsler, men nu træder frem i bevidsthedens dagslys med krav paa besindelse over sig selv, vil virke ind over opdragelsesproblemerne med en magt, som mer og mer vil fængsle vor opmærksomhed. Thi det moderne kulturlivs delthed, dets spredthed, dets i mange henseender overfladiske væsen, dets lidelser under mangelen af en samlende værdi er følt ogsaa paa opdragelsens omraade».

«I en sum,» siger forf. i forordet, «kan skriftets indhold samles derhen, at medens antikken udarbeidede den harmoniske forms opdragelsesideal og den nyere tid har fundet udtryk i hævdelsen af kræfternes udvikling som opdragelsens ideal, maa fremtidens livstype udarbeides ved, at et nyt gives borgerret. Dette nye er *livsværdiernes* opdragelsesideal.»

Livsværdierne! Fordi tilværelsens sidste realiteter nemlig er sjele, personligheder, som higer mod liv. Og fordi liv tilslut hverken er nydelse eller rigdom eller magt eller viden eller dannelse, men er *personlighedens egen sædelige fuldendelse* paa grundlag af og ved hjælp af hine arbeidets, kulturens og erkjendelsens midler. Fordi nemlig livets egne kræfter baade efter udspring og maal peger ud over det mekaniske naturliv og ud over historiens tilfældige dannelser og knytter slægten og personlighederne sammen med livets evige kilde og maal. Hin omlægning af de bærende værdier, hvorefter kulturen og arbeidet for den blir organisationen af den ydre tilværelse til grundlag for humanitetens dannelse, hvortil alle mennesker er bestemte, og denne igjen blir udformningen af de personlighedsværdier, hvorpaa personlighederne selv sædeligt kan fuldkommengjøre sig, denne omlægning er betinget af den religiøse tro og det religiøse liv, ikke den religion, som er nedsat til et middel til at sikre kulturen med, men den, der er aandens egen indre verden, hvori den higer mod det godes evige virkeliggjørelse i Guds rige. Ikke opdragelse af mennesker til midler for et kulturfremskridt, men opdragelse af mennesker med formaal indenfor individerne selv og med kulturen til middel for personlighedernes sædeligt-religiøse fuldkommengjørelse, er veien til at føre slægten frem til befrielse fra kulturproblemets tryk og til seir i livskampen. Saa længe vi i verdenslivet selv søger

vor grund og vort maal, vil vi ustandselig irre om og forvilde os ind i nye forviklinger og nye gaader. For det *gode* er vi bestemte, det som melder sig i *samvittigheden,* den som stammer fra og venter paa evigheden, for det gode, som skal udarbeides i os under vort liv og vort arbeide med verden som vort indhold og stof. Det gode er selve det sande liv, delagtighed i Guds eget fuldkommenhedsliv. «For det eviges krav i de kommende slægter maa opdragelsesvæsenet nu og i fremtiden sætte ind. Et høiere og værdigere maal var det aldrig stillet.»

Det blir da ogsaa veien til en dybere kultur, et renere og ædlere samfundsliv, et større og sandere dannelsesideal end det, der bøier sig under konkurrencens tyrrani, stiller personlighedsværdierne i skyggen, bringer slægtens sædelige ligevægt til at vakle og udhuler dens indre liv i den jagende flugt efter yderverdenens goder. —

Noget egentligt resumé af bogen hverken kan eller vil jeg give i denne korte anmeldelse. Dens værd stikker netop i, at dens tanker maa tænkes. Den er et personligt verk for personligheder. Men gid forfatterens i forordet udtalte mistrøstige tro, at skriftet for nærværende vil bli overseet og først senere hen vil finde sin tid, maa bli gjort til skamme. Bogens filosofi bør ikke skræmme nogen. Bare dens historiske del med det fortrinlige lille rids af aandens historie, som dette afsnit indeholder, vil give filosofisk orientering nok til forstaaelse af verkets filosofiske anlæg, foruden at det for sig selv vil lønne læsningen.

A. Wildhagen.

„MOD STRØMMEN".

Grundfeilen i dette den fortjente biskops djerve stridsskrift er allerede med styrke bleven fremhævet af pastor Klaveness i hans opsæt i «Aftenposten» mellem den 12te og 21de september. Biskopen skriver ud fra den forudsætning, at kristendommen altid begynder med den fulde og hele syndserkjendelse, den som ser ikke bare *synder,* men hele «hjertets syndighed i dens fulde hæslighed». Saa længe et menneske ikke har vundet frem til denne erkjendelse af sig selv, kan han nok søge at gjøre, hvad der er ret og godt. Men det bliver ikke andet end egenretfærdighed. Han kan søge at holde sig til Gud. Men den gud, han tænker paa, blir ikke den eneste sande Gud, men alene en afgud, som han selv har digtet sig, paastaar Heuch.

Er nu virkelig dette *sandhed?*

Nei, det er ikke andet end en theori, man selv har «digtet sig», en blot tilsyneladende konsekvents af en sand og heldbringende lære. Den er i aabenbar strid med Guds ord i den hellige skrift.

Før Jesu død havde hans disciple aldeles ikke denne dybe og fulde syndserkjendelse, som med magt driver til tro paa forsoningen. Thi da Jesus talte til dem om sin forestaaende forsoningsdød, havde de ingen brug for den og forstod ikke noget af det hele. Og da han saa den sidste aften forudforkyndte dem deres eget dybe fald, saa troede de ikke paa det, men sagde ham ligefrem imod. Det vilde de ikke have gjort, dersom de ikke havde været temmelig langt borte fra den syndserkjendelse, som ser sit «hjertes syndighed i dens fulde hæslighed». Men derfor siger vi dog ikke, at der var bare egenretfærdighed i dem, eller at den gud, for hvis skyld de havde forladt alle ting og fulgt Jesus af Nazaret, var en afgud, de havde digtet sig selv.

Jesus siger jo om dem, at deres navne allerede dengang var indskrevne i livsens bog.

Og paa lignende maade har det sig med alle dem i den gamle pakt, som skriften kalder for retfærdige, gudfrygtige, fromme, i modsætning til de ugudelige, de uretfærdige. De hørte virkelig Gud til. Og disse den gamle pakts «retfærdige» har godt vidst, at de var syndere, lige saa vel som Jesu disciple vidste det før hans død. Men de har hverken havt den nytestamentlige forsoningstrang eller den fulde nytestamentlige syndserkjendelse. De har i almindelighed havt langt mere følelse af sine synd*er* end af synd*en*. Men derfor siger vi ikke, at det var en afgud, de dyrkede, eller at deres overholdelse af den *lov,* som de priser med en saa rørende kjærlighed, bare var egenretfærdighed.

En stor prædikant kan lettelig komme ind i den vane at tage munden vel fuld. Tilsyneladende øger det bare kraften i hans ord. Og det behøver heller ikke i virkeligheden at gjøre saa særdeles megen skade paa hans forkyndelse. Men dersom han saa ogsaa giver sig af med at lage *theorier*, da viser det sig, at det er en slem vane.

Kristendommen *kan* begynde med en syndserkjendelse, som gaar til bunds, det er sandt. Livet *kan* paa forhaand have lært et menneske dets fulde elendighed at kjende, før han har lært at søge Guds naade. Men meget ofte er syndserkjendelsen fra først af baade lidet klar og lidet dyb, og maa finde sig i at vokse sin langsomme vækst haand i haand med erkjendelsen baade af Guds helligheds krav og af hans naades rigdom. Vi vokser i erkjendelsen af vor synd, naar vi gaar paa sandhedens vei, som vi vokser i al anden sandhedserkjendelse.

Det kristne barn, hvis navn blir indskrevet i livets bog, naar det blir døbt, har ingen syndserkjendelse. Og saa længe det er et barn, vil det i almindelighed kun have en temmelig ufuldkommen erkjendelse af sine enkelte synder og aldeles ingen af «synd*en*» som en magt, der har herredømmet over hele hjertets liv. Men himmeriges rige hører alligevel slige børn til.

Og hvis et saadant barn vokser op i et fromt hjem og opdrages af troende forældre, kan det vare noksaa lang tid,

inden den fulde syndserkjendelse og forsoningstrang bryder igjennem. Barnet er vant til sine forældres «tugt og formaning», men ogsaa til deres tilgivelse. Og det tror paa sin himmelske Faders tilgivelse, som det tror paa den jordiskes. Det har hørt om forsoningen ved Jesu blod, og det falder det ikke ind at tvivle paa, hvad forældrene holder saa høit og helligt. Men i virkeligheden tyr det uden nogen midler til sin himmelske Faders naade, naar det har syndet, lige saa umiddelbart, som den gudfrygtige israelit tyde til den Herre, som var en barmhjertig og naadig Gud, langmodig og rig paa miskundhed.

Thi selv biskop Heuch vover ikke at paastaa, at det var i kraft af den forjættede Messias's lidelse og død, at den gudfrygtige israelit tilegnede sig sine synders naadige forladelse. Den gamle pakt har sterke *spaadomme* om denne lidelse og død og om den rige naade, som ved dem skulde tilflyde fremtidens Israel. Men den har *intet* vidnesbyrd om, at en datidens israelit har grundet sit haab om naade paa hvad der saaledes for ham hørte fremtiden til. Der er utallige steder, hvor den troende beder om at faa syndsforladelse, eller takker, fordi han *har* faaet den. Men der findes ikke ét sted, hvor han grunder sin tak eller sin bøn om naade paa Messias's forsoning eller fortjeneste. Lige saa fuld som vor — nytestamentlige — salmebog er af troen paa syndsforladelse *for Jesu skyld,* lige saa blottet er den gammeltestamentlige salmebog for den tilsvarende tanke.

Dette er noget, som alle theologer ved. Vi lærte det i vor ungdom af professor Caspari. Men jeg er ræd, der er meget faa af vore prester, som har meddelt sine menigheder denne vigtige oplysning. Der raader en stor religiøs *uvidenhed* hos kristelig interesserede mennesker her i landet. Og navnlig er der meget faa, som har nogen klarhed over det store skille mellem den gamle og den nye pakt, endskjønt Jesus selv siger, at det mindste medlem af den nye pakts menighed er større end den gamle pakts største profet. For os løber alting i ét. Lægprædikanter taler om «David og alle andre sande kristne». Og mangfoldige ogsaa blandt vore *dannede* troende ligger nede i den samme uklarhed.

Og den praktiske følge af alt dette uvidenhedens mørke

blir til den ene side en vidt dreven mistænkelighed mod enhver kristelig tanke, som er yngre end det 17de aarhundrede. Og til den anden side en ukritisk holdningsløshed overfor den Harnack'ske «kristendom» og lignende foreteelser.

Det som danner det store, afgjørende skille mellem den nye og den gamle pakt, er jo ikke andet, *kan* ikke være andet, end Jesus Kristus, den korsfæstede og igjen opstandne. Det er *hans* aabenbarelse i kjødet, som er det store vendepunkt i Gudsrigets udviklingshistorie paa jorden. Derfor siger vi, at der er steder i det gamle testamente, hvor de hellige forfattere paa den profetiske aands vinger løftes op til glimt af en næsten nytestamentlig klarhed. Og paa samme maade siger vi, at der er gudfrygtige mennesker inden vore dages kristne kirke, først og fremst blandt børn og unge, men ogsaa blandt voksne, som efter sin egen personlige udvikling endnu ikke er komne ud over den gamle pakt. De dyrker Gud i oprigtighed, de beder til ham og ønsker af hjertet at føre sit liv efter hans vilje, ligesom den gamle pakts «retfærdige». Og ligesom det troende Israel haabede paa en Messias, «som skulde komme», saa haaber disse paa det personlige møde med ham, som *er* kommen, og de modnes under Guds opdragende haand for dette møde, som skal føre dem ind i den nye pakts høiere herlighed.

Faderen «drager dem» til Sønnen.

Det er disse mennesker, som man pleier at kalde for «søgende sjæle». Ogsaa biskop Heuch bruger dette udtryk. Men naar Klaveness sætter sig den opgave at faa menneskene til først at søge Gud, og derefter at søge længere frem til Kristus — og viser sig at eie usedvanlige evner i denne retning — saa kan biskopen alligevel faa sig til at sige, at hvad Klaveness vil, ikke løber ud paa andet end at gjøre folk til rationalister.

Det gaar da an at fælde letsindige og uforstaaende domme om et andet menneskes ord og om hans virksomhed, selv om man ikke gaar saa langt som til at frakjende ham kristendom og liv i Gud. Det vilde have været bedre baade for biskopen selv og for hele Norges kirke, om han havde søgt at sætte sig lidt nærmere ind i de mænds tankegang og hele udvikling, som han skriver imod, end han hidtil har pleiet at gjøre.

I min ungdom havde jeg den lykke at træffe sammen med den gamle professor Tobias Beck i Tübingen, den samvittighedssterke modstander af «Tübingerskolen», sin tids aandsmægtigste bibeltheolog. I en samtale, vi havde om *statskirken*, sagde han: En statskirkelig menighed kan sammenlignes med templet eller tabernaklet i den gamle pakt og de tre afdelinger de deltes i. Statskirke-menigheden har sin «forgaard», hvor den store, sløve, for en stor del aabenbar ugudelige masse holder til. Den har dernæst sit «hellige», hvor *de* færdes, som endnu i hovedsagen staar paa den gammeltestamentlige fromheds og retfærdigheds stade, mennesker, som tror paa Gud og ærlig søger at rette sig efter hans vilje, men som endnu ikke har naaet frem til en personlig og levende tilegnelse af Kristus som den korsfæstede og igjen opstandne. Og endelig har statskirke-menigheden som sin kjærne og sit «allerhelligste» samlingen af de rette nytestamentlige troende, de der har sit aandelige livs midtpunkt i forsonings- og opstandelsestroen. Og enhver præken i en statskirke, fortsatte Beck, bør have et ord at sige til alle disse tre klasser af mennesker: et opvækkelsens ord, som kan føre de sløve fra forgaarden ind i det hellige og lære dem at dyrke Gud, et evangeliets ord, der kan bringe saadanne gudsdyrkere til levende tro paa den korsfæstede og igjen opstandne og dermed føre dem over fra det hellige til det allerhelligste, og endelig et ord med undervisning, formaning og revselse, med næring og styrkelse til dem som allerede virkelig er den nye pakts børn og har sit stade i det allerhelligste.

Man ser, det er ikke, som biskop Heuch siger, bare her i Norge, der findes troende theologer, som giver sig af med hvad *han* kalder at gjøre folk til rationalister. Beck har mange lærlinger blandt Tysklands prester.

Men her i Norden er det vel helst gamle Grundtvig, som har været den store læremester i denne retning.

Med alt dette skal det selvfølgelig ikke negtes, at der findes masser af egenretfærdighed til i verden, og heller ikke, at den kan blive en lige saa afgjørende hindring for at komme frem til Gud, som selve den aabenbare last. Det viser sig meget tydeligt i de store fritænkerske gjennembrudstider. Menneskene fødes med meget forskjellige moralske anlæg; der er

kanske lige saa stor forskjel paa den *moral,* vi tager i arv, som paa evnerne og begavelsen. I ethvert tilfælde ligger der en umaadelig afstand mellem den, som, moralsk set, fødes paa samfundets høider, og den, der saa at sige baade fødes og opdrages i rendestenen. Og nu viser det sig gang paa gang, at blandt dem, som gaar i spidsen for fornegtelsen af kristendommen og af Gud, er der gjerne altid nogle med, som moralsk staar paa de høieste høider inden sit folk. De føler, at de sidder inde med en stor aandelig overlegenhed over mængden af sine samtidige. I sin selvherlighed har de for sin egen del liden trang til Gud. Og udad giver deres overlegenhedsfølelse dem det mod, der skal til for at træde i spidsen for den umaadelige omvæltning i sind og tankegang, som ligger i gjennembruddet af en irreligiøs livsanskuelse. Men naar gjennembruddet først engang er gjort i tillid til de moralsk stærke foregangsmænd, saa kommer gjerne ogsaa skrabet og bohemen stormende efter.

Og denne samme egenretfærdighed, der ved slige leiligheder træder saa utilhyllet i dagen, kan jo under andre omstændigheder godt dølge sig bag den mest snorrette renlærighed eller den mest hastemte tale om retfærdiggjørelsen af troen alene og om forsoningen ved Jesu blod. Og den passer overmaade godt sammen med rationalisme og rationalisering.

Det er sandt, at der findes megen egenretfærdighed til i verden. Og det er sandt, at der intet er, som kan give denne egenretfærdighed et saa grundigt knæk, som det i aanden «under Jesu kors at staa». Det er først der man moralsk talt blir til *intet,* for saa senere at kunne modtage *alt* Men det er ikke sandt, at der ikke findes andet end egenretfærdighed hos et menneske, før han har set til bunds i sin egen synd. Heuchs tankegang bryder ikke bare staven over alle de «fromme» og «retfærdige» i den gamle pakt og over utallige af Vor Herres smaa i denne den svage kristendoms tid, som vi lever i. Den bryder staven ogsaa over hele oldkirken, over kirkefædrenes og martyrernes kirke. Før Augustin er der næppe en eneste kirkefader, som eier den syndserkjendelse, som Heuh kræver af enhver troende. Og martyrerne har vel ikke været andet end egenretfærdige og afgudsdyrkere alle til hobe.

Heuch taler skjønt om den guddommelige naades enevælde og menneskets sædelige afmagt og fuldstændige fortabthed; han taler som en mand, der paa dette hjertepunkt ved hvad han siger. Men ovenpaa denne ædle grundvold bygger han af «hø og straa» et procuratormæssigt indlæg, der visselig i pietisternes blad har indbragt ham stærke lovord for hans mageløse «logik», men som i virkeligheden ikke er andet end en theologisk doctrinarisme uden grændser. Og det vil her sige: han har simpelt hen *tænkt alt for lidet* over den sag han skriver om.

Til den erkjendelse af hjertets fuldkomne fordærvelse, som Heuch kræver som forudsætning for al virkelig kristen tro, vil han, at man skal komme gjennem *tænkning*. Den skarpe, klare tænkning skal som røntgenstraalerne trænge ind i menneskets inderste indre og lægge i dagen, at hele dets sjæleliv med alle dets evner og i alle dets ytringer er fuldkommen behersket af selvsyge. Det er netop her, tænkningen har sin rette arbeidsmark, mens den overfor Gud og hans store frelsesgjerninger intet andet har at gjøre, end at lægge haanden paa sin mund, mener han. — Nu, jeg vil ikke negte, at et og andet menneske virkelig kan have vundet frem til den fulde syndserkjendelse paa denne maade. Men almindeligt er det da ikke. Den vanlige vei, den som baade Heuch selv og alle hans samtidige har gaat, det er den: aandeligt at komme frem for den eviges domstol, at skulle aflægge regnskab for hele sit Liv, ogsaa for hvert unyttigt ord, under hans øine, der brænder som ildsluer. Det er der man lærer, at man er synder til bunds. Og hvad der saaledes er grundlagt i frygt og bæven foran Guds dommersæde, det fuldendes saa paa Golgata i smeltede hjerter. Derfor var det ogsaa dommen og dommen og dommen, hele den Johnson'ske presteflok forkyndte. Det var alene paa den maade, man kunde fremkalde en syndserkjendelse, som havde noget værd.

Denne forkyndelse er imidlertid nu saa temmelig forstummet i vore kirker, opgivet af sine egne mænd. Det viste sig nemlig alt for tydeligt, at den alene virkede til en tid. Det ord, som i ens første presteaar havde slaat ned som lyn, blev kanske allerede i det andet af de fleste paahørt med den yderste sindsro. Man fik en følelse af, at denne uafladelige

domsforkyndelse ligefrem virkede sløvende. Man slog om. Og nu høres der i vore kirker mindre om dommen end i Jesu egen forkyndelse, mens man i vore unge dage fik høre mange gange mere, end i den.

Heller ikke Heuch holder paa domsforkyndelsen som veien til den syndserkjendelse, han kræver. Han vil ikke «skræmme folk til troen». Han vil alene «tvinge folk til at tænke» — tænke sig frem til den fuldkomne syndserkjendelse.

Det gaar ikke, hr. biskop!

Og vi som ved, at det ikke gaar, vi ved tillige, at ogsaa en ufuldkommen og mangelfuld syndserkjendelse, slig som apostlernes i Jesu kjøds dage og kirkefædrenes og martyrernes, har værd, saa sandt den blot er ærlig. Vi foretrækker derfor at begynde med en saadan syndserkjendelse og med den tro, som kan bygges paa den, fremfor med at «tvinge folk til at tænke» sig frem til en Augustins aandsdybde.

Og sandt at sige tror jeg, at biskopen selv praktisk foretrækker denne samme fremgangsmaade. Hans praxis er god; men hans theorier er meget skrøbelige og doctrinære. Naar han ikke har med folk at gjøre, som allerede tidligere foran Guds dommersæde har lært sin fulde fordærvelse at kjende, saa nøier han sig vist ofte — som andre prester — til en begyndelse med en ærlig og mangelfuld syndserkjendelse fremfor at «tvinge dem til at tænke» sig op til en Augustin. Eller ogsaa griber han til domsforkyndelsen.

Ogsaa mod mig personlig rettes der i denne bog et angreb, endskjønt jeg slipper overraskende lempeligt i sammenligning med andre slemme «overgangstheologer». Hvad der lægges mig til last, er ikke synderlig andet end hvad der hænger sammen med min brug af udtrykket: Jesus af Nazaret. Biskopen finder, at dette navn, som oftere blev brugt om Jesus, mens han «bode iblandt os», nu i vore dage og i vor mund er saa meningsløst affecteret. Og jeg tvivler ikke paa, at for biskop Heuch vilde det være unatur og affectation at kalde ham saaledes. Men deraf følger endnu ikke, at det er det for alle andre.

For mig var det en stor *opdagelse,* dengang da jeg lærte Jesus at kjende som Jesus af Nazaret, noget med den største og mærkeligste opdagelse, jeg har gjort i mine dage. Og paa lignende maade vil det være for alle dem, der — som jeg — er vokset op i den kristendoms-opfatning, som Heuch fører ordet for. Man kommer ikke ud fra den til Jesus af Nazaret uden gjennem en stor opdagelse. Og denne opdagelse har biskopen aabenbar aldrig gjort. Han forsikrer visselig — som alle den gamle skoles mænd — paa det ivrigste og høitideligste, at han sætter den aller største pris paa Jesu «sande menneskenatur». Men hans maal røber ham, at han aldrig har været i Galilæa. Naar han vil lægge for dagen, at han helt og fuldt har opfattet Jesus som menneske, saa fortæller han os, at Jesus «hungrede, tørstede, trængte hvile, var træt, ja træt indtil døden, kunde ængstes — — — — og kunde dø». Den, der virkelig har faaet noget at vide om Jesus som menneske, han taler ikke slig, kommer ikke med slige selvfølgeligheder, der passer lige godt paa *alle* mennesker, ja paa dyrene med. Han har noget at sige om Jesus, ikke som et slags menneskevæsen i bleg og blodløs almindelighed, men som dette eiendommelige, bestemte menneskebarn, fuldt vel kjendelig blandt alle andre menneskesønner. For ham er Jesus af Nazaret — rent bortset fra hvad han er for os personlig — det mærkeligste, det vidunderligste menneske, som nogensinde har gaat over jorden.

I min ungdom, længe før jeg i denne forstand lærte Jesus at kjende som menneske, sværmede jeg for historien og dens store mænd. I et samfund, hvor det forekom mig, at jeg paa alle kanter var omgiven af godslig spidsborgerlighed og philisteri, og at alt aandsliv truede med at kvæles, var det mig en vederkvægelse at dvæle ved de store og ædle skikkelser fra tidligere dage, der saa kjendeligt bar vidne om at mennesket var skabt til *aand.* I deres kreds følte jeg, hvilken lykke det var at være menneske. Og da saa Jesus var bleven mig tvivlsom som Gud, men jeg til gjengjæld havde opdaget ham som menneske, og han saa i sin stilfærdige majestæt holdt sit indtog mellem Sokrates og Platon og alle menneskehistoriens store aander, da var det, som alle de andre blegnede. «Og alle stjerner bøiede sig, der denne

sol gik frem». Og jeg syntes, jeg skulde kunne give hvad det var, for at faa sidde én time ved hans fødder.

Naar jeg kalder paa Jesus af Nazaret, da kalder jeg paa min ungdoms stærkeste, skjønt hemmelige, kjærlighed, paa den skjønneste blandt menneskenes børn. Paa min lærer, paa min fører i den ideale kamp. Ja, jeg kan nok, ogsaa i denne skikkelse, kalde ham for min *Frelser*. Thi det var ham, det var Jesus af Nazaret, som «drog mig af dødsdybets vande», de kolde og sorte, dengang de truede med at slaa sammen over mit hoved.

Det er ikke affectation, hr. biskop!

Og naar jeg nu læser evangelierne, er det med nye øine. Jeg ser en rigdom, som jeg tidligere ikke havde nogen forestilling om, en fylde af skjønhed og kraft, af intelligents, af høihed og adel, af dybsind, af *menneske-liv* i sin høieste skikkelse, en vrimmel af gaader og uløste spørgsmaal med jubel for hvert et, som der falder lys over[1]).

Af alt dette ser den gamle skoles mænd lidet eller intet. Og de kommer og fortæller os, at Jesus visselig, sandelig var et menneske, som kunde blive træt, naar han havde arbeidet over kræfter, sulten, naar det var for lang tid, siden han havde spist, og tørst, naar han havde gaat en halv dag i gloende solhede.

De gjør ham rent ud sagt til et yderst kjedsommeligt menneske. Og jeg faar faa lov at sige: det *var* han ikke.

De har i dette stykke glemt den kunst at læse bibelen. Dogmatikken ligger som et slør over deres øine, naar de læser sine synoptikere (de tre første evangelier), ja Johannes med.

Dog, det er ikke mig selv og min ungdoms oplevelser alene, jeg tænker paa, naar jeg bruger udtrykket: Jesus af Nazaret. Det er ogsaa paa fritænkerne. De af dem, som har nogen større religiøs interesse og nogen kjærlighed til Jesus, og som da gjerne ogsaa bruger at kalde ham med dette navn,

[1]) Jeg tillader mig at lade staa ubesvaret de indvendinger, biskopen fremfører mod min tolkning af et par af Jesu udsagn. Om jeg ogsaa — som jeg tror — kunde svare paa dem til hans tilfredshed, vilde han ikke dermed være kommen sagen et eneste skridt nærmere. Det er i sandhed ikke i disse indvendinger, den store forskjel i vor opfatning hænger.

har ofte en stærk følelse af, at de, fra denne side set, kjender og forstaar ham bedre end de kristne gjør. Og det har de ogsaa ikke sjelden ret i. Naar jeg overfor slige mennesker nævner Jesus af Nazaret, da er det som en udrakt haand, et slags frimurertegn, hvorigjennem ikke jeg, men *han*, siger til dem: kom hid til mig, saa skal I lære mig bedre at kjende. De har ingen skade af at faa det indtryk, at ogsaa folk, der dyrker ham som sin Gud, har lige saa god kjendskab til ham som menneske, som de selv har.

Men dette vil biskopen kanske tage mig ilde op. Han har i alle fald overmaade meget imod dem, som søger at «bygge forbindelsesveie mellem den moderne bevidsthed og den kristelige tro» — «I kulturens bærere, I store pontifices, brobyggere mellem tro og vantro!», som han tilraaber dem. Og det vil være ham en usigelig glæde, om hans bog kan hjælpe til at lægge «hine forførelsens forbindelsesveie øde».

Og det har han jo fuldkommen ret i, at man ikke maa bygge slige forbindelsesveie eller broer paa *den* maade, at man borttager den side af kristentroen, som lige fra først af gjorde den til en forargelse for jøder og en daarskab for grækere. Overfor alle det slags tiltag er biskopens bog med dens trosstærke tale og dens freidige fremholding af tankekorset og paradoxet inden kristendommen helt ud i sin ret. Men der er en anden maade at bygge slige broer paa: naar man fastholder kristendommen i hele dens paradoxe høihed, og samtidig alligevel med al kjærlighedens forstaaelse speider efter ethvert tilknytningspunkt for den inden den moderne bevidsthed. Denne maade kjender biskopen nok ikke til, har ikke engang hørt tale om den, ser det ud for. I alle fald har han ikke et ord om den under alt det han raser mod den anden. Men Jesu Kristi apostler kjendte den og brugte den. «Tænk om Paulus havde arbeidet i ti aar», siger biskopen, paa at aabne forbindelsesveie og bygge broer — af det slags nemlig, som baade han og jeg er enige om at finde utilladelige. Men apostelen Johannes arbeidede ikke 10, men vel heller 30 eller kanske 50 aar paa at fuldføre den vældige brobue, som danner indgangen til hans evangelium, og som er kjendt under navnet logoslæren, læren om ordet som blev kjød. Den var — desværre for biskopen — særlig indrettet for den tids kulturmennesker, og

først og fremst netop for de intelligenteste blandt dem. Og den naaede ogsaa sit øiemed. Gjennem mere end tre aarhundreder blev den færdselsveien for en uafbrudt strøm af Grækenlands og hele den klassiske oldtids dannede mennesker, som over den fandt indgangen til kristendommen. Og nu Paulus? Han, der lige fra sin barndom af var saa særlig udrustet til at kunne blive grækerne som en græker? Han blev hedningernes store apostel, fordi han forstod den kunst at finde tilknytningspunkter for evangeliet indenfor det hedenske aandsliv, saaledes som dengang endnu ingen af de jødisk opdragne apostler kunde det. Hans hele særlige livsvirke var det at bygge bro for hedningerne over til den jødisk oprundne kristendom. Og det var vældige stængsler, han nedbrød for de jødekristnes forfærdede blikke og under deres ramaskrig. Gud give, vi maa faa prester og theologer med hans forstaaelsesfulde dygtighed til at finde tilknytningspunkter ogsaa inden *nutidens* hedenske aandsliv, og samtidig ogsaa med hans trosstyrke til at holde kristendommen fast i hele dens uafkortede paradoxe høihed!

Noget saadant er det, som maa til, hvis kristendommen skal faa sin tabte verdenserobrende kraft tilbage. Biskopen har evig ret i det, at denne kraft aldeles ikke vindes ved at afsvække eller udvande evangeliet. Men det gaar da an at feile til en anden kant ogsaa. Han mindes jo nok endnu den kristendom, som Schartauanerne har faat i stand, og som de selv føler ikke rækker synderlig ud over Gøteborgs stift. *Han* faar vogte sig for at slaa ind paa de veie, der vil indskrænke den til Kristiansands. —

Den lutherske reformation skal virkelig *fortsættes,* siger Grundtvig. Og det maa alle sige, som ikke skal komme til — med eller mod sin vilje — at arbeide paa dens undergang. Ogsaa biskop Heuch taler, som han skulde være enig i dette. Men jeg tror, han skal have noksaa vanskeligt for at sige, hvorledes *han* vil *fortsætte* reformationen.

Men det kan I ikke selv heller sige, tilraaber biskopen sine modstandere, «de sidste dages theologer, den nye tids mænd». Bortset fra det nye opkog, I hjælper til at give af den gamle rationalisme, har I *intet* at bringe. Eller, lad os faa høre, hvad I vil. «Spar eders talemaader og sig os kort og godt, hvad er det nye, som I farer med».

Nu, jeg kan jo ikke svare for alle andre. Jeg faar indskrænke mig til at sige, hvad der er det nye, som *jeg* beder Gud om kræfter til at kuune virke for her inden Norges kirke.

Og da nævner jeg først den menneskelige side ved Jesus Kristus, det som vi tænker paa, naar vi bruger udtrykket: Jesus af Nazaret. Der skal en ikke ringe omvæltning til i hele det nedarvede kristelige tænkesæt for at faa arbeidet denne sandhed ind i de troendes hjerter her i landet. Og i nær og uopløselig sammenhæng med dette staar da ogsaa en fremhævelse af den menneskelige side ved den hellige skrift.

Og i dette stykke er jeg da saa heldig at kunne tilføie, at jeg er meget langt fra at staa alene. Der er jeg i følge ikke bare med den nye theologis mænd, men ogsaa med de fleste af de ældre. Biskopen udtaler selv med megen smerte, at den opfatning af Jesus som menneske, som han raser imod, deles ogsaa af Tysklands mest konservative theologer. Den tid er kanske ikke saa langt borte, da biskopens opfatning — den ene rette — omtrent er indskrænket til Gøteborgs og Kristiansands stifter.

Og denne fremhævelse af Jesus som menneske er en «fortsættelse af reformationen», som dens kirke høilig trænger. Thi kun naar Jesus staar os klar som menneske, faar vi rigtig tag i ham som vort *forbillede*. Dette forbillede har været tilsløret inden protestantismen. Søren Kierkegaard siger med rette, at i det billede vi danner os af Kristus, blir forsonerskikkelsen ensidig vendt frem, mens forbilledet blir vendt mod væggen. Derfor er indtil denne dag ethikken ikke helt kommen til sin ret inden reformationens kirke. Og derfor arbeider ogsaa alle den nye tids mænd med en mere «ethisk forkyndelse» end de gamles — til stor forargelse for disse. Det er sandt, at reformationen med sin «retfærdiggjørelse af troen alene» — tiltrods for alt hvad baade papister og rationalister siger — eiede en stor ethisk kraft. Det er sandt, at det er denne kraft, som har løftet det germanske Nordeuropa saa høit op over de romanske folkeslag. Men det er ligesaa sandt, at reformationen allerede fra først af tog ensidigt sigte paa en fornyelse af den bibelske «rene lære», og blev tilbage i fornyelsen af livet. Og nu er den ethiske kraft, som i førstningen fulgte reformationens lære, stærkt afmattet.

«Retfærdiggjørelsen af troen alene» fremtryller ikke længere, som i det 16de aarhundrede, nogen moralsk folkeløftning. Den sukker selv efter at udfyldes ved en mægtig forkyndelse af Menneskesønnen som forbillede.

Og i denne forkyndelse kan da heller ikke savnes det asketiske drag, som var saa kjendeligt baade hos ham selv og hos hans første tilhængere. Jesus af Nazaret maa ogsaa for os protestanter komme til at staa som den han i virkeligheden var: den fattige, den ugifte, den store faster. Det er den *fattige* Jesus, som skal løse nutidens sociale spørgsmaal. Det er den ugifte faster, der skal kalde menneskeslægten tilbage fra den nydelsessygens og blødagtighedens sump, som den nu glider dybere og dybere ned i.

Men denne side af Jesu liv kan jo selvfølgelig ikke forkyndes med den rette styrke af andre, end af mænd, der selv har lært at faste, at leve ugift og i fattigdom.

Dette er ét led i den fortsættelse, som reformationen tiltrænger.

Et andet: den enkle apostoliske tro paa kristendommens grundlæggende kjendsgjerninger maa træde mere frem i forgrunden. Og til gjengjæld maa dogmatik og lære, som fra først af, paa grund af tidsomstændighederne, blev trukket ensidigt frem, nu finde sig, ikke i at afskaffes eller fornegtes, men nok i at træde en smule tilbage. Som man ikke skal vente concordieformelens syndsopfatning hos enhver nyomvendt, saa skal man heller ikke af enhver nyordineret prest kræve den fulde tilegnelse af orthodoxien. *Ærbødighed* skal man kræve for kirkelæren; ingen prest skal have ret til for alvor at angribe den. Vil han det, faar han nedlægge sit embede. Men en virkelig personlig tilegnelse af kirkelæren skal staa som det ideal, han udvikler sig hen imod, ikke som det udgangspunkt, hvorfra han begynder. Opstiller man det sidste som kravet, da vil det i almindelighed ikke føre til andet end indbildning, og en indbildning, som lettelig virker fordummende paa tanken og forstenende paa hjertet. Fuld orthodoxi i 20-aars alderen er en meget betænkelig sag. Men tyveaaringens ærbødige følelse af sin egen underlegenhed under aarhundredernes kirkelige tænkning er lige saa velsignet, som den er fornuftig, og som den *burde* være naturlig.

Et tredie led i fortsættelsen af reformationen er en stærkere fremhævelse af *kirken*. Paa grund af romerkirkens plumpe udvortes haandgribelighed fik reformationens kirke lige fra først af en vis tilbøielighed til at gjøre sig «usynlig»[1]). Og denne usynlighed har nu i statskirkens aarhundreder fuldendt sig indtil det forfærdelige. Selve tanken om en kirke er saa godt som uddøet endogsaa i saa mange af vore frommeste menighedslemmers bryst. Den «kirkelige anskuelse», som Grundtvig døbte sin eiendommelige theologi, er visselig en ypperlig hjælp paa veien hen mod kirketankens og kirkefølelsens gjenopreisning fra de døde. Men fuldt alvor af tingen blir der ikke, før statskirken blir opløst og gaar over til en fri folkekirke.

Og endelig vil jeg som et fjerde led i reformationens fortsættelse nævne det: at gjengive troen paa *Kristi opstandelse* den førsterangs stilling, som den oprindelig indtog. Paa grund af den papistiske gjerningshellighed med afladen og helgendyrkelsen og alt hvad dertil hørte, var det baade naturligt og rigtigt, at for reformationen blev forsonings- og retfærdiggjørelseslæren det alt beherskende midtpunkt i kristendommen, dens «kjærne og stjerne». Ved siden af dem traadte Kristi opstandelse tilbage; dens betydning skrumper i hovedsagen ind til at blive et vidnesbyrd om forsoningens fuldgyldighed. Det var naturligt for den tid, som sagt. Men det vilde være baade unaturligt og urigtigt, om det skulde vedblive at være tilfældet alle dage. Grundtvig har gjort en god gjerning, naar han i sin kristelige tankegang har givet opstandelsestroen plads vel endog *foran* for forsoningstroen. Han afsvækker ikke forsoningen som de nyere tyske theologer. Vi eier vel neppe en forsoningssalme, der kan maale sig med hans «Hil dig, Frelser og Forsoner». Men han gjengiver Kristi opstandelse den stilling, som den havde i hele oldkirkens tankegang og i det apostoliske vidnesbyrd.

Lad nu dette faa være *mit* svar paa biskop Heuchs spørgsmaal om, hvad det er «overgangstheologerne» vil. Jeg har virkelig det haab, at selv han skal have en følelse baade

[1]) I sig selv er der naturligvis intet i veien for at tale om en usynlig kirke.

af, at det jeg vil, dog er lidt mere end intet, og at det heller ikke netop er rationalisme.

Dette er altsaa det, jeg *vil*. Derimod vil jeg aldeles *ikke* være med paa at sætte nogen af de nyere afsvækkede forsoningstheorier i den gamle, stærke forsoningslæres sted, om jeg end heller ikke kan tilegne mig den theori, som biskopen har paaheftet den, og som allerede Luthersk Kirketidendes redaktion har afvist.

Der var overmaade meget andet at imødegaa i denne bog. Men dels er det ting af mindre praktisk indgribende betydning, og dels ogsaa ting, som selv beundrende forsvarere som kirketidenden og presten Blom føler trang til at fralægge sig al delagtighed i. Jeg skal derfor ikke indlade mig paa dem, men blot tilføie ét, som kun staar i løs sammenhæng med bogen. Der er nemlig endnu en ting, som jeg vil, foruden det som ovenfor er nævnt, noget hvor jeg er sikker paa at staa temmelig alene, uden følge baade af den ældre og den nyere skoles mænd. Og det er, at den norske theologi skal faa mod til at bryde med den jammerlige afhængighed, som den staar i til den tyske. Nu truer denne afhængighed os med farer i rationaliserende retning. Det har biskopen ret i, skjønt han er overdreven i dette, som i næsten alt andet, han taler om. Dels regner han for rationalisme meget, som ligefrem er sandt og kristeligt, og dels raaber han op om rationalisme, overalt hvor der foreligger blot det svageste spor i rationaliserende retning. Han kjender nemlig alene vildfarelser til *denne* side. Naar man bare holder sig til orthodoxien, tror han, man uden skade kan lade sin tunge løbe saa utøilet omkring, som den bare lyster, mens den mindste afvigelse til den anden kant er skjebnesvanger. Jeg for min del tror, at det gaar an at synde, selv om man er orthodox, og at man kan have temmelig megen rationalisering paa sin samvittighed, uden at forgaa sig mere end biskopen har gjort i denne bog. Men alligevel, der truer en fare i rationalistisk retning. Den som kjender lidt til det overtag, som den Ritschl'ske skole har vundet i Tyskland, og til vore egne theologers afhængighed af de tyske strømninger, og endelig ogsaa til vore presters afhængighed af sine universitetslærere, han kan ikke være i tvivl om, at faren er der. Og det saa

meget mere, som jordbunden her i landet er vel forberedt. En saa doctrinært uforstandig rettroenhed som den der foreligger i denne bog, og som deles af mange prester, der ikke eier biskopens talent, er en god forberedelse, lige saa vel som hans pietistiske venners dømmesyge trangsyn. Og paa den anden side har den store fritænkertid, vi netop har lagt tilbage, rundt om i menighederne hos baade høie og lave afsat en hel del rationalisme og rationalisering. Tusinde røster vil tilskynde baade vore prester og vore professorer til at seile i Ritschtl's brede kjølvand.

Dog — det er ikke bare, naar den tyske theologi trækker i rationalistisk retning, at dens herredomme er skadeligt for den norske kirke. I min ungdom var der saa vist ingen fare i saa maade. Men dengang virkede den rettroende tyske theologi ved vort universitet aldeles kuende paa de unges aandsevner, ja for mangfoldiges vedkommende ligefrem fordummende. Man forgav os med en lærdom, vi ikke kunde magte, med en skarpsindighed, vi ikke kunde folge, med en juridisk tørtænkning, som videnskabelig virkede i høi grad goldt. Jeg peger igjen paa biskop Heuchs bog. Naar en af vor kirkes aller første praktiske dygtigheder, et utvivlsomt godt hoved, kan give til bedste saadanne masser af kritikløs og uvederheftig tale, da er det i sandhed en stærk anklage mod den theologi, som har fostret ham. «Wir sind ja hier in Norwegen», siger tyskerne stundom, naar de vil karakterisere en theologisk udtalelse her fra landet, som for dem ligger nedenunder al kritik. I denne bog er vi ikke sjelden «in Norwegen». Men ved siden af denne bog peger jeg videre paa hele den aabenbare armodsdom inden vor theologiske og kirkelige literatur lige indtil de sidste tider, for saa vidt den gaar ud over det rent opbyggelige.

Det er derfor min overtydning, at den norske — og hele den nordiske — kirke bør søge at losgjøre sig fra det tyske theologiske formynderskab. Støttet til mænd som Grundtvig og Søren Kierkegaard, Rudin og Schartau, Vexels og Johnson, bør den gaa sine egne veie, uafhængig af de vekslende strømninger inden den tyske theologi. Men det vil jo ikke sige, at ikke vi, som alle andre folkeslag, skulde have noget at lære af den lærdommens og videnskabelighedens overlegenhed, som nu engang er tyskernes særgave mellem folkene.

11. 10. 1902. *Christopher Bruun.*

HEKSEVÆSEN OG TROLDDOM NAVNLIG I NORGE I DET 16DE OG 17DE AARHUNDREDE.

(Af J. Thomesen)

I.

Der er vel neppe nogen menneskelig vildfarelse, der mere lig en landsfarsot har herjet ikke blot et enkelt land, men overalt i kristenheden og bragt ulykke og elendighed over en mangfoldighed af mennesker, end troen paa hekseri og troldskab. Det var ikke blot, som man kunde tro, i de katholske lande, at denne sørgelige overtro florerede; ogsaa i de protestantiske lande stod det i dette stykke ikke stort bedre til i det første og en god del af det andet aarhundrede efter reformationen. Det var heller ikke blot blandt den menige almue med sin ringe oplysning, at uvæsenet trivedes; som det fremgaar af en flerhed af beretninger, var baade geistligheden og den verdslige øvrighed børn af sin tid, og denne var ligesom svanger med overtro. Man saa i alt, som ikke straks lod sig forklare, noget hemmelighedsfuldt og overnaturligt, og denne tankegang befordredes ved hyppige fortællinger om varsler og jærtegn baade paa himmel og jord. Selv i alvorlige opbyggelsesskrifter kunde man finde en mængde saadanne opregnede og beskrevne, og deres betydning da paa det omhyggeligste udlagte og forklarede. Dette var nu vistnok af vedkommende forfatter i de fleste tilfælde gjort i den fromme hensigt at vække folket op af sløvheden og ligegyldigheden, men bidrog ikke destomindre mest til at gjøre folket overtroisk og til mere at spørge efter tegn end at ty til Guds aabenbarede ord.

Ikke alene var et sjeldent farvespil i luften, nogle underlige skyformer, en ildkugle, solens mere eller mindre røde farve, et jordskjælv osv. nok til at sætte fantasien i bevægelse og deraf danne de mest skrækindjagende jærtegn, ogsaa

et vanskabt stakkels barn, ja, endog en saadan ting, som at en so i Oslo fik «sju grise, blandt hvilke var to, som begge havde spids og underligt hoved udi alle maader» og det ogsaa hvad øine, øren og næse angik, fandt man at være et ret skrækkeligt tegn, og beretningen herom satte folket i forfærdelse. Blandt disse mange undere var der især ét, som blev navnkundig ogsaa udenfor de to forenede rigers grænser, det var de to skandinaviske sild. I aaret 1587 blev der — saa fortalte man — paa en og samme dag fanget to sild, en i Norge og den anden i Danmark. Paa disse to sild var der indridset nogle tegn, hvoraf man tydelig troede at kunne faa ud bogstaverne V. I. C. I. (det latinske «vici», jeg har seiret). Herover blev der da talt og skrevet i det vide og brede baade af læg og lærd endog i udlandet [1]). Udtydningen af alle disse tegn gik da i almindelighed ud paa, at de bebudede snart krig og hungersnød, snart pest eller andre frygtelige sygdomme, snart store og ødelæggende ildebrande og andre ulykker.

Hos det ved alle disse rygter om tegn og undere opskræmte folk fandt troen paa hekseri og trolddom en frodig jordbund. Fyldt af alskens overtroiske forestillinger, grebes man af en uhyggelig frygt for onde magter, der gjennem onde mennesker drev sit djævelske spil. En berørelse, et ord, et blik af saadanne troede man kunde være nok til at skille folk baade med gods, helbred og liv og afstedkomme ulykker baade paa land og sjø. Ingen kunde føle sig sikker for ikke at blive *skadet* af disse mennesker, der, som man troede, for tid og evighed havde solgt sig til djævelen. Man levede saaledes i en stadig frygt, og straffen for dem, der havde hengivet sig til dette væsen, kunde, mente man, ikke blive strenge nok; og i sandhedstraffebestemmelserne for de ulykkelige, der stod som anklagede for hekseri og trolddom, var ikke blot strenge, de var i medfør af tiden barbariske. Men heller ingen kunde føle sig *sikker* for ikke at blive mistænkt, thi dertil skulde det ikke meget i en saadan tid; den mindste uheldige begivenhed var ofte nok til at baalet blev tændt. Her nogle eksempler fra udlandet: nogle reisende var farne vild paa veien; det var naturligvis den gamle kone, de

[1]) Dr. theol. A. Chr. Bang: Den norske Kirkes historie i Reformations-Aarhundredet.

havde mødt, da de drog ud af byen, der havde forhekset veien for dem; kunde de faa fat paa hende, var hun temmelig sikker paa baalet. En kvinde blæste ind i skorstensilden for at faa den til at blusse op, en gnist derfra fløi derunder op paa kinden til en anden; denne blev derved saa bange, at hun nedkom for tidligt. Dette var naturligvis vidnesbyrd nok til at bringe hin kvinde paa anklagebænken for trolddom. En rig borgerkone — det var i Tyskland (i 1603) — gjorde sin datters bryllup og sendte i dagens anledning kjød, suppe og vin til byens fattige; en barselkone forspiste sig paa den gode bryllupsmad, blev syg og døde nogle dage efter, men havde før sin død udtalt, at hun antog, hendes sygdom kom fra maden. Herved kom den gode kone i ondt rygte, dog kom det ikke videre dengang, men fem aar efter oprippedes atter sagen og endte med, at baade moder og datter blev brændt, efter at den sidste havde aflagt en saakaldet «frivillig tilstaaelse» men vel at mærke under torturen [1]).

Ingen stand eller alder var sikker; det var langt fra blot gamle kvinder af den lavere klasse, skjønt disse vistnok udgjorde flertallet, der led døden paa baalet. Der var mænd og kvinder i alle livsstillinger og i de katholske lande selv prester og nonner, der stod som anklagede, ja selv børn under otte aar finder vi paa de sørgelige anklagelister. Det var som om den hele tidsalder var vanvittig og besat af forfølgelsessyge, og forblindet var den i den grad, at jo mere urimelige og vanvittige ting, der fortaltes om hekser og troldkyndige, desto mere troværdige fandt man dem. Et enkelt eksempel blandt de mange paa saadanne rent vanvittige beskyldninger kan her anføres: i en liden by ved navn Lindheim i Tyskland blev seks kvinder anklagede for paa kirkegaarden at have opgravet liget af et nylig dødt barn og kogt det til en heksegrød. Ved torturens hjælp fik man endelig de arme mennesker til at tilstaa; men da nu manden til en af disse var fornuftig nok til i øvrighedens overvær at foranstalte en undersøgelse paa kirkegaarden, og barneliget her fandtes urørt liggende i sin kiste, saa skulde man tro, at beskyldningen derved paa det grundigste var slaaet til jorden,

[1]) (Dansk) Historisk Arkiv 12te bind side 235 flg.

men nei. Den velvise dommer paastod nemlig, at det opgravede barnelig kun var et «djævelens blændværk», og da kvinderne engang havde tilstaaet, saa maatte denne bekjendelse gjælde mere end det, man virkelig saa for sine øine, og de ulykkelige kvinder maatte paa baalet.

Vi har seet, hvor let det var i hin tid at blive beskyldt for hekseri og trolddom, og der gaves vistnok heller ikke saa faa, der i denne mørke og overtroiske tid gav sig af med dette uvæsen, idet de virkelig selv troede, at de ofte meningsløse tryllеformularer, som de havde tillært sig, besad en saadan magisk kraft, og at denne kraft skrev sig fra den onde, medens andre troede, at den skrev sig fra Gud. I begge tilfælde begik de i sin vankundighed vistnok en stor synd, men herfra og til de forbrydelser, man tiltroede og beskyldte dem for, er der et stort sprang; mange blev ogsaa ganske uskyldig anklaget. Men de fleste bekjendte sig jo under forhørene skyldig, og det ofte i de allerværste ting, ja i forbrydelser, der rent ud er umulig at begaa, og vi maa med forundring spørge, hvorledes dette kunde gaa til. Her staar vi overfor en tilsyneladende gaade, der vistnok i mange tilfælde er vanskelig at løse. Mange, for ikke at sige de fleste, af disse mennesker maa betragtes som sindssyge, og var de det ikke før, saa synes de at maatte blive det under arresten og forhørene. Retspleien var i en saadan tid en ganske anden end nu; havde bysnakket eller bygdesladderen udlagt en for hekseri eller trolddom, blev han eller hun udenvidere puttet i fængsel og belagt med tunge jern, og fængslerne var gjerne mørke, trange og skidne huller. Spærret inde her, tildels sammen med andre ulykkelige, var de af skræk næsten afsindige. Naar de saa kom for retten, lagdes der kun an paa at faa dem til at udsige noget, der kunde tjene til at udtale et «skyldig» over dem; i denne henseende søgte man at besnære dem med alskens listige og underfundige spørgsmaal, hvorved de let blev forvirrede. Ingen sagfører turde antage sig deres sag, og det vilde vistnok ogsaa lidet have hjulpet, da man havde et middel i baghaand, der nok kunde fremtvinge tilstaaelser af, hvad det skulde være. Lykkedes det nemlig ikke at faa den anklagede til at gaa til bekjendelse eller ved listige spørgsmaal at fralokke dem et eller andet

udsagn, der kunde tjene som tilstaaelse, var man straks færdig til at anvende pinligt forhør eller torturen. De pinsler, man da underkastedes, var saa skrækkelige, at baade sands og samling forgik en, og for at faa et øiebliks lindring bekjendte de da ofte i ren vildelse, hvad man ønskede. At nægte nyttede til intet; den der engang var kommen for domstolen, beskyldt for hekseri, vidste, at baalet dog tilsidst blev hans lod, derfor var det bedst jo før jo heller at bekjende sig skyldig i alle de urimeligheder og vederstyggeligheder, som man troede, hekserne begik, saa blev man dog ved døden befriede fra disse gruelige pinsler, hvormed man stadigen martrede dem. Det hendte ogsaa, at saadanne anklagede i fængslet selv berøvede sig livet af frygt for torturen og den kvalfulde død paa baalet; i saa tilfælde var det kun det døde legeme, der kastedes i ilden.

Foruden torturen var det ikke saa sjelden, at man anstillede visse prøver med de anklagede, ved hvilke man troede, at Gud selv vilde afgive sin dom, om de var skyldige eller ikke. En af de almindeligste var vandprøven. Denne bestod deri, at de, efter at høire haand var bunden til venstre fod, og venstre haand til høire fod, blev kastet ud paa vandet paa et sted, hvor man let kunde faa dem op igjen; sank de, ansaaes det som tegn paa deres uskyld, medens de derimod ansaaes for skyldige, hvis de flød, da det forud ved læsning indviede vand ikke vilde modtage dem. En anden prøve var, at dersom der paa den anklagedes legeme fandtes nogen vorte, fødeflek eller lignende, saa stak bøddelen en naal i den, og hvis der da ikke kom blod, eller vedkommende person ikke gav noget tegn til smerte, saa var det et sikkert tegn paa, at denne flæk var et mærke, som den onde havde sat paa ham. I vor tid skal lægerne have fundet, at saadanne ufølsomme flækker paa legemet netop findes hos stærkt hysteriske personer.

Og hvordan lød nu disse tilstaaelser, som man saaledes pressede udaf disse ulykkelige? Der er ovenfor anført et eksempel paa, hvilket forrykt nonsens der kunde bekjendes, og som dommerne fandt tilstrækkelig til paa grundlag deraf at udtale dødsdommen. Det var dog især en opfattelse af djevelens person, som forekommer i de fleste heksesager, der er

saadan, at man ligefrem maa sige, at de folk, der kom med saadant snak, maa have været afsindige. En retsakt begynder saaledes med følgende: «For nogle aar siden havde djevelen eftergivet hekserne den smørafgift, de hidtil havde maattet udrede til ham, imod at de til gjengjæld skulde bringe ham desto flere børn»; og naar de ikke bragte ham saa mange børn, som han forlangte, blev han vred og gav dem ris. Ligeledes skulde de, der forsømte heksegildet (i Tyskland og Danmark paa Bloksbjerg, i Norge paa Lyderhorn, Dovrefjeld eller Hekkenfjeld) eller opførte sig upassende derunder, straffes med bøder eller paa kroppen. Under saadanne gilder skildres han af hekserne ogsaa som den gemytlige herre, der kunde drive dygtig spas med dem, ja endog underholde dem med harpespil og anden musik. I beretningen om den berygtede hekseforfølgelse i Dalarne i Sverige i 1670 der kostede 85 mennesker livet, heder det nok saa naivt om denne person, at «undertiden blev han syg og lod sig kopsætte, og engang døde han endog en kort tid[1]).

Idet vi gaar over til at omtale selve hekseprocesserne og da navnlig i vort fædreland, skal vi først meddele nogle enkelte statistiske oplysninger fra det øvrige Europa og da især fra de katholske lande, hvor forfølgelsen af formentlige hekser og troldkarle baade varede længst og var mest grusom. De tal, som her fremkommer, vil paa en noksaa betegnende maade vise, til hvilken rædsom høide dette skrækkelige uvæsen havde naaet: alene i Lothringen brændtes der i slutningen af det sekstende aarhundrede i 16 aar 800 mennesker, enkelte dage 10 til 12; endda er ikke byerne medregnede. I Trier stift brændtes i aarene 1587—1593 ialt 368 personer. Omtrent samtidig var der i det lille stift Bamberg en hekseforfølgelse, der varede i 5 aar og i denne tid kostede 600 mennesker livet; endnu værre gik det til i *Würtzburg* stift, hvor der i faa aar brændtes 900. I *Como* stift regnede man i endel aar gjennemsnitlig 100 om aaret, og fra *Brunsvig* heder det, at heksepælene paa retterstedet lignede en skov. *Savojen* var især berygtet; blot i en enkelt by blev der i aarene omkring 1574 brændt over 80 hekser og troldkarle. I

[1]) Historisk Arkiv 12te bind side 239.

Toulouse blev der i 1577 400 mennesker dømte til baalet. I *Frankrige* skal der blot i de aar, Henrik den første regjerede, 600 dødsdomme over hekser være blevne afsagte. I *Skotland* og *England* flammede heksebaal ret som det var; hyppigst gik det paa under den ivrige hekseforfølger Jakob den første. Denne tilskrev nemlig de formentlige hekser paa begge sider af Vesterhavet — og i denne tro stod han vistnok ikke alene — de storme, der overfaldt den danske flaade, som i 1589 skulde føre hans brud, den danske prinsesse Anna, Kristian den fjerdes søster, over til Skotland. Som bekjendt naaede hun, efter at mange skibe var gaaede tilgrunde, under stor livsfare hen til Norge, hvor hendes tilkommende gemal siden mødte hende i Oslo. Dette gav anledning til, at en mængde anklagedes og dømtes til døden baade da og senere under hans regjering. Hans søn Karl den første fortsatte i denne henseende ganske i samme aand som hans fader. Først i 1722 fældedes den sidste dødsdom for hekseri i Skotland. I *Sverige* var det dog mest kun en kort periode, at forfølgelsen rasede, nemlig fra 1668—1677 og da i begyndelsen navnlig i Dalarne; siden udbredte den sig ogsaa til Ångermanland. Men varede galskaben forholdsvis kort, saa var den saa meget voldsommere; thi i 1670 brændtes der i Sverige som ovenfor anført 85 hekser og det følgende aar alene i Ångermanland 71. Først da den ogsaa begyndte at gribe om sig i hovedstaden, blev den, skjønt ikke uden modstand, bekjæmpet med mere fornuftige foranstaltninger.

I vort andet naboland *Danmark* var det nu vistnok ikke fuldt saa galt som i de katholske lande, men der brændtes dog aarlig en del mennesker. Allerede Sjællands første evangeliske biskop Palladius († 1560) giver en uhyggelig skildring af hekseforfølgelserne paa den tid, medens han tillige udtaler sin egen mening derom: «Du maa ikke tie med nogen troldkvinde», skriver han; «de faar nu deres rette løn, de kunne nu ikke længere bare sig i dette klare evangeliets lys og dag! De brændte jo en hob tilforn i Malmø, Kjøge og andetsteds, og høre vi, at der atter sidder en hob greben i Malmø, som skal brændes. I Jylland og Smaalandene ere de paa jagt efter dem som efter ulve, saa der blev nu nylig greben og brændt paa Als og de andre omliggende smaa lande 52 troldkvinder;

den ene røber den anden, og saa følges de ad til hin verden — — —» [1]). Denne udtalelse af den ellers saa fromme og oplyste biskop viser os ogsaa mere end noget andet, hvordan tidsaanden var i dette stykke. Tingen blev ogsaa tilsidst saa almindelig, at beretningerne i gamle dagbøger om heksebaal og bivaanelse deraf omtales som noget dagligdags og derhos, som om det var den naturligste sag af verden. Her skal kun nævnes nogle af de mere bekjendte hekseprocesser i Danmark. Vi har allerede omtalt, at det uveir, som foraarsagede, at den danske konges søster ikke kunde komme over til sin kongelige fæstemand i Skotland, udlagdes som bevirket ved trolddom, hvilket bragte flere kvinder paa baalet i England og Skotland. Den kongelige svoger i Danmark stod i saa henseende ikke tilbage, thi ikke mindre end 13 formentlige hekser blev brændt 1589 i Kjøbenhavn, fordi de ligesom deres kolleger hinsides Nordsjøen ved trolddom havde villet «forgjøre og omkomme kongens skibsflaade». I aarene 1572—1652 brændtes 12 kvinder i Ribe, 1612 maatte 4 kvinder paa baalet i Kjøge i anledning af det, fornemmelig i Danmark, saa bekjendte «Kjøge Huskors». Foruden disse tændtes der aarlig i denne tid endel heksebaal rundt om i Danmark, og det var ikke blot personer, der hørte til den menige almue, det gik ud over. Saaledes blev i Ribe stift en prest dømt til at brændes, og i Odense blev 1621 en adelig jomfru Kristine Kruckow henrettet for at skulle have befattet sig med trolddom. Hendes efterladte midler ansaaes dog for ikke mere besmittet, end at man deraf oprettede et legat for studerende. Den sidste heksebrand i Danmark var, saa vidt man ved, i 1693.

Hvorledes var det nu i *Norge* med hensyn til denne sag? Da vi i denne i mange stykker halvt barbariske tid havde saa meget tilfælles med Danmark baade i det timelige og aandelige, saa er det rimeligt, at vi ogsaa hvad overtro og hekseväesen angaar stod omtrent paa samme standpunkt som folket dernede. Det var ogsaa her som andensteds mest kvinder, det gik ud over, men det var heller ikke saa sjelden, at ogsaa mænd dømtes til baalet. Vi skal her omtale de

[1]) Historisk Arkiv 12te bind side 232.

vigtigste hekseforfølgelser her i landet og begynder da med *Bergen*. Her synes hekseprocesserne at have gaaet ret hyppig paa, især i den sidste halvdel af det 16de og begyndelsen af det 17de aarhundrede. Den første trolddomssag, som omtales her efter reformationen, var i 1539, da en kvinde ved navn Birte Hatlestad stod tiltalt for at have øvet de sorte kunster. Om baalet blev hendes lod, vides ikke; det er i alle fald sandsynligt 1566 blev en kvinde anklaget og dømt for hekseri til at brændes; da hun tog livet af sig i raadstu-arresten, var det dog kun det afsjælede legeme, der overgaves til flammerne. 1578 var der atter en heksesag fore i Bergen, idet faderen til en — efter vore begreber sindssyg — pige paastod, at «en ond aand talte igjennem hendes mund» og angav en bekjendt kone, der ved sit hekseri skulde have foraarsaget dette. Konen, der allerede før blandt almuen var mistænkt for hekseri, blev i mandens fravær greben og sad nogen tid fængslet, indtil hun dømtes til at rense sig ved at 11 kvinder sammen med hende selv var villig til at aflægge ed paa hendes uskyldighed, den saakaldte tylvtered. Heldigvis skede dette, saa hun undgik baalet. Omkring 1584 blev en kone i Bergen ved navn Marine Haldorsgaarden «brændt for sine misgjerninger». 1590 behandledes en mer end almindelig opsigtsvækkende heksesag, idet enken efter den bekjendte forfatter, lektor og slotsprest i Bergen Absalon Pedersen af lensherren paa Bergenhus Peder Thot «af gammel had og avind» anklagedes for at have øvet trolddom. Som følge af denne anklage blev hun om vaaren samme aar dømt til levende at brændes. Det hjalp ikke, at nogle af byens prester henvendte sig til lensherren med bøn om, at hun som aldeles uskyldig maatte fritages for at lide en saadan grusom og uretfærdig straf, den arme kvinde blev ført til retterstedet for at ende sit liv paa baalet. En saadan fremfærd mod enken efter en saa fremragende mand som Absalon Pedersen vakte baade smerte og harme, især blandt byens prester, og idet disse fulgte den dødsdømte til retterstedet, sang de salmer, som hun selv istemte, og ved baalet tog to af dem til orde og raabte udover den forsamlede mængde, at den til døden dømte enke var uskyldig, samt i skarpe ord lastede borgermester og raad for deres himmelraabende uretfærdighed.

Over denne frimodige optræden af de to prester indgaves da klage af myndighederne i Bergen til statholderen over det søndenfjeldske Norge Axel Gyldenstjerne, der igjen meldte sagen for kongen. Udfaldet af sagen blev, at den ene af de to geistlige maatte forlade sit embede [1]).

Samme aar, som den ovennævnte presteenke blev brændt, blev ogsaa bispinden i Bergen beskyldt for trolddom og hekseri. Dette gik saaledes til: en mand ved navn Olaf Gausdal, et som det synes rent forstyrret menneske, blev af fogden i Nordhordlen paagreben og ført til Bergen, efterat han af en troldkvinde, der senere blev brændt, var bleven udlagt som særlig kyndig i den sorte kunst og saaledes anseet som troldkarl. Han tilstod ogsaa selv, at han havde en djevel til herre og patron, der var svart og lodden og fulgte ham som en hund. Ved dennes hjælp havde han udført mange rare ting, og havde endog for at hevne sig taget livet af en ung bondegut Samtidig med at han afgav denne bekjendelse, fortalte det vanvittige menneske tillige, at bispinde Foss [2]) havde været sammen med ham i udøvelsen af hans trolddomskunster. Med hende havde han havt stevnemøde St. Hansnat paa et sted, som han snart betegnede som Fløifjeldet, snart som en dal ved Lyderhorn. Der havde de blandt andre underlige gjerninger ogsaa gjort vind; snart hed det, at dette skede ved med en blæsebælg at fylde en tønde med luft og derpaa slippe denne ud, snart skulde det have foregaaet paa den maade, at de blæste en pibe fuld deraf og derpaa traadte paa denne, hvorved en voldsom storm fremkom. Nu skulde man have troet, at saadant snak maatte ansees som fremgaaet af en forstyrret hjerne, men dette var saa langt fra, at det tvertom i denne hekseprocessernes tid saa meget farligt ud for bispinden. Dette fandt ogsaa bispens store uven lensherre Thot [3]), da han under forhøret over Olaf Gausdal fremstod med den paastand, at inden han indankede denne sag tildoms, skulde bispinde Foss personlig møde frem for retten og «staa til vedermaalstale» med Olaf Gausdal. Det hjalp

[1]) Dr. A. Bang: Den norske kirke i det 16de aarhundrede side 74 fg. sammenl. Norske Saml. I side 531 fg.

[2]) Anders Foss var biskop i Bergen 1582—1606.

[3]) Peder Thot til Boltinggaard, lensherre paa Bergenhus 1589—1596.

ikke, at hendes mand i retten endog ved seks mænds vidnesbyrd kunde oplyse, at hans hustru havde været med ham paa visitatsreise, og at hun saaledes var en 16 til 18 mile borte fra Bergen hin St. Hansnat samt de nærmeste dage før og efter. Det var kun ved at bispen resolut drog til Kjøbenhavn for paa allerhøieste sted at søge hjælp, at hans hustru ved et kongeligt beskjærmelsesbrev frelstes fra at bestige baalet eller i bedste fald fra landsforvisning.

Ole Gausdal dømtes naturligvis til døden paa baalet «efter at have bekjendt sine trolddomsgjerninger», og denne dom, heder det, afsagdes «efter Norges lov og den gamle kristenret, der byder, at saadanne troldfolk bør at dø». Dette skede dog først 1592, da det trak noget ud med bispindens sag, som lensherren vilde have afgjort først.

Imidlertid forlystedes bergenserne ved et andet heksebaal i mellemtiden, thi i 1590 blev nemlig ogsaa en heks, der gik under navn af Mumpe-Guron, brændt. Det var hende, som, førend hun førtes til baalet, angav Ole Gausdal som troldkyndig. Hun skulde efter folks mening forstaa sig paa adskillige sorte kunster, dog synes hendes specialitet at have været at «gjøre vind».

I de to aar 1592—1594 blev ikke mindre end 4 heksesager paadømte i Bergen, og da det meste af Bergens raadhusprotokol fra den tid endnu eksisterer, faar man et noksaa godt begreb om behandlingen af saadanne sager [1]). Saa interessant det kunde være at gjengive disse i sin helhed, maa jeg for rummets skyld indskrænke mig til kun at anføre nogle af vidneprovene i et par af disse. I begyndelsen af 1594 stod en paa Ørkenøerne født kvinde Dilis Røncke for retten som anklaget for ved sine trolddomskunster at have gjort meget ondt. Dilis, der i længere tid havde været bosat i Bergen, hvor hun var gift og drev øludsalg, var — vel nærmest paa Grund af sin slemme tunge — kommen i slet rygte blandt sine naboer.

En kone Agata vidnede saaledes, at hun en dag havde faaet en halv kande øl hos Dilis uden da at betale derfor.

[1]) Norske Samlinger I side 222 flg. samt dr. A. Chr. Bang: Den norske kirke i det 16de aarhundrede side 402—409.

Nogen tid efter saa Dilis indom til hende og bad om betalingen. Da hun ikke kunde faa den, tog hun en trækande fra konen og sagde, at denne skulde faa baade skam og skade, dersom hun ikke fik sin betaling for øllet, og ikke før var hun (Dilis) gaaet ud af døren, før hun «fik ondt, saa hun var nær sprængt». Derpaa var hun i sin forskrækkelse gaaet til hr. Geble, sogneprest til Fane, og af ham faaet 2 skilling, som hun da gik til Dilis med, idet hun sagde: «Her har du dine penninge, og dermed tusind djevle til tak for alt det onde, du har gjort mig. Og hav nu selv saa megen spræk og ve, som du har gjort mig». Dilis skulde da meget sødladende have sagt: «Agata, kan du da ikke forstaa spøg?» Hun blev da straks bedre.

Dernæst fremstod Jonette Mogensdatter, som var «mungaatkvinde» (d. e. bryggede og solgte en sort tyndere øl) og provede, at Dilis engang var kommet til hende og begjæret en stamp mask hos hende, men da hun ikke fik den, gik hun vred udaf døren; siden vilde aldrig brygning af mungaat lykkes, men om dette var Dilis's skyld eller ikke, det vidste hun ikke. «Denne maatte bedst vide det selv».

En tredie, Helga Olsdatter, vidnede, at hendes mand, der var tømmermand, var bleven Dilis 14 skilling skyldig for øl. Da hun saa engang — det var endda en julaften for 5 aar siden — sendte sin søn ud for at kjøbe lidt gryn, gik han forbi Dilis's hus, medens denne selv stod i døren. Dilis begyndte da som sædvanlig, naar hun var vred, at lade munden løbe og sagde til gutten: «Gud lade en ilde aargang komme over dig, din fader og moder, før dette aar gaar omkring». Dette havde Helga selv hørt fra sin stuedør. Fra den tid havde hendes mand ikke befundet sig vel, og ved paasketid derefter faldt han ned fra et skur og «slog sit ben i tre stykker, saa han døde deraf»; en tid efter døde ogsaa hendes søn «i stor pine og elendighed».

Saa var det en møller ved navn Steffen Hermandsson, der fremførte klage paa sin kones vegne. Han og Dilis var bleven usams i anledning af en sæk korn, som Dilis havde ladet bringe til ham paa Mølnedal for at faa det malet, og som hun engang, hun var der, beskyldte ham for at have taget noget af. Da mollerens gut bragte hende melet, lod

hun og hendes mand falde endel ukvemsord og havde da den arrige kvinde blandt andet udtalt det fromme ønske, at «djevelen maatte bryde halsen sønder paa Steffen og hans kvinde». Den samme nat fik møllerens kone saa «ynkelig ondt i det høire knæ; det fór ned i foden og op i hovedet med værk og ve i alle lemmer, ligesom om det havde været en levende aand; der var ikke ro at faa hverken nat eller dag». Om en maaneds tid blev hun dog bedre, efterat hendes mand havde anmodet «gode mænd om at bede for hende». Men hermed har det ikke endt; en dag kommer Dilis ud til Mølnedal og der opstaar nu følgende ret karakteristiske samtale imellem hende og møllerens hustru:

Dilis: «Sidste gang, jeg var her, bagede du, og endnu bager du». Møllerkonen: «Det takker jeg Gud for og ikke dig, din forbandede djevels troldkone, som har manet den Gand udi mig fattige kvinde. Og dersom du ikke raader bod derpaa, skal jeg klage dig for Gud og min øvrighed.»

Delis: «Vil du straffe Guds gjerning?»

Møllerkonen: «Naar min herre og Gud lægger mig nogen sjugdom paa, da er det naturligt, at jeg takker Gud derfor; men denne sjugdom har din djevels troldkone gjort, saasandt skjænde dig Gud!»

Dilis: «Gud skjænde dig selv!» Efter denne lidet opbyggelige samtale gik Dilis sin vei, idet hun knurrede noget paa sit færøiske maal; men den tredie nat efter dette blev møllerkonen igjen meget syg med «ve og værk i alle sine lemmod», saa man troede, hun skulde dø. Selv erklærede hun for presten, at dersom hun døde af denne sygdom, da maatte hun anklage Dilis som den, der var skyld i hendes død. Imidlertid var dog ikke tilstanden værre, end at hun efter nogen tid kom sig igjen.

Da retten ikke fandt de fremførte vidnesbyrd stærke nok til at fælde hende, dømtes hun til ved tylvtered at rense sig for de mod hende reiste beskyldninger. De opnævnte 11 kvinder vovede dog ikke at aflægge eden paa hendes uskyldighed, skjønt de erklærede, at de ikke havde hørt om nogen af hende udøvet troldskab. Hun blev da dømt til inden 5 nætter at forlade Bergens by og stift».

Ikke saa heldigt slap to andre kvinder fra det, der lige-

ledes var anklaget for hekseri og trolddom omtrent paa samme tid som Dilis. Den ene af disse, Johanne Flamske, havde tidligere boet i Skien; der var hun under en hekseforfølgelse sammen med nogle andre kvinder bleven anklaget for hekseri og undgik kun døden paa baalet ved om natten at flygte ud af arresten. Hun kom da til Bergen og ernærede sig her som væverske. Men at opholde sig i Bergen i denne tid, da man ordentlig var paa jagt efter hekser, var farligt for en saadan person som Johanne. Det varede derfor ikke heller saa længe, førend hun blev mistænkt og fængslet for at have givet sig af med trolddom. Der fremkom i denne anledning ret mange underlige vidnesbyrd:

Saaledes vidnede en snedker, at Johanne engang var kommet til hans hustru, der laa efter en barselseng, «og da gjorde mange rare fagter med kvinden». Medens hun sad der, bad snedkeren hende «gjøre efter» for at skaffe ham noget Værktøi tilbage, som han havde mistet. Hun bad da om et sold og en saks og begyndte at læse, saa «soldet tog paa at bevæge sig og saksen gik rundt omkring». Derefter gik hun uden at tillade, at nogen lyste hende ud. Men den næste dag fik snedkerkonen «en meget underlig og unaturlig krankdom, saa hun mistede maalet, og hendes mund og øine omvendtes til den ene side, og al hendes krop blev ophævet, meget tyk og stor, som hun havde været opblæst», og saaledes laa hun fremdeles.

En murmester, der boede i huset hos Johanne, vidnede, at der en nytaarsnat var kommen en ustyrtelig mængde katte udenfor hendes vindu, saa han blev ræd og sagde: «Gud bevare os, hvorfra kommer disse mange onde katte?» Hun svarede da: «Kjære Jakob lille, klap lidt paa væggen, saa løber de straks bort.» Saa skede ogsaa, men samme nat opstod der en voldsom storm, der foraarsagede megen skade.

Et andet vidne berettede, at dagen før Johanne blev arresteret, havde hun talt til vidnet og sagt, at hun i længere tid havde glemt fadervor. Siden var hun gaaet til en af sine venner, der havde lært hende fadervor paany.

Efter disse og endel andre oplysninger fandt retten det tilstrækkelig bevist, at Johanne havde givet sig af med

«ukristelig læsen, signelse og eftergjøring», hvorfor den dømte hende af med livet.

Den anden af de to kvinder, Anne Knutsdatter, der under en hekseproces var bleven forvist fra Stavanger, havde ligeledes nedsat sig i Bergen. Her blev hun samtidig med Johanne Flamske anklaget for trolddom.

Under forhøret vidnede en enke, at hun var bleven syg og fik «en hastig krankdom, saa hun blev vild og fra hendes sind». Under dette kom Anne Knutsdatter til hende og tog frem et stykke ingefær, som hun stak i munden paa hende samt strøg hende paa ryggen. Efter dette blev konen saa bra, at hun kunde gaa den næste dag.

Enkens tjenestepige oplyste, at Anne for hende havde fortalt, at samtidig som hun strøg hendes madmoder ned over ryggen, havde hun læst denne regel for gigt:

Fly bort icht (gigt) du fule skam,
Gud fri os fra laster og skam
i tre navn (her nævnes den hellige treenigheds navn) amen».

Dette vedgik ogsaa Anne for retten og meddelte tillige et par andre formularer, som hun brugte for vrid, ledeværk o. s. v.

Videre oplyste tjenestepigen, at Anne havde bedet hende hente noget jord fra kirkegaarden; af denne skulde hun (tjenestepigen) da lægge en trediedel under sin madmoders seng, en trediedel under dørstokken og en trediedel under øltønden. Da denne «kirkegaardsjord» havde ligget der saadan en 6 ugers tid, blev enken syg og lam.

For retten forklarede Anne selv, at hun af en da afdød kone fra Skjold (i Ryfylke) havde lært, at denne jord skulde bruges, naar dvergen eller «gaardboen» vilde lægge sig efter en; da skulde denne ingen magt have. Under dette tilføiede hun nok saa naivt, at hun selv havde «taget og følt» paa nævnte person og mærket, at han «havde smaa, bløde og lodne fingre».

Disse og lignende oplysninger ansaaes af retten for tilstrækkeligt til at dømme hende fra livet, og baade hun og Johanne Flamske blev paa én gang brændt paa Nordnes. Dette var om vaaren 1594. (Forts.)

BREF FRÅN FINLAND.

Helsingfors, september 1902.

I trots af alla protester från församlingar, präster och kommunalnämder skred regeringen dock till att inkalla landets värnepliktiga ungdom till respektive uppbådsorter i och för besiktigning och lottdragning. Nu gälde det således för ungdomen, att själf taga försvaret af sina rättigheter om hand, sedan landets styrelse så skamligt lämnat den i sticket. Det gälde för de värnepliktige, att så mangrant som möjligt afhålla sig från uppbåden och sålunda öppet visa, att de icke ämnade lyda olagliga påbud, olagliga i mångdubbel mening. Ty utom att ju själfva den s. k. nya värnepliktslagen var olaglig, hade den icke blifvit kungjord i alla kyrkor; ej häller voro uppbådsnämderna lagenligt sammansatta.

Och alt efter som tiden fortskred, blef det för enhvar tydligt, att ungdomen var ställningen mera vuxen än mången äldre. Hvarje post medförde underrättelser om, att åter och åter flertalet värnepliktige uteblifvit från de olagliga uppbåden.

Dessa upprepade nederlag för generalguvernören och senaten, som med oförklarlig kortsynthet försummat att begagna sig af ett tillfälle att få uppbåden inställda samt tvärtom hållit på, att de borde ha sin gång, värkade irriterande på Bobrikoff. Och i strid med lag, som bestämmer, att uppbåden böra vara slutförda till den 24. juni, ombestyrde han förnyandet af en del uppbåd långt fram på sommaren. Dessutom utvärkade han ett kejserligt manifest, som skulle innebära något slags hot. Men långt ifrån att skrämma, uppretade detta. Och de värnepliktige uteblefvo alt fortfarande.

Vid en granskning af utgången af detta års värnepliktsuppbåd kommer man till följande resultat: De uppbådades antal i hela landet uppgick till 25 080 man. Af dessa voro

vid uppbåden närvarande något öfver 10 tusen. De frånvarande utgjorde åter i det närmaste 15 tusen eller således omkring 59 % af de inkallade. Härvid bör dock märkas, att detta procenttal icke uppstått genom någon jämn fördelning öfver hela landet. Tvärtom har de frånvarande värnepliktiges antal i flertalet kommuner utgjort en mycket högre procent. Så stiger denna i Österbotten och norra Finland till öfver 84 % samt i Nyland vid sydkusten till öfver 73 %. Det er egentligen främst Åbo län med endast 20 % frånvarande, som dragit ned procenten. Här samt delvis i sydöstra Finland ha de värnepliktige liksom folket för öfrigt visat sig ovanligt litet vakna. Hvarpå detta beror, är svårt att med bestämdhet säga. Kanske står orsaken främst att finna i det förhållande, att den finska tidningen *Uusi Suometar* i Åbo län har sin största spridning samt dessutom i dessa trakter lydigt följs af några små lokala drabanter. *U. S* är nämligen så att säga senatens organ, hvars fega hållning den skänker sitt erkännande, jämte det den till och med under närvarande tid söker med alla möjliga medel upphetsa partilidelserna mellan de finska- och svenska-talande elementen i vårt land; slutligen har den förnedrat sig ända därhän att spela angifvare mot för regeringen obehagliga flygblad og personer.

Medan man med största intresse följde med uppbådens gång och drog en lättnadens suck, då de väl voro öfver, hade sommaren så småningom nått sitt slut. Skulle väl hösten bli lugnare än året hittils varit, eller väntade oss åter något nytt i österväg? Det var en fråga, som ofta trädde fram för ens sinne. Och länge behöfde man icke vänta, innan åskmolnen åter slogo saman öfver våra hufvuden. Den 20. september blir äfven den en af dessa dystra bemärkelsedagar, hvaraf vi redan ega flere. Denna dag har senaten utan minsta protest till kungörande befordrat fem nya förordningar, hvilka fullkomligt rubba våra samhällsförhållanden och åter trampa lag och rätt i gruset.

Dessa förordningar äro följande: 1) om ändring af senatens reglemente; 2) om åtal mot tjänstemän för tjänsteförbrytelse; 3) om ordning för administrativa tjänstemäns skiljande från tjänsten; 4) om ordning för domares skiljande från tjänsten; 5) om ryssars utnämning till tjänster i Fin-

land. Hvad dessa förordningar innebära är i korthet följande:

För det första öka de generalguvernörens makt i så hög grad, att han hädanefter i det närmaste torde kunna liknas vid en självherrskare. Icke ens landets prokurator, hvars embete består i att öfvervaka det lag och rätt följas i landet, och hvilken det hittils tillkommit att vid behof hos monarken anmärka emot senatens eller generalguvernörens förfaranden, äger numera rätt att yttra sig om generalguvernörens handlingar, de må vara än så lagstridiga. Härmed har således monarken själf afsagt sig den enda möjlighet han på senare tid haft att af finsk man bli upplyst om de lagbrott, som till äfventyrs begås af generalguvernören.

För det andra bestämmes, att en tjänsteman icke kan åtalas inför domstol utan samtycke af hans chef. Detta naturligtvis för att förhindra åtal mot de tjänstemän, som Bobrikoff redan tillsatt eller kommer att tillsätta för att följa hans befallningar oberoende af lag och rätt.

För det tredje stadgas i dessa olagliga påbud, att tjänstemän och domare i Finland på generalguvernörens förslag utan dom och ransakning kunna afsättas, om de uppträda på ett med «tjänsteplikt eller tjänsteställning» oförenligt sätt. De blifva således i framtiden fullkomligt beroende af generalguvernörens godtycke, oaktadt de enligt grundlagarna icke kunna skiljas från tjänsten utan laga dom.

För det fjärde skulle ryssar hädanefter kunna utnämnas till tjänster i Finland. Och enligt en särskild skrifvelse till senaten behöfver Bobrikoff tilsvidare icke ens fästa afseende vid föreskrifna kompetensfordringar. Sålunda skulle hvilken ryss som hälst, som blott åtager sig att bli Bobrikoffs redskap, kunna tillträda hvilken tjänst som hälst. Han må sedan vara aldrig så litet lämpad därför.

Hvilken följden af alla dessa förordningar skall kunna blifva, är lätt att tänka sig. Ingen tjänsteman kan veta när han blir ställd inför valet: dagtinga med samvetet och foga sig blindt eller hålla på hvad rätt är och skiljas från tjänsten.

Närmast har väl denna förordning tillkommit för att göra landets domare beroende af generalguvernören. När de

nu i den närmaste framtiden komma att sitta öfver de mål, som komma at veckas emot de uteblifne värnepliktige, skola de antagligen genast ställas i valet mellan att döma enligt lag, frikänna de värnepliktige och bli afsatta; eller följa Bobrikoffs önskan, i strid med lag afkunna fällande dom och behålla sitt embete, men förlora sitt folks aktning.

Enhvar, som är i besittning af hälst nogot ryggrad, skulle, om alt går enligt dessa olagliga påbud, Bobrikoff småningom göra sig af med. Och så återstode till slut en förryskad, korrumperad tjänstemannakår. Och hvar skola väl alla dessa afskedade tjänstemän sedan kunna skaffa sig arbete och bröd?

Det stundar svåra tider, — dubbelt svåra, då till alt detta politiska elände den ovanligt kalla och regniga sommaren haft svår missväxt tillföljd.

Men vi få icke uppge hoppet. Motstånd trots alt är det enda som återstår, ett envist, enigt, kraftigt motstånd.

Nordbo.

FORSTANDER LEOPOLD BUDDE FØDT 1836, DØD DEN 24DE AUGUST 1902.

Danmark har havt mange store tab i de sidste aar. Det har mistet mange af sine gode mænd, hvis bortgang har efterladt store savn. I eftersommeren lød atter et sørgeligt budskab udover landet, da det meldtes, at forstander Budde var død den 24de august, ganske vist efter længere tids svaghed. Mange er de, der vil savne ham; hans liv har været til stor velsignelse. Budde var først og fremmest børnenes ven. Han ofrede mange aar af sit liv og sin bedste kraft paa at tage sig af de forsømte og vanrøgtede børn, mangen gang de børn, der alt var komne paa afveie, en gærning, der ofte er saa vanskelig og fuld af skuffelser. Men Budde havde ikke blot den utrættede kærlighed til børnene, han havde tillige den dybe forstaaelse af dem og af barnehjertet, det klare blik for de forskellige karakterer og den maade, hvorpaa det enkelte barn skulde behandles, alt det, der er af saa uendelig stor betydning for en opdrager. Og dertil havde han det *lyse* syn, saa at han altid fik øje paa de *gode* sider hos de børn, han opdrog, og han havde *haabet,* det haab, der ikke lader sig nedslaa af nogle skuffelser, det haab, der giver en vidunderlig styrke til arbejdet.

Budde var en præstesøn og blev født i Holbæk. Han blev student fra Randers latinskole og var nogle aar lærer ved Hindholm folkehøjskole. Han var med i krigen 1864 og tog nogle aar efter magisterkonferens i mathematik. Derpaa blev han forstander for Karise folkehøiskole i Sjælland, men, hvorvel han havde stor interesse for denne gærning og fik megen indflydelse paa de unge, følte han dog, at hans egent lige kald var at virke mellem børn, og han modtog derfor stillingen som overlærer paa Jægerspris børnehjem. Alt fire aar efter — 1879 — blev han forstander for Holsteinsminde børnehjem paa grevskabet Holsteinborg, et hjem for forsømte

børn, der havde bestaaet i en meget lang aarrække. Særlig meget kunde drage Budde netop til dette sted, da hans hustru var en plejedatter af den bekendte børneven, Anders Stephansen, som i mange aar havde været forstander for Holsteinsminde børnehjem. Hun blev ogsaa sin husbond en trofast støtte i hans gærning. Her virkede Budde da i mange aar til velsignelse, og denne tid maa vel regnes for den vigtigste og betydeligste del af hans liv. Det vakte almindelig sorg og uvilje, da for fem aar siden en uoverensstemmelse med godsejeren, lensgreve Holstein, nødte Budde til at opgive den stilling, der havde været ham saa kær, og som han havde givet sin manddoms bedste kræfter. Budde havde tidligere været fuldstændig fri og uafhængig i sin virksomhed; nu ønskede ejeren at have noget at gøre med ledelsen, og han og Budde var meget forskellige i livssyn og livsanskuelser. Jeg kender ikke de nærmere omstændigheder, men det forekom mange oprørende, at Budde maatte vige der, hvor vel ingen kunde erstatte ham. Han opgav imidlertid ingenlunde den gærning, der var hans livs kald. Det lykkedes ham ved andres hjælp at faa midler til at oprette et børnehjem i en af landets skønneste egne, paa en gaard paa Himmelbjerget i Jylland. En stor del af børnene paa Holsteinsminde fulgte ham dertil, og i de nye omgivelser udfoldede der sig atter en velsignet virksomhed. Men desværre blev det kun en kort tid, at Budde havde sin kraft der. Paa en rejse fik han ved et sørgeligt uheld paa banegaarden i Altona en meget alvorlig benskade, som aldrig helt forvandtes, og efter den tid fik han ikke mere sin fulde styrke. Hans hustru, der altid havde været ham saa tro en medhjælp, overtog da mere og mere af gærningen.

Budde havde tillige en meget stor betydning som forfatter, og paa dette omraade vil han blive savnet af en overmaade stor kreds. Der var det inderligste forhold mellem Buddes literære arbejde og hans liv og virken, og derfor faar man ogsaa gennem hans fortællinger et levende indtryk af hans ejendommelige personlighed. Han skrev enkelte større fortællinger, men forøvrigt en meget stor del mindre. I disse skildrede han næsten altid fortrinsvis børn, meget forskellige slags børn, rige, velstillede og fattige, dog mest de fattige,

forsønte og forladte, som *han* havde saa særlig store betingelser for at kunne skildre. Budde viste sig her som den dybtskuende psykolog med den mærkelig fine forstaaelse af barnenaturen. Et helt galleri af fortrinligt malede børn finder man i hans «historier». Budde var en digternatur, og der er saare megen poesi i hans skildringer. Han havde tillige et rigt fond af humor, og dette gennemstrømmer hans fortællinger, men bag ved det sprudlende, friske humor, der fremkalder den sunde, forfriskende latter, ligger som oftest noget dybere; der slaas mere eller mindre direkte paa de alvorlige strænge. Og saa viser forfatterens lyse syn paa menneskene i det hele sig saa forunderlig skønt. Han kan fremstille skikkelser, der synes dybt sunkne i synd og elendighed, og saa lader han dog forsonende elementer komme frem. Altid ser man, at han havde en urokkelig tillid til det godes sejer i menneskene. Dette ses f. ex. i en fortælling som «en historie mellem himmel og jord», der i det hele er et lille mesterværk og mægtigt gribende. Man ser og føler da ogsaa, at Budde ikke blot var den kærlige børneven og menneskeven, men tillige den alvorlige kristen, eller rettere, han kunde være det første saa meget mere, fordi han var det sidste.

Budde skrev særlig en meget stor del julehistorier; den ovennævnte var ogsaa en af disse. Julen er jo særlig børnenes fest, saa det var naturligt, at børnenes digter med forkærlighed dvælede ved den. Hvor vil man savne, at man ikke længere skal se flere af saadanne julehistorier komme frem! Med hvilken glæde tog man ikke fat paa en af dem! Der gives næppe noget af dansk literatur i nutiden, der er mere forfriskende og oplivende at læse end disse henrivende smaa fortællinger.

Det forekommer mig, at Budde som forfatter havde noget aandsslægtskab med vor største børnedigter, H. C. Andersen. Hos begge finder man den dybe forstaaelse af børn i sorg og i glæde, den ejendommelige blanding eller sammensmeltning af spøg og alvor.

Man kunde sige, at Buddes forfattertalent var noget begrænset, men det var da netop det store hos ham, at han kendte sin begrænsning og kun paatog sig de opgaver, han magtede. Det er et skønt, rigt og ædelt menneskeliv, der

nylig er afsluttet. Savn og vemod har Buddes død fremkaldt, og et velsignet minde har han efterladt sig. Han er en af dem, om hvem det i rigt maal gælder, at han har efterladt sig «footprints on the sand of time» (fodspor i tidens sand), som der staar i den bekendte amerikanske digter Longfellows smukke digt om «livet». Budde holdt ifjor, ca. 11 maaneder før sin død, et foredrag i København, i hvilket han skønt og dybt talte om, at man kun *i sandhed* ejer det, som man har taget som en gave fra Gud. Jeg forstaar, at *han* (i fuld forstand) havde taget sine rige evner saaledes, som gave fra Gud, derfor blev de ogsaa til saa stor velsignelse.

Det menes og haabes, at Buddes enke i forening med sin unge søn, der er lærer ved børnehjemmet, vedblivende vil fortsætte gærningen paa Himmelbjerggaarden.

September 1902.

Th. Mau.

NYE BØGER.

H. Høyne: **Det evige mausoleum**. 96 sider. Cammermeyers boghandel. Denne bog indeholder i eventyrets form en mands historie, der er udrustet med overordentlige evner, og som dertil i sjelden grad har lykken med sig i alt, hvad han foretager, saaat den synes at være ham helt igjennem en lydig tjener lige til hans dødsdag. Hans ærgjerrighed sætter sig derfor altid større maal, og han samler tilsidst i mægtig, ja formastelig lidenskab al sin magt og alle sine evner i arbeidet mod det formaal at erhverve for sit navn en uforgjængelig berømmelse som menneskeslegtens største velgjører. Det mausoleum, han lader bygge, skal særskilt tjene til saadan hans egen forherligelse. Da saa mausoleet er færdigt, dør han pludselig, i meget høi alder, paa selve indvielsesdagens morgen, og saa viser det sig, at med det samme er hans navn fuldstændig glemt af alle og udstrøget af hvert historiens blad, saaat det er umuligt at skaffe oplysning om, hvad han har hedt. Det herlige mausoleum falder straks i ruiner, og det blir to andre navne, hans fromme hustrus og hans ydmyge og trofaste tjeners, som kan læses paa de to obelisker, der af sig selv reiser sig ud af mausoleets ruiner, og som bærer disse to navne i straalende indskrift.

Vi har altsaa her med en allegori at gjøre, hvis mening i de store træk ikke er vanskelig at gribe Denne mening er vistnok god og priselig; men er den ogsaa indvævet i en interessant og skjøn digtning, saaat læseren fængsles af det vakre og morsomme ved selve fortællingen? Man *har* jo saadanne digtninger — dels en enkelt forfatters frembringelser, som f. ex. enkelte af H. C. Andersens eventyr eller John Bunyans «Pilgrims Progress», dels saadanne, som «har gjort sig sjøl», folkeeventyrene. Der fængsles læseren af selve fortællingens kunst og poesiens rigdom og kommer først efterhaanden, gjennem reflexion, til at faa øie for den solide

tankebygning, der er gjemt under blomsterfloret, men som dette dog delvis henter sin næring fra. Kan nu den her nævnte bog paa denne maade naa at fængsle læsernes sind? Det forekommer anmelderen, at der er nogen mangel i saa stykke. Der er nok anvendt farver — fra mange lande og mange tider, særskilt fra Østerland: helten heder Harun og er fra Armeniens dale; storbyen, han kommer til, «den hellige stad», er Allahs og profetens stad; men saa er der saa mange andre, fra andre tider og lande hentede ting med, som ikke passer harmonisk — eller spøgefuldt — ind i denne sammenhæng, saa man aldrig kommer til at føle sig paa tryg orientalsk grund.

Man savner — forekommer det anmelderen — *ikke* en ledende grundtanke (bygningens *stillads* er kanske altfor meget fremtrædende), men den *poetiske sammensmeltning*, der skulde gjøre det hele til *ét skjønhedsverk*. Det viser sig straks at *savne* den folkeeventyrets *naivitet*, hvormed dette saa gladelig kommer over vanskelighederne med de uensartede elementer — saa gladelig, nemlig ved sin barnlige fantasistyrke —; *dette* smager straks som en kunstdigtning, men er som saadan — vel naiv. Maaske skulde det, som er godt og vakkert i fortællingen, komme bedre til sin ret, om den blev sammenarbeidet til en brøkdel af de næsten 100 sider, den nu er udspundet til.

f. h.

HØST.

Gult og rødt og grønt — det er skovens farver. Der er pragt over afskeden.

Alle de stærke farver har mættet sig med solskin. Gult og rødt og grønt og solskin — det skal blive det sidste minde at tage med sig ind i vinteren.

Blaabærlyngen er blevet rød — store strækninger bortover staar den røde lyng endnu med blaabær i — kan noget være rødere end den røde lyng? Men tyttebærlyngen er saa grøn, saa grøn med klaser af røde bær, som er blevet klare, fordi frosten kom en nat. Bregnerne blev brune den samme frostnat, men de visne blade har beholdt sin fine form.

Det gule træ med solskinnet over sig — kan noget være gulere? Det lyser og skinner af det. Men af birkestammernes hvidhed lyser det endnu mere.

Hvor gult og rødt blander sig nede ved den sorte jord, minder det om en ulmende brand, det minder om den fortærende ødelæggelse, som snart skal komme: dø og forsvinde, hvisker det dernede, dø, dø.

Men solskinnet lyser over den store gaade: livet, som er en liden stund og saa ikke er mere. Rigt og varmt lyser solskinnet. Og alt det, som holder til i skovene, glæder sig over det. Saa mange smaa liv derinde mellem buske og tuer glæder sig over det.

En fugl synger derinde under grenene, at synge saa blidt maa den have lært isommer af de smaa blegrøde linneaklynger under grantræerne.

En skjære farer skrigende hen over grantoppene.

Der høres lette trin over løvet derinde i skoven, det tusler og pusler overalt derinde. For alt det, som holder til der, glæder sig over den sidste solskinsdag.

Saa meget stærkere er glæden, fordi at alt snart er forbi, og fordi at aldrig før var skovens deilighed saa stor,

og aldrig før var solskinnet saa mildt. Som en gylden strøm er solskinnet gydt ind i skoven over eviggrønne granbuske, over visne bregner, over rød lyng og gult løv, over graa stene.

Over den store gaades meningsløshed kommer solskinnet saa mildt, at det synes, som det smiler, alt det, som skal forgaa. Saa rigt og varmt som en velsignelse kommer det.

Mørket er kommet først til de store skove, og det er blevet stille derinde, saa har det bredt sig ud over sletten, langt udover og over aasene. Alle de stærke farver er borte, alt er skjult og gjemt.

Menneskene kan ikke mere se andre mennesker, de ser bare jorden, som er stor og mørk og stille, og de husker med et paa, at jorden har gjemt slægt efter slægt.

Veien gjennem skoven bliver saa smal og grantrærne bliver saa høie i mørket. De strækker grenene ud og kommer saa tæt ind paa den, som gaar alene. Det ser ud som veien vil stænges af mørke graner.

Med et er alle himlens stjerner tændt. Noget af solens glans lyser i mørket fra stjernevrimlen, straaler og funkler og tindrer fra hele himlens hvælving. Endnu mere høit og fjernt end stjernerne skimtes Melkeveien som en lysning. Men lavt over aasen straaler og blinker Aftenstjernen.

Det er saa stille, saa stille. Ingenting rører sig uden de straalende blink fra stjernevrimlen, men der er evig ro og uforanderlighed selv i stjernernes straaleblink. Det er som de nævner en ufattelig gaade i deres stadige, evige blinken. Det er som stjernerne nævner ordene: fra evighed og til evighed.

Og den ufattelige gaade forfærder menneskene.

Hvor skoven aabner sig, lyser det fra vinduerne i en menneskelig bolig. Den, som har gaaet længe mellem mørke grantrær, synes at det er livsaligt som selve solskinnet og vakkert som et eventyr!

Og at det er lunt og fredeligt at komme ind, hvor taget er lavere og væggene trangere end derude, og hvor menneskene ikke bliver saa smaa.

Ude i træet udenfor de oplyste vinduer sidder en ugle og skriger: klæ-hvidt! klæ-hvidt!

Mener den at varsle om, at livet er kort og det lysende solstreif over det endnu kortere? Eller mener den bare at melde: portene er slaaet op til nattens skatkammer! Gaa derind!

Men menneskene gjemmer sig for natten. Naar de langt borte i aasen ser et eneste lys fra et vindu, søger deres øine did. Der er mennesker som vi — med et kort liv — og et flygtigt solstreif over det.

Mange slægter har været før os, og mange skal komme efter os, men i det øieblik, som nu er, er det vi, som eier livet og glæder os over det! Glæder os over det, mens uglens skrig derudenfor lyder skarpt som metalklang: klæ-hvidt! klæ-hvidt! Og mens stjernerne, som funkler og straaler og tindrer over hele himlens hvælving, nævner den ufattelige gaade: fra evighed og til evighed!

Nanna Thrane.

LOV OG EVANGELIUM, GAMMEL OG NY FORKYNDELSE.

Foredrag[1]) af *Thv. Klaveness.*

I.

Hvor prester og lærere og lægprædikanter har arbeidet med at greie ud forskjellen mellem lov og evangelium! Hvor der er blevet præket, og hvor der er blevet katekiseret om det! Og det fortsættes fremdeles, om ikke saa ivrig som før. Jeg vil nu forsøge mig paa det samme emne. Jeg indbyder eder til at se det fra en lidt anden side, end den I er vant til.

Den gamle definition af lov og evangelium var som I ved denne: loven er den lærdom, hvori Gud viser os hvad vi skal gjøre og lade; evangeliet er den lærdom, hvori Gud tilbyder os sin naade i Kristus. Praktisk talt vil dette sige omtrent saa meget som saa: loven er moralen og evangeliet er dogmatiken.

Er dette bibelsk? Skjelner bibelen paa denne maade mellem lov og evangelium?

Det er særlig Paulus som stiller disse to ved siden af hinanden, delvis i modsætning til hinanden.

Hvad forstaar Paulus ved loven? Forstaar han derved det samme som moralen? Han siger at Kristus afskaffed budenes lov med dens befalinger (Ef. 2, 15), og at vi derfor er løst fra Loven (Rom. 7, 6). Mener han at Kristus afskaffed moralen, og at vi er løst fra moralen? Umulig. Han indskjærper jo selv moral i alle sine breve.

Han siger (Gal. 3, 17) at loven blev givet 430 aar efter

[1]) Holdt for de teologiske studenter i Kristiania og Kjøbenhavn, paa lærermøder i Glemminge og Skien og offentlig i Lund og Göteborg. Foredragets anden del aldeles omarbeidet.

Abraham. Men den lov som blev givet 430 aar efter Abraham, var ikke moralen — moral har der altid existeret, kfr. Rom. 2, 14 flg. — men det var Israels nationallov, Moseloven.

Paulus bruger dog ogsaa ordet «loven» i en videre betydning. Rom. 3, 19 siger han: «vi ved, at hvadsomhelst loven siger, siger den til dem som er under loven», og saa anfører han i de følgende vers en del exempler paa hvad «loven» siger. Men disse exempler er allesammen taget fra Salmernes bog. Han regner altsaa Salmernes bog med til loven. Følgelig vel ogsaa de andre skrifter i Det gamle testamente.

Gal. 4, 21 siger han: «sig mig, I som vil være under loven: hører I ikke loven?» Og saa fortæller han historien om Abraham og hans to sønner. Han regner altsaa Abrahams historie med til «loven». Følgelig vel ogsaa den øvrige gammeltestamentlige historie.

Af dette mener jeg man kan slutte følgende: naar Paulus stiller lov og evangelium op ved siden af og mod hinanden, da mener han med «loven» den gammeltestamentlige religion, jødedommen.

Forelobig bliver vi staaende ved det, for at kaste et blik paa «evangeliet». Hvad forstod Paulus ved «evangeliet»? Vi har hans svar 1 Kor. 15, 1—11. Af dette svar ser vi to ting: 1. Paulus forstaar ved ordet «evangelium» det samme som de andre apostler, og den første menighed i det hele; 2. Jesu død, begravelse og særlig hans opstandelse var «blandt de første ting» i evangeliet. Hvilke andre ting hørte da med til det?

Svaret paa det spørgsmaal giver de fire «evangelier» os. I sig selv er det ogsaa en selvsagt ting, at vil vi faa vide hvad apostlerne og de første kristne har ment med «evangeliet», da maa vi først og fremst se paa de skrifter, som de selv har givet navnet «evangelier». Navnlig bliver det selvsagt, naar vi lægger merke til det navn disse skrifter har i grundteksten. Der heder de nemlig ikke: «Mattæus' evangelium», «Markus' evangelium» etc. Men de heder: «Evangeliet efter Mattæus», «Evangeliet efter Markus» etc. Det vil sige: «Evangeliet saaledes som Mattæus har fortalt det», «Evangeliet saaledes som Markus har fortalt det etc. Tanken er

denne: der er kun ett evangelium, og dette ene evangelium fremstiller Mattæus saa, Markus saa etc. Og det vil igjen sige: «evangeliet» er alt det man ved at fortælle om Jesus — hans fødsel, liv, forkyndelse, undere, død, opstandelse og himmelfart. Jesu liv her i verden er «evangeliet».

Inden dette evangelium er der dog et enkelt punkt, som særlig bliver fremhævet med navnet «evangeliet». Det er Jesu forkyndelse, navnlig den forkyndelse han fremtraadte med i Galilæa. Den blev tydeligvis betragtet som noget aldeles enestaaende nyt. Den stod for bevidstheden som en «ny lære», man aldrig havde hørt mage til før (Mark. 4, 27). Det gjaldt ikke bare kraften og inderligheden. Det gjaldt ogsaa indholdet. Den aabned nemlig udsigt ind i en ny verden, et nyt «rige». Fordi den stod for bevidstheden som noget aldeles nyt, fik denne forkyndelse ogsaa et nyt navn. Den blev kaldt «evangeliet». «Jesus gik omkring i hele Galilæa og forkyndte rigets evangelium» fortæller Mattæus. «Jesus kom til Galilæa og forkyndte Guds evangelium» fortæller Markus. «Evangelium forkyndes fattige», anfører Jesus selv som bevis for at han er Messias.

Hvad indeholdt denne forkyndelse?

Paa det spørgsmaal giver bjergprækenen svaret. Ganske vist stemmer ikke dette svar med vor gamle definition af lov og evangelium. Efter den definition maatte jo bjergprækenen væsentlig kaldes lov. Den indeholder jo for en stor del moral. Men det er utvilsomt at Jesus, evangelisterne og de første kristne har betragtet den, ikke som lov, men som «*evangelium*». Den er nemlig den fuldstændigste prøve vi har paa den Jesu forkyndelse i Galilæa, som Mattæus kalder «rigets evangelium», Markus «Guds evangelium» og hvorom Jesus siger: «evangeliet forkyndes fattige». Der maa med disse ord være tænkt paa den forkyndelse som bjergprækenen er en prøve paa, ti der var ingen anden at tænke paa. Der eksisterte ingen anden. Enten det stemmer vel eller ilde med vore begreber, saa var bjergprækenen for Jesus og de første kristne «evangelium» og intet andet end evangelium. Hvad indeholder da bjergprækenen?

Den indeholder i korthed sagt to stykker som uafladelig

gaar over i hverandre: 1. Guds faderkjærlighed til sine børn; 2. Guds fadervilje til dem.

Disse to stykker er og bliver altid evangeliets hovedstykker, dets rod og dets krone, dets alfa og dets omega. Af Guds faderkjærlighed skyder frelsen op som af sin dybe grund; Guds fadervilje er maalet frelsen vil realisere. Det evangelium Jesus forkyndte, maa derfor ikke kaldes et «provisorisk» evangelium. Det er en teologisk næsvished paa den maade at reducere Jesu forkyndelse til noget forbigaaende. Har nogen forkyndelse i verden været det evig blivende evangelium, saa har Jesu forkyndelse været det.

Men — selvfølgelig — der var momenter, som skulde ind i evangeliet og endnu ikke var kommet til. Mellem frelsens grund og frelsens maal ligger frelsens gjerning. Kampen mod og seiren over den onde magt, som holder menneskene borte fra faderkjærligheden og gjør dem udygtige til at fuldbyrde faderviljen. Den kamp blev først kjæmpet til ende med Jesu død, og den seier blev først vundet ved Jesu opstandelse. Derfor kom Jesu død og opstandelse siden med som momenter i selve evangeliet, og det «blandt de første ting». De gav jo Jesu forkyndelse den herligste forklaring og den kraftigste stadfæstelse. Men endnu noget kom til. Frugten af Jesu seier var aanden, som kom over Jesu disiple og gav dem et lys, hvorved meget gik op for dem som Jesus ikke havde kunnet forklare for dem, fordi de ikke kunde «bære det endda (Johs. 16, 12). Det var ikke bare dogmatiske, det var ogsaa moralske sandheder som saaledes gik op for dem (kfr. formaningerne i de apostoliske breve). Men alt gik med ind i det som kaldtes «evangeliet». Alt tjente nemlig til at stadfæste, udvikle og belyse det «rigets» og «Guds evangelium» Jesus havde forkyndt.

Saa kan vi sige: «evangeliet» er Det nye testamente med hele dets indhold — hele den nytestamentlige religion, kristendommen.

Vi kaster saa et blik paa Det gamle testamente. Der kan vi vistnok ikke vente at finde nogen yderligere belysning af «evangeliet». Derimod turde det være, at vi kunde finde noget som kunde kaste et nyt lys over «loven».

Først merker vi os, at den paulinske sprogbrug, hvor-

efter «loven» er ensbetydende med den gammeltestamentlige religion i sin helhed, slet ikke er fremmed for Det gamle testamente. Naar Salm. 1 priser den salig, som er glad i Herrens lov og grunder paa den dag og nat, da tænkes der ikke bare paa Moseloven i engere forstand, men paa hele den gammeltestamentlige gudsaabenbaring.

Heller ikke den tanke er fremmed for Det gamle testamente, at den religion som det var udtryk for, engang skulde vige pladsen for en ny og bedre. Denne tanke er jo navnlig kommet tilorde i det bekjendte sted Jer. 31, 31 ff.: se, dage kommer, siger Herren, da jeg vil oprette en ny pakt med Israels og Judas huse, ikke som den pakt jeg opretted med deres fædre etc.

Forsaavidt stadfæster Det gamle testamente den opfatning af lov og evangelium vi har fundet i Det nye.

Men ved siden heraf støder vi paa en uoverensstemmelse mellem de to testamenter, som teologien merkværdig nok har været lidet opmerksom paa, skjønt den er aldeles skrigende. Den skriger efter en forklaring.

Hvordan betragter Paulus loven? Han betragter den som en kontrakt mellem Gud og Israel. I denne kontrakt er der ikke tale om naade, kun om betaling efter skyldighed. Denne betaling kan aldrig blive nogen anden end død og fordømmelse. Ti «loven» er umulig at opfylde, eftersom den kun er døde bogstaver indhugget i sten; den meddeler ingen aand; den levendegjør ikke. Tvertimod, den dræber; dens bud og forbud egger den onde lyst i hjertet og giver den slig overmægtig styrke, at den aldeles trælbinder mennesket og gjør det overmaade syndigt og elendigt. Dette *skal* ogsaa loven gjøre. Dens opgave er paa den maade at fylde vor elendigheds skaal indtil randen, at frelsen kan straale os desto herligere imøde, naar den oprinder. — Den er oprunden; med Jesus Kristus er frelsen kommet. «Lovens» tid er altsaa nu forbi. Den er afskaffet. (Se især Rom. 7, 2 Kor. 3, Gal. 3).

Hvordan betragtes loven i Det gamle testamente?

«Dette bud, som jeg byder dig idag, heder det i 5 Mos. 30, 11 ff., er ikke for høit for dig, og det er ikke for langt borte; det er ikke i himmelen, saa du maa sige: hvem vil fare op til himmelen og hente det ned? Heller ikke hinsides havet,

saa du maa sige: hvem vil fare over havet og hente det? Men det er dig saare nær, i din mund og i dit hjerte, for at du skal gjøre derefter. — — Salig er du Israel! Hvo er som du, et folk hvis frelse er i Herren, dit hjælpende skjold og dit høie sværd!» (5 Mos. 33, 29). «Herrens lov er fuldkommen, den vederkvæger sjælen, synger Salm. 19; Herrens befalinger er rette, de glæder hjertet. De er kosteligere end guld, ja fint guld i mængde; de er sødere end honning, ja honning der dryppер af kagerne. Den som holder dem, har stor løn.»

At Herrens lov ikke kan holdes, at den egger til synd og bringer død og fordømmelse, er tanker som er aldeles fremmede for Det gamle testamente. For den sande israelit er loven et «sødt» ord, altsaa et «*evangelium*». Paulus priser derfor ogsaa i Rom. 10, 5—8 evangeliet med de samme ord, hvormed 5 Mos. 30 priser loven. Kan modsigelsen mellem de to testamenter udtrykkes skarpere?

Hvorledes lader denne modsigelse sig forklare?

Den gamle teologi forklarte den saaledes: Paulus taler om, hvorledes loven *virker* paa den *ugjenfødte*: Moses og David taler om, hvad den *er* for den *gjenfødte*. Men det klarer slet ikke sagen. Loven er for israeliten et «sødt» ord, ikke bare fordi den lærer ham at kjende Guds vilje, men fornemmelig fordi den giver ham lyst og kraft til at gjøre den; *den giver ham nemlig liv i Gud*. For Paulus derimod er loven af den natur, at den umulig kan bringe det faldne menneske andet end død; skal han ikke dø, maa der komme et nyt ord til: «evangeliet»; det alene er det «søde» ord som giver liv.

Vi maa se os om efter en anden forklaring.

Jeg skal forsøge at udvikle, hvorledes jeg forklarer mig sagen.

Jeg mener: «loven» er den gammeltestamentlige religion; Det gamle testamente taler om denne religion slig som den oprindelig var. Paulus derimod taler om den slig, som den stod for ham, da den havde gjennemgaat en lang udvikling. Enhver etisk religion begynder som evangelium. En «lov», det vil sige: et blot og bart nøgent paabud, har aldrig skabt nogen religion. Enhver etisk religion begyndte med et eller andet budskab som greb hjerterne og vandt dem, fordi det

forløste deres religiøse trang. Ifølge Israels tradition blev den israelitiske religion stiftet ved lovgivningen paa Sinai. Men lovgivningen paa Sinai var ikke for datidens Israel nogen «dødbringende bogstav». Den var tvertimod et evangelium. Den var nemlig en opfyldelse af forjættelserne til fædrene. Den havde frelsen fra Ægyptens trældom til sin forudsætning. Den hvilte altsaa paa Herrens uforskyldte naade og trofasthed. Og den gjorde Israel til Herrens udvalgte fremfor alle folk paa jorden. Den gav det love som ikke noget andet folk havde mage til. Den var altsaa naade, og den forkyndte naade — en naade som i alle egte israeliters hjerter vakte en glæde og begeistring, som gjentoned hele Det gamle testamente igjennem.

Hvordan blev saa dette evangelium til «den dødbringende bogstav» Paulus taler om? Enhver etisk religion begynder som evangelium, men der viser sig tidlig en tendens til at omgjøre dette evangelium til lov. Der er i enhver religion noget som staar fast: der er troeslærdomme som forkyndes, etiske bud som indskjærpes, kultusformer som overholdes. Saalænge dette faste slutter sig inderlig til den religiøse trang som rører sig i hjerterne, da er det evangelium, for da forløser det denne trang; det giver det religiøse liv udtryk, holdning og fasthed. Men menneskelivet har vanskelig for at holde sig paa dette punkt. Det magter ligesom ikke at blive i inderligheden. Fra inderligheden synker det uafladelig ned i udvortesheden. Man kaster sig over det faste i religionen og søger yderligere at udvikle det. Medens dette faste fra først af var meget enfoldigt og enkelt, bliver det lidt efter lidt mere og mere sammensat. Man faar et helt system af troeslærdomme, bud og kultusformer. Dermed følger hierarki. Lægfolket kan ikke greie et saadant system; der maa et scholeret hierarki til, hvis teologi og teknik lægfolket bliver afhængigt af.

Det system som saaledes udvikles, bliver stadig mere og mere udvortes. Det er ikke det indre religiøse liv som bestemmer udviklingen. Læren udvikles efter et ydre logisk schema, livs- og kultusformerne efter hierarkiske hensyn.

Paa den maade bliver der snart en afstand mellem den officielle religion og det religiøse hjerteliv, og afstanden bliver

stadig større. Det religiøse hjerteliv forsømmes og forkrøbles. Religiøsiteten bliver sat i den ydre autoritære underkastelse under de lære-, livs- og kultusformer som hierarkiet foreskriver. Af det evangelium som engang vakte liv og glæde, er der blevet en lov som trælbinder.

Naturligvis vil den indre religiøse drift reagere herimod. Paa forskjellig vis vil den søge at bryde gjennem den skal af døde former man lægger over den. Desto ihærdigere vil den officielle religion og dens repræsentanter holde paa disse former. Ethvert forsøg paa at bryde gjennem dem føles som en fare for religionen, og denne fare søges afværget ved kraftige og energiske anatemata i ord og gjerning. For hvert sligt tilbageslaat forsøg øges og hærdes det lag af former, hvortil religionen er stivnet. At bryde gjennem dette lag, at afryste det aag det lægger paa hjertelivet, synes mere og mere umuligt. Den statutariske religion med sine prægede former synes stærkere og fastere end nogensinde. Den staar der som det faste og sikre midt i tidens hvirvlende strøm, medens de forsøg en undertrykt inderlighed gjør paa at skaffe sig luft er afmægtige.

Det er dog ikke saa som det ser ud til. Den imponerende styrke en slig statutarisk religion kan vise, er ingen anden end forsteningens døde styrke. Livet tilhører den undertrykte inderlighed, som kjæmper for at faa luft. Tilsidst seirer den. Den bryder tilsidst gjennem den haarde skal og kaster den af. Paa en af to maader vil det ske. Enten eier den bestaaende religion en livsspire i sig, som ved sin egen indre kraft formaar at fornye sig selv og streife døden af. Eller ogsaa kommer en ny religion og forløser den bundne religiøse trang og skaber nyt liv. I første tilfælde har vi reformation, i andet religionsforandring. I begge tilfælde er det et evangelium som gjør sin kraft gjældende. I det første tilfælde kommer det evangelium, som skabte religionen, frem igjen frigjort for de slagger udviklingen havde dækket over det. I det andet tilfælde kommer et nyt evangelium og skaber en ny religion.

Paa denne maade udvikled den gammeltestamentlige religion sig. Den begyndte som et budskab der forløste Israels religiøse trang, altsaa som et evangelium. Den blev til den

dødbringende bogstavtrældom Paulus taler om. Vi ser begyndelsen til denne udvikling allerede i Det gamle testamente. Moselovens tre lag: paktesloven, 5 Mos., og presteloven viser en stadig fremadskridende udvikling i den retning. I den efterkanoniske jødedom fuldendtes denne udvikling i farisæismen og den farisæiske skriftlærdom.

Hvorledes den snørte det indre religiøse liv ind i former som trued med aldeles at kvæle det, kjender vi alle til. Da kom Jesus og forkyndte evangeliet om frelse og evigt liv af naade ved ham. Det forløste den bundne trang; det skabte liv og glæde. Dog er det ikke bare budskabet om frelse i aller snævreste forstand, som kaldes og er Kristi evangelium. Med dette budskab var der forenet en moral, som ogsaa hører med til evangeliet. Naar livet gjennem aarhundreder har været indsnøret i et utal af udvortes og smaalige bud og forbud, da virker det forløsende at faa høre en moral som Det nye testamentes. Det føles som en befrielse fra uværdige lænker. Det løfter syn og sans op mod lysere høider og giver lyst til at være god og gjøre godt. Alt hvad Jesus og hans apostler har forkyndt, hele Det nye testamente er *evangelium*.

Derimod kan man ikke saa uden videre sige: hele Det gamle testamente er lov. Lægger vi nøie merke til den maade, hvorpaa navnlig Paulus omtaler og bruger Det gamle testamente, da bliver vi snart opmerksomme paa noget, der ialfald ser ud som en selvmodsigelse. Som vi har hørt, slaar han alt som hører med til Det gamle testamente sammen i ett og kalder det «loven», og om «loven» siger han kort og godt, at den er afskaffet. Konsekvensen heraf skulde synes at maatte være den, at Det gamle testamente fra nu af ikke havde mere værd og betydning for ham. Men den konsekvens drager han ikke. Tvertimod beraaber han sig uafladelig paa Det gamle testamente og henter derfra beviser for evangeliets sandhed. Mesteren selv har jo ogsaa i bjergprækenen sagt, at indtil himmel og jord forgaar, skal ikke den mindste tøddel af loven forgaa.

Saavidt jeg forstaar, lader denne inkonsekvens sig kun forklare paa følgende maade: i sin helhed var den gammeltestamentlige religion paa Kristi tid forstenet til lov; som saadan blev den afskaffet af Kristus. Men saaledes var den ikke oprindelig. Oprindelig var den et evangelium, som fandt sin stadfæstelse og fuldendelse i Jesus Kristus og derfor havde evig gyldighed. Dette gjaldt ikke bare forjættelserne; det gjaldt ogsaa moralen. Ogsaa Det gamle testamentes moral eier en uforgjængelig kjerne. Derfor har ogsaa den kristne menighed tilegnet sig jødernes dekalog og lagt den til grund for sin undervisning i moral.

Altsaa: som den senere jødedoms grundvold er Det gamle

testamente en afskaffet lov. Efter sin oprindelse er det et kristendommen forberedende evangelium med evig gyldighed.

Den udvikling fra evangelium til lov som vi har set inden jødedømmen, gjenfinder vi imidlertid ogsaa inden kristendommen. Det enkle evangelium om Guds naade og Guds vilje som skabte kirken, blev inden katolicismen — den romerske saavelsom den græske — til et kompliceret system af læresætninger, moralbud og kultushandlinger — allesammen af udvortes art, baaret og opretholdt af et herskende hierarki. Dog — Jesu Kristi evangelium var der endnu som den skjulte kjerne. Det sprengte tilsidst traditionens lovaag og forløste den undertrykte religiøse trang og skabte et nyt liv. Reformationen var evangeliets seier over loven.

Men atter gjentog den gamle historie sig: i de protestantiske statskirker blev reformationens evangelium til lov. Vi fik igjen et kompliceret system af læresætninger, bud og regler, som med lovens tvang blev lagt paa menigheden af teologerne og de statskirkelige myndigheder. Pietismen forsøgte paa at omsætte dette system i religiøst liv. Det lykkedes ikke. Det statskirkelige lovvæsen blev bare forøget med et nyt lovvæsen: det pietistiske «rør ikke, smag ikke, tag ikke derpaa!» Følgen var at det religiøse liv sank ned under frysepunktet. Enhver kraft til at bryde lovaaget og skabe evangelisk liv og frihed syntes tabt. Det var heller ikke fra den religiøse trang den reaktion udgik, som tilsidst brød aaget. Reaktionen kom fra den ræsonnerende forstand. Den var nu saa kultiveret, at den ikke kunde finde sig i det teologiske formynderskab. Rationalismen har gjort kirken en stor tjeneste ved at bryde ortodoxiens og pietismens lovaag. Mere magted den ikke. Religiøst liv kunde den ikke skabe, for den var i inderste grund lidet religiøs. Men da den havde brudt aaget, da kunde evangeliet igjen komme frem og øve sin virkning. Nogen ny reformationstid kom dog ikke. Dertil var det religiøse liv for svagt. Det magted ligesom ikke at skabe noget selvstændigt. Det viste stadig tendens til at vende tilbage under det brudte lovaag. Med den politiske reaktion efter revolutionen fulgte ogsaa den kirkelige. Den gamle ortodoxi og den gamle pietisme stod op igjen af døde, rigtignok i temmelig afblegede skikkelser. Som saadanne har de holdt sig til den dag idag. Derfor er hele det 19de aarhundrede en eneste uklar famlen efter evangeliet, med uafladelige tilbagefald under loven. Forsaavidt ligner aarhundredets kirkelige historie fuldstændig dets politiske. Det bedste man kan sige om det er, at evangeliet har været i stadigt frembrudd, men altid hindret og hemmet af «loven». Paa det punkt staar kirken den dag idag.

„I“ OG „PAA“.

De smaa ord er ingenlunde betydningsløse i et sprog; ogsaa de udtrykker hver sit begreb, ogsaa de maler hver sit billede lige saa fuldt med et par bogstaver eller ét eneste som lange ord med deres mange stavelser. Det græske sprogs rigdom, som gør det saa skikket til at være aandens tolk, ligger ikke mindst i dets talrige smaaord, hvoraf vore nordiske sprog kun ejer enkelte eksemplarer og mest levninger fra en ældre tid som «mon» eller «monne». Højt op over denne klasse i indhold og betydning rager da atter forholdsordene, selv de korteste; de fineste nuancer i tanken kan fremkomme ved valget af det ene eller det andet af de hinanden nærmest staaende iblandt dem. Og dog har de endnu været for smaa til at komme med i Müllers «Synonymik»; de venter, saa vidt jeg ved, endnu paa deres fortolker. Et lille eksempel, fremstillet ved de i overskriften nævnte to smaa ord, kunde maaske sætte tanker i bevægelse hos læserne, og derigennem kunde saa atter en eller anden føle sig draget til at tage opgaven op i større omfang.

En af vanskelighederne for fremmede i København er at finde ud af, foran hvilke gader man sætter «i» og foran hvilke «paa». At det hedder «paa Amagertorv», giver sig selv; men hvorfor det saa hedder «i Lille Kongensgade», men «paa Østergade», «i Pilestræde» men «paa Kjøbmagergade», er ikke saa lige at udregne. Der maa man have den historiske oplysning med, at de med verdenshjørnernes navne betegnede gader saavel som Kjøbmagergade hører til de ældste hovedveje — hvad englænderen kalder thoroughfares — gennem byen. Men ved disse ligesom ved deres fortsættelser, de saakaldte «broer» (Nørrebro, Amagerbro o.s v.), tages der overvejende hensyn til vejbanen selv, ikke til husrækkerne, der indeslutter den. Derfor hedder det «paa» om alle disse

ligesom om torvene, ved hvilke jo den aabne plads er hovedsagen, ja netop udgør deres ret til at være.

Den samme regel gælder, saa vidt jeg har erfaret, ogsaa i andre danske købstæder. I Roskilde hedder det da aldeles vist «i Allehelgensgade», men «paa Ahlgade», hvilket navn nemlig egentlig skal være Adelgaden o: hovedgaden med kongevej gennem staden. Ligesaa i Aarhus «paa Mejlgade», hvis navn vist nok betyder det samme (Maglegade — Storgade), hvor snæver den end er nu i sammenligning med de nye, bredere gader.

Forholdet «i» betegner jo nemlig det indesluttede, hvad enten indeslutningen er fuldført i alle udstrækninger, som for fisken i vandet eller manden i fængslet, eller den kun naar til siderne som for det enkelte menneske i en folkemængde, huset i gaden o. lign. Paa» derimod staar paa frihedens grund; det ser sig ubegrænset «ovenpaa» med fri røreplads til siderne, naar kun det bevarer den faste hvile paa sit underlag. Men, vel at mærke, ved dem begge er det «det subjektive», den personlige og øieblikkelige opfattelse, hvoraf det afhænger, hvilket af dem der skal bruges. Derfor kan ved den samme genstand efter de forskellige hensyn snart det ene, snart det andet komme til anvendelse, og selv hvor der er en fast sprogbrug med forskellig anvendelse af de to smaaord, behøver der ikke at være synderlig udvortes forskel mellem de forhold, hvori de anvendes. Østergade er ikke bredere end Lille-Kongensgade og dog har den en ret til brugen af «paa», som ikke engang «Bredgade» kan gøre fordring paa, saa lidt som de brede «Farimagsgader» eller «Voldgader»; derimod bor man «paa Boulevarden».

Vilde man tale mathematisk, hvortil begge disse stedlige forholdsord af sig selv indbyder, kunde man sige, at «i» udtrykker det stereometriske, det rumlige, «paa» det plangeometriske, det fladelige. Men adskillelsen her er jo heller ikke skarpere, end at flader godt kan omtales i rumlæren og rum i fladelæren; det er kun forskellige synspunkter, hvorfra de samme genstande ses.

Ret interessant kommer det samme forhold igen, naar vi fra byer og gader kommer til de større geografiske begreber. At det gør en forskel, om sømanden er «paa havet»

(søen) eller «i havet», behøver ingen paavisning. Men medens vinden staar ind og søen slaar ind «paa land», gaar han «i land», sandsynligvis fordi den faste grund ligesom aabner hjemlige arme for den, der saa længe har maattet nøjes med den gyngende grund. Maaske er det det samme hensyn, der gør, at man siger «paa fastlandet», «paa kontinentet», — altsaa i modsætning til havet og dets øer, skønt det ellers hedder: «i et land», «i den og den verdensdel». Men medens det hedder «paa Sjælland» ligesaa vel som «paa Møen», «paa Sprogø», siger indbyggerne paa Fyen selv sædvanligvis «i Fyen», mulig fordi det historisk saa ofte er blevet regnet sammen med Jylland, eller fordi de selv finder deres yndige lille ø saa udstrakt, at de lader den rangere med et fastland, ligesom bornholmeren og morsingen siger «landet» om hver sin ø. Dog er det heller ikke ellers altid størrelsen, der gør det. Vi kunde ikke falde paa at sige andet end «i Irland» saavel som «i England», medens vi om en fuldt saa stor ø siger «paa Island», ja «paa Madagaskar» og «paa Borneo». Disse sidste kender vi kun fra kortet og ser dem vel i grunden som nogle smaaklatter, som det maaske kan være ret vanskeligt at staa paa, men som der næppe kan blive plads til at bo i!

Lignende forskellige synsmaader gør sig gældende, naar man siger: «han er i værelset», men: «han er paa sit værelse — hvilket sidste udtryk vistnok tænker sig værelset højere oppe, saa der mere er anledning til at mindes, hvad der er under, end hvad der er omkring, ligesom naar det hedder: «han bor i stuen», men: «han bor paa 1ste sal», «paa kvisten».

Om gamle friluftstider minder vel udtrykket «paa thinge», medens vor tids slægt «i Folkethinget» har maattet gøre store indretninger for at faa salen særlig godt opvarmet og ventileret, for at folkets ombud ikke skal blive altfor «nervøse». — Baade for dem og for os andre kan der dog altid være trang til at komme fra salen ud «paa trappegangen», fra denne ud «paa gaden», eller helst ud «paa landet», medens vi dog atter drages til den modsatte bevægelse, fra landet ind «i staden», fra den aabne plads ind «i gaden», fra gaden ind «i huset». I modsætning til dette sidste er det karakteristisk, at mindet om den aabne plads i

midten bestandig hævder forholdsordet «paa» for herregaarde saavel som for gæstgivergaarde. Man ligger «paa et hotel», men man bor «i et hus» og «i et hjem», selv om det er en anden mands. En købmandsgaard synes derimod væsenlig at fremkalde tanken om, hvad den gemmer under sit tag, siden den skal have «i» foran.

Alt dette gaar nu igen, mere eller mindre let kendeligt, i de *overførte* anvendelser, hvor det ikke er tilfældigt, at man gør noget «i vrede», men «paa trods», saa lidt som at det hedder «paa tværs af», men «i flugt» med. Heller ikke er det vanskeligt at forstaa, at et menneske færdes «paa livets vej», medens hindringerne ligger «i vejen». Talemaaderne «paa det løse», «paa det uvisse» lader os se et menneske staa ligesom paa en aaben plads, hvor han ikke ved, til hvad side han skal vende sig, medens «i det frie» baade ligefrem og overført viser, at vi aldrig kan komme helt udenfor alt, men altid maa være indesluttede, om det saa er af friheden selv. Og dette viser os paa vej imod den *religiøse* brug af de to ord, hvor de faar deres paa én gang dybeste og interessanteste anvendelse, som tillige har den fordel at være, saa vidt jeg ved, aldeles ens paa dansk og norsk. Ved det foregaaende kan det nemlig godt være, at en nordmand har maattet protestere mod et og andet; thi netop brugen af slige forholdsord er afhængig af saa fine og ejendommelige forestillinger, at den stundom kan skifte fra bygd til bygd. Men med det kirkelige fællessprog er ogsaa ensartetheden i det religiøse sprog bevaret i de aldeles overvejende forhold mellem Danmark og Norge.

Men her har vi da ogsaa begge vigtige afvigelser fra den hellige skrifts grundsprog — man kan gerne sige: imod sædvane; thi netop gennem oversættelserne herfra er ellers vore udtryk for det aandelige i høj grad blevne paavirkede.

Naar vi taler om at «tro paa Gud», siger det hebraiske og det græske sprog «tro i Gud», det sidste med den bestemte bibetydning af at «tro ind i Gud».

Hver gang jeg læser dette udtryk, fremstiller sig med større eller mindre tydelighed for min tanke billedet af et barn, der tyer ind til sin moder, ind i hendes favn. Maaske er der noget, der for en tid har skilt dem, maaske er der en

fare, der truer, fremmede, der skræmmer, — altid den samme bevægelse, altid det samme tilflugssted: ind til hendes bryst, ind i hendes favn, trænge derind, helt ind, gemme sig derinde, ligesom blive borte derinde! Aa, hvor der er trygt og godt: ingen adskillelse, ingen fjernende misstemning længer; ingen angst, intet at være bange for mere. Faren er glemt; under moderens arm kan den lille titte ud, halvt hoverende, til den før saa frygtede fjende. Her kan ingen gøre fortræd eller volde uro.

Intet troende menneske vil nægte, at dette just er troens beskrivelse. En flugt fra alle fjender og farer, ja fra Guds truende vrede selv, fra hans retfærdige gengældelse ind til hans barmhjertighed, ind i hans aabne favn. «Hvor skal jeg gaa hen fra din aand, og hvor skal jeg fly hen fra dit ansigt?» spørger den gamle Davidspsalme (139, 7) og paaviser let, at intet sted er sikkert for ham, ingen tilflugt kan findes, hvor han ikke er. Men først kristendommen drager den fulde slutning deraf, nemlig at der da intet andet er at gøre end helt at kaste sig i hans arme, aabnede imod os ved ham, som netop kom paa Faderens vegne for at sige: «kommer hid til mig!» — i samme aandedræt som han har sagt: «alle ting ere mig overgivne af min Fader».

Med denne betydning for øje kan man ikke andet end føle, at der bliver et uendelig rigt indhold i den korteste prædiken, Paulus nogensinde har holdt, — men hvor det ogsaa galdt at sige meget i faa ord, siden et menneskeliv var i øjeblikkelig fare: «Tro paa (ɔ: ind i) den herre Jesus Kristus, saa skal du blive salig og dit hus!» (Ap. gern. 16, 31).

Naar man saa ved, at det samme forhold udsiges om daaben, saa at det egentlig hedder, at folkeslagene kristnes ved at døbes «ind i Faderens og Sønnens og den Hellig Aands navn», saa kommer der ogsaa til at knytte sig en forunderlig klar og dyb mening i det, navnlig hos Paulus, saa ofte tilbagevendende, men efter Johannes's evangelium dog egentlig Jesus selv tilhørende udtryk: «i Gud», «i Herren», «i Kristus». Er et menneske baade ved daab og tro bragt «ind i» sin Gud og Frelser, ved han, «hvem han har troet», hvem han én gang for alle har kastet sig i armene paa, saa er det rimeligt, at han ogsaa er og bliver derinde, som en flygtende, der

er naaet ind i sin faste borg, som et væsen, der er kommet i sit rette element. Der har han sine brødre, sine medarbejdere, sine elskede i Herren (Rom. 16, 3. 8). Der har han sit arbejde (Rom. 16, 12), men ogsaa sin hvile (Aab. 14, 13), sin glæde, sit liv og sin død (Fil. 4, 4. Aab. 14, 13).

Hvilken fylde af de herligste, dybt følte udtryk for et alt omfattende samfund med Kristus, — som atter i sig selv er samfund med hans Fader: «jeg i dig og du i mig!»

I sammenligning hermed synes der noget fattigt i det «tro paa Gud», som de nordiske sprog lader til at være ene om.[1]) Maaske hænger det dermed sammen, at vi nordboer egenlig har haft saa lidt af den inderlige mystik, der netop drejer sig om hin bevægelse ind i og den derpaa følgende hvile i Gud.

Alligevel har ogsaa vort «paa» sine fortrin. Noget ejendommelig troskyldigt og troværdigt fører det med sig.

Jeg ved, paa hvem jeg bygger,
jeg ved, hvad fast bestaar!

Grunden, underlaget, den evangeliske vished er hovedsagen derfor. Det maler billedet af et hus, som ikke er bygget paa stemningens løse sand, men paa overbevisningens stærke klippe. Det viser os den skibbrudne, som er kommet op paa den frelsende dæmning, der bryder det vilde havs magt, og som nu kun har ét rigtig at stræbe efter: nemlig at blive urokkelig derpaa. Eller blytækkeren paa taget, der har én eneste tanke: at holde sig fast!

Luther har jo peget paa norden som det sted, hvor evangeliet med Guds hjælp skulde holde sig, om det end blev skyllet bort i den øvrige verden. Hvis han har været noget af en profet i dette udsagn, kunde man jo muligvis sætte dets opfyldelse i forbindelse med, at vi vel med hele vort ædruelige, noget tørre temperament ikke har megen gave eller tilbøjelighed for troens mystiske indtrængen i, men desto mere for dens sejge holden-fast paa den guddommelige sandhed.

[1]) De romanske sprog saa vel som det engelske har jo «tro i Gud»; det tyske «an Gott» er dobbelttydigt, som et overgangs-standpunkt.

N. Dalhoff.

PRÆDIKEN PAA 22DE SØNDAG EFTER TREFOLDIGHED.

Matt. 18, 23—35.

(Af *Chr. Bruun*).

Føreren for en bekjendt tyvebande, som havde gjort sig skyldig i en mængde forbrydelser og ugjerninger, tilstod, da han endelig blev greben, at det paa en maade var hans fader, som havde gjort ham til tyv. Han havde som gut set op til sin fader, der var en anset mand, med grændseløs ærbødighed og tillid. Men tolv aar gammel blev han ved et tilfælde saa godt som vidne til at faderen havde stjaalet. Da brast alt for ham, og nogle faa aar efter var han selv en tyv, samlede ligesindede om sig og blev deres veileder til en lang række af forbrydelser. Dette er som et mere haandgribeligt exempel paa de langtrækkende følger vore handlinger har. Vi ser det slet ikke altid saa tydeligt, som her. Men det *er* altid saa: vore handlinger trækker altid lange eftervirkninger efter sig. Det er som naar vi slipper en sten ned i en dam. Først danner der sig en ring udenom der stenen faldt. Saa en til udenom den igjen. Saa en tredie og en fjerde o. s. v., indtil det gaar gjennem hele dammen. Saa er det med alle vore handlinger. Enhver menneskelig viljesytring, baade de gode og de onde, er et stød, som sætter en bølgebevægelse i gang rundt om os. Ætheren gjennemkrydses af en uendelighed af svingninger, som udgaar fra talløse forskjellige centrer. Og den aandelige luft, som vi færdes i, gjennemkrydses af en lignende uendelighed af svingninger, som udgaar fra de stød, som menneskeviljer, menneskebeslutninger giver.

Men Gud *holder regnskab* med dem alle.

Det er der nu mange, som ikke tror. De synes ikke, det stemmer med de forestillinger, de danner sig om Gud, at

han skulde sidde og passe paa alt det, som vi stakkars smaa mennesker kan falde paa at tage os til.

Men han gjør da det. Den Gud, som har foreskrevet solen dens bane, og alle de tusinder og millioner af stjerner deres, han, hvis uendelige kraft giver hele verdensaltet dets bevægelse, han er ligesaa umaadelig i sin viden og sin intelligents, som i sin storhed og sin kraft. Han, hvis skaberevne om vaaren fremtryller tusinder millioner af spirer og blomster, kjender hver dugdraabe, som skjælver paa et blomsterblad. Den Gud, som vor Herre Jesus Christus kalder sin fader, og som styrer solens gang, han kjender hver spurv, som falder til jorden, han ved tallet paa alle haar paa vore hoveder. Skulde han da ikke tage vare paa vore viljer og vore handlinger og vide greie paa af hvad slag de er, i hvad retning de gaar? Skulde han, som grundfæstede jorden, ikke kjende *ret?* — —

«Og jeg saa en stor, hvid throne og ham, som sad paa den, for hvis aasyn himmelen og jorden flygtede, og der blev ikke fundet sted for dem. Og jeg saa de døde, smaa og store, staaende for Gud, og bøgerne blev oplukket, og de døde blev dømte efter det, som var skrevet i bøgerne, efter sine gjerninger».

Han holder da regnskab.

Og himmelen og jorden flygtede for hans aasyn. Den «jord, i hvis favn der hades og der myrdes slægt efter slægt, den blodige jord med al sin syndebyrdes voksende vegt», den kunde ikke holde stand for hans aasyn. Den flygtede i følelsen af sin umaadelige brøde, af hvor forfærdelig meget, der var opskrevet om den i det guddommelige regnskab. Og himmelen flygtede. Den var bleven besmittet ved alt det blod, som var dampet op fra jorden, og havde raabt til himmelen. Den var bleven uren af al jordens urenhed. De flygtede begge for hans aasyn, som sad paa den store, hvide throne. Thi fra hans aasyn straalte der ud en renhedens glans, som skøv ifra sig og drev bort og vilde fortære.

Og jeg saa de døde, smaa og store, staaende for Gud, og bøgerne blev oplukket, og de døde blev dømte efter det, som var skrevet i bøgerne, efter sine gjerninger.

Der blir holdt bog over os alle.

Som en forretningsmand eller en sagfører holder bog over sine forretninger, saa holdes der bog ogsaa over, hvad vi tager os fore. Ikke for at faa vide, hvad det kaster af sig. Men for at holde rede paa enhver uhæderlighed, vi begaar, enten folk nu ved noget om den eller ei. Enhver uredelighed blir bogført. Enhver usædelighed. Al uretfærdighed og alt had i det offentlige liv og i det huslige, alt det, som har en tilbøielighed til at fremkalde som svar nyt had, ny uretfærdighed, og saaledes holde det gaaende i det endeløse. Al bagvadskelse. Al den løgn, som fylder luften. Jesus siger selv, at paa dommens dag skal vi *gjøre regnskab* for hvert utilbørligt ord, som vi har talt. Tænk paa alle kjærlighedsløse, haarde, skjærende ord, som blir vekslet rundt omkring i husene, ogsaa der, hvor raae og voldsomme udtryk paa forhaand er lukket ude. — Der er et ægtepar. De *har* været glade i hinanden. Men nu er manden bleven lei af konen. Hun vilde gjerne vinde hans kjærlighed tilbage. Hun arbeider paa det med udholdenhed, med omtanke, med finhed. Hun nærmer sig ham gang efter gang. Det er jo livslykken det gjælder for dem begge, ja for børnene med. Men hun blir altid afvist. Han er en hæderlig mand, han gjør intet som er galt, han skaffer sin hustru rundelig alt det hun trænger baade til huset og til sig selv. Somme siger, han er en udmærket ægtemand. Men i ti aar har han vist en hustrus trofaste kjærlighed tilbage. Dér blir *megen* hjerteløshed at bogføre.

Men der er en kjærlighed, som er stærkere og mere udholdende end en hustrus, selv naar hun kjæmper saaledes. Den guddommelige kjærlighed omgiver os med sine gaver, hvor vi gaar og staar, vi vader i dens velgjerninger. Den forfølger os med sit alvorsfulde og milde kald for at drage os til Guds hjerte. Den tragter efter at overøse os med den evige herlighed. Den er gaat i døden for at kunne overøse os med denne herlighed. Og vi — vi bryder os ikke om den. Vi har kunnet gaa der aar efter aar, og har kanske ikke ofret den en tanke.

Kjærlighedens konto i den bog, som føres over os, *Guds-kjærlighedens* konto, den er «bogens rene jomfrublad».

Det har da sin rigtighed med de 10 000 talenter, endda det er en stor sum.

Og det medgiver han ogsaa den gjældbundne tjener i vor text. Han gaar ikke ifra sin gjæld, han bare beder om langmodighed og lover godt, og saa blir gjælden eftergivet. Jesus siger intet om det, at tjeneren aldeles ikke selv kan betale den umaadelige gjæld eller blot saa meget som en del af den, at en anden maa betale den for ham, og at han selv — Jesus — er denne anden, som baade kan og vil betale. Om alt dette siger han ikke et ord her i vor text. Men siden siger han det. Kort før sin død, netop da han skal hen for at udrede betalingen, da siger han, at han ikke er kommen for at lade sig tjene, men for selv at være tjener, og for at give sit liv til en «løsepenge» for de mange, for at betale hele slægtens umaadelige gjæld og føre den gjældbundne tjener fri ud af gjældsfængslet. Og den sidste aften, da tog han brødet, takkede og brød det. Og han tog kalken og sagde: Dette er mit blod, som udgydes for mange *til syndernes forladelse*. Og dette, som han saaledes selv udtaler før sin død, det gjentager hans apostler og særlig Paulus jo saa at sige uafladelig. Men her, ved denne leilighed, *kunde* Jesus ikke udtale denne tanke. Han vidste jo saa godt, at hans venner aldeles ikke nu vilde forstaa et saadant ord, at det tvertimod vilde sætte deres hele sind i et saadant oprør, som intet andet ord kunde bringe dem i. Hvad han her i vor text vil, det er at vise dem, hvor ubrødelig den guddommelige barmhjertighed forpligter ogsaa os til barmhjertighed. Han vilde ikke paa nogen virksommere maade kunne modarbeide denne sin hensigt og hindre dem i at lægge sig denne lærdom paa hjerte, end ved at indføre den tale, som fremfor alt andet var skikket til at oprøre dem og bringe alle deres tanker i forvirring. Derfor nævner han da heller ikke et ord om dette, som sagt. Han bare taler om den umaadelige gjæld og fortæller om den gjældbundne. Han skildrer, hvorledes han vedkjender sig gjælden, hvorledes han ingen kunster gjør, ikke søger at vride sig fra den, hverken helt eller delvis. Han bare kaster sig ned paa sit ansigt og godkjender det alt sammen. Og saa beder han saa bønligt om barmhjertighed. Og saa lover han at gjøre det godt igjen. Han er villig til det. (Og det

hører jo ogsaa med, kan ikke overspringes). Og saa *faar* han barmhjertighed. Den store, hele, fulde tilgivelse skyller over ham som et hav. Og han reiser sig op og er fri.

Og nu spørger jeg Dere: har De oplevet dette?

Jeg spørger Dere ikke om de 10 000 talenter, ikke om De har set til bunds i Deres synd. Det ved jeg, at mange af Dere ikke har. Men jeg spørger efter den del af Deres synd, som De ved om og har set. Jeg spørger: *Har De overtaget denne synd som Deres gjæld for Gud?*

Og har De bedt ham om barmhjertighed? Og har De været villige til at gjøre det godt igjen, saavidt det staar til Dere? Og — har De *faat* barmhjertighed, den store, grændseløse barmhjertighed? — —

Barnet faar den uden videre. Men for den voksne fuldender den sig først paa Golgata.

Det er saa trygt at sidde under Jesu kors. Men først er det jo saa ydmygende. At man selv ikke kan gjøre det mindste for at betale sin store, store gjæld, at man ikke kan klare saa meget som en øre af den. At en anden maa gjøre det alt sammen, maa lide, maa dø for det, som *vi* har gjort. Det bøier i støvet, det gjør til intet. Det er grændseløst ydmygende. Men dernæst er det — aa saa grændseløst trygt. Det blev det aldrig, om det i nogen mon skulde kunne gjøres af os. Det *vi* gjør, selv efterat vi er komne til Gud, det er der altid hager ved. Det er aldrig helt til bunds paalideligt. Vi ved ikke, om det vil bære eller svigte, dersom vi skal træde paa det med vor fulde tyngde. Men det arbeide, Jesus udførte, da han hang paa Golgata, det blev paalidelig udført, det svigter ikke. Derfor er det saa trygt at sidde under hans kors. At sidde der, bøiet under vegten af al sin synd, af sin fuldkomne vanmagt til at gjøre godt igjen, af sin dybe uværdighed, af sin hele urenhed. Og saa at reise sig, ren som et nyfødt barn, renere, hvidere end sneen, ren som en af englene for Guds ansigt, ren som man fremgik af sin store skabers haand, og at gaa hen til ham som sin fader, og at bede om det man vil, og at faa det. Det er godt, det er saligt. Da føler vi, at vi lever det evige liv. Thi «dette er det evige liv, at kjende dig, den eneste sande Gud». Der paa Golgata kjender vi Gud som den

hellige kjærlighed, naar vi kjender hele vegten af vor synd og hele fylden af hans naade. Der kjender vi ham, som han er. Thi han *er* netop dette: den hellige kjærlighed. Derfor føler vi der, at det evige liv opgaar i vore hjerter.

Og naar vi saaledes har modtaget barmhjertighed, saa kjender vi os jo ogsaa bundne til barmhjertigheden og til at øve den. Ogsaa mod dem, som har krænket os, har bagtalt os, har traadt vor ære i støvet. Det er ikke let; det ved alle, som har prøvet det, enten de er kristne eller ei. For apostelen Peter var det heller ikke let. Han spørger: hvor ofte skal jeg tilgive min broder, som synder imod mig? Indtil syv gange? Han synes vist, han tager dygtigt i, og tilbyder alt, som med rimelighed kan kræves. Det er lige forud for vor text, han kommer med dette spørgsmaal, og texten vil netop give ham svar paa det: vor barmhjertighed skal være uden grændser, som Guds barmhjertighed er uden grændser. Og vi føler jo godt, at det er i sin orden. Men det er vanskeligt at *gjøre* efter det, som sagt. Ovenpaa en krænkelse, selv om vi har udtalt vor fulde tilgivelse, selv om vi slet ikke ønsker at øve gjengjæld — der vil alligevel lettelig blive noget haardt og koldt og stenagtigt tilbage i vort hjerte. Og det gjør os uduelige overfor Gud.

Er der nogen her tilstede, som gjerne vil tilgive den, som har krænket ham, men ikke ved om han har faat gjort det fuldt ud, eller om der kanske er tilbage en stenagtig skorpe i hans hjerte, saa vil jeg faa lov at give et raad. *Bed* for den, som har fornærmet dig. Tag ham op i din daglige bøn morgen eller aften. Velsign den, som bander dig, gjør den godt, som hader dig, og bed for den, som gjør dig skade og forfølger dig. Det hjælper kanske ikke straks. Men bliver du ved med det, skal nok Guds aand — under bønnen — vise dig, om der virkelig ligger nogen uforsonlighed paa bunden af dit sind, og vise dig, ogsaa hvordan du skal faa den onde rod bort. Men glem ikke ham, som har saaret dig. Lur paa ham, om der ikke skulde byde sig en leilighed til at tage hevn over ham, kristelig hevn, ved at gjengjælde ondt med godt. Og kommer der en saadan leilighed, saa grib den; det er ikke sagt, at livet byder dig den mere end én gang.

Dersom vi ikke vil tilgive vore skyldnere, saa vil Gud heller ikke tilgive vor skyld. Det skjønner vi nok hænger sammen. Uforsonlighed er den sikre vei til at spilde Guds naade. Men ikke den eneste. Naaden lader sig spilde paa saa mange maader. Aa, den som staar, se vel til at han ikke falder!

Er der nogen her inde, som har spildt Guds naade? Som engang har havt det godt med Gud, men har mistet det? Saa der nu bare er et stort, koldt, tomt rum tilbage der inde, hvor engang det evige liv førte herredømmet i hans sjæl? Er her nogen saadan, aa, saa søg Gud, mens han endnu er at finde! Kast dig igjen ned paa dit ansigt og bed om barmhjertighed og vær villig til at gjøre alt godt igjen, saavidt det staar til dig. Ellers vil det gaa dig, som det heder i vor text, at den samme tjeners herre blev *vred* og overgav ham til dem som piner.

Thi Gud kan virkelig blive vred. Det er en tanke, som vi mennesker ikke synes om, som vi helst vil holde os fra livet. Og det ikke bare de verdslige mennesker, ogsaa mange troende. De er gaat over fra Guds vrede til hans naade. De lever under Guds faderlighed og holder sig til den. Og saa bruger de Guds faderlighed til at slukke tanken om Guds vrede.

Men det gjør de ikke vel i. Og det ikke blot, fordi det frister dem til slaphed i deres daglige liv. Det gjør det naturligvis ogsaa. Men det er ikke det, jeg mest tænker paa. Men det fordunkler selve det evige liv i deres sjæl. Det evige liv er at kjende Gud, kjende ham som han er, kjende ham som den hellige kjærlighed. Der er somme, som lader helligheden og dens vrede slukke Guds kjærlighed. Da blir det ikke det evige liv at kjende Gud, kjende ham alene i hans hellige vrede, uden kjærlighed. Det blir fortærelse. Men saa er der disse andre, som lader Guds faderkjærlighed slukke hans hellige vrede. Da blir det heller ikke fuldt ud det evige liv at kjende Gud. Det blir for slapt.

Saaledes er det gaat en hel del theologer med; theologerne er jo ikke andet end mennesker, de heller. Og de har aldeles den samme vanskelighed, som alle andre mennesker, ved at finde sig i tanken om Guds vrede. Det er grundsygdommen

i det, man pleier at kalde: den moderne theologi. Der følger meget godt med den, megen velsignelse. Men den har sine svagheder og sygdomme den ogsaa, ligesaa fuldt som den ældre theologi. Og grundsygdommen ved den moderne theologi er den, at den søger at holde sig Guds vrede fra livet. Den negter den ikke helt; til det er vreden for sterkt bevidnet i den hellige skrift. Men den driver den ud i det yderste hjørne af sin bevidsthed.

Men det stemmer ikke med, hvad Jesus vil. Han vil, at tanken paa Guds hellige vrede og frygten for den skal være nærværende i vort sind. Al *menneskefrygt* vil han lære os af med. Frygt ikke, siger han, for dem, som alene kan slaa legemet ihjel, og saa ikke kan gjøre mere. Nei, jeg vil vise eder, hvem det er, I skal frygte for. Frygt for *ham*, som efter at have slaat ihjel, har magt til at kaste i helvede. Ja, jeg siger eder, hav frygt *for ham!*

Og dette siger han netop til sine venner, til dem, han gjør til verdens *lærere*. De skal hjælpe menneskene udover al anden frygt. Thi denne frygt for ham, som kan kaste i helvede, det *er* frygt, det. Og den sjæl, som har dukket sig ned i denne frygt og er bleven gjennemtrængt af den, kan ikke finde, at noget andet virkelig er frygt værd. Og denne frygt driver os altid tilbage til naaden i dens uendelige fylde og til at takke og juble for den.

Men der, hvor den hellige vrede blir borte, der kommer mennesket lidt efter lidt saa temmelig paa ugeneret fod med Gud. Man stikker den guddommelige tilgivelse i lommen som en selvfølgelighed, og husker kanske selv ikke rigtig, enten man har sagt tak for den eller ei.

Men der, hvor den *hellige kjærlighed* hersker i hjertet, der holdes det slappe væsen ude. Der er der spænding og liv — det evige liv.

Aa, giv os naader dine,
naar vi bortsove skal,
frels os fra helvedes pine,
før os til himmerigs sal!

Amen.

HEKSEVÆSEN OG TROLDDOM NAVNLIG I NORGE I DET 16DE OG 17DE AARHUNDREDE.

(Af J. Thomesen).

(Slutning fra forr. hefte).

II.

Ogsaa i det 17de aarhundrede — og det endog temmelig langt ud i dette — fortsattes der med heksebaalene i Bergen. Saaledes blev der i 1613 to hekser, nemlig den «sorte Ravn» og Kirsti jordemoder, brændte, fordi de blandt andet ondt beskyldtes for at have bidraget til, at borgermester Sørenssøns mølle i Sandvigen blev ødelagt.

I 1615 blev ligeledes to hekser brændte paa Nordnæs, nemlig Mary Geith og Guhle; den ene anklagedes for, at hun havde kjøbt den anden kone («som fanden» — ifølge folketroen — «dreiede halsen om paa i fængslet») til at afstedkomme den ulykke, som overgik en skipper fra Bergen, idet han den 23de mai samme aar paa en reise til Holland forgik med skib og mandskab og mange passagerer.

1627 fastelavens mandag blev atter to troldkvinder halshuggede og siden brændte paa Nordnæs.

1632 i mai blev en heks greben, «som havde faaet borgermester Rasmus Lauritssøns skib til at forgaa». Hun angav ogsaa en anden som medhjælperske, men «hvis hals var bleven omdreiet i fængslet natten før henrettelsen». Dagen efter blev den døde brændt og den levende halshugget paa Nordnæs.

1633 i mai blev en ungkarl brændt for trolddom; om ham berettes, at han gik selv baglænds ind i ilden.

1684 blev en Synneve spaakone brændt paa Nordnæs [1]). Dette var antagelig det sidste heksebaal, der tændtes i Bergen.

Medens saaledes, som vi have seet, heksebaalene nok saa hyppigt flammede i Bergen [1]), gjør *Stavanger* i nogen tid en

[1]) Norske samlinger I, side 552.

glædelig undtagelse. Det var i de aar, Jørgen Eriksen var biskop der [1]). Denne sjeldne bispeskikkelse var i hin mørke tid fordomsfri nok til at betragte saadanne forvildede mennesker, som man andensteds uden barmhjærtighed dømte til baalet, ikke som forbrydere, men nærmest som vildfarende syndere, der ved formaning og tugt burde søges bragt ud af denne deres ugudelige vildfarelse. De blev derfor i hans tid indkaldte for domkapitlet for der at foreholdes deres synd og formanes til at afstaa fra dem. Det endte gjerne med, at de maatte staa aabenbar skrifte og et par gange med udvisning af lenet [2]). I det følgende aarhundrede blev det ikke bedre her end andre steder.

Saaledes blev i 1633 en Jon smed i Stavanger dømt for trolddom til «at straffes paa livet med baal og brand», skjønt han lige til det sidste standhaftig benægtede alt, hvad han var beskyldt for.

Samme aar blev Ane kobberslager eller Pinker-Ane, som hun kaldtes, beskyldt for hekseri og ligeledes dømt til baalet.

Ligesaa blev i dette aar sag anlagt for trolddom mod Karen Svensdatter. Efter at flere vidnesbyrd var fremført imod hende, dømtes ogsaa hun «til baal og brand».

Endnu et par heksesager forekom i Stavanger i dette aar (1633). Disse synes dog at have løbet af uden domfældelse.

1662 blev en troldkvinde Klug-Ane, der var beskyldt for mange slemme ting, brændt.

Samme aar kom atter en sag af samme beskaffenhed fore i Stavanger mod en kvinde Trau-Astri, der ligeledes skulde være en slem troldkvinde. Hun dømtes fra livet.

Desuden skulde det være en mængde i dette stift, som «gav sig af med selsomme og underlige kunster» [3]).

I *Kristianssand* rasede forfølgelsen værst omkring midten af det 17de aarhundrede. I 1650 stod flere kvinder der anklaget for trolddom. En gammel «troldkvinde» Karen Thorsdatter var bleven fængslet for signekunster, som hun vedgik

[1]) Jørgen Eriksen biskop i Stavanger 1571—1604.

[2]) Dr. A. Bang: Den norske kirkes historie i reformations-aarhundredet, side 268 flg.

[3]) Norske Magazin III, side 182 flg.

at kunne adskilligt af, og hvilke hun sagde at have lært af en mand, der hed «Lucifer», som hun siden sit 26de aar havde tjent. Under sagen angav hun fire andre kvinder, der skulde være mindst ligesaa dygtige i deres kunster som hun, ja havde tildels drevet det endnu videre. De kunde blandt andet endog malke en anden mands ko ved blot at stikke en kniv i væggen, som de da lod som de malkede. Siden bekjendte hun, at hun i selskab med den forrige borgermester Jakob Mortenssøns enke Sidsel og endel andre kvindfolk var reden igjennem luften til Kjærru i Tved sogn; de havde havt til anfører en Kirsten Klod, der red paa en kalv, medens vidnet selv red paa en kat og borgermesterenken paa en glorage. Hensigten med denne deres luftreise var, at de vilde faa et skib til at forgaa, som var underveis til Kjøbenhavn, og paa hvilket fogden Nils Nilsen og handelsmanden Kristen Andersen var ombord. Men de «havde ingen magt kunnet faa over dem, fordi de saa inderlig frygtede Gud». Bodil Kvams, en af de kvinder, som Karen havde sagt var med i denne heksefærd, tilstod godvillig for retten, at hun paa en glorage kunde flyve gjennem luften og havde været i selskab med dem paa hin luftfart for at faa omkastet det omtalte skib.

Borgermesterenken Sidsel, der havde trøstet sig over sin mands død, og endnu uvidende om, hvad der var i gjære imod hende, havde den nævnte dag fæstensøl med sorenskriveren i Robygdelaget Nils Jensen. Som de allerbedst sidder der ved deres glædesmaaltid, kommer rettens betjente og fører hende i fængsel, da hun offentlig var beskyldt for at være en troldkvinde.

Nogle dage senere blev atter Karen og Bodil forhørte og denne gang i nærværelse af borgermesteren, presten og nogle i den anledning udnævnte mænd. Da de to kvinder stod ved, hvad de før havde bekjendt, fremførtes Sidsel, ledsaget af sin fæstemand sorenskriveren, som paa det ivrigste forsvarede hende og paastod, at saadanne beskyldninger burde hende lovlig overbevises, da vidnesbyrd af misdædere, der selv tilstod at have hengivet sig til djævelens tjeneste, ikke burde staa til troende i en sag af saadan vigtighed.

Den gamle Karen vilde dog ikke give slip paa borgermesterenken, sandsynligvis for det lidt fornemmere selskabs

skyld; thi i et senere forhør erklærede hun videre, at en gang, da de paa vanlig vis floi gjennem luften, havde Sidsel løst en knude, og straks kom der saadan forskrækkelig storm, «saa det peb i luften, som om mange svin var komne sammen». Ligesaa sagde hun, at Sidsel med flere paa forskjellig vis havde voldt folk ulykker og været skyld i, at Kristen Andersens folk druknede paa veien til Topdal, samt at hun «to gange havde forsøgt paa at drukne Kristen Andersens hustru Susanna, men fordi denne bar en guldkjæde, hvori der hang et kors, havde de ikke magtet det». Alt dette var bleven hende fortalt af hendes husbonde Lucifer.

Dommen, der blev afsagt 22de april, lød paa, at Karen Thorsdatter og Bodil Kvams skulde «efter loven forbrændes». De andre, deriblandt Sidsel, der ikke vilde bekjende, synes saaledes at være slupne fri. Formentlig er torturen ikke bleven anvendt; thi i saafald var der nok kommen bekjendelser.

1670 var der en ny heksesag fore i Kristianssand, hvori ikke mindre end 7 kvinder stod anklagede for at være «troldkjærringer». Det var denne gang præsidenten Nils Andersen, som de havde udøvet sine troldkunster paa. Denne var i byens anliggender reist ned til Kjøbenhavn og blev der en nat «pludselig maalløs og ligesom værkbruden over sit hele legeme», endskjønt han var gaaet sund og frisk tilsengs. Nu faldt adskillige paa, at dette ikke kunde være andet, end at han maatte være «forgjort», og da Karen snedkers i Kristianssand uheldigvis havde ord for at bruge nogle hemmelige kunster, blev hun anklaget og stillet til forhør. Efter en lang og vidtløftig eksamination og afhørelse af flere vidner aflagde hun da en bekjendelse, der gik ud paa følgende:

For omtrent 18 aar siden havde hun sluttet akkord med F..... om, at denne skulde give sig i hendes tjeneste. Til bevis herfor gav han hende med sin klo et mærke paa armen; ved at fremvise denne fandtes der et ar, som hun da sagde var dette mærke. Hun tilstod ogsaa, at hun havde forgjort præsidenten, og at hun dertil var bleven kjøbt af en kvinde, som hun ikke vilde nævne. Dette havde hun udført paa den maade, at hun og en anden troldkvinde Dorthe Fudevig, hver i en afskyelig ham, usynlig var kommen ind til præsidenten,

netop som han holdt paa at lave sig til reisen til Kjøbenhavn, og kastede noget, der saa ud som smaat salt, paa hans klæder. Da dette ikke straks gjorde sin virkning, og præsidenten skulde afsted, besluttede hun og hendes kamerat sig til at reise gjennem luften til Kjøbenhavn for at fuldføre deres forehavende. De fór da afsted i djævelens skikkelse, og da de her fandt ham sovende, hældte de noget i ham, som de havde med sig paa en flaske, og hvoraf han fik sin svaghed.

Vidnernes udsagn gik ogsaa ud paa, at hun var beskyldt af mange for at have forgjort dem, «saa de blev som maalløse, ja galne, vilde og afsindige».

I et senere forhør tilføiede hun selv sin forrige bekjendelse, at hun og hendes hjælpersker som ravne først fløi østerpaa og vilde gjøre vind for at omkomme skibet, hvorpaa præsidenten var, og hængte sig derpaa, nogle ved roret og andre paa siderne af fartøiet, men de kunde ikke fuldføre sit forsæt, «fordi der stod en mand i lugen med en bønnebog i haanden».

Efter dette dømtes Karen snedkers tilligemed 6 andre kvinder til at miste livet paa baalet. De blev brændt alle paa en dag paa Natvigtangen udenfor byen.

Dette var saavidt vides den sidste heksebrand paa den kant af landet.

I *Skien* ved man, at der i den sidste halvdel af det 16de aarhundrede var endel hekseforfølgelser; især skal den ogsaa forøvrigt lidet hæderlige bekjendte lensherre Erik Munk have været meget virksom i saa henseende og ladet flere, der var beskyldte for at være troldkvinder, brænde. En af de anklagede var den før omtalte Johanne Flamske, der kun ved hemmelig at rømme om natten undgik døden paa baalet.

For østlandets vedkommende stod sagerne, hvad trolddom og heksevæsen angaar vistnok ikke stort bedre i denne tid, men herom har vi mindre udførlige efterretninger. I aaret 1555 sees lensherren paa Akershus Jesper Friis at have indberettet til kongen, at han havde ladet nogle personer brænde.

I 1573 var der i *Oslo* en hel del heksesager under behandling. Beskyldningerne var dog her ikke saa haarreisende, som de, vi før har gjort os bekjendt med. Saaledes

blev en kvinde beskyldt for at have forgjort sin nabos fæ, en anden for «falsk læsning», en tredie for at have taget en persons «manddom fra ham«, men som atter blev kjøbt tilbage af en anden troldkvinde for «en fleskeskinke, kjød og mel». De synes dog alle at have sluppet fra det med livet, idet nogle dømtes fredløse og andre frikjendtes.

Det følgende aar blev atter to kvinder indstævnet for lagmandsretten i Oslo. Den ene af disse var prestekonen i Aas, fordi hun skulde have beskyldt nogle af sin mands sognebørn for trolddom. Da presten kunde bevidne, at det blot var en «venlig advarsel» om ikke at give sig af med saadant, kom der ikke mere udaf det. Den anden var en kone i Aker, der var bleven anklaget for at give sig af med troldkunster; hun blev frikjendt, efter at hun havde aflagt ed paa sin uskyldighed og 6 kvinder havde svoret sammen med hende.

I 1576 stod atter 3 kvinder for retten i Oslo, anklagede for hekseri. En af disse dømtes til at rømme landet og de to andre frikjendtes.

To aar senere finder vi, at der igjen var en heksesag imod to kvinder fore i Oslo; ogsaa denne endte forholdsvis nok saa pyntelig, idet den ene dømtes til «enten at rømme byen eller staa sin straf for kagen», medens den anden slap med en advarsel [1]).

Af trolddomssager i det *trondhjemske* er det især sagen mod Lisbet Nypen og hendes mand i 1670, der er mest bekjendt. Denne sag, der ved bygdesladderen var gjort saa vidtløftig, og hvis udfald blev saa sørgelig, var i korthed følgende: en person ved navn Erik Kvenild fra Melhus annex Leinstranden havde udskjældt en af sognets mænd Ole Nypen for en troldkarl og beskyldt ham for at være skyld i den sygdom, han (Erik) havde i sine hænder og derhos truet ham med, at hvis han ikke skaffede ham af dermed, saa skulde «den røde hane gale» over ham. Sagen kom for retten, og flere vidner blev afhørte i anledning af Erik Kvenilds trudsel. Men denne, for hvem det begyndte at se noget alvorligt ud, havde under dette ikke været ledig; han fremførte nu alle de

[1]) Stubs optegnelsesbøger side 39, 50, 131 samt dr. Bang: Den norske kirke i det 16de aarhundrede side 397, 401.

folk, han havde faaet sammen, til at aflægge vidnesbyrd om alt det troldskab, som Ole Nypen og især hans hustru i lang tid skulde have befattet sig med. Dette synes dog trods de mange vidnesbyrd kun at have bestaaet i, at Lisbet gav folk, der henvendte sig til hende om raad, noget salt, som hun havde læst over, samt i nogle regler, som hun brugte for gigt, «rylla» osv. Selv tilstod hun aabenhjertig, at hun gjorde dette, naar folk kom og bad hende derom, men at det hendte ofte, at det intet hjalp. Hvis det havde hjulpet nogen, saa mente hun, det var ved Guds magt. Hun havde aldrig tænkt sig, at der kunde være noget ondt deri, da hun kun brugte «Guds ord». Hvis saa var, var det hendes uforstand. Hun aflagde sin ed paa aldrig at have villet beskadige hverken mennesker eller kreaturer; det onde, man havde sagt hende paa, var «løgn og skarn altsammen».

Angaaende manden Ole Nypen, saa hører vi under dette merkelige forhør og endnu merkeligere domsafsigelse, at han kun bliver beskyldt for nogle gange i vrede at have brugt trudsler mod andre, og at disse siger sig at være blevne syge, men aldrig at disse to ting er indtruffet paa samme tid, hvilket jo maatte være tilfældet, om der skulde være nogen sammenhæng imellem dem. Ligesaa siges han et par gange at have givet en person en «klype salt» uden at det hjalp noget.

Efter vore begreber synes denne sag at maatte være afgjort med, at Lisbet havde faaet en irettesættelse for i sin uforstand at have taget Guds navn forfængelig og derhos kanske en mulkt for kvaksalveri, og Erik Kvenild nogle dages vand og brød for sine trudsler om at sætte ild paa Ole Nypens gaard. Dommen blev som bekjendt en ganske anden; begge baade Lisbet Nypen og hendes mand Ole Nypen dømtes, «andre til merkelig afsky og exempel efter foregaaende tortur» til døden, hun til levende at brændes, han til først at halshugges og derpaa at brændes.

I hvordan vi end betragter det, maa denne dom ansees som et sørgeligt justismord, der altid vil staa som et af de mange bedrøvelige exempler paa, hvor forblindede overtroen kunde gjøre folk selv saalangt ned i tiden som i den sidste halvdel af det 17de aarhundrede.

10 aar senere fandt en anden hekseproces sted paa

Søndmør. Blandt de trolddomssager, som under denne behandledes, var især merkelig en angaaende en gammel bondekarl ved navn Ingebrigt ogsaa kaldet Lefsebjørn paa gaarden Lekang. Han dømtes til døden paa baalet efter for retten at have afgivet sin bekjendelse, der i det væsentligste lød saaledes: første gang, han traf sammen med F..... var paa en reise til Bergen; han lod sig da af denne føre tre gange baglænds om Bremanger kirkegaard, hvor han forsvor sin daab og kristendom, og det med saa gruelige ord, at de ikke uden anstød og forargelse kunde nævnes. Siden havde han tjent den onde som trommeslager paa Dovrefjeld, især ved de tre store høitider, jul, paaske og pintse og bestandig brugt to kalvehaler til trommestikker. Paa spørgsmaal, om han ikke i denne tid havde været til alters, vedgik han, at han nok havde været der, men altid søgt at stikke oblaten til sig for dermed at forgjøre kvæget. Med denne bekjendelse vedblev han til sin død paa baalet.

At der i de nordlige egne af landet var megen overtro, og at heksevæsen og troldkunster her fra gammel tid af har været meget almindeligt er bekjendt nok.

I *Nordland* er især trolddomshistorien paa gaarden Skaalvold i Ledingen, der er annex til Stegen, bekjendt. Da denne, der i aarene 1685 og 86 satte saagodtsom det hele folk i distriktet i skræk og bevægelse, er fortalt paa et andet sted, forbigaaes den her. Ellers var det navnlig *Finmarken*, der, hvad trolddom angaar, havde et slemt ord paa sig, og de der boende finner eller lapper ansaaes især som mestre i kunsten, skjønt uvæsenet efter gamle beretninger at dømme ogsaa synes at have været adskilligt udbredt blandt den øvrige befolkning. Allerede Adam fra Bremen udtaler dette, naar han siger: «Alle de, som leve i Norge, er meget kristelige undtagen de, der bor længst borte ved havet helt nordpaa, om hvilke endnu siges, at de er saa erfarne i heksekunster og besværgelser, at de selv tilstaar, de vide, hvad enhver i den hele verden tager sig for; de kunne og ved deres kraftige besværgelser drage de allerstørste hvalfiske paa land, og det er let for dem at gjøre meget af det, som i skriften læses om troldmænd». Og troldkvinderne dernord synes da ogsaa ifølge andre gamle fortællinger heller ikke at have staaet tilbage

for deres kolleger længere sydpaa. Om sine bedrifter havde de saaledes under forhørene gjort adskillige sælsomme bekjendelser. Nogle havde i skikkelse af svaner, ravne, gjæs osv. opvakt storm og omkastet fartøier paa havet. Stormen fik de frem ved at slaa tre knuder paa et haandklæde i den ondes navn og derpaa kaste klædet ud i vandet, medens de samtidig nævnte den persons navn, som de ønskede skulde gaa tilgrunde. Andre sagde at have opvakt uveir ved at fylde en sæk med vind og saa løse denne; paa den maade havde de faaet et skib fra Bergen til at forgaa. Ens udsagn lød paa, at hun efter at have omkommet to gutter paa sjøen, ogsaa i fællesskab med nogle andre troldkvinder havde ladet et skib gaa tilgrunde, der var paa veien til Bergen. Under dette havde en af følget paataget sig skikkelse af en ørn, en anden af en svane, en tredie af en krage og hun selv af en due og var derpaa fløiet op i luften, hvor de løste sine knuder, idet de raabte: «vind i F.....s navn». Efter at have indhentet det skib, hvis undergang de søgte, satte de sig, en ved skibsroret, to paa rælingen og en i mærset. Kvinderne blev ifølge denne fantastiske bekjendelse som sædvanligt dømt fra livet og brændt, men nogen tid efter fik man besked om, at det omhandlede skib var i god behold kommen til Bergen. Andre troldkjærringer tog tingen mere letvindt; de satte kun to æggeskaller i en bøtte vand, naar saa vandet i bøtten sattes i bevægelse, saa æggeskallerne hvælvede, havde efter deres sigende baaden eller fartøiet, som de folk, de vilde skille med livet, var paa, samme skjæbne.

Ogsaa der nord anvendte heksene de samme befordringsmidler, som var skik og brug hos disse folk andre steder i verden, idet de fornemmelig brugte kosteskaftet til at ride paa, men de kunde ogsaa gjøre sine reiser paa faar, katte osv. Saaledes bekjendte en at have redet paa en feiekost fra Vadsø til Kiberg, en anden, at hun paa et sort faar var faret den samme vei, og at det var intet i veien for, at de kunde være paa steder, der laa hundrede af mil fra hinanden paa samme nat; som bevis herfor anførte en, at som hun vel var kommen til Bergen, kom en til hende «i en hunds gestalt» og bragte hende i en hast til Balvolden paa Vardø. Deres fornemste samlingspladse, hvortil de paa visse tider f. ex. jul

og St. Hansnat indfandt sig, var fjeldet Lyderhorn ved Bergen, Balevolden ved Vardø, Domen i Østfinmarken samt Dovrefjeld. Her kunde de efter deres sigende være forsamlede ofte i et antal af over 60 i skikkelse af hunde, katte, ulve, ravne osv. og levede lystigt med dans og spil, hvormed djævelen underholdt dem, medens de tillige drak øl og mjød saameget de vilde. Til gjengjæld maatte de berette om alle de skarnsstreger, de havde udført siden sidste møde, og jo flere af disse, desto bedre; de, der ikke havde gjort tilstrækkeligt ondt, fik straf. Af deres bekjendelse fremgaar det ogsaa, at medens deres husbonde djævelen paa Bloksberg under saadanne gilder brugte harpe og tromme, saa er det de mere nationale instrumenter, langleiken og luren, han her betjener sig af.

Mod slutningen af det 17de aarhundrede, efter at flere store astronomiske og fysiske opdagelser var bleven gjort, begyndte efterhaanden de mere dannedes øine at aabnes for, at hvad der sker i verden, ikke foregaar efter djævles og heksers luner, men efter ganske andre love. Og da nu engang en ny opfattelse af sagen var begyndt at bryde frem, gik det slag i slag; man begyndte at underkaste uväesenet en mere kritisk undersøgelse; man lod saaledes enkelte steder i vidners overvær hekserne salve sig med sin heksesalve for at se, om de, som de foregav, virkelig floi afsted. Ved gjentagne forsøg fik man vished for, at heksefarterne naturligvis slet ikke fandt sted; hvad der skede, var kun, at heksen ved den stærkt narkotiske salve faldt i dyb søvn, i hvilken hun *drømte* alle de begivenheder, som folketroen nu engang havde slaaet fast, at der maatte passere for en heks paa hendes natlige udflugter. Der udkom hele værker endog af theologer, hvori troen paa alt *dette* slags djævelskab alvorligt bestredes f. ex. presten dr. theol. Bekker i Amsterdam i hans «Den forheksede verden». Hekseprocesserne hørte lidt efter lidt op og dermed ogsaa hekseväesenet; thi hekseprocesserne var det især, der befordrede hekseväesenet istedet for, som meningen var, at udrydde det. Jo livligere heksebaalene i tidens løb havde flammet, desto talrigere var ogsaa hekserne blevne. Der maatte, mente man, være noget ganske forfærdeligt i dette, naar baade den geistlige og verdslige øvrighed kunde være enige i at straffe det saa skrækkeligt. En rædsel havde

ligesom forhekset det hele folk; for at fri sig selv, anklagede man sin nabo, og jo flere, der blev dømt, desto større blev skrækken, og dette ledet igjen til, at saa mange flere blev anklagede. Men da, som ovenfor berørt, heksebaalene ophørte, saa svandt efterhaanden ogsaa frygten for hekserne og dermed troen paa det hele heksevæsen.

Vistnok findes hist og her i vort land blandt almuen endnu enkelte levninger af den gamle overtro; derom minder saa mangen en overtroisk skik og alle de «rægler» mod sygdomme, som man kan træffe til at faa høre; men ingen tror rigtig derpaa længere, og den sig mere og mere spredende oplysning ogsaa blandt menigmand synes snart ganske at skulle fordrive troen paa de sorte kunster, der i de forrige aarhundreder i saa høi grad optog sindet og bragte saa megen sørgelig ulykke over folket.

Har vi saaledes med rette grund til at glæde os over, at hin i mange stykker saa mørke tid er forbi og til inderlig at takke Gud for, at vi i disse ting ser klarere end vore forfædre, saa vil vi heller ikke skjule for os, at der i *vor* tid, da jo alt, som man siger, gaar saa *naturligt* til, hvilket ogsaa i en vis betydning har sin rigtighed, kan være en anden fare tilstede, nemlig den at gjøre naturen til Gud, idet man tilskriver den alt og Gud intet og saaledes istedet for overtro kommer ind paa den golde og trøstesløse vantro. Lad os for alting ikke glemme, saafremt vi vil kaldes kristne, at *Gud* er naturkræfternes skaber og herre, og at baade disse og de aandelige magter, gode som onde, staar under hans almægtige haands styrelse.

KØN OG MENNESKELIGT FREMSKRIDT.

Af *Aasta Hansteen.*

I.

Der foregaar nu en kamp mellem lys og mørke som vel aldrig før; materialisme, gudsfornegtelse og tøjlesløshed har reist hovedet værre end før; — derfor er det nu mer paakrævet end nogensinde at der kastes lys over middelpunktet i det menneskelige liv, som hidtil har ligget i dybt mørke.

Mørket har ruget, mørket har hersket; — — over de ædleste dele.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

For det første, til at begynde med, et lidet fingerpeg: Det var ikke uden et ironisk smil at jeg saa emnet til højskolelærer Baagøs foredrag[1]) nævnt som: «Kvindens betydning for menneskelivet». Dette synes at tyde paa at kvinden er et væsen eller et noget som staar udenfor menneskelivet; emnet faar derved nogen lighed med det emne: Maanens indflydelse paa Jorden og dens liv. Eller et foredrag om surstoffets betydning for luften. Mon ikke enhver naturkyndig vilde ryste paa hovedet og sige: Dette lyder dumt! Der findes jo ikke luft hvor der ikke er surstof. — — Lad os se: «Mandens betydning for menneske-livet». Hvorledes tager *det* sig ud? — —

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Den store sandhed er: Mennesket udgjør en enhed af to personer. *Equal*: = mand og kvinde, kvinde og mand, udgør enheden Mennesket; — det af Gud skabte menneske.

Det var ved syndefaldet at enheden Mennesket splittedes i to halvdele — som staar fremmede overfor hinanden: Den herskende mand og den underkuede kvinde. Dette er synde-

[1]) Ved mødet i Seljord, August 1900.

faldet, — dette er forvrengningen, vrengebilledet af det gudskabte.

Det er bibelsk lære at det var kvinden som hidførte syndefaldet; det var hun som tog feil, det var hun som slog ind paa gal vej.

Kvinden var saaledes den ledende i menneskelivets begyndelse; det er bibelsk lære. Men hun blev vildledet af løgneren — — og tog feil af vejen. Derved kom den falske kvinde til magten; ved løgnen blev den sande kvinde, kvinden efter Guds plan, tilsidesatt, indestengt, underkuet, lænket og kneblet. Manden, som ved løgnen blev den herskende, tilegnede sig selv al frihed, magt, rettighed og ejendom; han trodde derfor at han var det hele menneske, — han ganske alene.

Naar det halve mener sig at være det hele, — — da blir vildfarelsen stor; og vilfarelsens følger blir endda større.

Fristeren forespejlede kvinden at begge Menneskets personer skulde «blive ligesom Gud» naar de overtraadte budet; følgen blev et herredøme, som for begge var skændsel, nedværdigelse og elendighed.

Den sande kvinde skabt i Guds billede, kvinden efter Guds hjerte, — hun som er moderligheden, hun som er for menneske-livet det som solen er for plantelivet, for det legemlige liv paa Jorden, — hun blev satt i fængsel; — — og menneske-livet blev mørkt.

*

Da det var kvinden som valgte, da det var hun som førte ind paa gal vej, saa er hun nu ogsaa den som maa føre ind paa rett vej; — ind paa den gud-skabte plan. Hvorved det sande Menneske, skabt i Guds billede, og det sande menneske-liv, en afspejling af det guddomlige, kan tage bolig paa Jorden.

Men hvorledes skal kvinden som er satt i fængsel kunne være den ledende? Jo, det kan hun; Menneske-sønnen aabnede hendes fængsels dør. Jesus af Nazareth viser ved den maade hvorpaa han stiller sig til kvinderne og ved den aand som gennemtrænger hele hans forkyndelse at han ikke erkender manden som menneske ganske alene. Mands-veldet veg tilbage for de første kristne menigheder.

*

For seks aar siden mindede jeg om det Guds-ord som lyder: *Jeg vil sætte fiendskab mellem dig og kvinden; og mellem din sæd og hendes sæd.* 1 Mose. III, 15. Jeg henvendte mig til kvinderne for at vække deres opmerksomhed for denne store profeti; det var godt at vide at her nævnes Kvinden som staaende hos Messias, og som den der med ham skal føre Messias-kampen mod Slangen.

Tilegn eder forjættelsen, I kvinder! ropte jeg til dem.[1])

Det viser sig nu at denne forjættelse er et sandt Guds-ord, thi det fremtræder nu aandeligt udrustede kvinder som kaster lys ind i mørket, og fører ind paa det rette spor. Det findes saaledes et maanedsskrift, hvis titel paa vort sprog er «Verdens fremskridts-tanke». Det er udgivet og redigeret af en kvinde[2]). Af hendes ledende og løftende tanker havde jeg udvalgt noget som jeg meddelte mine landsmandinder; saaledes et bruddstykke af en oversigt over det forløbne aar:

«Kvindernes gennemgaaende opvaagnen, efter mange lange tidsalderes taushed, viser sig saa omfattende og saa mægtig, at den maa kaldes en omveltning, en revolution. Aldrig før har kvinder vist saa stor en deltagelse i verdens anliggender, aldrig har de udfoldet en saadan iver og virksomhed for at opretholde sædelighedens og den gode styrelses sag, som i aaret 1894».

«Undersøgelser og tanker vedkommende begrebet *køn,* i dets forhold til det sjelelige, til renhedens og sædelighedens omraade, er nu blevet et udbredt studium, en opgave for det menneskelige aands-arbeide. Fra de højere begavede og forfinede i begge køn har man overalt hørt røster hæve sig til negtelse, til protest, mod den dobbelte maalestokk for moral; og de har givet den udtalte kendelse vegt ved enig og kraftig handling, hvor lejlighed gives, for at fjerne usle og urene mænd fra tillids- og æres-poster i samfundet og staten».

Her, fra samme kilde, en visdoms-perle! Livet, den skabende guddoms-tanke, udfoldende sig i ægget: «Moder Natur spilder aldrig noget. Alt det stoff, som viser sig som for-

---

[1]) «Solblomst-meldinger». *Nylænde* 15de April 1895.

[2]) Lucy A. Mallory. *The World's Advance-Thought.* Portland, Oregon.

dærvet, omarbeider hun til liv i en anden form. Der gives ikke noget mer fordærvet end et ægg, hvori en kyllings undfangelse er begyndt; men det blir intet igjen af fordærvelsen, saasnart det nye liv er traadt ud af skallen. Saaledes vil det blive med den fordærvelse, den højst sørgelige, i alle verdens samfund og stater; ud af den vil komme et *Nytt Liv* — en bedre tingenes tilstand».

Fremdeles — en profeti: «*Det kommer.* Det kommer nu en tilstand ind i verden, som vil indvirke paa dens indbyggere saaledes, som vaarsolen virker paa det isdækkede planteliv; og følgen deraf vil blive at menneskenes sjele — som saalenge har været fastholdte af selvisk begær, som med en iskold haands greb, — menneskenes sjele vil blomstre i sandhed og godhed».

«Men der er meget faa, som forstaar betydningen af de vidt udbredte og usædvanlige udbrudd og rystelser, som har fundet sted overalt i naturen i løbet af de sidste tolv aar. Det er faa som forstaar at tyde disse naturens kundgørelser og tilkendegivelser. Den store mængde, som ser paa alt hvad som foregaar i verden som om det var blot tilfælde og slumpetræf, de formaar ikke at læse tidernes tegn. — For de fleste folk er der, hverken enkeltvis eller i fællesskab, andet formaal i livet end at samle pengemidler og mætte sandserne. Knapt en af ti tusinde synes svagt at fatte at det er en førelse i tilværelsen; men de vil snart blive oplyste».

«Jorden blir nu beredd til at frembære en ny udviklings tidsalder i dens tilværelse. Varslerne blir nu stærkt iøjnefaldende, om at den gamle tingenes tilstand er dødsdømt, og at dens sidste levning af liv svinder bort». — — «Det tykke underjordiske natte-mørke, der synes at brede et ligklæde over Jorden, vil bli forløber for det himmeske sol-frembrudd, da guddomlig kærlighed og visdom vil

ud af mørke. ud af kaos,
ud af elementers strid,
kalde frem for alle slægter
hele livets fulde samklang».

*

Ogsaa i vort folk har vi kvinder, aandeligt udrustede, som kaster lys ind i mørket, og fører ind paa det rette spor. Her finder vi ogsaa et profetisk syn:[1])

«Ja, kvinden er givet det store fortrin fremfor manden, at være den første til genoprettelsen efter faldet. Eftersom hun var den første der tog af den forbudne frugt og gav manden, og hun derfor nu har lidt i al denne tid i sin forkuede, undertrykte stilling, saa er det igen af skaberen lagt paa hende at bane vej, — at gaa foran i genoprettelsen der nu staar for dør».

«Til hende, som er den halve del af *Mennesket,* — den siste og fineste del af hele skaber-verket — til hende er nu givet det store hverv og ansvar at bringe manden tilbage til sit oprindelige *Jeg* — guds-billedet — som det udgik fra skaberen. Han maa blive herre over sig selv, over den kraft der nu betager ham ved kvindens side, som fører ham nedad istedetfor opad.» «Dette kan aldrig ske uden ved kvinden — gennem *hendes aand*».

«Da alt maa bøjes nedad for at naa ind igen til den oprindelige stilling — ind til *Guds visdom* — saa er det nu mandens tur at bøje sig til kvinden for gennem hendes aand at faa sit øje opladt der blev formørket ved faldet, saa de to igen kan blive ett i ordets dybe forstand, og i fællesskab regere Jorden som skaber-ordet bød dem. Da først blir der tilfredshed og harmoni, istedetfor det kaos vi nu ser i det hele store menneske-legeme, — i menneskenes indbyrdes kamp for tilværelsen — om retten».

«Men — er kvinden modnet dertil? Er hun saa afdøet fra sin falske kvindelighed — fra denne fine forførende magt, hvorved hun kan drage manden ind i sit net for at eje ham?»

«Har vi disse kvinder iblandt os, der kan møde manden i den renheds og sandheds aand, som udgik fra Jesus af Nazaret, idet han ofrede sig for menneskeheden? Ja, Gud være takk! Tiden er forhaanden, da kvinden begynder at forstaa sit store kald; hun vaagner op til bevidsthed og kommer frem af sit skjul. Kvinden er det givet, — som den første, og lad mig sige, den størst skyldige i faldet, — at

[1]) «Nytt Lys.» *Nylænde* 1ste December 1896.

lære af *Menneske-sønnen,* at tage af hans *aand* og *visdom* til sin egen saavelsom til mandens genoprettelse».

«Gud er aand, og Mennesket, som skabt i hans billede og lighed og udgaaet fra ham, er og aand. I. Mose. I, 26, 27. Derfor tales det her om det aandelige, sande menneske, der lever, røres, tænker og taler i os — og ei om den ydre materielle sans — eller Adam — der er kommen af støv og gaar tilbage til støv, sit oprindelige intet igen. Denne kødets aand maa aflægges for at komme ind til den fulde frihed og lykke, som skabningen sukker efter, og som ligger gemt til os alle».

«Dette er opstandelsen til liv — ud fra det tomme døde i det gamle materielle, som i virkeligheden intet liv er».

«Hvilken glæde at spore rundt os denne brydning af livets kræfter, der ligt vaaren trænger igennem den af den lange dvale hensygnende Jord. Hvem kan hindre livskraften i vor vaar at gøre sig geldende og bringe lys og varme igen til skabningen? Ligesaa lidt kan mørkets modstands-kræfter, der endnu ruger over Jorden og vil lægge sig kvælende over alt sprettende liv, formaa at hindre retfærdighedens sol i at opgaa, hvis straaler nu trænger sig frem ind igennem menneskets vaagnende bevidsthed, saa det atter finder vej til sine tabte rettigheder».

Den klarhed, som bringes os gennem ovenstaaende udtalelser, skylder vi frøken Marie Smith. Da det, hun bærer frem, er saa stort, saa umisteligt og saa længselsfuldt forventet, saa mener jeg, at det folk hun tilhører bør kende hendes navn; og hun har tilladt mig at nævne det.

*

Vi maa begynde med at skille natt fra dag, at skille lys fra mørke. Vi har et ord som heder *døgn.* Dette omfatter baade dag og natt, lys og mørke. Vi har ogsaa et ord som heder *kærlighed.* Paa denne vor klode indgaar under dette navn det lave i sin skrækkeligste skikkelse ved siden af det høje i sin deiligste skikkelse. Derfor er paa denne vor klode en forvirring som er sørgelig, ja, forfærdelig. Det ser ud til at her endnu ikke er gjort rigtig «skilsmisse mellem lyset og mørket».

Vi maa begynde med at skilne mellem den sande kvinde

og den falske kvinde; det var hun som fik magten ved syndefaldet, da løgnen, vildfarelsen satte sig i højsædet.

Vi vil nu fremstille lidt nøjere den falske kvinde og hendes herredøme, hvorved den sande kvinde, kvinden efter Guds plan, blev indestengt og underkuet.

Det er et tidens tegn at vore digtere nu fremstiller denne forvirringens, fortabelsens skikkelse, og hendes skæbnesvangre magt over manden. Jonas Lie har i sit eventyr-drama «Lindelin» skildret hende som den mørke, gøglende naturmagt. Det er den norske «Huldra» — med kusvans; — det er den danske «elver-pige» — som er hul i ryggen. Digteren viser hvorledes dette uhyggelige væsen har en uafvendelig magt over mændene; — de falder for hendes kunster alle som en. Men de rømmer, de flygter fra hende med gru saa snart de faar se dyrets tegn, naar dette dyriske øre springer frem, dette som røber hende. Her fremholder Lies digtning, med eventyrets djervhed, saa iøjnespringende løgnen, sjelløsheden «i ren-kultur»; ligesom naar Ibsen viser os «den grøn-klædde kvinde», som Per Gynt flokser med.

Bjørnsons Lydia, i «Laboremus», har menneskelige egenskaber, hun er den lidende under samfunds-forholdene; hun tvinges ud i mørket ved samfundets selvgodhed. Hun har udviklet, udøvende evne, hun ejer kunstens skønheds-skabende magt; — den hører til lysets rige, — utysker kan kun gjøre «mørkets ufrugtbare gerninger». — Men digteren dømmer hende til sjelløshed, til sjelløs at være; han støder hende ud, ned til de mørke gøglende naturmagter, — — for at redde samfundet — sligt som det er.

Efter Jonas Lies eventyr-skikkelse «Lindelin» maa vi nævne virkelighedens falske kvindelighed, denne fine forførende magt som vil drage manden ind i sit net for at eje ham som sit legetøj. Denne type med det franske fællesnavn *coquette*, er saa gengs, saa vel kendt at den ikke trænger til at skildres her.

Nu vil vi vende os til «Hedda Gabler». Ibsen skildrer her en kvinde-type og en side af den kvindelige karakter som det ikke før har været agtet paa «fordi vi kender den kun fra livet ikke fra bøger».

Det er en uheldbringende kvinde-skikkelse. «Saadan som

digteren har meislet hende for os, staar hun som en mægtig statue, hvis lænkede vildskab vi ikke straks finder rede i». Jeg vil fremføre to unævnte[1]) en kvindelig og en mandlig domer i hendes sag, for at vise hvorledes disse to, hver for sig gør rett og skil mellem samfundet og hende. De dømer, begge to, samfundet som den skyldige.

Her er et uddrag af hvad de fremfører som grundlag for sin dom.

F. B. siger: «Faa kvinder hos oss vokser op i ubunden frihed, saaledes som Hedda Gabler; og faa kvinder faar lov til at fortsætte sit liv uden tvang af ydre baand og pligter saaledes som hun».

«Fordi hun har en vildskab i sit indre som faa kvinder ejer, og fordi det for hende kun gives en eneste skranke — den bag hvilken kommer skandalen — derfor blir billedet af H. G. ikke en fin blød tegning men et billede med megtige forhold, med sterke farver».

«Saadan plejer Ibsen altid at skrive. Han gir os ikke smaa dagligdags mennesker». — «Det er selve den skildrede sinds-tilstands natur, aarsag og væsen vi maa fæste os ved». — «Disse pludselige anfald af ondskab, stikkende, saarende, bitre; denne viljeløse, nervøse iver efter noget som kan lokke, som kan adsprede bare for en stund; og denne legen med liv og skæbner, uden følelse af ansvar». — «I Hedda Gabler er grunden kedsomhed; hele bogen skildrer for os, hvordan kedsomheden. intet uden den, helt kan ødelægge en kvindes liv, og vende hendes kraft til ondskab». — «Mændene er saa snille at tage magten». (De havde tilegnet sit eget køn ene-rett til udvikling, arbeide, virksomhed.)

«H. G. var ikke født grusom; men med kraft i ønsker, i begær, i begavelse var hun født». — «Hvad maal blev det stillet for denne kraft? Hun voksede op i en fornem kreds; hvilket maal anviser samfundet den fornemme kvinde, hvilke krav stiller det til hende?» «Det er en som kommer til at glimre», siger man, «en som skal gøre lykke og knuse hjerter». — Men var dette maal for krefter som Hedda Gablers? —

[1]) «Ogsaa noget om Hedda Gabler», af F. B. *Nylænde* Mai 1901. «Hedda Gabler og Jørgen Tesman», af C.(arl) S.(tousland). *Nylænde* Mars 1892.

Men — «naar hun havde saadanne krefter hvorfor satte hun sig ikke selv et andet maal; hun havde jo sin frihed».

«Hun kan ikke gjøre det; begivenheder udenfra maa til for at hun skal kunne forandre sit livs-syn; — sorg, modgang, stor glæde, forandrede livs-forhold. De rige, de fornemme, lever som omgivet af bløde tætte tepper og fløjler, som hindrer dem i at se fritt udover. H. G. havde aldrig levet noget rigtig vækkende igennem; derfor fik hun aldrig — kunde aldrig faa — et dybere syn paa livet, et højere maal for sine evner end det hendes omgivelser stillede for hende: at glimre og adsprede sig». — «Og da dette maal lidt efter lidt tabte enhver tillokkelse for hende, da de ubrugte og nu afstumpede evner vred sig i kvalfuld længsel mod det højere maal som nu laa fuldstendig udenfor deres rækkevidde, — da kom kedsomheden og ondskaben». — «Samfundet, vi allesammen som taaler og billiger en saadan nedværdigende misbrug af de kvindelige evner — vi bærer ansvaret for hendes planløse, jagende ondskab». — «Men vi andre?» «Vor kreds har ikke raad til at holde os bare som luxus, saadan som Hedda Gablers holdt hende. Man *maa* lade os arbeide. Men føler vi ikke allesamen, at man ønsker at kunne «fritage» os for det?»

«Saa siger samfundet til den ene halvdel af menneskeslægten: Egentlig vilde vi helst have, at I allesamen skulde være fri for at arbeide; — saa meget som muligt og saa mange som muligt — I er ikke skabte til det». «Og de, som maa arbeide — dem anviser vi nogle faa enkelte ting, noget som det ikke er saa nøje med. Alt det andet kommer eder ikke ved. I skal ikke tænke paa det. — Helst ikke vide af det. Prøv aldrig at blande eder i det! Det passer ikke. Det taales ikke».

«Saadan taler samfundet til den ene halvdel af menneskeslægten».

«Hvor ydmyge og føjelige kvinderne end er, — ja, hvor villigt de tager imod stillingen som luxus-genstand; — — deres evner, deres menneske-bevidsthed gør oprør. Disse oprørske evner kræver arbeide. Denne oprørske menneske-bevidsthed kræver sin plads i verdens-husholdningen».

«For første gang er dette ført frem for os kunstnerisk skildret i Hedda Gabler. Lad os studere denne skikkelse,

søge at komme til forstaaelse af den; og lad os optage kampen mod den ondskab og den misforstaaelse af kvindens væsen som frembringer den: saa at den kvindetype som skildres i Hedda Gabler mer og mer maa forsvinde fra virkeligheden».

Efter at vi har hørt denne frifindelses-dom fra en kvinde, vil vi nu høre en mands dom om sagen:

«Hedda Gabler er et indlæg i kvindesagen, et indlæg saa alvorligt og belærende, at kvindesags-vennerne ikke alene har rett men ogsaa pligt til at udnytte det bedst muligt».

«Det som man først vil have lagt merke til i kritiken over nævnte skuespil er dens enstemmige dom: *Hedda Gabler er umulig.* Uenig om alt og alle forresten mødes man dog i *dom* over denne søster. Ialfald har ikke jeg været saa heldig at se eller høre hende frifunden af en eneste en». (Vi ser heraf at *C. S.* ikke har læst «Om Hedda Gabler» af *F. B.*)

«Thea Elvsted er kritiken hurtigere færdig med; hun faar kort og godt karakteren: dum. Men saa er hun ogsaa saa meget vanskeligere at forstaa som hendes «retning» er aandelig; og det aandelige egner sig ligesom mindre for kritik; det er saa faa, som for tiden har brug for «genfødelsen». — Fremdeles synes kritiken at være enig om, at behandlingen af dramaets mandlige personer er den mindre vedkommende; og dog tør herrerne Tesman, Brack og Løvborg være lige saa veltrufne som begge fruerne».

«Det er nævnt som en forbrydelse af Hedda Gabler, at hun ægtede Jørgen Tesman, og at hun skød sig; jeg er enig i at dette kan være forbrydelse, men da er det Tesman, som i begge tilfælder er forbryderen».

«Thi Hedda Gabler var, som generalens datter, opdraget til at herske og befale, vant til at blive adlydt og se sig beundret og tilbedt; men særlig var hun indprentet, at alt maatte være korrekt naturligvis; — intet usædvanligt, ingen skandale. Paa samme tid havde hun en medfødd eller tillært trang til at være fri». «Endelig havde hun naaet «maximumsalderen» og var fattig; og samfundet har jo engang bestemt, at det mildest talt er mindre korrekt for en dame, særlig for en dame af rang at være ugift udover en viss alder; naar dette hænder, og vedkommende tillige er henvist til almisser

for at kunne leve ærligt, da er den tilstand ikke langt borte, som i vort civiliserede samfunds ordbog heder skandale».

«Og Hedda Gabler *maatte* undgaa skandale».

«Naar da Tesman var ansvarsløs nok til endelig med vold og magt at ville forsørge hende, tillod hun det; saa meget mer, som han er en korrekt herre, der endog har udsigt til at blive professor». — «Denne person, hvis væsentligste kvalifikationer er at være salig Jochums søn, og hvis interesser alene omfatter husfliden i middelalderen, er det som bærer ansvaret for hvad der senere hændte».

«Jørgen Tesman har ansvaret, fordi han, som manden, sidder inde med retten og magten». «Thi Tesman er fri og frank, har ingen hensyn at tage hverken til alder eller penge; for ham har samfundet ikke opstillet nogensomhelst grænse». — «Blot han er en ivrig samler og nogenlunde flittig, faar han statens store stipendium — og bliver professor».

«Til Hedda Gablers mange feil har man ogsaa føjet beskyldningen for ikke at kunne elske; og dog mener jeg, at Hedda Gabler havde ligesaa stor evne til at elske som nogen anden, og at hun havde ligesaa stor trang efter et livskald som de fleste, men hun var ikke istand til at elske efter den almindelige ægteskabs-instrux». — «Der er krav i hende; men hendes opdragelse og de forhold, hvorunder hun levede tilintetgjorde de gode muligheder». — «Jeg har før gjort Tesman ansvarlig for Hedda Gablers død, og naar jeg maa frifinde hende ogsaa i dette punkt, er det fordi hun blev drevet i døden, og den som drev hende var ingen anden end Jørgen Tesman — hendes egen ægtefælle».

«Efter skuffelsen med Løvborg gaar det op for hende, at hun i fremtiden altid vil være afhengig af assessor Brack, denne fine herre, som stadig spekulerer i trekantede ægteskaber; og hun føler, at nu er det alene to udveje igen for hende. Hun gaar da ind til sin mand, som er under «beaandelse» af fru Elvsted og spørger, om det ikke er noget, disse to kan bruge hende til. Her hos disse to havde hun haabet at faa en, om end beskeden plads. Ved sit svar paa dette spørgsmaal var det, Jørgen Tesman begik sin anden forbrydelse; thi med de ord: «Nei ingen verdens ting», udtalte han dødsdomen over den kvinde, som var hans hustru; og ved at hen-

vise hende til assessorens selskab, fremtvang han katastrofen straks».

«Om Thea Elvsted er det altsaa sagt, at hun var dum; men hvorledes kan man egentlig komme til denne opfatning? Dette lille uanselige menneske, som for brødets skyld var knyttet til sin foged, evnede at frembringe alt det gode i Løvborg, evnede at frembringe et stort vidunderligt verk om fremtidens kulturgang, et verk som Tesman kalder: det merkeligste som er skrevet». — «Den mand, som skriver afhandlinger om «den brabantske husflid i middelalderen», er en lærd professor; men naar det skal skrives om «fremtidens kulturgang», maa der en kvinde til, og det er neppe troligt at denne kvinde just skulde være — dum». «Thea Elvsted manglede udvikling; samfundet havde negtet hendes rige aandelige syn anledning til at gøre sig geldende «i egen person»; men ikke desto mindre gjorde hun fyldest for sig, og hendes kærligheds renhed til sit og Løvborgs aandelige barn kan tjene som et lysende exempel for flere mødre».

«Hedda Gabler og Thea Elvsted var, hvad de ifølge samfunds-forholdene maatte være». «Tag vækk skranken for kvinderne, tag vækk all de forrettigheder og all den magt, vi mænd ufortjent besidder, eller giv os ialfald tilsvarende ansvar og pligt, — og vi skal se baade Hedda og Thea udøve den gavnlige indflydelse, de ifølge sine evner, hver paa sin vis er bestemte til; — og vi blir nødt til at takke for samarbeidet med at løse de vanskelige spørgsmaal vi ikke kan klare alene».

Disse to udtalelser om same emne, som stemmer saaledes overens i opfatning og i dom, har jeg her gengivet i udførligt uddrag fordi de er saa selvstendige og saa klarsynte med hensyn til kvindernes stilling i samfundet. Vi er saa vante til fra dets højere lag at møde uklarhed og ligegyldighed i den henseende, at det er med glad forundring vi hører disse to røster — en kvindes og en mands — som er i samstemning uden ringeste gensidig paavirkning.

Camilla Collett har udsendt en lysstraale i denne retning. Hun tilraaber samfundets herskere — det er der paa højderne at partiskhedens og uvidenhedens mørke er tykkest:

«I mænd! I have blot formaaet at kue kvindens geni

for det gode; det vil have luft og rum og virke ud ad mod lyset; — i unaturlig retning have I tvunget hendes gode anlæg, indtil de forvandlede sig til *onde!*»

«Genial var kvinden af naturen; hun maatte ikke være det i nogen stor verdens-indgribende retning, hun blev det i en snever, i den onde; thi det onde kræver netop det nære, det dunkle, det skjulte, og virker bedst der. I have ret stengt det tilhuse med eder, I daarer!»

«*Jutuler* have I været tilhobe, og som jutuler have I ladet eder overliste». «Skynder eder at gøre det godt igen! Giver hende fri, det vil sige *frigiver hende evnen til det gode.* «Emancipationen» (kvindernes frigørelse), dette stikord for eders haan vil ikke sige andet end en frigørelse af hendes gode, heldbringende evner og natur-anlæg, det er hendes *falske* kvindelighed den vil styrte, det er hendes *sande* kvindelighed, den vil sætte i stedet».

II.

Endnu et indlæg kan jeg fremføre, et ypperligt foredrag, fra en aandelig udrustet, højt udviklet kvinde[1]), som kaster lys ind i mørket og fører ind paa dette rette spor. Det viser os forvirringens, fortabelsens aarsager og virkninger; — og — ved iboende dybde og myndighed — vender det vort syn mod forjettelsen til Kvinden, I. Mose. III, 15, som den hvem det er givet at føre til genoprettelsen efter faldet:

«Da livets kilde er fuldkomen, maa menneskelig ufuldkomenhed og forvendthed komme ikke ikke alene fra det endeliges indskrænkning, men ligeledes fra mangel paa kundskab, kultur og vekst».

«Da sjel er den inderste og den kraft-givende egenskab som frembringer alle legemlige skikkelser, og da sjelelig egenskab er den same *(identical)* i alle disse skikkelser, saa maa sjele-kraftens grad og dens evne til fuldkomengørelse træffe samen med evnernes rang og deres omfang».

«Det er to hoved-betingelser for det menneskelige individs fuldkomenhed, ligesom for plante- og dyre-livets former

[1]) *Sex and human advancement.* By Lucinda Chandler, president of Chicago Moral Education Society. *The World's Advance-Thought.*

og skikkelser. Disse betingelser er en frisk, sund spire, og tjenlige omgivelser gennem alle udfoldelsens trin indtil modenhed».

«Da mennesket er den mest samensatte organisme, og er ved tankens og følelsens oversanselige kræfter bundet til omraader i tilværelsen som strækker sig langt udenfor vor klodes legemlighed, saa er det af den højeste nødvendighed at have frisk livskraftigt udgangspunkt for menneskets jordiske løbebane, og at have omgivelser ligesaa vel før som efter fødslen *(pre-natal as well as post-natal)* som vil virke paa det hele væsen til de sjelelige evners og kræfters fuldkomengørelse».

«Denne fordring burde være den grundvold hvorpaa alle menneskelige indstiftelser skulde bygges; og med et saadant maal for øje burde de alle styres».

«Uden bestemt tanke og kundskab om de særskilte forskelligheder i køns-egenskab *(sex-quality)*, og om de virkekredser som indehaves af mænd og kvinder, — hver for sig og samvirkende, — som sociale udøvere og som skabende magter, — uden dette kan menneskelig livskraft ikke bevares i sundhed, heller ikke bli viselig styret».

«*Køns-egenskab er en fremherskende magt i sjelen*».

«En mand er en mand, og en kvinde er en kvinde *tvers igjennem (through and through)*. Det mandlige er positivt paa legemlighedens grund, og det kvindelige er positivt paa aandelighedens grund. Mandligheden ræsonnerer, kvindeligheden opfatter: mandligheden *tænker,* kvindeligheden *føler*».

«Hverken mand eller kvinde er helt ud mandlig eller kvindelig. Den ræsonnerende, tænkende evne findes hos kvinden og kan udvikles; den opfattende, følende evne findes hos manden og kan udvikles. Den forening som mest fuldkoment samenføjer det positive og det negative er det som bedst bevarer livskraften, og det er den heldigste for mands og kvindes udfoldelse og for deres afkom».

«Naar mandens positive egenskab forøger kvindens legemlige livskraft, saa er det legemlige ægteskab fuldkoment».

«Naar kvindens positive egenskab forhøjer mandens aandelige liv, og forøger hans moralske kraft, da har den fuldstendige tilpassning *(adaption)* fundet sted som fuldkomengør den ægteskabelige forening».

«Genfrembringelse er ikke det eneste vigtige nytte-formaal for kønnenes indbyrdes forhold og samenslutning. Mandlighedens og kvindelighedens fuldkomenhed og udfoldelse er et ligesaa vigtigt udbytte af disse forhold. Paa det nuværende trin af vor klodes og af menneskets udvikling maa det først og fremst tages hensyn til de legemliggjorte individers krav. Jorden trenger ikke flere indbyggere, men samfundet trenger til bedre medlemmer. Mænd og kvinder er i mørke saalenge de ikke forstaar meningen af kønnenes lov, som er, at de skal være til lykke og fuldkomengørelse for hinanden».

«Avle-kraft paa legemlighedens grund har løbet løbsk. Den er bleven forvendt ved usande og vanhellige sociale vilkaar, og er bleven ophidset ved utjenlig mad og drikke; desforuden er den bleven grovelig fordærvet ved tidsalderens herskende mammons-dyrkelse. Køns-frugtbarhed paa aandelighedens grund er det som tiltrenges for igen at oprette ligevægt, forøge livskraften, skabe harmoni, og gøre mænd og kvinder skikkede til at oprette en højere livets orden for samfundet, — og til at fuldkomengøre slægten ved afkommets bedre egenskaber».

«Kærlighed, den afgjort kvindelige egenskab, er, genem moderlighedens udøvelse, den højeste skabende og fuldkomengørende magt».

«Svangerskab er en organiserende, bevarende og opbyggende process. Den frugtbare kraft i kvindens udprægede egenskab, moderkærligheden, som fylder hendes bryst, vil virke — i forhold til hvorvidt hun har frihed til at lade sig lede af indflydelser som er tjenlige for hendes embeds-udøvelse[1]), og i forhold til hvad *art* der er i hendes *maal* og *stræben,* — vil virke paa aandelighedens grund til højere udfoldelse».

«Den sjelens modtagelighed som bringer moderen dybe erfaringer — som ikke paa anden maade kan erhverves, og som knytter hendes sjel og aand til himmelske magter, — den er det som gør kvinden skikket til moderlighedens ansvar».

«*Verden trenger til mødre, ikke til avlere. (The World needs mothers, not breeders).* Det er ikke afgjort nødvendigt

[1]) I originalen *Office:* det hende, som kvinde, af skaberen givne embede. Oversætterens anmerkning.

at kvinden frembringer legemlige skikkelser, for at være moderlig. Denne egenskab ligger i kvindens sjel, og naar det kvindelige udvikler sig uden at være udsatt for misvisende samfunds-hindringer, da viser denne egenskab sig genemgaaende i kvindens væsen og i all hendes virksomhed».

«Underkastet kødets og dets lysters herredøme, er moderskabet for mange blevet en forbandelse. Kvindens «kummer og undfangelse er mangfoldiggjort», fordi køns-kraft *(sex force)* ikke er blit løftet op til aandelighedens grund».

«Skabende kraft er menneskets højeste naturgave. Det rugende mørke der har ligget som et dødbringende mareridt over menneskeheden, og som i en forbausende grad er herskende, er den tanke, at for mennesket er genfrembringelsens kald intet mer end en dyrisk drifts udøvelse. Menneskets reproductive kald staar saa højt over dyrelivets forplantningsbestilling som menneskets aands- og forstands-krefter staar over dyrets».

«Og det same gelder om køns-tildragning *(sex attraction)* og dens brug. Sætter man denne paa dyrelivets grund alene, da blir den endogsaa en mindre aandelig og udviklende egenskab end madlyst. Med skabende magt og kraft er *Køn* forlenet. Denne tildragningens kraft, naar den udøves fornuftmæssigt genem *Kærlighed*, vil styrke enhver evne ligesaa vel som legemet».

«Hvis ikke alt liv er urent, og alle livets skikkelser er urene, kan den ikke være uren den egenskab og magt hvorved livet frembringer legemlige skikkelser. Den opfatning — som genem aarhundreder har været herskende — hvorved enhver tanke om køn og dets udøvelser blir omgivet med urenhed, har holdt menneskene nede, med hensyn til dens højeste gave, ikke alene til dyrets niveau, men har frembragt misbrug og onder som er altfor gruelige til at kaldes dyriske, — de er *navnløse*».

«Tankens, følelsens og udøvelsens forvendthed frembringer ikke alene det abnorme, d. e. undermaalets ufuldkomenhed, men det monstrøse, d. e. det unaturligt vanskabte».

«Kærlighed er en aands-magt, ikke en dyrisk egenskab. Køns-tildragning, naar den betragtes som en hovedsagelig

dyrisk egenskab *forvansker* den hengivenhedens og ligevegtens tildragning mellem mænd og kvinder som kaldes elskov. Dyr *elsker* ikke. Den køns-drift som styrer deres forplantnings-udøvelse omfatter kun en frembringelse af legemer. Mænds og kvinders køns-tildragning indebærer, og samenhenger med, langt højere muligheder».

«Der gives intet tydeligere tegn som viser nødvendigheden af en guddoms tilværelse end Kærlighed i dens forskellige skæbner. Den himmelske Eros kan svæve højt paa seraf-vinger — betegnende for hans udspring — eller falde ned paa snogens bug, og krybe ned i døds-riget.

Det gives ikke ord hvormed jeg kan udtrykke min foragt for den onde indbildning, at forskellen mellem mand og kvinde kun er, eller hovedsagelig er, legemlig».

«Kærlighed mellem mand og kvinde kommer fra en forskel dybt i Guds hjerte, — vigtig for begge, for selve deres væsen — og er en af de guddoms-magter som mest kan virke til at sprenge adskillelsens mur mellem dem; den er det første skridt henimod den all-omfatende harmoni af to som blir ett».

«At tildragningen mellem de to kunde bli istand til at frembringe noget saa ormstukket, som altfor ofte viser sig, staar ikke i større modsætning til den guddomlige tankes elskelighed, end den ødelæggelsens vederstyggelighed som genemgaaende viser sig at indtræde i mænds og kvinders — afsjelede legemer».

«Den vildfarelse at *tænke* sig køn kun som en dyrisk og legemlig egenskab har frembragt vanskabtheder som er for gruelige til at nævnes. Den modgift, som kan redde os fra denne vildfarelse og dens onder, er for det første, *at tænke rigtigt;* og for det andet, at tildanne det amatives, elskovens, udtryk efter den højere idé, til et udtryk for den sandt aandelige egenskab — *Kærlighed».*

«Naar den dyriske appetit er den styrende tilskyndelse, da blir *kærligheden* forfalsket fordi dens egenskab blir uren, og derved fordærver tanken. Hvis det *udelukkende* er kærlighed som udgaar fra manden til den kvinde som tildrager ham, da vil baade han og kvinden modtage livgivende grundkrefter naar tildragningen er gensidig; thi det aandelige styrker det legemlige, og idet mandens positive legemlige egenskab frem-

kalder kvindens positive aandelige egenskab forhøjes de livsfrembringende krefter som fylder dem begge».

«Det kan ikke i verden bli formeget af kærlighed mellem mand og kvinde. Kærlighed er den altid pulserende flod-bølge fra Kærlighedens evige Moder-Hjerte og Kilde. Den er verdens samklang- og ligevegt-bringende og sundheds-opholdende grundkraft.

Kærlighed er i sin kvindelige egenskab aandelig, hengiven, omfatende. I virkeligt kvindelige kvinder er denne — den moderlige egenskab — fremherskende. Den er mer menneskekærlig end selvhævdende, ellers vilde kvindens moderkald ikke være, som det er, det ordnende, dannende. Kærligheden er i sin mandlige egenskab samentrængt, heftig og selvhævdende *(concentrative, intense and individualistic);* den virker mer som en opvækker af tankeliv end af menneskekærlighed».

Det er lett at se, at det som tiltrenges for at bringe orden ind i de forskelligartede forvirrede tilstande som kan opstaa ved køns-forhold, er at *kvindelig* egenskab er det som maa have herredøme over dem. Den hengivende, omfatende, uselviske egenskab i kærligheden kan ikke frembringe noget ondt. Den er all livets liv, den holder orden over all lidenskab og tilskyndelse, den opvækker og opklarer tanken».

«Ethvert af samfundets fremskridt er uadskillelig knyttet til forholdet mellem de to køn. Alt som vedrører hjem eller almenhed kan ikke udskilles fra, er afhengig af, at det er det sande og rette forhold mellem kønnene som er gældende og bestaaende».

«Paa grundlag af de egenskaber, som er indesluttede i de tilværelses-former som vi nævner *Køn,* — og som tilkendegiver sig som positive og negative krefter — paa dette grundlag hviler all samfunds-orden i naturlig (d. e. guddomlig eller fuldkomen) lov. Det menneskelige livs begyndelse og dets levedygtighed staar i et afgørende afhengigt forhold til samstemningen og tilpassningen af disse krefter. Slægtens legemlige og sjelelige sundhed og udvikling er bundet til — kan kun fremgaa af — at der er renhed i forholdet mellem mand og kvinde. Ingen ydre former eller ceremonier kan frembringe den, heller ikke formaa at unddrage for den straff som følger efter, naar forholdets renhed, d. e. *sandferdighed,* krænkes.

Slægtens fremskridt og alle menneskelige indretningers fuldkomengørelse afhenger af at disse krefter faar et fritt og normalt udtryk genem mand og kvinde, — disse to (som skulde være) medejere af alle samfundets omraader, og ligestillede overfor all ansvarlighed og magt-udøvelse. (Men) Krig, pengegriskhedens kapløbende indretninger, enerett i alle former, dette er de bitre frugter af, at den mandlige køns-kraft har tiltaget sig enerett i alle samfundets forhold og forretninger, ligefra den mandlige ejendomsrett efter ægteskabs-loven, hvorved kvinden underkastes tyranni fra en som er værre end et dyr, hvis hun har været saa uheldig at tage feil naar hun trodde at hun havde givet sit løfte til en *mand*».

«Mandlig eller kvindelig egenskab eller kraft er de to samvirkende grundkrefter i jordiske legemer og i alle livsformer. Disse egenskaber eller krefter udgør verdens liv og alle sjeles slægtskab. Uden den centripetale (kvindelige) krafts medvirken vilde den centrifugale (mandlige) kraft kun virke ødelæggende, og opløsning vilde uundgaaeligt være følgen. Loven for samfunds-indretning udtrykker den same skabende nødvendighed. Naar magt og jeghed *(force and individualism)* fremtræder alene med sine fremgangs-maader da maa det uundgaaeligt virke opløsende».

«Moderkærlighedens lov — som er *Central-Kærlighedens egenskab (Central Love Quality)*, og som driver hjertet til at uddele ligeligt til alle organismens dele — er den lov som alene kan bringe samholds-kraft, harmoni og rettfærdig styrelse ind i det menneskelige samfund».

NYE BØGER.

Chr. Collin: **Bjørnstjerne Bjørnson.** 1ste—2det hefte. Aschehoug & Co. Udkommer i 10 hefter à 3 ark. Pris 60 øre heftet.

Naar undtages den fortrinlige artikel om Bjørnson i Halvorsens literaturleksikon, foreligger der, mærkeligt nok, endnu ingen sammenhængende, udførlig fremstilling af digterens liv og arbeide. Naar nu nogen skulde løse denne opgave, da var docent *Chr. Collin* selvskreven til det. Gjennem en lang aarrække har han fulgt Bjørnson som hans discipel og med den mest levende beundring studeret og levet sig ind i ham. Det arbeide, hvoraf her de to første hefter foreligger, vil derfor svare til, hvad Henrik Jæger gjennem to særskilte bøger (af 1888 og 1892) har meddelt om Ibsens liv og verker.

Et særkjende ved Bjørnson er hans *aabenhed*, — dobbelt fremtrædende i en tid, da en stor del forfattere ynder at maskere sig og holde det store publikum i afstand ved en reserveret, steil utilgjængelighed. Den, som kjender menneskene lidt, ved, at de ofte lønner aabenheden — selv den mest velmente — med utak, men lader sig imponere af det uforstaaelige. Historien om keiserens nye klæder gjentar sig altid. Men tilslut falder fortryllelsen; man agter paa barnestemmen, der taler bent ud.

Keiserens nye klæder har længe været paa mode hos os i den siste tid. Et omslag i retning af den ligefremme tale kan derfor ventes, og dermed er det givet, at Bjørnson vil stige. Folk vil — hvad standpunkt de end ellers staar paa — komme til erkjendelsen af, at de i hvert fald *lærer* mere af en forfatter, *de forstaar*, — end af dem, der slaar døren igjen for deres næse og lader dem staa udenfor.

Vort folk vil ha stort udbytte af at studere Bjørnsons liv, fordi det paa saa mange maader er uopløselig bundet til dets egen udvikling. At det er en hel discipel af Bjørnson, som denne gang skildrer ham, er i væsentlige henseender en vinding. Verket faar derved tildels karakteren af en autobiografi. Bjørnson har ogsaa selv leveret nye oplysninger til arbeidet. At finde frem svaghederne — de virkelige eller formentlige — i digterens kampfulde liv, det har andre ofte paataget sig. Ingen kan sige, at han har været sparet. Tvertimod.

Nu er det Collin som har ordet. De to foreliggende hefter gir en god prøve paa, hvad vi kan vente os: et yderst omhyggelig udført arbeide med mange nye oplysninger. Bjørnsons liv og digtning holdes her op side om side, saa de gjensidig belyser hinanden. Dertil kommer en mængde værdifulde portrætter og andre illustrationer af personer og steder. Hvad der meddeles om hans forældre, hans barndom, — opholdet paa Kvikne, Næsset, Molde skole — gir os nøgelen til hans straalende ungdomsdigtning, fremfor alt til «Synnøve Solbakken» og «Arne».

Bjørnsons begavede mor, der døde for nogle faa aar siden, udtalte ofte sin sikre forvisning om, at sønnen i sit livssyn vilde vende tilbage til sit udgangspunkt. Der er meget i hans siste to arbeider, der synes at bekræfte det. Dette har bidraget til den harmoniske stemning over digterens 70 aars fest, hvortil Collins bog kan betragtes som ouverturen.

Johannes Brochmann.

Prof. Dr. S. Dietrichson: **Omrids af den kirkelige kunstarkæologi, med særligt hensyn paa den norske kirke.** Med et *forord af biskop Bang.* 82 illustrationer. 232 sider. Steen'ske bogtrykkeri og forlag. 3,50. Kristiania.

Et overmaade glædeligt tidstegn er det, at der nu holdes forelæsninger for de teologiske studenter over kirkelig kunst. Havde dette skeet før, vilde megen ødelæggelse været undgaat hos os, og sansen for den kirkelige kunsts værd vilde utvilsomt fra presterne snart ha forplantet sig til de mere oplyste i menighederne. For tiden er den kirkehistoriske bevidsthed gjennemgaaende meget liden i vort folk. Dette viser

sig atter og atter, naar der er tale om at istandsætte en gammel kirke eller erstatte den med en ny. I taabelig nyhedsiver skammer man sig ofte ved det gamle, selv om det i virkeligheden er saare værdifuldt, og skynder sig med at faa det erstattet med noget af nyeste mode, selv om dette i virkeligheden er meget tarvelige sager. Man maa uvilkaarlig tænke paa de vilde folkeslag, der gjerne bortbytter elefanttænder mod glasperler og skjæl.

Værdifuldt kirkeligt inventar er saaledes i stor udstrækning ødelagt, afhændt, solgt til hvem som helst, der har villet byde lidt for det.

Rigtignok maa man her glæde sig over, at *musæerne* har traadt til og reddet meget fra ødelæggelse eller fra at gaa til udlandet. Men det er paa den anden side ikke frit for at musæerne gaar *for vidt* i sin samleiver. En stor del af de kirkelige gjenstande *taber* i virkeligheden meget af sit værd ved at flyttes bort fra det sted, hvor de har sin oprindelige historiske ramme. Saasandt der blev mere af kirkelig bevidsthed hos os, vilde man forstaa, at kirkernes udstyr afspeiler selve kirkelivets udvikling og derfor ikke altid uden skade for kirkelivet kan fjernes fra gudshusene. At vore fattige dale berøves sine faa kunstskatte til fordel for de rige storbyer, er heller ikke tiltalende.

Det foreliggende verk af hr. *professor Dietrichson* er forholdsvis kortfattet, men meget lærerigt. At det tager særligt hensyn til *norsk* kirkekunst gjør det dobbelt værdifuldt og brugbart for os. Det er bygget paa de forelæsninger, som forfatteren i den sidste tid har holdt for de teologiske studenter.

De 82 illustrationer, som pryder bogen, vil i høi grad lette forstaaelsen af teksten. Vi vil, som forfatteren gjør, haabe paa et nyt oplag med endnu flere billeder. Han vil da ogsaa kunne udfylde et og andet, som nu er forbigaat, f. eks. om det mærkelige inventar fra Røldals kirke.

J. B—n.

Paa Steen'ske bogtrykkeri og forlag er endvidere udkommet:

Nye bibelske skisser fra apostlernes gjerninger ved *Ragnvald Gjerløw,* sogneprest. 126 sider.

Disse bibelske skisser, hvoraf før er udkommet tre samlinger: I. **Kom og se.** II. **Kommer hid til mig.** III. **Paa skilleveien** — og hvoraf ovennævnte saaledes blir den fjerde, — har faat en god modtagelse i den teologiske læseverden. Gustav Jensen skriver saaledes om første samling — — — «forfatteren medbringer evnen til at skrive paa en oplysende og opbyggelig maade og med psychologisk sans. Man læser gjerne hans skisser og finder sig derved ofte ogsaa ført ind i det som ligger bagved de bibelske ord». *B.*

Endvidere har Steen'ske forlag udgivet *andet* oplag af barnebogen:

«**Stua fuld**» **og andre fortællinger** af *Hermine Bernhoft Osa.* 72 sider. 1,25.

Anmelderen kan vidne, at børn, baade gutter og piger liker denne lille fordringsfrie bog, hvis skildringer fra de smaas verden er ligesaa lyse og kjærlige, muntre og naturlige, som de børn de fortæller om. Det er fuldkommen træffende, hvad *biskop dr. Bang* siger om forfatterindens barneskikkelser, skjønt dette gjælder en anden af hendes bøger: «De børn man her møder, er hverken de lysblaaøiede engle fra de engelske barnebøger eller de løsslupne smaadjævle fra de amerikanske humoristers fortællinger, men barn af kjød og blod, ogsaa med et blødt og varmt hjerte, saaledes som vi kjender dem fra vore egne barnekamre».

At «*Stua fuld*» *og andre fortællinger* har oplevet andet oplag er jo ogsaa talende for at bogen slaar an. *B.*

Hans Bröchner og Christian K. F. Molbech: **En Brevvexling.** Udgivet og indledet af *Harald Höffding.*

Memoireliteraturen er efterhaanden bleven meget stor hos os[1]). Særlig almindeligt er det blevet at udgive bekendte mænds efterladte breve. Der kan vel undertiden klages over indiskretion i denne retning, men det kan ikke nægtes, at saadanne brevsamlinger har stor interesse; man lærer der en betydelig personlighed helt anderledes at kende, end man gjorde før. En af de interessanteste bøger af denne art, der er fremkommen i de senere aar, er uden tvivl brevvexlingen mellem filosofen, professor H. Bröchner og digteren Chr. Mol-

[1]) I Danmark.

bech, som professor H. Höffding har samlet og udgivet. Det er et værk, der er stort i omfang, men ogsaa særdeles værdifuldt i indhold. Brevvexlingen strækker sig over tidsrummet 1845 til 1875, Bröchners dødsaar.

Der har været et sjælden trofast venskab mellem disse begavede mænd, der var i høj grad forskellige. De havde den fuldeste fortrolighed til hinanden og synes at have betroet hinanden næsten alt, hvad der havde betydning i deres liv. Den fulde udvikling af deres venskab fandt sted under et længere samliv i Rom i 1847, hvor de sammen nød Roms herligheder med ungdommens begeistring og læste Dantes «Divina comedia». Det synes at have været glanstiden i deres liv, og i sine breve hentyder de oftere til den med vemod og længsel, Molbech dog mest.

Paa grund af den fortrolighed, de havde til hinanden, og den udførlighed, hvormed de udtalte sig, faar man gennem brevene et levende indtryk af deres personlighed. Man ser Bröchner som den klare tænker, der tillige forstod at give sine tanker træffende udtryk. Man ser ham endvidere som et alvorligt pligtmenneske og som en mand med en fast vilje. Han taler da ogsaa meget om, hvad viljen *skal* og *bør* være i et menneskes liv. Undertiden maner han den mindre viljestærke ven til fasthed og standhaftighed. Betegnende for ham er det, at, da han skriver til vennen efter dennes faders død — forøvrigt med kærlig deltagelse —, siger han: «Jeg kender kun én virkelig trøst for dig, at dit tab skaber en ny pligt». Helt igennem viser han sig som den ædle personlighed, der er højt hævet over alt lavt og smaaligt og rede til at bringe ofre for andre. Molbech var derimod digternaturen med den stærke modtagelighed for de vexlende indtryk. Han var tillige den udprægede melankoliker, der altid fremhæver skyggesiderne og reflekterer over sig selv og sine følelser; betegnende er en ytring af ham: «Jeg længes efter at længes». Men ogsaa han har været en ædel personlighed, trofast i sit venskab og altid fuld af den varmeste interesse for B.s anliggender, som denne for hans. Det forekommer mig dog, at B.s breve gennemgaaende er de interessanteste. De er de tankerigeste, og der er i dem mest af almen interesse.

En meget stor del af brevene i bogens første halvdel omhandler en ung italiensk pige, Costanza Testa, som B. elskede.

B. lærte den unge pige at kende under sit ophold i Italien i 1847. Han havde nylig havt den sorg, at en ung, dansk pige, som han havde havt kær, havde forlovet sig med en anden, men desuagtet, eller, som han selv mener, netop *derfor,* var hans sind modtageligt for en ny kærlighed. Costanza Testa var smuk og indtagende, og vistnok noget koket, og B. droges stærkt mod hende. Hun synes at have manglet dybde og aandelig udvikling, og levede under uheldige familieforhold. Der var desuden den uoverensstemmelse imellem dem, at Costanza var troende katolik, medens B. ikke var kristen. De følte sig imidlertig lykkelige i hinandens selskab, særlig under et landophold i Olevano, og forstod hinandens følelser, uden at der dog blev nogen egentlig forlovelse. I 1852 tog B. atter til Rom, for en stor del for at komme til klarhed over sit forhold til Costanza. Han traf da atter sammen med Molbech. Da han havde haft en skuffelse med hensyn til sine ydre forhold, saa at han ikke i lang tid kunde gifte sig, ansaa han det for sin pligt helt at afbryde forbindelsen. C. blev dybt bedrøvet over dette. Ved Molbechs mellemkomst kom hun atter til at tale med B.; han opgav da at bringe det offer, der havde været ham saa svært, og den gensidige kærlighed mellem dem syntes at være inderligere end før. Forældrene vilde imidlertid ikke give deres samtykke. Om end det religiøse og det fjerne land blev nævnt som de største hindringer, synes dog andre hensyn at have været hovedsagen. Hvis partiet havde været fordelagtigt, vilde man nok være kommen over de andre hindringer. I foraaret 1853 forlod B. Italien og i henved et aar levede han i glade forhaabninger om engang i fremtiden at hjemføre C. som sin brud. Da skete der et brud i marts 1854. Forældrene erklærede nu, at de kun kunde give sit samtykke, hvis B. gik over til den katolske kirke. Derom kunde der naturligvis ikke være tale. C. bøjede sig for forældrenes vilje, og forholdet var brudt. Hvor dybt B. end sørgede over dette, følte han dog ingen bitterhed mod C., men skrev til hende, at hun altid maatte ty til ham, naar hun trængte til hjælp.

Dette gjorde hun ogsaa. I 1860 skrev hun til ham og bad ham om en større pengesum, da hun var bleven forlovet med en italiener, og denne vilde trække sig tilbage, naar han fik vide, at hun intet ejede. Bröchner var ædel nok til at sende hende flere hundrede kroner, skjønt han meget vanskelig kunde undvære pengene, som han maate laane hos Molbech. Han havde dog dengang fundet en anden, Dorthea Ipsen, som i 1862 blev hans hustru. Hans lykke blev dog kort. Hun døde alt 1866, og han blev atter ensom.

B.s religiøse standpunkt kommer aldrig klart frem. Han var fritænker, men med et idealt livssyn og en stærk tro paa det godes magt. *Et* maa da ogsaa bemærkes. I alle disse lange breve er der aldrig et eneste haanende eller ringeagtende ord om kristentroen. Med dyb alvor omtaler han S. Kierkegaards forhold til kristendommen, og da han skriver om hans sidste tid, siger han, at han «fremfor alt bevarede den fred og hvile i troen, der ikke svigtede ham, selv under dødslejets haardeste lidelser».

Man lægger bogen hen med en følelse lig den, man har, naar man har været sammen med begavede og elskværdige mennesker. Foran i bogen er portrætter af begge vennerne. De er tagne efter malerier af Lorenz Frølich, malede i Rom 1847, i deres lykkelige ungdomstid. Molbech har et fint ansigt, med et drømmende, noget melankolsk udtryk. Bröchner er ideal skøn, med forunderlig sjælfulde øine.

Th. Mau.